ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE
INSTITUTUL DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE

I

ANUL II

IANUARIE-IUNIE 1951

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE

APARE SEMESTRIAL

Redacția: *Institutul de Istorie și Filosofie al Academiei R. P. R., București, B-dul Generalissimul Stalin Nr. 1. = Telefon 2.41.12*

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHE

ANUL II, Nr. 1 IANUARIE-IUNIE, 1951

SUMAR

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

ETUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE

II-e ANNÉE, I-er VOL. JANVIER-JUIN 1951

SOMMAIRE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ТРУДЫ И ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ДРЕВНЕЙ ИСТОРИИ

II год, Том I Январь — июнь 1951

СОДЕРЖАНИЕ

CONSFĂTUIREA PE ŢARĂ A ARHEOLOGILOR DIN R. P. R.

In ziua de 22 Decembrie a avut loc la Institutul de Istorie şi Filosofie al Academiei R. P. R. o consfătuire pe ţară a arheologilor.

La această consfătuire au participat colectivele de arheologi, membri şi colaboratori ai Institutelor din Bucureşti, Iaşi, Cluj, Craiova, etc.

Şedinţa a fost deschisă de **Academician Prof. Petre Constantinescu-Iaşi.**

In cuvântarea sa Academicianul Prof. Petre Constantinescu-Iaşi a arătat că pe ordinea de zi a şedinţei se află discutarea activităţii arheologice pe anul 1950 şi analiza problemelor legate de planul de săpături pe anul 1951. El a subliniat foloasele aduse de munca în colectiv precum şi preţiosul ajutor ştiinţific primit în urma vizitei delegaţiei oamenilor de ştiinţă din R.P.R. în U.R.S.S.

In continuare Acad. Prof. Petre Constantinescu-Iaşi a arătat care sunt problemele pe care Institutul de Istorie şi Filosofie le propune pentru planul de lucru pe 1951, pentru campania anului 1951.

1. — Continuarea săpăturilor în aşezarea slavo-românească dela Garvăn-Dinogetia şi în teritoriul învecinat (Niculiţel P., Ada Marinescu).

2. — Continuarea săpăturilor în aşezarea sclavagistă dela Istria şi din teritoriul adiacent (Fântânelei, Sinoe).

3. — Urmărirea continuităţii de viaţă în Valea Jijiei în epoca barbariei.

4. — Cercetarea problemei Slavilor în Transilvania.

5. — Săparea unei staţiuni arheologice din perioada feudală (în colaborare cu Secţia de Istorie Medie).

6. — Terminarea săpăturilor în aşezarea sclavagistă dela Grădiştea Muncelului.

7. — Săpături la Verbicioara, Sălcuţa.

8. — Terminarea săpăturilor dela Poiana.

S'a trecut apoi la discutarea activităţii privitoare la şantierele de săpături. (Publicăm, în paginile care urmează, rapoartele).

Prof. Gh. Ştefan s'a ocupat de săpăturile de pe şantierul Dinogeţia („Studierea pătrunderii Slavilor la Dunărea de Jos").

Prof .Gh. Ştefan a arătat stadiul cercetărilor din împrejurimile

Dinogeției, relevând apoi punctele principale (Niculițel și Ada Marinescu (vechiul Preslav), care vor trebui cercetate neapărat.

S'a relevat descoperirea la Satul Nou (Constanța) a unor morminte de incinerație, care conțin ceramică de tip slav, cu caracter asemănător ceramicei dela Dinogeția. Raportorul a propus lărgirea cercetărilor și în acest punct. Deasemenea, s'a arătat că prin săpăturile din anul următor se va întregi aspectul societății din sec. VIII-IX-X al erei noastre. Problema centrală a săpăturilor dela Dinogeția constă în scoaterea la lumină a resturilor așezării prefeudale.

Pentru epuizarea problemei, raportorul a arătat că mai sunt necesare două campanii cu un număr sporit de arheologi.

Se accentuează apoi asupra chestiunilor de ordin tehnic și financiar, cerându-se sprijin în rezolvarea acestor probleme.

In încheiere, vorbitorul propune consolidarea unor monumente arheologice.

Urmează **Prof. Ion Nestor,** care se ocupă de problemele legate de munca de pe șantierul Valea Jijiei (Iași-Dorohoi-Botoșani).

Colectivul a făcut în anul 1949 o serie de lucrări documentare. Din aceste lucrări s'a degajat o serie de probleme care trebuesc urmărite în Valea Jijiei. Colectivul a avut mai multe scăderi care revin responsabilului șantierului. S'au concentrat prea mult lucrările la șantierul Glăvăneștii Vechi, jud. Iași. Pentru viitor, se propun cercetări pentru sezisarea fazelor barbariei, pentru identificarea epocei de bronz și de fier târzie. Rezultatele ce se vor obține la Glăvăneștii Vechi vor putea să se resfrângă asupra studierii barbariei pe întregul teritoriu al patriei noastre.

Pentru remedierea lipsurilor constatate se va face, începând din luna Mai, o serie de sondaje și recunoașteri pe întreaga stepă a Jijiei, cu scopul identificării acelor puncte care vor forma obiectul săpăturilor.

In ceea ce privește condițiunile de lucru raportorul a insistat asupra necesității formării unui colectiv puternic, pregătit din vreme și dirijat în puține direcții, pentru a nu-și risipi forțele.

In continuarea ședinței, **Prof. E. Condurachi,** membru corespondent al Acad. R.P.R., a prezentat problemele depe șantierul dela Istria Vorbitorul a început prin a sublinia că șantierul dela Istria ridică probleme mult mai ample și mai grele decât celelalte șantiere. Colectivul șantierului nu a reușit întotdeauna să le rezolve, iar uneori a fost chiar depășit de ele. Din această cauză, s'au putut ivi grave greșeli în interpretarea problemelor Istriei.

Astfel, în loc să se analizeze mediul care a influențat cetatea, Istria a fost privită numai ca un fenomen sclavagist grecesc.

Pentru îndreptarea serioaselor lipsuri constatate, raportorul a propus următoarele măsuri :

Atașarea la șantier a unui arheolog încercat care să cunoască problema barbariei.

Studierea amănunţită a rolului pe care l-au avut elementele autohtone.

Studierea problemei dezagregării sclavagismului greco-roman din această perioadă.

Pentru cuprinderea acestor probleme este necesară o concentrare a specialiştilor şi un număr mai mare de lucrători.

Prof. Condurachi s'a raliat propunerii pentru o acţiune serioasă de protecţie a monumentelor descoperite.

Urmează la cuvânt **D. Vladimir,** care face o scurtă analiză a şantierelor programate.

In legătură cu munca colectivului de pe Valea Jijiei vorbitorul arată că aici s'a pus greşit problema. Pe Valea Jijiei s'a atacat o serie de puncte fără a se epuiza vreunul. Iar, potrivit celor indicate de responsabilul şantierului, în 1951 nu va fi un singur şantier, ci 3—4 cu un singur colectiv. Propune, în consecinţă, concentrarea acestor şantiere în aceeaşi regiune.

Propune ca temă de cercetat, la şantierul Traian, faza de transiţie dela Cucuteni A la Cucuteni B.

In ceea ce priveşte şantierul dela Verbicioara-Sălcuţa-Cleanov, propune continuarea lucrului până la epuizarea temei.

La Sălcuţa, s'a susţinut în continuare, că nu este necesară efectuarea de săpături.

In încheiere vorbitorul aduce critici responsabilului şantierului, din Verbicioara în ceea ce priveşte orientarea muncii colectivului.

In continuarea discuţiei, **D. Petrescu** analizează munca colectivului de pe şantierul Folteşti-Covurlui şi Perieni-Tutova.

Prin săpăturile dela Folteşti (începute în anul 1950) se va continua cercetarea şi cunoaşterea culturii materiale de tip Ussatovo (cu 2000-1700), documentată în această regiune, se va urmări viaţa oamenilor din acest sălaş, ocupaţia lor (creşterea animalelor şi cultivarea plantelor) şi se va căuta legătura între acest sălaş şi mormintele cu ocru din regiune.

In încheiere propune continuarea sondagiilor dela Perieni, care vor ajuta la determinarea cronologiei celor două aspecte neolitice.

D. Berciu, arată că problemele urmărite la Verbicioara şi Cleanov sunt începuturile culturii neolitice în Oltenia. S'au identificat 6 puncte de cultură tip Fierea. Nu s'a ajuns la rezolvarea săpăturilor dela Cleanov şi Fierea. S'au găsit urme de locuinţe care surprind procesul de trecere dela nomadism la o viaţă sedentară. S'a descoperit aici cea mai veche ceramică. In analiza fragmentelor ceramice s'au găsit urme de cereale: pleavă de grâu, mei, secară, dughie. Ar fi o dovadă a începutului cultivării plantelor pe teritoriul nostru (4000 î. d. e. n.)

Din resturile aflate la Fiera-Cleanov, se constată forme primitive ale domesticirii animalelor.

Propune apoi sondagii la Sălcuţa în vederea verificării concluziilor dela Verbicioara şi Fiera, deoarece: 1) la Verbicioara cultura Sălcuţa nu este bine reprezentată; 2) în aşezarea principală a Olte-

niei — **Sălcuța,** unde s'au făcut atâtea săpături, mai sunt puncte nesăpate.

Deasemenea, pe Valea Desnățiunului, la Sălcuța-Plopșor„ s'au găsit urme din epoca sălbăticiei. Săpătura dela Sălcuța va fi una de control, de scurtă durată.

La discutarea șantierului Verbicioara, N. Plopșor, a arătat că nu este de acord în ceeace privește continuarea sondagiilor dela Sălcuța, întru cât s'au făcut în trecut în repetate rânduri. A propus epuizarea problemei la Verbicioara și apoi la Cleanov-Fiera.

De asemenea s'a adus o serie de propuneri în ceea ce privește munca șantierelor de cercetări :

Schimb de experiență cu celelalte șantiere, formarea de colective regionale, adică colectivele să fie lărgite cu personal dela muzeele regionale. In cazul Verbicioara este vorba despre încadrarea arheologilor dela Muzeul Regional din Craiova; atribuirea materialelor, provenite din săpături, Muzeelor regionale din regiunea respectivă.

V. Radu a prezentat apoi darea de seamă asupra muncii dela șantierul Poiana. Dela început V. Radu a ținut să sublinieze ajutorul serios primit din partea Sfaturilor Populare locale.

Din săpăturile întreprinse în 1950, a mai rămas o suprafață de 1000 m^2 escavată numai până la nivelul de 1,20 m. Această săpătură va trebui continuată, pentru a nu se deteriora stând descoperită.

In campania din 1950 s'au descoperit multe stațiuni noi pe valea Siretului. Mai însemnată e cea dela Ciorani (Putna) cu urme din epoca bronzului, cultură tip Monteoru.

Iar la șantierul dela Șuletea (Tutova) s'a găsit, prin sondajii, material interesant din sec. XIV al erei noastre.

Săpăturile dela Poenești și Suletea arată că podișul Moldovei a fost intens populat la începutul migrațiilor. Se observă urmele populației autohtone, urmărindu-se o continuitate a vieții geto-dacice.

Sondajiile dela Florența (Bărbătești) Jud. Tutova ajută la clarificarea unor probleme asemănătoare cu acelea care se pun la Stoiceni.

Raportul s'a încheiat prin propunerea de a se deschide un șantier la Izvoarele-Neamț, deoarece aici s'au găsit urme neolitice precucuteniene importante.

La discuții au mai luat cuvântul:

Prof. Kurt Horedt care a arătat că, în legătură cu așezarea din Transilvania, s'au făcut o serie de descoperiri mărunte, dar că nu a existat un centru bine precizat mai mare.

De aceea Prof. Kurt Horedt a propus formarea unui colectiv restrâns, care să se poată deplasa ușor în diferite puncte ale Transilvaniei.

Prof. D. Tudor, a semnalat situația dela Muzeul de Antichități din Iași. Acest Muzeu nu conține suficient material. Se propune ca materialele provenite din săpăturile mai vechi de pe teritoriul Moldovei și dubletele care se află depozitate în prezent la Muzeul

Național de Antichități din București să fie cedate Muzeului din Iași.

Prof. M. Mihail a arătat că din citirea planului de săpături pe anul 1951 se constată că cercetările din Transilvania nu se leagă între ele. Propune ca problema cetăților dacice să fie prevăzută în planul de lucru pe 1951, în continuarea cercetărilor începute. Cercetările din Transilvania să fie coordonate, urmărindu-se :

Cultura materială a Dacilor în perioada independenței;

Problema Slavilor, cu precizarea punctelor unde să se facă săpături.

Cercetarea raporturilor dintre populația autohtonă și cotropitorii romani pe întreaga graniță de Est și Vest a Daciei.

* * *

Din partea secției de Istorie și Filosofie a Academiei R.P.R., **Acad. Mihail Roller** trage concluziile desbaterilor spunând printre altele:

Discuția noastră și hotărîrile pe care le vom lua pot fi rodnice numai dacă vom pune la baza lor învățătura marxist-leninistă. Tovarășul Stalin ne învață că „nici o știință nu se poate desvolta și prospera fără lupta de păreri, fără libertatea criticei" și că „teoria rămâne fără obiect, dacă nu este legată cu practica revoluționară întocmai, după cum și practica devine oarbă dacă, nu-și luminează calea prin teoria revoluționară".

Aceste învățături trebue să ne călăuzească în fiece clipă în munca noastră. In lumina acestor învățături trebue să desbatem critic problemele ridicate și să asigurăm legătura cercetărilor noastre științifice cu practica, adică să legăm în mod concret problemele de istorie pe care le cercetăm cu necesitățile învățământului, ale școalei.

Suntem cu toții de acord că ne-am adunat aici pentru a desbate nu latura tehnică a unor probleme arheologice, ci probleme pe care le ridică istoria veche a României, adică probleme de istorie.

Dacă privim sub această prismă activitatea desfășurată, atunci cele expuse la consfătuire vor căpăta o altă înfățișare.

Am obținut fără îndoială succese.

Rezultatele obținute dovedesc că s'a muncit și am reușit să culegem roade bogate. Deschiderea expoziției dovedește în mare măsură acest lucru.

Despre părțile pozitive s'a vorbit de ajuns și nu cred necesar să mai insist. Altminteri am putea cădea în păcatul îngâmfării și aceasta nu e bine.

Care sunt slăbiciunile noastre în munca frumoasă pe care am desfășurat-o ?

Reamintesc în primul rând hotărîrea secției de Istorie și Filosofie și a Direcției Institutelor de Istorie și Filosofie ale Academiei R.P.R., în legătură cu valorificarea și transformarea în bun al poporului a cuceririlor pe care le-am obținut în cercetările noastre. In hotărîre se spune că, până cel mai târziu la sfârșitul anului 1950, trebue predate tiparului cel puțin rezultatele campaniei de săpături din anul 1949. Noi n'am îndeplinit această obligație, n'am fost destul de per-

severenţi în aplicarea acestei hotărîri. Din această cauză înscriem un minus la bilanţul nostru pe acest târâm.

Constatând această lipsă trebue să luăm măsuri pentru înlăturarea ei.

Tovarăşii noştri trebue convinşi că nu putem continua cu metoda veche din timpul regimurilor burghezo-moşiereşti, când — în măsura în care se putea lucra — rezultatele nu erau publicate. Noi avem astăzi la îndemână Editura Academiei R.P.R., care a înscris în planul ei editorial publicarea acestor lucrări, şi trebue să le publicăm.

Va trebui să recunoaştem cu toţii că am comis o gravă greşeală prin ignorarea unei ramuri extrem de importante şi anume: arheologia prefeudală şi feudală. Neacordând atenţie acestei probleme, noi n'am creat condiţiile necesare pentru lămurirea unui număr de probleme. Este de ajuns să reamintesc ce importanţă are arheologia prefeudală şi feudală, pentru lămurirea problemei formării poporului român şi a limbii române, pentru a ne da seama de greşeala pe care am comis-o.

Aceasta este un alt minus al bilanţului nostru.

Dar noi n'am fost feriţi de lipsuri nici în campania din 1950.

Noi avem ca principiu că o problemă începută trebue să fie dusă la capăt şi lămurită printr'o muncă continuă şi intensă. Acest principiu nu se aplică încă peste tot.

Să luăm de pildă şantierul Garvăn (Dinogetia), condus de Prof. Gh. Ştefan. Este ştiut că tov. Gh. Ştefan care a început munca pe acest şantier în anul 1937-1938, are meritul de a fi înfruntat greutăţile din regimul burghezo-moşieresc pentru a lămuri problema din această parte a ţării. Pentru trecut înţelegem de ce tov. Gh. Ştefan n'a putut să înainteze rapid în săpăturile întreprinse. Nu avea posibilităţi materiale şi abia putea lucra cu câţiva oameni.

Astăzi lucrurile s'au schimbat fundamental. Partidul şi Guvernul, regimul nostru de democraţie populară, pun la îndemâna cercetătorilor mijloace nebănuite înainte vreme. De aceea nu mai putem continua munca cu „metode meşteşugăreşti". Trebue să atacăm problema cu mai mult curaj, să mărim numărul de colaboratori ştiinţifici, să angajăm un număr mai mare de lucrători, şi să căutăm să rezolvăm cea mai mare parte a problemei Dinogetia în anul 1951. Tov. Gh. Ştefan trebue să birue timiditatea care îl mai stăpâneşte ca o rămăşiţă a durerosului trecut.

In contrast, întâlnim la şantierul din Istria condus de Prof. Condurachi ajutat de V. Canarache o mare largheţă, când e vorba să prezinte petiţii pentru fonduri şi o mare sgârcenie când e vorba să facă câţiva paşi care să-i ducă în afara zidurilor vechi ale cetăţii.

Fără îndoială că săparea cetăţii este una din problemele centrale ale Istriei. Dar, fără legătură cu ceea ce s'a petrecut în afara zidurilor cetăţii, fără a cunoaşte legăturile între Istria şi Olbia, între Istria şi celelalte aşezări de-a-lungul Dunării şi din Nordul Mării Negre, problema nu poate fi rezolvată.

Fără a pierde din vedere munca serioasă depusă la Istria, cred

că sunt în asentimentul Dvs. să recomandăm tovarăşilor dela Istria o raţională folosire a fondurilor ce li se pun la îndemână, şi o mai largă privire de ansamblu în ceea ce priveşte tratarea ştiinţifică a problemei Istriei.

Pe şantierul din Valea Jijiei, condus de Prof. Nestor ajutat de Prof. Tudor, colectivul s'a ocupat intens de desvoltarea societăţii în epoca barbariei. Cred că nu trebue să recomandăm o păstrare mecanică a delimitărilor regiunilor fixate a fi explorate.

La şantierul din Valea Jijiei (Glăvăneşti) s'a putut constata la o depărtare de câteva sute de metri de centrul şantierului resturile unei aşezări. La alte câteva sute de metri depărtare s'a putut constata o altă terasă, care ne rezervă probabil surprize cu privire la desvoltarea societăţii premergătoare barbariei.

Se poate ca acestea să fie numai presupuneri. Sarcina colectivului era să nu rămână indiferent faţă de aceste probleme.

Trebuia să facă cel puţin sondagii. Acest lucru nu s'a făcut, sub pretextul că nu era fixat în planul de muncă. Trebue să combatem aplicarea mecanică a dispoziţiilor luate. Să fim mai curajoşi când cercetările cer să extindem raza de activitate — dacă aceasta ne ajută la lărgirea orizontului nostru.

In legătură cu şantierul Grădiştea Muncelului, cred că tovarăşii îşi fac iluzii cu privire la data terminării săpăturilor de pe acest şantier. La Grădiştea Muncelului se ridică probleme foarte importante şi putem să ne aşteptăm la surprize plăcute.

La Grădiştea Muncelului s'a săpat şi desvelit o mare cetate, un mare sanctuar important prin mărimea sa, prin caracterul părţilor sale componente şi mai ales prin faptul că pentru prima dată — în urma găsirii unor litere din timpul Dacilor — se pune problema folosirii scrisului de către Daci. Nu este cu putinţă ca o cetate şi un centru religios atât de mare să fi fost izolat. Cercetarea împrejurimilor va confirma sau infirma acest lucru. Noi credem că va confirma existenţa mai multor aşezări ce vor trebui cercetate. Dar independent de aceasta, va trebui serios studiată problema cultului la Daci ca o parte a suprastructurii societăţii din acea vreme, a rolului pe care l-a avut religia, şi cei care deserveau acest cult în relaţiile sociale, etc.

Va trebui studiată semnificaţia literelor, pentru prima dată întâlnite la Daci. Studierea acestor laturi, valorificarea noilor elemente ne va ajuta să pătrundem mai adânc formele de organizare şi relaţiile sociale din acea vreme. Am recomandat deci Prof. Daicoviciu şi Floca, care conduc acest şantier, să întocmească un program mai larg de activitate în această regiune.

La şantierul din Verbicioara s'au ridicat unele probleme interesante. Cred însă că trebue temperată goana după senzaţional care se manifestă la D. Berciu, responsabilul acestui şantier.

Suntem pentru înzecirea efortului în vederea lămuririi unor probleme niciodată luate în cercetare până astăzi. Dar trebue să cercetăm în mod ştiinţific problemele în studiu, să tragem concluziile juste pe care adevărata cercetare ştiinţifică le impune. Să nu

forţăm lucrurile pentru a ajunge cu tot dinadinsul la rezultatele imaginate dinainte.

Adevărul ştiinţific, iată ce căutăm noi!

In Transilvania se manifestă tendinţa de a avea arheologi voiajori. Insuşi felul în care este prezentată problema: „Cercetarea problemei Slavilor în Transilvania" dovedeşte existenţa pericolului de a ne pierde în generalităţi. Este foarte bine că Prof. Horedt a făcut un număr de sondaje în întreaga Transilvanie. Dar trebue să trecem dela faza sondajelor la cercetări intense. Trebue să fixăm o regiune unde să atacăm din plin această problemă. Aceasta nu exclude continuarea unor sondaje, dar condiţionează începerea unor lucrări mai largi în anumite regiuni precizate din Transilvania pentru lămurirea importantei probleme a Slavilor în această parte a ţării.

Am comis greşeli şi faţă de studenţi. Şi în această privinţă trebue să trecem la o fază superioară de muncă. Cred că nu este suficient să ne mulţumim cu trimiterea de studenţi pe şantiere, trebue să organizăm acest lucru mai bine. Merită o atenţie deosebită propunerea făcută de a organiza un seminar înaintea plecării studenţilor pe şantier.

Poate că ar fi bine să organizăm un seminar cu studenţii şi după întoarcerea lor de pe şantier, pentru ca să tragă învăţăminte. Ar fi poate bine să propunem M.I.P. să prevadă pentru toţi studenţii facultăţilor de Istorie o practică de o lună-două pe şantiere, chiar dacă nu se specializează toţi în Istorie Veche.

Invăţăturile căpătate pe şantier, îmbogăţite cu o practică la Arhivele Statului pentru a cunoaşte documentele şi izvoarele privind Istoria Medie, Modernă şi Contemporană a ţării noastre, completată cu o practică şcolară în învăţământ, vor ajuta, fără îndoială, la pregătirea de noi istorici.

Pa baza propunerilor şi discuţiilor care au premers, îmi permit să seriez problemele şi să fac următoarele propuneri:

In ordinea importanţei cred că trebue să prevedem mijloacele necesare: 1) şantierul Gărvan (Dinogetia), care în campania din 1951 să epuizeze în mare măsură lucrările; 2) trebue să lărgim sfera de activitate din Valea Jijiei; 3) ţinând seama de faptul că trebue să pornim la organizarea unor săpături din perioada feudală şi prefeudală şi de faptul că Sfaturile Populare din oraşul Suceava ne-au semnalat descoperiri arheologice în acel oraş, propun organizarea unui şantier arheologic la Suceava. La acest şantier să participe specialişti pentru Evul Mediu (Tov. Ionaşcu, Barbu Câmpina, etc.); 4) urmează şantierul din Grădiştea Muncelului, 5) un şantier care să se ocupe de problema Slavilor în Transilvania (acest şantier să fie fixat cu preciziune şi, în sfârşit, 6) şantierul dela Istria.

In afară de aceste şantiere de bază propunem să se continue lucrările la Verbicioara, să se termine lucrările dela Poiana şi la Folteşti-Galaţi, să se organizeze un şantier la Izvoare şi Traian din regiunea Bacău.

Propun, de asemenea, să se înceapă pregătirile necesare pentru lămurirea a două mari probleme ce ne stau în faţă şi anume: a) problema Valurilor şi b) problema Tumulilor.

Trebue făcute lucrări preliminare în vederea întocmirii unei hărţi pe baza căreia să se poată începe lucrările în anii viitori.

Fiecare şantier trebue să considere ca o sarcină proprie studierea şi fixarea punctelor care pot ajuta la întocmirea hărţilor Valurilor şi Tumulilor.

De asemenea, trebue intensificată activitatea de întocmire a repertoriului arheologic.

Pentru buna valorificare a rezultatelor, propun să aplicăm în vieaţă metoda complexă de cercetare folosită în U.R.S.S., şi până astăzi ignorată la noi.

Trebue să ieşim din tratarea problemelor într'un cadru izolat de strictă specialitate.

Problemele noastre de exemplu pot fi lămurite cu ajutorul lingviştilor. In acest scop propun să ne adresăm Secţiei de Limbă şi Literatură a Academiei şi Institutului de Lingvistică, pentru a ne alcătui un program cu probleme comune. Ar fi bine ca lingviştii noştri să viziteze şantierele noastre în grup sau individual, mai ales Grădiştea Muncelului-Suceava, etc, pentru a ne ajuta la lămurirea problemelor de limbă. N'ar strica dacă şi istoricii noştri ar participa la lucrările Institutului de Lingvistică. Aceasta ne-ar fi de folos.

Trebue să rezolvăm în mod just problema muzeelor regionale. Nu este admisibil să continuăm cu politica de a concentra rezultatele tuturor săpăturilor la Bucureşti. Cunoaştem rezultatul acestei politice. La Bucureşti n'avem unde depozita imensul material în timp ce în provincie muzeele sunt sărace.

Trebue să luăm contact cu Sfaturile Populare regionale, cu Aşezămintele Culturale şi, împreună cu ele, Institutul de Istorie din Bucureşti, cel din Iaşi şi Cluj, să organizăm îmbogăţirea muzeelor regionale cu o parte din materialul Muzeului de Antichităţi din Bucureşti.

Ar fi bine să se alcătuiască o comisiune specială care să asigure o justă şi ştiinţifică repartizare a acestui material.

Toată această muncă va căpăta o adevărată vieaţă, dacă o vom lega cu producţia. Devine tot mai clar pentru noi că întreprinderea noastră este şcoala, facultatea, universitatea. Nu este secret pentru nimeni că învăţământul nostru superior nu are astăzi un tratat de

Istorie a R.P.R., că studenţii noştri nu au literatura necesară pentru a-şi însuşi una din disciplinele care ajută la formarea constructorilor socialismului în ţara noastră. Această situaţie nu trebue să continue.

In faţa istoricilor din ţara noastră se pune problema de a îndrepta lipsurile din manualul de istorie a României folosit în învăţământul mediu şi de a porni la întocmirea unui tratat de istorie a R.P.R. pentru învăţământul superior.

Colectivul de specialişti din secţia de Istorie Veche are sarcina de a asigura conţinutul acestui tratat în partea care tratează Istoria Veche.

Fără a pierde din vedere slăbiciunile şi neajunsurile noastre, cred totuşi că suntem în stare să pornim la muncă pentru realizarea acestei opere.

Vieaţa ne cere, ne impune să întocmim această lucrare, şi munca noastră în colectiv, contribuţia noastră comună va fi garanţia că vom întocmi această lucrare cu mai puţine greşeli.

In procesul întocmirii acestei lucrări va trebui să organizăm largi discuţii critice asupra problemelor care se vor ridica. Va trebui să folosim revistele noastre de istorie, Studii şi cercetări de Istorie Veche, etc. pentru a desbate problemele.

Toate acestea ne vor ajuta să ne îndeplinim sarcina grea dar necesară.

In încheiere propun ca Secţia de Istorie şi Filosofie şi Institutul de Istorie al Academiei R. P. R., să analizeze problemele ridicate la prezenta consfătuire şi, pe baza lor, să alcătuiască programul definitiv, care să aibă în centrul tuturor problemelor întocmirea unui tratat de Istorie a R. P. R., pentru învăţământul superior.

* * *

Tov. Acad. P. Constantinescu-Iaşi declară că:

munca arheologilor noştri de astăzi, spre deosebire de trecut, este planificată şi se călăuzeşte după metode ştiinţifice.

Ca primă sarcină, înainte de începerea efectivă a campanii, ne-am impus luarea de măsuri urgente pentru achiziţionarea materialelor necesare bunului mers al săpăturilor.

In cursul săpăturilor din campania anului 1951, Academia R.P.R. a satisfăcut toate suplementările, când acestea au fost motivate. De asemenea, a căutat să rezolve favorabil toate cererile în legătură cu dificultăţile ivite în timpul lucrului.

Cel mai important angajament pe care trebue să ni-l luăm este pregătirea Manualului de Istorie a patriei noastre. Pentru epoca istoriei vechi a R. P. R. se va folosi munca depusă prin cercetările Dv.

In legătură cu Muzeele regionale, materialele vor fi trimise în provincie, după ce se vor constitui comisii în vederea repartizării ace-

stor materiale; din aceste comisii vor face parte și delegați ai muzeelor importante din țară.

Vom lua măsuri ca studenții care vor participa la săpăturile arheologice să fie pregătiți dinainte și ca să se păstreze oarecare permanență pentru studenții dela Istorie Veche a R. P. R.

Cu sprijinul Partidului Muncitoresc Român, care acordă o deosebită atenție problemelor legate de istoria patriei noastre, al Guvernului și al Academiei R. P. R., care ne pune la îndemână mijloacele necesare pentru cercetarea problemelor în lucru, nădăjduim să ducem la bun sfârșit angajamentele luate.

* * *

Președintele Academiei R. P. R. **Acad. Prof. Traian Săvulescu**, rostește cuvântul de închidere a Consfătuirii Arheologilor și, în esență, spune următoarele:

Am participat cu tot interesul la discuțiile de aici și am avut plăcerea să constat că în Secțiunea de Istorie Veche a sporit mult. în ultimul timp, interesul pentru cercetările arheologice. Sunt de subliniat roadele metodei de lucru în colectiv și fecunditatea muncii planificate. Problemele de arheologie au căpătat o amploare pe care nu au cunoscut-o în trecut. Rezultatele obținute interesează nu numai pe specialist, dar și pe marele public.

Pentru felul cum se prezintă expoziția exprim și vă aduc omagiile mele. Prezentarea a fost admirabilă, deși spațiul este insuficient. Bogăția materialului arheologic prelucrat și expus dovedește că arheologii cunosc bine tehnica de lucru și au depus o muncă sârguincioasă, meticuloasă. Arheologii au tăiat o brazdă nouă.

Revista Nr. 2 **„Studii și Cercetări de Istorie Veche"**, pe care am citit-o, cuprinde material mult și foarte interesant. E necesar ca după încheierea campaniei de săpături să înceapă imediat prelucrarea materialului recoltat și publicarea lui. Rezultatele săpăturilor arheologice din 1949 urmează să fie publicate cât mai repede.

Pentru a răspunde necesităților învățământului, una din sarcinile colectivului este și redactarea manualului de istorie veche.

Cu prilejul vizitei pe care am făcut-o recent în U. R. S. S., am solicitat concursul arheologilor din U.R.S.S. și noi trebue să organizăm vizita specialiștilor sovietici la noi. In legătură cu această vizită a savanților sovietici. lucrările trebuie să fie bine studiate și bine pregătite.

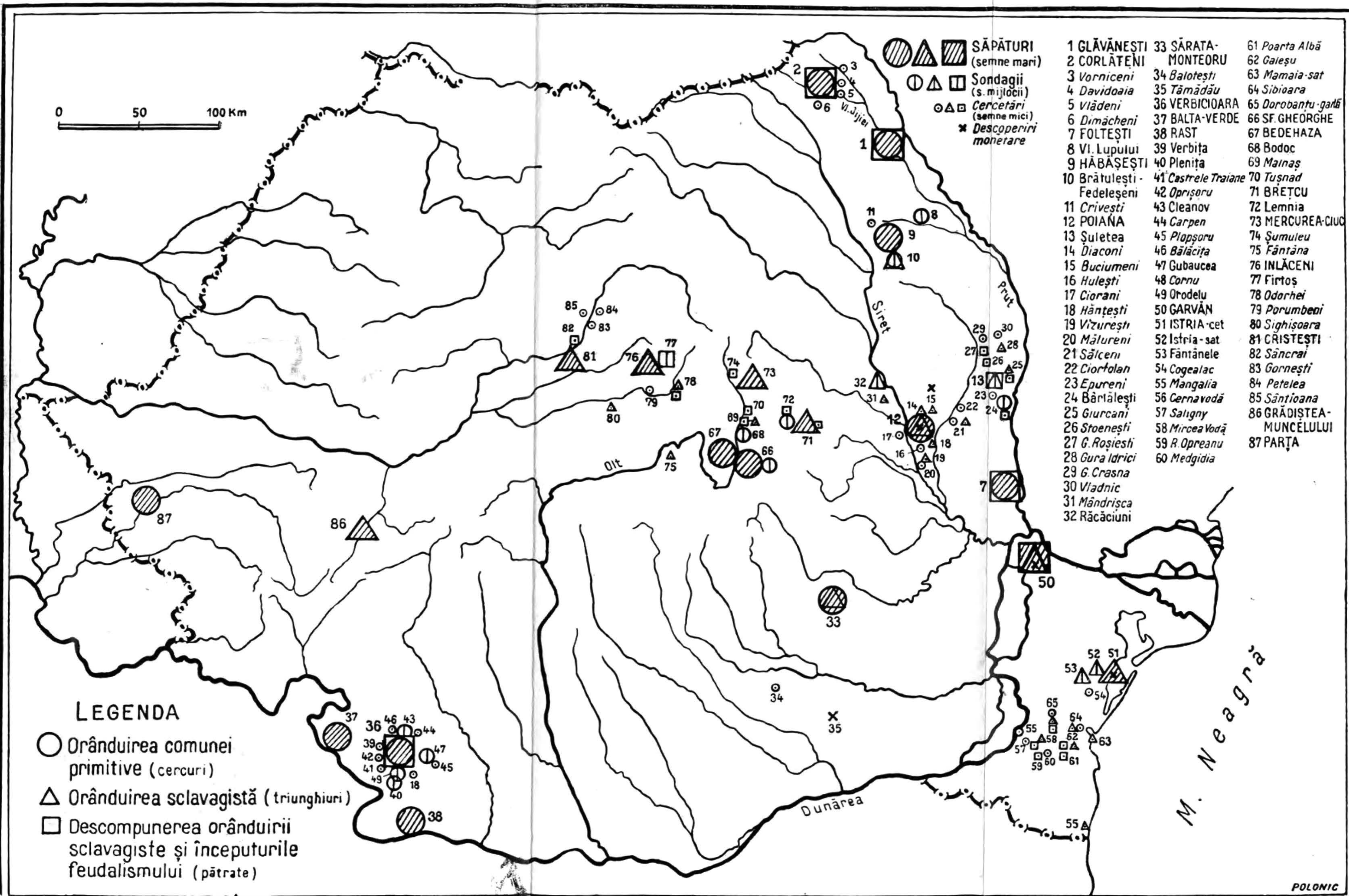
Specialiștii din U. R. S. S. pot ține un ciclu de conferințe în domeniul istoriei vechi. Ei ne oferă colaborarea și în cercetare. Ca și în alte domenii ale științei, vom avea mult de învățat și în această direcție dela prietenii sovietici.

Munca Dvs, se va bucura de toată solicitudinea din partea condu-

cerii Academiei în ceeace privește partea materială. Banii cheltuiți cu săpăturile arheologice au fost cu grijă folosiți; ci reprezintă o investiție care se justifică prin cunoașterea exactă a trecutului poporului.

Termin cu mulțumiri recunoscătoare pentru cercetări din domeniul istoriei Vechi a R. P. R. din partea Prezidiului Academiei R. P. R. și a întregii Academii.

HARTA ȘANTIERELOR DE SĂPĂTURI ARHEOLOGICE DIN ANUL 1950

SĂPĂTURILE DELA GARVĂN (DINOGETIA) RAIONUL MĂCIN (GALAȚI)

Săpăturile din punctul Bisericuța, satul Garvăn, programate în planul de lucru al secției și al Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei R. P. R. pe anul 1950, au ca scop de a urmări desvoltarea așezării prefeudale descoperită acolo în campaniile anterioare și ilustrată prin apariția, pentru prima dată în săpăturile din România, a unui complex de bordeie și locuințe din secolele IX—XII, în cadrul problemei mai largi a așezării Slavilor la Dunarea de jos (fig. 1-2).

Campania din vara anului 1950 a început la 15 Iunie și s'a încheiat la 15 Septembrie.

Rezultatele obținute sunt rodul eforturilor colectivului ca și raportul preliminar pe care-l prezentăm în cele ce urmează.

Obiectivele principale urmărite, în cadrul problemei date, au fost următoarele:

1. — Lărgirea și adâncirea suprafeței A, cu scopul de a urmări desvoltarea așezării din epoca prefeudală și a obține date mai complecte asupra densității locuințelor, modului de locuire și de trai al oamenilor din această epocă.

2. — Un control al întregii succesiuni a depunerilor arheologice, în care scop s'a executat un sondagiu pe o suprafață redusă în partea de Est a suprafeței A, ajungându-se până la adâncimea de cca. 8 m.

3. — Controlul întinderii așezării din epoca prefeudală, în vederea planificării campaniilor viitoare, în care scop s'a deschis suprafața B, în partea de Sud a fostei cetăți romane.

SUPRAFAȚA A

1. Efortul principal s'a desfășurat și anul acesta în sectorul de Nord al așezării, unde aveam de săpat în deosebi centrul porțiunii respective (Pl. I).

In jumătatea de Vest a acestui sector s'a epuisat stratul superior reprezentând urmele de locuire din epoca prefeudală — și s'a atins în unele locuri chiar stratul de dărâmături aparținând sec. V—VI.

Deoarece lucrările vor trebui continuate în straturile romane-bizantine, prezentăm, provizoriu, stratigrafia dela stratul cel mai nou la cele mai vechi.

a) **Nivelul 1**. Imediat sub pământul vegetal actual, la o adân-

DINOGETIA
GARVAN - RAIONUL MĂCIN
Planul general al săpăturilor
din 1949 și 1950

Porțiune nesăpată
Săpăturile din sectorul B (1950)

Legenda
Ziduri din sec. IV e.n.
" " " V-VI e.n.
" " " X-XII e.n.
Bordee din sec. IX (?) - X
" dela sfârșitul sec. X e.n.
" din sec. XI e.n.
" " " XI-XII e.n.
Pari și bârne
Vetre
Gropi

Scara
0 5 10 15 20 m

Fig. 1-2. — Planul provizoriu al săpăturilor din 1949—1950

cime care variază între 10 și 80 cm., aflăm cel mai nou nivel de locuire, care apare numai din loc în loc, fiind foarte greu de sesizat, reprezentate prin podele de lut bătut (vezi în Pl. I, nr. 18 și 29). Acestui nivel îi aparțin și cele mai multe din gropile în formă de sac sau conice, care străbat nivelele următoare, pătrunzând uneori chiar prin stratul secolelor V—VI.

Pentru datarea acestui nivel, ceramica nu ne este deocamdată de niciun ajutor, de oarece nu avem stabilită tipologia ei. Se poate semnala, ca o observație cu caracter general, că ceramica este cea cunoscută sub denumirea de ceramică de tip slav. Mai important este

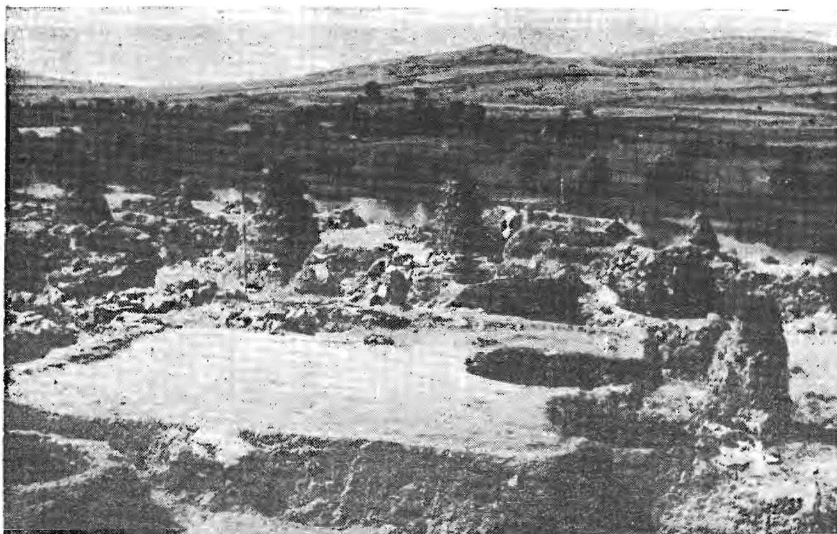

Fig. 3. — Podeaua locuinței nr. 6 din nivelul 2.

faptul că această ceramică este de o calitate inferioară celei din nivelele mai vechi, executată în bună parte cu mâna. Uneltele sunt și ele mai reduse ca număr. Cu ajutorul monetelor — și acestea puține — se poate data acest nivel pe la sfârșitul sec. XI, începutul sec. XII. Astfel, putem cita o monetă schifată, găsită în pământul negricios-făinos de deasupra bordeiului 19, datând dela Alexios I Commnen (1081—1118). La fel pe podeaua nr. 29.

Caracterul lipsit de consistență al colibelor din acest nivel, ca și resturile materiale sărăcăcioase, par a indica o fază de decădere în viața locuitorilor dela Bisericuța. Acest lucru ne face să ne gândim chiar la o locuire sezonieră, legată de epoca pescuitului, și în cazul acesta s'ar putea lega de acest mod de viață și gropile așa de numeroase, care caracterizează tocmai acest nivel.

b) **Nivelul 2.** Reprezintă nivelul penultim de locuire și se caracterizează prin urme de locuințe mai numeroase, cu un inventar mai bogat și mai variat. Exemplul cel mai caracteristic îl constitue locuința nr. 6 (fig. 3), din care se păstrează o frumoasă podea de lut gal-

ben bătut, mărginită de grinzi de lemn arse (dimensiuni: 5 × 4,50 m). Această podea de locuințe se află la minus 0,90— 1 m și este străbătută de două gropi care coboară din nivelul prim. De remarcat că această locuință pare a fi avut o a doua încăpere mai mică pe latura de NV unde s'a descoperit o podină de scânduri arse care ar reprezenta podeaua acestei încăperi adiacente. (Fig. 3).

Aceluiaș nivel îi aparține o podea asemănătoare, marcată prin nr. 18, străbătută și ea de o groapă în care au apărut oase de animale și de pește, cioburi de tip slav și un gât de amforă. Aci s'au găsit greutăți de plasă tăiate din cărămizi mai vechi, o placă de os ornamentată cu un șir de cerculețe, precum și un fragment de mărgea de lut ars, de mărimea și forma oului de porumbel, zmălțuită la exterior cu

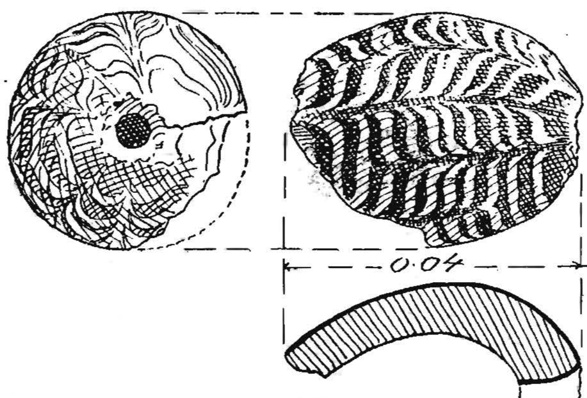

Fig. 4. — Perlă de lut smălțuit.

ornamente în formă de val de culoare gălbue pe fond verde închis (fig. 4). Acest obiect ne amintește descoperirile analoage de pe teritoriul U.R.S.S. [1]) și din Polonia și Suedia [2]). In afară de aceasta s'au descoperit în acest nivel numeroase fusaiole de lut sau de piatră (gresie [3]) roșie-cărămizi, mânere și prăsele de os și corn de cerb, ceramică de tip slav ornamentată cu linii orizontale sau cu linii sau benzi în val, precum și cu motive executate cu rotiță dințată. Câteva cioburi de vase cu buza întoarsă spre interior și găuri verticale trebuesc de asemenea amintite, ca și fragmente de brățări de sticlă, iar în chip deosebit un ou de cărămidă și un ou de policandru, din os cu două cruci incizate pe el.

Monetele ne indică în general o perioadă anterioară epocii Commnenilor, de ex. Mihail IV Paflagonianul (1034—1041), Constatin X Ducas (1059—1067).

c) **Nivelul 3.** Nivelul al treilea de locuire al stratului prefeudal dela Bisericuța este fără îndoială cel mai bogat, atât prin numărul

1. A. Rîbacov, *Remeslo drevnei Rusi,* Moscova 1948, pl. 98.
2. H. Arbman, *Une route commerciale pendant les X et XI siècles, în Slavia Antiqua,* I, 1948, p. 437—438.
3. *Ibid.,* p. 435 și urm.

locuințelor descoperite, cât și prin materialul din ele și observațiile pe care le-au permis. Ele se găsesc la adâncimea medie de ca. 1,50 m și se caracterizează prin cadrul dreptunghiular format din bârne arse care erau prinse în pari de lemn, ale căror urme carbonizate sau putrezite se găsesc păstrate mai ales în găurile de colț [4]). Ca dimensiuni, aceste locuințe variază având laturile între 3 și 4 m. Excepțional, locuința 3 (Pl. I, fig. 5) are 4 × 4, 25 m. pe când, de ex. nr. 12 (Pl. I și fig. 6) are 3,50×3 m. iar nr. 19 (Pl. I) numai 3,25×3 m. Fiecare din ele are câte un cotlon în unul din colțuri, de cele mai multe ori pe latura de S. Aceste cotloane sau vetre sunt în formă de potcovă cu laturile alungite, iar pentru construirea lor a fost folosită piatra locală — șisturi — fără față, uneori cărămizi mai vechi și bucăți de râșnițe. In câteva cazuri se păstrează lipitura de lut cu care se lipeau pietrele între ele (nr. 3, 9 și 14). Avem și un exemplu de vatră acoperită cu pietre și cu câte o bucată de cărămidă (nr. 3).

In interiorul fiecărei vetre de foc, s'a găsit un strat gros de cenușe de culoare albicioasă, în care au apărut cioburi de oale de tip slav, împodobite mai cu seamă cu linii sau benzi de linii orizontale.

In cuprinsul locuințelor din acest nivel, într'un strat de pământ galben-făinos gros de 10-30 cm, apare, amestecată cu numeroase pietre și lemne arse reprezentând grinzile casei, o mare cantitate de olărie compusă de obiceiu din trei categorii de vase: amfore mari cu torți supraînălțate și fund sferic, oale de tip slav fără torți, ornamentate mai ales cu linii sau benzi acoperind umărul și partea superioară a vasului, funduri cu mărci de olari ca peste tot unde găsim pe Slavi și câte unul, excepțional două ulcioare cu gura trilobată și o singură toartă (fig. 5).

Astfel, în locuința nr. 3 (fig. 5) s'au găsit șase amfore, șase oale de tip slav și un ulcior. Ceramica constitue partea principală a inventarului. In colțul de V a locuinței, în apropierea oalelor, s'au găsit și o mulțime de cochilii de melci care serveau pentru hrană. De altfel, și în alte locuințe și gropi s'au găsit mulți melci. Dacă adăogăm câteva mărunțișuri, ca cioburi cu smalț, 2 rondele de gresie roșie, și una de lut, câteva bile de lut nears, un fragment de brățară de sticlă și puține oase, printre care și o copită de cal, întregim inventarul.

In locuința nr. 12, (fig. 6) au apărut 8 amfore, o oală de tip slav așezată cu gura în jos în cenușa cotlonului și un ulcior (fig.7). Tot aci, printre cioburi mărunte, o gresie, câteva bile de lut, probabil pentru praștie, bucăți de fier, un cârlig de fier și o cruciuliță de bronz arsă în incendiul care a consumat această locuință. In una din amfore care avea gâtul rupt s'a descoperit o lingură de lemn (fig. 8), a cărei prezență în vasul respectiv nu putem ști dacă avea vreo legătură cu conținutul vasului.

In locuința nr. 19, s'au păstrat șase amfore cu torți supraînălțate, printre care una mai scundă și mai largă, două oale de tip slav și

4. Pe teritoriul U. R. S. S. aceste descoperiri sunt numeroase. Cităm ca exemplu isbele dela Krivoi gorod — Vilno v. *Kratkie Soobșeenia*, XI, 1945, 114—125.

un ulcior cu buza trilobată (fig. 9-10). De notat în plus, pe lângă alte mărunțișuri, ca : cioburi cu smalț, cioburi de vase de tip slav, bile de lut, mărgele mici, melci, un obiect de bronz de formă și mări-

Fig. 5. — Locuința nr. 3.

mea unui degetar, mai multe bucăți de lipitură de lut purtând imprimate urmele nuelelor pe care fusese aplicat lutul moale, ceea ce ne determină să ne gândim la lipitura pereților sau a tavanului.

In toate locuințele menționate mai sus, ca și în cele descoperite

Fig. 6. — Locuința nr. 12.

în campania anterioară, se observă că amforele sunt în general grupate la un loc, așezate una cu fundul în jos, una cu gura în sus. Numărul mare de astfel de amfore descoperite în diferitele case, nu poate fi explicat decât prin ipoteza că ele serveau la transportul vinului, uleiului sau mierei — deși nu avem dovezi că locuitorii s'ar fi ocupat cu albinăritul, ceea ce totuși este de presupus, dacă ne gândim că această ocupație era foarte răspândită la Slavi și că pădurile se întindeau până de curând până în vecinătatea așezării.

Fig. 7. — Ulcior de lut din locuința nr. 12.

Celelalte locuințe care aparțin acestui nivel sunt mai rău păstrate. Inventarul lor este mai sărac și constă mai ales din fragmente ceramice din speciile amintite mai sus. Din nr. 11 (fig. 11), semnalăm două pietre de râșniță găsite lângă vatră precum și un vârf de săgeată de os în secțiunea romboidală.

Locuința nr. 5 a dat la iveală mai multe cioburi dintr'o farfurie smălțuită, ornamentată în tehnica bună bizantină cu sgrafitti vegetali, trei fragmente brățări de sticlă, o mică aplică de bronz în formă de potcoavă, împodobită cu un ornament în formă de lujer stilizat. De semnalat un ciob din gâtul unei amfore purtând sgâ-

0.17

Fig. 8. — Lingură de lemn din locuința nr. 12.

riat semnul ПI care ne amintește un semn din alfabetul cirilic. Tot aci a apărut și un os din animal, care a fost folosit ca patină pentru ghiață.

Observațiuni importante s'au făcut și cu prilejul degajării complete a vetrei locuinței nr. 10. Aceasta rămăsese necercetată în inte-

Fig. 9. — Oală de lut slavă, din locuința nr. 19.

rior, deși locuința fusese săpată în campania din 1949. In cenușa dintre pietrele acestei vetre, s'au găsit cioburi de tip slav, ornamentate cu rotița dințată, precum și o greutate de bronz, care poate să fi servit ca greutate de balanță. Vatra s'a construit deasupra unui zid de pietre legate cu lut, lângă care, la — 30 cm sub nivelul vetrei, s'a găsit o monetă din secolul VI (Justinian sau Justin II). Aceasta este o indi-

cație că locuințele de care ne ocupăm aci se află deasupra ruinelor secolului VI.

In ceea ce privește datarea nivelului însuși al acestor locuințe, descoperirile monetare ne pot servi unele indicațiuni. Astfel, pe vatra locuinței nr. 10, descoperită în campania din 1949, s'a găsit o monetă din vremea lui Ioan Tzimiskes (969-976), iar în campania anului 1950 alte două monete aflate în locuința nr. 9, par a confirma data atribuită de noi mai de mult, anume sec. X al e. n.

Fig. 10. — Ulcior de lut cu buza trilobată, locuința nr. 19.

Pe lângă locuințele cu vetrele situate în interiorul lor, s'a mai găsit un număr de vetre-cotloane în afară acestora (fig. 12—13). Uneltele descoperite până acum, lame de cuțit, un topor de fier, gresii pentru ascuțit, unelte găurite pentru a putea fi agățate, mânere de os, un vârf de săgeată de os conic, pietre de râșniță, greutăți de plasă modelate din lut în formă de con sau improvizate din fragmente de cărămidă și țiglă mai vechi, un tip special de greutăți de lut ars găurite la ambele capete și cu șănțulețe pentru trecut sfoara, fie numai în sens longitudinal, fie și în lățime, în cruce, tip care nu ne este cunoscut din altă parte și pe care noi îl socotim, ipotetic, ca greutăți de năvod, ne arată care erau ocupațiile locuitorilor acestui nivel.

Intre diferitele obiecte mărunte, semnalăm un mic lacăt de bronz,

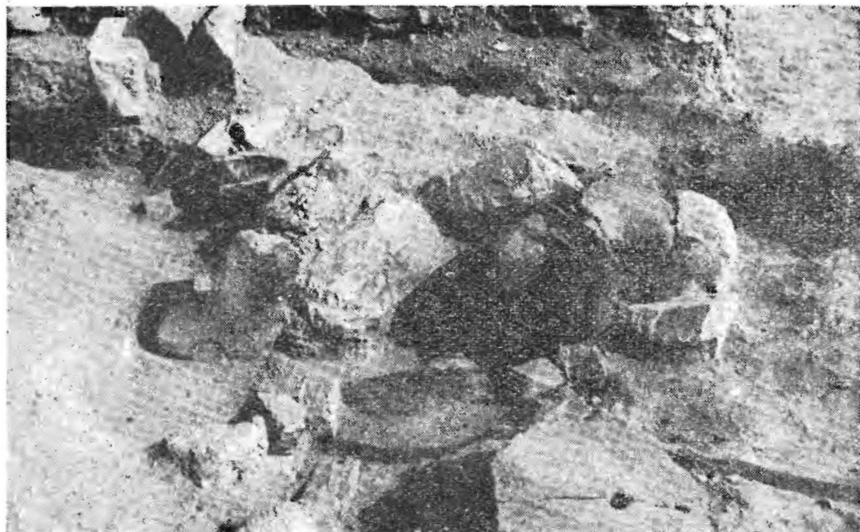

Fig. 11. — Vatra locuinței nr. 11.

stilizat, în formă de câine, (fig. 14), într'o tehnică ce ne amintește o origină asiatică sau orientală, piesă evident de import care își are corespondentul într'un exemplar asemănător din Ungaria [5]) și altele de pe teritoriul U.R.S.S. [6]).

Aceiași origină răsăriteană apare și într'o limbă de curea din bronz aurit (fig. 15) și două paftale în formă de inimă de mărimea unei jumătăți de nucă din acelaș metal aurit și cu urme de email, precum și câteva jumătăți de bumbi.

Toate aceste obiecte de metal au ajuns la Dinogeția din stepele

Fig. 12. — Vatră-cotlon, din nivelul 3.

Răsăritului, transportate de popoarele de călăreți ai stepei, Unguri, Pecenegi, sau Cumani.

Nu este de prisos să amintim aci — deși a fost descoperit în campania din 1949 — un vas cu pereții foarte groși, fund și gât strâmpt și cu un orificiu foarte îngust, care apare cu totul izolat în regiunile noastre, dar este frecvent la Bulgarii de pe Volga, unde asemenea vase sunt socotite a fi fost folosite la transportul mercurului, care era folosit în medicina vremii [7]).

Merită să fie menționat de asemenea, printre numeroasele res-

---

5. Cf. Hampel *A régibb középkor...*, pl. XXXXVI, 3 a-3c.
6. V. Golubovici și E. Golubovici, *Krivoi gorod-Vilno,* în *Kratkie Soobseenia*, XI, 1945, p. 122, fig. 51, 10.
7. N. P. Sâcev, *K voprosu o bulgarskih sferokoniceskih sosudah,* în *Kratkie Sooseenia*, XIV, 1947, p. 71, fig. 38. Cf. Géza Fehèr, *Les monuments de la culture protobulgare...*, în *Arch. Hungarica,* VII, 1931, p. 154, fig. 102.

turi ceramice, un vas de formă tronconică de o înălțime neobișnuită (fig. 16), având o singură toartă, care nu are niciun corespondent în ceramica vremii cunoscută de noi.

Fig. 13. — Vatră-cotlon, din nivelul 3.

Semnalăm de asemenea că unele cioburi de tip slav poartă ornamentul în val și pe fața exterioară sau cea interioară a buzei. Pe umărul unei amfore din locuința nr. 5 a apărut un grafit cu litere cirilice (fig.17).

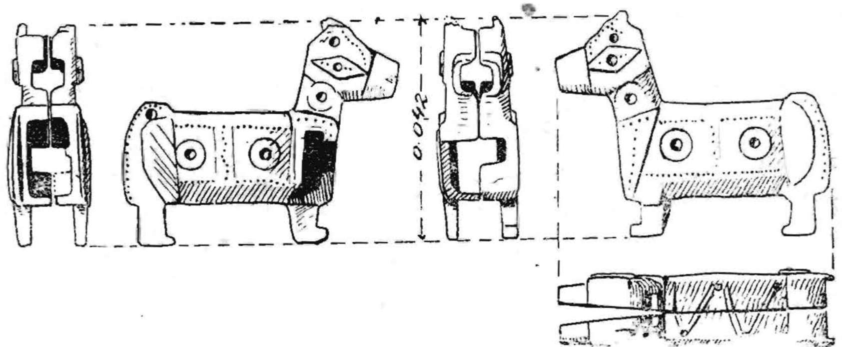

Fig. 14. — Lacăt de bronz în formă de animal, nivelul 3.

d) **Nivelul 4** de locuire se caracterizează prin ceea ce trebue să denumim propriu zis bordeie. Acest nivel este reprezentat deocamdată prin descoperiri mai puține. S'au descoperit până acum numai 4 bordeie bine caracterizate. Astfel bordeiul nr. 4 (vezi planul fig. 2 și 18) avea pereții făcuți din bârne groase așezate orizontal și

prinse în pari masivi la colțuri. Fundul acestui bordei se găsește la 2 m sub nivelul actual. Pentru construcția unui astfel de bordei se proceda în felul următor. Mai întâi se săpa groapa bordeiului. Se săpau apoi gropile parilor care erau înfipți în pământ circa 40-45 cm. De acești pari se prindeau grinzi așezate orizontal, fie cu profil semi-circular — reprezentând jumătăți de trunchiuri de copaci tăiați în lungime — fie scânduri groase care alcătuiau pereții bordeiului (fig. 19). Adâncimea unui astfel de bordei față de nivelul

Fig. 15. — Limbă de curea. Bronz aurit.

Fig. 16. — Cană de lut din nivelul 3.

vechi era de circa 70-80 cm. Cum este natural, groapa unui bordei se săpa în stratul de dărâmături anterioare, ceea ce atrăgea după sine două consecințe importante. Mai întâi, prin săparea bordeiului o sumă de obiecte aparținând stratului anterior sunt dislocate și asvârlite în

Fig. 17. — Grafit sgâriat de gâtul unei amfore din nivelul 3.

exteriorul săpăturii. Aceasta însemnează că bordeele deranjează stratificația normală, aducând la un nivel superior resturile arheologice mai vechi. In al doilea rând, pereții de grinzi sunt indispensabili pentru a susținea taluzul care, fiind format din dărâmături, se putea

prăbuși foarte ușor fără acest sprijin. In urma acestei adânciri a bordeelor-locuințe în pământ, în unele cazuri sunt atinse și resturi de ziduri mai vechi care se distrug, în caz că apar în groapa bordeiului, sau se utilizează, dacă întâmplător coincid cu linia peretelui bordeiului, sau rămân la un nivel superior fundului bordeiului, în caz că se găsesc în afara acestuia, mai jos de nivelul solului din momentul construirii bordeiului respectiv.

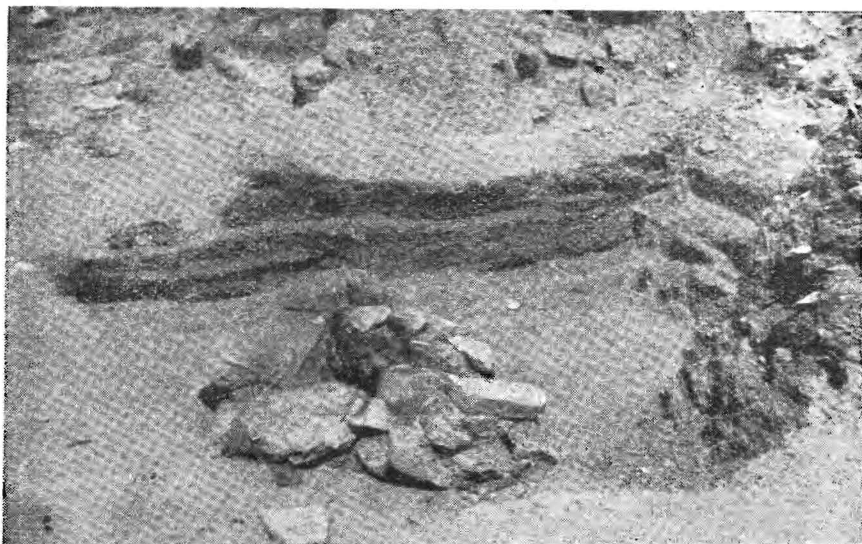

Fig. 18. — Groapa unui bordei, cu pereții din bârne de lemn

In ceea ce privește inventarul bordeelor din nivelul 4, el este încă insuficient pentru a ne pronunța asupra datării lor. In cuprinsul bordeiului 4 au apărut câteva cioburi de tip slav, două cioburi cu smalț verde, scoabe și piroane de fier, coarne de cerb, dar împreună cu ele s'au găsit și cioburi de vase romano-bizantine din sec. V-VI al e. n.

La 20 cm sub locuința nr. 13 (fig. 20), s'a descoperit o vatră cu arsură ce se întindea și la Sud de locuința menționată. Pe această vatră, evident mai veche decât locuința nr. 13 care aparține nivelului 3, s'au descoperit mei ars, oase de animale și de păsări, două greutăți de plasă confecționate din olane mai vechi, un vârf de lamă de cuțit și un vârf de săgeată romboidală de fier.

Inventarul nu ne oferă nimic concludent asupra datării acestui nivel. Faptul că apare ceramică târzie romano-bizantină în bordeiul 4 nu are nicio importanță pentru datare, deoarece, din cauza felului cum se construiau bordeele, materialul mai vechi se prezintă de regulă răvășit. Ceramică și monete romane se găsesc chiar și mai sus, până la suprafața actuală.

Dimpotrivă, apariția olăriei de tip slav și a cioburilor cu smalț, dovedește că nivelul 4 este destul de apropiat în timp de nivelul 3.

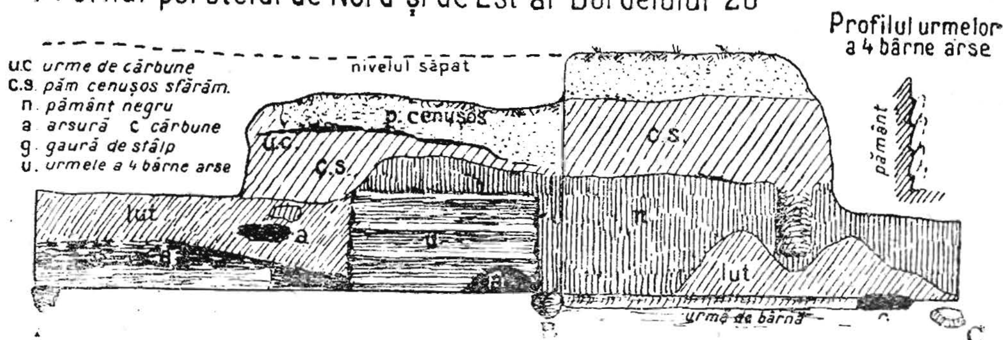

Fig. 19. — Profilul peretelui de Est al bordeiului 26, cu urmele bârnelor de lemn.

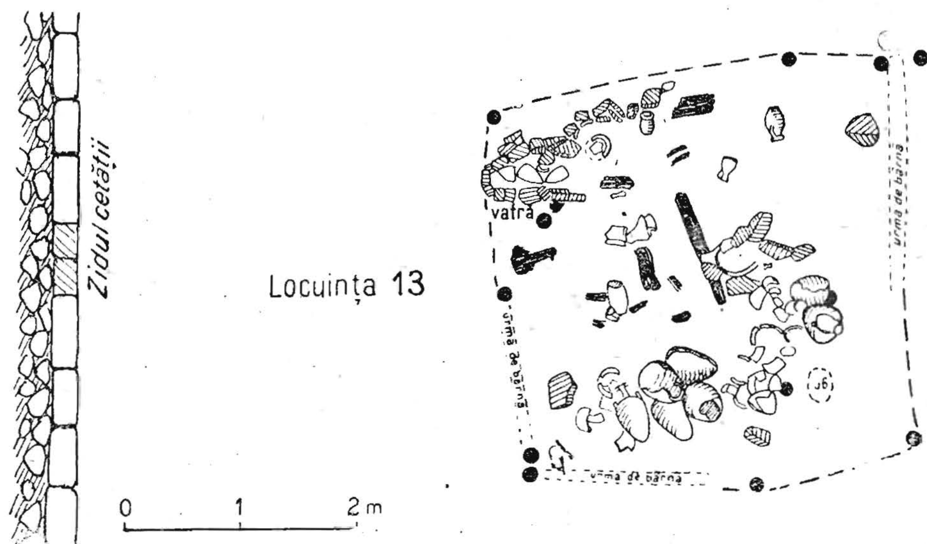

Fig. 20. — Planul locuinței nr. 13 din nivelul 3.

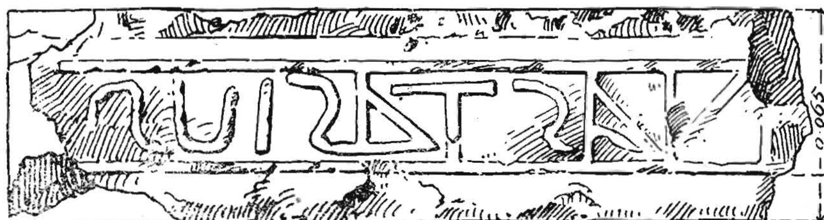

Fig 21. — Fragment de cărămidă cu ștampila împăratului Anastasius

Descoperirea de sub locuința nr. 13, (vezi mai sus) a unei vetre care aparținea unui bordei din nivelul 4, ne dă, în orice caz, indicația că nivelul 4 este anterior nivelului 3, iar acesta din urmă datând, în linii mari, din sec. X, cam din vremea împăratului bizantin Ioan Tzimiskes, urmează să conchidem că bordeele nivelului 4, sunt mai vechi decât epoca indicată pentru nivelul 3.

Cele 4 nivele prezentate sumar până acum, constitue stratul ultim de locuire a cetății dela Bisericuța pe care cred că îl putem data, între sec. IX și XII. Ruinele acestor patru nivele acoperă straturile de dărâmături, aparținând epocii cotropirii romane în faza ei finală. Deși, în sectorul de Vest al suprafeței A, nu s'a atacat stratul roman, totuși ziduri de factură romană târzie au apărut în anumite locuri, datorită împrejurării că bordeele nivelului 4 s'au adâncit în stratul de dărâmături mai vechi, iar descoperiri mărunte s'au făcut deja.

Nivelul 5. Sub nivelul 4 apare un strat de pământ cu dărâmături de culoare roșietică cu bucăți de țiglă, olane, calupuri de chirpic ars, fragmente din chiupuri și cioburi caracteristice pentru sec. V-VI, împreună cu opaițe creștine, pe care îl denumim provizoriu nivelul 5. A apărut în acest nivel și o cărămidă cu stampilă pe margine purtând numele împăratului Anastasius (491-518) (fig. 21). Un alt fragment de cărămidă cu ștampilă păstrată, din nefericire, numai în parte, ar putea fi atribuită epocii împăratului Teodosius (fig. 22). Acestui nivel i se pot atribui zidurile din pietre legate cu pământ. Culoarea roșietică și fragmentele de calupuri de chirpic apărute, își găsesc explicația în faptul că zidurile fiind prea puțin consistente erau placate cu calupuri de chirpic, lucru ce s'a observat mai bine cu ocazia săpăturilor practicate în centrul suprafeței A și se va prezenta mai pe larg cu ocazia descrierii acelor săpături. Această datare se sprijină și pe faptul că lângă un astfel de zid, sub locuința nr. 10, s'a descoperit o monetă din sec. VI.

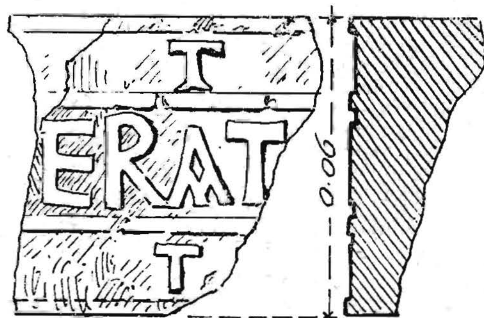

Fig. 21. — Fragment de cărămidă, cu altă ștampilă.

Sub nivelul 5 se întâlnește un strat de pământ gălbui-lutos, compact, în care apare ceramică de epocă romană, fragmente de amfore și farfurii de pastă roșie, bine arsă, opaițe și monete tip sec. IV, în deosebi din vremea lui Constantin cel Mare. Zidurile acestui nivel sunt din piatră locală — șisturi de Bugeac — alternând cu brâe de cărămizi, legate cu mortar din var, nisip și cărămidă pisată, de o calitate destul de bună, exact ca mortarul zidului de incintă al cetății.

Suprafața A, sectorul central. Problema urmărită în săpăturile practicate în centrul suprafeței A, a fost aceea de a lămuri dacă, în-

Intrarea în T. 9

Zidul cetății

D

H

K1

mal

M

I

N

n

K

o

mal

A

Mal

B

q

o

G

C

r

L

L

S

C

LEGENDA

Zid din piatră bătută cu pământ la diferite nivele

Zid din piatră bătută cu lut la diferite nivele

Zid din piatră bătută cu mortar

Groapă cu gunoi

Vatră

Canal

Chiup

0 1 2 3 4 5 m

nivelul actual (mal)

Secțiunea C-D

C

D

Fig. 23. — Planul săpăturilor din sectorul central al suprafeței A.

tre stratul de locuire din epoca prefeudală și straturile din epoca sclavagistă, există un gol sau dacă viața se continuă în alte forme, exact în aceleași locuri.

Pentru urmărirea acestei probleme, am lărgit suprafața săpată anul trecut către Sud până aproape de borna B, pe de o parte, iar pe de alta am adâncit săpăturile pătrunzând masiv în stratul din vremea ocupației romane în partea de Nord a suprafeței, din dreptul intrării la turnul nr. 9 până către turnul nr. 8.

Deoarece am dat aci de un complex de ziduri suprapuse din epoci diferite, aparținând unor clădiri din mai multe faze, care au nevoie să fie urmărite în campaniile viitoare, atât spre Est cât și spre Vest, dăm aci numai observațiunile generale menite a aduce oarecari lămuriri în problema pe care ne-am pus-o. (vezi planul din fig. 23).

1. Nivelul prim a fost prins aci numai prin gropile care pornesc imediat, sub solul vegetal actual, atingând, și distrugând în parte, zidurile deasupra cărora s'au săpat.

2. Nivelul zidurilor târzii care au fost în parte distruse de gropile amintite mai sus. Aceste ziduri sunt din pietre locale nefățuite, legate prin pământ, ceea ce le dă un aspect neplăcut și le face ușor de dărâmat. Cum în apropierea lor găsim o cantitate apreciabilă de pământ roșu întărit, este probail că ele să fi fost „tencuite" cu lut. Inventarul lucrurilor mărunte descoperite în acest nivel ne arată că zidurile aparțin, în mare, sec. XI. Pe lângă ceramică de tip slav, notăm monete de bronz și o monetă de aur cu efigiile lui Vasile al II-lea și a fratelui său Constantin al VIII-lea (976-1025).

Despre groapa z nu putem spune dacă aparține nivelului prim sau nivelului 2. In orice caz, ea pătrunde adânc în stratul de pământ roșcat care caracterizează nivelul romano-bizantin, iar materialul aflat în interiorul ei datează din sec. XI. Inventarul groapei este extrem de important. S'a găsit o mare cantitate de oase și solzi de pește, cenușe, cioburi de vase de tip slav, cioburi cu smalț, fragmente de brățări de sticlă, o monetă de bronz având pe Av. chipul lui Christos, iar pe Rv. legenda ICXC /BASILE/ BASILE deci din sec. al IX-lea precum și o cruce de aur de purtat pe piept, (engolplon) cu lanțul său. (fig. 24). Este un exemplar de cruce „palestiniană" de o deosebită valoare. Fața anterioară (lung. 0.082 m), are în cele 4 colțuri montată câte o piatră semiprețioasă (eventual pastilă de sticlă). Centrul poartă chipul lui Christos răstignit tratat în tehnica reliefului. Se observă că picioarele stau pe un suppedaneum, iar mijlocul este acoperit de un văl răsucit sul deasupra șoldurilor. Capul ușor înclinat spre dreapta, poartă părul cu cărare la mijloc, tratat în șuvițe care merg de o parte și de alta. Restul crucii este ornamentat în tehnica filigranului. Lanțul format din verigi simple dreptunghiulare din foaie de aur are 76 cm. lungime și este prevăzut cu o piatră (sticlă?) albastră montată în aur.

Problemele pe care le pune prezența acestei piese într'o „groapă de gunoi" dela Bisericuța, cum ar fi aceea a existenții unui centru creștin bine organizat — lucru ce ni se pare dovedit prin numeroase

obiecte creştine descoperite până acum — sau ipoteza că ea ar reprezenta rezultatul unui jaf executat în altă parte, nu se pot discuta în cadrul unui raport preliminar, aceasta urmând să se facă pe baza unui studiu mai amplu.

3. Nivelul 3 a prilejuit importante observaţiuni şi descoperiri. El se caracterizează printr'o zidărie mai îngrijită, deşi pentru legarea pietrelor între ele s'a folosit lutul. Pereţii erau placaţi cu calupuri de

Fig. 24. — Cruce dublă de aur (engolpion) descoperită în groapa Z.

chirpic, aşa cum s'a putut observa atât în încăperile A, B, C cât şi in G (vezi planul fig. 23) unde s'au găsit chirpici lipiţi de zid. Din cauza cantităţi mari de chirpic căzut de pe pereţi şi de pe tavane — din unele fragmente care poartă amprentele trestiilor rezultă că tavanele foloseau trestia şi lutul pomostit cu paie — încăperile menţionate sunt pline de un pământ roşu care poartă urmele evidente ale incendiului ce le-a distrus. Aci materialul arheologic este unitar, cu excepţia punctelor unde au pătruns gropile din nivelele superioare, format din ceramică de tip roman târziu, amfore cu striuri circulare

paralele, străchini (fig. 25) și opaițe cu crisma sau alte ornamente caracteristice sec. V-VI ale e. n. (fig. 26).

De menționat că în încăperile A, B și G, care aparțin unei singure clădiri, s'au descoperit nederanjate un număr de chiupuri de lut (cinci în A, 4 în G,) care dovedesc că aci se afla un depozit de cereale, fie al unui particular, fie al garnizoanei cetății din vremea respectivă. De notat și faptul că în G s'a descoperit o vatră (litera r), iar

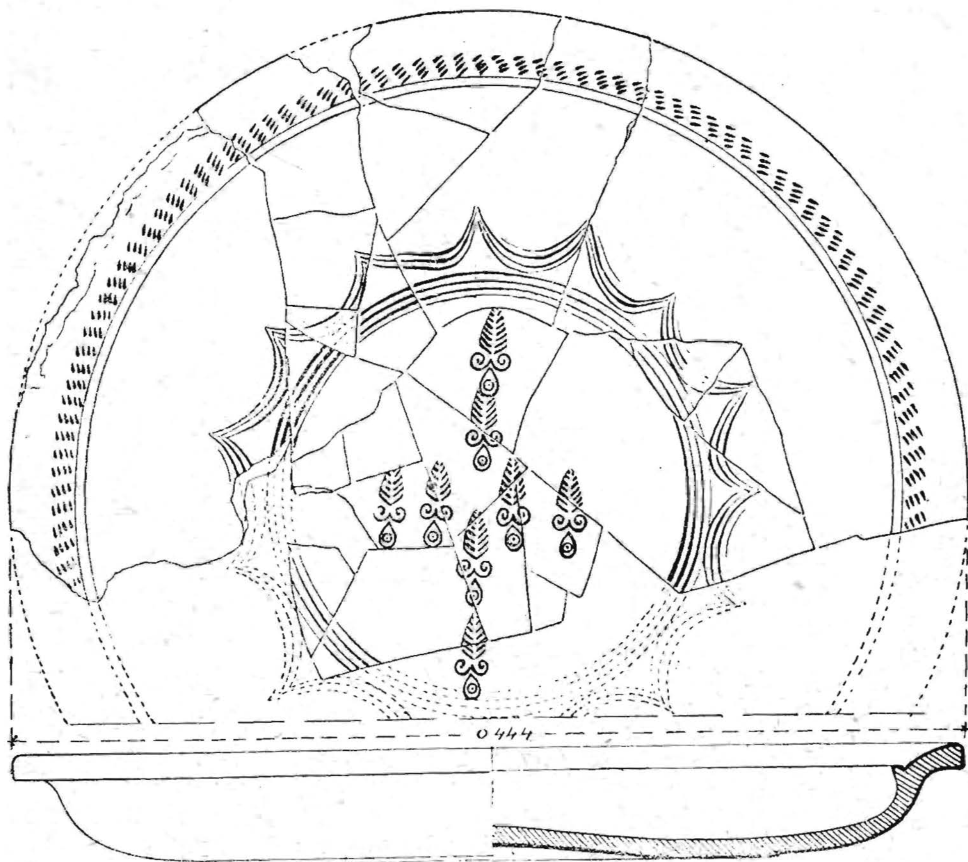

Fig. 25. — Strachină de lut roșu cu ornamente stampilate ori incizate

în L un cuptor boltit (litera s) zidit din piatră cu lut, amândouă având baza de cărmizi sau pietre late, cu multă cenușă și cărbuni. Dimensiunile, tehnica, complexul arheologic și nivelul în care apar aceste monumente, dovedesc că ele sunt mai vechi dacât vetrele care apar în nivelele mai recente. Faptul că acest complex conține, pe lângă chiupuri, și pietre de râșniță, precum și cuptoare, ne obligă să ne gândim eventual la prezența unei brutării.

Dacă acest strat reprezintă ultima fază a stăpânirii romane la Dunăre — sec. V-VI — și aceasta este sigur, ce s'a întâmplat după eliberarea de sub opresiunea romană ?

Fără să putem da un răspuns definitiv, consemnăm aci observaţiunile care privesc raporturile dintre stratul 2 şi 3 pe baza raportului dintre zidurile ce apar şi într'un strat şi în celălalt. Aşa cum se poate observa din planul din fig. 23 şi din secţiunea C-D, un zid târziu împarte încăperea A a edificiului mai vechi în două (lângă groapa 8). Acest zid este aşezat pe stratul de culoare roşietică, caracteristic pentru nivelul sec. V-VI. Un alt zid târziu urmează, aproximativ, traseul zidului de Est al camerei A. Fundaţiile lui se sprijină pe acest zid. Camera G este tăiată în lung, pe direcţia NS de un zid târziu, cu temelia aşezată pe pământul roşu caracteristic stratului cu chiupuri. Două din aceste chiupuri se află sub temelia zidului.

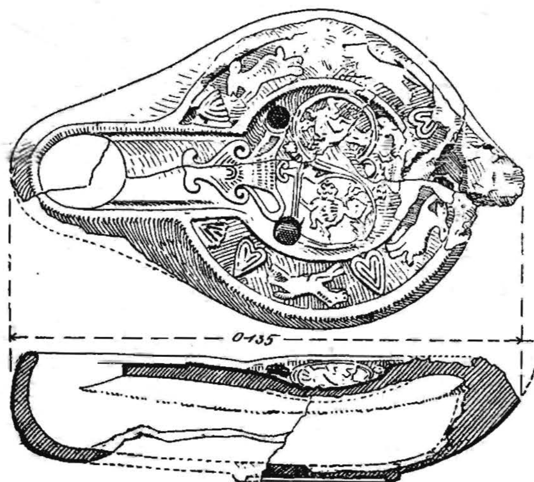

Fig. 26. — Opaiţ romano-bizantin.

Este evident, aşa dar, că zidurile „barbare" s'au aşezat pe stratul vechi romano-bizantin, că, deci, între ele nu s'au produs alte depuneri arheologice ci numai o uşoară dungă de pământ de culoare cenuşie care indică in unele locuri capacul stratului mai vechi. Reiese de aci că, îndată după părăsirea aşezării de către cotropitorii romani, nu putem dovedi continuitatea de viaţă, în acest punct, populaţia retrăgându-se poate în locuri mai puţin expuse pentru ca din nou să se adune, când împrejurările vor fi mai favorabile. Aceasta s'a putut întâmpla în condiţiile de linişte pe care le asigură statul bulgar, pentru ca, începând cu veacul al X-lea, să găsim din nou o aşezare populată din plin, Dacă începuturile acestei noi înfloriri a aşezării le putem împinge înapoi până în veacul al VIII-lea, nu avem încă dovezi, dar, pentru sec. IX, putem socoti acest proces în plin mers.

4. Stratul al 4-lea a fost puţin cercetat în campania din 1950. El se caracterizează printr'o zidărie de o tehnică mai bună. Ziduri legate cu mortar au apărut în încăperea, N în stratul cel mai de jos atins în acest sector. Cum însă în acest loc au apărut o serie de cana-

luri de tehnici diferite suprapuse, nu putem încerca o interpretare a descoperirilor de până acum înainte de a se proceda la degajarea lor pe o suprafață mai largă.

Suprafața A, sondajul din Sectorul de NE. In partea de NE a suprafeței A s'a executat un sondaj perpendicular pe zidul cetății lângă turnul nr. 7 (Vezi planul în Pl. I). Acest sondagiu a confirmat pe de o parte, observațiile stratigrafice făcute în campaniile anterioare, a completat, pe de alta, aceste observații cu elemente noi. Vom expune pe scurt observațiile făcute și concluziile mari, evident cu caracter provizoriu, ce se desprind din ele.

Cetatea romană de pe la începutul veacului al IV-lea e. n., ale cărei ruine au ajuns până la noi, s'a clădit direct pe stânca naturală care formează baza ostrovului denumit astăzi, impropriu, „grindul"

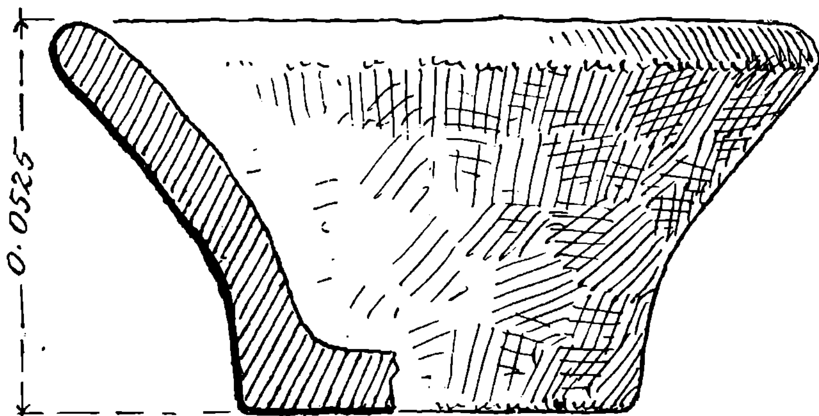

Fig. 27. — Ceașcă dacică.

Bisericuța. Din cauza neregularităților stâncii, în vederea obținerii unei platforme suficiente pentru cetatea proectată, zidurile din acest punct s'au ridicat în afara suprafeței ce intenționau să ofere cetății, iar panta dintre zidul de incintă și stânca rămasă mai în interior s'a nivelat prin două straturi masive de materiale de umplutură, alcătuite din pietre mai mari și cioburi aparținând unor epoci mai vechi. In aceste materiale de nivelare s'au descoperit cioburi de factură getică, fie lucrate cu mâna, fie lucrate la roată în pastă cenușie, printre care un fragment dintr'o ceașcă afumătoare asemănătoare celor recoltate în așezările geto-dace din câmpia munteană sau din sudul Moldovei (fig. 27). Alături de aceste fragmente locale, au apărut cioburi de vase romane printre care unele de caracter net de import, cum sunt cioburi dintr'un vas de terra sigillata împodobit cu frumoase scene bacchice în relief, (fig.28) fragmente de opaițe de tip mai vechi — sec. I-II e. n. — o monetă de bronz cu efigia lui Traian etc.

Acest amestec de lucruri disparate, ca și extrema fărâmițare a resturilor ceramice, dovedesc că materialul descoperit nu se află în situ, ci că el a fost adus din altă parte. Chiar în aceste

condițiuni însă, prezența urmelor populației băștinașe ca și aceea a resturilor de caracter roman anterior datei construcției cetății, este deosebit de importantă, deoarece ea dovedește existența undeva, în cuprinsul ostrovului probabil, a unei culturi materiale cel puțin din sec. I al e. n. Această observație coincide cu observațiile analoage făcute în campania din 1948 când, în stratul cel mai de jos, a apărut în secțiunea transversală făcută prin cetate, un complex analog, de

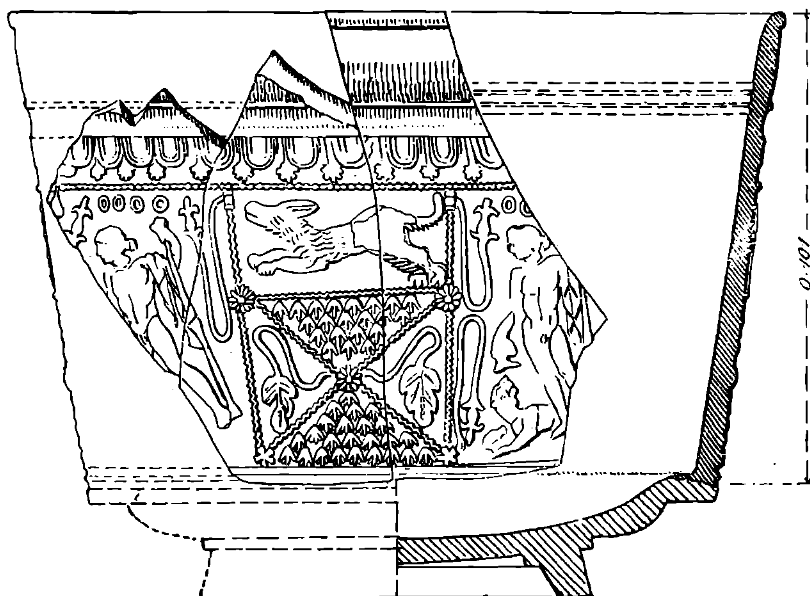

Fig. 28. — Fragment de ceramică romană — terra sigillata — de import.

data aceasta in situ, datat prin monete din vremea lui Domițian și Traian.

Acestor două straturi de nivelare li se suprapune stratul cu resturi materiale ale epocii stăpânirii romane datând din sec. IV-V eventual chiar VI al e. n. Stratul se caracterizează printr'un pământ galben lutos, foarte compact, în care apar din loc în loc pietre și cioburi de vase, în special de amfore de factură romană.

Deasupra acestui strat se întinde stratul format din resturile foarte bogate ale așezării ce s'a alcătuit pe ruinele fostei cetăți din vremea ocupației romane. Cu toată migala cu care s'a lucrat, nici sondagiul acesta nu ne permite deocamdată concluzii defintive în privința numărului nivelelor care compun acest strat și în privința datării acestor nivele. Pentru moment situația poate fi înfățișată aproximativ în felul următor.

a) In stratul dărâmăturilor din epoca stăpânirii romane se detașează net în profilul de Sud al sondagiului, un bordei cu pereții susținuți de grinzi de lemn (nr. 34), de tipul celor apărute deja în celelalte sectoare ale săpăturilor. Până la cercetarea acestui bordei rămas

Fig. 29. — Planul săpăturilor din suprafața B.

în afara sondagiului, dacă observațiunile făcute în alte locuri sunt exacte, putem presupune că el datează din sec. IX-X al e. n.

b) Pe dărâmăturile acestui bordei, după nivelarea lor, s'a ridicat un nou nivel de locuințe, care nu mai sunt îngropate în pământ, identificat pe baza podelelor de lut bătut.

c) Deasupra acestui nivel s'a mai putut prinde un alt nivel imediat sub solul vegetal actual, ilustrat prin podeaua de lut bătut al unei colibe (nr. 33) și, în vecinătatea ei, prin gropi conice sau în formă de sac, care pornesc din acest ultim nivel și străbat nivelul imediat inferior menționat mai sus cu litera b. Acest ultim nivel de locuire, pe care săpăturile îl prind foarte greu, din cauză că este ușor atacat de lucrările din zilele noastre, se află la numai 5—10 cm sub nivelul actual al solului.

Existența acestor trei nivele — eventual chiar patru — se verifică și în săpăturile din sectorul de Vest al suprafeței A precum și în sectorul cimitirului, despre care va fi vorba mai departe.

SUPRAFAȚA B

Concepută la început ca o suprafață de sondare de 10X15 m, ea a fost lărgită ulterior prin mai multe casete care, pe laturile de N și V, s'au unit, ajungându-se la o suprafață totală de circa 350 m. (fig. 29). Această suprafață a permis o serie de descoperiri și de observațiuni foarte prețioase pentru cronologia realtivă și absolută a desvoltării așezării prefeudale.

1. **Casa fierarului.** Pe ruinele clădirilor din epoca romană-târzie (sec. V-VI), s'a descoperit o locuință de formă dreptunghiulară de 3×3,80 m, conținând mai multe vase acoperite de un strat gros de cenușe și bârne arse, asemănătoare, atât în ceea ce privește forma cât și inventarul, cu locuințele din partea de Nord a așezării datate în a doua jumătate a sec. al X-lea. In colțul de NV al locuinței (fig. 29 nr. 38) se găsește un cuptor care n'a putut fi degajat din cauza unui mormât de dată mai recentă, aflat exact deasupra.

Ceea ce deosebește această locuință de locuințele analoage descoperite până acum este faptul că în colțul de SV s'a găsit o vatră formată din pietre înegrite de foc, așezate în formă de potcoavă alungită, înăuntrul căreia au apărut, îngrămădite la un loc și lipite între ele, un mare număr de obiecte de fier : cuie, (fig. 30 1-6), lame de cuțit, (fig. 30, 11-13) prăsele de os, (fig.31, 9-10, 12-13) două clopotetalăngi, (fig 30, 8-9) un amnar (32, 6), un lacăt cilindric, (fig. 30, 10) alte piese de fier indeterminabile, precum și două bucăți de bronz (fig. 31, 5, 7) toate diformate de incendiu și lipite de pietre, printre care și o gresie pentru ascuțit (fig. 31, 8). Semnalăm deasemenea un fragment de mărgea de sticlă galbenă și o jumătate de sâmbure de piersică.

Această mare cantitate de obiecte de metal, cele mai multe prelucrate, dar și bucăți nelucrate, ne determină să presupunem că în această locuință își avea atelierul un meseriaș localnic. Este de notat

și faptul că în cuprinsul acestei încăperi s'au găsit vase mai puține decât în alte locuințe contemporane și anume numai două amfore, trei oale de tip slav și un opaiț și că lipsește ulciorul de lux care apare în toate celelalte locuințe.

Apariția între uneltele lucrate a două bucăți de bronz aparținând unor obiecte mai vechi, precum și aceea a unor fragmente de fier care nu par a fi fost lucrate, întărește ipoteza că această locuință aparține unui meseriaș și că ea îi servea totdeodată și ca atelier.

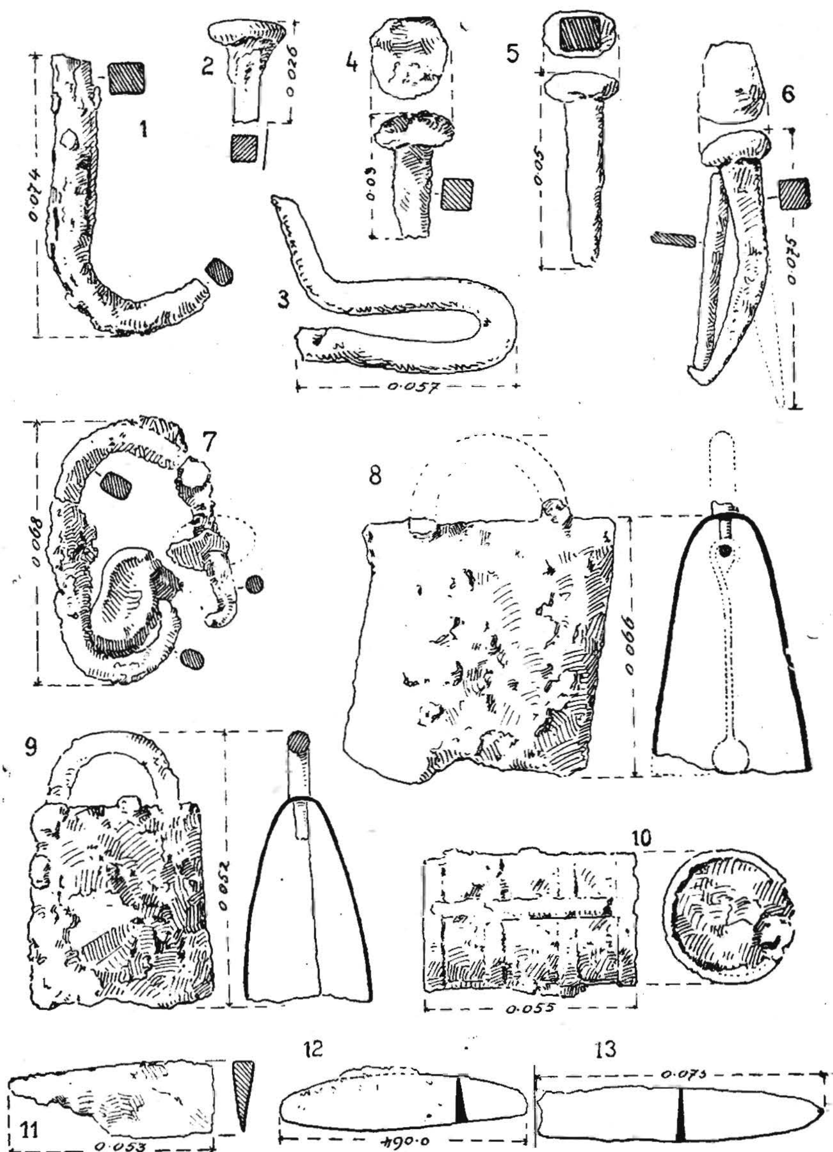

Fig. 30. — Obiecte de metal din locuința fierarului.

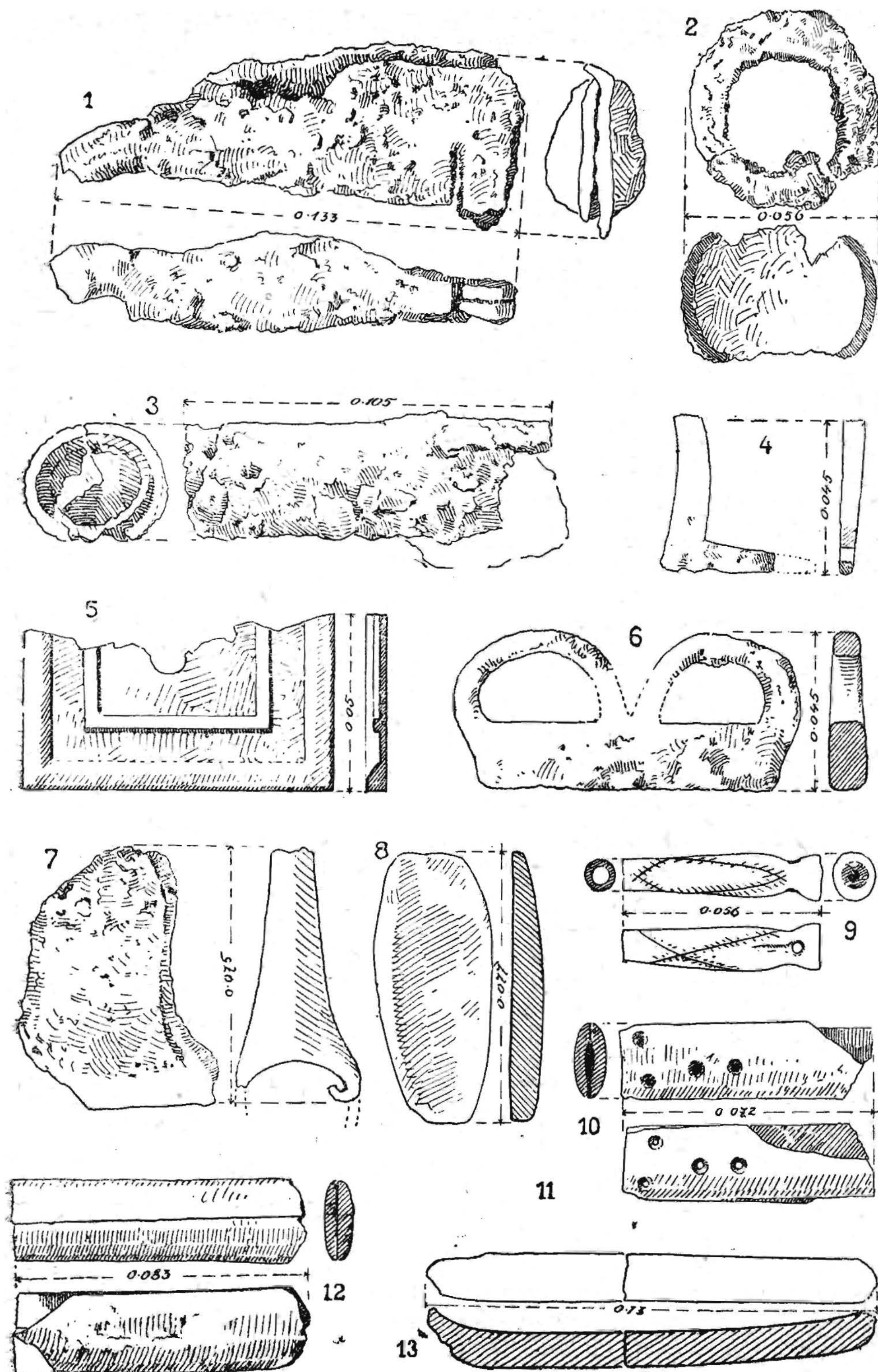

Fig. 31. — Obiecte de os și de metal din locuința fierarului.

2. La un nivel mai nou decât atelierul menționat, s'a descoperit un strat de locuințe în care pătrunde o serie de gropi aparținând unui nivel și mai nou, fiind străbătut în partea nordică de fundațiile unei mici bisericuțe de cimitir, iar în rest de o serie de morminte adunate în jurul capelei, (fig. 29).

3. Bisericuța. Ruinele acestui monument de piatră se află la o depărtare de circa 37 m de poarta de Sud a cetății romane și la circa 3.60 m mai sus decât nivelul străzii acoperit de ruinele așezării din vremea ocupației romane. Bisericuța are ca plan un patrat cu laturile de 6 m, cu niște interioare și cu absidă semicirculară în interior, poligonală în exterior. (vezi plan fig. 29 și fig. 32-33).

Colțurile clădirii sunt întărite prin șase pilaștrii exteriori. După degajarea clădirii de dărâmături, se vede că se mai păstrează numai partea inferioară a pereților pe o înălțime care variază între 30-80 cm, așezată pe un soclu mai lat spre exterior având fundația de circa 1.60 m. adâncime. Pereții de Vest și de Nord păstrează încă mici porțiuni de tencuială. Numeroase fragmente de tencuială zugrăvite în roșu, albastru și gălbui găsite în dărâmături, dovedesc că interiorul monumentului era zugrăvit — fără a putea determina dacă este vorba numai de ornamente sau și de scene. Tehnica folosită este acea numită „tempera". Caracteristice pentru tehnica construcției sunt urmele legăturilor de lemn care străbat zidăria la două nivele diferite, unul la baza fundației, celălalt sub nivelul podelei. Bârnele aveau rolul de a asigura soliditatea clădirii. Ele au putrezit rămânând numai canalele care ne dovedesc că grosimea lor era de 15-17 cm.

Fără să stăruim prea mult asupra amănuntelor tehnice, lucru ce se va face la publicația definitivă a săpăturilor, pentru problema stratigrafiei și datării clădirii ni se pare important să reamintim că fundația are o adâncime de 1,60 m și să atragem atenția că baza ei ajunge la nivelul casei fierarului descrisă mai sus. Aceasta dovedește că bisericuța este mult mai nouă și că, în momentul clădirii ei, un strat gros de depuneri acoperea ruinele acelei case, și chiar nivelul de locuire de deasupra acesteia.

O altă observație este aceea că în colțul de NV al bisericuței s'a descoperit o nișă amenajată în grosimea zidului, amenajarea ulterioară construcției făcută cu scopul de a servi ca mormânt sau ca osuar. Intr'adevăr, în cursul săpăturilor am găsit în această nișă un număr de oase umane aparținând unui singur individ, îngrămădite fără nicio regulă, ceea ce însemnează fie că mormântul a fost jefuit, fie că oasele au fost aduse din altă parte și reînhumate aci. In interiorul bisericii s'au găsit trei schelete dintre care două destul de bine păstrate, înhumate alături în lungul peretelui de Sud, puțin sub nivelul podelei, celălalt rău păstrat mai spre centrul bisericuței, având capul foarte aproape de peretele de Vest.

De jur împrejurul bisericuței, s'a descoperit un cimitir în care morții se aflau așezați în majoritate în poziția rituală creștină, cu fața spre Răsărit și mâinele fie pe piept, fie pe pântece, fie o mână întinsă pe lângă corp, iar cealaltă pe piept, fie, în sfârșit cu o mână sau cu ambele pe umărul drept. Este de observat că majoritatea mor-

ților nu posedă niciun obiect de inventar, dar că ei au fost totuși îngropați în sicrie de lemn. Un schelet de copil (nr. 17) purta la brațul drept, deasupra cotului, o brățară de sticlă. La un altul (nr. 31) s'au găsit trei brățări de sticlă.[8]).

Față de locuința fierarului, cimitirul este negreșit mai nou. Aceasta se dovedește și prin împrejurarea extrem de grăitoare că fundul de lemn bine păstrat al unui cosciug s'a găsit exact deasupra cuptorului din locuința menționată. Pe de altă parte, faptul că gropile altor morți străbat și ele nivelul de locuire nr. 2 dovedește că cimitirul este

Fig. 32. — Ruinele bisericuței cimitirului.

mai nou și decât acest al doilea nivel de locuire, reprezetnând prin urmare o a treia fază din desvoltarea acestui sector al așezării prefeudale dela Bisericuța, faza când, în acest sector, pe ruinele bordeelor și locuințelor celor vii, s'a alcătuit cimitirul. Este de observat că pe locul acesta apar, de altfel, mai multe rânduri de înmormântări ceea ce însemnează că și cimitirul are mai multe faze. Avem de ex. cazul tipic al unui mormânt dublu din imediata apropiere a laturei de Sud a bisericuței, care a deranjat un mormânt simplu mai vechi (fig. 34). Și mai caracteristic încă este faptul că un mort aflat lângă zidul de Vest (nr. 3) pe lângă faptul că este orientat neobișnuit, se găsește prea sus față de soclul bisericuței, spre a fi socotit din aceiași serie cu cei înmormântați în biserică.

Problema principală, pe lângă aceea a întinderii cimitirului, care

---

8. Numeroase brățări de sticlă se găsesc și pe teritoriul U. R. S. S., în așezările din aceiaș vreme. V. de exemplu pentru Novgorod, M. Karger, în *Sovetscaia Arheologiia*, IX, 1947, p. 137 și urm.

Fig. 33. — Ruinele bisericuței, văzută dinspre absidă.

numără în prezent 31 de morminte, dar e probabil să fi fost mai întins, este aceea a raportului cronologic dintre bisericuță și cimitir, problemă de care se leagă și aceea a naturii bisericuței. Ipotezele ce ni se prezintă sunt următoarele: a) bisericuța este contemporană cu cimitirul b) bisericuța este mai veche decât cimitirul.

Pentru prima ipoteză ne poate servi observația că morții din interiorul capelei sunt îngropați sub podea ,exact lângă zidul de Sud, deci atunci când bisericuța era încă în folosință. Pentru ipoteza a

Fig. 34. — Mormântul dublu (nr. 7 și 8) lângă latura de S. a bisericuței.

doua, avem ca sprijin faptul că mormintele exterioare cele mai apropiate se află imediat lângă zidurile monumentului, la o adâncime prea mică față de nivelul intrării. Pe de altă parte, mortul de pe latura de Vest amintit mai sus (nr. 3) atinge chiar marginea superioară a soclului monumentului. Acest lucru constitue o dovadă că înmormântarea lui s'a făcut după construirea monumentului, când nivelul solului din jurul lui crescuse și monumentul însuși era, probabil, în ruină. Lipsa obiectelor de inventar nu permite datarea fiecărui mormânt dar, pe baza observațiilor de mai sus, pare clar că primele sunt mai vechi, contemporane cu ridicarea monumentului sau puțin posterioare, pe când altele sunt mai târzii când bisericuța suferise deja o primă dărâmare, dar ruinele ei constituiau încă un obiect de venerație.

Dimensiunile reduse ale bisericuței, ca și faptul că ea a servit ca

loc de înmormântare și că în jurul ei s'a format un cimitir, ne dovedesc că este vorba de o capelă de cimitir iar nu de o biserică propriu zisă.

CONCLUZII:

Rezultatele campaniei din 1950, cu toate lipsurile organizatorice și unele șovăeli de care responsabilul șantierului se socotește singurul vinovat, sunt, totuși, destul de importante, întrucât ele contribue, într'o măsură însemnată, la lărgirea cunoștințelor noastre asupra unei părți foarte puțin cunoscută din istoria țării noastre.

Astfel, descoperirea urmelor de viață materială anterioare cotropirii romane este de o însemnătate deosebită, deoarece ea confirmă, prin dovezi concrete, existența unei vieți autohtone și a unei populații care își avea cultura sa și legăturile sale cu orașele grecești, cum se dovedește prin prezența unor date din sec. I î. e. n.

Un alt rezultat important este documentarea largă pe care o avem asupra nivelului de viață al societății prefeudale din secolele X-XI. Aceasta apare ca rezultatul unui proces început încă mai de mult, fără a putea spune exact de când.

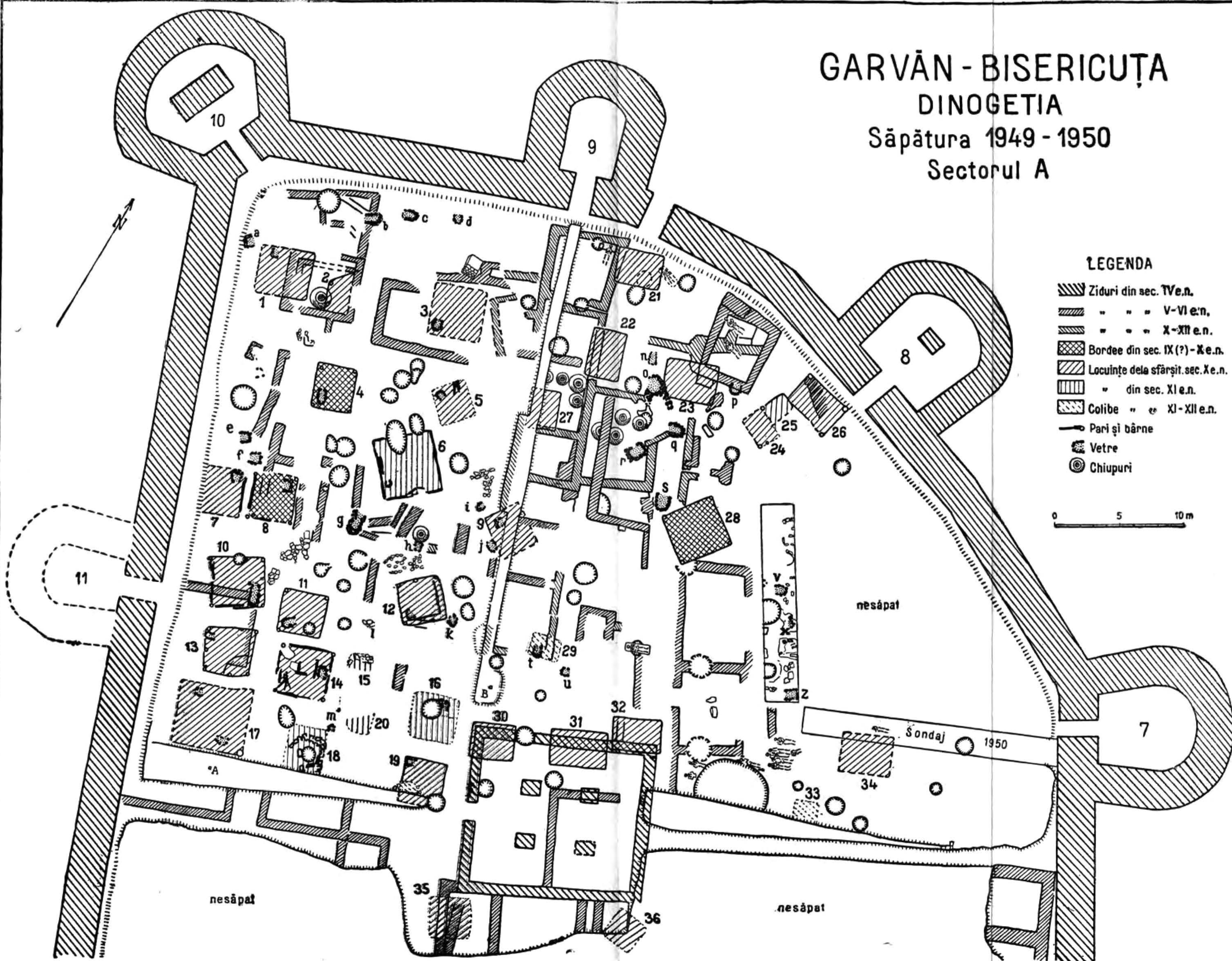
Pescari și agricultori, crescători de vite și vânători, oamenii practică și diferite meșteșuguri ca: acela al metalelor, olăria, lemnăria, meșteșugul osului, țesutul, împletitul. Ei au legături de comerț, fie cu cnezatele rusești, fie cu Bizanțul.

In cadrul a trei secole de viață, apogeul este atins în a doua jumătate a sec. X și în sec. XI. Atunci așezarea este mai intens locuită, încep să se ridice și construcții de piatră.

Odată cu începutul atacurilor Pecenegilor care afectează toată regiunea Dunării de jos, așezarea începe să decadă, apar distrugeri numeroase. In locul numeroaselor locuințe cu inventarul bogat de mai înainte, apar colibe sărace cu aspect mizer și trecător. Se pare chiar că așezarea se transformă într'o stațiune sezonieră de pescari și în parte, lucrul se va vedea în săpăturile viitoare, într'un cimitir.

Imprejurările acestei decăderi nu ne sunt cunoscute, dar ea se reflectă până și în ceramică, dacă ne gândim la faptul că în nivelul cel mai nou apare o olărie de o tehnică inferioară în mult mai mare proporție de cât în nivelele anterioare.

Gh. Ștefan, I. Barnea, B. Mitrea,
D. Protase, V. Vătășianu

GARVĂN - BISERICUȚA
DINOGETIA
Săpătura 1949 - 1950
Sectorul A
LEGENDA
Ziduri din sec. IV e.n.
" " " V-VI e.n.
" " " X-XII e.n.
Bordee din sec. IX (?) - X e.n.
Locuințe dela sfârșit. sec. X e.n.
" din sec. XI e.n.
Colibe " " XI-XII e.n.
Pari și bârne
Vetre
Chiupuri
0
5
10 m
nesăpat
nesăpat
nesăpat
nesăpat
Sondaj 1950

SAPATURILE DE PE ȘANTIERUL VALEA JIJIEI (IAȘI-BOTOȘANI-DOROHOI) IN ANUL 1950

In urma sondajilor lărgite efectuate în cursul campaniei din 1949 [1]) se putuseră desprinde o serie de probleme a căror cercetare mai stăruitoare se impunea drept prim obiectiv al activității colectivului acestui șantier, — numit acum, prin precizarea dacă nu prin lărgirea ariei geografice pe care o îmbrățișează, șantierul **Valea Jijiei.** In afară de aceasta, rezultatele sumare obținute în 1949 ni se păruseră a justifica sugestia ca preocupările șantierului să îmbrățișeze întreaga epocă a barbariei din regiunea amintită și nu numai începuturile acelei epoci, așa cum se propusese inițial.

Lucrările din Valea Jijiei au început în ziua de 18 Iunie și s'au încheiat la 16 Octombrie 1950, după o activitate care din motive ce se vor arăta sau desprinde cu prilejul expunerii desfășurării lucrărilor, a cuprins: 1) executarea unor săpături de largă extensiune și stăruitoare cercetare a problemelor în așezările de pe terasa joasă a Jijiei în comuna Glăvănești-Vechi (Iași); 2) desvelirea parțială a așezării Cucuteni A-B dela punctul „pe țarină" din comuna Corlăteni (Dorohoi); 3) o săpătură de salvare în așezarea de tip „Criș" de pe terasa joasă a Bahluiului în comuna Valea Lupului (Iași).

Accentul principal al activității șantierului a căzut, după cum s'a amintit, asupra complexului dela Glăvăneștii-Vechi, unde săpăturile, cel puțin în ceeace privește porțiunea de teren afectată de ele și problemele specifice întâlnite aici, pot fi socotite drept încheiate. In raportul nostru asupra sondagiilor din 1949 dela Glăvăneștii-Vechi stabileam drept obiectiv inițial al unor viitoare săpături în acel punct: „săparea în întregime a movilelor atacate din valea Jijiei. Desvelirea pe suprafață întinsă a depunerilor cu ceramică liniară între movilele I și II. Urmărirea în preajma movilei IV a stratului conținând noua civilizație neolitică identificată" [2]). Pornind dela această temă inițială, săpăturile dela Glăvăneștii-Vechi s'au desvoltat și s'au extins până a cuprinde, pe o întindere de cca. un kilometru dealungul malului Jijiei, o serie de așezări succesive, din epoca barbariei, ale căror resturi

---

1) A se vedea raportul preliminar publicat în *Studii și Cercetări de Istorie Vcche,* vol. I. 1, 1950, p. 27.

2) Ibidem, p. 30.

arheologice zac în parte unele alături de altele și în parte se suprapun Pl. I. Astfel, urmărindu-se întinderea în suprafață a depunerilor așezării cu ceramică liniară, atât către Nord cât și către Sud de sectoarele în care ele fuseseră întâlnite anul trecut (săpăturile I-V) s'a putut descoperi în regiunea dela Nord de săpătura I o destul de importantă așezare din faza Cucuteni B, cercetată mai ales prin săpătura D din 1950. Cu acest prilej, s'a putut identifica spre limita de Nord a acestei așezări Cucuteni B, o așezare a populației băștinașe din sec. III—IV din e. n. Așezarea cu ceramică liniară a putut fi urmărită spre Sud până dincolo de săpătura II—1949, unde ea încetează, fără a se suprapune cu resturile culturii Criș, a cărei arie de locuire începe în acel sector. Limitele așezării cu ceramică liniară către Est, spre interior față de apa Jijiei, au putut fi și ele stabilite. In felul acesta așezarea cu ceramică liniară se dovedește a fi fost, teritorial, cea mai întinsă dintre toate cele identificate în acel punct. Ea se întindea, cu aglomerări de colibe care ocupau o serie de grinduri puțin proeminente de pe terasa Jijiei, din regiunea săpăturii D, și până la Sud de săpătura II (movila II-1949). Pe capetele mai proeminente ale grindului dintre movilele I și II — 1949 au fost construite ulterior movilele amintite. Săpăturile au arătat că în aceste puncte, tocmai pentru că acolo se aflau depuneri mai bogate ale culturii cu ceramică liniară (la movila II) sau ale culturilor cu ceramică liniară și Cucuteni B (la movila I), terenul era mai înalt și din acest motiv s'au construit acolo movilele. Așezarea Cucuteni B a ocupat o arie care începe sub movila I și se extinde spre Nord până în regiunea săpăturii D. In felul acesta, ea suprapune depunerile culturii cu ceramică liniară, fiind la rândul ei suprapusă de către cultura înmormântărilor cu ocru roșu în sectorul movilei I și de către stratul de cultură din sec. III—IV al e. n. în sectorul săpăturii D.

Așezarea de tip Criș a ocupat aria cuprinsă în regiunea dela Sud de movila II—1949 până în preajma grindului pe care s'a executat săpătura C-1950. Ea a fost cercetată mai ales în sectorul acoperit de săpătura A. Este necesar să menționăm de pe acum că toate încercările colectivului nostru de a descoperi, prin secțiuni făcute special în acest scop, un punct de contact și de suprapunere între cultura cu ceramică liniară și cea Criș, pentru a stabili raportul stratigrafic dintre ele, au dat greș.

Descoperirea în ruptura malului Jijiei, care afectase o parte dintr'un grind mai întins și mai înalt, situat la Sud de săpătura A, a unui fragment ceramic de caracter precucutenian, ne-a determinat să săpăm aproape în întregime acel grind împreună cu movilele aflate pe el (săpătura C). S'au putut descoperi astfel o așezare din faza Cucuteni A de tip Tripolie, resturile unor colibe din faza precucuteniană, precum și urmele câtorva locuințe și un mormânt din sec. IV—III î. e. n.

Săparea în întregime a movilelor I și II, sondate în 1949, lărgirea sondajului din movila IV—1949, precum și săparea în întregime a

celor două movile de pe grindul C, ne-a îngăduit să completăm observațiile făcute anterior asupra înmormântărilor cu ocru roșu.

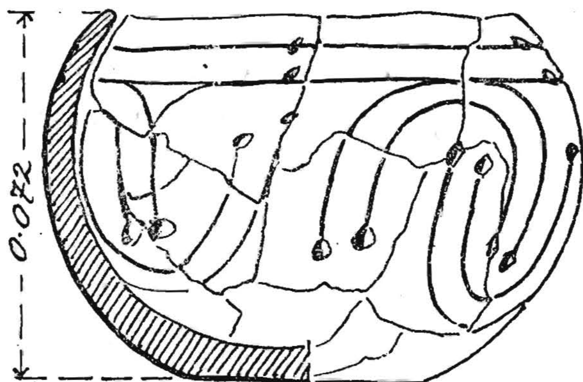

In cele ce urmează vom referi sumar asupra rezultatelor obținute prin săpăturile dela Glăvăneștii-Vechi cu privire la culturile și fazele întâlnite.

Pentru a cerceta mai intens așezarea cu ceramică liniară, s'a săpat cu mai multă stăruință în porțiunea de teren dintre movilele I și II-1949, inclusiv în depunerile respective de sub movilele amintite (Pl. I). S'au putut da la iveală astfel un număr destul de însemnat de ruine din colibele culturii cu ceramică liniară. Aceste resturi sunt în general destul de prost păstrate. Ele au stat desigur descoperite vreme mai îndelungată, au fost inundate în repetate rânduri de apele Jijiei și corodate apoi de solul negru foarte activ care s'a depus deasupra lor. Poziția lor stratigrafică este acea stabilită anul trecut. Urmele întâlnite constau din masări relativ puțin importante de lipitură de la case, din câteva resturi din vetre și din câteva gropi săpate în solul galben. O analiză sumară a acestor resturi ne arată că locuințele cu ceramică liniară aveau dimensiuni relativ restrânse; ele erau construite din pari și împletitură de nuiele foarte sumar pomostite cu lut amestecat cu paie. Trebue remarcat că în nici una din aceste colibe nu lipsea râșnița primitivă de piatră, de proporții reduse și sfărâmată. Restul inventarului se compune din ceramică, unelte de piatră și de silex și rare unelte de os. Merită să fie subliniat că de data aceasta s'au descoperit în repetate rânduri greutăți de lut ars, grupate în grămezi. Ele sunt de două forme, una plată cu contur ovoid și cealaltă sferică. Ambele forme apar deobicei grupate în aceiaș grămadă. Ținând seamă de faptul că în cuprinsul locuințelor cu ceramică liniară s'au descoperit destul de frecvent și fusaiole de lut ars, este îndreptățită, credem, supoziția că greutățile amintite au folosit, cel puțin o parte din ele, la războiul de țesut. Altele vor fi fost întrebuințate pentru afundatul plaselor. S'au găsit într'adevăr, deși foarte rar, și oase de pești mari.

Ceramica se înfățișează din punct de vedere tehnic sub forma a două specii principale. Prima este reprezentată de vasele de uz casnic, de fapt în majoritatea cazurilor vase de provizii, lucrate dintr'o pastă care conține multă pleavă de cereale, cu pereții groși și cu suprafața nelustruită, ci doar netezită. Decorul se reduce la câteva elemente plastice și la unele impresiuni făcute cu vârful degetului. A doua specie cuprinde vase (fig. 1 și 2) de dimensiuni mai mici, lucrate dintr'o pastă foarte fină și bine arsă, de culoare cenușie spre negru. Pereții vaselor sunt relativ subțiri, suprafața ușor lustruită și decorată cu incizii formând linii, întrerupte de împunsături („capetele de note muzicale"). Motivele fac parte din repertoriul spiralo-meandric, cu o predominare, — normală și în sistemul amintit, și în faza aceasta de desvoltare a ceramicei liniare, — a benzilor în zig-zag. Formele de vase sunt în genere puțin evoluate și diferențiate, deși trebue să remarcăm că apar și unele forme care marchează

destul de net separarea dintre gât și corp. Uneltele de piatră șlefuită sunt reprezentate aproape exclusiv de toporașele în formă de calapod de dimensiuni mici sau mijlocii (fig. 3). Este interesant totuși că s'a putut constata și apariția încă din acest stadiu a toporașului, plat din piatră șlefuită, derivat din cel în formă de calapod (fig. 4). Intr'una din colibele cu ceramică liniară de sub movila II-1949 s'a descoperit chiar un mic atelier de lucrat astfel de topoare cu mai multe exemplare de dimensiuni mai mari, aflate în diferite stadii de

Fig, 1. — Vas din cultura ceramicei liniare dela Glăvăneștii-Vechi.

prelucrare. Avem în fața noastră desigur uneltele de piatră șlefuită care, prinse de coadă cu tăișul așezat transversal, serveau la lucratul pământului în vederea cultivării cerealelor. Observații mai complete au putut fi făcute și în legătură cu utilajul de silex al culturii

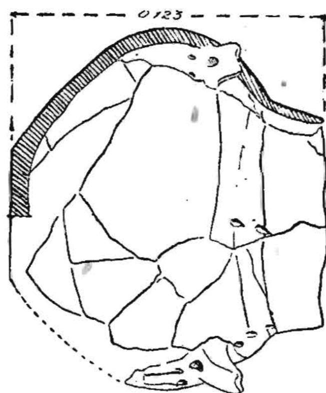

Fig. 2. — Vas din cultura ceramicei liniare dela Glăvăneștii-Vechi.

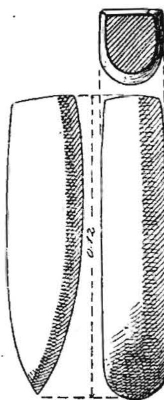

Fig. 3. — Topor de piatră în formă de calapod dela Glăvăneștii-Vechi.

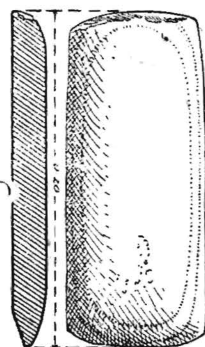

Fig. 4. — Topor de piatră plat dela Glăvăneștii-Vechi.

cu ceramică liniară. Dificultățile legate de aprovizionarea cu materii prime se vădesc în faptul că populația din așezarea cu ceramică liniară dela Glăvăneștii-Vechi a refolosit în parte unele piese paleo-

litice găsite în apropiere și în genere bulgări de silex de mici dimensiuni și de proastă calitate. Aceasta pare să fie motivul principal pentru care prelucrarea silexului în această etapă face o impresie rudimentară și mediocră. Unele piese lucrate mai cu grije dovedesc totuş existenţa tradiţiei unei tehnici superioare de prelucrare a silexului. Tehnica aceasta, precum și tipurile principale de unelte realizate (răzuitoare, răcâitoare discoidale, un străpungător, o săgeată din lamă penduculată, numeroase micro-lame etc.), dau acestui utilaj din silex mai de grabă un caracter de tradiție mezolitică, în genere, de cât microlitică în special. Legături înapoi în timp ale acestui utilaj cu cultura mezolitică Swideriană, atât de răspândită în regiunile învecinate, pe care le bănuim, vor trebui verificate prin studiul amănunţit al silexurilor recoltate. Fapt este că nu întâlnim la Glăvăneştii-Vechi nimic tipic referitor la grupul microlitelor geometrice. Câteva așchii de obsidiană descoperite în cuprinsul colibelor cu ceramică liniară atestă existența unor legături între aceste populații și cele din regiunea carpatică, unde obsidiana se găsește în formațiile geologice locale. Oasele de animale, — în principal domestice, încă nedeterminate precis, deși cornutele mari par a predomina, — care se găsesc invariabil în cuprinsul fiecărei colibe, în cantităţi relativ mari, arată cu toată claritatea că o a doua ocupaţie principală a acestei populaţii, pe lângă cultivarea primitivă a plantelor, era creșterea animalelor domestice. Pentru hrană mai serveau deasemenea scoicile și melcii adunați din apa Jijiei, după cum ni se dovedește mai ales printr'o groapă plină de cochilii descoperită într'una din secțiuni.

Toate faptele amintite caracterizează modul de producție al tribului cu ceramică liniară dela Glăvăneștii-Vechi drept corespunzător treptei mijlocii a barbariei. Modul de așezare se va detașa cu mai multă claritate atunci când se va dresa planul amănunţit al tuturor urmelor de locuințe descoperite. De pe acum se poate spune că avem de a face cu aglomerări de colibe, risipite în grupuri pe malul Jijiei. Nu avem nici un indiciu privind folosirea unor bordeie săpate în pământ; toate resturile certe de colibe identificate reprezintă locuinţe construite la suprafața solului.

Cultura nouă întâlnită anul trecut la Perieni şi la Glăvăneştii-Vechi, a fost cercetată în 1950, potrivit programului, mai intens la Glăvăneștii-Vechi. Datorită unei descoperiri întâmplătoare ea a putut fi studiată și la Valea Lupului, în apropiere de Iași. Vom relata aici întâi asupra celor constatate la Glăvăneştii-Vechi.

Așezarea era situată la Glăvăneștii-Vechi pe malul Jijiei alături, spre Sud, de așezarea cu ceramică liniară (Pl. I). Deoarece meandrul Jijiei a rupt aici din malul stâng, o bună parte din resturile așezării au fost duse desigur de apă. Ceeace s'a descoperit în săpăturile noastre reprezintă doar marginea dinspre Est a fostei așezări. In cuprinsul săpăturii IV-1950 s'au desvelit ruinele a cinci colibe aparţinând acestei culturi. Ele erau de dimensiuni mai mari decât cele

ale culturii cu ceramică liniară și mai solid construite, tot la suprafața solului. Gruparea lor, din cauza numărului restrâns al ruinelor descoperite, nu prezintă nimic caracteristic sau semnificativ. Utilajul și ceramica acestei așezări au putut fi studiate mai temeinic. Se observă față de cultura ceramicei liniare un stadiu mai desvoltat al utilajului în piatră și os (fig. 5), ca și al ceramicei. In materie de unelte de piartă șlefuită, trebue semnalat că toporul în formă de calapod nu este documentat în această cultură, în schimb se folosește toporul plat. Toporul de piatră găurit este absent și din această cultură, după cum lipsește și în etapa culturii cu ceramică liniară. Utilajul de silex nu mai prezintă atât de accentuate tradiții mezolitice; apare

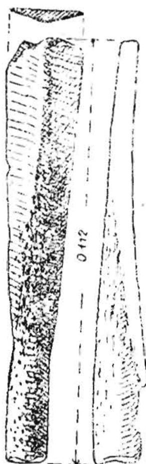

Fig. 5. — Spatulă de os dela Glăvăneștii-Vechi.

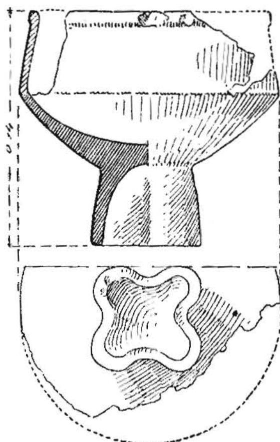

Fig. 6. — Vas de lut dela Valea Lupului (Cultura Criș).

dimpotrivă lama lungă de silex, documentată chiar printr'un mic depozit de astfel de lame, descoperit în cuprinsul unei colibe. Așchii de obsidiană descoperite și aici subliniază legăturile cu regiunea carpatică, semnalate și în etapa cu ceramică liniară. In ceramică se folosește specia din pastă amestecată cu pleavă, pentru vasele de uz casnic. Apare însă și o ceramică de calitate mai fină, care deși nu atinge nivelul tehnic al speciei respective din ceramica liniară, este totuși lustruită și, după unele indicii descoperite și la Glăvăneștii-Vechi uneori pictată înainte de ardere. In rest, decorul ceramicei este executat prin incizii și impresiuni și nu se încadrează în sistemul spiralo-mendric al ceramicei decorate cu benzi. Formele vaselor sunt mai evoluate și mai diferențiate. Extrem de caracteristice sunt fundurile de vase formând un soclu plin, mai scund sau mai înalt; uneori acest soclu poartă pe fața externă o cruce adâncită și alteori chiar soclul este modelat în formă de cruce (fig. 6). Vasele cu picior scund gol au o oarecare frecvență. Se schițează în acest complex dela Glăvăneștii-Vechi o desvoltare care se va manifesta în forme mai definite în așezarea similară dela Valea Lupului.

Așezarea dela Valea Lupului a fost identificată lângă șoseaua Iași — Tg. Frumos, pe un grind, la aproape un kilometru Nord de lunca râului Bahlui. In colțurile de VNV și ESE ale grindului pe dreapta și stânga șoselei, se află două movile.

Așezarea a fost în mare parte distrusă cu prilejul scoaterei, încă din 1943, a unor mari cantități de pământ pentru ridicarea nivelului șoselei. Colectivul de geografie al Universității din Iași a semnalat-o în vara acestui an Muzeului de Antichități din Iași. La o recunoaștere a colectivului nostru s'a dovedit că așezarea este de acelaș tip ca acea identificată la Glăvănești. Descoperirea semnalată a trezit interesul nostru, fiind a treia stațiune de acest tip identificată precis în teren. Câteva fragmente de ceramică liniară, care figurau printre materialele recoltate, indicau și eventualitatea unei asemenea așezări. Aceasta însemna posibilitatea de a rezolva aici raportul stratigrafic dintre cele două culturi, fapt care nu se putuse lămuri nici la Perieni în 1949 și nici la Glăvăneștii-Vechi în 1949 și 1950.

Lucrările la Valea Lupului au început la 27 Septembrie și au ținut până în ziua de 14 Octombrie. Săpătura a urmărit salvarea resturilor din așezare și a mormintelor cu ocru roșu dintr'una din movile, care fusese atacată de lucrările de șoseluire (Pl. II).

S'au putut face următoarele observații principale: a) grindul a servit de loc unei așezări care este înrudită cu cea de tip Criș dela Gălăvăneștii-Vechi.

b) o așezare cu ceramică liniară, așa cum indicau fragmentele ceramice găsite și un fragment dintr'un topor calapod, n'a putut fi identificată pe acest grind. Acestea provin cu siguranță dintr'o așezare neidentificată până în prezent. Pe grind s'au mai găsit, deranjând stratul de cultură al așezării, morminte cu schelete chircite și cu ocru roșu.

Resturile de cultură materială ale așezării neolitice dela Valea Lupului sunt destul de abundente, dar nu egal reprezentate în toate sectoarele de viață. S'a identificat o singură colibă, mai puțin răvășită de mormintele cu ocru, la baza movilei amintite. Stratigrafic ele zac la baza humusului, pe pământul castaniu-gălbui cu infiltrații de nisip. S'au găsit ca resturi ale fostei locuințe blocuri de chirpic, multe arse de incendiu, fragmente de vetre cu una sau două lipituri, și gropi. Se pare dealtfel că aici a fost regiunea cea mai aglomerată a așezării. In locuința dela baza movilei, este caracteristic marele număr de unelte de piatră, topoare plate de formă trapezoidală, de dimensiuni variate, lame de silex și răzuitoare. Parte din aceste unelte erau finisate, parte în curs de lucru. E posibil să avem de a face cu un mic atelier de confecționare, mai ales că în apropiere s'au mai găsit șase nuclee de cremene, lame, trei răzuitoare de silex și așchii de obsidiană. In această colibă și în două gropi din șanțurile VIII și IX au apărut mai multe spatule și sule din os. In secțiunile II, V. VIII, IX și XI s'au constatat gropi bogate în materiale diferite. In mai toate au fost găsite fusaiole mici, bitronconice, pentru tors și greutăți de plasă în formă de mici turtițe ovale cu gaura excentrică. Intr'o groapă mare din șanțul VIII au apărut și scoici, fapt care denotă,

laolaltă cu greutățile de plasă — că locuitorii așezării se îndeletniceau și cu pescuitul. In aceiaș măsură vor fi practicat și vânătoarea, căci atât în locuința de sub movilă, cât și în mai toate gropile de gunoi, s'au aflat oase de animale sălbatice ca porcul mistreț, căprioara, cerbul, vulpea, etc. Unele vertebre aparțin vitelor mari, cornute domestice. După pleava și boabele care se găsesc în pasta fragmen-

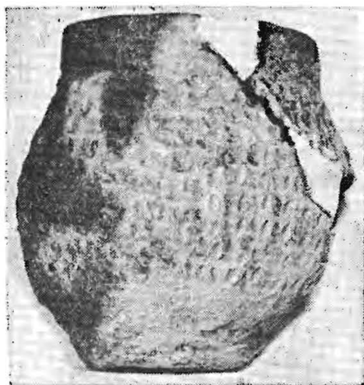

Fig. 7.

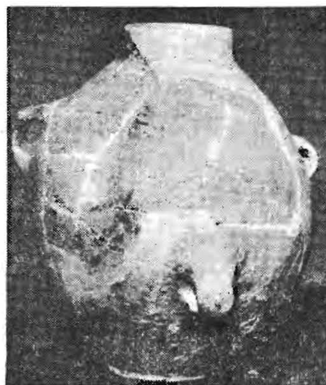

Fig. 8.

Fig. 9.

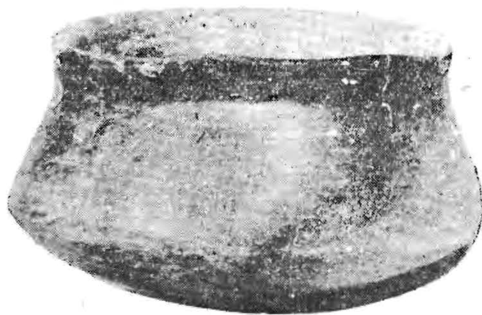

Fig. 10.

Fig. 7—10. — Vase de lut dela Valea Lupului (Cultura Criș).

telor ceramice putem deduce că au practicat și cultivarea plantelor.

Ceramica este foarte bogată și de specii diferite. Se poate împărți în general în două categorii: a) forme de vase mari globulare sau piriforme (fig. 7—8), obișnuit cu pereții groși, de culoare cenușie, roșie, castaniu-gălbuie, ornamentate cu incizii de linii paralele în zig-zag, impresiuni semi-lunare, simple sau duble, făcute cu unghia sau impresiuni imitând fagurele și fluturele, brâuri alveolare aplicate sau organice, cu un ornament incizat asemănător spicului de grâu.

Uneori ornamentul incizat este înlocuit cu tehnica numită „barbotină"; b) vase de dimensiuni mici și mijlocii, străchini cu picior plin, scund, cu picior circular, pătrat sau treflat (fig. 6 și 9), pahare globulare, ușor bitronconice (fig. 10). Totdeauna aceste forme au

pereţii mai subţiri, sonori, lustruiţi. Culoarea ceramicei este roşie, castanie-deschis, cenuşie sau neagră. Ornamentul, şi anume ornamentul pictat nu intervine decât la specia de culoare roşie şi arareori la aceea castanie deschisă. Pictura este aplicată înainte de arderea vasului şi foloseşte culoarea neagră şi albă, separat sau simultan, alb şi negru pe fondul roşu al vasului, sau alb pe roş, respectiv alb pe castaniu deschis, sau negru pe roş. Liniile de culoare formează triunghiuri umplute cu linii ce se întretaie în chip de plasă (culoare albă în chenar negru pe fond roşu şi castaniu deschis), triunghiuri umplute în interior cu linii paralele trase în lungul unei laturi lungi (culoare neagră pe fond roşu), sau benzi mai groase din care se desprind, pe o parte, ramuri înguste (negru pe fond roş). O categorie separată o formează câteva mici „suporturi-postamente" de formă rectangulară, cu patru picioruşe, care aparţin, ca pastă, categoriei a doua (castaniu deschis şi cenuşiu). Au un ornament meandroid, adâncit, pe picioruşe, dând impresia de excizie.

Pentru o încadrare mai exactă a acestei culturi în cuprinsul aspectelor neolitice din regiunile de Răsărit ale Europei, este nevoie să se ţină seama de toate elementele amintite.

Dacă materialele descoperite la Glăvăneşti în 1949, mai puţin numeroase şi concludente, au putut să provoace oarecari îndoeli cu privire la definirea acestei culturi, săpăturile din 1950 dela Glăvăneşti ca şi cele dela Valea Lupului ne-au pus la îndemână date suficiente pentru încadrarea precisă şi definitivă a ei. Se poate în consecinţă stabili că avem de a face cu reprezentanţi tipici şi cerţi ai culturii vechi neolitice denumită în **Serbia cultura Starcevo** şi în regiunea de Răsărit a Ungariei (bazinul Tisei şi al Crişului), **cultura Criş,** cultură care, în regiunile amintite, precede cultura de tip Vinca respectiv pe cea de tip Tisa şi chiar, eventual, pe cea a ceramicei liniare târzii. Olăria descoperită la Glăvăneşti şi Valea Lupului este în totalitatea ei identică cu cea a culturii Criş-Starcevo. Ceramica pictată, documentată la noi mai ales la Valea Lupului, reprezintă speciile respective din cultura Criş-Starcevo. Acelaş lucru este valabil pentru spatulele de os aflate atât la Glăvăneşti cât şi la Valea Lupului, şi care în forma aceasta sunt caracteristice numai pentru cultura Criş-Starcevo.

Credem că nu este nevoie să subliniem prea insistent importanţa pe care o prezintă în legătură cu geneza ceramicei pictate de tip Cucuteni, apariţia în Moldova a acestui complex neolitic de tip Starcevo-Criş, cu pictura pe vase care îl caracterizează.

O aşezare de tip Criş-Starcevo, identică cu cele descoperite în Moldova, se poate semnala în Transilvania, în Valea Oltului superior, la Leţfalău (punctul Vàrhegy), unde sondagiile din 1949 ale colectivului Secţiei de Istorie a Academiei R. P. R. au scos la iveală materiale destul de bogate ale culturii Criş-Starcevo (inedite, în Muzeul din Sf. Gheorghe).

Așezarea tripoliană dela Glăvăneștii-Vechi este așezată la Sud-Vest de cea de tip Criș-Starcevo, pe un grind al Jijiei, al cărui cap de NE este distrus de un meandru al acestei ape (Pl. I).

In timpul săpăturilor s'au putut preciza următoarele: a) așezarea deși săracă, este importantă datorită facies-ului specific, în care ceramica incizată caracteristică Tripolie A, este însoțită doar într'o mică măsură de ceramica pictată de stil Cucuteni A; b) centrul stațiunii pare să fi fost către faleza prăpăstioasă a malului; o bună parte din așezare a fost luată de apă; c) urmele de locuire sunt așezate la baza humusului antic, deasupra stratului colorat slab castaniu, care a fost locuit în sectorul extrem de Nord-Est al grindului; d) așezarea tripoliană este, după raportul stratigrafic, mai nouă decât cea Criș, cum era și natural; e) în afară de movilele din capătul de Sud-Vest al grindului, înălțate de triburile caracterizate prin înmormântări cu ocru roșu, s'au mai aflat următoarele resturi ale culturii materiale din treapta superioară a barbariei (Hallstatt): o groapă, un mormânt de incinerație și unul de inhumație.

Locuințele tripoliene s'au dovedit sărace și puține la număr. Chirpiciul lor era prost ars și fărâmițat; nu se poate preciza nimic în legătură cu forma lor. Sub chirpic și deasupra s'au găsit câteva oase mari de animale, probabil sălbatece, dar și domestice, unelte de piatră și de silex. Ceramica găsită este foarte fragmentară și provine mai ales din vase de provizii. In ruinele unei alte colibe s'au găsit câteva greutăți de plasă de formă piramidală. Mult mai bogate în materiale decât locuințele sunt gropile, unde, în afară de ceramică și oase foarte numeroase, s'au găsit dălți de piatră trapezoidale, numeroase nuclee și lame de silex și o figurină femenină.

In ceramică se deosebesc trei mari categorii: Prima o formează vasele de provizii de mari dimensiuni, obișnuit ornamentate cu barbotină. A doua categorie este constituită din vase de dimensiuni mijlocii, forme globulare, străchini, cupe și pahare. Ultimele forme au apucători organice perforate orizontal. Vasele sunt ornamentate prin incizii în stilul caracteristic tripolian. Foarte frecvent se folosește ca element secundar de decorare fațetarea („canelarea") de tradiție precucuteniană. Pasta vaselor de acest tip folosește ca degresant cioburi pisate, fapt obișnuit ceramicei din așezările tripoliene din U. R. S. S. Ultima categorie, cea mai puțin reprezentativă, dar cea mai importantă pentru stabilirea fazei, e ceramica pictată de stil Cucuteni A, găsită în permanență împreună cu aceea incizată. Ca forme, putem menționa un fragment de strachină, cu torțile așezate orizontal pe pântecele vasului și un pahar tronconic, cu atât mai interesant cu cât nu folosește împreună cu cele două culori ale sale, alb și negru, ornamentarea tipică în spirală, ci triunghiuri repetate în jurul buzei vasului.

La această constatare s'ar putea adăuga și faptul nu lipsit de importanță, că pe micul grind invecinat, care de fapt este o continuare a acestuia pe care s'a așezat stațiunea tripoliană, s'au găsit în mantaua unei movile, care este fixată pe punctul cel mai înalt al

grindului, fragmente ceramice precucuteniene nu absolut tipice, ca cele dela Isvoare I, ci care par să facă trecerea către acelea tripoliene incizate. La baza movilei s'au descoperit în afară de aceasta resturile unei colibe precucuteniene. Colibele precucuteniene, care au fost probabil așezate pe grindul mic, au fost apoi distruse când s'a ridicat movila.

Cultura Cucuteni B, identificată la Glăvăneștii-Vechi în sondagiile făcute anul trecut, a fost intens cercetată în campania anului 1950, atât sub movila I-1949, cât și în sectorul de Nord-Vest al șantierului, săpătură notată pe plan cu D-1950. Raportul stratigrafic al culturii Cucuteni B față de celelalte culturi a fost lămurit încă de anul trecut. In movila I-1949, unde ea urmează depunerii culturii cu ceramică liniară și precede înmormântările cu ocru roșu, s'au desvelit resturile unei mari locuințe. Pe ruinele acesteia s'a ridicat apoi movila. Pentru cercetarea depunerilor Cucuteni B în vecinătatea acestei movile s'a săpat un șanț (șanțul Vest-1950), care trece drept pe culmea grindului Jijiei și continuă oarecum șanțul NV-SE/1949, care a secționat movila. In această parte s'a găsit un vas mare și resturi din alte vase împreună cu câteva oase de animale și bucăți de silex. Depunerea arheologică se pierde odată cu terminarea grindului. Un alt șanț a cercetat regiunea de Nord-Est din jurul movilei. Amândouă au avut ca rezultat precizarea că stratul de cultură Cucuteni B, în aceste regiuni, reprezintă de fapt slabe urme de locuire, firești în vecinătatea unei locuințe de proporțiile celei din movila I-1949.

In sectorul D al săpăturii, stratul de cultură Cucuteni B se suprapune culturii cu ceramică liniară și este suprapus de o așezare a locuitorilor băștinași din sec. III-IV al e. n. Locuirea neolitică Cucuteni B de aici este reprezentată prin resturile a numeroase colibe. Din cercetarea foarte atentă care s'a făcut, rezultă că la Glăvăneștii-Vechi resturile din locuințe sunt în cea mai mare parte bucăți din pereți. Se cunoștea însă și podirea pe jos cu lemn, peste care se netezea cu lut. Casa de sub movila I-1949 a fost construită chiar pe grind și pe poalele lui dinspre Jijia. După forma masei de chirpic pare a fi fost rectangulară. Chirpicul a fost puternic ars la incendiul locuinței, iar movila ridicată ulterior a contribuit la conservarea resturilor ei. Pereții au fost construiți din blăni a căror urmă se vede pe chirpic, având în spate nuiele. Considerând că de obiceiu un perete cade în interior, înseamnă că nuielele erau la exterior, iar blănile în interior, peste care se lipea lut amestecat cu paie și pleavă. In interiorul casei și anume în colțul de Nord-Est al ei s'a găsit o platformă înaltă de 30—35 cm. de formă rectangulară și construită din lut amestecat cu nisip fin, fără paie și fără pleavă. Intreg „blocul" a fost ridicat pe o podea de lemn peste care s'a netezit cu lut. Platforma a fost construită deasupra unei podele de blăni acoperită cu

pomosteală de lut. Atât pe deasupra „blocului" cât și pe podea, s'a găsit chirpic cu urme de nuiele, care reprezintă resturi din pereți. Pe deasupra platformei se afla o strachină, fragmente dintr'un vas Cucuteni C, un idol femenin și numeroase fragmente de idoli zoomorfi. De o parte și de alta a acestei platforme s'au găsit doi pari carbonizați cu diametrul de 4 cm. Probabil că această platformă a servit ca loc de cult. Spre centrul locuinței, o altă platformă cu colțurile rotunjite, de dimensiuni mai mici, (înălțimea ei fiind de 25 cm) era lipită de un cuptor de copt. Atât după forma ei cât și după

Fig. 11. — Vas de tip Cucuteni B dela Glăvăneștii-Vechi

locul pe care-l are, am socotit-o drept „laviță". Aceasta a fost ridicată tot pe podea de lemn lutuită. „Lavița" a fost îmbrăcată împrejur cu o lutuială groasă de 2—3 cm. Cuptorul învecinat era înconjurat de o incintă înaltă de câțiva centimetri; între peretele cupolei și incintă se găsește o prispă alcătuită dintr'o lipitură solidă de lut fără paie și fără pleavă, care se lățește în fața gurii cuptorului. Nu se poate vedea cum s'a continuat această prispă în partea din spatele cuptorului deoarece este deranjată. Cuptorul era acoperit de o cupolă ale cărei resturi s'au găsit prăbușite pe vatră și împrejur. Toate observațiile făcute constituesc un prețios material pentru cunoașterea construirii cuptoarelor în epoca neolitică. Un al doilea cuptor, tot de copt, a fost așezat pe latura de Nord-Est a casei. Lângă acesta s'a găsit o grămadă de 16 greutăți de plasă, întregi și fragmentare, prinse sub chirpiciul peretelui prăbușit. Toate au la gaură urma rosăturii făcută de „sfoara" cu care au fost prinse. Alte câteva greu-

tăţi s'au găsit şi în restul locuinţei. In latura casei dinspre Jijia erau trei vase mari de provizii (fig. 11), împreună cu câteva pietre şi bucăţi dintr'o râşniţă spartă. Vasele au corpul tronconic şi gâtul înalt şi larg, sunt pictate cu roşu şi brun, brunul fiind elementul predominant, iar roşul organizat în stilul ζ Decorul alcătuit din fragmente de spirale şi spirale descompuse îmbracă gâtul şi pântecul vasului formând două zone: prima, pe gât, este alcătuită din fragmente de spirală pictate cu brun între diagonale în stil ζ, în a doua zonă, pe pântec, fragmentele de spirală sunt organizate formând un şir de arcuri în ogive. Atât forma cât şi decorul ne arată o fază desvoltată a culturii Cucuteni B, care ne îndreaptă spre ceramica tripoliană târzie de tip Usatovo. Alături de această ceramică pictată, semnalăm prezenţa câtorva fragmente Cucuteni C ornamentate cu şnurul.

Privind în general resturile de aşezare Cucuteni B dela Glăvăneştii-Vechi constatăm că masele de chirpic desvelite, reprezintă, în bună parte, resturi din pereţi. Faţă de locuinţele dela Corlăteni, din faza Cucuteni A-B, unde podeaua este foarte solid construită, iar pereţii mult mai subţiri, faza Cucuteni B reprezintă un progres. Nu putem face consideraţiuni asupra sistemului în care-şi acopereau casele; câteva fragmente de lipitură cu urmă de trestie, ne-ar permite doar să facem ipoteza că foloseau trestia în acest sens.

Cam la 100 m depărtare de movila I-1949, pe malul Jijiei, s'a descoperit un cuptor de ars oale aparţinând culturii Cucuteni B. Cupola lipseşte din vechi, ca şi o latură a construcţiei care s'a prăbuşit odată cu malul. Restul cuptorului, bine păstrat, a permis să se poată face observaţii amănunţite asupra modului în care a fost construit. S'a săpat o groapă restangulară, în care s'a lăsat un perete despărţitor, care avea să separe groapa celui care lucra de camera de ardere a cuptorului. Aceasta, la rândul ei, a fost despărţită în două cotloane printr'un perete median, lăsat tot din pământ la săpatul gropii. Focul era introdus din groapa olarului în camera de foc prin două guri semicirculare, fiecare corespunzând unui cotlon. Intre cotloane, focul circula prin trei arcade care străpungeau peretele median. Intreaga cameră unde se făcea focul a fost acoperită de o placă cu găuri pe care se aşezau vasele ce trebuiau arse. Deasupra, a avut o cupolă, probabil cu o deschidere în centru, pentru fum, deaorece cuptorul n'a avut nici o deschidere laterală care să servească de coş. Deosebit de interesant este sistemul de construcţie şi de sprijinire al tavanului cotloanelor în care se întreţinea focul: întregul tavan este alcătuit dintr'un fel de cornete făcute din lut amestecat cu pleavă de cereale, care se îmbucă în aşa fel încât se susţin, amenajând totodată găurile pentru circulatul aerului cald şi al fumului. Tavanul astfel alcătuit se sprijinea la exterior de peretele gropii, iar în interior, de peretele median, cu ajutorul unui astfel de cornet din lut, prins pe perete şi servind drept consolă. Aceasta era consolidată de o lipitură care o îmbracă împreună cu toată suprafaţa peretelui, prelungindu-se şi sub tavan până spre fundul gropii.

Locuinţele desvelite, construcţiile din interiorul lor, ca şi prezenţa acestui cuptor, ne indică o viaţă bine închegată şi care ar fi dus repede la o treaptă superioară de desvoltare. Inventarul redus pe care-l găsim în cuprinsul colibelor, atât cel ceramic cât şi instrumentele de silex şi piatră, par să dovedească că satul a fost părăsit, iar casele evacuate de obiectele mai de preţ. S'ar putea ca focul care a mistuit întreaga aşezare să fi fost pus chiar de cei care plecau sub presiunea unei primejdii apropiate.

In continuarea sondajului făcut în 1949 în movila I şi care dusese la descoperirea unor morminte aparţinând grupului de înmormântări cu ocru roşu [3]), în 1950 s'a desvelit întreaga movilă. Movila, cu diametrul de 31 m şi înaltă de 1,60 m, aşezată pe un grind al Jijiei a fost construită pe locul unde fusese o şezare cu ceramică liniară urmată de o locuire Cucuteni B, ceeace a permis şi datarea mormintelor cu ocru ca fiind posterioare culturii Cucuteni B. In movilă s'au găsit în campania anului 1950 13 morminte, care aparţin aceluiaş grup de înmormântări cu ocru roşu. Mormintele, grupate în jumătatea de SE a movilei, se găsesc la diferite adâncimi, unele ajungând în pământul galben; la acestea s'au putut observa şi forma gropilor care era rectangulară, îngustându-se spre fund. Cele mai multe din morminte sunt însă în pământul movilei, fiind posterioare construirii acesteia. Scheletele sunt toate în poziţie chircită, unele forte strânse, altele moderate, cele mai multe pe spate şi mai puţine culcate pe stânga, sau pe dreapta (fig. 12). Orientarea variază între N-S, NV-SE, şi NE-SV. Inventarul mormintelor este sărac şi de cele mai multe ori lipseşte cu totul. Caracteristice sunt împletitura, poate din papură, pe care era aşezat mortul, care într'un caz s'a găsit şi deasupra lui, şi ocrul, în cantităţi mai mari sau mai mici, aşternut sub mort sau presărat peste el, sau în sfârşit sub formă de bulgăraş. Ca elemente de inventar mai apar vase aşezate în regiunea capului morţilor, cum s'au găsit în şase din morminte; o piatră rotundă cu diametrul de 0,05 m tocită puţin la cei doi poli, s'a găsit tot lângă cap într'un mormânt, în altul, un nit de aramă era aşezat în dreptul capului; nişte mărgele mici de faianţă s'au găsit lângă laba piciorului unui alt schelet. Două morminte cu inventar mai bogat cuprindeau: mormântul nr. 3, scheletul chircit al unui copil culcat pe stânga, având sub cap o tibie de animal, în regiunea urechii stângi o mică spirală de aramă şi lângă cap un vas mic globular cu gâtul cilindric şi decorat cu şnurul răsucit; mormântul nr. 11, scheletul unui copil aşezat pe o împletitură şi pe ocru, culcat pe dreapta, având în spatele capului fragmente dintr'un vas, sub cap o grămăjoară de ocru, iar pe piept o măsea de animal cu perforaţie pe un gurgui al rădăcinii.

Trebue menţionat că în două cazuri întâlnim înmormântări duble şi anume, în mormântul unui matur, lângă cap erau câteva oscioare din scheletul unui copil, iar în groapa mormântului unui copil, mult mai sus într'un colţ, era un foetus.

---

[3]) *Studii şi Cercetări de Istorie Veche, I, 1, 1950, pag. 28—29.*

Un loc deosebit în grupă îl ocupă două morminte găsite în aceiaș groapă, un matur și un copil, acesta din urmă așezat cu aprox. 20 cm. mai sus. Scheletul maturului era întins pe spate cu genunchii foarte puțin ridicați, având lipit de cap un vas, la umărul drept o fusaiolă, iar la picioare mărgele foarte mici de culoare verzuie, poate din faianță; scheletul copilului, întins pe spate, avea pe piept un corn tăiat la un capăt și rupt la celălalt.

In capătul extrem al grindului unde s'a efectuat săpătura „C"

Fig. 12. — Mormânt cu ocru roșu din movila I/1949 dela Glăvăneștii-Vechi.

este cea mai înaltă movilă din complexul de movile de pe terasa Jijiei, notată cu II/1950. Movila are 3 m înălțime la un diametru de 44 m. Săparea ei a arătat că a fost construită pentru a adăposti morminte cu ocru în locul unde fusese o așezare precucuteniană și una de tip Tripolie, distruse la construirea movilei. Movila a fost folosită și într'o epocă mai târzie — Hallstatt — ca loc de înmormântare. In centrul movilei, s'a găsit mormântul principal: un schelet orientat VSV-ENE, culcat pe spate cu genunchii inițial ridicați, așezat pe un strat de ocru roșu. Groapa lui a fost săpată sub nivelul grindului și după așezarea

mortului a fost umplută cu un strat subțire de nisip, apoi cu humă și deasupra s'a construit o movilă cu diametrul de aprox. 7 m și înaltă de aprox. 0,70 m din huma adusă probabil din malul Jijiei și peste aceasta s'a ridicat movila de pământ. In legătură cu acest mormânt au stat trei grămăjoare formate din oscioare arse, probabil de animale, amestecate cu bucățele de cărbune și cenușe fină, având deasupra și dedesubt nisip ars. Acest fel de construcție cât și acele grămăjoare de oase calcinate se întâlnesc pentru prima oară pe teritoriul R.P.R. Alte trei morminte de ocru au fost așezate ulterior în movilă, unul din ele tăind chiar movila de humă.

In movila IV/1949 s'au descoperit două morminte cu ocru, din care unul avea groapa închisă în partea superioară cu bârne de lemn.

In afară de mormintele pomenite până acum și care erau așezate în movile, s'au descoperit o serie de morminte în gropi simple pe terasa Jijiei între movilele I/1949 și IV/1949. Aceste morminte, și ele în poziție chircită, fără niciun fel de inventar, aparțin probabil tot grupului nostru, întrucât în două din ele s'au găsit slabe urme de ocru. Tot în această serie a apărut un mormânt dublu cuprinzând scheletele a doi maturi, culcați pe stânga.

Morminte cu ocru s'au săpat și la Valea Lupului. Movila I/1950 dela Valea Lupului fusese atacată de lucrările de ridicare a șoselii în 1949. Secțiunea făcută anul acesta a dat la iveală patru morminte cu ocru. Două erau așezate pe pământul viu sub nivelul vechi de locuire al așezării Criș, deranjând casa I, iar două erau așezate în pământul movilei. Mormântul nr. 4 este cel mai vechi, groapa sa fiind tăiată de aceea a mormântului nr. 3. Ambele schelete sunt așezate pe spate, cu mâinile în lungul corpului sau aduse pe piept. Picioarele chircite, pe dreapta sau pe stânga. Erau presărați cu ocru roșu, mai ales mormântul nr. 3, care avea sub schelet o împletitură. Scheletul mormântului nr. 2 era culcat pe partea stângă, cu picioarele trase spre torace, iar în mâna dreaptă care era îndreptată spre cap, ținea un vas mic bitronconic. Sub mormânt, la 5-10 cm, câteva coaste, vertebre, un humerus și un cubitus drept, indicau resturile unui mormânt anterior, deranjat de mormântul nr. 2.

Inmormântările cu ocru roșu din acest sector al movilei se dovedesc a fi succesive. Deocamdată însă nu se poate preciza epoca când s'au făcut aceste înmormântări cu ocru, decât că sunt ulterioare așezării Criș.

In afară de movila I/1950, în șanțul II s'a descoperit un mormânt dublu orientat E-V. Amândouă scheletele erau chircite, primul pe stânga, al doilea cu fața în jos, cu tibiile îndoite în spațiul dintre picioarele primului. Mormântul era acoperit cu fragmente dintr'un vas de provizii de tip Criș, care au fost luate din vechea așezare.

Pe grindul amintit mai sus al movilei II-1950 dela Găvănești-Vechi, s'au trasat cinci șanțuri în rază față de movilă, încercându-se

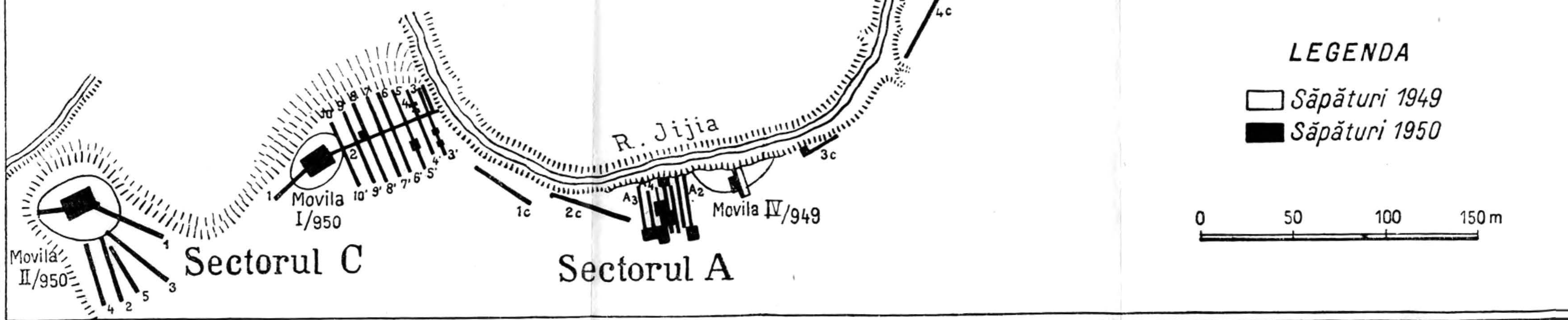
Șantierul Iași - Botoșani - Dorohoi

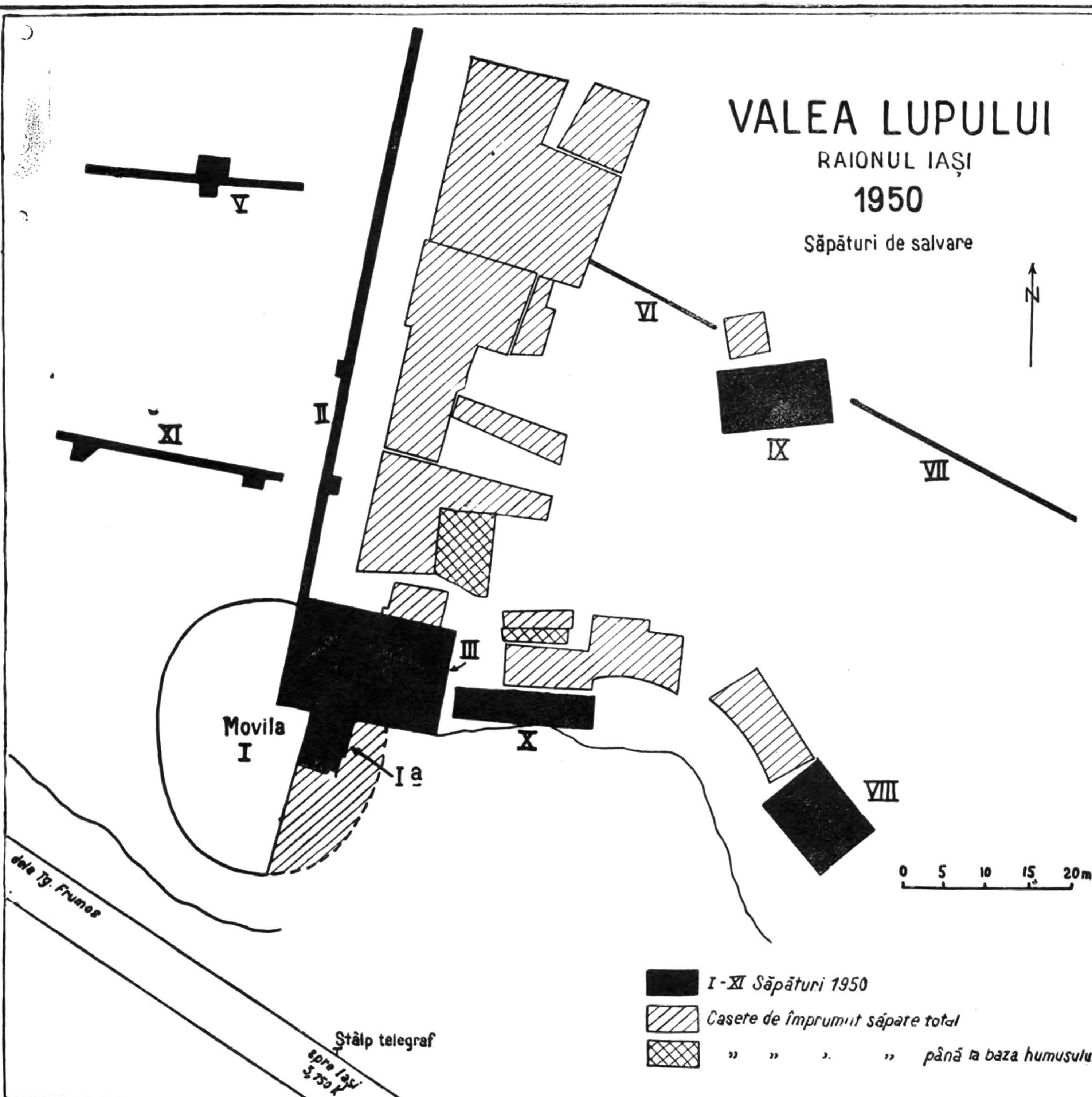
GLĂVĂNEȘTII-Vechi

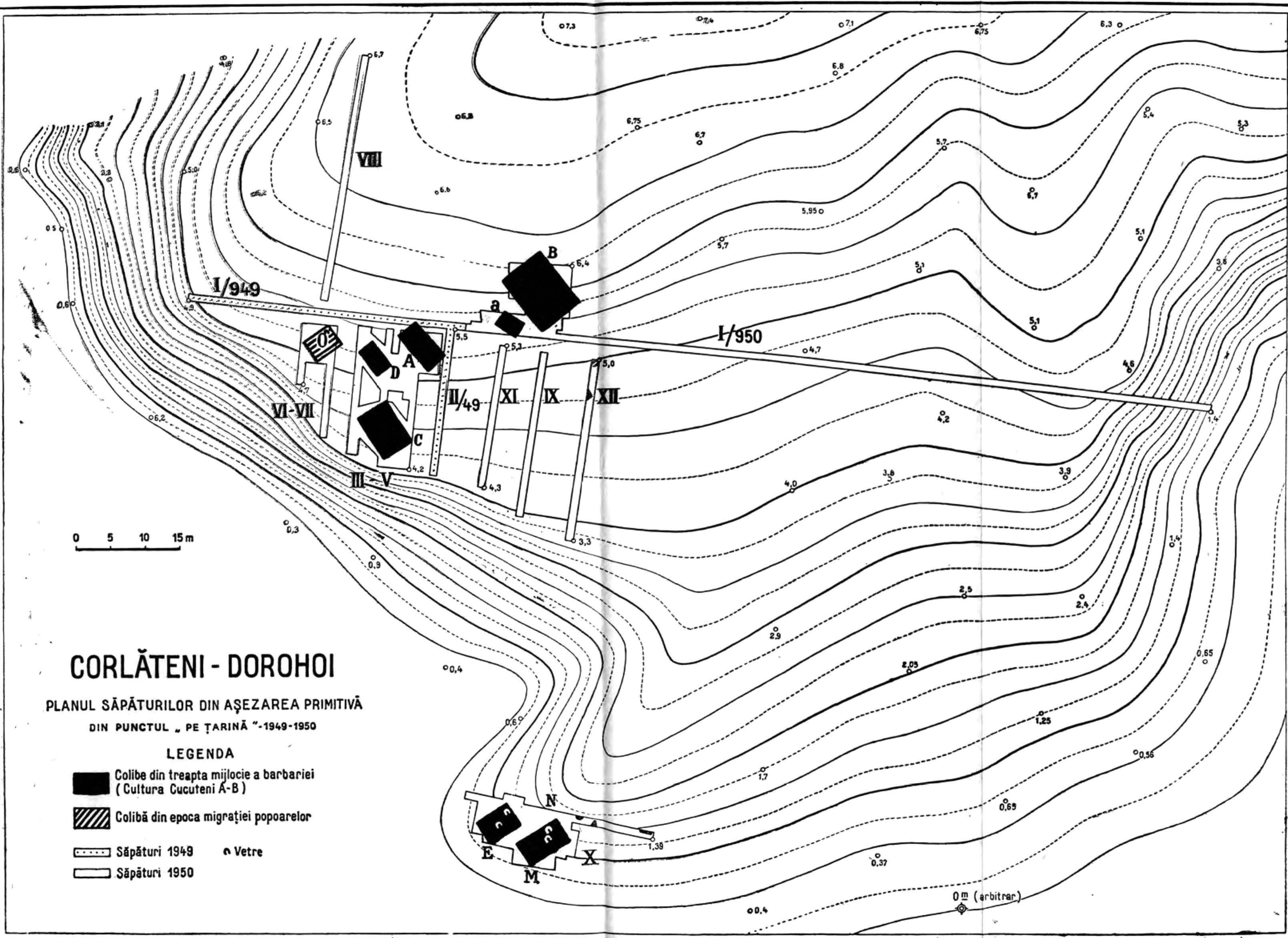
Malul Jijiei

Săpături 1949 - 1950

EPOCA BARBARIEI

VALEA LUPULUI
RAIONUL IAȘI
1950
Săpături de salvare
N
V
XI
II
VI
IX
VII
III
Movila
I
I a
X
VIII
0 5 10 15 20m
dela Tg. Frumos
Stâlp telegraf
spre Iași
I - XI Săpături 1950
Casete de împrumut săpate total
„ „ „ „ până la baza humusului

CORLĂTENI - DOROHOI
PLANUL SĂPĂTURILOR DIN AȘEZAREA PRIMITIVĂ
DIN PUNCTUL „PE ȚARINĂ"-1949-1950
LEGENDA
Colibe din treapta mijlocie a barbariei (Cultura Cucuteni A-B)
Colibă din epoca migrației popoarelor
Săpături 1949
Vetre
Săpături 1950
0 5 10 15 m
I/949
I/950
II/49
III-V
VI-VII
VIII
IX
X
XI
XII
A
B
C
D
E
M
N
a
0m (arbitrar)

inițial să se surprindă urmele precucuteniene. Acestea însă fuseseră distruse cu prilejul înălțării movilei de către populația căreia îi aparțin mormintele de ocru. In șanțurile săpate s'au constatat resturi materiale din prima epocă a fierului. A fost desvelită o mică colibă, cu chirpic foarte fărămițat și un rest dintr'o vatră, împreună cu foarte multă ceramică. Importanța acesteia constă în faptul că împreună cu vase de provizie, lucrate de mână, la exterior îmbrăcate cu barbotină și o ulcică tipic hallstattiană, s'au găsit numeroase fragmente, mai ales de străchini din pastă roșiatică, lucrate la roată, caracteristice fazei timpurii a epocii a doua a fierului (Latène). Sub un fragment de vas s'a găsit un buton de fier dela o fibulă aparținând fazei Latène B.

Aceste constatări ar părea să fie destul de neclare dacă anterior nu s'ar fi descoperit pe grindul mare, străpungând stratul tripolian, o groapă cu vase hallstattiene târzii, având ca formă tipică un vas mare în formă de sac, cu aripioare pe pântec, și un ciob grafitat și altul cu ornament incizat caracteristic primei epoci a fierului. Tot pe grindul mare s'au mai descoperit două morminte, unul de incinerație și celălalt de inhumație. Scheletul ultimului mormânt avea la tibia stângă o brățară tipic celtică, dar care de fapt e de tradiție hallstattiană (fig. 13).

Aceste descoperiri ne-au permis să constatăm că deși faciesul este hallstattian, epoca de care aparțin descoperirile se leagă de epoca Latène veche.

In legătură cu urmele din prima epocă a fierului găsite pe amândouă grindurile trebúe să mai amintim că în mantaua movilei II-1950, de pe grindul mic, s'au găsit trei morminte care aparțin de sigur aceleiași așezări. Scheletele, foarte fărămițate, aveau orientarea SSE-NNV sau VNV-ESE. In dreapta humerusului unui schelet s'au găsit câteva fragmente de fier, la altul numai pete de oxizi de fier pe oase, iar la al treilea un vas ușor bitronconic de formă hallstattiană târzie.

In sectorul de Nord al șantierului dela Glăvăneștii-Vechi, peste stratul de cultură Cucuteni B, s'a suprapus o așezare a localnicilor din sec. III-IV al e. n.

Au fost desvelite două colibe, vetre și un cuptor de ars oale. Locuitorii acestei așezări se ocupau cu creșterea vitelor și cu agricultura. Colibele erau construite din nuiele și pari, peste care se lipea cu lut. In general, au rămas puține resturi din colibe, chirpicul desvelit fiind mărunt și răvășit. Se foloseau gropile de provizii care se făceau în apropierea locuințelor. Vetrele erau făcute pe plăci de piatră și după locul pe care-l ocupă (vetrele găsite în această campanie), par a fi fost așezate în afara colibelor. Ca și în așezarea din aceeași vreme dela Corlăteni, nicăeri nu se observă arsură, nici sub chirpicul locuințelor și nici sub lipitura vetrelor. In interiorul uneia dintre colibe, s'a găsit o săgeată, un cuțit de fier și o bucată de lemn fosilizat.

In partea dinspre deal a așezării, s'a dat de un cuptor de ars oale, de formă circulară, cu diametrul de 1,30 m. A fost construit tot în pământ prin săparea a două gropi alăturate, una circulară, care

formează camera unde se făcea focul, iar cealaltă rectangulară, în care stătea olarul; în peretele despărțitor dintre cele două gropi, se găsea gura cuptorului pe unde se vârau lemnele. In centrul camerei de foc, s'a lăsat, tot din pământ, un stâlp central. Atât pereții camerei în care se întreținea focul, cât și stâlpul central au fost căptușiți cu un strat gros de lipitură. Acoperișul camerei de foc și totodată placa pe care se așezau oalele, a fost construit cu ajutorul unor vergi așezate în raze și sprijinite cu un capăt pe marginea gropii (amenajată ca o poliță de jur împrejur), iar cu celălalt capăt pe stâlpul central. Peste aceste vergi au urmat trei rânduri succesive de lipitură prin care s'au amenajat găurile pentru pătrunderea focului și circulatul aerului. Cuptorul a fost acoperit de o cupolă, ale cărei fragmente s'au găsit răvășite pe placă și împrejur; ca și cupola

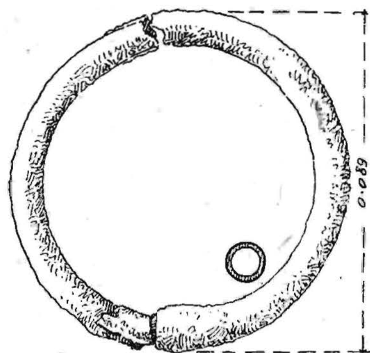

Fig. 13. — Brățară tubulară de fier dela Glăvăneștii-Vechi.

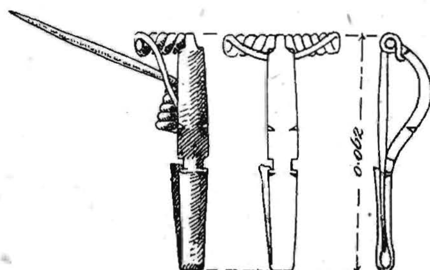

Fig. 14. — Fibulă de bronz dela Glăvăneștii-Vechi.

cuptorului Cucuteni B, avea probabil o deschidere care va fi servit de coș.

Ceramica găsită este lucrată în întregime la roată și se poate despărți în două grupe: o specie, lucrată din pastă amestecată cu nisip și pietricele, cuprinde vasele de uz casnic; a doua specie este lucrată dintr'o pastă cenușie fină și bine lustruită, a cărei suprafață este deseori ornamentată.

Așezarea dela Glăvăneștii-Vechi, se datează în sec. III-IV al e. n. cu ajutorul unei fibule de bronz (fig. 14), caracteristică acestei vremi. O monetă de argint (conținând însă și cupru) a împăratului roman Antoninus Pius și a cărei stare de conservare nu permite precizarea datei emisiunii, găsită în cuprinsul unei locuințe, ne dă doar un **terminus post quem** între 138—161 din e. n. (anii de domnie ai lui Antoninus Pius) pentru așezarea băștinașă dela Glăvănești.

Al doilea obiectiv pe care l-a cercetat colectivul șantierului Iași-Botoșani-Dorohoi, a fost stațiunea dela Corlăteni-Dorohoi. Așezarea este situată la poalele unui deal, pe stânga Jijiei, între satele Corlăteni și Vlădeni. Locul se numește „pe țarină".

In campania din 1949 s'au făcut primele sondagii, al căror rezultat a fost precizarea unei așezări dela începutul treptei mijlocii a barbariei și din epoca migrațiunii popoarelor. Tot atunci se găsiseră și foarte rare fragmente ceramice aparținând epocii hallstattiene.

Campania de săpături din 1950 a început la Corlăteni la 29 August, încheindu-se la 16 Octombrie.

A fost prelungit șanțul I-1949 (Pl. III) continuându-se astfel secțiunea longitudinală a întregii așezări până în latura ei de Răsărit; perpendicular pe acesta s'au făcut alte 8 șanțuri paralele. In felul acesta s'a putut cerceta întreg sectorul de Apus al așezării, stabilindu-se totodată și stratigrafia completă a stațiunii dela Corlăteni.

Prima depunere arheologică aparține grupei neolitice cu ceramică pictată din faza de tranziție Cucuteni A-B; al doilea strat de cultură, identificat în campania acestui an, aparține primei epoci a fierului. Peste acestea, s'a suprapus o așezare din vremea migrațiunii popoarelor, sec. III-IV al e. n.

Din observațiile făcute cu prilejul săpăturilor s'a constatat că depunerea Cucuteni A—B este foarte bogat reprezentată prin resturi de colibe aglomerate în centrul dealului și la poalele lui dinspre Jijia, subțiindu-se și pierzându-se treptat spre latura de Apus. Nivelul de locuire hallstattian lipsește cu totul din această parte, stratul sec. III—IV suprapunându-se direct peste depunerea Cucuteni A—B. In capul de Răsărit al așezării s'a putut observa, prin secțiunea făcută, o lipsă a locuințelor atât din vremea neolitică, cât și din a epocii migrațiunii popoarelor. De asemeni s'a constatat existența unei viroage care s'a umplut în timpul locuirii hallstattiene.

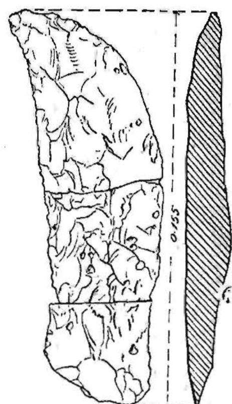

Fig. 15. — Cuțit curb de silex dela Corlăteni.

In vara acestui an s'a cercetat în întregime sectorul de Nord-Vest al așezării, desvelindu-se resturile a șapte locuințe din fața Cucuteni A—B și o locuință din sec. III—IV e. n.

Satul neolitic dela Corlăteni era locuit de o populație sedentară, care se ocupa în special cu cultivarea plantelor. Numeroasele râșnițe primitive de piatră sunt dovada acestei îndeletniciri. Intr'una din colibe s'au găsit două cuțite curbe din cremene (fig. 15), cu urme de întrebuințare pe amândouă muchile; au fost folosite, probabil, ca seceri. Numeroasele oase de animale ca oaia, capra, porcul și cornutele mari ne indică cea de a doua îndeletnicire a locuitorilor, anume creșterea vitelor. Cunoșteau țesutul și puteau lucra pieile de animale din care-și făceau și îmbrăcăminte, cu ajutorul răzuitoarelor și a lamelor de silex. Tot printre instrumente, menționăm dălțile și împungătoare de os.

Săpăturile din campania acestui an au adus o contribuție importantă la lămurirea problemei care privește construirea locuințelor.

La Corlăteni, ceeace s'a păstrat din cele șapte colibe desvelite,

reprezintă în cea mai mare parte resturi din podelele acestora. Ele au fost construite la suprafaţa pământului pe o talpă alcătuită din trunchiuri de lemn despicate şi aşezate paralel, uneori cu partea arcuită iar alteori cu suprafaţa despicată în sus. Intreaga podea era acoperită cu un strat gros de lut amestecat cu paie şi pleavă. La unele, s'a observat peste această lipitură un strat sau două de lutuială fără paie. După modul de construcţie şi aspectul general al masei de chirpic, locuinţele aveau forma rectangulară. Peste aceste podele sunt numeroase vase mari sfărîmate din vechi. La demontat s'a putut observa după mulajul trunchiurilor de copaci lăsat pe lut, o direcţie uniformă a blănilor care formau podeaua, fapt care arată că întreaga

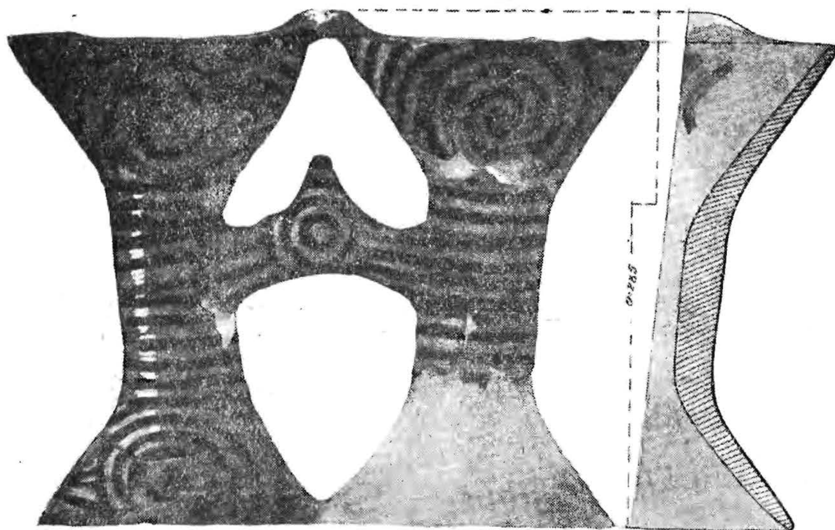

Fig. 16. — Vas „binoclu" pictat dela Corlăteni.

masă de chirpic alcătueşte o unitate. Porţiuni mari din suprafaţa podelii erau acoperite cu fragmente de chirpic cu urme de nuiele şi pari, în direcţii transversale şi acoperindu-se în parte una pe alta. Sunt desigur resturi din pereţii locuinţii.

Este interesant de semnalat că nici una din colibe n'a avut vatră, în schimb sub ele găsim vetre fragmentare, pe care le socotim imediat anterioare construirii caselor, datorită observaţiilor făcute pe teren şi pe care le vom expune sumar în cele ce urmează. S'au făcut secţiuni prin case, în aşa fel încât să taie pe aceeaşi linie chirpicul podelei împreună cu vetrele. Intr'o locuinţă s'a constatat că podeua este aşezată pe pământul galben, care pe o adâncime de 15—30 cm este infiltrat cu foarte mici bucăţele de chirpic şi puţină cenuşă. Această infiltrare a pământului nu reprezintă un strat de cultură propriu-zis anterior ridicării caselor, ci solul noroiat din epoca primelor construcţii. La aceasta se adaugă şi o activitate a şobolanilor care au purtat material din locuinţe. In pantă solul este mai bogat în cenuşă şi cuprinde şi fragmente ceramice, deoarece terenul a permis o acu-

mulare de material. Vatra zace cu fața superioară exact la nivelul de jos al podelei, construită direct pe vatră sau pe cioburile care alcătuiseră podeaua vetrei. Concluzia este impusă de faptul că podeaua este făcută peste vetre fragmentare sau pe pavajul de cioburi al lor. Aceste fapte înlătură și ipoteza unei vetre rezervate în podea și ușor adâncite.

Două din locuințele cercetate au fost construite peste gropi anterioare, deoarece masa de chirpic nu a fost de loc deranjată, ci prezenta doar o puternică depresiune în acel loc. Sub nivelul podelelor s'au găsit numeroase fragmente ceramice, bucăți din lipitură de vatră și bucăți foarte mari de chirpic dintr'un cuptor sau o „laviță". Alături de acestea, numeroase oase de animale, un topor de piatră și două săgeți de silex asemănătoare celor găsite în cuprinsul locuințelor. In gropi, alături de material ceramic și oase de animale s'au găsit și bucăți de chirpic și din lipitură de vatră. Prezența gropilor sub podele, a vetrelor fragmentare, cât și a bucăților de chirpic răvășite, împreună cu fragmente ceramice și oase de animale dovedesc o locuire scurt anterioară construirii caselor ale căror resturi au fost desvelite. Materialul atât de bogat pe care-l găsim în gropi, cât și mărimea bucăților de chirpic, ne indică o perioadă în care s'a construit tot atât de solid. De sigur că nu toate locuințele satului neolitic dela Corlăteni au fost ridicate odată.

Fig. 17. — Vas pictat de stil Cucuteni A-B dela Corlăteni.

Intr'un caz cunoaștem o groapă care a străpuns chirpicul unei podele; prin forma ei, cât și prin materialul pe care-l conține, groapa aparține aceleiași faze de locuire. Prezența ei ar fi o dovadă că locuințele nu au ars toate în acelaș moment.

Atât în locuințe, cât și în gropi, s'a găsit un bogat material ceramc. Pe una din podele s'a găsit un vas „binoclu" (fig. 16), plus fragmente din alte trei asemănătoare. Ca forme cităm: străchini, pahare și vase mari de provizii. Ceramica este pictată în stilurile caracteristice fazei de tranziție Cucuteni A-B, cu anume caractere care dau o notă distinctă stilului Cucuteni A-B dela Corlăteni (fig. 17—21). Ca motiv predomină spirala, meandrul, benzi de linii paralele etc. Uneori găsim două stiluri pe acelaș vas.

Grupa Cucuteni C este bine reprezentată atât în interiorul locuințelor cât și în restul stratului de cultură. Forma întâlnită este aceea

obișnuită, cu gâtul scund și corpul ușor tronconic, cu numeroase variante. Ornamentele sunt făcute cu scoica și cu pieptenele, realizând benzi de linii sau de grupe de împunsături așezate paralel sau oblic.

Fig. 18. — Vas pictat de stil Cucuteni A-B dela Corlăteni.

Gâtul este deobicei striat cu pieptenele vertical, având imediat sub buză șiruri de butoni împinși dinăuntru.

Stratul de cultură hallstattian dela Corlăteni, este reprezentat de o depunere în care găsim rare fragmente ceramice și oase de animale. Constatăm lipsa totală a urmelor consistente de locuințe și a vetrelor. Ceramica aparține unor vase foarte mari de provizii, alături de care apar numeroase străchini și căni cu toarta supraînălțată. Sunt

lucrate în general dintr'o pastă bună cu lustru negru la exterior și galben roșcat în interior. Decorul obișnuit este canelura, alături de care întâlnim brâul alveolar, incizii și împunsături.

Ultimul nivel de locuire de pe așezarea dela Corlăteni aparține epocii migrațiunii popoarelor. Stratul de cultură este foarte mult deranjat și răvășit din cauza aratului. S'a desvelit o singură locuință notată pe plan cu litera O. In ceea ce privește construirea locuințelor

Fig. 19. — Vas pictat de stil Cucuteni A-B dela Corlăteni.

s'au făcut aceleași constatări ca și la Glăvăneștii-Vechi. In interiorul locuinței s'a găsit o vatră așezată pe plăci mari de piatră. Alte câteva vetre s'au descoperit la baza nivelului de locuire, așezate pe un pavaj de pietre mai mici, uneori completat cu fragmente ceramice. S'a observat atât la Glăvăneștii-Vechi cât și la Corlăteni, că între pietre și lipitură s'a infiltrat ulterior un strat de pământ gros de 1—2 cm. Faptul care caracterizează vetrele din această vreme dela Corlăteni este acela de a fi ușor adâncite față de nivelul inferior al stratului de cultură; faptul se datorește probabil presiunii pietrelor pe care au fost așezate vetrele. In stratul de cultură găsim foarte numeroase oase de animale ca boul, oaia, capra porcul și calul. Colții de mistreț și coarnele de căprioară ne arată vânătoarea ca fiind o îndeletnicire alături de agricultură și de pescuit. Ceramica este în întregime lucrată la roată și cuprinde aceleași specii deosebite după formă și pastă ca și cele dela Glăvăneștii-Vechi. In tot cuprinsul săpăturii de anul acesta s'a găsit și un fragment ceramic dintr'o cupă, lucrat

din pastă neagră și ornamentată cu linii în cruce și fragmente cu benzi de mici suprafețe fațetate, caracteristice sec. III—IV. Dintre obiectele de fier menționăm un cuțit, o cheie, cârlige etc. După observațiile făcute pe teren, se pare că cele două așezări dela Glăvăneștii-Vechi și dela Corlăteni sunt aproximativ din aceeași vreme. Rămâne ca un studiu atent al materialului cât și săpăturile care vor continua, să lămurească exact poziția cronologică a așezării dela Corlăteni.

Fig. 20. — Vas pictat de stil Cucuteni A-B dela Corlăteni.

In amândouă cazurile constatăm prezența unei populații locale, cu o viață sedentară, din epoca de după eliberarea Daciei de sub Romani.

Unii dintre membrii colectivului Corlăteni, au efectuat în împrejurimile șantierului câteva periegheze pentru cunoașterea mediului înconjurător al așezării.

Prima cercetare s'a executat între Corlăteni și Vorniceni, identificându-se trei așezări din orânduirea comunei primitive.

Două dintre acestea se află pe teritoriul satului Davidoaia. Prima este situată pe o pantă de deal ceva mai depărtată; la suprafața ei s'au găsit fragmente ceramice de tip Cucuteni B; cea de a doua se

află spre latura de Apus a satului şi s'au adunat fragmente ceramice tot de caracter cucutenian şi câteva aşchii de silex.

La aproximativ 2,5 km. dealungul drumului care duce dela Carasa la Vorniceni, spre gara cu acelaş nume, pe lângă o arie, s'au adunat resturi din vase de lut care după formă şi ornamente aparţin epocii primului fier.

Pe teritoriul satului Vlădeni s'au descoperit resturile a două aşe-

Fig. 21. — Vas pictat de stil Cucuteni A-B dela Corlăteni.

zări omeneşti; aşezarea din punctul „la Borşa" aparţine pe baza materialului ceramic adunat culturii Cucuteni; cea de a doua aşezare, de pe valea Godinescu, aparţine epocii primului fier.

De pe botul de deal pe care este situată biserica satului Dimăcheni s'au adunat fragmente ceramice care după formă şi ornament aparţin grupei Cucuteni B.

Pe panta de răsărit a dealului viei Dimăcheni, de pe o ridicătură, s'au cules cioburi cucuteniene şi altele care aparţin epocii primului fier.

Lucrările şi rezultatele campaniei din 1950 ne-au orientat către o mai adâncă şi mai largă cuprindere a vieţii din epoca barbariei în

valea Jijiei. Situaţia astfel creată a pus premizele unui studiu care va avea să cerceteze fără lacune şi în înlănţuirea dialectică a desvoltării ei, întreaga epocă a barbariei din acest colţ al ţării. Descoperirea ceramiciei liniare, a culturii Criş-Starcevo, a elementelor de caracter precucutenian ca şi a aşezării de tip Tripolie, face necesară o stăruire viitoare asupra problemei genezei culturii de tip Tripolie-Cucuteni. De asemenea, aşezările şi materialele de tip Cucuteni A-B şi Cucuteni B, precum şi înmormântările cu ocru roşu scoase la iveală prin activitatea de până acum a şantierului, îndeamnă la o continuare a cercetărilor pentru stabilirea cât mai exactă şi cât mai completă a **evoluţiei** complexului Tripolie-Cucuteni în această regiune, până la transformarea lui în noi forme în pragul epocii de bronz.

Pornind dela procesul de transformare care se petrece în etapa finală a complexului Tripolie-Cucuteni, marcată prin prezenţa populaţiei de păstori nomazi ale căror morminte presărate cu ocru roşu au fost descoperite în movilele săpate, rămâne să se urmărească în ce forme s'a constituit şi s'a desvoltat dealungul **epocii de bronz** viaţa triburilor din regiune în etapa finală a treptei mijlocii a barbariei, Trecerea spre treapta superioară a barbariei a acestei popualţii în epoca de fier şi persistenţa acestei forme de organizare socială-economică până în epoca apariţiei elementelor prefeudale este o problemă pe care descoperirile din prima şi cea de a doua epocă a fierului, înregistrate până acum la Glăvăneştii-Vechi şi la Corlăteni, o pun în chip sugestiv, dar încă lacunar documentat. Activitatea viitoare a şantierului va căuta să suplinească aceste lipsuri pentru a găsi explicaţia istorică justă a prezenţii în regiune a triburilor barbare din epoca dinainte şi de după părăsirea Daciei şi a Moesiei de către cotropitorii romani.

Reconstituirea fără lacune şi pe bază de documente directe ale culturii materiale a vieţii triburilor băştinaşe din valea Jijiei dealungul întregei epoci a barbariei, va putea în cele din urmă să arunce lumină şi asupra desvoltării istorice paralele din regiunile înconjurătoare. Lucrările şantierului nostru vor ţine însă seamă tot timpul, cum este dela sine înţeles, şi de toate faptele şi materialele cunoscute până în prezent în aceste regiuni înconjurătoare.

Ion Nestor, Alexandrina Alexandrescu, Eugen Comşa, Eugenia Zaharia-Petrescu, Vlad Zirra.

HĂBĂŞEŞTI, 1950

1. — Săpăturile întreprinse la Hăbăşeşti (comuna Strunga, aflată astăzi în raionul Tg. Frumos din regiunea Iaşi) în campania anului 1950 — în continuarea acelora din anul precedent [1]) — au fost începute la 10 Iulie, lucrându-se fără întrerupere până la 2 Octombrie 1950, când s'au încheiat prin atingerea obiectivului fixat: săparea completă a terenului pe care se întindeau resturile coloniei primitive de pe dealul dela NE de sat, numit Holm. In cele ce urmează vom trece în revistă, pe scurt, rezultatele obţinute şi vom schiţa diferitele **probleme mai însemnate ce se pun pe baza acestor săpături.** Studierea şi descrierea materialelor descoperite, ca şi tratarea pe larg a problemelor, rămânând să fie făcută într'un studiu monografic asupra coloniei eneolitice dela Hăbăşeşti. Credem însă necesar să expunem la început metoda folosită la săpăturile noastre, deoarece numai datorită ei s'a putut săpa, într'un timp relativ scurt, o suprafaţă atât de întinsă. Intr'adevăr, resturile aşezării eneolitice se întind la Hăbăşeşti pe o suprafaţă de mai bine de un hectar, din care s'au săpat efectiv peste 9.000 m², în cursul celor două campanii.

Lucrările din vara anului 1949 scoseseră în evidenţă, între altele, două fapte pe care le-am socotit esenţiale pentru stabilirea planului de lucru care ne putea îngădui să atingem obiectivul fixat pentru anul acesta. Aceste fapte erau: a) Resturile masate ale locuinţelor eneolitice de pe Homul dela Hăbăşeşti se puteau înscrie toate în cate un dreptunghiu mai mult sau mai puţin alungit, având aproape în totalitatea cazurilor o orientare aproximativ VSV—ENE. b) Aceste mase dreptunghiulare de dărâmături aveau întotdeauna o lungime ce depăşea cu mult 6 m.

Faptele acestea ne-au determinat să considerăm cu totul necesare — în vederea atingerii obiectivului — două operaţiuni distincte: a) secţionarea întregei aşezări în lung şi în lat, prin două şanţuri care să se întretae perpendicular cam în centrul aşezării, şi prin care să obţinem cele două profiluri, longitudinal şi transversal, ale aşezării: dintre aceste două şanţuri, cel longitudinal urma să continue în linie dreaptă şanţul Nr. 1 din săpăturile anului trecut, trasat dintru început în aşa fel încât, prelungindu-se, să taie dealungul aşezarea prin

[1]) Cf. *Studii şi Cercetări de Istorie Veche,* I (1950), nr. 1, pp. 33—40.

mijloc. b) Trasarea unei serii de şanţuri paralele cu şanţul Nr. 1, la interval de 6 m unul de altul: întrucât şanţul Nr. 1 avea direcţia aproximativă SE—NV, toate şanţurile acestea paralele urmau să cadă aproape perpendicular pe dărâmăturile locuinţelor: în acest fel (ţinând seama de constatarea mai sus menţionată, cu privire la dimensiunile maselor de dărâmături) era de presupus că vom prinde ca într'o reţea toate locuinţele aşezării preistorice. Pe de altă parte, în vederea cercetării zonelor dintre şanţurile acestea — acolo unde nu se vor fi făcut lărgiri pentru degajarea locuinţelor identificate — ne-am propus dela început, dacă vom avea timp şi mijloace materiale suficiente, să trasăm şi alte şanţuri intermediare, în aşa fel încât să nu rămână nesăpată nici o fâşie de teren mai largă de 2,50 m. Şi într'adevăr, Secţia de Istorie şi Filosofie a Academiei R.P.R. punându-ne la dispoziţie mijloace băneşti suficiente, această completare a fost făcută în perioada de sfârşit a săpăturilor de anul acesta, aşa încât planul iniţial a fost realizat în întregime (pl. I). Rezultatele au dovedit că acesta era planul indicat pentru săparea aşezării dela Hăbăşeşti, deoarece chiar prin prima serie de 14 şanţuri paralele au fost identificate **absolut toate locuinţele**: şanţurile ulterioare n'au mai scos la iveală decât dărâmăturile câtorva „anexe", fără vreo importanţă deosebită pentru stabilirea planului acestei aşezări preistorice.

Totodată, aşa cum precizasem că va fi nevoie, chiar în raportul preliminar din 1949, am trasat şi o serie de şanţuri în porţiunea de teren săpată anul trecut, şi anume în toate locurile unde suprafeţele nesăpate erau destul de întinse pentru a mai putea ascunde dărâmături de locuinţe sau de „anexe". Dar nici aci nu s'au găsit decât resturile răvăşite ale unor „anexe".

In sfârşit, în afară de săpăturile făcute pentru identificarea şi degajarea locuinţelor, trebuiau deschise şi o serie de tranşee pentru precizarea completă a traseurilor celor două şanţuri de apărare identificate prin săpăturile anului precedent pe marginea de V a aşezării. O degajare completă a celor două şanţuri de apărare, prin săparea întregului lor traseu, nu putea fi avută în vedere, căci această lucrare ar fi cerut ea singură concentrarea tuturor forţelor şi a mijloacelor colectivului pe întreaga durată a campaniei anului acesta, ceeace ar fi însemnat o abatere totală dela obiectivul fixat.

După ce am precizat astfel obiectivele săpăturilor de anul acesta dela Hăbăşeşti şi planul adoptat pentru atingerea lor, rămâne să schiţăm în chip sumar rezultatele obţinute.

2. — Materialul arheologic descoperit în săpăturile noastre dovedeşte în chip clar că satul preistoric de pe Holm, a cărui existenţă a încetat în urma unui puternic incendiu, făcea parte dintre aşezările marei grupe a culturii materiale de tip Cucuteni, contemporană cu grupa Tripolie din Ucraina Sovietică — şi anume din faza mai veche, Cucuteni **A**, caracterizată în primul rând prin ceramica pictată în trei culori. O serie de unelte şi de obiecte de podoabă din aramă [2]) con-

---

2) Precizăm că n'am avut încă timpul necesar pentru a face analizele acestor obiecte de metal.

firmă încă odată că această fază se încadrează la mijlocul treptei mijlocii a barbariei 3). Dar dacă marea majoritate a descoperirilor de pe Holm aparţin acestui sat, nu lipsesc şi resturi din alte epoci, unele mai vechi şi altele mai noi. Intr'adevăr, printre micile unelte de silex descoperite în săpăturile noastre, s'au identificat câteva aparţinând perioadei aurignaciene, de pe treapta de mijloc a sălbăticiei. Această constatare arată că botul de deal de aci a putut fi locuit şi mult înainte de întemeierea pe el a unui sat cuprinzător din perioada eneolitică.

Peste resturile coloniei eneolitice, ca şi printre ele, s'au găsit elemente sporadice din alte două perioade mai recente, care nu constitue însă nicăeri un strat bine determinat, ceea ce înseamnă desigur că locuirea Holmului în perioadele respective a fost superficială şi de scurtă durată. S'au descoperit, într'adevăr, în primul rând o serie de resturi ceramice dela începutul epocii bronzului (fig. 7), foarte asemănătoare cu ceramica descoperită în aşezarea Horodiştea din regiunea Dorohoi 4), şi cu aceea dela Gorodsk şi Usatovo din U.R.S.S., dar legate într'o oarecare măsură şi de grupa Schneckenberg A din SE Transilvaniei. In al doilea rând, multe fragmente ceramice, precum şi puţine obiecte de fier şi urme de bordee, datând de pe treapta superioară a barbariei, şi anume dintr'o perioadă veche Latène (a doua epocă a fierului), dovedesc că şi în acea vreme platoul Holmului a fost socotit potrivit pentru locuire.

Dar, aşa precum am mai spus, toate aceste descoperiri, mai vechi sau mai noi decât perioada eneolitică, nu reprezintă o adevărată pătură de cultură. Numai resturile satului eneolitic din a doua jumătate a milenului III î. e. n. sunt masate, alcătuind de fapt o pătură compactă şi aproape perfect unitară.

3. — Prin săpăturile din 1949 se identificaseră pe Holm 12 locuinţe, dintre care 11 fuseseră complet degajate, iar ultima numai parţial; deasemenea, s'au identificat dărâmăturile câtorva construcţii modeste, pe care le-am trecut sub denumirea generală de „anexe". Anul acesta s'a terminat degajarea acestei locuinţe descoperite în 1949 şi s'au descoperit şi degajat complet resturile altor 34 locuinţe precum şi ale unui număr de „anexe". Trebue să precizez însă că unele (3—4) dintre complexele de dărâmături considerate provizoriu drept locuinţe, ar putea să nu fi fost nici ele decât tot simple construcţii de caracter cu totul secundar, care, eventual, ar trebui înglobate tot printre

---

3) Anul trecut, acceptând încadrarea prof. Ravdonikas dela Universitatea din Leningrad (cf. V. I. Ravdonikas, *Istoria pervobâtnogo obştestva,* v. II, Leningrad, 1947), situasem această cultură materială pe treapta inferioară a barbariei (cf. *Studii şi Cercetări de Istorie Veche,* loc. cit. O adâncire a cercetării problemelor legate de această periodizare, determinată de criticile unor arheologi sovietici — şi în special acelea ale prof. Kisseleff *(Kratkie Soobşeenia, XXVIII,* pp. 117—123) aduse părerilor lui Ravdonikas, ne-au dus la concluzia că într'adevăr întregul complex Cucuteni—Tripolie— ca şi toate culturile materiale contemporane cu el — trebue situate pe treapta de mijloc a barbariei.

4) Hortensia Dumitrescu, *La station préhistorique de Horodiştea sur le Pruth,* în *Dacia, IX—X,* pp. 127—163.

anexe. Oricum ar fi, este sigur că în momentul distrugerii coloniei eneolitice de pe Holm, existau aci cel puţin 40 de locuinţe. Toate au fost dreptunghiulare şi construite exclusiv deasupra solului, dar de dimensiuni foarte variabile. Două dintre ele, prin dimensiunile deosebit de mari, ca şi prin poziţia lor, pot fi considerate oarecum drept locuinţe principale, deşi materialul descoperit în cuprinsul lor nu întăreşte această concluzie, tocmai pentrucă acest material este mai sărăcăcios decât în multe alte locuinţe. N'am putea însă nici afirma că aceste mari construcţii n'au fost locuinţe propriu-zise, având cumva alt rol, in legătură cu organizarea vieţii sociale a colectivităţii acestei colonii primitive. Cât priveşte problema distribuirii locuinţelor pe platoul închis dinspre V prin şanţurile de apărare şi protejat din celelalte părţi prin râpele înconjurătoare, acum când, prin săparea întregei suprafeţe, s'a putut reconstitui planul complet al aşezării — se poate spune că această distribuire n'a fost întâmplătoare. Intr'adevăr, alături de constatarea făcută încă de anul trecut şi întărită prin descoperirile de anul acesta — şi anume că majoritatea locuinţelor erau orientate pe axul VSV—ENE (uneori chiar SV—NE), căci numai trei par a face excepţie dela această regulă, având o orientare diferită, aproape N—S, — s'au putut obţine următoarele precizări: a) Atât colţul de N cât şi cel de E ale platoului-bot de deal pe care se ridica satul, s'au dovedit a reprezenta porţuni de teren neclădite, căci aci nu s'au găsit resturile nici unei locuinţe, ci numai dărâmăturile unui cuptor în zona nordică şi acelea ale unei alte „anexe" în colţul sudic. b) Spre V şi SV, locuinţele din zona vecină şanţului interior de apărare se aflau toate cam la aceeaşi depărtare de acest şanţ. c) N'a existat o aşa-zisă „piaţă centrală" a satului [1], ba chiar dimpotrivă, întreaga zonă situată dealungul axului longitudinal al platoului a dat la iveală resturile unui număr mare de locuinţe — şi nu dintre cele mai puţin însemnate. d) In sfârşit, cred că se poate afirma că, în porţiunea centrală şi cea de SE a platoului, locuinţele au fost construite dealungul a două cercuri largi, având fiecare în centru câte una dintre cele două locuinţe mari mai sus menţionate. Fireşte, nu trebue să ne aşteptăm la cercuri perfecte, trase cu compasul, ci la o distribuire relativ regulată a locuinţelor dealungul a două cercuri largi; semnificativ mi se pare şi faptul că în jurul fiecăreia dintre cele două locuinţe mari se află un spaţiu liber destul de important, nici una dintre ele neavând în imediata vecinătate vreo altă locuinţă, aşa încât ele sunt destul de izolate în centrul cercului respectiv. Dimpotrivă, spre V, locuinţele au fost mult mai îngrămădite şi destul de neregulat distribuite; numai forţând puţin lucrurile s'ar putea vorbi şi aci despre o intenţie de distribuire regulată a lor, dea-

---

1) La Kolomiişcina, în R.S.S. Ucraina, T. S. Passek şi E. I. Kriecvskij socoteau că se poate vorbi de o asemenea piaţă centrală, care servea şi ca loc pentru adăpostirea vitelor (*Kratkie Soobşcenia*, XII, 1946). Aşa cum arătăm în nota următoare, credem că de fapt nici acolo n'a fost o piaţă centrală propriu-zisă, adică fără nici o locuinţă, tocmai pentrucă în ea se aflau două locuinte.

lungul unui semicerc deschis spre V și având pe această latură o locuință mai importantă. Fără a intra aci într'o discuție amănunțită, care ar depăși limitele firești ale unui raport preliminar, credem totuși că cele două cercuri de locuințe, având câte o locuință mare la centru, trebue puse în legătură cu un sistem bine determinat de construire a satelor în cuprinsul culturii materiale a ceramicei pictate eneolitice [6]), sistem la rândul lui în strânsă legătură cu organizația socială a acestor colonii primitive. Intr'adevăr, împărtășesc întru totul punctul de vedere al arheologului sovietic L. A. Elnițki, care socotește că în aspectul ei desvoltat, cultura Tripolie—și prin urmare și cultura Cucuteni — „este legată tocmai de revoluția care a dus, sub influența creșterii tot mai desvoltate a vitelor, la dispariția gintei matriarhale și la înlocuirea ei prin ginta patriarhală [7]), combătând astfel părerea că triburile tripoliene (și cucuteniene) se aflau în stadiul matriarhal. Ni se pare că se poate spune că fiecare dintre cercurile de locuințe dela Hăbășești aparține unei ginți, și anume unei **ginți patriahale**, având la mijloc locuința mai importantă a capului ginții, părintele sau strămoșul celor din cercul înconjurător de locuințe. Stadiul matriarhal, se destrămase, iar cultura Cucuteni A nu mai poate aparține acestui stadiu. Pe de altă parte, cele două cercuri de locuințe mari pot fi considerate ca reprezentând, probabil, forma inițială a coloniei primitive dela Hăbășești, iar locuințele îngrămădite înspre Vest ar putea fi considerate, eventual, drept ceva mai noi și anume construite după câteva decenii, după înmulțirea populației, când „construirea" celor două cercuri se completase. Firește, aceasta este numai o ipoteză, pe care n'o putem sprijini pe fapte, deoarece chiar dacă ea reprezintă o interpretare exactă a realității de acum peste patru mii de ani, materialul arheologic nu permite — pentru această epocă din a doua jumătate a mileniului III î. e. n. în țara noastră — să ducem precizările până la două-trei decenii. Dealtfel nici despre locuințele din cele două cercuri alăturate nu e nevoe să presupunem că vor fi fost construite absolut toate odată, însă toate au respectat în linii generale un plan bine stabilit. d) In ceea ce privește întrebarea dacă resturile de chirpic ars descoperite de noi reprezintă dărâmăturile pereților locuințelor, sau sunt mai ales acelea ale unor platforme din interiorul lor, experiența dobândită prin numeroasele observații de anul acesta ne îndeamnă să fim mai puțin categorici decât în raportul preliminar de anul trecut, când socoteam că nu poate fi în nici un caz vorba de platforme, ci numai de pereți dărâmați [8]). In-

---

6) Intr'adevăr, încă mai de mult s'a observat că locuințele unora dintre așezările acestei culturi din R.S.S. Ucraina erau dispuse în cercuri, (vezi datele la T. S. Passek, *Periodizația trioplskih poselenii,* în Materiali i Issledovania po archeloghii CCCP, vol. 10, cap. I). Deasemenea ni se pare semnificativ faptul că la Kolomiișcina locuințele sunt așezate dealungul unui cerc, având oarecum la mijloc o locuință mare, cu una mai mică alături. T. S. Passek, socotește că la Kolomiișcina ar fi „două cercuri concentrice" de locuințe *(ibidem,* p. 134).

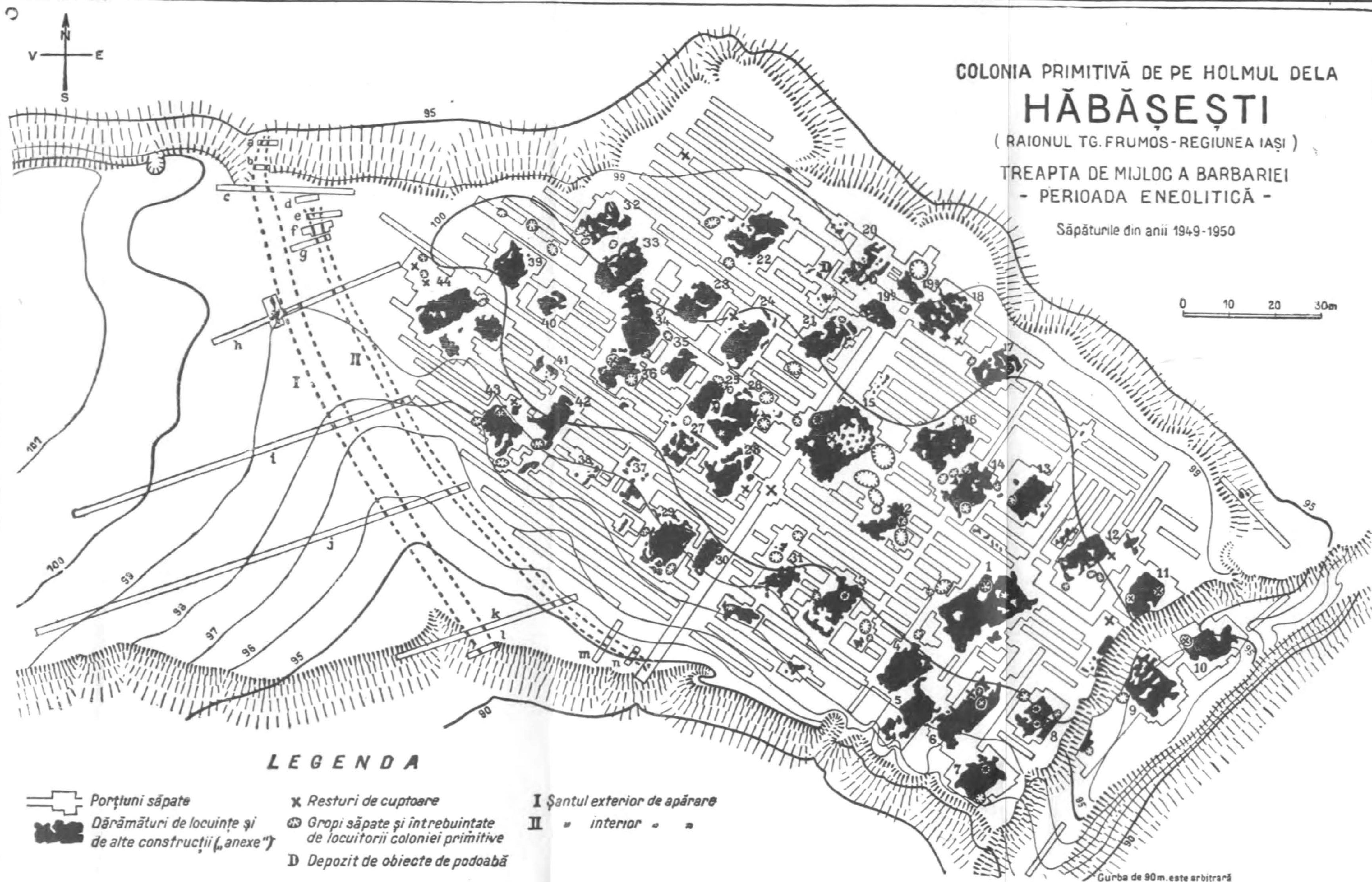
7) L. A. Elnițki, *Vestnik Drevnei Istorii,* Nr. 1/1950, pp. 139—143.

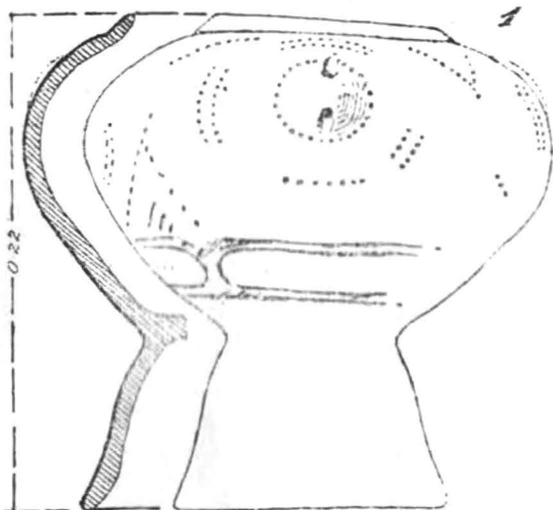
8) *Studii și Cercetări de Istorie Veche,* I, 1, p. 36.

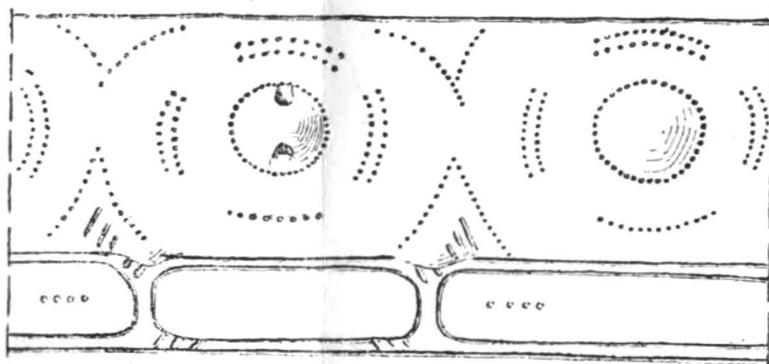
tr'adevăr, există argumente foarte serioase atât pentru prima explicaţie (pereţi arşi şi prăbuşiţi), cât şi pentru cea de a doua (platforme de lut intenţionat arse). Datorită faptului că, la Hăbăşeşti, aceste resturi de locuinţe se aflau la o foarte mică adâncime (uneori abia 20 cm.), ele au avut foarte mult de suferit dealungul mileniilor, aşa încât de multe ori erau cu mult prea răvăşite pentru a putea duce la concluzii sigure. Se pare însă că nu trebue să ne oprim la o generalizare, şi că vor fi putut să existe atât locuinţe cu platforme de lut ars, cât şi locuinţe fără asemenea platforme. e) Ar mai trebui discutată aci şi altă problemă, în directă legătură cu aceea a terenului ocupat de colonia primitivă. Şi anume, încă din prima campanie de lucru dela Hăbăşeşti, ne-am pus întrebarea dacă nu cumva, într'un anumit moment al desvoltării coloniei din perioada eneolitică, suprafaţa botului de deal s'a dovedit neîncăpătoare, iar locuitorii satului vor fi păşit la construirea unor locuinţe şi dincolo de şanţurile de apărare, adică spre V. Deşi pe teren, şi în afara zonei închise prin aceste şanţuri de apărare, se mai găsesc urme răsleţe din această epocă (şi anume fragmente ceramice şi mici fărâmituri de chirpic ars), tranşeele noastre de cercetare, care au trecut uneori cu peste 70 m dincolo de şanţurile de apărare, nu au întâlnit **nicăeri**, anul acesta, vreo masare cât de mică de chirpic ars, care să ne îndreptăţească să presupunem că populaţia satului eneolitic a renunţat la un moment dat la protecţia şanţurilor de apărare, construindu-şi locuinţe mai spre V. La aceeaşi concluzie negativă ne duce şi faptul că însăşi fragmentele ceramice, atât de numeroase pe Holmul propriu-zis, sunt aci mult mai rare şi de cele mai multe ori foarte fărâmiţate, ceea ce înseamnă desigur că ele nu se aflau aci dintru început, ci au fost aduse treptat dealungul mileniilor, prin lucrările agricole, şuvoaele apelor, etc. Dealtfel, dacă într'adevăr ar fi fost în căutare de spaţiu pentru construirea locuinţelor, desigur că locuitorii satului cucutenian de aci ar fi folosit în primul rând cele două colţuri de N şi de E ale Holmului, care — precum am arătat mai sus — s'au dovedit nelocuite. De vreme ce n'au folosit aceste porţiuni de teren, e logic să presupunem că nu s'a pus problema ridicării unor locuinţe în afara şanţurilor de apărare. Singura excepţie în această privinţă o constitue dărâmăturile descoperite anul trecut prin tranşeea noastră de cercetare h, pe marginea exterioară a şanţului principal de apărare, dar care — aşa cum vom arăta mai jos — nu pot fi socotite ca provenind dela o locuinţă propriu-zisă, aşa încât ele nu infirmă cele spuse în rândurile precedente.

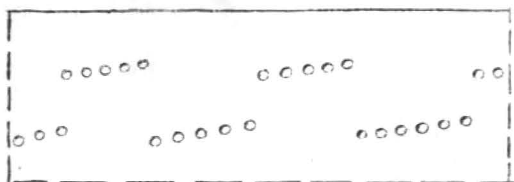
4. — In legătură imediată cu locuinţele, trebue amintite numeroasele gropi (fig. 1) din cuprinsul locuinţelor şi mai ales de lângă ele, gropi care mai întotdeauna au furnizat un bogat material ceramic şi numeroase resturi osteologice, pe baza cărora se vor putea determina cel puţin unele dintre speciile domestice şi sălbatice cunoscute de locuitorii acestui sat preistoric. Aceste gropi — peste 80 la număr — pun şi ele o serie de probleme, dintre care amintim aci numai câteva:

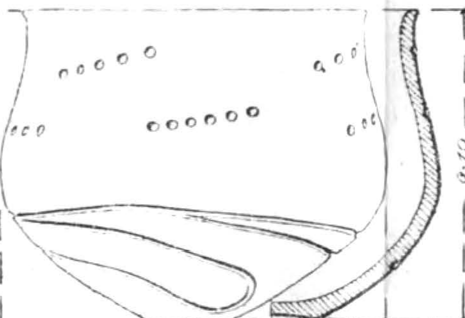
a) Unele gropi, descoperite în interiorul locuinţelor şi acoperite de

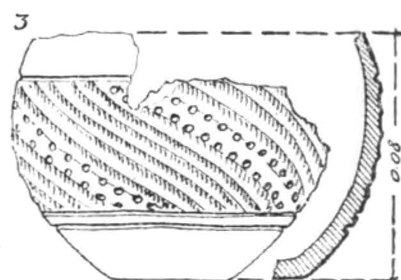

COLONIA PRIMITIVĂ DE PE HOLMUL DELA
HĂBĂȘEȘTI
(RAIONUL TG. FRUMOS - REGIUNEA IAȘI)
TREAPTA DE MIJLOC A BARBARIEI
- PERIOADA ENEOLITICĂ -
Săpăturile din anii 1949-1950
LEGENDA
Porțiuni săpate
Dărămături de locuințe și de alte construcții („anexe")
Resturi de cuptoare
Gropi săpate și întrebuințate de locuitorii coloniei primitive
D Depozit de obiecte de podoabă
I Șantul exterior de apărare
II „ interior „ „
Curba de 90 m. este arbitrară

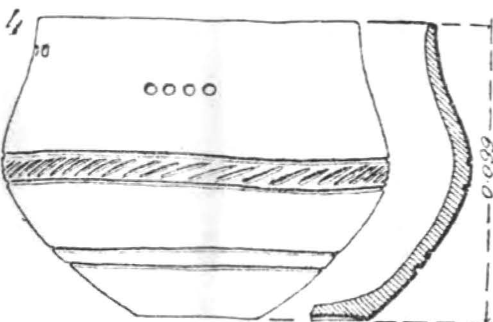

1
0.22

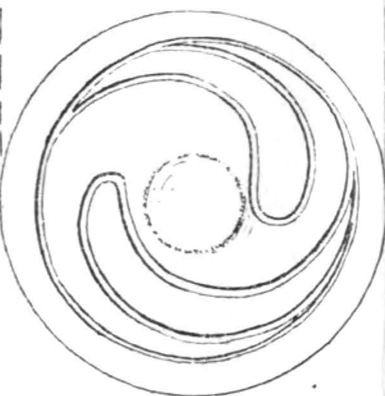

1a

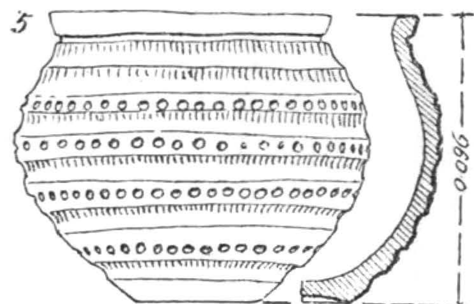

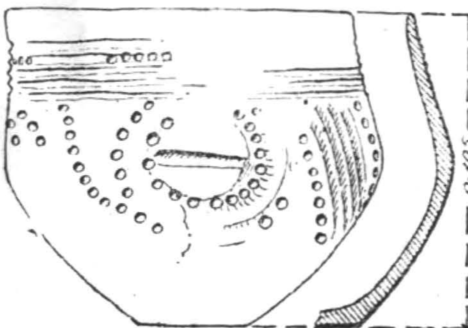

2
0.10

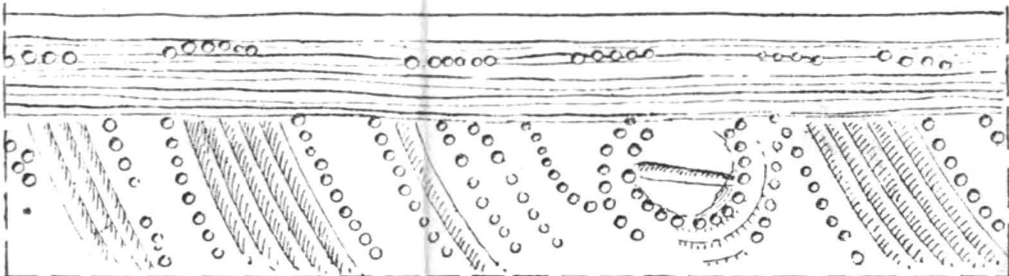

3
0.08

4
0.099

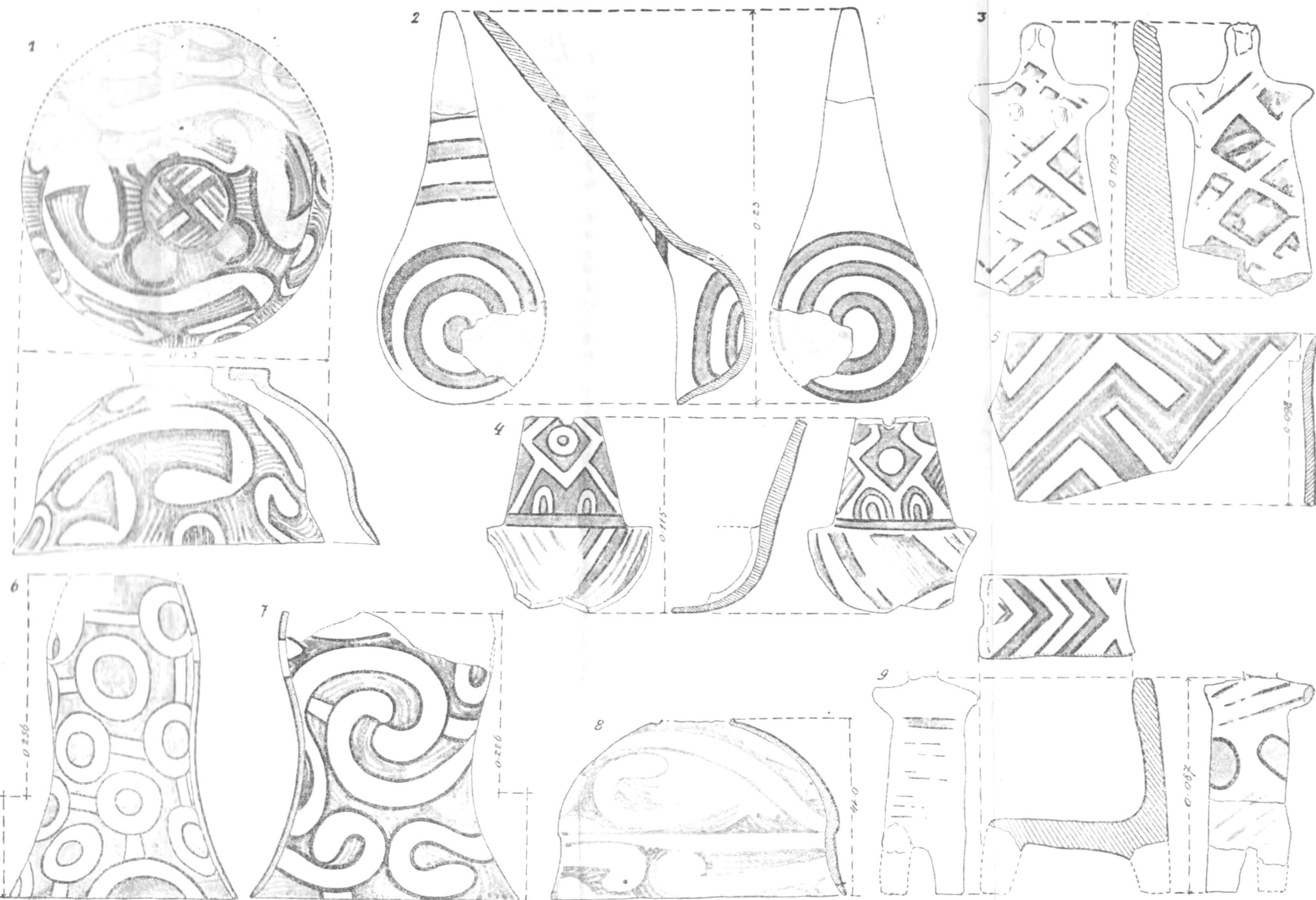

5
0.096

6
0.105

Pl. III. — Ceramică pictată în trei culori (negru = negru; alb = alb; gris = roşu).

Pl. IV. — Nr. 1-2 şi 4-8 ceramică pictată în trei culori; nr. 3, „tron" de lut ars, cu spătarul modelat în formă de figurină feminină (negru = negru; alb = alb; gris = roşu).

dărâmăturile acestora, ne fac să ne întrebăm dacă nu cumva ele au fost **anterioare** locuinţelor, şi anume săpate în primul moment al instalării oamenilor eneolitici pe acest platou — înainte de construirea locuinţelor, această ultimă lucrare luându-le desigur un timp destul de îndelungat. Dacă gropile din cuprinsul dărâmăturilor au fost strict contemporane cu locuinţele, atunci evident că locuinţele respective n'au putut avea podea-platformă de lut ars pe bârne de lemn; dacă însă gropile sunt anterioare, atunci ar fi putut prea bine să fie acoperite la construirea locuinţelor. Această discuţie este posibilă numai datorită faptului că nu se poate face vreo deosebire cronologică între materialul din gropi şi acela din afara gropilor 9). Totuşi, într'un caz anumit, se poate afirma cu certitudine că a fost vorba de o groapă anterioară locuinţei sub dărâmăturile căreia a fost găsită: această groapă era complet acoperită de o vatră, care, cu timpul, tocmai din pricina tasării umpluturii gropii, s'a alveolat în chip neregulat deasupra acesteia, aşa încât nu încape nici o îndoială că, atunci când s'a construit vatra respectivă, groapa a fost — sau fusese mai de mult — astupată. Demn de menţionat în treacăt este şi faptul că, la rândul ei, vatra a fost acoperită de chirpic ars masat, care desigur nu poate reprezenta în cazul acesta decât pereţii căzuţi ai locuinţei şi nici decum o podea făcută peste o vatră. Dar nu e cazul să ne oprim aci asupra acestei chestiuni.

b) Majoritatea acestor gropi au fost săpate cu grije şi deaceea se pune întrebarea dacă ele erau într'adevăr dintru început gropi de gunoaie şi de lucruri vechi sparte şi neîntrebuinţabile, sau vor fi avut altă destinaţie. Cele mai multe au forma unei pungi gâtuite spre gură şi sunt foarte regulat săpate, lucru de care — trebue recunoscut — n'ar fi fost neapărată nevoe pentru nişte gropi de gunoaie. Totuşi este sigur că ele n'au fost în nici un caz gropi-bordee, adică gropi pentru locuire, căci de cele mai multe ori dimensiunile lor şi fundul scobit le-ar fi făcut cu totul improprii pentru o astfel de destinaţie. Nici chiar cele mai mari n'au putut avea acest rol, căci — deşi dimensiunile lor ar îngădui adăpostirea câtorva persoane, adâncimea lor exagerată (uneori de 3 m şi mai bine), ca şi gătuirea lor la partea superioară, ne împiedică să admitem că au putut fi întrebuinţate drept locuinţe troglodite. S'ar putea da însă şi o altă interpretare celor mai multe dintre gropi: Ne întrebăm, anume, dacă n'ar fi cu putinţă ca ele să fi fost săpate în „primul moment" al aşezării coloniei eneo-

9) Incă de pe acum trebue menţionată însă o singură excepţie: într'una dintre gropile de lângă locuinţa cea mai dinspre Apus a aşezării, s'au găsit şi trei fragmente (din acelaş vas) cu ornamente spiralice în şănţuleţe larg-săpate, după sistemul precucutenian. Nefiind vorba de simple incizii adânci, este evident că aceste fragmente nu se înglobează în grupa ceramicei cu ornamente adânc-incizate, aşa de frecventă la Hăbăşeşti atât în gropi cât şi între dărâmăturile locuinţelor, şi deaceea e cazul să ne întrebăm cărei împrejurări îşi datoresc ele prezenţa la Habăşeşti. Pot fi oare un indiciu al unei faze anterioare de locuire neo-eneolitică pe Holm? Sau trebue considerate drept reminiscenţe izolate ale unui sistem ornamental perimat ? Răspunsul la această alternativă rămâne să încercăm să-l găsim cu prilejul studierii amănunţite a ceramicei dela Hăbăşeşti.

litice pe Holmul dela Hăbășești, ca gropi de provizii? E firesc să ne gândim că primul lucru pe care îl vor fi făcut oamenii care își aleseseră acest loc drept vatră de sat, să fi fost săparea celor două șanțuri de apărare — sau cel puțin a celui mai adânc (șanțul exterior) — pentru a se pune la adăpost de orice incursiune neplăcută. Construirea locuințelor — pentru care, judecând după urmele masive de pari și grinzi întipărite pe fragmentele de lut ars, va fi trebuit să se tae

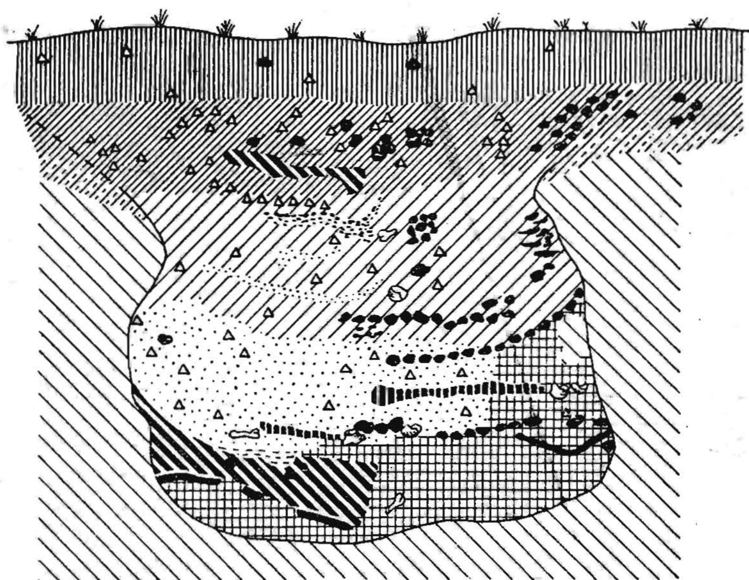

Fig. 1. — Profilul gropii nr. 8, dela NV de locuința 2.

și să se fasoneze nenumărați copaci, — ca și prelucrarea chiupurilor speciale destinate păstrării cerealelor, a putut întârzia un timp oarecare; aceasta cu atât mai mult cu cât, ținând seama de uneltele primitive de muncă din vremea aceea, săparea unui șanț lung de cca 100 m, larg la gură de aproape 5 m și adânc până la 3 m, n'a putut fi o lucrare ușoară și de scurtă durată. Firește, s'ar putea răspunde că această ipoteză nu e sprijinită pe fapte, căci șanțurile de apărare ar fi putut să fie săpate prea bine și după construirea locuințelor, însă

cred că e mai verosimil să presupunem că această comunitate primitivă a căutat din primul moment să se pună la adăpost, tocmai pentru ca apoi să-și poată vedea în tihnă de construirea locuințelor și de ocupațiile zilnice. Revenind deci la gropile despre care era vorba, e sigur că — indiferent dacă au avut sau nu **dela început** destinația de gropi de gunoaie — la data când colonia eneolitică de pe Holm a fost distrusă, acesta era cu siguranță rostul lor. Iar faptul că unele sunt pline aproape până la gât, dovedește că fuseseră întrebuințate destul de multă vreme.

c) Una dintre gropile descoperite face însă excepție dela regula generală. Situată la E de locuința centrală, 15, ea are dimensiuni neobișnuit de mari (un diametru de cca 6 m) și nu prezintă acea gâtuire caracteristică celorlalte gropi. Forma și dimensiunile ei, ca și unele dintre elementele de inventar descoperite aci, ne-au făcut să credem că această groapă e mai târzie și că ea a putut fi într'adevăr o groapă-locuință, deci dela un bordei, probabil din perioada Gorodsk-Usatovo. Trebue menționat dealtfel că și alte câteva gropi de formă cu totul simplă pot fi atribuite acestei perioade mai târzii — iar altele chiar epocii Latène — judecând după materialul descoperit în cuprinsul lor; dar singura groapă despre care se poate presupune că a folosit drept locuință este aceea menționată în rândurile precedente.

5. — Din asamblul problemelor puse de construirea și organizarea coloniei eneolitice de pe Holm, problema celor două șanțuri de apărare nu este, desigur, cea mai puțin importantă. Identificate, precum am mai spus, în cursul săpăturilor de anul trecut, cele două șanțuri dela V de Holm s'au dovedit a nu fi perfect paralele pe întregul lor traseu. Intr'adevăr, în timp ce șanțul principal (adică cel exterior, indicat cu litera y în raportul preliminar și pe schița de plan de anul trecut, și cu I pe planul definitiv reprodus aci la pl. I), tae printr'o linie ușor arcuită șeaua care leagă botul de deal de restul terenului dispre V, chiar în porțiunea cea mai îngustă, șanțul secundar (adică cel interior, marcat cu litera x pe schița de plan de anul trecut și cu II pe planul definitiv) are, spre SV, tendința să se depărteze de celălalt pentru a acoperi puțin flancul așezării în această parte. Pe de altă parte, șanțul principal merge din râpa nordică până în râpa sudică, despărțind perfect botul de deal rezervat așezării, de restul terenului înconjurător, pe când șanțul secundar se oprește la ambele capete la o mică distanță de râpile de margine, lăsând astfel aci o posibilitate de trecere nestingherită de pe botul de deal până lângă șanțul de apărare principal. Totodată s'a constatat la ambele capete o bifurcare a acestui șanț secundar, bifurcare ce are câțiva metri lungime la capătul N, fiind în schimb observată pe o distanță mult mai redusă la celălalt capăt. In sfârșit, două observații făcute anul trecut prin tranșeea de cercetare a șanțurilor de apărare, au fost confirmate prin toate cele 13 tranșee săpate anul acesta pentru precizarea traseurilor acestor șanțuri: a) Nu există nici o urmă de val, în spatele nici unuia dintre cele două șanțuri, așa încât este sigur că lutul galben scos din aceste șanțuri a fost transportat în altă parte și, eventual, întrebuințat pentru lipitura pereților (și a podelelor) locuin-

ţelor. b) Şanţul exterior este pe întreaga sa lungime mult mai larg și mai adânc: datorită acestei particularităţi, cât şi faptului că el tae complet şeaua de legătură a Holmului cu restul terenului, el trebue considerat principalul — și poate chiar singurul — șanț de apărare. În schimb celălalt şanţ a putut avea şi alt rost, și anume acela de a închide în spatele primului șanț o anumită porţiune de teren care putea fi folosită eventual drept ţarc de vite. Un asemenea ţarc, izolat printr'un șanţ, dar cuprins totuși în suprafața ocrotită prin adevăratul şanţ de apărare, a fost identificat în satul preistoric dela Köln-Lindenthal 10), care aparţine aceleeaşi trepte mijlocii a barbariei şi unei culturi materiale înrudite în linii generale cu aceea eneolitică dela noi, chiar dacă satul acela poate fi socotit eventual ceva mai vechi decât colonia dela Hăbăşeşti.

In sfârşit, o problemă pe care săpăturile noastre n'au putut-o lămuri (din motivele arătate mai sus, la punctul 1) — și pentru care trebue să rămânem tot în domeniul ipotezelor — este aceea a intrării, sau intrărilor dinspre V, peste șanțul de apărare principal. Neputându-se săpa întregul traseu al acestor șanțuri, nu dispunem de nici un fapt cert pe care să ne întemeiem o afirmație categorică. Ni se pare însă cu desăvârșire exclus ca acest șanț principal să fi fost întrerupt într'unul sau mai multe puncte ale traseului său, căci atunci s'ar fi diminuat — dacă nu chiar anulat — coeficientul de eficacitate al întregei lucrări. Este deci de presupus că, într'unul sau mai multe puncte, o punte de lemn ce putea fi ușor ridicată la nevoe îngăduia intrarea și eșirea în și din sat, peste șanț, a oamenilor și a vitelor. Și cred că ar trebui să ne gândim la o singură punte de acest fel, pe de o parte pentru că era mai ușor de supraveghiat și de ridicat la nevoe, iar pe de altă parte fiindcă porțiunea străbătută și închisă de șanț nu era atât de lată încât să nu fie de ajuns o singură eșire din „incintă". Deaceea n'ar fi exclus ca această punte — poartă de legătură ușoară cu lumea exterioară, să fi fost situată eventual spre una dintre extremitățile șanțului, pentrucă în felul acesta aceia care treceau puntea să nu mai aibă nevoe să ocolească prea mult pentru a trece pe la unul dintre capetele șanțului interior. Dacă aceste presupuneri sunt întemeiate, socotesc că intrarea — și deci și puntea peste șanțul exterior — trebue căutată spre capătul Nordic al acestui șanț, și aceasta din două motive: Terenul este aci mai plat, pe când spre capătul de SV al șanțului este în pantă destul de accentuată; în al doilea rând, cu prilejul săpării tranșeii noastre de cercetare de anul trecut (situată la mică depărtare de capătul N al șanțului) s'au descoperit resturi relativ masate de chirpic ars, în exteriorul șanțului și în imediata lui vecinătate, care n'ar putea proveni dela o locuință propriu-zisă, dar s'ar potrivi cu o construcție mică, special ridicată la capătul exterior al presupusei punți, tocmai pentru controlul permanent al intrării.

Deși toate aceste explicații aparțin — precum am spus — exclusiv

---

10) W. Buttler-Waldemar Haberey, *Die bandkeramische Ansiedlung bei Köln-Lindenthal*, Berlin, 1936.

domeniului ipotezelor, nu e deloc sigur că prin săparea integrală a celor două șanțuri de apărare, dealungul întregului lor traseu, am fi eșit din acest domeniu și am fi ajuns la constatări mai sigure, afară bine înțeles de cazul când șanțul va fi fost întrerupt într'unul sau mai multe locuri. Dar acest lucru este puțin probabil, atât pentru

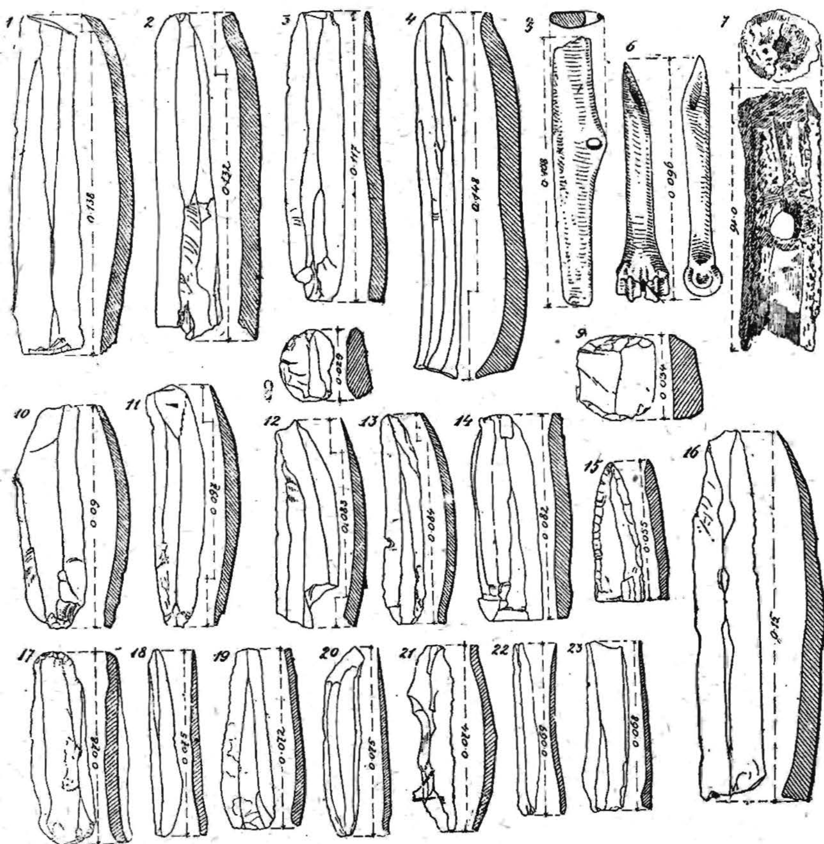

Fig. 2. — Nr. 1—4 și 8—16, unelte de silex; nr. 5—6, unelte de os; nr. 7, săpăligă de corn de cerb.

motivul arătat mai sus, cât și pentru că nicăeri configurația terenului nu dă de bănuit că ar putea exista într'adevăr o întrerupere a șanțului de apărare.

Nimic nu ne îndreptățește să credem că șanțurile de apărare au mai fost folosite și după distrugerea satului eneolitic de aci, dar problema umplerii șanțurilor de apărare, ca și toate celelalte probleme legate de acestea — inclusiv acelea abia schițate aci — vor fi tratate pe larg într'un capitol din monografia asupra săpăturilor dela Hăbășești.

6. — Numărul destul de important de unelte de producție descoperite în săpăturile noastre — cuțite și răzătoare de cremene (fig. 2), dălți și topoare de piatră lustruită, inclusiv topoare-ciocane perfo-

rate (fig. 3), râșnițe de piatră, percutoare, frecătoare pentru râșnițe; apoi câteva sule de os, prâsnele de lut și câteva unelte de aramă (un ac, două sule și două vârfuri de topoare), etc., vor contribui la prezentarea unei imagini destul de cuprinzătoare a vieții locuitorilor acestui sat preistoric. Săpăliga de corn de cerb — singura de acest fel descoperită la Hăbășești — dovedește și ea (dacă mai era nevoe), alături de boabele de grâu calcinat **(triticum vulgare, triticum vulgare**

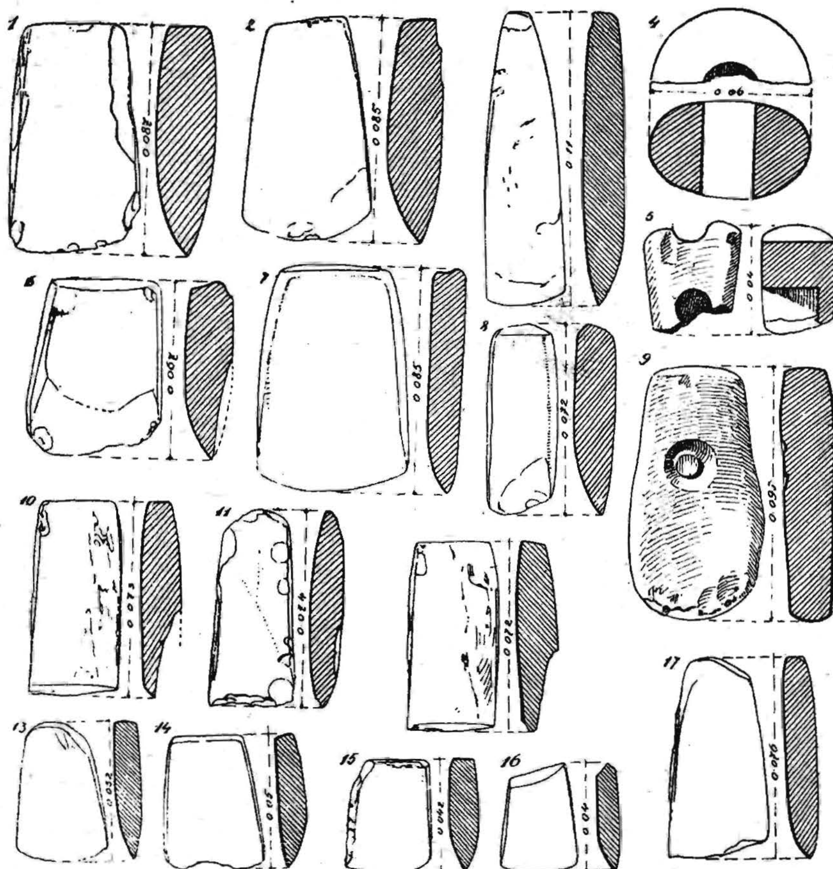

Fig. 3. — Nr. 1—3, 6—8 și 10—17, dălți de piatră lustruită; nr. 4, măciucă de piatră; nr. 5 și 7, topoare de piatră perforate și în curs de perforare.

compactum și triticum vulgare compactum globiforme) și de măzăriche **(vicia vilosa)**, că ocupația principală a locuitorilor coloniei primitive a fost agricultura primitivă.

Cele câteva arme descoperite (vârfuri de săgeți de cremene) pot fi socotite atât drept arme de război, cât și de vânătoare, căci nu e nici o îndoială că locuitorii acestui sat eneolitic își completau hrana prin vânat.

Și aci, ca în toate celelalte așezări preistorice contemporane, resturile ceramice sunt cele mai bogate și în acelaș timp cele mai conclu-

dente pentru încadrarea așezării dela Hăbășești într'una dintre marile grupe de culturi materiale ale epocii eneolitice cunoscute pe teritoriul patriei noastre și al S—Estului Europei. Capitolul ceramicei va fi deci unul dintre cele mai importante ale monografiei, nu numai datorită abundenței materialului, dar și pentrucă, alături de obișnuitele

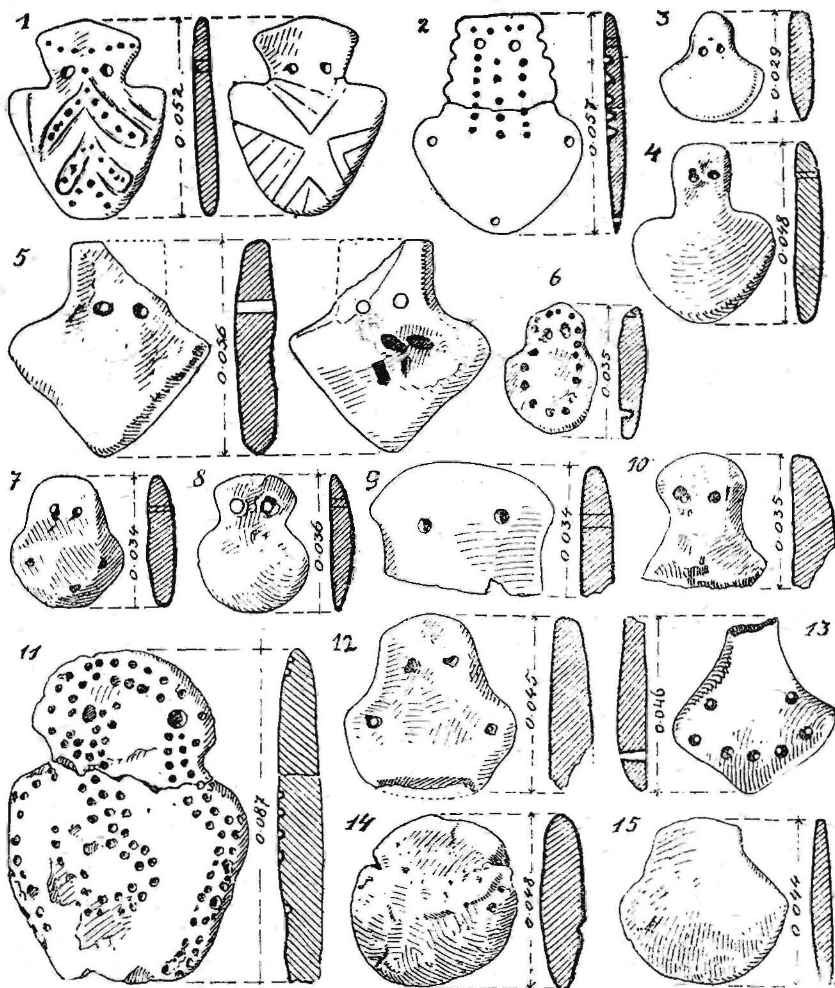

Fig. 4. — Figurine stilizate de lut ars, de tip egeic-anatolian.

categorii comune culturii cucuteniene din faza mai veche **(A)**, s'au putut identifica și o serie de variante. Cele două categorii principale, precizate încă din cursul săpăturilor de anul trecut (ceramica cu ornamente adânc incizate și aceea pictată în trei culori), vor putea fi studiate pe baza unor exemplare mult mai numeroase și mai variate, deși din păcate în mare parte fragmentare (pl. II—IV).

Capitolul plasticei (fig 4—5) — atât acela al plasticei anthropo-

morfe, cât şi acela al plasticei zoomorfe — este şi anul acesta bine reprezentat. Menţionez în chip special o serie de „figurine" plate de lut ars (fig. 4), aparţinând fără îndoială unui tip bine cunoscut în aşezarea a II-a dela Hisarlik (Troia) şi încadrându-se într'o serie

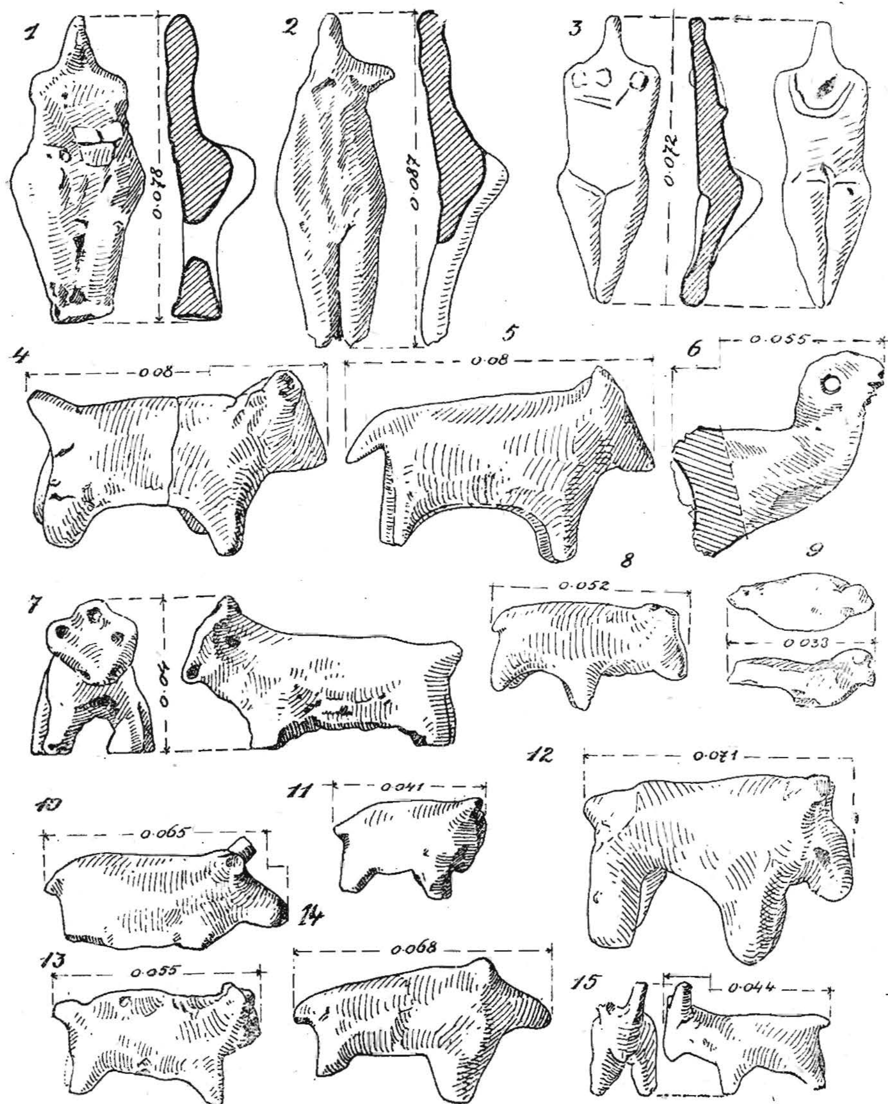

Fig. 5 — Nr. 1—3, figurine feminine de lut ars; nr. 4—5, 7—8 şi 10—15, figurine de animale; nr. 6 şi 9, figurine de păsări.

foarte răspândită în răsăritul Egeii în a doua jumătate a mil. III în e. n. Exemplarele dela Hăbăşeşti sunt preţioase atât pentrucă precizează încă odată legăturile dintre culturile materiale eneolitice

din S—Estul Europei cu acelea contemporane din Asia Anterioară și din Răsăritul Egeii, cât și pentrucă ne pun la îndemână încă un element pentru datarea acestei faze a culturii materiale a ceramicei pictate.

Cât privește numărul deosebit de mare al „figurinelor" în formă de animale (mai ales cornute, deși se pot identifica și alte specii decât bovinele și ovinele), el trebue neapărat pus în legătură cu altă ocupație esențială a locuitorilor coloniei primitive și anume cu creșterea vitelor pe o scară destul de întinsă. Determinarea precisă a speciilor domestice va fi făcută pe baza oaselor de animale descoperite în așezare — și mai ales în gropi —, iar studierea acestor resturi osteologice va putea îngădui anumite concluzii în ceea ce privește frecvența diferitelor specii. Faptul însuși că plastica animală este atât de bogată dovedește — ținând seama de rolul probabil al acestor figurine în practica magiei — că totuși creșterea vitelor nu dobândise încă un rol precumpănitor în viața coloniei primitive de aci și a acelora înconjurătoare, pentru a le face să lase agricultura pe al doilea plan. Totuși și importanța dobândită de creșterea vitelor este un element în sprijinul părerii noastre mai sus arătată — și anume că treburile culturii materiale de tip Cucuteni A se aflau în stadiul gintei patriarhale.

Una dintre consecințele creșterii vitelor (și anume a cornutelor mici) a fost desvoltarea torsului și a țesutului, fapt pentru care pledează și marele număr de prâsnele (fusaiole) de lut pentru fusuri, descoperite în săpăturile noastre (fig. 6, nr. 13 și 15). Menționăm însă, mai de grabă ca o ciudățenie decât ca un element care să ne îngădue să tragem o concluzie, faptul că nu s'a descoperit în întreaga așezare dela Hăbășești nici o singură greutate de război — deși ele sunt de obicei foarte numeroase în toate așezările similare și contemporane, și eronat considerate drept greutăți de plasă (căci nu puteau folosi decât la războaie de țesut).

Numeroasele obiecte de podoabă din lut ars (fig. 6, nr. 5. 8, 9, 12, 14, 16 și 19—23), precum și alte diferite obiecte din acelaș material, vor contribui și ele la întregirea imaginii reconstitutive a vieții oamenilor din această colonie primitivă.

Tot aci trebue amintit și un mic, dar important, depozit de obiecte de podoabă făcute din aramă și os.

7. — In concluzie, atingându-și obiectivul propus, săpăturile dela Hăbășești au arătat că a existat aci o colonie primitivă din epoca eneolitică, organizată ca o entitate socială bine determinată, dela care ne-au rămas marea majoritate a obiectelor descoperite. Cu multe mii de ani mai vechi decât acest sat sunt cele câteva unelte paleolitice, tipice pentru industria aurignaciană. Prezența lor aci s'ar putea datora și unei locuiri cu totul sporadice a omului paleolitic chiar în aceste locuri, dar nu avem dovezi stratigrafice precise despre aceasta, așa încât ele s'ar putea să fi fost aduse odată cu celălalt material brut pentru prelucrare, de către locuitorii satului eneolitic. Trebue, totuși, menționat faptul că pe cele câteva unelte tipice pentru epoca

sălbăticiei nu se observă urme de reîntrebuințare prin readaptare — așa încât problema rămâne încă deschisă.

Relativ puțin timp după distrugerea satului eneolitic, elemente desigur răzlețe dintr'o populație venită dinspre SE s'au așezat în chip cu totul temporar aci, lăsând în special ca urme de locuire resturi ceramice tipice. Mai bine de o mie de ani au trecut din nou, până când, la începutul perioadei Latère de pe treapta superioară a barbariei.

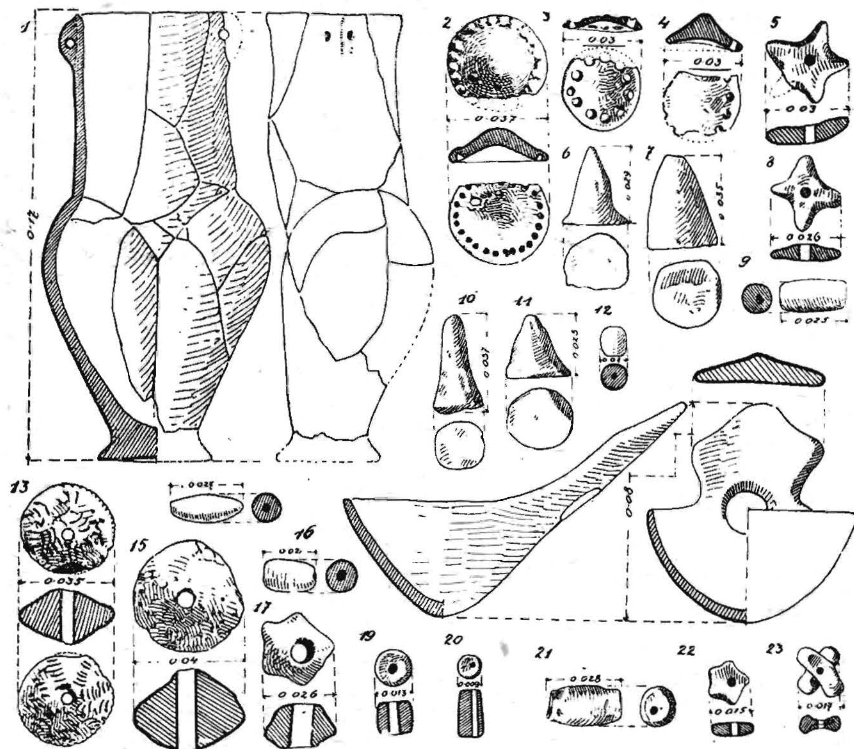

Fig. 6. — Nr. 1, vas antropomorf; nr. 2—4, discuri bombate de lut ars; nr. 5, 8, 9, 12, 14, 16 și 19—23, diferite mărgele de lut ars; nr. 13, 15 și 17, fusaiole de lut; nr. 18, lingură de lut.

poziția atât de dominantă a Holmului a mai atras alți oameni, însă tot pentru o locuire sporadică, și nu pentru o așezare mai cuprinzătoare și de lungă durată. Și după ce scurgerea a peste două milenii a depănat uitarea peste resturile vieții și activității oamenilor de pe aceste meleaguri — acoperite de pădure, răvășite apoi de despădurire și de muncile agricole — tot ce a mai rămas din aceste resturi a fost scos la iveală prin grija Secției de Istorie și Filosofie a Academiei R.P.R., care a programat săpăturile noastre și a pus la dispoziție mijloace suficiente pentru executarea lor. Cred că trebue relevat aci și faptul că — pentru întâia oară în țara noastră — o așezare de acest

fel a fost săpată în întregime, dându-se astfel posibilitatea unei juste interpretări a tuturor problemelor ce se pun în legătură cu viaţa unei asemenea colonii primitive şi putându-se ridica planul complet al acesteia.

8. — Ca şi în anul trecut, colectivul arheologic dela Hăbăşeşti a făcut cercetări şi prin împrejurimi, pentru identificarea diferitelor resturi arheologice. Chiar pe teritoriul satului Hăbăşeşti, la VNV de şoseaua Roman—Iaşi, s'au găsit resturi dacice din sec. I—II ale e. n. Apoi pe teritoriul satului Criveşti, din apropiere de Strunga, au fost identificate două aşezări aparţinând aceleeaşi culturi materiale de

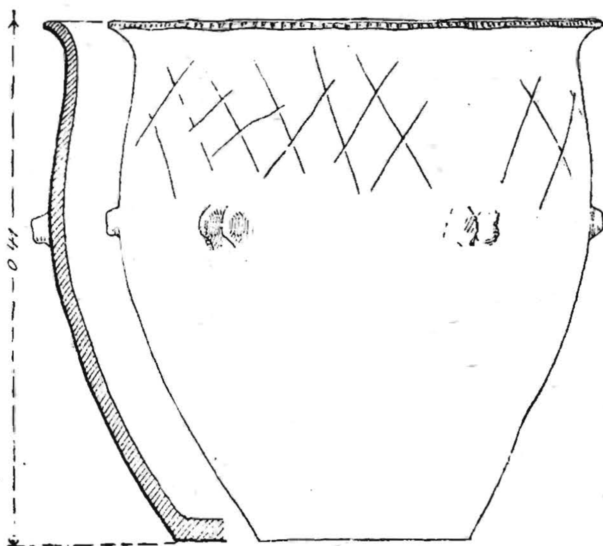

Fig. 7. — Vas de tip Horodiştea-Gordosk, descoperit în groapa locuinţei 7.

tip Cucuteni. Pe teritoriul satelor Fedeleşeni şi Brătuleşti — încorporate acum tot comunei Strunga — fuseseră precizate încă de anul trecut două aşezări dela începutul erei noastre. In prima dintre acestea, aflată la NE de sat, pe locul numit „La Cruce în Fundoaie", s'au făcut sondagii timp de o săptămână, cu o echipă restrânsă de lucrători, putându-se preciza că e vorba de o aşezare a unei populaţii autohtone din sec. I—II ale e. n. S'au descoperit bordeie săpate în pământ până la adâncimea de 1 m, de formă rectangulară, numeroase resturi ceramice de tradiţie Latène (dacice), amfore şi alte vase romane, obiecte de fier (verigi, vârfuri de **pillum**), o fibulă de bronz caracteristică pentru sec. II al e. n. fragmente de râşniţe etc. In imediata apropiere a acestei aşezări dacice s'au găsit resturi ceramice şi chirpic ars, care indică existenţa aci a unei colonii primitive din perioada eneolitică, aparţinând culturii materiale de tip Cucuteni B.

La V de satul Brătuleşti, pe locul numit „la Parohie", s'au descoperit resturi ceramice care pot fi atribuite unei aşezări din sec. I—III ale e. n. In sfârşit, în marginea de V a aceluiaş sat, pe locul numit

„Schinii Vasiloaei" sau „la Podeț", s'au descoperit câteva fragmente ceramice prefeudale, de tip slav.

Colectivul arheologic Hăbăşeşti îşi va putea socoti îndeplinită misiunea încredințată numai atunci când va termina redactarea monografiei asupra săpăturilor din 1949—1950.

V. Dumitrescu, M. Petrescu, Hortensia Dumitrescu, N. Gostar, Adrian Florescu, Ion. T. Dragomir, Achim Popescu, Ion Purice, Ion Căpățînă.

STUDIUL TRAIULUI DACILOR IN MUNȚII ORĂȘTIEI

(Șantierul arheologic dela Grădiștea Muncelului. Rezultatul cercetărilor făcute de colectivul din Cluj, în anul 1950).

Introducere

Colectivul arheologic, alcătuit, încă din anul trecut, a continuat și în anul 1950 studiul prin săpături arheologice al traiului Dacilor din Munții Orăștiei, întreprinzând, potrivit planului de lucru stabilit de Academia R.P.R. prin secția de Istorie și Filosofie a Academiei R.P.R., cercetările la cea mai mare din așezările cunoscute în regiunea munților Sebeșului (Orăștie), la „Cetatea de pe Dealul Grădiștei Muncelului". Faptul însuși al acestei întreprinderi de săpături la o așezare atât de mare și situată în mijlocul codrilor de fagi seculari, la o înălțime de 1200 de metri și la o depărtare de peste 20 de km de un adevărat sat, își are adânca lui semnificație.

Cunoscută de vreo 150 de ani prin descoperirile cu larg răsunet ale tezaurelor de monete și ale altor obiecte, „Cetatea" dela Grădiștea Muncelului constituia, timp de mai multe decenii, ispita arheologilor din ultimul veac și jumătate, fără ca aceștia să aibă nici posibilitatea, nici curajul de a o ataca [1]). Lipsa unei înțelegeri mai adânci pentru nevoile culturale ale poporului și pentru adevărata cunoaștere a trecutului acestui pământ din partea tuturor regimurilor trecute, fie ele feudalo-habsburgice, fie burghezo-moșierești maghiare sau române, a curmat din rădăcini orice putință și elan în această direcție. A fost nevoie de o superioară concepție a intereselor culturale ale națiunii și de justa politică științifică a regimului nostru de democrație populară pentru ca guvernul țării, la îndemnul și indicațiile P.M.R., să acorde cel puțin sprijin moral și material, fără de care o asemenea cerce-

---

1) Asupra istoricului acestor descoperiri din jurul anului 1800 și a încercărilor mereu făcute, dar veșnic neizbutite, de a smulge secretul acestei așezări printr'o campanie serioasă de săpături, am insistat pe scurt în darea noastră de seamă din anul 1949, publicată în *Studii și Cercetări de Istorie Veche,* anul I, fasc. 1, Ianuarie-Iunie 1950, p. 137 și urm. Nu e cazul să revenim asupra acestor lucruri, cu atât mai vârtos cu cât în lucrarea *Topografia așezărilor dacice din Munții Orăștiei,* în curs de tipărire, se vor arăta pe larg atât istoricul acestor descoperiri, cât și literatura lor, începând dela cele mai vechi știri până la cele mai recente. Acest fapt ne scutește, de altfel, de a stărui mai mult și în privința localizării acestei așezări în cadrul celorlalte „Cetăți", trimițând, deocamdată, pentru ceeace e absolut necesar, la raportul colectivului nostru din anul trecut (v. *Studii și Cercetări...,* p. 138 și urm., și schița cu așezările dela p. 140).

tare de proporţii şi însemnătate nu putea fi abordată şi — nu ne îndoim — dusă la bun sfârşit. Abia acum, prin urmare, se va putea împlini gândul omului de cultură şi progres care a fost Cezar Boliac, exprimat într'o „Relaţiune către ministerul Cultelor şi Instrucţiunii" din anul 1869: „Misiunea noastră a Românilor, în arheologie, este mai cu seamă să definim ce au fost Dacii? Care a fost începutul lor? Care au fost credinţele lor? In ce grad de civilizaţie ajunseseră ei când i-au cotropit Romanii şi le-au luat ţara? Şi apoi cum au dăinuit ei cu Romanii în ţara lor? Ce au adoptat ei dela Romani şi ce au adoptat Romanii dela dânşii?" (Cezar Boliac, **Opere**, Ed. de Stat, p. 291). Gândul istoricului şi arheologului C. Boliac e un adevărat program de cercetare ştiinţifică, iar întrebările pe care le punea el acum 80 de ani, atât de just şi atât de pătrunzător, au rămas, în cea mai mare şi esenţială parte a lor, fără răspunsul cuvenit din partea ştiinţei istorice burgheze. „Ce au fost Dacii? Care a fost începutul lor? credinţele lor, civilizaţia lor?" — iată miezul problemei istoriei noastre; „cum au dăinuit ei cu Romanii cotropitori care le-au luat ţara? Ce-au adoptat ei dela Romani şi ce-au adoptat Romanii dela ei?" — iată o serie de probleme la care — să recunoaştem — noi nici nu ne-am gândit în trecut, necum să fi dat răspunsuri potrivite cu realitatea istorică sau cu justa comprehensiune a căii desvoltării noastre ca popor.

Să căutăm, deci acum, în condiţiile de viaţă nouă, să deslegăm nelămuritele probleme şi să dăm mult timp tărăgănatele şi tăgăduitele răspunsuri.

Situaţia geografică

(Vezi schiţa regiunii în pl. I). Ruinele „Cetăţii" Grădiştea Muncelului se află pe culmea pietroasă şi destul de îngustă a Dealului Grădiştei, — o ramificaţie a Godeanului, — în mijlocul unei seculare păduri de fagi, la 24 km depărtare spre SSE de oraşul Orăştie, în linie dreaptă, şi la Est de cătunul Grădiştea Muncelului (sau Grădiştea de Munte), la o depărtare de 7 km şi jumătate de acesta, pe o înălţime de 1200 m (între cotele 1144 şi 1254), acolo unde culmea Dealului Grădişte se lăţeşte simţitor, în punctul de unde această culme îşi schimbă direcţia generală V-E avută până aci, cotind hotărît spre Nord, cu câteva sute de metri înaintea cotei 1254. Pe hărţile 1:75.000 austriacă şi 7:100.000 românească, locul era notat cu o determinare geografică pe care Neigebaur o indicase cu o remarcabilă aproximaţie acum 100 de ani [1]).

Culmea Dealului Grădiştei se ridică pieptiş printr'un pinten îngust şi brusc din Lunca Grădiştei, la cca 4 km depărtare de centrul cătunului Grădiştea de Munte (Muncelului), centru care consta până nu demult din clădirea şcolii şi a bisericii, casele cătunului fiind răspândite pe o largă întindere pe poienile şi luncile de pe dealurile şi

---

[1]) Vezi *Archaeologiai Értesitö*, XXXVI (1916), p. 35. J. F. Neigebaur, *Dacien*, Kronstadt 1851, p. 99.

văile din jur. Astăzi, acest centru e viu populat de birourile IPEIL-ului şi de locuinţele muncitorilor şi funcţionarilor. O linie ferată îngustă de exploatare forestieră duce din gara Orăştie până la acest centru, ba chiar până la pintenul Dealului Grădiştei, urmând capriciosul curs al Văii sau Apei Grădiştei. Tot dealungul acestei văi, pe o cărare nu tocmai bună, pe jos sau călare, se parcurge şi distanţa dintre centrul cătunului şi Lunca Grădiştei în timp de o oră.

Aici, în Lunca Grădiştei, ia naştere Apa Oraşului, din împreunarea celor două pâraie spumoase şi sălbatice care sunt Valea Albă, la Nord de Dealul Grădiştei şi Valea Godeanului la Sud de acesta (numirea de „Râul Alb", dată de unele hărţi porţiunii din apropierea confluenţei, nu se mai foloseşte). La punctul de împreunare a celor două văi, harta marchează cota 635.

Urcuşul dela acest punct, greu şi anevoios pe o distanţă de cca 200 m, pe muchea Dealului Grădiştei se face, cu piciorul sau cu calul, pe o cărare ce, la început, are proporţiile unui drum de cară, destinat tragerii în vale a buştenilor. Culmea dealului, îngustă (la început chiar mai puţin de 20 de metri), se lărgeşte încetişor, odată cu atenuarea din ce în ce mai simţită a pantei de urcat. Spre Nord, Dealul Grădiştei e flancat de adâncimea strâmtă şi prăpăstioasă a Văii Albe, îngreunând considerabil pătrunderea prin ea. Spre Sud, o vale mai puţin adâncă, dar mai largă, aceea a apei Godeanului, împresoară Dealul Grădiştei, îngăduind o circulaţie prin ea destul de uşoară. Până de curând, un drum practicabil de cară ducea departe de vale, până dincolo de locul Cetăţii. Acelaşi drum existase şi în antichitate şi fusese întrebuinţat, fără îndoială, şi de stăpânitorii cetăţii, pentru căratul, mai uşor, al blocurilor de piatră şi al altor materiale grele, până la un punct, de unde, cu ajutorul scripetelor, acestea erau trase în sus pe terasele aşezării.

In legătură cu situaţia geografică a acestei aşezări de pe Dealul Grădiştei, trebue relevat şi acum, ceeace s'a accentuat şi alte dăţi, că Dealul Grădiştei nu domină propriu zis decât, în o mică măsură, Lunca şi Valea Grădiştei, el însuşi pitindu-se între Dealul Muncelului. Godeanul şi Dealul Ruzii (Păltişor), care îl domină dinspre Nord, NE şi Sud. Faptul acesta nu este fără importanţă în caracterizarea aşezării însăşi.

Cercetările şi rezultatele lor

Pentru campania de săpături din 1950, Colectivul şantierului dela Grădiştea Muncelului şi-a propus un întreit obiectiv.

In primul rând, s'a urmărit cunoaşterea cât mai precisă a caracterului, destinaţiei şi datei diferitelor ruine dela Dealul Grădiştei, ruine de o neobişnuită întindere şi de o extrem de variată înfăţişare, care au dat prilej, timp de mai multe decenii, la o serie de cele mai neaşteptate şi bizare interpretări din partea unor vizitatori, arheologi diletanţi sau de meserie, ca şi din partea prea numeroşilor scormonitori şi căutători de comori. Chiar părerile unor emeriţi învăţaţi ca

V. Pârvan [1]) şi D. M. Teodorescu [2]), şi a unor încercaţi cercetători ca Al. Ferenczi şi M. Macrea, în privinţa caracterului, datei şi destinaţiei unor monumente dela Cetatea Grădiştei Muncelului [3]), se contraziceau în mare măsură. Cauza acestor diversiuni era, evident, lipsa unei cercetări sistematice. Nu mai puţin adevărat e, iarăşi, că pentru recunoaşterea ştiinţifică a ruinelor se cerea o anumită familiarizare cu resturile arheologice dela celelalte aşezări similare dacice, însuşire pe care colectivul clujan o dobândise prin cercetările îndelungate anterioare, făcute la Costeşti, Piatra Roşie, Faeragul, Luncani, etc.

Al doilea obiectiv a fost stabilirea relaţiei dintre aşezările depe Dealul Grădiştei şi celelalte aşezări similare din regiunea Munţilor Orăştiei. Pentru aceasta, pe lângă sondarea aşezării propriu zise, se impunea şi recunoaşterea împrejurimilor imediat învecinate cu ea

Obiectivul al treilea era: degajarea, dacă nu totală, cel puţin în parte a aşezării, în vederea studierii amănunţite a celor mai mici detalii.

Din aceste trei obiective, colectivul nu a putut atinge decât pe cele dintâi două într'o măsură mulţumitoare. Al treilea obiectiv n'a putut fi realizat decât într'o foarte mică măsură. Intinderea ruinelor şi felurimea lor s'a dovedit atât de mare, încât acest obiectiv, suntem siliţi să recunoaştem, nici nu trebuia pus pentru primul an, el putând fi realizat, în cazul cel mai bun, abia în o nouă campanie, de cel puţin 4 luni de lucru şi cu mijloace şi mai mari decât aveam în 1950. De fapt, de imposibilitatea realizării a tustrele obiective ne-am dat seama din primele 3—4 săptămâni de lucru şi, după o matură chibzuinţă, colectivul a găsit mai nimerit, în însuşi interesul ştiinţific al cercetărilor, să se limiteze la primele două scopuri, pentru ca, edificaţi asupra ansamblului aşezării şi a caracterului său, cu experienţa câştigată în primul an, să se poată proceda la fixarea programului şi metodei de lucru (specifică aici) din anul următor, destinat desvelirii sistematice. Noi credem că, deşi ne-am înşelat în prima noastră apreciere asupra importanţei lucrărilor ce urma să îndeplinim, programarea, în acest fel, pe 2 ani, a cercetărilor, impusă de realităţile ce ni se desveleau în faza primă a săpăturilor, este cea justă, iar incertitudinea, inerentă primului an, în cea mai mare parte, înlăturată pentru anul al doilea.

Căci, într'adevăr, dacă în ajunul campaniei din 1950, ne aşteptam

1) In *Getica*, passim.

2) In *Cercetările arheologice din Munţii Hunedoarei*, Cluj 1923, şi *Cetatea dacă dela Grădiştea Muncelului*, în *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice, Secţia pentru Transilvania*, 1930—1931, p. 45—68.

3) Vezi discuţia asupra unor reliefuri găsite aci, desfăşurată între Al. Ferenczi şi M. Macrea, în *Sargetia*, Deva, I, p. 111—153; II, p. 127—150. — O vie discuţie constituia problema dacă Dacii au cunoscut şi întrebuinţat mortarul, care era present în aşezarea dela Grădiştea Muncelului, sau dacă nu cumva ruinele cu mortar proveneau dela construcţii ulterioare romane. Asupra destinaţiei unor complexe de ruine părerile erau deadreptul fantastice, aşa de pildă despre rotonda cea mare se spunea că e circ, amfiteatru, mormânt, templu, şi aşa mai departe.

să descoperim în așezarea dela Grădiștea Muncelului o Cetate — mai mare și mai puternică decât cele cunoscute până acum — cu unele elemente eventual în plus, dar totuși numai o **cetate**, aceste așteptări ale noastre, prin campania din 1950, au fost mult și plăcut depășite, ceeace, evident, constitue un rezultat pozitiv al programului îndeplinit chiar și parțial.

Așezarea de pe Dealul Grădiștei s'a dovedit a fi nu numai o puternică fortificație ce intrece dimensiunile bănuite, dar și o cetate care desvălue o serie de fapte noi în legătură cu traiul din Munți al Dacilor, cu cucerirea Daciei de către Romani și cu felul în care a fost executată și asigurată această cotropire a poporului dac. In afară de caracterul militar și profan al așezării, sondagiile efectuate au scos la iveală și un caracter nou al acestui punct și anume calitatea de centru **religios și politic** al Statului dacic, reflectată prin o serie de construcții și instalații de ordin sacral-politic, care, atât prin fondul ce reprezintă, cât și prin formele (tehnică, artă, monumentalitate) în care se exteriorizează, ne fac să înțelegem mai just baza ce corespunde manifestărilor acestei suprastructuri a orânduirii sociale dacice din epoca lui Burebista și a lui Decebal.

In aplicarea programului de lucru, colectivul și-a fixat ca primă sarcină recunoașterea exactă a terenului de ruine, în vederea ridicării unui plan topografic. Și pentru această cauză, dar și pentru a înlătura greutățile sondagiilor și săpăturilor ce urmau să fie făcute, s'a procedat, dintru început, la curățirea terenului de stratul gros de frunze, crengi și copaci căzuți ce acopereau întinderea așezării. Operația, destul de anevoioasă și lungă, a făcut posibilă o optimă urmărire a contururilor de ruine, desvelind aspecte pe care cercetătorii la suprafață și visitatorii din cursul atâtor decenii nu le puteau observa. Mulțumită acestei limpeziri a terenului, ridicarea planului la scara 1:200 a putut începe imediat și a putut fi dusă la bun sfârșit de subcolectivul însărcinat cu aceasta. E pentru prima dată că un astfel de plan al **întregei așezări** a fost alcătuit, cu însemnarea diferitelor terase și a formelor de teren, înglobând, nu numai contururile diferitelor ruine (ziduri, monumente vizibile la suprafață, etc.), dar și urmele și gropile pricinuite de cercetătorii ocazionali anteriori, arheologi, diletanți și căutători de comori, făcând astfel cu putință nu numai controlul mai riguros al știrilor, atât de încurcate uneori, ale predecesorilor, dar și descoperirea mai ușoară a legăturii dintre diferitele complexe de ruine și o orientare mai sigură în ce privește destinația și rostul lor [1]).

E dela sine înțeles că acest plan are un caracter provizoriu până la ridicarea planului definitv ce se va face după terminarea lucrărilor de desvelire absolut necesare. Redus la o scară mai mică, el este publicat aci, la pl. II. Pe acest plan general s'au trecut, firește, și

1) Până acum, singurul plan al cetății propriu zise, se datora schiței Ocolului silvic Orăștie, care s'a dovedit însă a fi foarte aproximativ.

sondagiile făcute de colectiv, ca şi planurile diferitelor construcţii desvelite în cursul campaniei 1950. El va servi de bază şi la lucrările ce vor continua în 1951.

Rezultatul lucrărilor preliminare, al sondagiilor executate în diferite puncte considerate de colectiv ca prielnice pentru deslegarea multiplelor probleme, precum şi al desvelirii parţiale, considerate ca necesare şi posibile în cursul campaniei de cercetări, a fost după cum s'a menţionat mai sus, deadreptul **revelator.** Acest rezultat poate fi rezumat în cele ce urmează, cu observaţia prealabilă că, în privinţa unor detalii, cercetările anului viitor vor putea aduce — pe lângă completările fireşti — şi câteva modificări.

I. Pe locul unde, pe schiţa de pe pl. I, e trecută menţiunea „Cetatea", în punctul unde culmea îngustă a Dealului Grădiştei, cotind spre N, se lărgeşte în mod simţitor lăţindu-se în direcţia NS, între 300—400 m şi formând mai multe terase naturale (nivelate, apoi, şi de mâna omului) cu deosebiri de nivel ce variază între 2,10 şi 15,70 m, iar în direcţia Vest-Est se lungeşte pe o întindere de peste 500 m cu deosebirile de nivel dintre terase simţitor reduse, se află un complex de ruine ce formează un grup încheiat şi organic legat. Acest grup de ruine e cuprins în planul aşezării dela pl. **II.**

II. La Vest de acest grup de ruine, începând dela botul de deal ce se ridică pieptiş din Lunca Grădiştei (vezi schiţa regiunii, pl. I, la litera D din denumirea „D. Grădiştei"), dealungul căii ce duce la Cetate, se găsesc câteva urme de ruine şi instalaţii ce deservesc aşezarea principală şi sunt în strânsă legătură cu aceasta.

Vom începe cu prezentarea rezultatelor dela grupul principal de ruine (I).

Acest grup cuprinde două părţi distincte şi anume: **Cetatea propriu zisă** (pe plan notată cu **A)** şi o aşezare cu caracter nemilitar, pe care am denumit-o **Incinta sacră** (pe plan notată cu **B).**

Cetatea însăşi se presintă ca o incintă de apărare, alcătuită dintr'un zid construit din blocuri de conglomerat conchilic, regulat tăiate. Orientată în direcţia generală NS, incinta înfăţişează forma unui patrulater neregulat, apropiindu-se mai curând de un exagon. Ea se întinde pe 5 terase, dintre care cea superioară, nordică, e un platou de dimensiuni reduse. Lungimea cea mai mare a incintei e de 240 m iar lăţimea maximă e de 152 m, închizând deci un teritoriu de aproximativ 3 hectare.

Dintre terase, terasa a patra, cea mai mare, cuprinzând partea principală a fortificaţiei în care se află şi cele două porţi **m 1** (la Vest) şi **m 2** (la Est). După cum se vede, forma cetăţii nu e ovoidală sau elipsoidală, nici rotundă cum se presupunea de cei mai mulţi, ci o formă neregulată urmând fidel posibilităţile terenului.

Tehnica zidurilor e, în general, cea cunoscută dela cetăţile dacice: blocuri de conglomerat calcaros ca şi la Costeşti şi Piatra Roşie (aduse din jurul Boşorodului, dela Dealul „Măgura" de lângă comuna S-ta Măria de Piatră), cu jghiaburi destinate grinzilor de lemn. Interiorul zidului e umplutură de pietre de stâncă şi bucăţi, chiar

Fig. 1. — Zidul cetăţii văzut din interior

Fig. 2. — Acelaş zid văzut din exterior.

Fig. 3. — Zidul cetăţii în colţul nord-vestic

blocuri, informe de conglomerat calcaros. Grosimea zidului, acolo unde aceasta se poate constata exact, e de 3,20 m (fig. 1 şi 2).

Zidul incintei dela Grădiştea Muncelului presintă însă câteva particularităţi. Blocurile sunt ceva mai mici şi, după cât se pare, legătura de lemn e mai puţin întrebuinţată. Cauza poate să fie distanţa prea mare la care trebuiau cărate şi urcate blocurile. O a doua particularitate a acestei incinte e faptul că porţiunea de zid ce înconjoară jumătatea de Nord a cetăţii e construită în altă tehnică, mai simplă: blocuri mai mici, de obiceiu fără „babe" (jghiaburi pentru legătura lemnelor), iar interiorul dintre cei doi pereţi ai zidului clădiţi din blocuri nu e piatră, ci numai pământ. Grosimea zidului în această operaţiune se pare a fi fost mai mare (aproape 4 m), deşi deosebirea poate proveni din faptul deplasării spre exterior a pereţilor laterali, tocmai din pricina presiunii pământului de umplutură, dilatat în urma infiltrării apei de ploaie. Trecerea dela o tehnică la cealaltă e treptată şi se observă bine la porţiunea de zid ce continuă spre N de poarta de Est (m 2). Nu e vorba, deci, de două etape mult diferenţiate în timp ale construirii cetăţii, ci de aplicarea unui sistem mai economicos în acele porţiuni ale fortăreţei care, fiind mai greu de atacat din cauza teraselor mult mai înalte (terasele 1, 2 şi 3), înconjurate şi de prăpăstii adânci în partea de N şi V, nu pretindeau o zidărie mai îngrijită. Colţurile incintei sunt rotunjite (fig. 3).

Incinta nu are turnuri nici în exterior, nici în interior (presupunerea unui turn în colţul NV s'a dovedit eronată). In această privinţă, cetatea de aici se deosebeşte categoric, ca plan, de cetatea dela Piatra Roşie. Lucrul poate să indice o relativă vechime mai mare faţă de cetatea dela Piatra Roşie.

Tot pentru o vechime mai mare pledează, poate, şi tehnica mai puţin îngrijită constatată la cetatea de pe Dealul Grădiştei.

S'a afirmat de către prof. D. M. Teodorescu (**Cetatea dacă dela Grădiştea Muncelului**, p. 6 şi 8) că zidul de piatră de pe laturea sudică s'a ridicat pe rămăşiţele mai vechi ale unui zid de pământ „cu cele două feţe cu îngrijire tencuite cu pământ bine netezit şi chiar patinate". Lăsând la o parte „patinarea" celor două feţe, care sună cam nefiresc, lucrul în sine n'ar fi imposibil. Sondagiile noastre, făcute intenţionat pentru verificarea acestei ipoteze, au desminţit existenţa unui val de pământ mai vechiu la temelia zidului de piatră. Dimpotrivă, secţiunile executate şi pe laturea de Sud şi pe alte laturi, au arătat în chip neîndoios că zidul de piatră a fost aşezat direct pe stâncă, pe un pat subţire de pietre mici, menite să constituie nivelarea obişnuită, ca şi la Costeşti şi Piatra Roşie (fig. 2).

Prin aceasta, fireşte, nu se neagă a priori existenţa unei întărituri mai vechi pe acest loc sau a unei aşezări anterioare cetăţii. O asemenea aşezare, mai veche, chiar e atestată pe locul porţii de Vest, care urmează să fie lămurită complet în anul ce vine.

Ceeace a adus nou sondagiile din vara anului 1950 e, însă, faptul că zidul incintei a fost refăcut în pripă şi întărit cu material nou, la un moment dat. Atât pe laturea de Vest cât şi pe laturea de Est, fie în părţile sudice, fie în cele nordice ale incintei, se constată refacerea

unor porțiuni de zid cu blocuri de piatră aduse dela alte construcții, din complexul de ruine **B** (fig. 4 și 5). Coloane groase de andezit din sanctuare, blocuri de piatră din conglomerat calcaros, de o anumită formă, dela zidul ce ocrotește terasa cu sanctuarele, pietre din același material dela canalul subteran al incintei sacre, stâlpi de andezit dela aceleași sanctuare, ca și două pietre de boltă, frumos lucrate (fig. 6), bucăți de praguri și de sanctuare, bucăți de praguri și de ușciori cu jghiaburi, din andezit, provenind fără îndoială, tot dela complexul de construcții **B**, au fost încastrate în zidul incintei, fie

Fig. 4. — Zidul cetății refăcut cu material vechiu.

baricadând unele deschizături existente, fie umplând breșele făcute în zidul cetății în timpul asediului. Vom încerca ceva mai jos să răspundem la întrebarea de cine și când s'au făcut aceste reparațiuni pripite ale incintei.

Amintim, totuși, de pe acum, că pe laturea vestică, în porțiunea nordică a zidului, un bloc de pe fața exterioară a acestuia, purta inscripția săpată cu litere adânci și clare LEG IIII FL (v. pl. V, 18).

Porți sigure a avut incinta pe cele două laturi lungi: o poartă pe

laturea de Vest (la **m 1**) și una pe laturea de Est (la **m 2**). Lărgimea lor azi nu mai poate fi stabilită cu precizie din pricina completei lor distrugeri ulterioare prin săpăturile maiorului Péchy, în 1803, la poarta de Est, și ale altora la poarta de Vest. Caracterul de porți le este asigurat, fie prin așezarea lor, fie prin cele două drumuri ce duc la dânsele. La poarta de Vest: un drum pietruit de cca 3 m lățime, constatat chiar în preajma porții, în exterior; la poarta de Est un drum larg de 5 m, pavat cu lespezi de piatră de conglomerat calcaros și cu câte o bordură pe margini, ce duce dela această poartă, cobo-

Fig. 5. — Zidul cetății refăcut cu material vechiu.
Fig. 6. — Piatră de boltă de andezit încastrată în zidul Cetății.

rînd ușor, la incinta sacră (fig. 7). Cel puțin pentru poarta de Est, lărgimea trebue să o stabilim la 5 m minimum, drumul în apropierea imediată a porții fiind și el distrus.

La poarta de Vest cercetările noastre au demonstrat completa ei

distrugere în timpul asediului şi închiderea ei, poate numai parţială, ulterioară, peste nivelul de arsură şi distrugere.

E foarte posibil, ca în afară de aceste două porţi mari, să mai fi existat cel puţin 1 sau 2 deschizături mai mici. Una din ele trebue

Fig. 7. — Drumul pavat ce duce dela poarta de Est a cetăţii spre incinta sacră.

să fi existat pe laturea sudică, deschizându-se spre terasa cu ruinele C, iar a doua pe laturea estică la S de poarta cea mare **m 2**, acolo unde după toate probabilitățile conducea și un drum din afară (vezi mai jos).

Interiorul incintei a constituit o surpriză pentru colectiv. Incă cercetătorii mai vechi au observat lipsa aproape totală a unor resturi de construcții de piatră în interior.

Inainte de toate trebue relevat faptul că niciun zid despărțitor n'a fost constatat între terase. Cetatea, așa dar, n'a avut mai multe „curți" sau zone.

Sondagiile și desvelirile parțiale ale noastre, executate pe toate terasele, au dat resturi destul de slabe: pe terasa superioară (1): nimic (acelaș rezultat l-au avut și sondagiile făcute aci de Teodorescu-Al. Ferenczi); pe terasele 2 și 3: urme de bărăci (militare) de lemn, cu ceramică, scoabe, cuie, fierărie, arme și alte obiecte de origine dacică și romană (fig. 8). Monete romane din sec. II încă au fost găsite pe aceste terase; pe terasa 4 aceleași urme de bărăci de lemn, cu inventar mai sărac (fig. 9). Numai în partea de Est a acestei terase (la **c**,) urmele unei construcții din piatră cu mortar de caracter net roman: desigur locuința comandantului, mult distrusă de căutătorii de comori pe care i-au atras zidurile de piatră încă la suprafață acum 100—150 de ani. Pe terasa 5: slabe urme de traiu.

Bărăcile (locuințele) de lemn, după constatările făcute cu ocazia săpăturilor, nu aveau stâlpi fixați în sol, de bună seamă din pricina stâncii imediate care nu permitea adâncirea stâlpilor, ci trebue să ni le închipuim ca având grinzile de bază așezate direct pe sol sau pe un șir de pietre care să le apere de umezeală.

In unele locuri, slabe urme ale unei pietruiri a interiorului. Nu s'a putut da de urmele sigure ale unui drum ce lega cele două porți principale. Cât privește resturile a **două** vase de andezit din apropierea porții de Est, ele trebue c'au fost aduse ulterior în cetate; locul lor trebue să fi fost, la origine, în incinta sacră.

La Sud de cetate, pe o terasă (vezi **C** pe planul așezării, pl. II), o construcție care a dat mult de furcă predecesorilor noștri întru explicarea ruinelor depe Dealul Grădiștei, prin tehnica zidurilor și prin încăperea circulară din colțul ei sud-estic. Desvelirea parțială a acestei clădiri — atât cât se impunea pentru lămurirea „enigmei" — a dovedit peste orice îndoială că avem a face cu o instalație thermală romană cu toate caracteristicile ei, ridicată cu mortar și cu material luat din zidurile cetății și dela incinta sacră.

Toate aceste observații făcute la complexele **A** și **C** ne-au dus la convingerea că marea cetate dacică de pe Dealul Grădiștei, datând, după mărturiile monetelor și obiectelor, din epoca celor doi regi ai Dacilor, Burebista și Decebal, a fost distrusă de Romani în cursul celui de-al doilea război dacic, 105-106, iar după această dată, cetatea **refăcută** și pusă din nou în stare de apărare a fost ocupată de o garnizoană romană destul de puternică, recrutată, la început, din legiunea a IV-a Flavia, iar mai târziu, din altă unitate a armatei de ocupație. Această garnizoană romană era necesară aci pentru a asi-

gura „pacificarea" regiunii muntoase, atât de potrivită pentru o regrupare a Dacilor ce-şi apăraseră dârz independenţa şi nu se puteau împăca deloc cu subjugarea lor de către cotropitori.

In felul acesta, credem a răspunde şi la întrebarea când şi de

Fig. 8-9. — Urmele unor barăci din interiorul cetăţii.

cine s'a efectuat repunerea în funcţiune a cetăţii mult distruse prin asediul îndurat. Ar putea fi vorba şi de o refacere a cetăţii de către Daci în cursul celor două războaie sau chiar **după 106.** Impotriva unei asemenea ipoteze pledează însă: 1) presenţa unor construcţii

de pură factură romană în interiorul şi exteriorul cetăţii; 2) faptul că pentru astuparea breşelor şi baricadarea unor deschizături se folosesc pietre luate din însăşi incinta sacră şi chiar din zidul de ocrotire al incintei, sacrilegiu pe care nu putem presupune că l-ar fi săvârşit Dacii, cărora materialul de altă natură le stătea la dispoziţie din belşug. La acestea se mai poate adăoga şi împrejurarea că nici o urmă de continuare a vieţii dacice nu se constată în jurul Cetăţii.

Complexul **B**, de ruine a constituit, în schimb, adevărata noutate a descoperirilor din aşezarea depe Dealul Grădiştei. Situat la Est de cetate, la cca 150 m, acest sector nu era cunoscut decât superficial, cercetătorii anteriori nesesizând aci decât faimoasa rotondă de piatră, — considerată când circ, când amfiteatru, mormânt (Pârvan) sau, cu mai multă dreptate, sanctuar (Teodorescu).

Incă dintru început, după curăţirea terenului, ne-am sesizat de trei lucruri: de regularitatea netezirii şi amenajării teraselor, de prezenţa unor piese monumentale de piatră (un jghiab de andezit, lunecat în vale, blocuri regulat tăiate ce nu aveau înfăţişarea blocurilor dela zidul cetăţii, coloane de andezit pe terase şi în vale, discuri mari şi groase de piatră cu un diametru de peste 2 m, etc. şi în sfârşit de faptul că întreg acest complex de terase e orientat spre Soare-Răsare şi că la el duce o prea regulată şi în pantă uşoară coborîtoare cale.

Dornici de a smulge taina acestor minunate terase ce vădeau o deosebită îngrijire, am practicat sondagii largi pe fiecare din ele, alături de desvelirea parţială a cunoscutei rotonde.

Rezultatul îl putem consemna în următoarele:

Un drum de o lărgime neobişnuită pentru vremile antice, de 5 m (fig. 7), pavat cu lespezi de piatră de conglomerat conchilic, cu borduri pe margini, alcătuind o scară în pantă uşoară, întreruptă, din loc în loc, de platforme orizontale, duce dela poarta de Est a Cetăţii spre incinta sacră (vezi planul, pl. **II** la **d**).

La Nord de drum, pe o terasă ce se arcueşte în semicerc spre dealul din spate, urmele unui hambar (deposit) de grâne, din lemn, cu bogate resturi din lemnăria carbonizată, de ceramică şi grăunţe de meiu, de grâu şi boabe de mazăre carbonizate (pe plan, la **l**).

Pe o terasă superioară (pe plan, la **t**), urme de aşezare, urmând să fie cercetate mai deaproape în campania viitoare.

Cele două terase inferioare, cercetate mai amănunţit, au desvăluit propriuzis construcţiile şi instalaţiile în strictă legătură cu cultul.

Pe terasa imediat sub hambarul de grâne, sondagiile făcute ne-au pus în presenţa unui început de canal, construit din jghiaburi de piatră de conglomerat conchilic ce coboară spre Sud şi pe care-l vom regăsi pe ultima din terase, ramificându-se în două braţe (pe plan, la **e**), iar mai spre Est, la **f**, un aliniament compus din patru rânduri de discuri mari de piatră de andezit (diametrul în general de 2-2,25 m, grosimea de cca 35 cm (fig. 10).

Discurile sunt așezate pe o substrucție de piatră de râu, fără mortar, groasă de cca 30-40 cm. De obiceiu, discurile au fața de sus netezită, cu excepția unei fâșii pe margine de cca 30 cm, lățime care e lucrată numai din ciocan. Suprafața netezită e nițel adâncită față

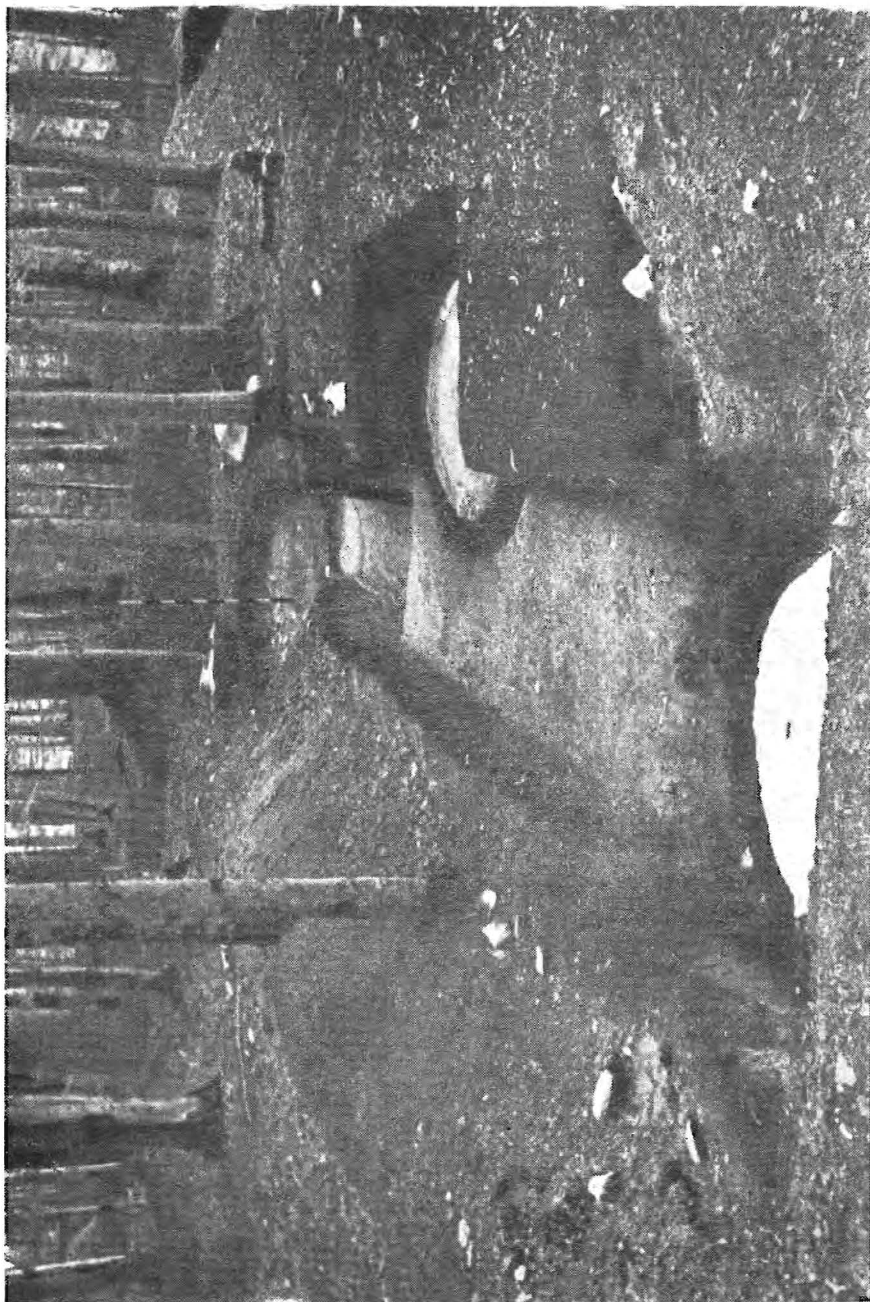

Fig. 10. — Terasa cu aliniamentul cu discuri mari de piatră.

de margine cu 50-100 mm (fig. 11). Numai la câteva din ele, pe faţa superioară se văd nişte jghiaburi, unul până la patru, sau altă adâncitură. Faţa de jos e nelucrată şi nu presintă nicio particularitate. Unele din discuri lipsesc [1]), locul lor e încă uşor de recunoscut după temelia de piatră de râu sau poate fi uşor înserat după regularitatea cu care sunt aşezate la distanţe quasi egale. In faţa acestui aliniament de patru rânduri, fiecare rând numărând câte 10 discuri, spre SE, la câţiva metri depărtare, se află un disc singuratec.

Orice combinaţie în legătură cu rostul acestui aliniament sau al discurilor în parte s'a dovedit până acum nesatisfăcătoare. Desvelirea întregului aliniament, cu observaţia amănuntelor ce se vor

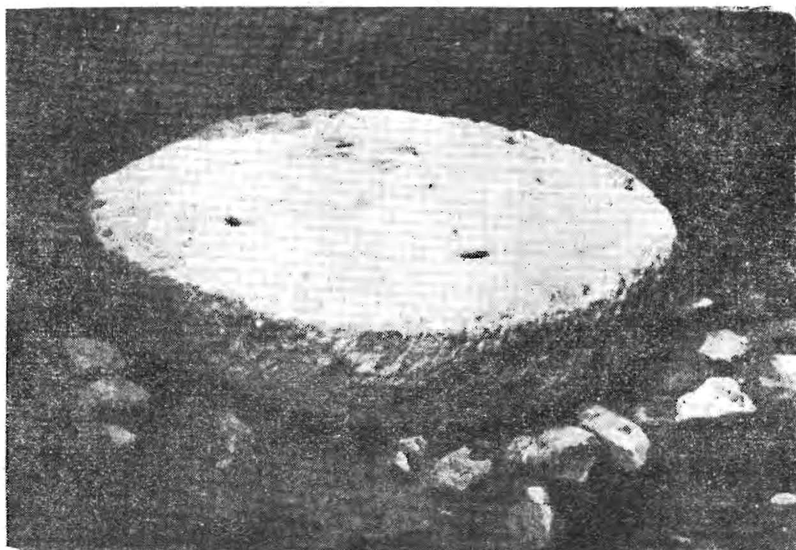

Fig. 11. — Un disc de piatră de andezit din aliniament.

descoperi, sperăm să dea un răspuns mulţumitor. E mai presus de orice îndoială că destinaţia dată acestui aranjament curios nu e una practică-gospodărească, ci una de caracter religios.

Ultima terasă e cea mai bogată în urme arheologice (vezi planul, la pl. III). La ea duce, coborînd, drumul pietruit — o ramură a lui — ce vine dela poarta de Est a Cetăţii şi care se îngustează niţel (fig. 12). Intreaga terasă e apărată de un zid de ocrotire ce o delimitează dinspre Vest, Nord şi Est, susţinând peretele terasei superioare contra prăbuşirii (vezi resturile acestui zid pe planul din pl. III, la **h**; vezi şi fig. 6).

Drumul dă într'o piaţetă pavată tot cu lespezi de piatră. La Sud-Vest de această piaţetă e un loc împrejmuit cu lespezi de piatră, aşezate în dungă, închizând un spaţiu de 4×3 m (pe plan, pl. III la

1) Două-trei discuri se află tăvălite dela locul lor pe terasa inferioară şi sparte intenţionat.

litera **f**). Săpătura din interiorul acestui patrulater închis în lespezi n'a scos la iveală niciun indiciu asupra rostului ce-l va fi îndeplinit. Degajarea terenului vecin cu acesta va continua (fig. 14).

Pe sub capătul de Est al piaţetei pavate trece un canal de piatră,

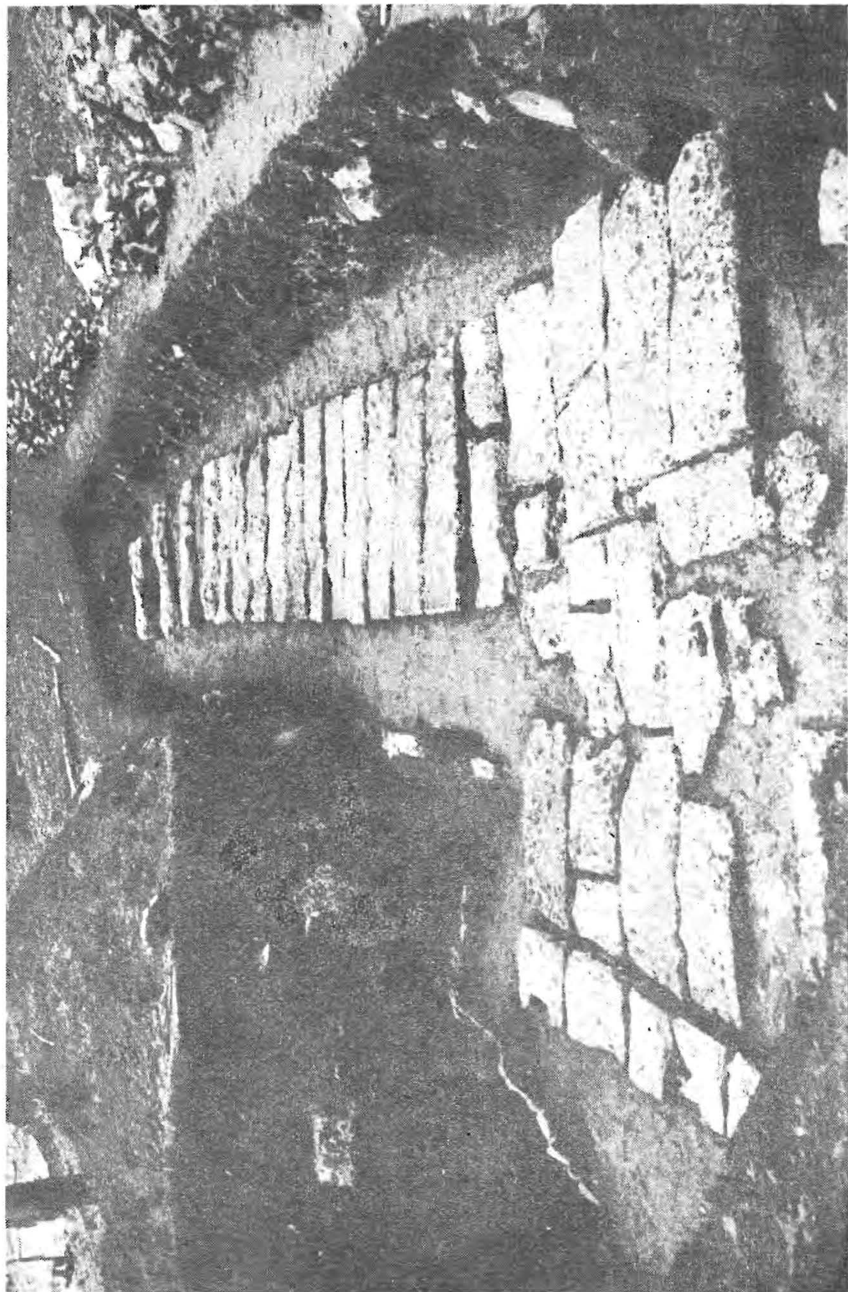

Fig. 12. — Drumul îngust ce coboară la sanctuare.

acoperit cu lespezi, pe care l-am identificat mai sus, spre Nord, pe terasa cu aliniamentul. In apropierea piaţetei canalului se ramifică: un braţ trece pe sub capătul estic al piaţetei, îndreptându-se spre Sud, către marginea terasei, iar celalt braţ se indreaptă

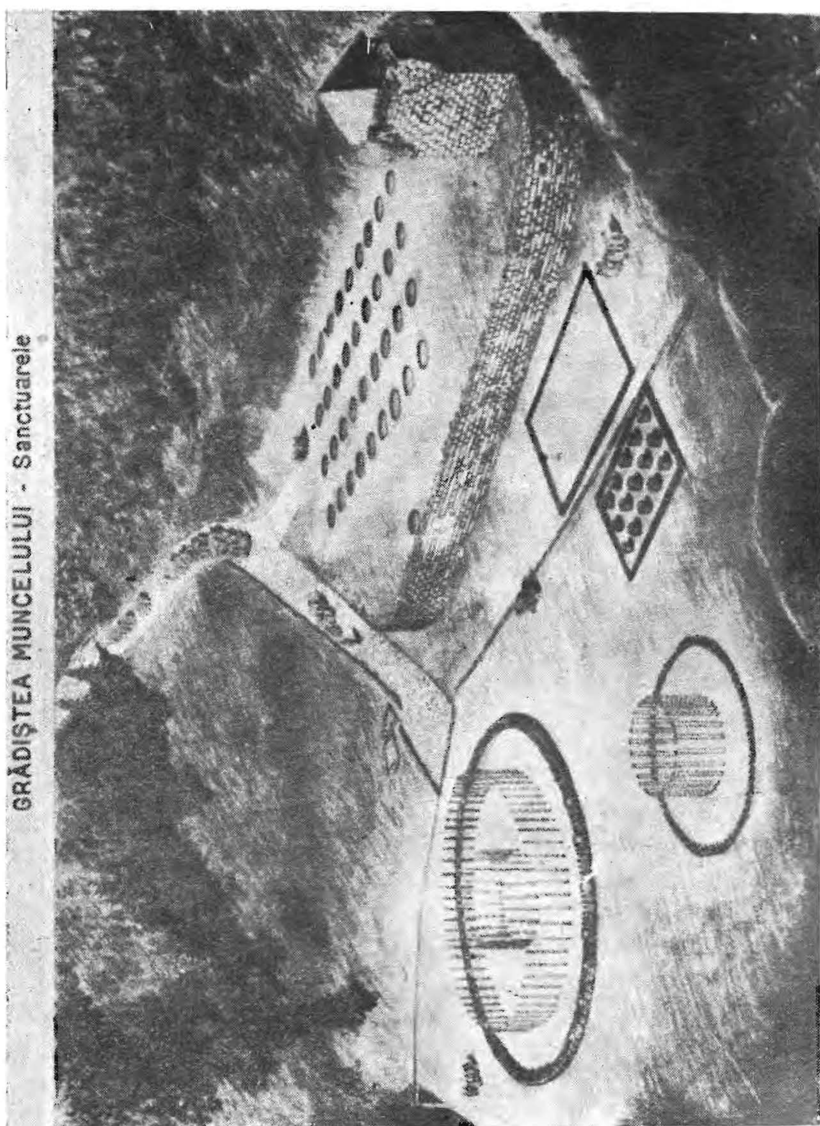

Fig. 13. — Incercare de reconstituire a terasei cu sanctuarele (H. Teodoru).

spre NE, îndreptându-se tot către marginea terasei dela capătul de răsărit al acesteia. Lărgimea canalului e de 44—45 cm în interior, iar adâncimea variază între 30—35 cm. Rostul canalului nu e unul de scurgere — pentru care e prea îngrijit şi chiar luxos — ci mai

curând un canal pentru captarea şi conducerea apei de izvor necesară ritualului de cult ce se îndeplinea în incinta sacră. In favoarea acestei ipoteze pledează şi jghiabul splendid lucrat în piatră de andezit, provenind dela gura braţului sudic al canalului, căzut în vale de pe marginea terasei (v. fig. 15), lung de 2,86 m şi larg la un capăt de 49 cm iar la celalt capăt de 44 cm, adânc de 32 cm.

La câţiva metri de piaţeta pavată, spre Est, se găseşte cunoscuta „rotondă", descrisă mai pe urmă de prof. D. M. Teodorescu care a şi făcut o secţiune prin mijlocul ei [1]). După cum se ştie e vorba de

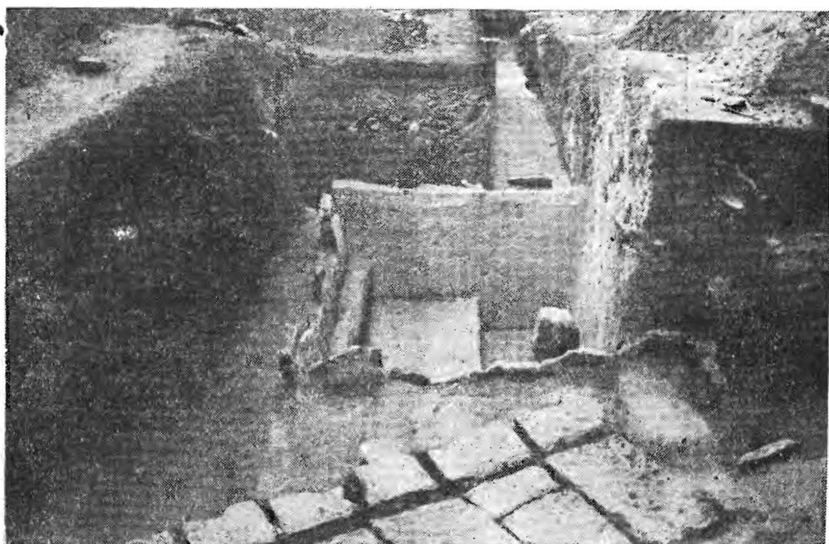

Fig. 14. — Locul împrejmuit cu lespezi.

un cerc închis de două rânduri de pietre: rândul exterior e format din 107 blocuri de andezit strâns lipite unul de altul şi uşor arcuite — pentru a alcătui cercul — înalte de 43—45 cm lungi de 99 cm şi groase de 48 cm (fig. 16). Pe faţa externă un brâu subţire de 12 mm, foarte uşor arcuit în jos, constitue singurul ornament ce se vede acum. Suprafaţa acestor blocuri nu mai permite o descriere sigură; ea pare complet netedă, cu o teşire, pare-se, a muchiei exterioare. Rândul interior lipit de cel exterior, constă din 196 de stâlpi, tot din andezit, înfipţi în pământ la cca. 12 cm unul de celălalt şi grupaţi în grupuri de 7 ce se repetă de 28 de ori. Grupul de 7 constă din 6 stâlpi mai subţiri şi mai înalţi (101 cm înălţ., 25 cm lăţime şi 19 cm grosime) şi din un stâlp mai lat şi mai scurt (53 cm lăţime, 22 cm grosime şi 50 cm înălţime). Stâlpii rândului interior — fie ei subţiri, fie laţi — se ridică, în mod egal, cu vreo 10 cm deasupra blocurilor din rândul exterior. Faţă de nivelul antic al cercului (rotondei), stâlpii rândului interior se ridică azi cu cca 25—26 cm, restul fiind adân-

1) D. M. Teodorescu, *o. c.* p. 12 sqq. Vezi în planul de pe pl. III, lit. *a*.

cit în pământ. Blocurile rândului exterior par a fi fost așezate chiar pe nivelul antic, în care, cu timpul, s'au afundat puţin.

Nu știm cum se termina odinioară partea de sus a stâlpilor din rândul interior, din pricină că aceștia, fără excepție, au fost „decapitaţi" într'un mod sistematic și intenționat. Faptul că azi stâlpii subţiri apar aproape toţi ciuntiţi într'o formă ascuţită, ne face să ne îndoim de ceeace afirmă D. M. Teodorescu, (**o. c.**, p. 12), că ei s'ar fi terminat în forma profilată redată de dânsul în fig. 10 dela p. 13 a lucrării citate. Felul în care sunt ciuntiţi stâlpii dela celelalte sanctuare — ale căror capete s'au găsit în 2—3 exemplare — ne confirmă această îndoială. Vezi pl. IV, lit. **a, b** și **e.**

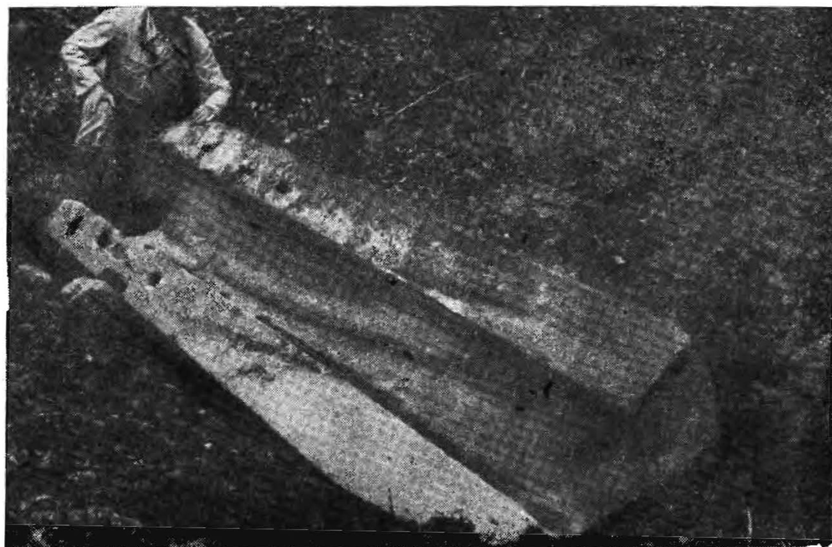

Fig. 15. — Jghiabul de andezit dela gura canalului.

Diametrul rotondei e, socotit din marginea exterioară a blocurilor din rândul exterior, de 30 m. Scăzând din acest diametru grosimea blocurilor din rândul exterior și cea a stâlpilor din rândul interior (48 cm + 19 cm = 67×2=134 cm) diametrul interior al rotondei e de cca 28.60 m. Vezi pl. IV, lit. **a.**

Cercetarea unei bune porţiuni din această rotondă ne-a arătat, însă, pe lângă unele precisiuni mai exacte în ce privește dimensiunile și așezarea stâlpilor și blocurilor din cele două rânduri (așa cum le-am redat mai sus), încă o serie de lucruri noi și importante (Vezi secţiunea dela fig. 17).

Astfel, s'a constatat că în interior rotonda mai avea un rând de stâlpi ce mergeau în cerc, la o depărtare de 3,50 m dela faţa internă a stâlpilor de andezit. Acești stâlpi erau de lemn, înfipţi la o distanţă de 35—40 cm unul de altul, în pământul antic, la o adâncime de aproape 2 m (160—170 cm), indicând, prin urmare, o înălţime deasupra nivelului antic de cel puţin 3—3,50 m.

Grosimea stâlpilor — rotunzi în partea lor din pământ — era de 40 cm. La capătul lor de jos, se sprijineau pe un bloc de piatră de conglomerat conchilic. Partea de sus a stâlpului trebue să fi fost în patru fețe care au fost acoperite cu o lipitură de lut și, apoi, îmbrăcate cu plăci de teracotă arsă, foarte fin lustruite. Mai multe piroane de fier cu capul gros terminând într'un inel au fost implântate în fiecare din acești stâlpi 1).

Un alt rând de stâlpi de lemn de dimensiuni mai mici, mai puțin adânciți, alcătuia, se pare, un al doilea cerc în centrul rotondei. Și

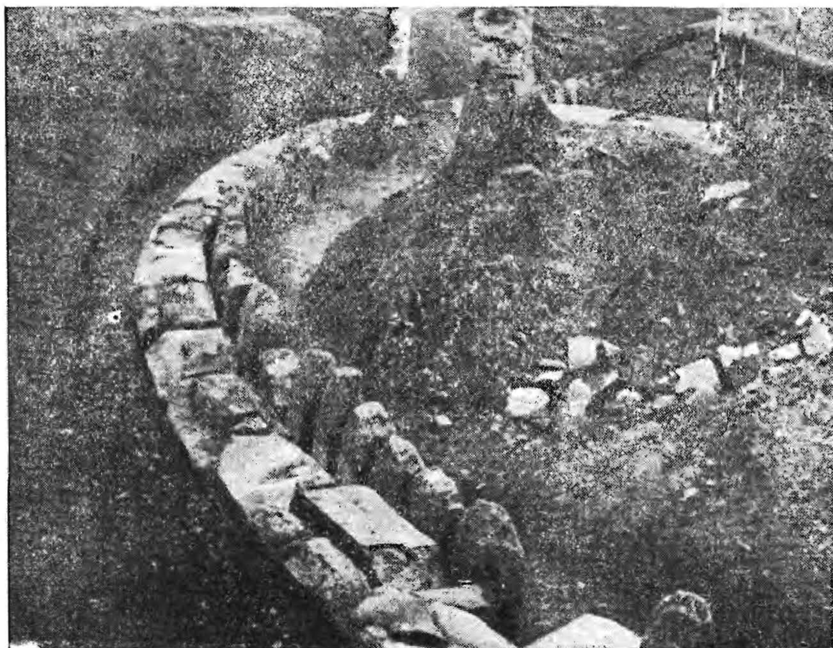

Fig. 16. — Sanctuarul mare rotund („Rotonda").

aceștia erau învăluiți în lut și aveau piroane de fier. Siguranță deplină ne vor da cercetările viitoare, când întreaga suprafață a rotondei va fi desvelită. Vezi fig. 13.

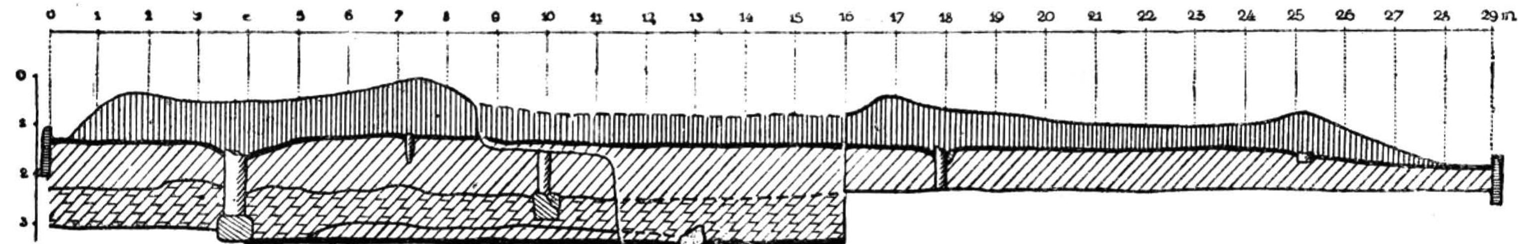
Sondajul făcut încă în acest an în centrul rotondei a desvăluit și un alt fapt nebănuit până acum: nivelul rotondei, împrejmuit cu cele două rânduri de piatră (a vorbi de un zid cred că nu e nimerit) și din care se ridicau stâlpii de lemn ai cercului 1 și 2 din interior, nu e nivelul original, ci un nivel ulterior, înălțat în mod artificial prin nivelarea terasei (v. fig. 17). Sub nivelul acesta, la 2 m adâncime, se află un nivel mai vechiu, și el cu urme de ardere, cu cărbuni, cu

1) Stâlpii „de pământ ars" și „de piatră" de care vorbește D. M. Teodorescu (o. c., p. 14), în urma unei simple secțiuni, neadâncite până unde trebuia, sunt, fără îndoială, acești stâlpi ai noștri, văzuți de noi însă mai bine și urmăriți mai larg.

Incinta sacră a Dacilor de pe **DEALUL GRĂDIŞTEI**

Sanctuarul mare rotund

Secţiune pe linia diametrului

Legenda

Vatră cu urme de arsură şi cărbuni — Strat de lut — Strat de lut amestecat cu sfărmături de gneis — Pământ vegetal şi pământ aruncat din săpături

Stâlpi de lemn înveliţi cu plăci de teracotă (sau urmele lor) — Bloc de calcar. — Lespede de piatră. — Stâlpii de andezit ai cercului.

Fig. 17.

resturi de ceramică și cu un rând de pietre de stâncă așezate dealungul în linie (dreaptă?). E cazul să presupunem, deci, un sanctuar și mai vechiu decât cel care se vede acum. Și acest detaliu de o însemnătate capitală pentru istoria așezării de aici va trebui lămurit pe deplin în anul ce vine.

Mai amintim, în treacăt, încă de pe acum, că rotondă nu a putut avea niciun acoperiș, ci era deschisă „sub cer"; că nivelul superior n'a putut fi o „vatră" pe care ardea „un foc uriaș", ci urmele de foc ce se constată provin dela incendierea vrăjmașă a cutropitorului, care a și „decapitat" sistematic vârfurile stâlpilor de piatră.

Căci, fără a intra acum în fondul problemei, e neîndoios că această „rotondă" sau „cerc dublu de piatră" era un sanctuar al Dacilor, cel mai important, poate, din acest loc de cult și Teodorescu avea toată dreptatea să susțină caracterul de sanctuar al rotondei față de opinia contrară a lui Pârvan, care vedea în acest moment circular un mormânt. Deasemenea, credem pe deplin justificată și ideia exprimată tot de prof. Teodorescu (o. c., p. 16), că grupul de 7 al stâlpilor ce se repetă de 28 de ori trebue pus în legătură cu o credință religioasă și raportat la anumite fenomene cerești. Cercetarea amănunțită a sanctuarului — după toate câte știm acum și după ce suntem puși în gardă pentru cel mai mic amănunt — va aduce, suntem convinși, o clarificare a problemei.

Abia după iscodirea grijulie a tot ce mai ascunde acest sanctuar va fi cazul să încercăm a da o explicație și să intrăm în interpretarea fenomenului de suprastructură care se desvălue atât de măreț în ochii noștri prin urmele arheologice ce ni s'au păstrat în acest loc.

„Rotonda" nu e însă singura construcție de acest gen pe terasa aceasta. Alături de ea, spre SE, la cca 18 m, s'a descoperit un cerc similar, de proporții mai mici (diametrul e de 12,40 m) format dintr'un singur rând de stâlpi, asemănători cu cei înguști dela sanctuarul prim, lați de 20,5 cm și cu înălțimea variabilă, ei fiind „decapitați" până la unul. Și aceștia au fost înfipți în pământ la distanța de 12 cm unul de celălalt. Capătul lor de sus ne este însă păstrat prin câteva vârfuri rupte, găsite în dărâmături. El are forma dela pl. V. e. Și aici se constată urmele unor stâlpi de lemn în interior și două niveluri (vetre) cu urme de foc.

Spații închise cu asemenea stâlpi de andezit se mai află încă două, la Nord de rotonda cea mare, dar formând nu un cerc, ci un pătrat (cel mai mic, pl. III) și un patrulater regulat (cel mai mare, pl. III, d). Noi le considerăm tot sanctuare.

La sanctuarul pătrat stâlpii au lățimea de 21 cm, înălțimea variind în jurul a 62 cm și sunt înfipți în pământ la cca 20 de cm. Capetele, rupte și de data aceasta, sfârșeau tot în forma celor dela sanctuarul mic rotund. La cele patru colțuri e câte un stâlp de andezit mai gros și mai lat (55 cm înălțime, 44 cm grosime și 55,5 cm lățime).

Interiorul acestui pătrat cuprinde trei rânduri de câte cinci stâlpi rotunzi de andezit bine adânciți în pământ. Cu această descoperire s'a lămurit parțial și rostul acestor coloane de andezit, din care unele s'au găsit întrebuințate ca material de refacere a zidului cetății, al-

tele zăcând în preajma zidului de Sud al cetății și în apropierea băii romane, iar cele mai multe — de forma celor înfipte în interiorul sanctuarului — fie pe marginea terasei (3 bucăți) nu departe de sanctuar, fie rostogolite în vale (9 bucăți).

Coloanele sunt de două feluri. Cele găsite risipite în cetate au corpul perfect cilindric (lungimea de 92—118 cm, iar diametrul de 31,5—82 cm). Cele din sanctuar și din apropierea lui s'au prăvălit în vale, în schimb, au numai partea de sus, partea care se ridica deasupra nivelului, perfect cilindrică, partea de jos, cea mai lungă, cea care intra în pământ, îngroșându-se, treptat, în jos. Dimensiunile acestora din urmă, cu mici variațiuni, sunt: lungimea totală 118—133 cm; diametrul de jos 81—85 cm; diametrul de sus aproape constant în jurul a 75 cm. Partea de sus, cea perfect conică și care se ridica deasupra nivelului, e bine netezită și are o înălțime constantă de 44—45 cm. Partea de jos, cea care intra în pământ îngroșându-se spre bază, e lucrată din ciocan, având, de obiceiu, și câte patru găuri practicate simetric, adânci de câțiva centimetri, pentru nevoile de transport.

Nu știm încă la ce serveau coloanele perfect conice. Ele nu puteau fi așezate peste coloanele de tipul al doilea, deoarece diametrul nu se potrivește, cele dintâi având un diametru cu cel puțin 5—6 cm mai mare decât diametrul superior al celor din urmă.

Firește, nu putem ști încă nici la ce scop au servit coloanele înfipte în interiorul sanctuarului pătrat, căci numai ca element decorativ nu le putem considera.

Doar înfigerea adânc în pământ a lor, ca și îngroșarea bazei, ce se sprijină pe un strat de pietre, ne sugerează posibilitatea susținerii unei greutăți mai mari. Fapt, e, iarăși, că și capetele acestor stâlpi de andezit au fost ciopârțite intenționat. Unele din coloane lipsesc.

Al doilea sanctuar, patrulater, e mult mai mare (pl. III, d). Numai două laturi îi sunt cunoscute, și din acestea una incomplet. Așezarea stâlpilor de andezit (lați de 25 cm), cu stâlpul mai mare la colțuri, e ca și la sanctuarul mic pătrat. Cercetarea acestui sanctuar abia a început. Vezi pl. IV, c.

Un element nou de cea mai mare importanță pentru civilizația dacică a fost dat la iveală tot pe această terasă a sanctuarelor. In cursul desvelirii piațetei pavate și a drumului ce duce la dânsa (pl. II. e; pl. III) am dat peste mai multe blocuri de piatră din conglomerat conchilic de aproape aceleași dimensiuni, purtând urme de scoabe. De obiceiu una din fețe nu purta urme de scoabe și era bine netezită. Dimensiunile acestor blocuri variază foarte puțin în jurul a 60 de cm înălțime și 33 cm lățime și grosime. Ni s'a părut dela început suspectă uniformitatea înfățișării lor și a dimensiunilor, ca și faptul că se găsesc îngrămădite pe un loc destul de mic și nicăieri aiurea [1]). Ele po-

---

1) Blocuri absolut identice au fost găsite și în porțiunea N-Vestică a zidului cetății, dintre care unele cu urme de litere foarte șterse. Aceste blocuri au fost însă încastrate în zidul cetății ulterior, cu ocazia refacerii incintei cetății și proveniența lor e tot din jurul piațetei. — Un fragment dintr'un bloc asemănător s'a găsit în zidăria băii romane, purtând bara verticală a unei litere și un B ce nu poate fi roman (no. 16 din pl. V).

veneau, după cum s'a constatat imediat, dela o construcţie vecină sau mai curând dela zidul de susţinere a terasei aliniamentului, zid ce trece prin apropiere şi care aici trebue să facă un cot (vezi încercarea de reconstituire ipotetică, în fig. 13) [1]. Mare a fost în schimb surprinderea când, la o examinare mai atentă a feţei bine şlefuite, in unul din colţurile de sus (de regulă în cel drept, dar, uneori, şi în cel stâng sau pe la mijlocul marginei de sus) a apărut clar câte un grup de 2—3 semne distincte săpate şi care semănau cu literele unui alfabet grecesc (vezi reproducerea acestor blocuri, în pl. V, ca şi fig. 18—19). Clare sunt literele ΗΠΡ, Ν. ΙΘ. Χ. Δ. ΒΨ. Altele sunt mai greu de identificat.

Incă Ackner observase în 1838 „litere şi monograme vechi greceşti" pe blocuri de piatră la Cetatea Muncelului, din care el reproduce câteva în **Archiv des Vereins für Siebenb. Landeskunde** din 1844. [2]) Neigebaur, şi după el alţii le-au considerat, însă, drept un joc al naturii şi al erosiunii. După cum se vede, Ackner văzuse, totuşi, bine, deşi nu toate literele le-a redat, pare-se, exact. La dânsul apar şi vocale [3]), câtă vreme noi n'am putut observa, până acum, decât consoane.

Ne-am pus, fireşte, şi noi întrebarea: ce pot fi, totuşi, aceste litere? Pârvan, în **Getica**, p. 480, printre multe lucruri pe care le spune — luându-se după informaţiile altora — şi care nu se potrivesc cu ceeace scot la lumină săpăturile, afirmă, în treacăt, despre literele greceşti notate de Ackner că ar fi semne „pentru potrivirea (blocurilor) în clădire". Am cumpănit şi noi această posibilitate, ca şi pe aceea a unor semne sau nume de meşteri greci. Totuşi nu ne-am putut mulţumi cu această explicaţie. Nici mărimea blocurilor, nici calitatea pietrii sau a lucrării lor, nu justifică semnarea acestora cu numele meşterilor care trebue să fi fost, în acest caz, destul de mulţi pentru o lucrare relativ mică, cum e zidul de sprijin sau eventuala construcţie de dimensiuni mărunte ce se ascunde în acest loc redus. Blocuri mult mai mari, lucrate mult mai artistic, ca pietrele de boltă, coloanele de andezit, jghiabul uriaş de andezit, pomenite mai sus n'au fost marcate de meşterul vanitos, cu atât mai puţin indicat era să-şi afişeze numele în centrul incintei sacre, pe nişte blocuri relativ insignifiante. „Semne de potrivire a blocurilor în clădire" cu atât mai puţin pot fi aceste litere, deoarece, pentru aceasta, lucrarea nu presenta nicio complicaţie în plus faţă de alte zidării mai pretenţioase din cuprinsul aşezării. Grupuri de 2—3 litere, pentru „simple semne de potrivire", par, iarăşi, fără noimă. Nici ca cifre nu oferă vreo tălmăcire plausibilă .

---

1) Inclinăm să credem că blocurile provin din zidul de sprijin al terasei, căci loc pentru o construcţie între marginea terasei superioare şi piaţetă nu prea este. Cuvântul ultim îl va spune fireşte rezultatul degajării complete a acestui colţ.

2) Vol. I, fasc. II, p. 22 sq. Vezi *Archaeologiai Értesitö,* 1916, (36), p. 22.

3) A, care poate fi un Λ ; E, care e mai curând H grecesc.

Pe de altă parte, faptul că litere se găsesc numai pe blocurile din preajma sanctuarelor, provenind fie din zidul ce proteguește această terasă, fie dintr'o clădire redusă ca dimensiuni ce se înălța aci (un turn-sanctuar?), ca și împrejurarea că — după constatările noastre de până acum — nu apar decât consoane, ne face să considerăm grupurile de litere de pe blocuri ca representând nume de persoane (zei, heroi, regi sau preoți) sau alte însemnări cu caracter sacral redate numai prin consoane împrumutate, în mod firesc pentru vremea aceea, din alfabetul grec, întregit, eventual, și cu alte semne in-

Fig. 18. — Bloc de piatră din incinta sacră cu 3 litere grecești.

ventate de preoții cărturari daci. Lipsa vocalelor ca și prezența unor semne noi din această scriere ce se află încă în fașă se explică, probabil, prin particularitățile fonetismului dacic, care nu găsea echivalente potrivite în alfabetul grecesc.

Ori câte greutăți ar întâmpina această explicație a literelor de pe blocurile din incinta sacră, ideia cunoașterii și întrebuințării scrisului de către clasa conducătoare a Dacilor nu poate fi ușor înlăturată. Ea se impune chiar. Epoca de puternică desvoltare a societății dacice în timpul lui Burebista și mai ales sub Decebal, legăturile acestei societăți cu orașele grecești de pe coasta Mării Negre și cu Sudul tracic (alfabetul tracic!), gradul nebănuit de înalt de civilizație materială și spirituală a acestei societăți ce respiră din monumentalita-

tea construcţiilor dela Grădiştea Muncelului, toate acestea ca şi o serie de alte elemente pozitive [1]) pledează în favoarea acestei idei.

In legătură cu incinta sacră, menţionăm că ea e apărată dinspre Nord şi Sud de câte un turn de piatră, pătrate, ca plan, dar cu o platformă de luptă poligonală în partea superioară (vezi pl. II, **k 1** şi **k 2**: şi fig. 13, cu încercarea de reconstituire a turnului dela Nord pe baza piesei arhitectonice aflată la turnul de Sud, reprodusă în desen la pl. IV, **d**). Turnul de Sud se află nu pe terasa cu sanctuarele, ci pe terasa inferioară.

Un alt turn de veghe, de lemn, pare să fi fost şi la Est de incintă (lit. s din pl. II).

Cercetările extinse şi în afara acestui complex de ruine, la Vest de ele, au dus la următoarele rezultate (vezi schiţa dela pl. I):

1) Un drum pietruit, lat de cca 3 m, ce duce la poarta de Vest a Cetăţii, constatat pe o distanţă de 30 de m dela poartă spre Vest.

2. La 65 m depărtare de poarta de Vest, chiar lângă cărarea ce duce la cetate, şi care coincide, fără îndoială, cu drumul constatat la punctul 1, conturul unui posibil turn de apărare, nesăpat încă (pe schiţă, la **T**).

3. Continuând pe aceeaşi cărare — drum antic — spre Vest, la o depărtare de 146 m dela aceeaşi poartă de Vest, un val de pământ taie perpendicular cărarea venind dinspre Sud, unde are o lungime de cca 150 m şi continuând şi la Nord de drum pe o porţiune de cca 50 m cu direcţia uşor înclinată spre Nord-Est. Grosimea valului, la bază, e de 5 m, iar înălţimea de 1—2 m.

4. Mergând mai departe pe acelaşi drum-cărare, la 360 m. depărtare de poarta de Vest, calea e tăiată de un făgaş făcut de apa unui izvor ce curge dintr'o depresiune rotundă din dreapta, de cca 40—45 m diametru, plină de o vegetaţie acvatică. E faimosul basin sau cisternă, cunoscută de toţi cercetătorii, dar neexplorată încă de nimeni.

Sondagiile noastre au avut norocosul rezultat de a găsi aici instalaţia unei captări de apă de izvor ce ducea apa printr'o conductă de ţevi de teracotă, spre Sud, apoi, desigur, spre Est, către cetate. Captarea apei se făcea cu ajutorul unui vas (butoi) de lemn (de brad), păstrat aproape în întregime, legat cu două cercuri mai late şi un cerc mai îngust. In acest butoi de lemn intră două conducte de ţevi de teracotă ce aduc apa dela izvoare, unul la Nord de vas, iar celălalt la Est de acesta.

Din laturea de Sud a vasului iese o a treia conductă, printr'un orificiu tăiat mai jos decât cele ce aduc apa în vas. Ţevile conductei

---

1) Legăturile diplomatice ale celor doi regi cu statele civilizate pontice şi cu Romanii, scrisoarea trimisă, în cursul războaielor cu Romanii, de către unele triburi dacice, lui Traian, scrisă cu litere latine, de care pomeneşte Cassius Dio, etc.

sunt așezate în jghiaburi făcute din trunchiuri lungi de brad bine căptușite cu un strat gros de lut de culoare albăstrie.

Jghiaburile sunt acoperite cu scânduri tot de brad. Conducta aceasta se păstrează pe o distanță de cca 30 m, având la o distanță de cca 18 m dela butoi un respirator (**spiramen, lumen**), în forma unui cilindru deschis (pl. IV și fig. 20).

Intreg basinul urmează să fie cercetat în campania viitoare. In-

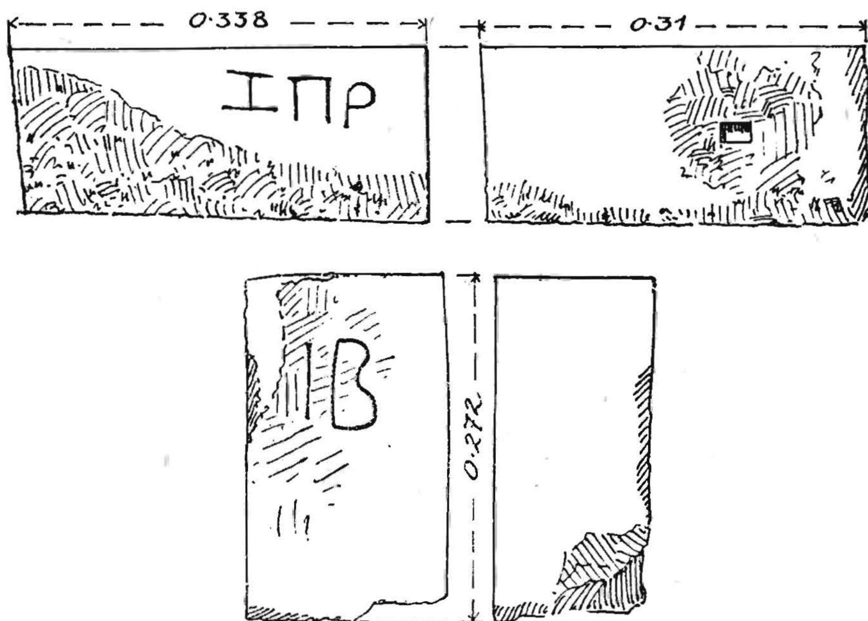

Fig. 19. — Blocuri de piatră din incinta sacră, cu litere grecești.

stalația se datorește, fără îndoială, Dacilor, ea fiind întrebuințată însă și de garnizoana romană, care a putut înlocui țevile dacice cu țevile actuale romane.

5. Incă înainte de a ajunge la basinul de apă (cam cu 60 m înaintea acestuia), la Sud de cale, la vreo 50 de m depărtare de aceasta, se vede conturul unui turn de veghe, construit din lemn, după cum s'a constatat prin secțiunea făcută dealungul lui. Ceramică dacică și 6 monete de argint ale orașului Dyrrhachium au fost găsite aici.

Pe o distanță de cca 100 m la Sud de acest turn, pe terase bine amenajate, blocuri de zid și contururi de alte turnuri, ce urmează să fie cercetate.

6. La Vest de basin, calea duce, pe culmea tot mai îngustă a dealului, spre lunca Grădiștei. La o cale de 300 de m de basin, spre Vest, o ridicătură cu o terasă, vădit amenajată de mâna omului, domină, printr'un turn probabil, drumul. Câteva bucăți de blocuri sfărâmate, pe cale, au putut cădea dela acest turn.

Dela acest punct, urmele unui drum antic duce spre Sud-Est, în-

conjurând dinspre Sud cetatea și ducând la poarta secundară pe laturea ei de Est, la Sud de poarta principală de Est.

7. Un alt turn de veghe e indicat prin 2—3 blocuri de piatră, caracteristice zidului, la cca 1200 m depărtare, spre Vest de la cisternă, pe o terasă largă.

8. Tot coborînd, drumul-cărare ajunge, după vreo 500 m dela turnul notat la no. 7, într'un defileu, numit „la porți", aproape de cota 889, format din două ridicături naturale și întărite, după cum susține D. M. Teodorescu (**Cercetări arheologice în Munții Hunedoarei**, p. 13), cu ziduri de piatră, desigur turnuri (pe schiță, la **P**).

9. Incă un loc potrivit pentru un turn, menit să supravegheze accesul la cetate, se oferă pe o terasă ce se ridică, la Nord de cărare, la aproximativ 500 de pași după începerea urcușului din Lunca Grădiștei, dominând prima și cea mai grea porțiune spre Cetate. Existența unui turn de observație aici e aproape obligatorie, el având sub ochi

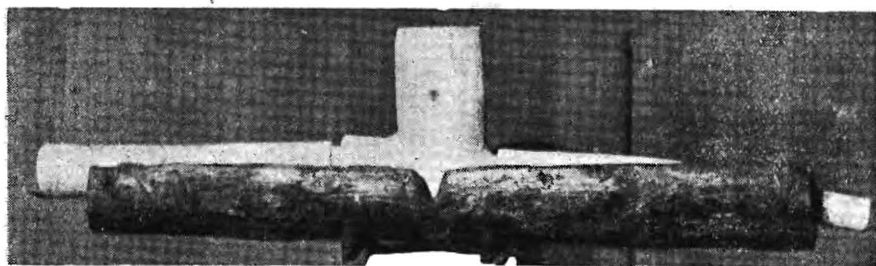

Fig. 20. — Conducta de apă dela cisterna dacică.

și lunca Grădiștei și Valea Apei Grădiștei, pe o distanță de mai multe sute de metri.

10. Pe numeroasele terase ce se găsesc la Sud de Cetate ca și la Sud de drumul ce duce la dânsa, târnăcopul descoperă, aproape întotdeauna, urme de locuințe mai modeste sau de turnuri de veghe ce supravegheau pătrunderea mai ușoară din Valea Godeanului spre Cetate și sanctuare.

11. Nici drumul dealungul Apei Grădiștei nu era necontrolat. La o distanță de 2 km dela cota 635 din Lunca Grădiștei, pe una din terasele ce întrerup coasta dinspre pârâu a Dealului Pustâiosului (numită Fața Pustâiosului) se văd și acum blocurile unui turn mai puternic (pe schiță, la **T**).

12. Urme de așezări mai mici și de ale unei puternice fortificații s'au constatat și la Nord de Dealul Grădiștei, pe coasta sudică a dealului Muncelului, pe așa-zisele „Fețele Albe", ce privesc spre Valea Albă :

a) Aproximativ în dreptul cisternei de pe Dealul Grădiștei, pe coasta Fețele Albe, la cca 100 m deasupra văii, mai multe terase cu urme de lipitură arsă.

b) Ceva mai sus de aceste terase, pe o altă terasă, mai multe blocuri de piatră trădează prezența unui turn.

c) Alte terase, cu urme de locuințe, pe toată întinderea Fețelor Albe.

d) Deosebit de puternică e porțiunea de către Vest a Fețelor Albe, la vreo 300 m depărtare de confluența Văii Godeanului cu Valea Albă. Cam pe la jumătatea coastei, o terasă largă conține urmele vizibile și acum (ziduri și blocuri din zid) ale unei fortificații mai mărișoare. Sub ea, pe 3 terase succesive, mulțime de blocuri de piatră, fie căzute din fortificația de pe terasa superioară, fie din turnurile ce se aflau chiar pe aceste trei terase (pe schiță, la **T**).

CONCLUZII

Cercetările sistematice întreprinse în acest an la așezarea dacică depe Dealul Grădiștei, cu rezultatele lor parțiale dar totuși revelatoare, permit să se tragă, de pe acum, un mănunchiu de concluzii istorice.

Nu încape nicio îndoială că așezarea de pe Dealul Grădiștei face parte integrantă din sistemul de așezări și cetăți din regiunea muntoasă dela Sud de Orăștie, ea constituind elementul cel mai important din acest ansamblu. Și ca dată, și ca sistem de construcție, material și tehnică, ea nu diferă esențial de celelalte construcții și așezări — civile sau militare — din regiune (Costești, Faeragul, Blidarul, Piatra Roșie, etc.).

Ca și celelalte așezări, originile ei duc mult îndărăt, la o stăpânire de către un trib puternic a regiunii din valea mijlocie a Mureșului — poate chiar acei **Appuli** de care pomenesc izvoarele antice. Dintr'o localitate tribală — cu așezări mai modeste și cu fortificații mai puțin puternice — locul, deosebit de potrivit pentru elaborarea unui sistem de reduit, a devenit prin întâia jumătate a sec. I în. e. n., un centru întărit al puterii centrale din fruntea unei formidabile uniuni de triburi cu vădite tendințe și reale posibilități de trecere în forma unui Stat bazat pe clase antagoniste, de sub conducerea „regelui” Burebista. Incă de pe acum, se pun bazele încingerii teritoriului cu un brâu de puncte întărite, operă pe care — după o temporară stagnare — o reia și consolidează celălalt corifeu al istoriei Dacilor liberi, Decebal, în a doua jumătate a sec. I în. e. n.

Orânduirea socială din acest timp a atins sigur forma spre care o mânau condițiile istorice, forma de Stat, întemeiată pe clase antagoniste, cu particularitățile specifice unui Stat semisclavagist dela periferia lumii clasice-sclavagiste greco-romane.

La elementele cunoscute până acum [1]), în favoarea acestei desvoltări se adaugă — ca rezultat al săpăturilor — și cunoașterea și întrebuințarea scrisului de către Daci. Monumentalitatea și măreția construcțiilor desvelite la Grădiștea Muncelului pledează și ele pentru o deplin organizată putere centrală de Stat, în care forța diriguitoare se află în mâna unei clase de mari proprietari de pământ, păduri și

1) Intr'o comunicare ținută în Secția de Istorie a Academiei R.P.R., în anul 1950, și care se află în curs de tipărire, am încercat să aduc argumentele care îngăduie această concluzie.

mine, de sclavi şi ţărani înrobiţi, condusă de un rege „şef” la adăpostul şi cu sprijinul unei de mult şi atot influente tagme preoţeşti. Rolul religiei şi al preoţimei în constituirea puterii conducătoare a fost just relevat de Engels pentru toate popoarele din faza de trecere dela orânduirea gentilică la cea de clasă. Pentru societatea geto-dacă, acest rol al religiei în viaţa publică e în deosebi cunoscut. De aceea, nimic surprinzător în faptul că pe Dealul Grădiştei se găsesc, alături, şi cel mai puternic bastion de rezistenţă al puterii de Stat şi cel mai de seamă centru obştesc al vieţii religioase, întregindu-se, sprijinindu-se şi apărându-se reciproc. Lucrul e semnificativ şi nu lipsit de covârşitoare importanţă. De această indiscutabilă şi primejdioasă unire a celor două forţe în acest punct şi-au dat, pare-se, perfect de bine seamă Romanii, procedând şi la o sistematică distrugere a sanctuarelor şi la ocupaţia de lungă durată cu forţe armate a acestui centru politic, militar şi religios. Această îmbinare ne îndreptăţeşte să vedem în resturile arheologice dela Grădiştea Muncelului cele mai autentice manifestări materiale ale adevăratei şi deplinei suprastructuri politico-religioase din sânul societăţii de clasă dacice în preajma cutropirii ei de către Romani.

Din această primă concluzie ce ne-o dictează rezultatul cercetărilor primului an, izvoreşte şi greaua dar mult promiţătoarea sarcină de a studia cu deosebită atenţie şi în întregime aceste vestigii preţioase. Studiul lor, alături de alte elemente materiale, ne va ajuta în modul cel mai sigur a lămuri baza acelei societăţi şi a cunoaşte, astfel, cât mai veridic esenţa fiinţei şi istoriei Dacilor.

Aspectul civilizaţiei materiale înfăţişat prin descoperirile arheologice mai duce, într'adevăr, şi la o altă concluzie, pe care noi am încercat să o formulăm şi altă dată (vezi **Studii şi Cercetări de Istorie Veche, I, 1, p. c. 147**) şi anume: caracterul original al plăsmuirilor arhitectonice dacice care se desprinde, la tot pasul, atât în plan, concepţie artistică, cât şi în executare. Dacă monumentalitatea şi proporţiile uriaşe ale lucrărilor executate de Daci în acest loc mărturisesc despre o imensă putere de Stat şi de nelimitate resurse, formele în care se realizează aceste lucrări stau mărturie a unei viguroase şi autentice forţe de creaţie artistică populară, cu rădăcini adânc înfipte în pământul autohton.

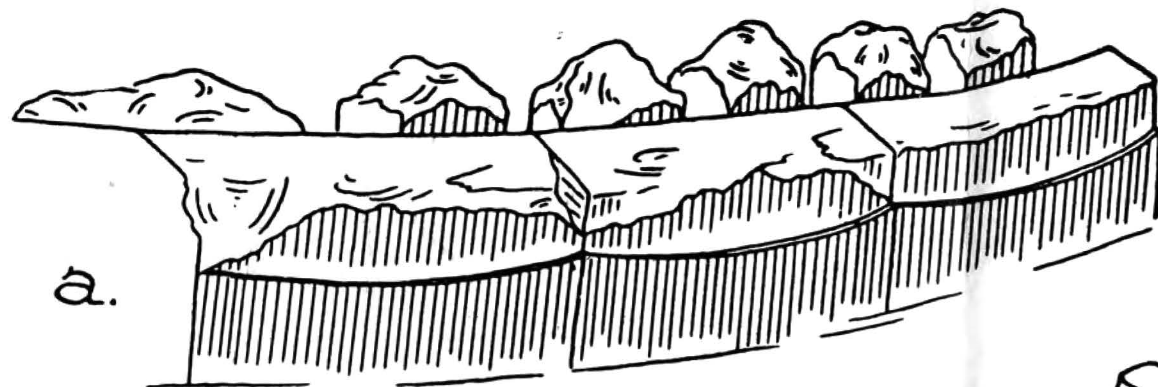
Privindu-le, aceste monumente arhitectonice dau impresia transpunerii în piatră a unor motive şi forme străvechi executate de ţăranii şi păstorii daci, de veacuri, în lemn.

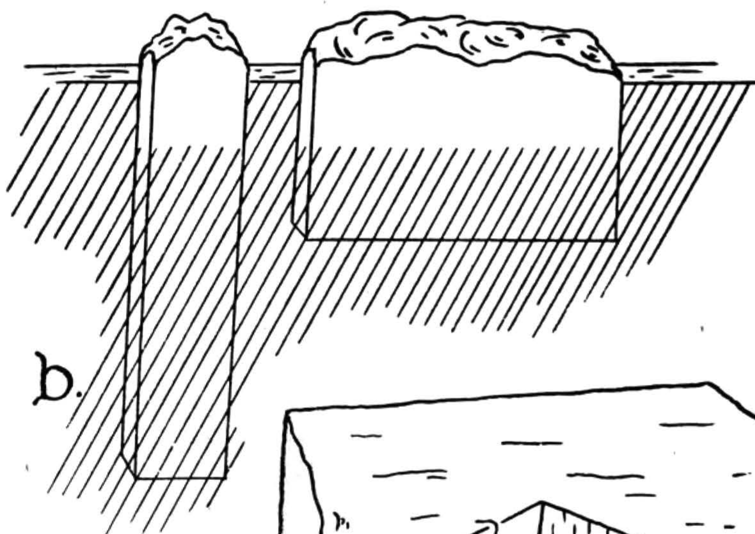
Ca al treilea punct al concluziilor e modificarea unei păreri mai vechi a noastră şi a altora despre rostul aşezării dela Grădiştea Muncelului. Nu mai credem anume ca ea să fi fost o „cetate de scaun”, un fel de reşedinţă permanentă a regilor daci. Pentru aşa ceva locul şi clima nu s'ar potrivi. Noi înclinăm acum să vedem în ea mai mult decât o reşedinţă regească; această aşezare de pe Dealul Grădiştei era, nu numai un venerat loc de închinare, centru religios al obştei Dacilor (aşa cum îl cereau concepţiile de credinţă: în mijlocul codrilor, ferit de văzul profanilor, pe înălţimile pure ale munţilor), dar şi un loc din

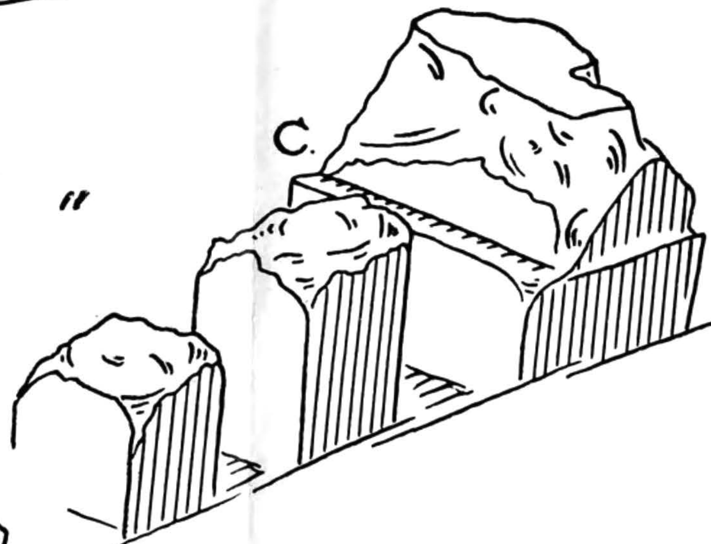
cele mai întărite — **natura et arte,** — chemat să reziste ocrotit de centura fortăreţelor înaintate şi de zidurile lui din preajma sanctuarelor ca o ultimă salvare şi celor mai îndărătnice atacuri ale vrăjmaşului năvălitor: supremul instrument în cârmuirea şi menţinerea Statului dac.

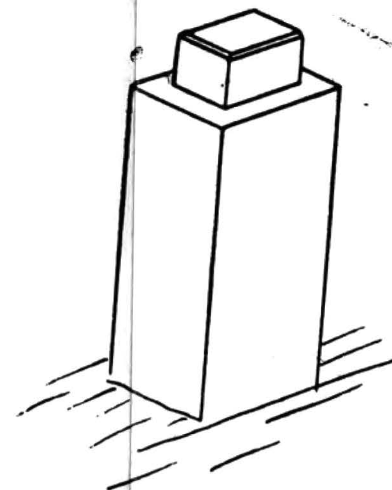
In ce priveşte reşedinţa regească, permanentă şi de toate zilele, ea va fi fost mai curând în turnurile-palate din incinta Cetăţii dela Costeşti.

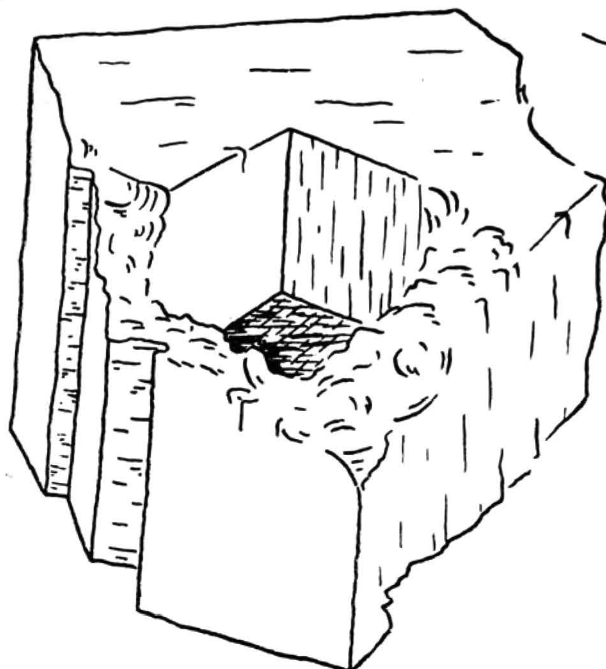
C. Daicoviciu, O. Floca, P. Duka, E. Chirilă, Şt. Ferenczi, V. Manoliu, I. Pop, M. Rednic, M. Rusu, H. Teodoru.

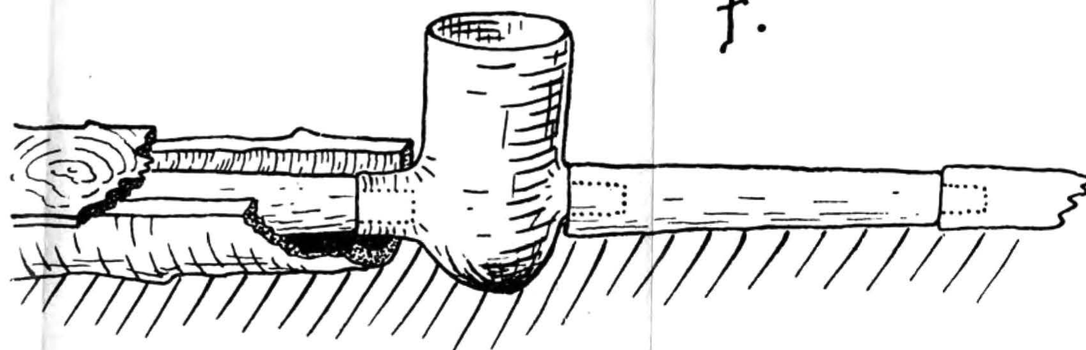

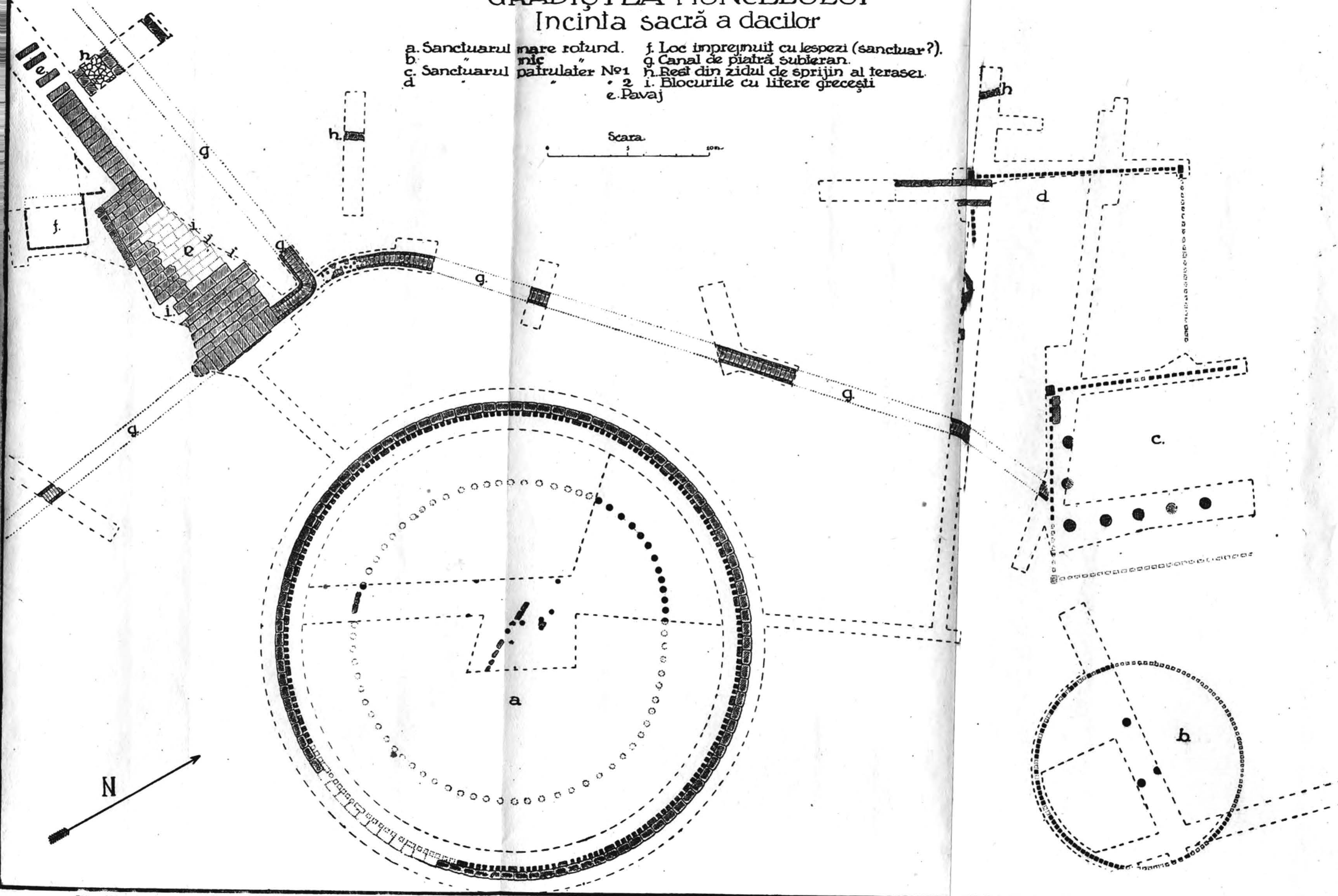

Pl. IV. — Blocurile şi stâlpii dela sanctuare (a, b, c, e); blocul pentru fixarea unui stâlp de lemn dela turnurile de piatră (d); conducta de apă dela cisterna cu jgheabul de lemn (f).

GRĂDIŞTEA MUNCELULUI
Incinta sacră a dacilor
a. Sanctuarul mare rotund.
b. " mic "
c. Sanctuarul patrulater Nº1
d " " " 2
e. Pavaj
f. Loc împrejmuit cu lespezi (sanctuar?).
g. Canal de piatră subteran.
h. Rest din zidul de sprijin al terasei.
i. Blocurile cu litere greceşti
Scara
0
5
10m.
a
b
c.
d
e
f.
g
h
i.
N

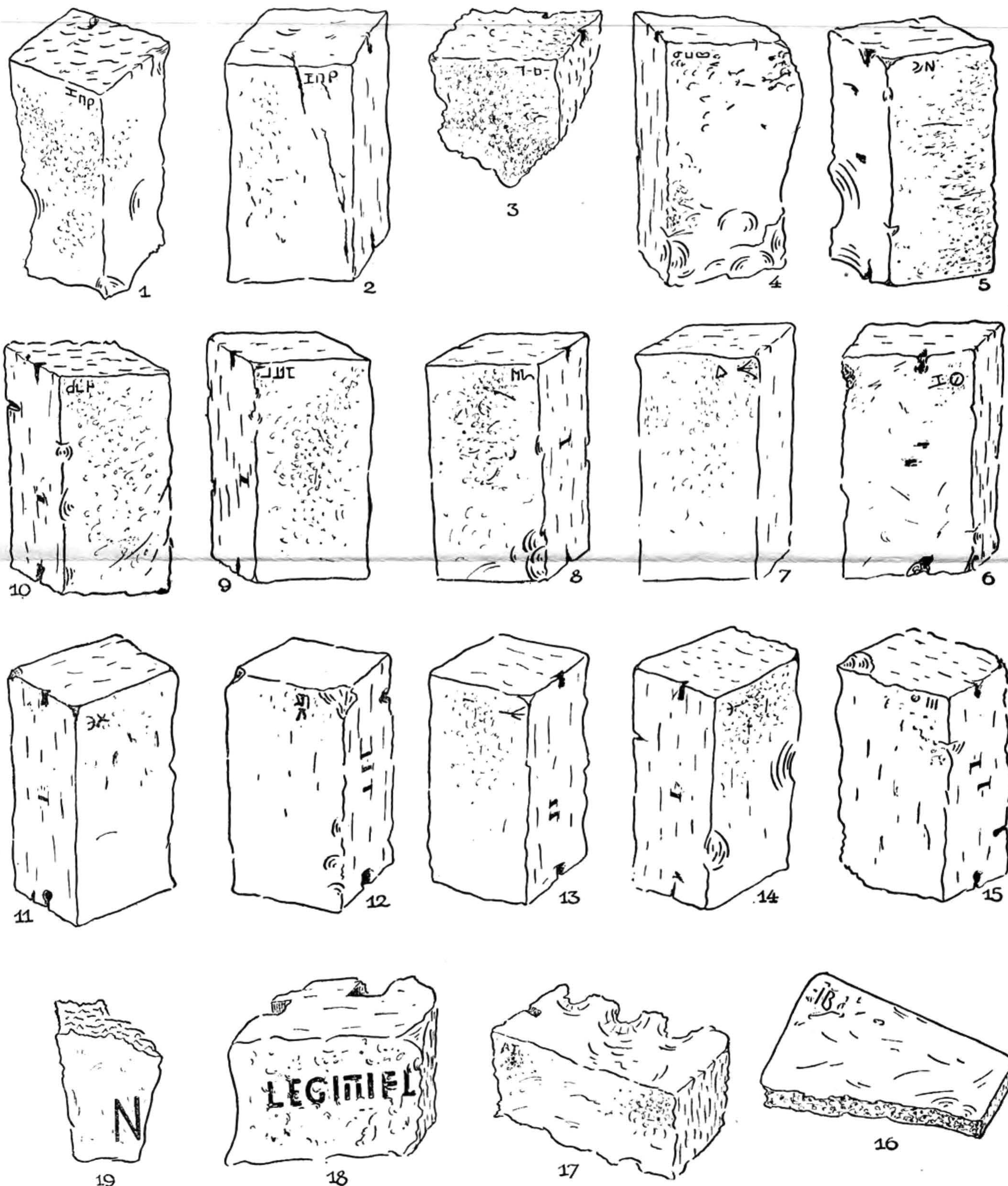
CETATEA DACĂ DELA GRĂDIŞTEA MUNCELULUI

I. Blocuri de calcar din zidul „Incintei sacre," purtând, după cât se pare, nume dacice, gravate cu litere greceşti (nrii 1-17).

II. Bloc de calcar din zidul cetăţii cu inscripţia legiunii romane a 4-a flavia (nr. 18).

III. Fragment dintr'o piatră de calcar cu litera (romană) N, găsit la băile romane (nr. 19).

Scara ca 1:6

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE EFECTUATE IN CAMPANIA ANULUI 1950 LA HISTRIA

Cercetările arheologice întreprinse în vara anului 1950 la Histria au depășit, atât ca durată (20 Mai — 30 Oct.) cât și ca posibilități materiale de lucru, toate campaniile anterioare din 1914 încoace. Interesul și solicitudinea pe care le-a acordat acestui șantier secția de Istorie și Filosofie a Academiei R. P. R. au fost egalate doar de sprijinul deosebit de larg pe care ni l'a dat organizația P. M. R. și conducerea Comitetului provizoriu al regiunii Constanța. Această solicitudine, acest ajutor, atât material, cât și moral, care au asigurat șantierului de la Histria toate mijloacele necesare de lucru, ilustrează odată mai mult larga înțelegere pe care partidul clasei muncitoare și regimul de democrație populară o au pentru cercetările științifice din patria noastră.

Planul de muncă stabilit de colectivul șantierului a avut în vedere, pe de o parte, continuarea lucrărilor întreprinse în campania anterioară, atât în interiorul cât și în exteriorul cetății, pe de altă parte, stabilirea, printr'o serie de sondagii și secțiuni, a punctelor necesare desvoltării pe scară largă a viitoarelor campanii.

Din prima categorie a acestor obiective fac parte săpăturile continuate în sectorul de S. V. al cetății, acolo unde în campania anului 1949 se descoperise un atelier de prelucrat metalele, datând din faza finală a așezării sclavagiste dela Histria (sec. VI al e. n.); săpăturile efectuate în afară de cetate, în sectorul zidului exterior, unde apăruseră urmele unei locuințe din epoca hellenistică și, însfârșit, săpăturile din zona denumită X, situată la cca 600 m spre N. V. de cetate, unde se constatase prezența unor lucrări de pământ, a unor temelii de tipul numit „olbian" și urme de zidărie din epoca hellenistică.

Din a doua categorie de obiective fac parte zona templului grec din sectorul N. E. al cetății, secțiunea E-V deacurmezișul cetății și a valurilor de pământ din afara cetății, precum și cercetările și recunoașterile efectuate în teritoriul histrian, care au dus la urmărirea pe teren a apeductelor orașului și la identificarea unor așezări rurale din epoca barbariei și sclavagismului.

Cercetarea acestor două serii de obiective, atât de depărtate în timp și în spațiu, au dus la unele rezultate, pe temeiul cărora putem astăzi să înțelegem mai bine principalele faze ale istoriei așezării sclavagiste dela Histria, precum și să precizăm cu mai multă certitudine acele sectoare a căror cercetare se impune în campaniile viitoare.

Considerând ca o unitate istorică în desfășurare toate aspectele culturii materiale descoperite atât în interiorul cât și în exteriorul cetății, vom prezenta în paginile care urmează, pe cât posibil în ordinea succesiunii cronologice a etapelor de desvoltare a orașului, rezultatele cele mai însemnate ale campaniei din vara anului 1950, indicate pe planul general al săpăturilor:

I. Monumentele din perioada sclavagismului grec:
1. Sectorul numit X;
2. Sectorul casei hellenistice (purtând indicativul Z 2 c);
3. Sectorul templului grec (purtând indicativul T).
II. Monumentele din perioada sclavagismului roman:
1. Secțiunea E—V (purtând indicativul S);
2. Sectorul din S—V cetății (purtând indicativul E).
III. Apeductele orașului.
IV. Lucrările de salvare de la Mangalia.

I. MONUMENTELE DIN PERIOADA SCLAVAGISMULUI GREC

1) Sectorul X

((Vezi planșa I cu planul de situație Nr. 1)

In punctul X s'a lucrat în continuare sondagiul din 1949. Rezultatele acelui sondaj fuseseră următoarele: descoperirea ceramicei arhaice in situ în „stratul" cel mai adânc, apoi material clasic și hellenistic. In legătură cu materialul hellenistic s'au găsit și resturile unei construcții din piatră neregulată, așezată una peste alta fără legătură între ele, a cărei datare s'a făcut cu ajutorul unui skyphos cu firnis plumburiu, a unui mic depozit de monete divizionare histriene de bronz, găsit între cele două arsuri care marcau nivelele de locuire ale „casei", și a unei monete histriene din sec. IV în e. n. găsită în arsura marcând nivelul cel mai vechi. După epoca hellenistică nu păreau să continue urme decât mult mai târziu și anume: mai multe blocuri așezate tot în unghiu, reprezentând resturi dintr'o construcție a cărei formă și mărime nu se poate încă stabili. Pietrele erau așezate pe o temelie din strate alternative de cenușe cu cărbune, cioburi, etc. și lut steril. La acelaș nivel cu pietrele, și așa cum părea la început, în legătură cu ele, s'au construit trei platforme succesive de mortar. Numai în acest sector deci se succedau două sisteme arhitectonice deosebite, unul grecesc — cunoscut la Olbia în epocile clasică și hellenistică — și unul roman, folosind mortarul. Printr'o monetă găsită într'una din platformele de mortar, s'a datat construcția în primele decade ale sec. IV e. n. Două morminte găsite într'un colț al sondagiului s'au datat — pe baza analogiei cu cele descoperite într'un sector învecinat — în jumătatea a doua a sec. IV e. n. Două vase de factură grosolană, lucrate cu mâna, găsite deasupra uneia din platformele de mortar, ar putea fi datate în sec. VII—IX e. n.

Problema care se punea pentru campania 1950 era urmărirea întinderii și formei „temeliei olbiene" — așa numită pentru că ea s'a găsit utilizată pe scară largă în marea așezare sclavagistă de la Olbia — care se găsise pentru prima dată pe teritoriul R. P. R. Pentru a-

ceasta s'au făcut o serie de șanțuri de căutare și s'a găsit din loc în loc pe o întindere de cca 80 m. S'a observat și felul în care s'a lucrat temelia: în șanțuri de lungimi și lățimi variate, adânci de cca 2 m și cu pereții verticali, săpate în pământ castaniu bogat în cenușe, cu puncte de arsură și cărbune, cioburi, oase, etc., s'au așezat alternativ straturi de lut și de cenușe. Straturile de lut au o grosime de 8—12 cm, cele de cenușe sunt cu câțiva cm mai groase. Pe alocuri sunt și părți de „temelie olbiană" mai neregulat lucrate care nu întrec adâncimea de 1 metru.

Fig. 1. — Resturi de temelie „olbiană", având la mijloc ziduri dintr'o casă hellenistică (caseta α din sectorul X)

Partea superioară a temeliei se găsește în săpătură la o adâncime variind între 0,75 și 1,50 m diferență de nivel care se explică prin faptul că pe alocuri ea a fost distrusă.

Din construcția a cărei temelie o constatăm nu s'a găsit nicio urmă, până în prezent singurul rest cunoscut fiind blocurile descoperite în 1949 și care sunt așezate în șir pe una din laturile temeliei, ceeace dovedește legătura dintre temelie și ceeace a rămas din construcție. Observațiile făcute în cursul acestei campanii par a dovedi că acest fragment de construcție este legat de această „temelie olbiană" și nu de straturile de mortar, datate dela începutul sec. IV al e. n. (fig. 1).

Săpătura din punctul X păstrând caracterul de sondaj, nu s'a putut descoperi toată întinderea „temeliei olbiene", lucru ce nu se poate face decât printr'o săpătură de mare suprafaţă. Aceasta ne-ar putea arăta într'o oarecare măsură planul construcţiei, şi prin aceasta scopul. Intinderea mare ne face să ne gândim la greutăţile pe care le întâmpina construirea şi dacă pentru temelie cenuşa se găsea la faţa locului, lutul trebuia adus poate din malul lacului de unde se ia şi azi — la fel şi piatra de calcar din care erau blocurile destul de mari ale suprastructurei. Este fără îndoială însă că această construcţie, necesitând o atât de îngrijită şi amplă temelie, pentru care s'a

Fig. 2. — Treptele din subsolul casei hellenistice din sectorul X.

întrebuinţat mâna de lucru ieftină a sclavilor, presupune că cel puţin în epoca hellenistică (sec. III în e. n.), acest sector avea o funcţiune importantă în aşezarea sclavagistă dela Histria.

In caseta α săpată în campania anului 1949, unde erau resturile unei construcţii hellenistice, s'a observat că, lipit de zidul Est şi acoperit de pietre dărâmate din zid, era un zid care cobora dela Nord la Sud, formând patru trepte, acestea din urmă din piatră albă, restul construcţiei fiind din piatră neregulată şi pe alocuri păstrând urme din lutul care lega pietrele între ele. Descoperirea scării, lămureşte problema care se punea dacă aceste construcţii din ziduri de piatră neregulată, relativ bine lucrate la interior şi cu exteriorul necioplit, erau îngropate în pământ. Scara confirmă ipoteza că avem de a face sau cu locuinţe îngropate sau mai degrabă cu subsolul unor locuinţe (fig. 2).

Materialul recoltat în săpătură se compune în cea mai mare parte din fragmente ceramice din epocile arhaică, clasică și hellenistică și numai câteva rare cioburi de epocă romană. Pe lângă acestea s'au găsit însă și fragmente ceramice de tip Latène indicând prezența populației autohtone chiar pe teritoriul Histriei. In afară de ceramică s'au găsit și obiecte din os și corn, destul de numeroși bulgări de fier, săgeți din bronz și monete: cele mai multe monete autonome histriene de bronz (sec. III î. e. n.) și monete divizionare, precum și câteva monete dela Filip II și Alexandru (sec. IV î. e. n.).

Materialul arhaic se găsește în săpătură la cca 3,50 m adâncime și continuă în jos până la cca 5 m, unde se dă de apă; ici și colo apare și în celelalte „straturi". Intre 3,50 și 1 m adâncime a apărut „stratul" în care se găsește material hellenistic. Tot între aceste adâncimi este cuprinsă construcția hellenistică cu scara din caseta și „temelia olbiană" cu ceeace a rămas din suprastructura ei. Construcția cu temelie „olbiană" apare, în urma observațiilor făcute, ca fiind posterioară construcției hellenistice dar foarte probabil aparține aceleiași epoci și nu are legătură cu platformele de mortar găsite în 1949 și datate în sec. IV e. n.

In șanțul făcut chiar în malul de Nord al lacului Sinoe, s'a dat peste un zid din blocuri mari de piatră ecarisată. (X_1 pe planul de situație). Blocul cel mai mare are dimensiunile 1,75×0,35×0,35. Zidul n'a păstrat peste tot aceiași înălțime; într'un singur loc s'au păstrat patru blocuri, unul peste altul, în rest sunt trei, două sau chiar unul. Inălțimea variază între 1,95 și 0,20 m. Pe alocuri, deasupra blocurilor și în spatele lor, mai sunt pietre mai mari și mai mici, poate resturi de emplecton. Altfel, zidul era în spate sprijinit de pământ și apare ca un fel de parament.

Zidul are baza pe partea superioară a „stratului" arhaic și în preajmă sunt părți de „temelie olbiană" care îi pare posterioară — ceeace face probabilă datarea lui în cuprinsul epocii hellenistice. (fig. 3).

Traseul zidului apare destul de curios: o lature lungă de 5 m cu direcția N NV face, în capătul dinspre S SE un unghiu drept și pe distanță de 1,50 m o ia spre ENE, unde iar face un unghiu drept spre NNV la 0,80 m făcând iar un unghiu drept. O ia apoi iar spre ENE pe distanță de 3 m., unde se întrerupe. Capătul dinspre NEV al laturei lungi, pare-se că continuă.

Faptul însuși că într'un sector atât de îndepărtat — circa 600 m de cetatea propriu zisă — apare un complex de edificii datând cel mai târziu din sec. III î. e. n., dovedește că avem de a face cu o fază deosebit de însemnată din viața istorică a Histriei. Este vorba, fără îndoială, de o fază de maximă desvoltare a acestei așezări sclavagiste, în care, chiar la o așa de mare depărtare de acropolă, se construesc edificii însemnate, cu temelii deosebit de îngrijit lucrate, alături de care, chiar pe malul lacului, se găsea deja un zid sau un parapet construit din blocuri mari de piatră, datând probabil din sec. V.—IV î. e. n. și având probabil o funcțiune defensivă legată de viața acestui sector al orașului. Trebue să atragem deasemenea atenția

asupra fragmentelor de olărie indigenă de tip Latène descoperite împreună cu fragmentele de ceramică arhaică greacă în stratul cel mai vechi al acestui sector, dovedind pentru prima oară în chip sigur prezența populației băștinașe în interiorul așezării sclavagiste dela Histria, prezență deabia postulată de cercetătorii anteriori și, în orice caz, mult subestimată de istoricii burghezi, pentru care orașul Histria părea să fi trăit independent de populația indigenă, fără de care însă nu s'ar fi putut întemeia și desvolta.

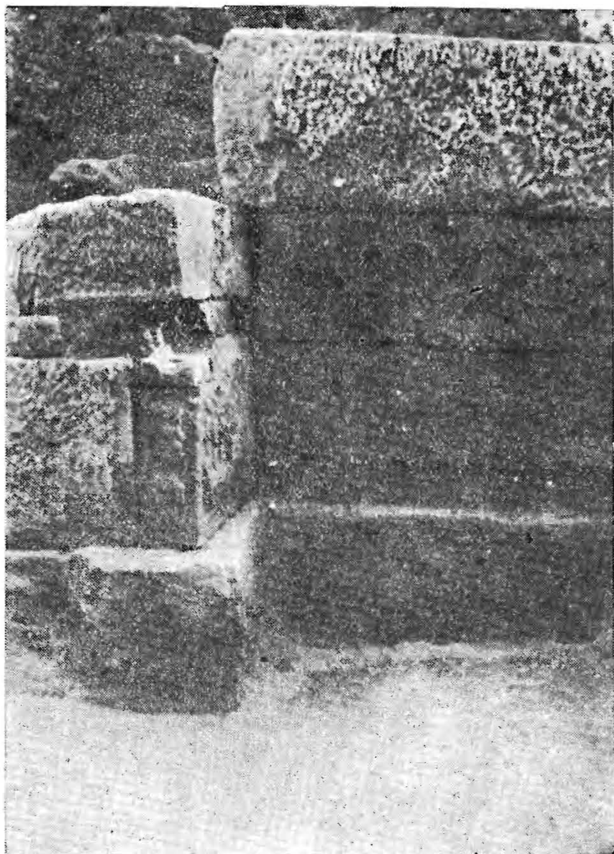

Fig. 3. — Zid grecesc din sectorul X.

In sectorul Z 2 — așa denumit prin prezența zidului exterior construit la 370 m spre Vest de cetate — săpăturile au avut ca obiectiv completa degajare a locuinței hellenistice, degajare care fusese parțial efectuată în campania din 1949. Săpăturile din careul Z 2 c, de **12x12 m**, perpendicular pe tranșeea Z 2 A, trasată în vara trecută, au dus la stabilirea a trei straturi de cultură : 1) Stratul superior, apar-

ținând fazei finale a sclavagismului roman, determinat ca atare prin materialul ceramic, compus dintr'o pastă de argilă roșie monochromă, lucrată cu roata și bine arsă, sau dintr'o pastă cenușie, impură, lucrată cu mâna, precum și printr'un mormânt limitat pe latura nordică de plăci mari de terracotta și fragmente mici de amfore, de tipul celor trei morminte descoperite anul trecut în tranșeele Z 2 și Z 2 A.

2) Stratul mijlociu, greco-roman, reprezentat prin materialul ceramic de pe podina descoperită în interiorul locuinței, la 0,90 m. adâncime dela limita superioară a zidurilor, material descoperit in situ și compus din argilă roșie monochromă, lucrată cu roata și fragmente de ceramică hellenistică.

3) Stratul inferior, hellenistic, determinat prin locuință, material ceramic și monete.

Locuința e de forma unui patrulater, ușor arcuit spre interior pe laturile sale de V și E închizând o suprafață de 4,20×3,75 m. Se remarcă la zidurile de N și S două scobituri simetrice, care coboară de la limita superioară a zidurilor și până la 1/2 m dela baza acestora. Peretele E prezintă un fel de fereastră dreptunghiulară de 0,25x0,40 m, astupată cu o placă de terracotta. Intreaga jumătate de N din interiorul locuinței este acoperită de resturi de ceramică comună, răspândită pe un strat de pământ galben, foarte bogat în arsură, lemn carbonizat, cenușă. Această ceramică alcătuește o grupă aparte, față de cealaltă grupă net hellenistică, prin tehnică și ornamentație, dar de factură inferioară, probabil produs local.

Se remarcă și două figurine de terracottă, fragmentate, de tip tanagrean, de fabricație, probabil locală.

La exterior s'a urmărit un zid paralel cu peretele E al locuinței, care se îmbucă în acesta în partea de N și de S, închizând astfel o suprafață quasi-rectangulară de 4,60x0,60 m la N și 4,60x0,35 la S. Identitatea sistemului de construcție ne face să conchidem că este contemporan cu locuința. Dealtfel și materialul ceramic recoltat pe această suprafață, precum și figurina de terracottă corespund întru totul materialului și statuetelor din locuință, la care se adaugă și o monetă histriană de bronz având pe av. roata cu 4 spițe și pe rv. inscripția IΣT.

In fața peretelui S a locuinței, (Fig. 4) în tranșeea Z2A, se remarcă o zidărie, care face corp comun cu zidul exterior locuinții în partea sa de E, și se prelungește spre V, mergând paralele cu peretele S al locuinței, până la scobitura din mijlocul acestuia, alcătuind un soiu de culoar protector de 0,75 m lățime. Peste această zidărie, evident din epocă, se observă o altă zidărie târzie, formată din pietre mici, neregulate, legate cu pământ galben.

Pe de o parte, faptul că zidăria locuinței este formată la interior din blocuri regulate de piatră legate cu pământ, de forma unei cărămizi, iar, pe de altă parte, totala neglijare a zidurilor din punct de vedere estetic, la exterior, duc la concluzia că e vorba de subsolul unei locuințe, a cărei parte superioară dărâmându-se s'a revărsat în

transeea Z2A. Putem astfel face legătura cu massa de dărâmătură și chirpic de acolo, descoperită în campania din 1949.

In colțul de SV al acestui subsol a apărut o platformă pătrată din piatră, care servea probabil pentru sprijinirea unei scări de lemn ce ducea în încăperea de deasupra.

In imediata apropiere a acestei locuințe, la cca 2 m spre V, s'a degajat, încă din campania anului 1949, o frumoasă fântână construită din blocuri mari de piatră regulat tăiate. La cca 12 m spre V a apărut, în cursul actualei campanii, o podea din pietre neregulat tăiate, care pare să reprezinte o stradă pavată.

Fig. 4. — Subsolul unei case hellenistice săpat în întregime în sectorul zidului exterior al cetății (Z^2).

Toate aceste elemente, locuința cu materialul ei ceramic datând din epoca hellenistică, fântâna și eventuala stradă, aparținând aceluiaș nivel de viață, dovedesc odată mai mult că, în sec. IV—III î.e.n., aria locuită a orașului Histria se extindea mult mai spre V decât ceiace se credea în deobște până la cercetările noastre. Săpăturile ulterioare vor trebui să adâncească această problemă, necesară cunoașterii așezării sclavagiste de la Histria în faza sa de maximă desvoltare economică și culturală.

3. Sectorul templului grec (vezi Planșa II cu planul de situație No. 2)

Alt sector din faza mai veche a Histriei, explorat în campania anului 1950, e acel marcat pe planul general al lucrărilor cu indicativul T. Situat pe latura din spre mare a cetății la cca 50 m Sud

de turnul de Nord Est și în imediata apropiere a țărmului lacului Sinoe (altădată țărmul Pontului Euxin), sectorul la care ne referim s'a impus atenției noastre prin resturile unui zid de piatră de factură greacă, mărginind în direcția Est un complex de zidării romano-bizantine presărate pe o suprafață de aproximativ 370 m², despre a căror cercetare în campaniile precedente nu ni s'a păstrat nici de data aceasta nici un fel de informații. Complexul acesta, identificat de Pârvan cu un templu al Afroditei, pare să fi dat la iveală — ca elemente susceptibile să sprijine această localizare — o serie de statuete de lut arhaice de tipul cunoscut al „Afroditei cu porumbelul" (astăzi la Muzeul Național de antichități). La ce adâncime și în ce punct anume au fost găsite statuetele (ca și unele vase corintiene și rhodo-ioniene, publicate de Pârvan în **„Inceputurile vieții romane la gurile Dunării"**, pp 26—28), nu s'a putut stabili cu precizie. Sigur e doar că săpăturile n'au atins în niciun punct al sectorului cercetat o adâncime mai mare de 80 cm și că, cu excepția zidului de care am vorbit, toate celelalte vestigii vizibile la începutul campaniei 1950 datau din ultima fază de existență a cetății.

Suprafața cercetată de noi în cursul acestei campanii a fost de cca 650 m², adâncimea săpăturii variind între 5,50 și 3,60 m. La început, intenția noastră a fost de a lărgi în direcția Sud aria cercetată de Pârvan și colaboratorii lui, fără a reveni asupra porțiunii explorate de ei. In timpul lucrului însă, ni s'a impus obligația de a curăți, pe de o parte, zona din imediata apropiere a zidului de factură greacă, pe de alta, dealungul laturii sudice a ariei cercetate de Pârvan, o suprafață de cca 250 m², în cuprinsul căreia sondagiul de mai puțin de 1 m adâncime al predecesorilor a fost împins până la o adâncime de 3,40 m dela suprafața solului.

Sintetic privite, rezultatele acestei prime campanii în sectorul **T** al cetății se grupează în jurul a trei principale obiective : edificiul monumental ale cărui laturi de Est, de Sud și (în parte) de Vest au putut fi degajate ; zidul grec căruia — spre a-l deosebi de un alt zid de factură asemănătoare, scos la iveală în cursul cercetărilor — îi vom spune zidul **I** ; în sfârșit, în regiunea dela Sud de clădirea abia menționată, o serie de încăperi numai în parte explorate, precum și un drum pavat cu lespezi, orientat NE-SV. Fig. 5.

a) Din edificiul monumental — al cărui caracter n'a putut fi determinat cu absolută precizie, dar pe care totul ne îndeamnă să-l considerăm un templu — n'au putut fi degajate în cursul campaniei încheiate decât laturile de Est (în cea mai mare parte), de Sud (în întregime) și de Vest (pe o porțiune de 5,30 m). Adâncimea la care a trebuit să coborîm, ca și obligația pe care ne-am impus-o de a nu sacrifica decât strictul indispensabil din zidăriile suprapuse, au făcut ca până în acest moment să nu cunoaștem dimensiunile exacte ale edificiului, nici destinația sa adevărată. Apare, totuși, neîndoios că e vorba de o clădire dreptunghiulară, cu latura scurtă de 14,30 m. orientată Nord-NordVest în sensul lungimii. Vestigiile date la iveală reprezintă o parte din „platforma" sau „baza" monumentului (ceeace Grecii numeau **krepis** sau **krepidoma**), în chip obișnuit înconjurată

de trepte. In cazul nostru, trepte au fost descoperite de-alungul întregei laturi Sud și a părții degajate din latura Vest; lipsesc de-alungul laturii Est, a cărei vecinătate cu zidul I (aproape paralel cu edificiul, dar, după toate probabilitățile, independent de el) pune probleme ce-și așteaptă încă deslegarea. (planșa III).

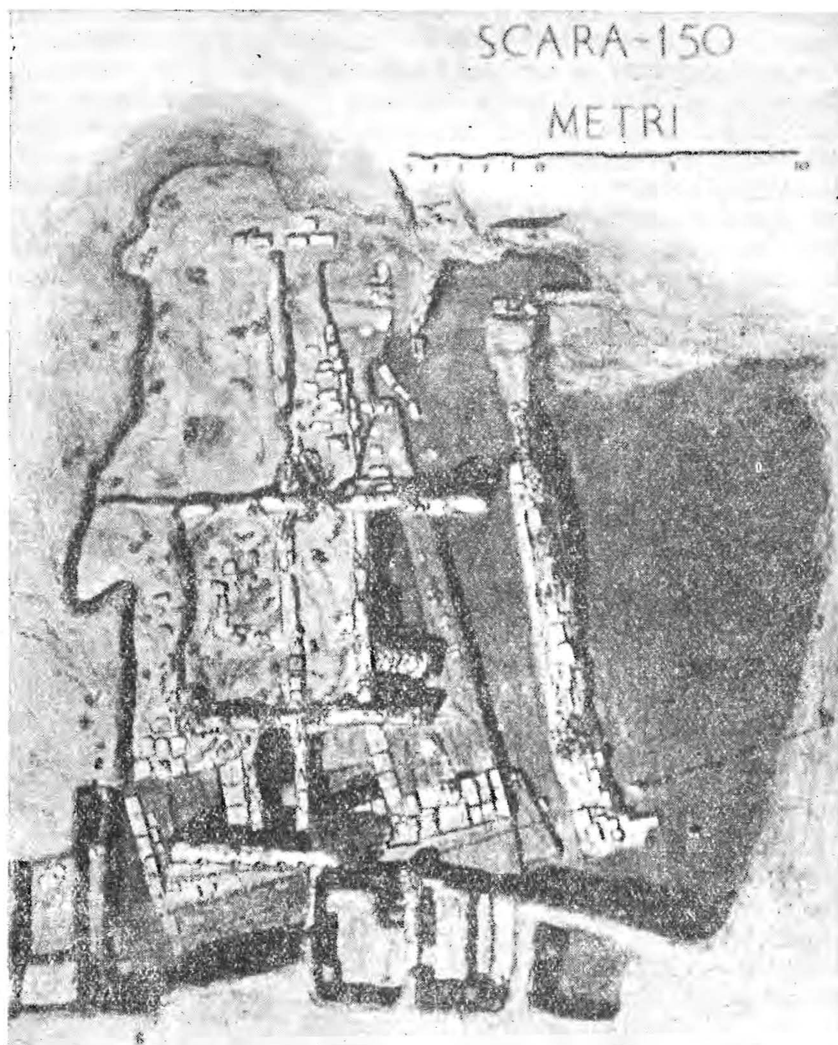

Fig. 5. — Vedere generală a sectorului templului grec.

Materialul din care a fost clădit edificiul e un calcar gălbui, devenit friabil cu trecerea vremii. Pe porțiunea conservată, **krepidoma** e alcătuită din blocuri lungi de cca 1 m (la trepte mai scurte și mai subțiri la platforma propriu zisă), dispuse cu o regularitate desăvârșită. Cel puțin la colțuri, blocurile par să fi fost legate cu scoabe

metalice. Adăugate la consideraţia că edificiul e aşezat pe stâncă şi că sondajele executate în două puncte din interiorul lui n'au scos la iveală urmele vreunei aşezări anterioare, particularităţile de tehnică constructivă pe cari le-am relevat, ca şi monetele descoperite pe treptele edificiului sau la nivelul acestora, aparţinând, fără excepţie, celor mai vechi emisiuni histriene cunoscute, ne fac să credem că ne găsim în faţa unei clădiri din primele timpuri ale Histriei, după toate probabilităţile din sec. V-IV î. e. n.

Sigur, oricum, e că de-alungul existenţei mai mult decât milenare a aşezării sclavagiste dela Histria, clădirea a cunoscut vicisitudini diverse, concretizate în cel puţin patru faze constructive. Cea dintâi, a edificiului monumental, se încheie cu dărâmarea acestuia în condiţii asupra cărora urmele de incendiu vizibile în numeroase puncte ale platformei şi în stratul de pământ corespunzător aruncă o lumină sugestivă. E vorba, după toate probabilităţile, de distrugerea Histriei de Goţi în veacul al III-lea, în urma căreia condiţiile de viaţă pe aceste meleaguri n'au mai atins niciodată nivelul dinainte de catastrofă. Aşa se explică pentru ce amenajările ulterioare nu prezintă un caracter de monumentalitate: un zid înălţat chiar pe treptele laturii Sud a edificiului e din pietre neregulate, lipit cu pământ, şi la fel se înfăţişează şi alte două ziduri suprapuse acestuia, unul anterior, altul posterior epocii constatiniene. Cronologia lor a putut fi fixată cu precizie, mulţumită unor monete purtând efigiile lui Diocletian şi Constantin, aflate sub podeaua corespunzătoare ultimului strat de zidărie şi care, prin condiţiile în cari au fost găsite, constitue un sigur terminus post quem pentru această din urmă.

b) ZIDUL I, despre care s'au spus câteva cuvinte înainte, prezintă şi el caracteristicile tehnicei constructive greceşti din sec. V-IV î. e. n., ceeace face că, fără şovăire, poate fi considerat ca aparţinând aceleiaşi vremi ca edificiul în preajma căruia se înalţă. Ca şi acesta, zidul e aşezat direct pe stâncă. Ca şi acesta, e construit din blocuri de calcar gălbui de 1,20—1,30 m lungime, ridicându-se pe o „talpă" formată din trei rânduri de blocuri din acelaş material, dar de dimensiuni mai mici (75-100 cm). Intr'un caz şi în celălalt, blocurile nu par legate cu nimic: ele sunt numai bine netezite în punctele de contact, şi anume pe margini, formând un soiu de ramă înlăuntrul căreia piatra e numai ciocănită.

Nici rostul, nici dimensiunile acestui zid, orientat SE-NV, n'au putut fi încă lămurite. In punctele unde e mai bine conservat, înălţimea lui e de 1,30-1,40 m. Lungimea adevărată n'a putut fi însă stabilită, zidul prezentând la amândouă extremităţile urme de distrugere sistematică. Tot aşa, asupra funcţiunii lui, nu suntem în măsură să facem decât presupuneri. Imprejurarea că zidul e lucrat cu îngrijire numai pe faţă de Vest, în timp ce pe faţa de Est săpăturile au scos la iveală câteva blocuri de mari proporţii, perpendiculare pe extremitatea lui sudică şi formând trup cu el, ni se pare a îndreptăţi ipoteza că e vorba de un dig, cheiu sau balustradă, a cărui utilitate, în acest loc, la câţiva metri de mare, trebue să se fi făcut neapărat simţită. Aceasta ar explica grosimea considerabilă a zidului, dacă

blocuri de felul celor pomenite il dublau pe întreaga-i lungime. Pe de altă parte, vecinătatea unui monument ca presupusul templu, trebuie să fi determinat singură execuția îngrijită a feții vestice, cu care templul era în legătură directă prin podeaua de piatră ale cărei urme sunt încă vizibile în dreptul colțului sud-estic al edificiului.

c) Ultimele obiective puse în lumină de săpăturile din acest sector se situează în afara perimetrului cercetat altădată de Pârvan, în dreptul laturii Sud a clădirii descrise mai sus. De-alungul unei părți a acestei laturi, până în colțul sudvestic al clădirii și la nivelul ultimului rând de trepte, a ieșit la iveală un drum pavat cu lespezi neregulate, poate calea de acces la templu, în orice caz o stradă contemporană cu el, a cărei utilitate, ca punct de plecare a unor cercetări viitoare, trebuie subliniată. Tot în această parte a sectorului, imediat sub stratul de humus vegetal, îngust aci de 30 cm, s'au identificat două încăperi aparținând celei mai recente perioade constructive a cetății. Cantitatea neobișnuită de argilă găsită în ele precum și numărul tot atât de mare de cioburi romane târzii, de olane arse numai pe jumătate și de cărămizi aparținând mai multor tipuri arată, fără putință de îndoială, că ne găsim în prezența unor cuptoare, datând din a doua jumătate a sec. V I al erei noastre, cum rezultă din descoperirea în acest loc a unui mic tezaur de monete de bronz, cuprinzând 28 piese cu chipurile împăraților Justinus, Mauricius Constantinus și Mauricius Tiberius.

II. MONUMENTELE DIN PERIOADA SCLAVAGISMULUI ROMAN

1. Secțiunea E. V. (vezi planul de situație Nr. 2)

Suprafața enormă, rămasă încă necercetată, atât în interiorul cât și în exteriorul cetății, față de care săpăturile executate până în prezent nu reprezintă decât o modestă parte și aceia numai în ceeace privește stratul final al așezării sclavagiste dela Histria, a impus ca principală sarcină a campaniei din vara anului 1950 executarea unei largi secțiuni pe toată lungimea teritoriului în care se găsesc urmele vechiului oraș (planșa IV).

Trasată prin mijlocul cetății propriu zise și peste zidurile ei romane, până în afara valurilor de apărare, această secțiune a fost săpată în adâncime până la punctul O (stâncă, apă ori nisip și scoici), pe o lungime totală de 320 m, cu o lărgime de 4 m și cu orientarea est-vest. Străpungerea s'a făcut astfel dela firul apei lacului Sinoe de azi (malul mării era aci înaintea așezării nisipurilor de pe Chituc și înainte de retragerea mării la cca 1 km spre Est) perpendicular peste zidul de incintă și peste cele trei valuri din fața lui. Adâncimea săpăturii a mers în unele locuri la 5,25 m. Punctul O (în cazul acesta stânca) a fost atins în 18 locuri diferite, pe o linie de 215 m, adică dela malul lacului până la poarta zidului mare. Mai la Vest, în imediata apropiere a zidului, în afara lui, pe restul de 115 m lungime, s'a ajuns în alte patru puncte la O (de astă dată stânca dispare și O

este înregistrat la apa dela nivelul mării sau la straturile de nisip cu scoici marine și alge). Nu s'a putut perfora în întregime linia tranșeei, pentru că acolo unde s'au întâlnit ziduri, pavaje, străzi, curți, canalizări și alte urme monumentale, ele au fost menajate, executându-se săpătura în adâncime numai acolo unde ea s'a putut face fără sacrificarea monumentelor.

Tranșeea a fost împărțită în patru sectoare de câte 80 m lungime. In rapoartele noastre și în planul general, secțiunea va purta indicativul S, iar sectoarele, indicativul S. I-S. II-S. III-S. IV pornind dela E (malul lacului Sinoe) spre V, oprindu-se la cca 90 m. dincolo de zidul cel mare de incintă al cetății.

Rezultatele obținute în această campanie ne-au dus la următoarele constatări:

1) Cunoașterea reliefului inițial al insulei stâncoase pe care s'au așezat primii locuitori și aflarea întinderii regiunii stâncoase către Vest;

2) Stabilirea a 4 straturi succesive de cultură materială și, în oarecare măsură, proporțiile desvoltării lor respective;

3) Datarea valurilor din fața zidului mare roman;

4) Descoperirea vechiului zid de incintă anterior restrângerii orașului dela sfârșitul sec. III al erei noastre.

Determinarea formei inițiale a stâncii, care constitue acropolea Histriei, ne-a interesat nu numai din punct de vedere al configurației terenului dar și din acela al muncii omenești cu ajutorul căreia s'a construit platforma necesară celei mai vechi așezări sclavagiste din Dobrogea. Cercetările noastre au putut astfel determina cu certitudine cel mai vechi strat de cultură din acest sector care începe chiar dela țărmul mării, astăzi lacul Sinoe. Prin cioplirea unor pereți verticali a doi colți de stâncă, făcând funcțiune de piloni, s'a construit un postament de pietriș înalt în spre țărm de aproape 2 m peste nilul mării și descrescând treptat spre V, acolo unde terenul era mai ridicat, postament necesar clădirii primelor ziduri din această zona (Planșa V).

Prezența a numeroase fragmente de ceramică arhaică constitue un **terminus post quem** al acestui strat surprins în primul sector al secțiunii noastre. Nivelul coborând uneori până la 7 m, relativa îngustime a secțiunii, ca și grija de a nu deranja straturile superioare, nu ne-au îngăduit să urmărim decât în câteva puncte acest prim strat constituit din materiale de cultură aparținând sfârșitului sec. VI și începutului sec. V. î. e. n. Nu știm încă dacă nu poate fi vorba de o lucrare executată cu material de umplutură mai vechi, luat din împrejurimi, deabea în epoca hellenistică, datată prin prezența a numeroase fragmente ceramice, mănuși de amforă și a unor monete histriene autonome (Istros autonom reprezentând pe Demetra cu văl și vulturul cu delfinul; Istros autonom cu legenda ΙΣΤ pe întreg aversul și roata cu 4 spițe pe revers; Istros autonom reprezentând pe Apollon pe omphalos și vulturul cu delfinul). Numai cercetările ulterioare ne vor îngădui să precizăm dacă cel mai vechi strat de cultură, conținând materiale din epoca arhaică, a avut viața sa independentă sau

dacă el face corp cu stratul hellenistic, căruia i-a servit drept postament construit **ad-hoc.** Aceasta cu atât mai mult cu cât nu putem menționa nici în acest sector, atât cât a fost el săpat, construcții de

Fig. 6. — Vedere generală a basilicii. In primul plan, cripta.

piatră din epoca hellenistică. Aproape întreg acest strat nu arată, în afară de postamentul de petriș și de fragmentele ceramice de deasupra sa, decât masse compacte de pământ galben amestecat cu piatră și arsură de tot felul.

Un al doilea strat, de jos în sus, trebue socotit greco-roman (sec. II î. e. n. — sec. III al e. n.), pentru că el cuprinde multă ceramică hellenistică târzie, apoi ceramică de factură combinată și mari cantități de ceramică cu pastă de calitate bună, cu roșu puternic, de tipul cel mai bun roman. Urme de ziduri în cărămidă cu var, ziduri din blocuri de talie bine lucrate și așezate, reliefuri în marmoră, numeroase **tegulae mammatae**, obiecte în sticlă, ca și metal, arată apartenența lor la această epocă.

Numai la un metru deasupra acestui strat și aproximativ 2 m sub actualul sol format din dărâmături, sol care în părțile centrale se urcă până la 10 m deasupra nivelului mării, apar insistent urmele celui de al treilea strat, datând din sec. IV-V al e. n. Aci zidurile sunt dărâmate până în temelii. Totuși, urmele lor masive, acelea ale porților de intrare din diferite edificii și locuințe, urmele pavajelor interioare și ale străzilor, ale canalelor de scurgere a apelor, ale chiupurilor cu provizii sau ale obiectelor de uz și ornamentație, sunt mai bine păstrate. Monetele dela Maximin Daza sau Constantin cel Mare, întăresc încercarea de datare a acestui strat.

Insfârșit, deasupra, pe toată lungimea secției și pe toată lățimea ei, apare categoric stratul roman-bizantin, acela al sec. VI — începutul sec. VII, cu toate caracteristicele pe care i le cunoaștem pretutindeni, din întreg cuprinsul cetății. După degajarea ierbii și a humusului de numai 10-15 cm, resturile ultimului oraș histiran din timpul lui Tiberiu-Constantin, apar într'unul din cele mai impresionante aspecte: rase până la temelii, dar cu toate temeliile păstrate pe înălțimile de 50—60 cm, zidurile apar unele lângă altele cu insistentă regularitate. Toate sunt orientate spre Sud-Est și, privite în ansamblul, construcțiile și străzile ne dau imaginea că întreg orașul acestei epoci — cu case bine construite, cu ferestrele din sticlă groasă, verzue — avea aceeași orientare Sud-Est și că străzile lui convergeau către un punct central — probabil portul — în direcția SE.

Secțiunea a tăiat, desigur, unul din cartierele cele mai înstărite ale orașului în ultima sa fază, ilustrând prin contrastul cu locuințele modeste din alte cariere sau din afara incintei procesul de diferențiere economică și socială în ultimele veacuri ale istoriei Dobrogei sclavagiste.

Trebue să amintim în chip special cu acest prilej și descoperirea, în cel de al treilea sector al secțiunii noastre, la cca 190 m de punctul său inițial, a unei basilici creștine, care face, din punct de vedere cronologic, legătura dintre stratul al III-lea și al IV-lea. (fig. 6-7).

Această basilică, degajată în întregime, reprezintă cel de al treilea monument creștin bine precizat descoperit până în prezent în cetate (în afară de basilica mare situată în partea de SE a cetății și de basilica modestă, cimiterială, descoperită la cca 180 m spre V de zidul incintei).

Nivelul ultim de viață al acestei basilici este documentat de pavimentul, construit din cărămizi, al năvii sale centrale, cât și de cele două baze de coloană, descoperite **in situ** pe peretele ce o despărțea de nava colaterală dreaptă. O monetă de la Justinian, descope-

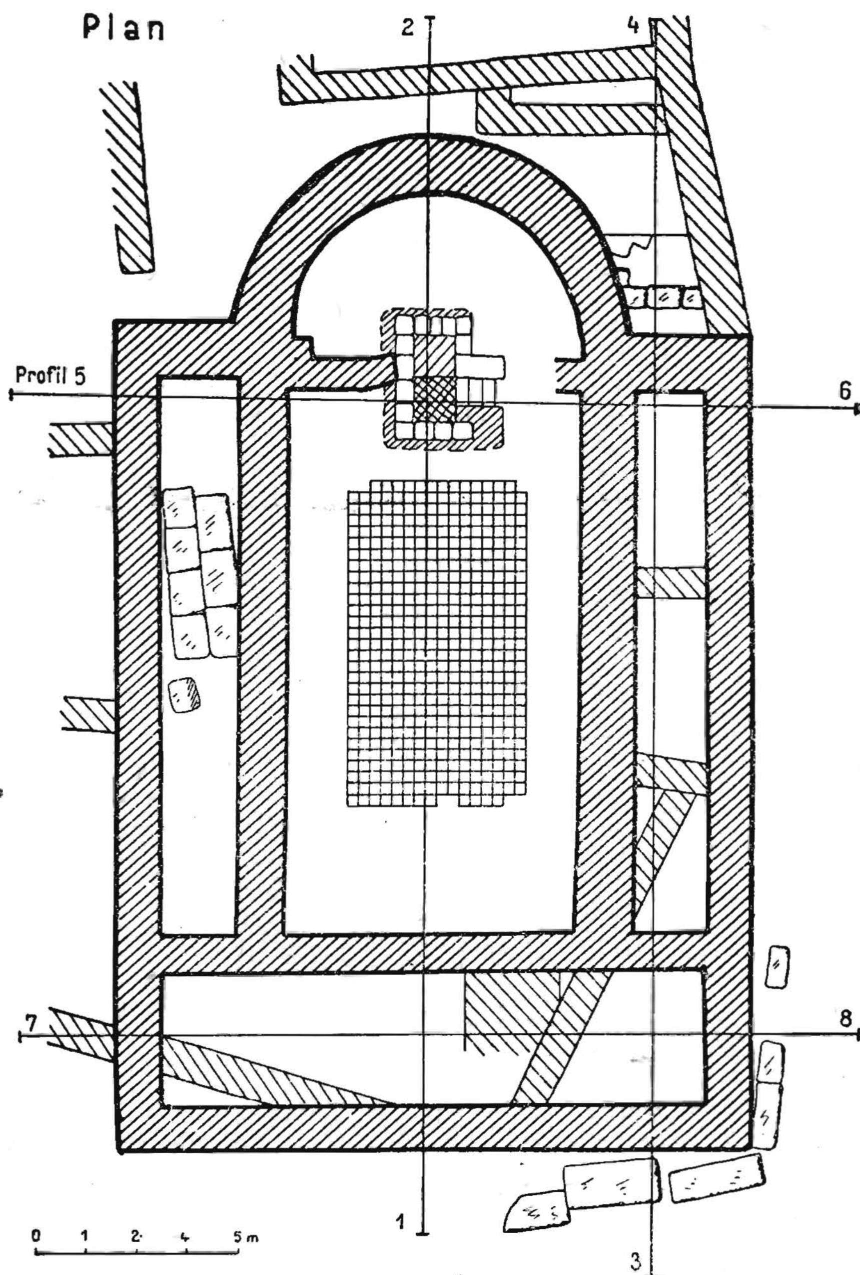

Fig. 7. — Planul basilicii creştine.

rită în această navă colaterală, ne dovedeşte că, la mijlocul sec. VI, monumentul servea încă funcţiunii pentru care fusese construit.

Cât priveşte sistemul său de construcţie, aşa cum reiese dealtfel din planul şi profilele alăturate, monumentul reprezintă o basilică

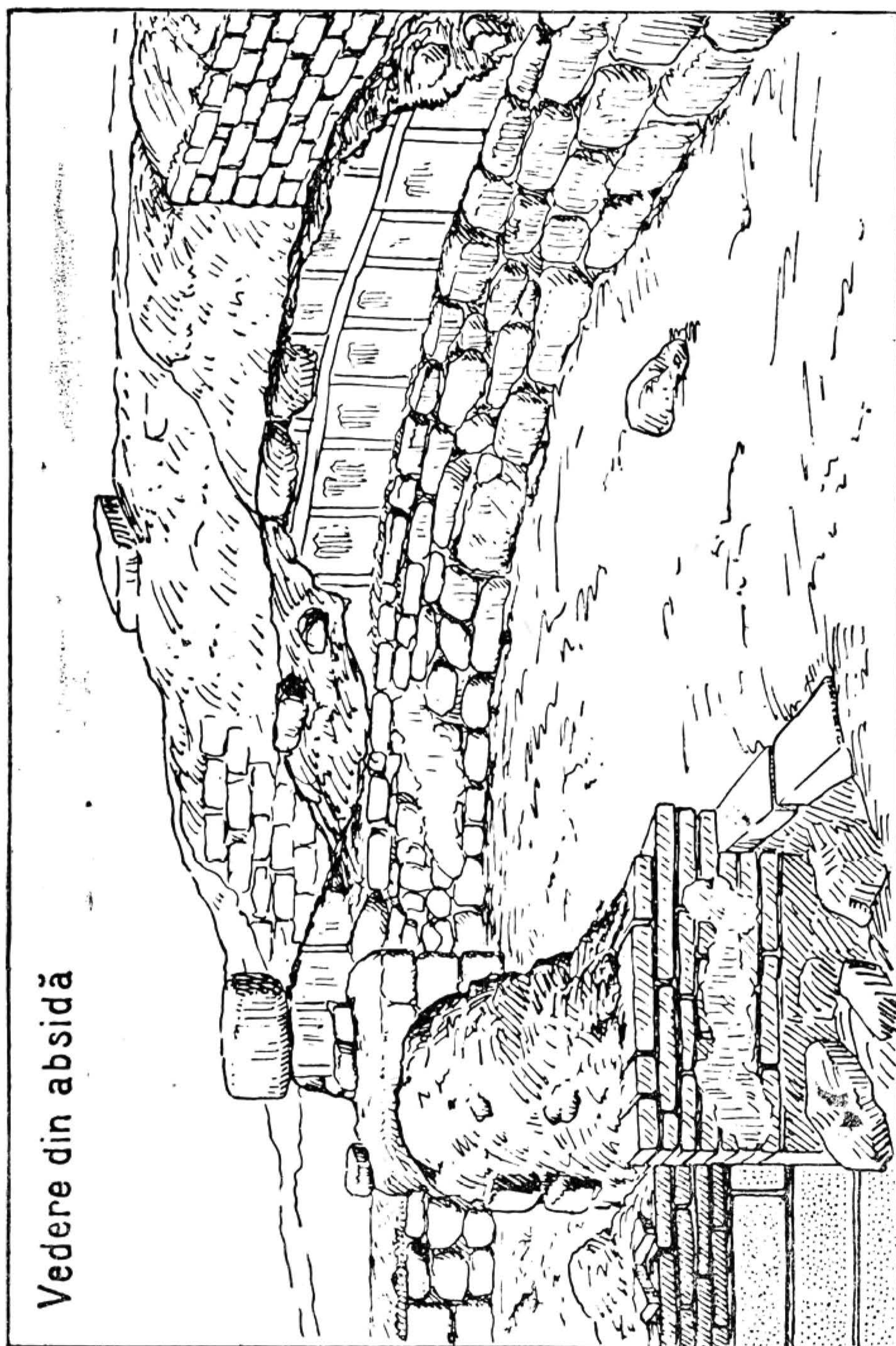
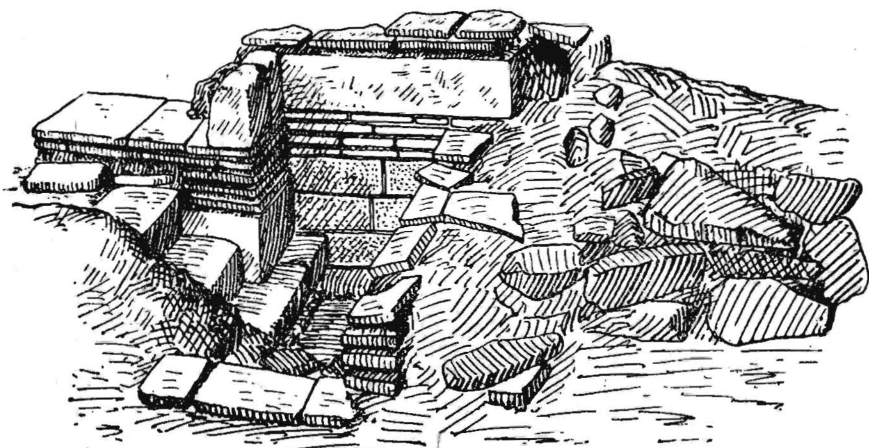

Fig. 8. — Interiorul basilicii.

creștină cu trei nävi 21X12,50 m separat prin două rânduri de coloane precedate de un nartex (m) și având în partea sa de răsărit o absidă

semi-circulară. Dedesubtul nivelului de viață al basilicii s'a constatat prezența unei cripte bine construită din cărămizi unite cu mortar, la care se ajungea prin trepte de cărămidă. Zidurile basilicii sunt construite din piatră neregulată legată cu mortar și decorate, cel puțin în partea lor interioară, cu un strat de tencuială, împărțit în pătrate regulate, așa cum ni s'a păstrat în absidă. Două fragmente de coloană, unul de diametru mare (0,30 m), altul de diametrul mic

Cripta

Fig. 9.

(0,14 m) descoperite în săpături, ne îngădue să vedem felul în care era susținut acoperișul basilicii și al unui **ciborium** așezat deasupra criptei. (fig. 8-11).

Am vorbit până acum despre partea lucrării care a ajuns dela malul mării până la zidul de Vest, unde se și termina insula de stâncă, care constitue acropolea cetății.

Continuând secțiunea peste acest zid, în S. IV, am efectuat aceeași tranșee de 4 m lățime în fața zidului și peste cele 3 valuri dinspre Vest, care până acum se credeau că aparțin epocii acestui zid aflat în picioare(sfârșitul sec. III al e. n.)

Am putut face astfel următoarele constatări:

a) Turnurile porții principale și zidul de est nu sunt așezate pe temeliile unui zid mai vechi de incintă, ci sunt construite direct pe stratul de nisip și scoici dela nivelul apelor mării. Substrucția e formată din bolovani mari de piatră vînătă cu rosturi de drenare între ele. Peste această substrucție de 1 m înălțime continuă fundația propriu zisă din blocuri mari de talie de acelaș tip cu blocurile dela suprafața zidului;

b) Resturi de zidărie din epoca greco-romană aflate în substrucția turnurilor, precum și un cuptor de ceramică fină în care a intrat această substrucție, cuptor în care am găsit monete dela Traian,

Profile transversale

5

6

0 1 2 m

7

8

Profile longitudinale.

1

Cripta

2

3

0 1 2 3 4 m

4

Fig. 10-11. — Basilica.

Hadrian și Faustina, dovedesc că zidul de incintă fusese ridicat peste dărămăturile construcțiilor din sec. II;

c) Detașarea netă, pe mare suprafață a unei platforme groase, formată din pietriș bine bătut și întinderea terenului din fața zidului și porții, precum și continuarea acestei platforme pe sub întreaga ridicătură a valului, arată că platforma aparține zidului principal aflat azi în picioare (sfârșitul sec. III), și că valurile sunt așa dar posterioare lui. Intrebuințarea mai multor tuburi de piatră din vechiul apeduct la improvizarea unui canal de scurgere a apelor de pe platformă, canal care este instalat la acelaș nivel cu platforma de pietriș, ne ajută și el să vedem că într'adevăr valurile sunt posterioare acestei epoci. (fig. 12).

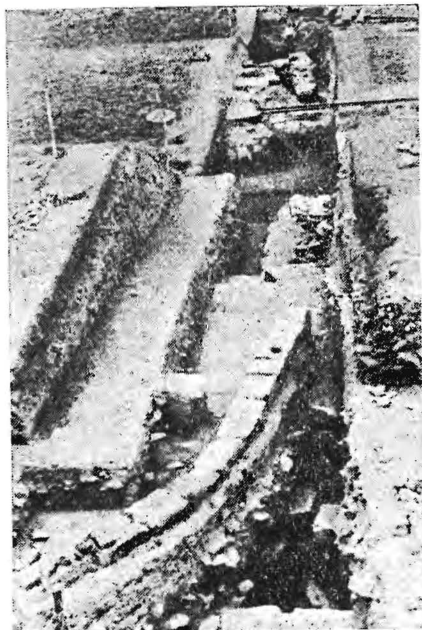

Fig. 12. — Secțiunea E. V. în primul și al doilea val. In primul plan canalul de scurgere și platforma din sec. III e. n.

O monetă dela Justinian I și resturi de ceramică târzie, cu toarte răsucite, greutăți de năvod, făcute din resturi de cărămizi și olane, diferite tipuri de cărămizi târzii și numeroase fragmente de geam de tipul acelora găsite în ultimul strat al secțiunii din cetate, ca și în sectorul economic, au fost găsite în valul I și II. Ele dovedesc odată mai mult că aceste valuri au fost construite la jumătatea sec. VI.

La 0,50 m sub platforma dela sfârșitul sec. III, și anume la nivelul cuptorului și zidurilor apare în valul I și II un deosebit de interesant pavaj din lespezi mari de piatră precum și trei baze mari de coloane dorice, care indică un strat anterior.

d) La sfârșitul lucrării, în valul III, a fost descoperit un nou zid, al cărui sistem de construcție nu era cunoscut încă la Histria. Lat de 4,50 m, acest zid e format de fapt din 2 trupuri de zid de câte 2,25 m grosime, care sunt legate între ele cu pene mari din blocuri de piatră. Fiecare parte este construită din placaj dublu de lespezi groase de 30-40 cm, cu lungimi până la 2 m. Intre lespezile de placaj, umplutură de bolovani, cu mult pământ curat fără nici un alt amestec.

Amândouă aceste ziduri, care formează un singur zid de 4,50 m, sunt așezate pe o fundație unică, care are rama scoasă pe 10-15 cm în afară. Blocurile mari din fundație sunt așezate direct pe nisip la 0,10 m sub nivelul mării.

In forma aceasta, zidul, despre care la început s'a crezut că poate fi un simplu bastion sau construcție izolată, a fost identificat pe o

lungime de cca 50 m. Are direcţia NS şi este paralel cu zidul roman din sec. III, la 100 m spre Vest.

Deasupra acestui zid s'au găsit, în adâncitura valului III, monete de tip imperial, dela Traian, Faustina şi Antoninus Pius; apoi un bronz histrian dela Caracalla. Mai jos, chiar pe zid şi lângă el, monete autonome histriene de tip preroman.

Zidul acesta, care arată a fi de o construcţie mult anterioară, este foarte posibil să ne indice vechiul zid de incintă, pe care Goţii l-au dărâmat în prejma anului 248 al e. n. şi al cărui material a fost folosit mai târziu la reconstruirea zidului aflat azi în picioare.

In orice caz, el ne dovedeşte că cetatea ocupa înainte o suprafaţă mai mare de teren şi că, după retragerea atacatorilor, ea a fost restrânsă către Est, pe spaţiul pe care îl cunoaştem azi. Cercetările viitoare vor trebui să acorde o atenţie deosebită acestui zid, care, atât prin sistemul său de construcţie, deosebit de sistemul roman, cât şi prin contextul arheologic în care a fost descoperit, pune probleme deosebit de însemnate pentru istoria aşezării sclavagiste dela Histria.

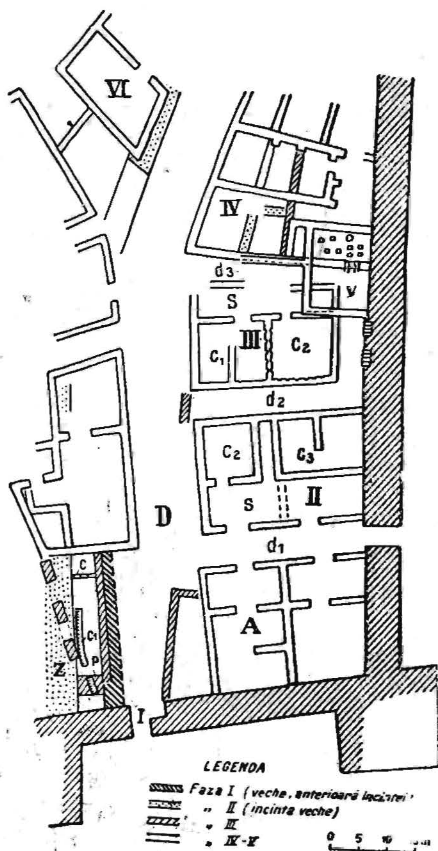

Fig. 13. — Planul sectorului de S. V. al Cetăţii

2. Sectorul din S. V. cetăţii: E (vezi planul de situaţie nr. 2).

In sectorul situat în marginea de Sud a cetăţii, săpături din vara anului 1950 au urmărit să precizeze caracterele acestui sector, în care se descoperise, în cursul campaniei anterioare, un atelier de prelucrat metalele datând din ultima fază a sclavagismului roman dela Histria (sec. VI al e. n.).

S'a cercetat o suprafaţă de cca 1800 m² pe o adâncime de 1,80-2,50 m. S'a început săpătura dela poarta de Vest, care dă acces la acest sector, unde săpăturile din 1949, pe o fâşie lată de vreo 10 m şi o lungime de cca 16 m, se opriseră la pavajul ultimului strat de deasupra. După aceea săpătura s'a întins pe toată lăţimea sectorului (cca. 40 m) continuând în spre Est peste 40 m (Fig. 13 şi 13 b.).

Stratificaţia în acest sector, începând de jos în sus, se prezintă

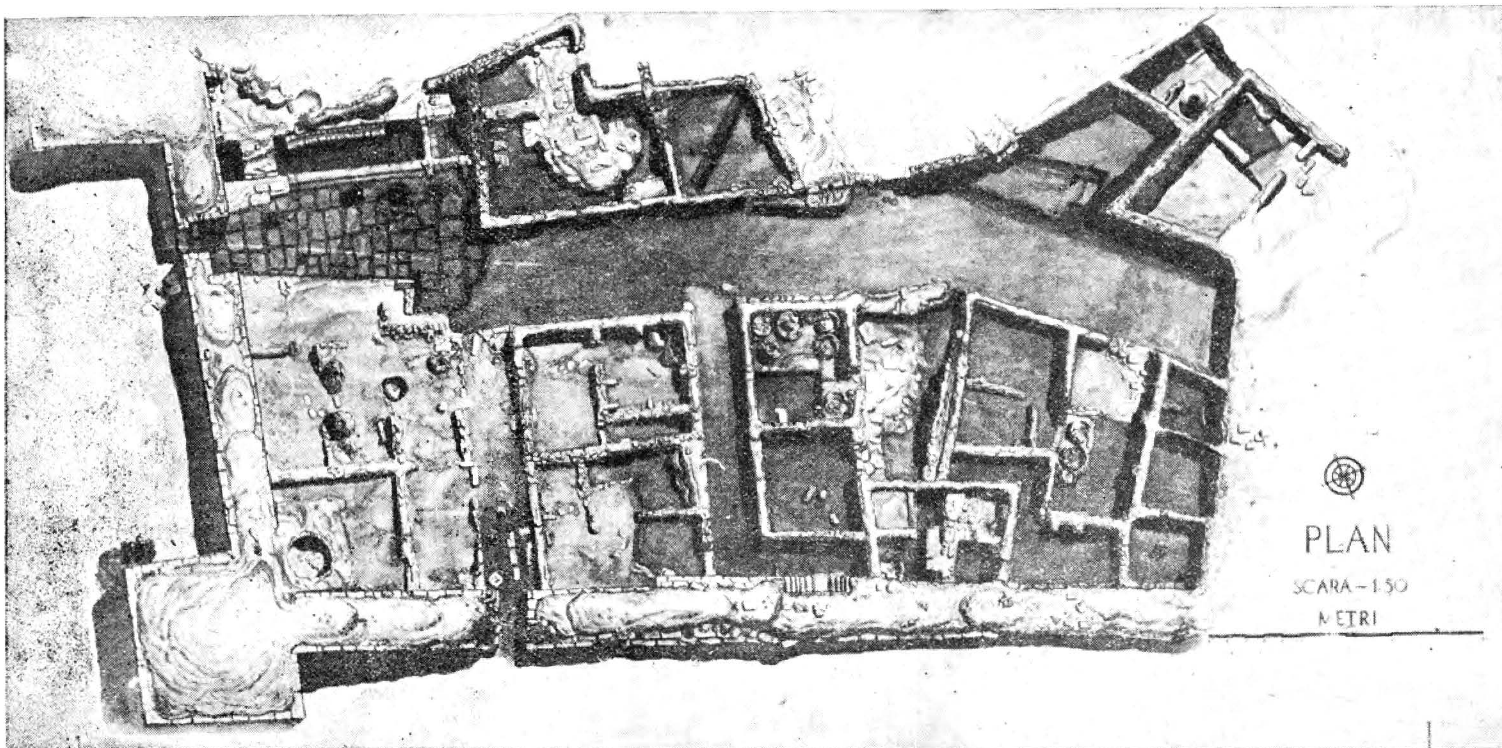

Fig. 13 b. — Sectorul din Sud-Vestul cetății (E).

astfel: jos, pe nisipul mării, un strat (gros de cca 40 cm) de umplutură compusă din moloz de mortar amestecat cu cioburi de vase de factură bună, unele hellenistice, de cărămizi, pietre, marmoră și metal, totul cărat probabil din interiorul cetății. Numai în stânga axului porții, deasupra acestui strat s'a găsit și dărâmături de zid cu mortar, iar spre Est, la 0,30 m dela poartă, unde terenul e mai sus, s'au prins câteva resturi de zid și din acest strat care s'ar putea data din sec. III e. n. —; deasupra, al doilea strat gros de 60 cm, prezintă urme de construcții pe toată întinderea, și acesta datează cu aproximație din sec. IV-V e. n. Stratul se compune din pământ cu piatră, cărămidă, țiglă, olane, cioburi de vase, obiecte de metal și oase de animale. Peste acesta urmează al treilea strat în care zidurile construcțiilor sunt foarte bine păstrate și s'ar data din sec. V-VI e. n. Compoziția stratului este aceiași numai că obiectele găsite sunt mai întregi. Stratul e gros în general de cca 0,80 cm. In sfârșit, deasupra lui, al patrulea și ultimul strat, gros de cca 50 cm și care este foarte sărăcăcios, apare a data dela sfârșitul sec. VI și primele decenii ale sec. VII al e. n.

In ce privește planul construcțiilor din straturile constatate, el nu poate fi stabilit decât pentru cele din stratul III, datând din sec. V-VI, care se păstrează peste tot. In primul strat, cel de umplutură, după puținele fragmente de ziduri, se pare că n'au existat decât câteva construcții în partea de Est unde terenul era mai ridicat și unde probabil era o intrare în cetate. Al doilea strat prezintă urme de construcții pe toată suprafața, însă tot fragmentate încât o reconstituire a planului nu este posibilă. E sigur însă că în această vreme sectorul acesta era cuprins în incinta cetății și dela poarta de acces în el (I) pornea o stradă spre Est (D) care dela cca 30 m se abătea spre S.E. (fig. 15-16-17). In dreapta acestei străzi se ridicau construcțiile despărțite între ele prin stradele mai înguste, perpendiculare pe cea principală. In stratul al III-lea construcțiile fiind bine păstrate, se poate stabili un plan precis. In această vreme poarta se strâmtează, strada principală, care pornește dela poartă spre Est, se deplasează cu cca 4 m spre Sud prin înaintarea construcțiilor din stânga și retragerea celor din dreapta. Stradelele deasemeni se deplasează spre E cu cca 2 m. Și zidul înconjurător, pe laturea de Sud, la refacere, a fost deplasat puțin spre Sud, după cum se constată din urmele zidului vechi rămas în interior, în stratul II, pe o grosime de 60 cm. In general, construcțiile fac corpuri de sine stătătoare, bine distincte, un fel de **insulae**. Astfel, începând dela stradela descoperită în săpăturile anterioare (d^1), care pornește din strada principală spre latura de Sud a zidului-incintă, în care e practicată o portiță, se ridică un corp lat de 10 m și lung de 12 m (II). Se compune din două părți. In față, la intrare, care e spre Vest, o sală (S) ca un fel de tindă, iar în fund, două camere (C^2, C^3) despărțite de un coridor îngust de 1,10 m. In fiecare cameră, pe lângă peretele din fund, s'au găsit mai multe chiupuri **in situ**, însă sparte, protejate în față de un zid. E de notat că acest corp nu formează o insulă completă căci cu latura de Sud se sprijină pe zidul înconjurător. Mai departe urmează a doua stradelă paralelă cu cea dintâi, largă de 2,40 m (d^2),

iar, dincolo de ea, un nou corp sau insula cu intrarea spre Est (III), Din zidul sălii (S) nu se păstrează decât un crâmpei, așezat pe niște pietre mari, care ocupă toată suprafața din fața clădirii pe o distanță de cca 5 m. Sunt pietre care au fost probabil aduse pentru refacerea zidului înconjurător și, prisosind, au rămas pe loc. Lărgimea sălii acestui corp e de cca 2,60 m, iar cele două camere au dimensiunile de 6×5,70 m. Cea dinspre Nord (C^1) cuprinde nu mai puțin de 7 chiupuri, cea dinspre Sud (c^2) are o construcție specială: pereții dinspre Vest și Nord întăriți cu bârne verticale așezate în zid, iar în mijloc un stâlp de piatră. Acest corp nu se sprijină pe zidul înconjurător, ci rămâne, între el și zid, un spațiu de 2,20 m (e). Aceasta pentru că

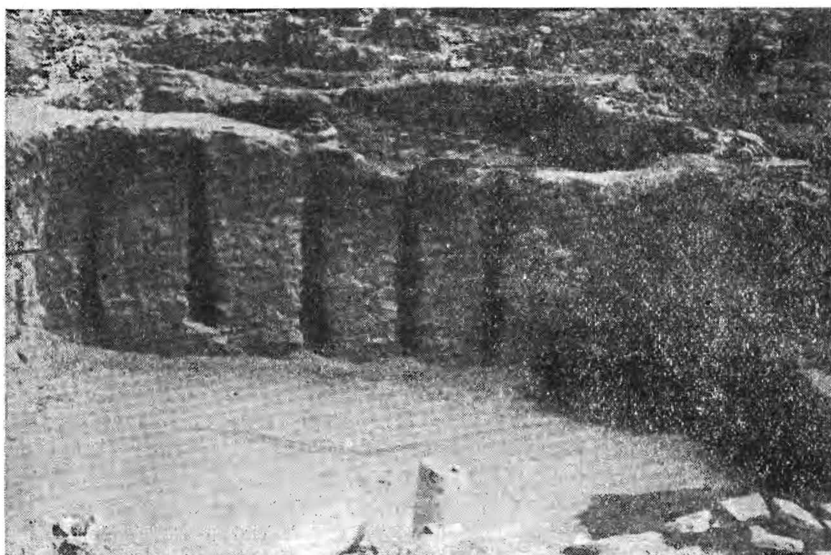

Fig. 14. — Camera C. 2. cu urmele bârnelor din zid.

aci erau scările care duceau sus la crenelurile zidului. Stradela care urmează (d^3) are o formă neregulată, mai largă la capătul nordic și mai strâmtă la cel sudic. Aceasta pentru că strada mare, în acest punct, urmând traseul zidului vechi de incintă, își schimbă direcția, ceeace a adus după sine și o nouă orientare a clădirilor. Construcția care urmează nu e destul de clară. Este un patrulater de 9 × 12,50 m (IV), lipită de zidul înconjurător. In acest spațiu mare se ridică, în colțul de Nord-Est, o sală lungă de 9,90 m, lată de 5 m (a) cu peretele dela Sud prevăzută în afară cu trei contraforți, iar cel dela Est cu pilaștri angajați și arcade în interior. In jumătatea dela Sud, pe lângă peretele din Vest, trei chiupuri, iar în cea de Nord, o vatră pavată cu pietre și bucăți de chiupuri, pe care s'a găsit multă cenușe și cărbuni. Probabil că aci era un atelier. In ultimul strat, zidurile fiind prost construite, nu s'a păstrat din ele decât crâmpee ici colea. Doar la colțul de Sud Vest al ultimii construcții descrise s'au găsit

deasupra câteva ziduri și o serie de stâlpi care seamănă cu unele **suspensurae** ale unui hipocaust improvizat. (fig. 14).

Deasemeni și la Nord de strada principală s'au găsit două camere ale căror ziduri sunt așezate pe ziduri mai vechi (VI).

Tehnica constructivă în toate straturile e aceeași. Zidurile sunt făcute din piatră cu pământ și, probabil, tencuite cu mortar, după cum s'ar deduce din resturile **in situ** dela corpul al doilea de construcție, cel care are și armătura în lemn. Acoperișul era făcut din țiglă și olane.

Intre obiectele găsite în acest sector, în afară de chiupuri, prezente în toate camerele, în unele în număr foarte mare, sunt de amintit vasele de lut, romane târzii, opaițe și un singur ciob decorat cu val incizat. Dintre metale s'au găsit crampoane de fier de diferite mărimi, scoabe, fragmente de cuțit, chei de bronz și o faleră cu capul Gorgonei în relief, probabil de pe scutul unui ofițer, ceeace ar dovedi — ca și câteva **squamae** dintr'o lorică — prezența, la Histria, a unei garnizoane.

In afară de săpăturile din acest sector, pe care, datorită obiectelor și construcțiilor sale, îl putem denumi sectorul „economic", pentru lămurirea pavajului de lespezi dela poartă, s'au făcut cercetări și în fâșie de teren dintre thermele descoperite de V. Pârvan și pavaj. S'au găsit pe marginea de Nord a pavajului patru ziduri suprapuse. Cele două de deasupra din piatră cu pământ, groase de câte cca 60 cm, al treilea de sub ele cu mortar, gros tot de 60 cm, iar al patrulea de jos tot cu mortar, însă gros de 1,40 m. Cele două din urmă, în interior, sunt pe aceeași vetricală și sunt tencuite în **opus signinum** iar la cca 2 m dela linia porții jos, la bază, zidul cel gros e străbătut de un canal care iese în afară pe sub pavajul de lespezi. Pardoseala în interior e din cărămizi prinse tot în **opus signinum.** E clar deci că avem de a face cu un bazin de apă, un **frigidarium** al thermelor (f), (fig. 15). Latura opusă e formată de un zid gros, peste care, după dărâmare s'a așezat un zid al thermelor care, după cărămizile întrebuințate în el, s'ar putea data în epoca constatiniană. Atunci numai acest rest de zid, tencuit și el în **opus signinum,** a format a doua latură a bazinului larg de 2,30 m. Cum însă pe laturea opusă, zidul de jos, gros de 1,40 m, e străpuns de canal, însemnează că bazinul a existat aci și pe timpul acestui zid (care, după cărămizile din el, pare a data din epoca Severilor). Firește aceasta înainte de construirea zidului opus, care este zid de incintă (Z) și ca orice zid de incintă trebuea să aibă fața exterioară liberă. Că e zid de incintă se dovedește prin continuarea lui spre Est și prin grosimea lui de 2,60. Prin sondagii, el a fost urmărit în linie dreaptă până la 30 m. de unde cotește spre Sud-Est, iese în strada principală pe care o însoțește pe stânga până în punctul unde s'a oprit săpătura. După dărâmare, resturile din el, din spatele thermelor, au fost folosite la refacerea bazinului, peste care s'a construit o punte arcuită (p), lată de 1,25 m, pentru comunicare în serviciul băilor. Un canal de scurgere al thermelor din această vreme a fost construit din tuburi de piatră la capătul de Est al bazinului (c). El este înclinat ca să iasă sub pavaj, unde o apucă

spre est în canalul cel mare. In epoca primului zid cu pământ, bazinul e părăsit iar canalul de scurgere al thermelor merge dealungul restului din zidul incintei spre Vest, (c^1), la gura prin care mai înainte venea apa din bazin. Pe timpul ultimului zid cu pământ, de deasupra, nu apare niciun fel de canalizare. E foarte probabil că, în această perioadă, termele să nu mai fi funcționat.

Fig. 15. — Urmele unui frigidarium din partea de S-V a thermelor.

Atenția acordată în planul de muncă al campaniilor din 1949-1950 acestui sector, ale cărui funcțiuni economice apar după noi pe deplin dovedite prin prezența edificiilor de caracter special și a contextului arheologic specific, se explică și prin alte două considerente. Primul din ele constă în faptul că, în acest sector, relativ recent (stratul cel mai vechi datează deabea din sec. III al e. n. înainte) se poate urmări mai bine ca în altă parte a cetății desfășurarea vieții histriene în ultima sa fază, aceia a descompunerii sclavagismului romano-bizantin. Al doilea este acela că extensiunea orașului Histria înspre Sud și lărgirea incintei în colțul de S. V., dovedește în sec. V-VI al e. n. o aglomerare urbană care a apărut în chip firesc după

restrângerea, prin noul zid de incintă, a ariei locuite a cetății după refacerea dela sfârșitul sec. III al e. n. Necesității de natură strict economică, proprii unui oraș din faza dezagregării sclavagismului greco-roman, explică apariția acestui nou cartier, pe care, pe drept cuvânt, îl putem denumi sectorul economic.

III. APEDUCTELE ȘI NOI AȘEZĂRI RURALE IDENTIFICATE PE TERITORIUL HISTRIEI.

Continuând cercetările în afara spațiului insular în care este așezată Histria, colectivul nostru a obținut identificarea a trei apeducte diferite care aduceau apa potabilă de la mare depărtare pentru oraș. (planșa VI — harta regiunii istriene).

Apeductul Nr. 1, îngropat la o adâncime medie de 2 m, este făcut din tuburi obișnuite de pământ ars legate între ele cu var gras. Tuburile au un diametru de 0,180 m și o lungime de 0,620 m. Mufele care îmbucă un tub în altul au 0,050 m iar grosimea pereților e de 0,150 m (fig. 16). Linia acestui apeduct a fost descoperită în mijlocul satului Histria, pe o lungime de 50 m pe terenul din grădina lui D. Popescu. Are direcția NV-SE și continuă pe malul drept al pârâului ce izvorăște și trece prin sat prin bucla de Vest a lacului Sinoe unde se și varsă.

Este clar că apeductul duce spre cetate, ocolind pe panta din Sudul satului, el o apucă spre Nord, pentru ca, la 800 m. de marginea estică a satului, să cotească iar spre Est și apoi spre Sud-Est ca să intre pe teritoriul Histriei prin punctul de trecere al pescăriei.

Un alt fragment din acelaș apeduct, pe 15 m lungime a fost găsi tot **in situ** lângă un gropan, aflat la 60 m Est de sat, apoi mai jos, pe încă 20 m, lângă un alt gropan, la distanță de 200 m. După încă 200 m, chiar pe faleza lacului, la 2 m adâncime și 4 m deasupra apei, apeductul apare încă odată în direcția vizibilă către centrul Histriei.

Cunoaștem așa dar acest apeduct numai pe cca 4 km (dela grădina lui Popescu din sat până la punctul pescăriei, de unde mai sunt 2 km până la cetate).

Viitoarele lucrări au să stabilească pe unde și cât mergea mai spre Nord ori spre Vest acest apeduct dincolo de satul Histria.

Apeductul Nr. 2 este format din blocuri paralelipipedice de piatră bine fasonată, cu toate fețele egale de cât 0,400 m și cu lungimi uniforme de 0,600 m. Blocurile sunt găurite în interior pe un diametru de 0,200 m și fiecare are într'un capăt o buză de 0,050 m scoasă în așa fel încât să intre în capul celuilalt tub, care are un șanț tot de 0,050 m. de jur împrejurul diametrului de 0,200 m al scobiturei. Prin aceste mufe blocurile se legau cu var gros, formând astfel un apeduct cu o capacitate destul de mare, bine închis și solid. (fig. 17).

Multe blocuri de acest fel au fost găsite răvășite mereu în cetate, fie ca material de zidărie, fie în formă de canalizări improvizate în epoci mai târzii. Nu se știa dacă și când au avut ele funcțiune de apeduct.

Acum, în partea de Est, într'o grădină din apropierea malului de

Vest al buclei lacului Sinoe, cam la 4 km de cetate o serie de astfel de blocuri fixate între ele au fost găsite **în situ** cu direcţia Vest-Est, ceeace dovedeşte că ele au avut funcţia de apeduct care aducea apa la Histria din interiorul regiunii.

Apeductul Nr. 3 constitue cel mai însemnat câştig al muncii noastre în această direcţie. De astă dată este vorba de descoperirea izvoarelor de alimentare a apeductului şi de aflarea întregului traseu de 25 km.

Forma, tipul de construcţie, capacitatea şi proporţiile lui, sunt elemente cu totul noi şi ele merită toată atenţia. Acest apeduct pleacă din faţa izvoarelor din comuna Fântânele, care se numea înainte pe turceşte Iunancişme (Fântâna Grecilor). Dintr'un bot de deal dela marginea acestui sat, ce se află la 25 km NV de Histria, ţâşnesc şi azi zeci de izvoare mici cu apă de cea mai bună calitate. Toate erau captate într'un singur bazin de unde plecau pe un apeduct subteran la Histria. Chiar la izvoare am găsit două conducte din tuburi de pământ care conduceau apa în bazin, pe lângă casele lui D. Paloş şi D. Medeleanu. In curţile lui Gh. Mătuşa şi Ghelanu e bazinul mare. La 50 m depărtare de aci, am găsit, în curtea locuitorului Gh. Ion Popa apeductul principal. El este construit la 2,50 m adâncime în pământ şi e format dintr'un blocaj de piatră vânătă amestecată cu var şi nisip marin. Intreg corpul de zidărie are 0,90 m lăţime şi 0,80 m înălţime. In partea superioară, la mijloc, lăsând pereţii de zid de câte 0,30 m în ambele părţi, este fasonat un jgheab de 0,30 m lăţime şi 0,35 m înălţime. Pe acest canal, pe care îl numim aici jghiab, trecea apa la vale. El are fundul uşor concav şi e aşezat pe un pat gros de tencuială specială impermeabilă **(opus signinum)**, formată din var gras amestecat cu granule mari de cărămidă pisată. Urmează apoi o a doua tencuială cu un **opus signinum** mai dens, făcut cu granule mai mici de cărămidă pisată. Acest strat se întinde şi pe pereţii laterali ai canalului, pe toată înălţimea lui de 0,35 m. Un al treilea strat subţire de tencuială, de astă dată făcut din var cu pudră fină de cărămidă peste care s'a turnat ulei de in fierbinte, finisează tencuiala impermeabilă de cca 2,20 m grosime. La mijlocul satului, după 200 m dela acest prim punct de descoperire, am mai găsit apeductul la ruptura străzii din dreptul casei lui Păun Turcu şi mai jos, după 500 m, în partea de Sud a satului, în pivniţa lui Mitre Muşat, am găsit la 1 m adâncime acelaş apeduct. Toate orientările legau aceeaşi direcţie, dar apeductul mergea direct la Sud spre Cogealac şi nu la Est spre Histria. Cercetările ne-au arătat repede că între Fântânele şi Histria dealul Haidânului mare obliga pe constructorii apeductului să facă un ocol, luând-o pe coasta dealului. Urmărindu-l, l-am găsit la 0,60 m sub pământ, pe coasta pe care trece linia ferată, în dreptul satului Tariverdi, apoi lângă şoseaua naţională către Nuntaşi şi, mai jos, pe partea stângă a văii prin care trece drumul Cogealacului la Istria. Aici era clar că apeductul duce spre marele oraş sclavagist dela mare. In cuprinsul satului Istria, după aproape 20 km de parcurs, apeductul a fost găsit la 2 m adâncime în dreptul cişmelei dela casa lui Andrei Radu şi apoi, peste 200 m, în grădina lui Moş

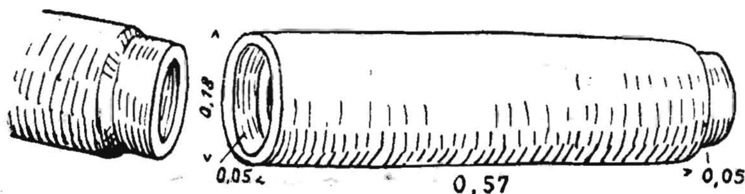

Fig. 16. — Tuburi din Apeductul No. 1.

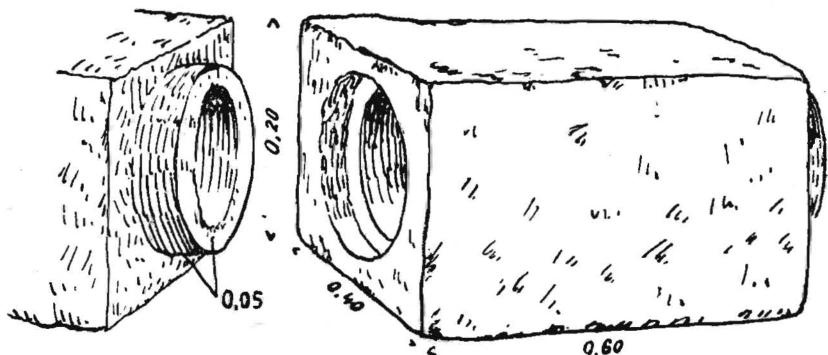

Fig. 17. — Blocurile-tub din Apeductul No. 2.

Fig. 18. — Secțiune prin Apeductul Nr. 3.

Goagă. De aici ia direcţia cetăţii, făcând acelaş ocol, Sud-Est, pentru a intra la Histria pe la punctul pescăriie dela NV cetăţii. (fig. 18, fig. 19).

Identificarea şi descoperirea apeductului Nr. 3 pe întregul lui traseu luat dela izvoare, ne-a prilejuit şi cercetarea terenului înconjurător, fapt care a dat drept rezultat descoperirea unei serii de aşezări rurale necunoscute încă. Nu a fost timp la sfârşitul campaniei 1950 să începem lucrări propriu zise în aceste puncte, dar ele au fost bine identificate. Sondajiile întreprinse ne-au dus la constatarea că avem de a face cu aşezări de mare suprafaţă din epoca sclavagismului roman. Urmele temeliilor de ziduri indică pretutindeni mari spaţii între case, iar resturile ceramice şi monetele găsite (B) indică sec. II-III al erei noastre. Intr'unul din aceste puncte, B, cota 51, am găsit şi ceramică hellenistică cu firnis.

Imediat lângă satul Cogealac, am identificat şi o bogată aşezare din epoca barbariei, silex, topoare şi dălţi de piatră neagră lustruită şi urne funerare — (D).

Noile staţiuni identificate de noi sunt notate în planul de ansamblu al apeductelor cu haşuri şi literele A—B—C—D—E—F—G—H.

Fig. 19. — Statuetă din mormântul descoperit la Mangalia

IV. LUCRĂRILE DE SALVARE DELA MANGALIA.

Inştiinţată de organele administrative din Mangalia că în timpul unor lucrări edilitare ce se fac în cartierul de Nord al

orașului a ieșit la iveală morminte și obiecte antice, secția de Istorie a însărcinat colectivul Histria să facă cercetări și lucrări de salvare la Mangalia. Ele s'au efectuat în zilele de 22 și 23 Iulie la o depărtare de 100 m dela buza falezei cartierului de vile din nordul Mangaliei. Aici fuseseră atinse, cu prilejul săpării unor șanțuri de temelie, două sarcofagii de piatră așezate la 0,70 m în pământ galben. Unul din ele neîmpiedecând lucrările a fost pus în siguranță fără a fi explorat. Celălalt avea peretele mic al laturei de Vest al sarcofagului spart și pe o porțiune de cca 30% această parte a sacrofagului fusese mai înainte scormonită de lucrători — capul și umerii scheletului fuseseră total deranjate. Restul corpului rămăsese sub pământul nederanjat ce se scursese printr'o crăpătură dintre cele trei plăci de piatră ale capacului.

Am executat deschiderea și cercetarea regulată a sarcofagului. In regiunea răvășită a capului am găsit urmele unor podoabe de bronz și ale unui vas de sticlă. In dreptul cotului mânei drepte, o statuetă pictată de tip Tanagra de cca 0,30 m înălțime a fost găsită în mai multe fragmente reconstituibile. (fig. 20).

Statueta este de tip hellenistic târziu (poate sec. II î. e. n.).

Sarcofagul orientat E-V e format din două lespezi frumos tăiate, de câte 2,30×1.0 și 0,20 m grosime. Ele sunt închise la capete cu alte două lespezi mai mici, iar capacul e format din trei lespezi cu exteriorul nelucrat. Toate sunt legate cu var între ele. Prin aflarea acestor două morminte și a altor patru răvășite în timpul lucrărilor de primăvară, apropiate între ele și în aceiași regiune a sarcofagului similar, care a dat acum două decenii alte două tanagrene colorate, se poate fixa acum că ne aflăm aici în plină necropolă hellenistică.

* * *

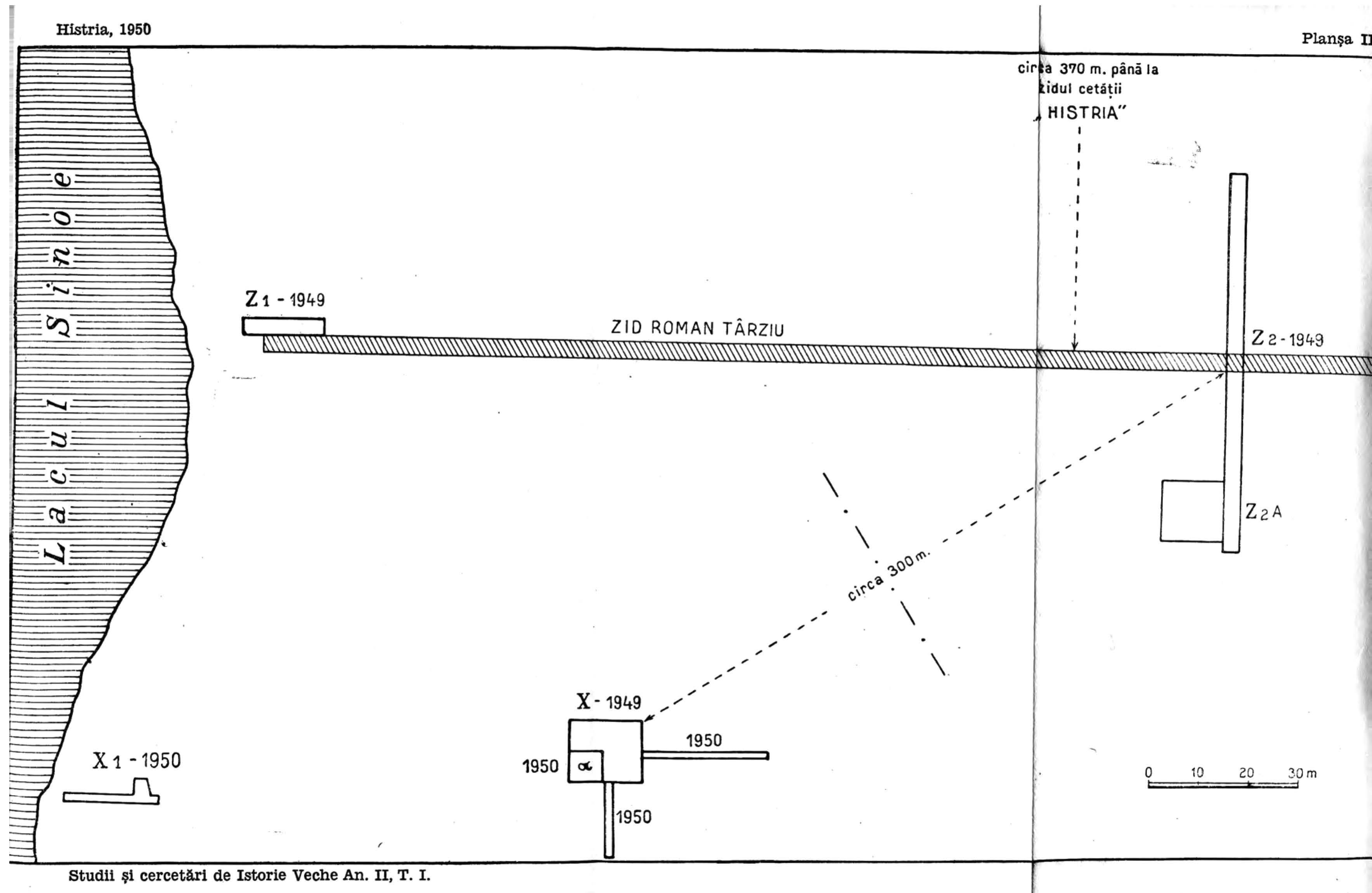
Concluziile care se pot desprinde din acest raport sumar — din care, în chip firesc, lipsesc unele fragmente epigrafice și sculpturale, care vor fi prezentate în raportul general — sunt numeroase și variate, așa cum extrem de numeroase și variate sunt problemele pe care le pune în fața cercetărilor așezarea sclavagistă dela Histria. Un lucru apare însă astăzi mai limpede ca altădată: viața, la Histria, nu s'a restrâns niciodată în marginile, relativ strâmte, ale incintei târzii a cetății. Desvoltarea istorică, dealungul a celor 12 veacuri de neîntreruptă existență, poate și trebue urmărită atât în interiorul, cât și în exteriorul acropolei inițiale și a incintei târzii care i s'a suprapus multe secole mai târziu. Descoperirea în săpăturile noastre a unor modeste fragmente de ceramică indigenă, semnalând prezența populației băștinașe în interiorul așezării sclavagiste de la Histria, ne îndreaptă atenția în spre un sector puțin cercetat până în prezent dar de o vitală însemnătate pentru desfășurarea acestui proces istoric bilateral ai cărui termeni — băștinași-Greci — constitue cheia înțelegerii istoriei întregii Dobrogi în antichitate.

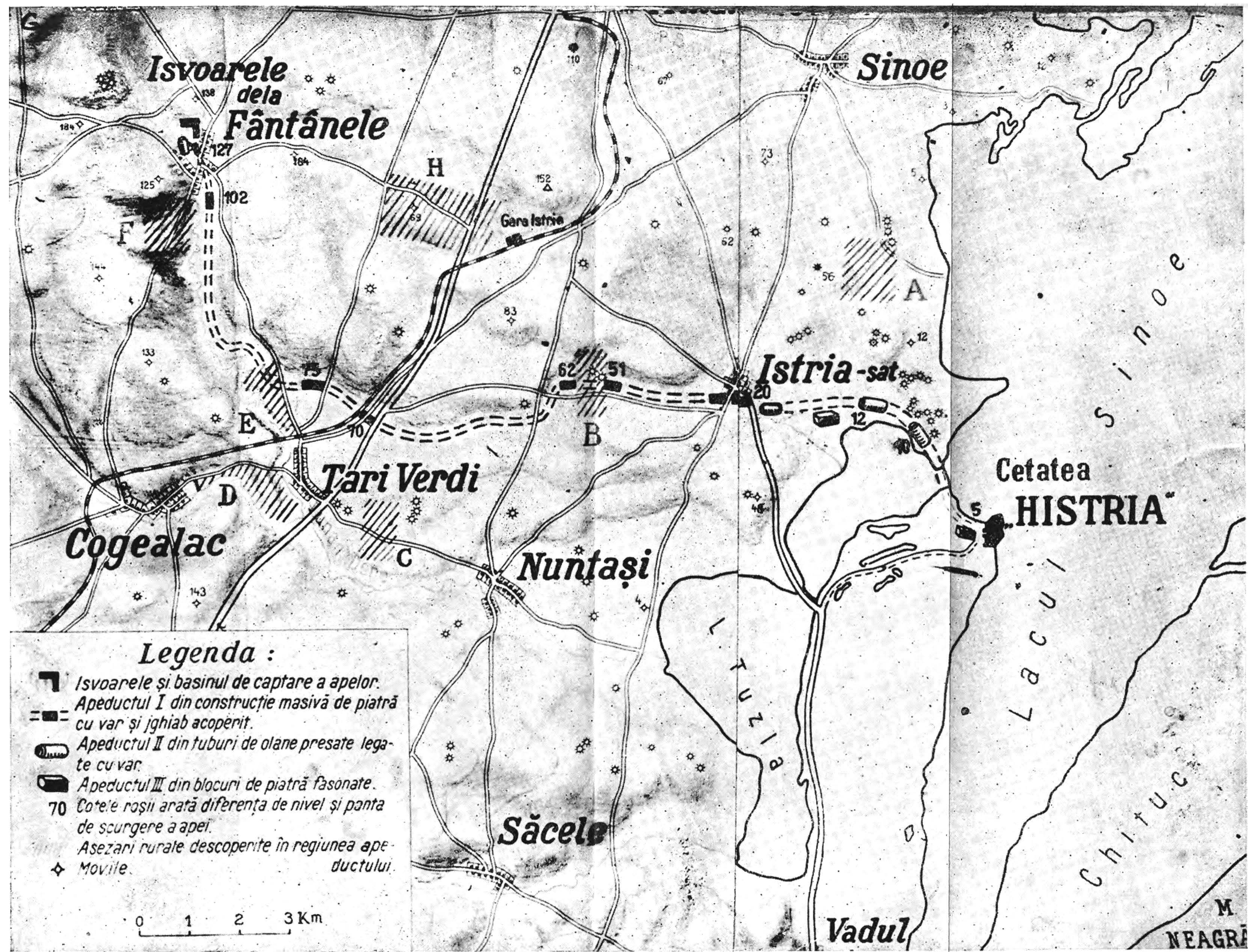
Suntem departe însă de a fi realizat tot ceiace s'ar fi putut realiza. Nu odată problemele istorice și tehnice, pe care le prezintă a-

ceastă imensă așezare sclavagistă, ne-au depășit. Nu odată tendințele individualiste au frânat munca noastră. Responsabilii șantierului au subapreciat aceste dificultăți, preocupați poate prea mult, în comparație cu această latură a activității lor, de probleme strict organizatorice. Grija pentru tinerii noștri colaboratori n'a dus la o muncă bine organizată de ridicare a cadrelor. Și în această direcție, responsabilii șantierului au alunecat pe panta minimei rezistențe, mulțumindu-se să reacționeze doar în unele cazuri, față de lipsa de interes științific și ideologic pe care o constatau la unii membri ai colectivului.

Putem încheia totuși acest raport, ale cărei limite, în chip firesc restrânse, nu pot reda decât unele din problemele care ne-au preocupat și doar câteva din observațiile pe care le-am făcut, cu certitudinea că rezultatele acestei campanii justifică totuși, cel puțin în parte, solicitudinea pe care secția de Istorie și Filosofie a Academiei R.P.R. a arătat-o șantierului nostru dela Histria și cu angajamentul că, în viitoarea campanie, întreg colectivul se va strădui să înlăture din munca sa lipsurile care s'au făcut simțite în cursul acestei campanii.

Em. Condurachi, V. Canarache, Al. Alexandrescu, Fl. Anastasiu, I. Cazan, E. Chirilă, St. Constantinescu, Suzana Dimitriu, M. Dae, Gr. Florescu, D. M. Pippidi, D. Petrescu, I. Stoian, Gh. Smarandache.

circa 370 m. până la
zidul cetăţii
„HISTRIA"
Lacul Sinoe
Z 1 - 1949
ZID ROMAN TÂRZIU
Z 2 - 1949
Z 2 A
circa 300 m.
X - 1949
1950
1950
α
1950
X 1 - 1950
0 10 20 30 m

Isvoarele
dela
Fântânele
Sinoe
H
Gara Istria
F
A
Istria-sat
E
B
Tari Verdi
D
Cogealac
C
Nuntași
Cetatea
HISTRIA
L. Tuzla
Lacul Sinoe
Chituc
Săcele
Vadul
M. NEAGRĂ
Legenda :
Isvoarele și basinul de captare a apelor.
Apeductul I din construcție masivă de piatră cu var și jghiab acoperit.
Apeductul II din tuburi de olane presate legate cu var.
Apeductul III din blocuri de piatră fasonate.
70 Cotele roșii arată diferența de nivel și panta de scurgere a apei.
Asezari rurale descoperite în regiunea apeductului.
Movile.
0 1 2 3 Km

/

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DELA SĂRATA-MONTEORU, IN CAMPANIA ANULUI 1950

Lucrările din vara anului 1949 puseseră noi probleme colectivului şantierului dela Sărata-Monteoru. Unul din obiectivele campaniei trecute fusese cercetarea pe latura de Nord a Cetăţuii a celor mai vechi depuneri arheologice. Săpăturile au identificat un nou nivel de locuire, totodată şi cei mai vechi cunoscut până acum (Monteoru Ic4) şi au descoperit un cimitir de inhumaţie aparţinând fazei Monteori Ia [1]). Aceste două probleme puse în lumină de săpăturile din anul 1949, au constituit obiectul lucrărilor din vara anului 1950. (Pl. I).

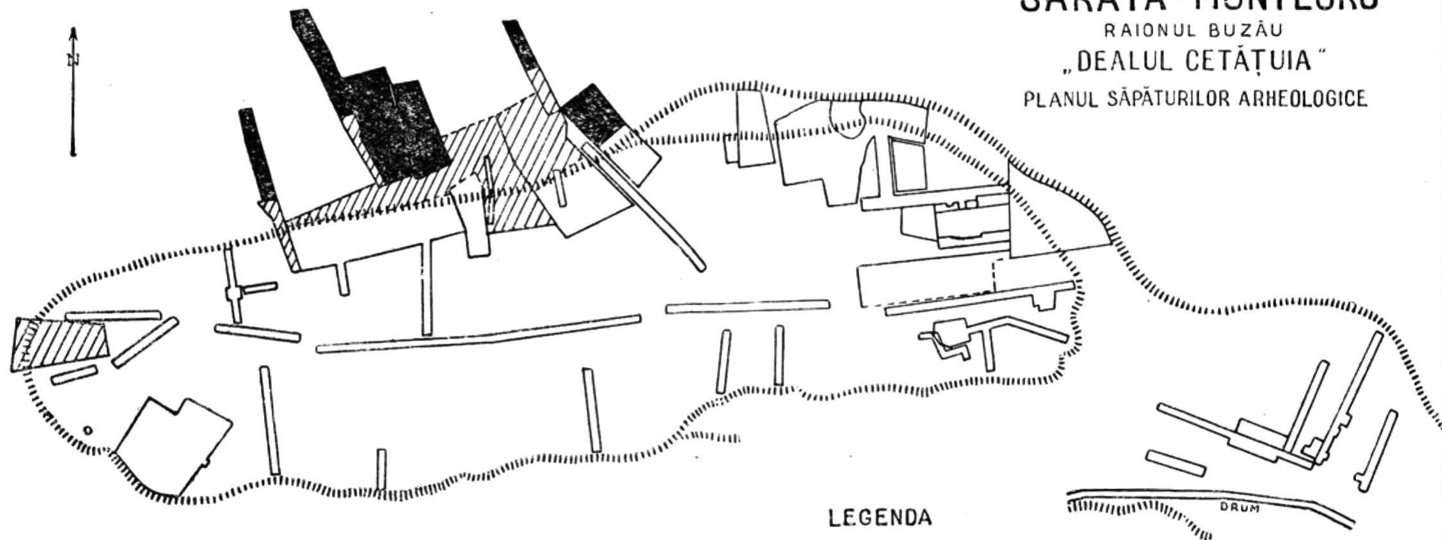
Pentru cercetarea aşezării din epoca bronzului, s'a continuat pe latura de Nord a Cetăţuii suprafaţa K/1950. Depunerea arheologică care aparţine locuirii Cucuteni B coboară pe pantă mai jos decât depunerile Monteoru. Locuitorii din etapa Cucuteni B îşi construiau colibele din lemn (nuiele şi pari despicaţi), peste care lipeau cu lut amestecat cu paie şi pleavă. Râşniţele primitive din piatră şi săpăligele din corn dovedesc cunoaşterea cultivării plantelor. Numeroasele oase de animale ca boul, oaia, capra, porcul, porcul mistreţ şi căprioara, ne arată că se îndeletniceau cu creşterea vitelor şi cu vânătoarea. Alături de acestea găsim foarte puţine oase de peşte şi de păsări; scoicile sunt deasemenea rare. In dărâmăturile locuinţelor se găsesc adesea depozite de greutăţi de plasă pentru pescuit, sau pentru războiul de ţesut.

Ceramica este bine arsă şi lucrată dintr'o pastă densă. Ea se poate împărţi în două categorii: prima lucrată dintr'o pastă neagră, neornamentată, având suprafaţa vasului foarte bine lustruită; cea dea doua este lucrată dintr'o pastă de culoare roşie şi ornamentată cu pictură în roşu, brun şi alb. Predomină stilul ζ Ca motive apar fragmente de spirale, zig-zaguri, benzi de linii orizontale şi verticale. Alături de ceramica Cucuteni B, se găsesc şi numeroase fragmente ceramice care aparţin grupei Cucuteni C, ornamentate cu pieptenele şi cu şnurul înfăşurat.

Intreaga aşezare Cucuteni B a fost distrusă de un incendiu, care a întrerupt brusc viaţa neolitică pe Cetăţuia dela Sărata-Mon-

---

[1]) *Studii şi Cercetări de Istorie Veche*, I, 1, 1950, pag.

SĂRATA - MONTEORU
RAIONUL BUZĂU
„DEALUL CETĂȚUIA"
PLANUL SĂPĂTURILOR ARHEOLOGICE
N
DRUM
LEGENDA
Săpături 1950
„ 1949
„ 1926 - 1948
0 10 20 30m

teoru. A urmat apoi epoca bronzului. Aceasta va marca o lungă și bogată viețuire, care dăinuie până spre perioada de sfârșit a treptei de mijloc a barbariei.

In campania anului acesta ne-a interesat, în mod deosebit, două din momentele importante ale epocii bronzului la Sărata-Monteoru: începuturile culturii Monteoru și ultima ei fază de desvoltare, numită Monteoru II. Cele șase nivele de locuire identificate până acum în cuprinsul culturii Monteoru I, sunt caracterizate prin depuneri care conțin foarte multă cenușă, iar chirpicul este extrem de rar. Faptul acesta ne-ar arăta un sat cu colibe construite din crengi și frunze, fără lutuirea pereților. Intre diferitele nivele de locuire, găsim însă o lutuială de culoare galbenă, amestecată uneori cu nisip, formând o pânză subțire care adesea se poate urmări pe suprafețe mari; este probabil din lipitura podelelor locuințelor. Vetrele foarte numeroase și apropiate între ele, ne lămuresc asupra numărului colibelor și a îngrădirii lor; ele sunt construite pe o podea de cioburi, peste care se netezește o lipitură de lut groasă de 5 până la 8 cm grosime. Numeroase râșnițe primitive de piatră și frecătoare arată cultivarea plantelor ca ocupație secundară alături de creșterea vitelor. In stratele de cultură se găsesc în mare număr oase de bou, capră, oaie și porc. Greutățile de plasă și prâsnele de fus dovedesc practicarea pescuitului și cunoașterea războiului de țesut. Ca instrumente mai putem număra cuțite curbe de piatră, percutoare, lame de silex, sule de os și de bronz, ace de bronz pentru cusutul țesăturilor și al pieilor, dălțițe și instrumente de gravat din bronz. Ca arme foloseau măciuca și toporul de piatră, săgeata de silex și spre sfrâșitul epocii bronzului, pumnalul de bronz.

Prin săpăturile din anul acesta s'au verificat în legătură cu depunerea Monteoru Ic4, un număr de observații făcute în campania anterioară. In această fază ca și în tot cuprinsul culturii Monteoru, în ceramică, ceașca este elementul caracteristic și care parcurge o lungă evoluție dela forma ei în Monteoru Ic4 la cea din Monteoru II. Ceașca de tip Ic4 are o toartă sau două (faptul rămâne să fie lămurit cu noi fragmente ceramice într'o campanie viitoare), gâtul înalt, iar corpul scund și cu profilul în unghi. Toarta pornește din marginea vasului drept în jos, fără să se arcuiască și se sprijină pe umăr. La unele se observă o mică creastă trasă în sus din buza vasului; din aceasta se va forma în faza imediat următoare, Monteoru Ic3, toarta tipică culturii Monteoru, cu șea și cu prag. Forma aceasta se înrudește cu cana de tip Glina III. Tot acum găsim și vasele de mici dimensiuni, cu o singură toartă, având în partea opusă ei marginea înălțată și îndoită în afară. Decorul pe vase este alcătuit din împunsături formând un șirag între gât și corp, din zig-zaguri și linii în val obținute prin scrijilarea cu lemnul în pasta moale.

In campania anului acestuia, alături de ceramica Monteoru Ic4, s'au găsit fragmente ceramice din cești, cu gâtul înalt, ornamentate cu incizii foarte adânci, cu triunghiuri incizate al căror câmp este acoperit cu împunsături și cu cercuri concentrice, lucrate prin inci-

zie din împunsări succesive. Aceste elemente, ca şi forma cu marginea înălţată a vaselor, formând un uşor cioc, sunt elemente de tradiţie eneolitică, s'ar putea ca acestea să stea la baza formării culturii Monteoru. Ceramica aceasta deosebită nu s'a putut identifica încă într'o depunere mai consistentă; aceasta poate din cauză că ea, reprezentând elemente de început pentru alcătuirea culturii Monteoru, formează o depunere foarte subţire şi care stratigrafic nici să nu se poată distinge. Rămâne însă una din problemele principale de cercetat într'o campanie viitoare.

Ca şi în restul laturei de Nord a Cetăţuii, şi în suprafaţa K/1950 s'a constatat prezenţa pietrelor la baza stratului Monteoru II. Ele acopăr întreaga pantă a „Cetăţuii" până spre poalele ei. Cea mai mare parte însă din ele nu se găsesc în depunerea in situ din aşezare, ci alunecate pe pantă. In raport cu suprafaţa pe care o ocupă aşezarea Monteoru II, atât numărul, cât şi dimensiunile lor sunt impresionant de mari. Formau probabil socluri de o oarecare înălţime, fapt care a făcut să se dărâme şi să se producă alunecarea lor.

Intre pietrele desvelite în suprafaţa K/1950, două de dimensiuni foarte mari (70—80 cm), aveau câte un canal început din două părţi şi neterminat. O piatră asemănătoare s'a găsit în suprafaţa de Vest/1949, decât cu canalul terminat. Probabil au servit la închiderea unei porţi.

Pentru a se stabili limita până unde au alunecat pietrele, s'a făcut un sondaj la poalele „Cetăţuii". Sub un strat de pământ gros de 20—30 cm, care conţinea foarte rare cioburi Monteoru II, se găsesc masate pietre, de dimensiuni, în general, mici. Ele lipsesc în locul unde începe panta, datorită faptului că venind de sus, în coborâşul pe care l-au făcut, au sărit unghiul format de pantă cu poalele „Cetăţuii", depozitându-se pe suprafaţa netedă pe care au întâlnit-o.

In sondajul nr. 2/1950, care continuă sondajul nr. 2/1949, s'a constatat prezenţa unor pietre prăvălite, de mari dimensiuni, în depunerea Monteoru I. Remarcăm că atât în suprafaţa Zid/1949, cât şi în sondajul nr. 2/1949, stratul Monteoru I lipsea cu totul, Monteoru II acoperind direct depunerea Cucuteni B. Existenţa pe pantă a unor depuneri alunecate Monteoru I, împreună cu pietre, pune problema locului de unde s'au prăvălit. Ele vin sau din partea de Est a suprafeţii Zid/1949, sau din colţul de NV al „Cetăţuii", care urmează să fie cercetat într'o campanie viitoare. Pietrele sunt deranjate de mormintele cimitirului nr. 4, care aparţine fazei Monteoru I-a, ceeace arată că ele aparţin unui nivel anterior fazei Monteoru Ia. Problema aceasta rămâne una din preocupările campaniei viitoare.

Al doilea obiectiv al cercetărilor campaniei arheologice din 1950 a fost cimitirul nr. 4. Este aşezat pe panta de Nord a „Cetăţuii" şi în pragul aşezărilor. A fost descoperit în campania din 1949, cu

1) Cercurile concentrice se vor păstra şi mai târziu, ca ornament, decât executate în altă tehnică.

prilejul săpării șanțului nr. 5. Până la punctul unde se ajunsese anul trecut, se desveliseră 10 morminte de inhumație.

In campania arheologică a anului 1950 s'a săpat o fâșie dea-

Fig. 1. — M. 35. — Mamă și copil.

lungul laturei de Est a sondajului nr. 5/1949, continuându-se tot-odată și acest sondaj, pentru a se delimita pe pantă marginea de jos a cimitirului. S'a desvelit o suprafață de 300 m.p., descoperindu-se 67 de morminte. Pentru precizarea limitelor de Est și de Vest ale acestui cimitir, s'au continuat sondajiile nr. 1/1949 și nr. 2/1949;

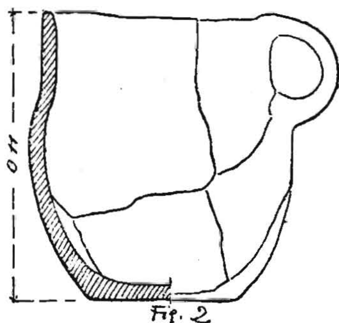

Fig. 2. — Ceașcă dintr'un mormânt.

în amândouă s'a constatat prezența mormintelor, fapt care arată întinderea acestui cimitir pe o suprafață de peste 800 m.p. Toate mormintele descoperite până acum sunt de inhumație, zac în poziție chircită și aparțin unei singure faze, anume, Monteoru Ia. Tre-

buie relevat numărul mare al copiilor: din 77 de morminte scoase la iveală în campaniile 1949—1950, 34 sunt ale unor copii, iar restul ale unor adulți și maturi. Scheletele sunt orientate, cele mai multe, V-E, și mai puține E-V. Gropile mormintelor sunt săpate în depu-

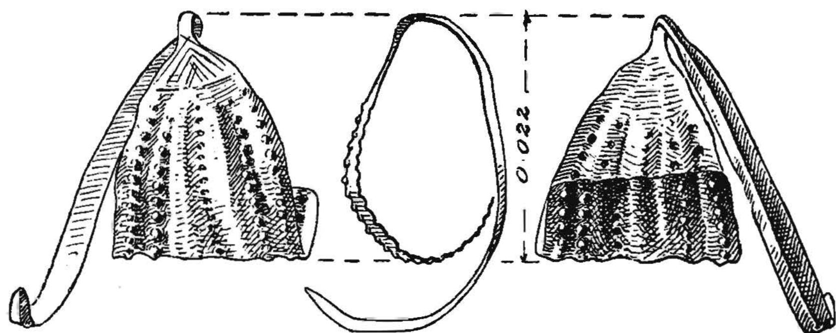

Fig. 3. — Spirală cu frunză de aur din M. 35.

nerea Monteoru Ic, între 0,30—2,40 m adâncime; unele sunt cuprinse în depunerea Monteoru Ic, iar altele și anume cele cu inventar mai bogat, zac pe nisipul sa u lutul galben. In câteva cazuri s'au găsit morminte acoperite de stratul Monteoru II, datorită faptului că depunerea Monteoru I fiind spălată, mormintele au fost

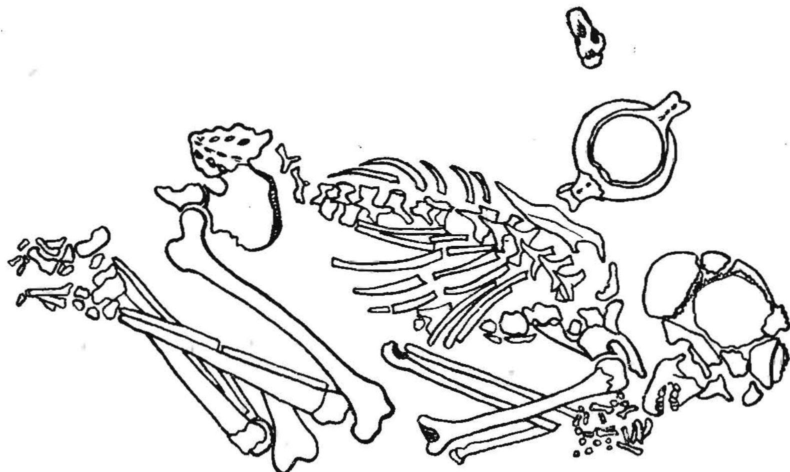

Fig. 4. — M. 72. Mormânt cu schelet chircit.

aproape desvelite când s'a petrecut alunecarea depunerii Monteoru II împreună cu pietrele. Din cauza lipsei de spațiu, panta fiind destul de repede, mormintele sunt foarte apropiate unele de altele. Pentru a nu aluneca, cum s'au întâmplat câteva cazuri, uneori sunt sprijinite cu pietre pe latura dinspre pantă. Pentru prima dată, în cuprinsul a patru cimitire săpate la Sărata-Monteoru, s'au găsit

morminte duble: mama îngropată împreună cu copilul (Fig. 1). Faptul acesta împreună cu un număr de alte observații făcute, constituesc un material deosebit de prețios, pentru concluziile de ordin social care se pot trage din el.

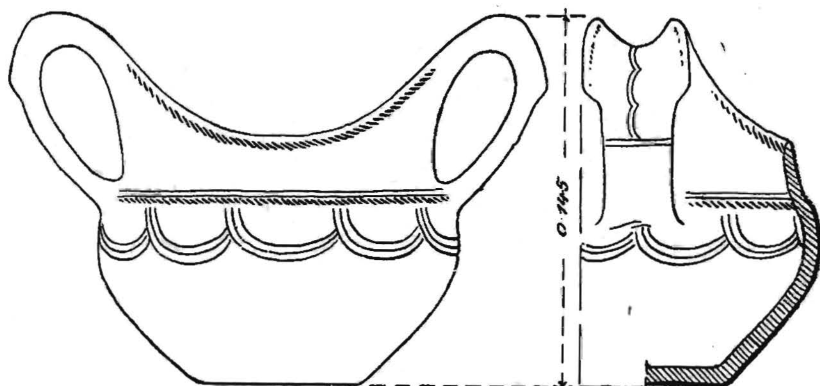

Fig. 5. — Ceașcă. M. 72.

Ca inventar funerar, găsim, de obicei, ceașca caracteristică cu una (Fig. 2) sau cu două toarte și spirala de bronz pentru prins șuvițele de păr. Intr'un mormânt dublu, care avea patru vase, și alte

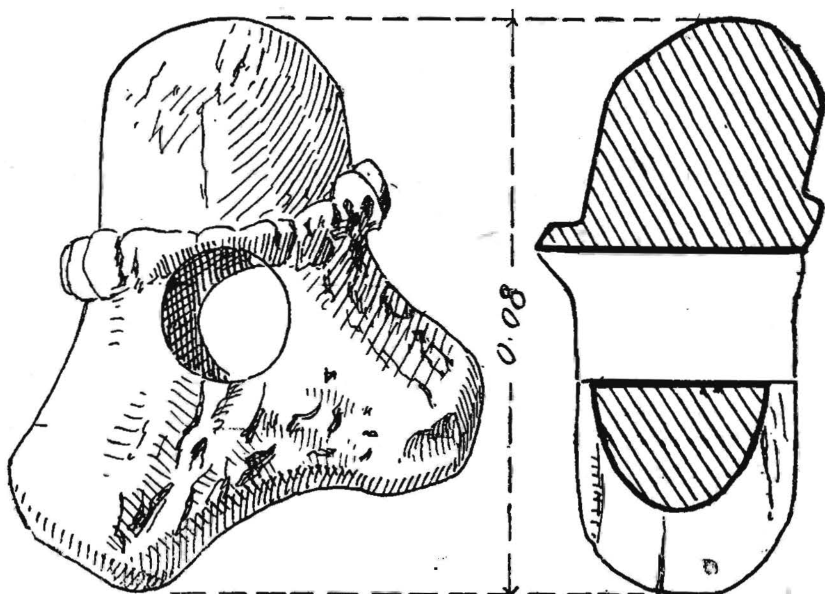

Fig. 6. — Măciucă din corn de căprioară din M. 72.

numeroase obiecte de podoabă, această spirală era din aur (Fig. 3).

Alături de aceste obiecte se mai găsesc în morminte perle de faianță, de chihlimbar sau de bronz și pendentive de os și din colți

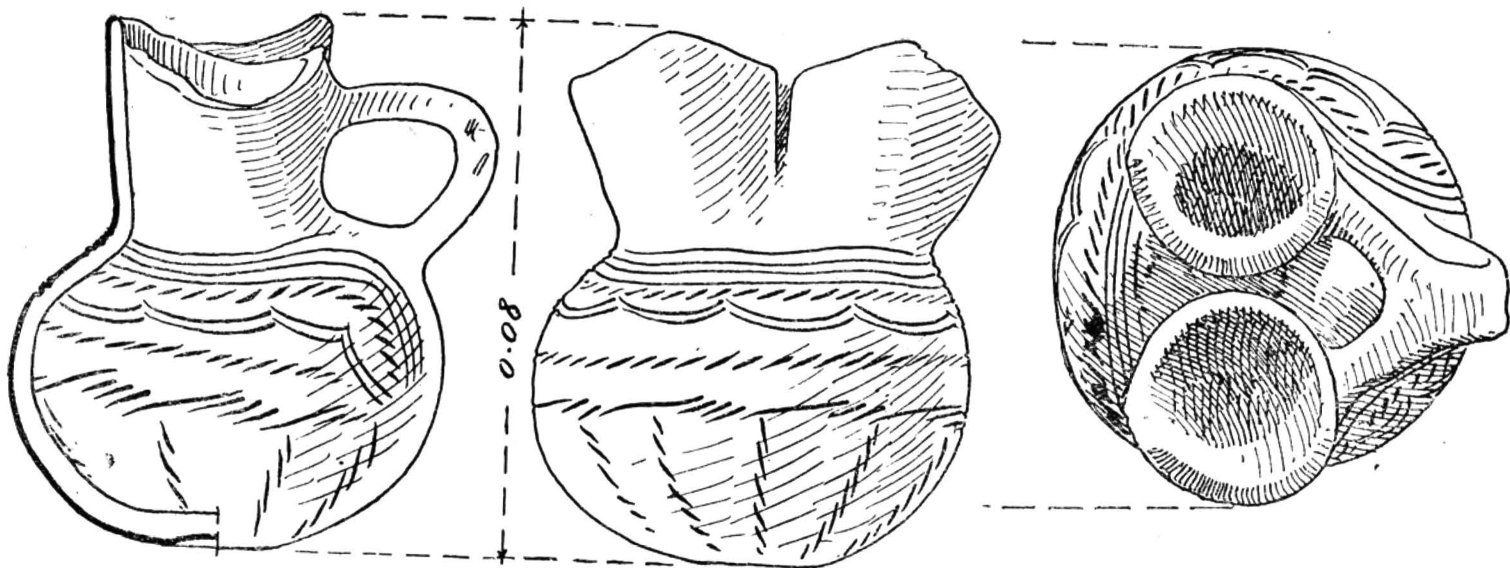

Fig. 7. — Ceașcă cu gât dublu dintr'un mormânt.

de animale. In mormânul unui luptător (Fig. 4) s'a găsit, alături de ceașcă (Fig. 5), o măciucă (Fig. 6) din corn de căprioară.

In concluzie, săpăturile din vara anului 1950 dela Sărata-Monteoru au putut controla și cerceta un număr de amănunte de ordin stratigrafic, dar mai ales s'au putut face importante observații cu privire la cele mai vechi nivele de locuire ale culturii Monteoru, faza numită Monteoru Ic4 și Monteoru Ic3. Un material nou ceramic, anterior nivelului de locuire Monteoru Ic4, care prin formă, tehnică și ornamente se apropie de eneolitic, pune o problemă nouă în legătură cu formarea epocii bronzului la Sărata-Monteoru, pro-

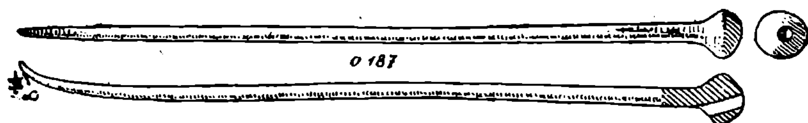

Fig. 8. — Ac de bronz pentru încheiat vestmântul.

blemă a cărei rezolvare rămâne în seama unei campanii viitoare de săpături. Deasemenea, s'a găsit un bogat material ceramic, cu forme noi și deosebit de importante printre care cităm vasul cu gât dublu din mormântul nr. 12 (Fig. 7), numeroase obiecte din bronz necunoscute încă în cuprinsul culturii Monteoru, ca acul de încheiat vestmântul de tip Unêtice (Fig. 8), și spirala în formă de opt (Fig. 9).

Grupând toate faptele observate în așezare cu cele din cimitirul nr. 4, constatăm spre sfârșitul epocii bronzului o retragere depe pantă, pe marginea de Nord a platoului „Cetățuii". Pentru cunoașterea începuturilor epocii bronzului la Sărata-Monteoru, cât și pentru vremea de sfârșit a ei, adică faza pe care stratigrafic o notăm

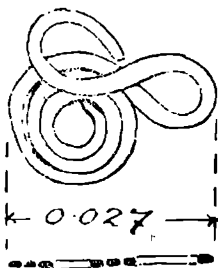

Fig. 9. — Spirală de bronz.

cu Monteoru II și care reprezintă o etapă de salt calitativ a acestei culturi, se impune ca în campania viitoare să se termine suprafețele nesăpate de pe latura de Nord și Nord-Vest a „Cetățuii". Deasemeni trebuie săpat întreg cimitirul nr. 4 care se întinde pe o suprafață dincolo de 800 m.p., cuprinzând, calculând după cele desvelite în porțiunea săpată până acum, peste 300 de morminte. Față de numărul deosebit de mare (în raport cu cele cunoscute din celelalte cimitire), se pune problema dacă întreg cimitirul aparține

aceleiași faze Monteoru Ia; și atunci care este cauza acestei îngrămădiri de morminte în pragul așezării și anume al unei așezări din cuprinsul ariei de refugiu, probabil fortificate („Cetățuia"), a marei așezări dela Sărata-Monteoru.

Terminarea săpăturilor dela Sărata-Monteoru s'ar putea face într'o singură campanie de lungă durată. Faptul acesta se impune, pentru a putea trece la redactarea monografiei. Am avea în acest fel, **singura** așezare din epoca de bronz, **săpată în întregime**, la noi în țară.

Eugenia Zaharia Petrescu,
Alexandrina Alexandrescu

CERCETĂRI ARHEOLOGICE PE TRASEUL CANALULUI DUNĂRE-MAREA NEAGRĂ

Traseul Canalului Dunăre-Marea Neagră a fost cercetat din punct de vedere arheologic mai întâi în toamna anului 1949 și apoi în luna Decemvrie a aceluiaș an.

In regiunea Canalului cercetările arheologice din primăvara anului 1950 s'au făcut în două etape:

I. In cursul lunii Februarie 1950 s'au făcut recunoașteri de suprafață pe toată lungimea Canalului, dela Cernavodă până la Capul Midia.

II. La sfârşitul primăverii s'au efectuat sondajii la Năvodari și Poarta Albă.

I

Până la data de 27 Aprilie au fost identificate următoarele puncte arheologice:

Ceva mai spre Sud de așezarea neolitică dela Cernavodă, în niște rupturi ale malului s'au descoperit ultimele resturi ale unui schelet omenesc, care fusese înhumat în poziție chircită. In mal se mai păstrau doar o parte dintre oasele craniului și fragmente din oasele lungi. După modul de conservare al oaselor, după poziția scheletului și prin asociere cu mormintele descoperite mai de mult în apropierea lui, credem că aparține culturii materiale Gumelnița.

Lângă Cernavodă se înalță un platou. Din malurile gropilor care se găsesc pe acest platou s'au adunat mai multe categorii de fragmente ceramice. Unele aparțin culturii materiale de tip Gumelnița, altele probabil epocii Latène și în sfârșit cele mai importante sunt fragmentele ce aparțin culturii materiale Boian A.

Aproape de locul depe care s'au cules cioburile, dintr'un mal s'a scos un topor-ciocan masiv (21 cm lungime), lucrat din rocă vulcanică. Instrumentul descoperit este neterminat. Toate fețele sunt șlefuite lipsindu-i doar gaura de înmănușare. Toporul acesta aparține deasemenea epocii neolitice.

Cercetând suprafața podișului în preajma capătului dobrogean al podului dela Cernavodă s'au găsit mai mult fragmente ceramice care aparțin culturii materiale de tip Gumelnița.

Mai spre Sud, s'au cules rare fragmente caracteristice pentru

epoca Hallstatt. Menţionăm un fragment din marginea canelată oblic a unei străchini din lut ars.

Cetatea Pătulului — Castrul nr. 1. La suprafaţă în interiorul castrului s'au descoperit numeroase fragmente ceramice, care după formă şi ornamentare aparţin epocii ocupaţiei bizantine.

Lângă biserica satului Cochirleni se află un capitel din marmoră lucrat cu grijă. După afirmaţiile localnicilor provine dela Axiopolis.

Lângă locul în care se întâlnesc cele două valuri (cel de piatră şi cel de pământ), în dreptul com. Saligny, se află castrul nr. IV (Gr. Tocilescu). La suprafaţa terenului, în interiorul fortificaţiei s'au descoperit numeroase fragmente ceramice din vase ornamentate cu linii paralele şi în val. Materialul acesta se aseamănă ca pastă şi ornamentare cu cel dela Dinogetia. El aparţine epocii prefeudale târzii.

Spre Apus de castrul nr. V (Gr. Tocilescu) s'au adunat la cercetarea terenului mai multe cioburi, care după tehnica lucrului, pastă și formă au aparținut populației locale din epoca Latène.

Castrul nr. V (Gr. Tocilescu) din pământ. In interiorul incintei s'au găsit hârburi lucrate din pastă neîngrijită. Toate fragmentele provin din vase-borcan caracteristice epocii prefeudale.

Castrul nr. VI (Gr. Tocilescu) din piatră. Lângă valul de piatră la aproximativ 1 km. spre Est de dealul Ghermelelor se observă rămăşiţele castrului. In interior s'au cules puţine fragmente ceramice, care totuși prin pastă şi ornamentare sunt caracteristice epocii prefeudale târzii. Ornamentarea lor constă din linii orizontale paralele. De remarcat faptul că liniile în val sunt foarte rare.

Castrul din piatră nr. VII (Gr. Tocilescu) din spatele valului de piatră. Numărul redus de fragmente găsite documentează aceeaş epocă ca mai sus.

Pe panta estică a văii lui Nică Popa s'a descoperit, în imediata apropiere a valului de piatră, o așezare civilă de dimensiuni reduse. Aceasta era străjuită din trei părţi de râpe, iar faţă de restul dealului staţiunea fusese despărţită printr'un şanţ de apărare.

Pe locul numit Acsandemir Tabiasi se află castrul din piatră nr. VIII (Gr. Tocilescu). Din mulţimea de fragmente adunate pe platou și din interiorul incintei cele mai multe aparțin epocii prefeudale târzii. Câteva documentează epoca Latène şi pe cea romană. In jurul castrului constatăm că a fost o întinsă așezare civilă. Resturile peretelui de Est al castrului au fost săpate de localnici. Actualmente pe locul învecinat vechiului zid zac blocurile care făcuseră parte din temeliile lui. Peretele era construit din piatră fără legătură cu mortar. Intre aceste blocuri de calcar s'a descoperit unul pe care se păstrează resturile unei **inscripţii dăltuite în limba slavonă. Cuprinsul ei tradus în româneşte este „...pe Greci în anul 6451 [adică 943 al e. n.] ... pe Dumitru....”** Blocul cu inscripţia a fost adus la Bucureşti spre a fi studiat (Fig. 1).

Așezarea civilă pomenită mai sus se extinde şi pe boturile de deal dinspre Est.

Pe panta vestică a Văii Zenovei se găsesc rare urme de viețuire din epoca târzie a ocupației romane.

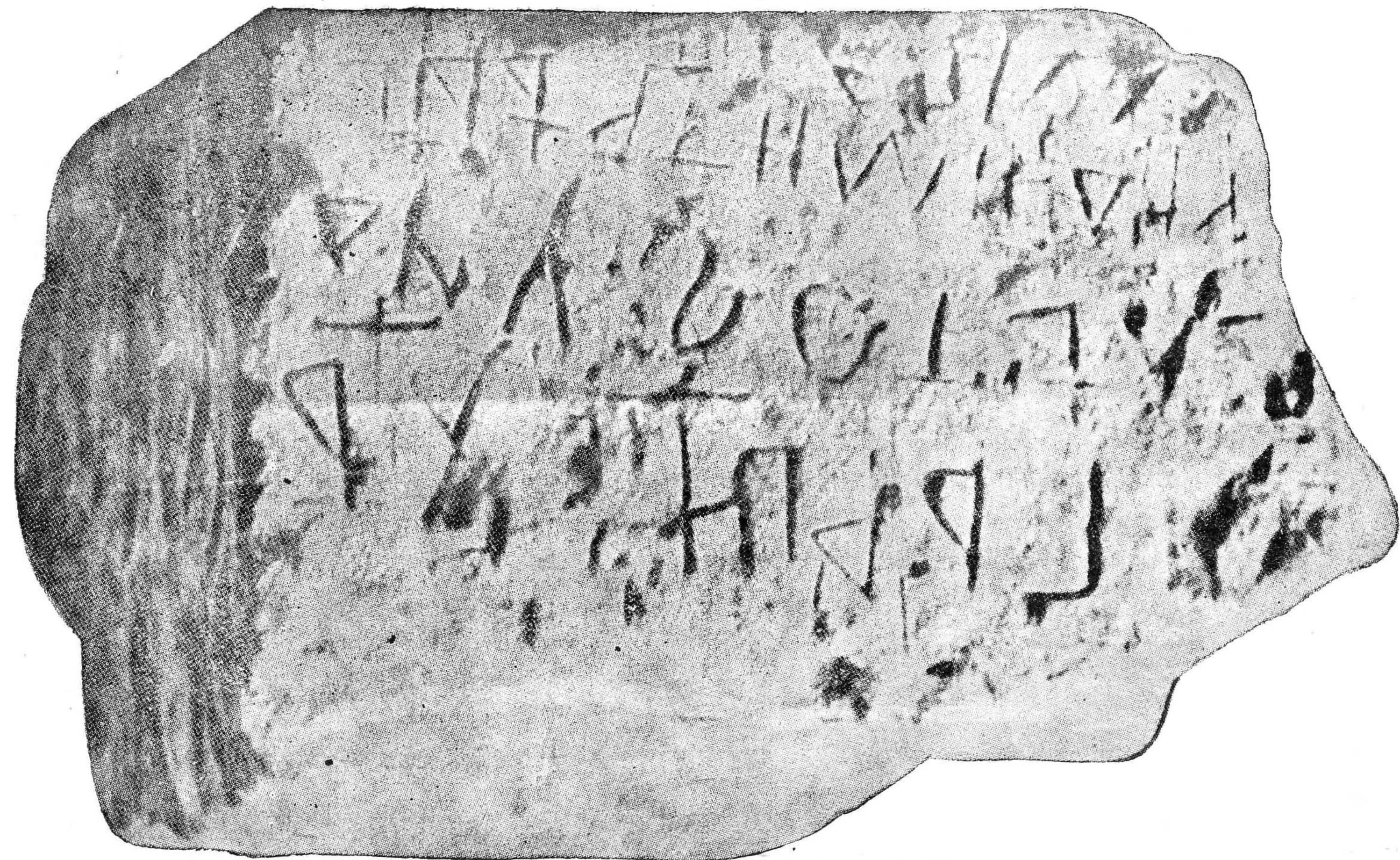
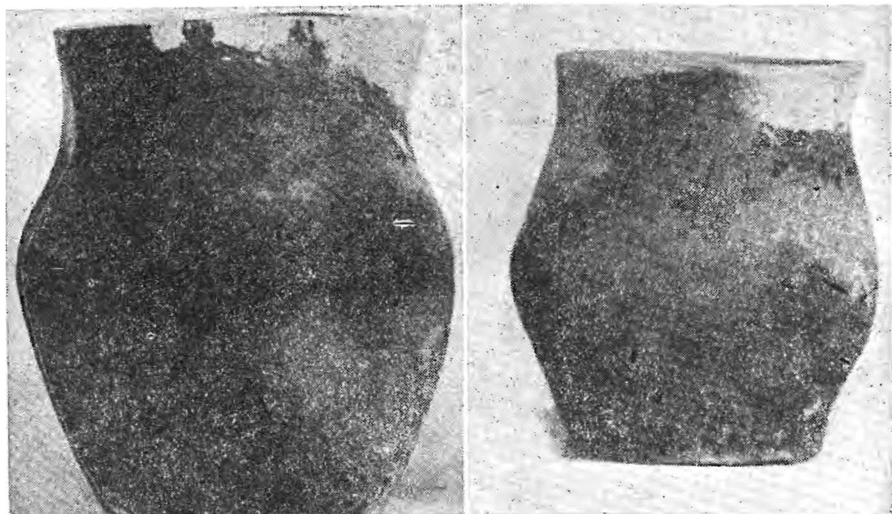

Fig. 1. — Inscripție slavonă din anul 943.

La gura văii amintite, în dreptul baracamentelor dela km 13 al Canalului pe un teren vast se găsesc extrem de numeroase fragmente ceramice. După pastă-formă și ornamentare se pot deosebi mai multe epoci. Unele aparțin epocii Hallstatt, altele Latène-ului și în sfârșit majoritatea sunt din epoca stăpânirii romane.

In carierele de humă, foste ale lui Ion Țugui, din apropierea orașului Medgidia, unde acum 17 ani se descoperise un depozit de obiecte de bronz, nu s'a găsit nicio urmă de caracter arheologic.

In cuprinsul șantierului Fabricii de Ciment, din spre Apus de orașul Medgidia, în afară de o așezare din epoca migrațiunii popoare-

POARTA ALBA: Vas de lut descoperit în movila funerară.

DOROBANȚU NOU : Vas descoperit în așezarea greco-romană.

lor, s'au găsit câteva morminte din epoca romană și o groapă cu material ceramic, care, probabil, aparține epocii neolitice.

Aproape de gara Dorobanțu s'a descoperit o carieră antică de piatră. Datorită unei râpe săpate de ape a ieșit la iveală o parte dintr'o suprafață de exploatare. Cariera datează, după părerea noastră, din sec. XI-XII.

Resturi din așezarea antică din epoca greco-romană se află și în dreptul km 31 al Canalului. In acelaș loc s'au găsit câteva morminte antice și un fier de plug.

Pe locul unde va fi construită gara Dorobanțu Nou, resturi de așezare antică. In cursul săpăturilor efectuate de muncitorii C.F.R. s'au tăiat temelii de construcții din epoca greco-romană. Pe lângă ceramica de caracter roman s'au găsit două văscioare mai vechi și câteva râșnițe (unele de caracter vechi și altele circulare).

Castrul nr. XV (Gr. Tocilescu) se compune din două incinte alăturate, de formă patrată. In amândouă s'a cules material ceramic din epoca prefeudală târzie. Este demn de semnalat un topor de piatră

fragmentar, cu gaură de înmânușare, de caracter târziu neolitic, topor care s'a descoperit în interiorul castrului mic.

Pantele dealurilor din jurul castrului nr. XV sunt presărate cu material ceramic care ne documentează o așezare civilă din aceeaș epocă din care datează fortificațiile.

Pe o mică ridicătură de pământ între gara Dorobanțu și punctul de intersecție al valului cu șoseaua Cernavodă-Constanța, s'au descoperit fragmente de cranii omenești și câteva cioburi din epoca migrațiunii popoarelor.

In urma cercetărilor făcute la fața locului, informația despre descoperirea unei inscripții în cuprinsul carierelor de piatră dela Siminoc s'a dovedit a fi eronată.

Mai spre Nord de Poarta Albă, traseul Canalului a trecut prin valul mare de pământ, pe o lărgime de 30 m. Cercetând cele două profiluri rezultate s'a găsit în cel vestic la 1,75 m adâncime, un fragment ceramic. El provine din marginea unui vas care după formă și pastă aparține epocii romane târzii sau chiar începuturilor epocii bizantine.

Intre cimitirul satului Poarta Albă și valul mare de pământ se găsesc la suprafața terenului numeroase cioburi din epoca migrațiunii popoarelor.

In orașul Poarta Albă s'au cules destul de multe fragmente din vase de lut, de dimensiuni reduse. Unele aparțin epocii Latène.

La 300 m Nord de valul mare de pământ, se pot aduna fragmente ceramice din epoca migrațiunii popoarelor și altele de caracter mai vechi.

Spre Nord-Est de punctul trigonometric Alacapu, lângă valul mare de pământ se găsesc resturile castrului nr. 15 (Gr. Tocilescu). Materialul ceramic aparține începutului celei de a doua jumătăți a mileniului I al e. n.

Depe locul „La suta", N-E de satul Galeșul s'a adunat material ceramic, ce pare să aparțină epocii dinainte de ocupația romană.

La cca. 3 km N-E de satul Galeșul, pe versantul răsăritean al văii Nazarcea, pe o ridicătură de pământ, se găsesc numeroase fragmente de amfore și de străchini, bucăți de olane și pietre. Materialul arheologic aparține epocii stăpânirii romane.

Locul numit „Cenușărie" din hotarul satului Galeșul se află pe versantul apusean al văii Nazarcea. Pe o întindere destul de mare terenul pare presărat cu fragmente ceramice de diferite mărimi și forme. Așezarea aparține epocii stăpânirii romane.

La vreo 200 m spre Nord de locul „Cenușărie" în preajma fântânii grupului de clădiri din valea Nazarcea, se găsesc urmele unei așezări civile din epoca migrațiunii popoarelor.

Pe creasta dealului care desparte carierele de piatră dela Ovidiu de valea Nazarcea se găsește un șir de tumuli funerari antici.

Pe malul lacului Mamaia a fost atinsă din plin o așezare din epoca romană târzie. Dela muncitori s'au adunat două opaițe din lut și un vas din acelaș material. Printre bolovanii ce provin din temeliile construcțiilor antice, asvârliți pe maluri, s'au găsit o bază de coloană

lucrată din calcar și un fragment dintr'o măsură de capacitate romană, lucrată tot din piatră.

Spre Sud-Est de construcțiile orașului nou Năvodari, la o distanță de aproximativ 150 m, s'au adunat cioburi din epoca orânduirii comunei primitive.

In regiunea viilor dela Năvodari s'a descoperit un instrument fragmentar din silex, care aparține probabil epocii neolitice.

Spre Nord-Vest de Năvodari la o distanță de câțiva km pe o peninsulă înconjurată de apele lacului Tașaul, se află resturile unei așezări omenești din epoca greco-romană. La suprafață material ceramic numeros.

Localitatea Sibioara era cunoscută prin resturile unei așezări descoperite chiar pe aria satului. Cercetând toate peninsulele dealungul malului lacului Tașaul am mai descoperit resturile unor alte așezări. Una e situată pe o peninsulă ce se află spre Est de sat. Judecând după fragmentele ceramice, ea aparține probabil neoliticului.

La aproximativ 1,5 km Est de Sibioara, pe o pantă mai lină a dealului, în spre lac, fragmente ceramice din epoca migrațiunii popoarelor.

Din punct de vedere arheologic zona Canalului Dunăre-Marea Neagră se poate împărți în două părți:

a) Dela Dunăre până la gara Dorobanțu.

b) Dela gara Dorobanțu până la Mare.

In primul sector sunt prea puține șanse să se facă descoperiri arheologice, deoarece el va străbate valea Carasu, care până acum câteva zeci de ani nu era decât un lanț de bălți. Descoperiri se pot face în acest sector numai în cursul lucrărilor adiacente (în carierele de piatră și la construirea noilor orașe Cernavoda și Medgidia).

Mai însemnat este cel de al doilea sector. In cuprinsul lui Canalul străbate în două locuri valul mare de pământ și se îndreaptă spre Nord-Est. Descoperiri arheologice se pot produce în orice moment atât în cursul săpăturilor cât și în cadrul lucrărilor adiacente.

II

In ziua de 28 Aprilie 1950 am început săparea unei movilițe, situată lângă punctul de control al șoselei orașului nou **Năvodari.** Inălțimea movilei era de 1,45 m, diametrul ei 23 m. Incă dela primele cazmale am rămas surprinși văzând că movila este formată din straturi de cenușe, care conțineau ca unice vestigii „arheologice" fragmente de vase, cești de cafea, și de lulele turcești. Imediat am luat contact cu câțiva Turci bătrâni din comună și din satul apropiat Valea Neagră întrebându-i dacă nu cunosc modul în care s'a format această movilă. Ni s'a spus că Turcii aveau până acum câteva decenii obiceiul să îngrămădească într'un singur loc cenușa provenită dela mai multe gospodării. Am continuat totuși să facem o secțiune în movilă până în sol, găsind numai straturi de cenușe.

Credem totuși că această cercetare nu este lipsită de valoare, în-

trucât lămurește geneza unui mare număr de movile situate în preajma satelor din Dobrogea, sate care au fost locuite de Turci.

Continuând cercetările noastre ne-am deplasat la **Poarta-Albă** pentru a face sondagii într'o movilă funerară, care urma să fie tăiată parțial de traseul Canalului.

Movila este situată la câteva sute de metri V de satul Poarta Albă, la intersecția Canalului cu drumul Poarta Albă-Nisipari. Ea are un diam. aprox. de 63 m și o înălțime maximă de cca. 3,60 m. In timpurile mai recente a fost folosită drept cimitir de populația turcească a satului (v. fig. 2).

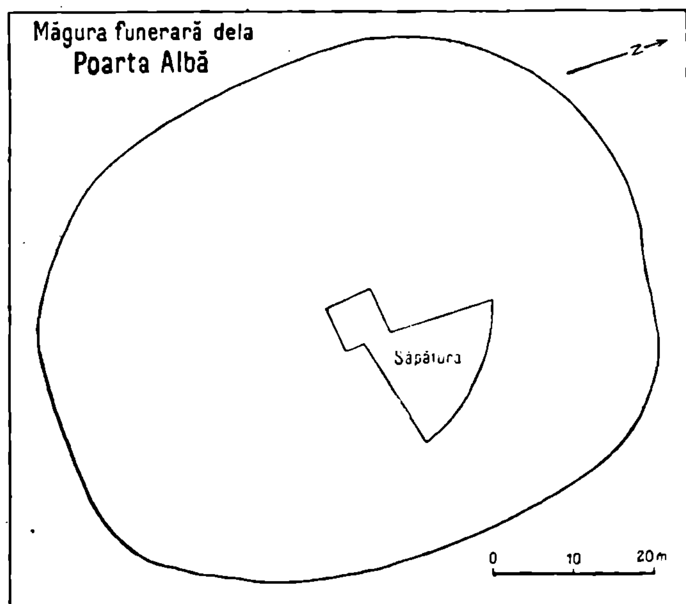

Fig. 2.

Săpăturile au început în ziua de 5 Mai și au durat până la 21 Mai. Am început prin săparea porțiunii indicată pe plan, ajungând până la sol. In toată porțiunea nu am găsit decât un vas de lut fragmentar de factură primitivă, care ar putea fi datat cu aproximație la sfârșitul epocii neolitice, și un fragment mai mare dintr'un vas roman târziu.

In a doua etapă a lucrărilor am procedat la săparea unei suprafețe de 7×6 m, situată la centrul movilei. In această suprafață săpăturile au mers până la adâncimea de 6 m. Intre 1,80×2,35 m s'au găsit blocuri de piatră de diferite mărimi, care par a fi făcut parte din construcția unui mormânt mai mare. Așa cum se găseau, pietrele erau deranjate. Continuând săpătura, am găsit la adâncimea de 4,35 m conturul unei gropi, de formă romboidală. care se detașa clar în lutul galben. Am săpat și această groapă până la 6 m, unde am dat de fundul ei. Pe fund mai erau așezate două pietre mari, care făcuseră

parte din construcţia mormântului. In afară de acestea, groapa nu conţinea nimic.

Părerea noastră este că movila a conţinut un mormânt antic cu o construcţie din blocuri de piatră nefasonate, aşezate unele peste altele, fără legătură de niciun fel. Acest mormânt — aşa cum se întâmplă adeseori — va fi fost jefuit încă din antichitate. Menţionăm că în peretele de N al săpăturii dela centrul movilei s'a putut observa conturul unei gropi mari, care coboară din vârful movilei până aproape de fundul ei. Va fi fost aceasta groapa jefuitorilor ?

Tot în această suprafaţă, am găsit la diferite adâncimi fragmente ceramice dela începutul epocii migraţiunilor şi câteva mici fragmente de oase omeneşti. Câteva funduri de amfore găsite tot aici par a data însă dinainte de era noastră.

Vedem dar că problema movilei dela Poarta Albă nu este încă complet lămurită. Este posibil ca ea să mai conţină şi alte resturi arheologice, dar dimensiunile ei uriaşe nu ne-au permis să o săpăm în întregime.

Eugen Comşa, Dorin Popescu

ACTIVITATEA ȘANTIERULUI ARHEOLOGIC POIANA-TECUCI 1950

Activitatea șantierului dela Poiana a durat dela 20 Maiu la 11 Octombrie 1950, adică aproape cinci luni. A fost cea mai lungă campanie arheologică ce s'a desfășurat vreodată în această localitate. Cu mijloace puse în mod suficient de larg la îndemâna colectivului nostru de către secția de Istorie și Filosofie a Academiei R.P.R., s'au putut deschide suprafețe mari și s'a putut proceda la cercetări mult mai minuțioase, mai depline și mai concludente decât în campaniile anterioare, obținându-se un material de studiu deosebit de bogat.

Săpăturile noastre din 1950 au tins la explorarea completă a părții meridionale a Cetățuii dela Poiana **(Piroboridava)**, dela linia păretelui N al săpăturii **H** din 1949 până la ultimele râpi dinspre S (fig. 1).

S'a început printr'o suprafață **I**, de 170 m. p., paralelă și adiacentă cu săpătura **H** de anul trecut. situată în partea de S a acestei ultime săpături. Imediat mai la S, s'a continuat lucrul printr'o nouă suprafață, **I'**, de 140 m. p. Apoi, la E de aceasta, s'a excavat o arie mai întinsă **J**, de 500 m. p. Totodată, pentru a se explora în întregime colțul cel mai de S al stațiunii, situat între râpi prăpăstioase și foarte expus distrugerilor produse de eroziuni, s'au executat două săpături: **K**, în suprafață de 400 m.p., și **K'**, de 160 m. p. Pe urmă s'a întreprins excavarea marei suprafețe L, de 800 m. p., dela V de **H** și de **I** și dela N de **J**.

In sfârșit, s'au explorat cu atenție spațiile despărțitoare dintre aceste diferite săpături: **HI**, de 60 m.p.; **II'**, de 10 m.p.; **IJ**, de 20 m.p.; **JF**, de 30 m.p.; **KK'**, de 22 m.p.; și **KF**, de 126 m.p.

Toate lucrările au mers în adâncime până la nivelul aproximativ de 4 m, la pământul viu, afară de suprafața **L** și de spațiul **KF**, care au fost săpate numai până la nivelul de 1,20 și 1,70 m, rămânând ca săpătura mai în adâncime să se facă în anul viitor.

In total s'a explorat o suprafață de 2446 metri patrați, dintre cari 1520 m.p. până la adâncimea de cca 4 m, iar 926 m.p. până la nivelurile de 1,20—1,70 m. In volum s'a cercetat o cantitate de țărână arheologică de cca 700 metri cubi. Din stațiune a rămas neatinsă și oferind posibilități de săpături pentru viitor, o suprafață de cca 3000 metri patrați.

Scopul campaniei din 1950 dela Poiana a fost explorarea cât mai întinsă a Cetățuii, spre a scoate cu un moment mai de vreme maxi-

CETĂȚUIA DELA POIANA
- PIROBORIDAVA -
(Raionul Tecuci)

Legenda

Săpături 1950
executate până la nivelul de 4 m

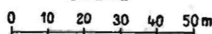
Săpături 1950
executate până la nivelul de 1,20 m

Săpături 1949

Săpăturile științifice anterioare
(1926 - 1940)

Săpături arheologice diletantice
(1926 - 1939)

Scara

W
X Y
Z
U
R
T
S
V
E
C'
C
D
A
H
L
I H
I
I I'
I'
I J
F
J
G
J J
F
B
K
F
K K'
K
K
N

După ridicarea făcută de
Ing. D. Paghida

Fig. 1.

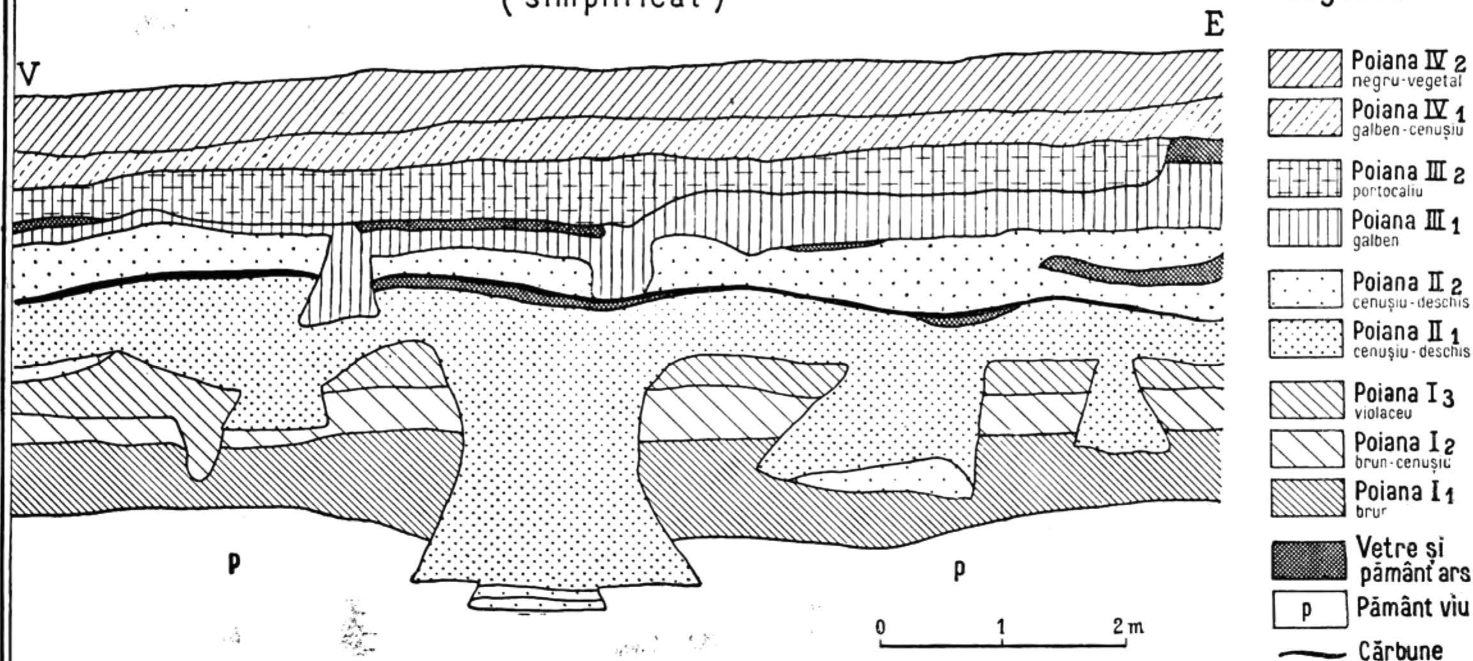

POIANA - 1950
Parte din profilul păretelui N al săpăturii J
(simplificat)
Legenda
V
E
Poiana IV 2
negru-vegetal
Poiana IV 1
galben-cenușiu
Poiana III 2
portocaliu
Poiana III 1
galben
Poiana II 2
cenușiu-deschis
Poiana II 1
cenușiu-deschis
Poiana I 3
violaceu
Poiana I 2
brun-cenușiu
Poiana I 1
brun
Vetre și pământ ars
p
Pământ viu
Cărbune
p
p
0
1
2 m

Fig. 2.

mum de beneficii pentru știință din resturile acestei stațiuni care, din cauza progresului eroziunilor produse de ape, se află pe cale de dispariție totală. Ca obiective mai precise am avut în primul rând completarea datelor privitoare la problema stratigrafică și lămurirea problemei resturilor de locuințe, apoi verificarea observațiilor făcute în campaniile anterioare cu privire la diferite alte chestiuni în legătură cu viața umană ce s'a manifestat în mileniile trecute în acest punct important de pe valea Siretului. Săpăturile executate, cu suprafețe întinse și contigui, cu secțiuni lungi și numeroase, cu material bogat și variat, ne-au dat posibilitatea de a urmări aceste obiective în modul cel mai favorabil.

Rezultatele sunt, în general, satisfăcătoare. Ne propunem a le prezenta aci pe cele mai de seamă, în acest raport sumar întocmit înainte de a fi avut timpul ca să coordonăm și să studiem minuțios tot materialul recoltat și toate observațiile consemnate în planuri, profile și jurnale de săpături.

In privința stratigrafiei, săpăturile din 1950 au adus clarificări noi, menite a modifica schema provizorie de până acuma (cf. **St. Cerc. Ist. V.**, 1950, I, p. 48). Totuși, până la o studiere definitivă a datelor obținute, socotim util să păstrăm momentan această schemă, introducând numai sub forma de subdiviziuni noile niveluri pe care le-am remarcat. Ținând seama de observațiile comune, făcute în toate suprafețele săpate, inclusiv acelea pe care le-am explorat în campaniile anterioare, și luând ca bază a metodei de interpretare variația de aspecte a straturilor în funcție de succesiunea resturilor intacte de locuințe, numărăm in total **nouă** niveluri (fig. 2), care, grupate în cele patru faze principale ale schemei noastre cronologice provizorii, sunt, socotind de jos în sus, adică dela vechiu la nou, dela pământul viu spre suprafața solului vegetal, următoarele:

Poiana I 1	Treapta mijlocie a Barbariei: epoca Bronzului, cultura Monteoru. Strat brun, între adâncimile medii de 2,80-3,60 m, imediat peste argila galbenă naturală.
Poiana I 2	Treapta superioară a Barbariei: prima epocă a Fierului (Hallstatt). Strat brun argilos, de nuanță cenușie: între 2,60-2,80 m.
Poiana I 3	Treapta superioară a Barbariei: prima epocă a Fierului (transiție dela Hallstatt la Latène). Strat brun-cenușiu cu reflexe violacee: între 2,30-2,60 m.
Poiana II 1 Poiana II 2	Treapta superioară a Barbariei: a doua epocă a Fierului (în general Latène II). Straturi bogate în cenușă, prezentând două niveluri, situate în total între adâncimile medii de 1,20-2,30 m.

Poiana III 1 Poiana III 2	Declinul Barbariei și începuturile Sclavagismului: sfârșitul epocii Fierului (Latène III). Două niveluri cu straturi de aspect galben și galben cenușiu: în total între 0,60-1,20 m.
Poiana IV 1 Poiana IV 2	Epoca sclavagistă: sec. I-III ale erei noastre (epoca imperială romană). Două niveluri, unul mai jos de aspect galben-cenușiu cu reflexe roșcate, altul deasupra constituit din humus negru vegetal. Grosimea medie pentru ambele, dela adâncimea de 0,60 m până la suprafața vegetală.

In această schemă, nivelurile din fazele II-IV sunt unite două câte două prin acolade, din cauză că până în momentul redactării prezentului raport n'au putut fi individualizate decât stratigrafic, nu și tipologic.

Nivelul **Poiana I 1** rămâne, așa cum era cunoscut și până acum, caracterizat prin elementele culturii Monteoru din prima jumătate a epocii Bronzului (începând aproximativ cu sec. XVII î. e. n.). Printre obiectele din acest strat, afară de formele știute: vase cu gura oblică și cu o toartă, vase cu două torți supraînălțate (fig. 8, 1—2), cercei spirali de bronz caracteristici (fig. 9, 1—2), ciocane de piatră dură lustruite (fig. 8, 3), vârfuri de săgeți de silex fin lucrate, mai sunt de remarcat un vas modelat în formă de pasăre (fig. 8, 4) și un vârf de săgeată de bronz de formă plată triunghiulară cu peduncul și fără nervură, analog cu negativul unui tipar de turnat găsit mai de mult tot la Poiana. Resturile culturii Monteoru, în suprafețele săpate în 1950 la Poiana, constau din gropi răzlețe, din fragmente ceramice risipite și din morminte de inhumație cu schelete închircite. Urme consistente de locuințe (vetre, chirpici, etc.) nu s'au găsit. După noi rămâne valabilă explicația dată acestei constatări încă din 1927, anume că, în epoca Bronzului, centrul așezării dela Poiana se afla mai departe la V, spre Siret, în partea care de atunci încoace s'a prăbușit complet sub acțiunea agenților de eroziune și că, pe fâșia de teren ce ni s'a păstrat azi sub numele de **Cetățuia,** atunci nu exista decât o zonă exterioară, rezervată mai ales pentru morminte.

Aceeași constatare e valabilă și pentru nivelul următor, **Poiana I 2,** de epocă hallstattiană, pe care nu-l constatăm decât prin vase și cioburi presărate ici și colo, și prin resturi rare, izolate, de locuințe. Determinarea acestui strat, care până acum părea cu totul îndoielnic, constitue pentru noi principala noutate a campaniei arheologice din 1950 dela Poiana. Acum putem vorbi sigur de o fază hallstattiană în această stațiune, precis identificată atât stratigrafic cât și tipologic.

E vorba de un strat subțire, greu de distins pe profiluri, abia ca o ușoară nuanță cenușie de transiție între pătura brună din epoca Bronzului și nivelul de deasupra Poiana I 3, de aspect violaceu. Și nici în acest fel nu poate fi observat decât pe pereții săpăturilor. In suprafață nu se poate prinde concret decât în rarele locuri unde conține câte un vestigiu **in situ,** cum e cazul cu vatra g din săpătura **I',**

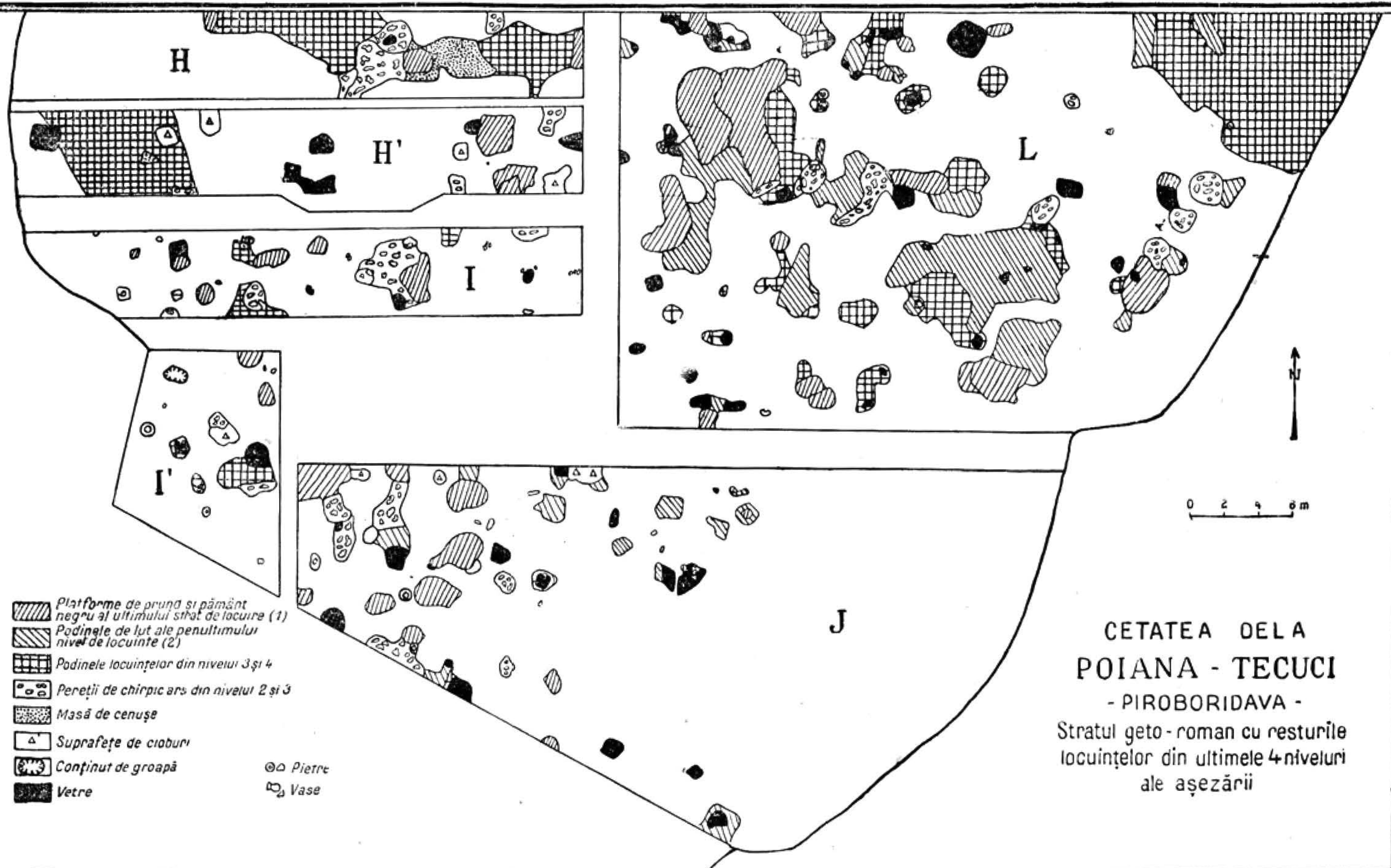

H
H'
I
I'
L
J
N
0 2 4 8 m
Platforme de prund și pământ negru al ultimului strat de locuire (1)
Podinele de lut ale penultimului nivel de locuințe (2)
Podinele locuințelor din nivelul 3 și 4
Pereții de chirpic ars din nivelul 2 și 3
Masă de cenușe
Suprafețe de cioburi
Conținut de groapă
Vetre
Pietre
Vase
CETATEA DELA
POIANA - TECUCI
- PIROBORIDAVA -
Stratul geto-roman cu resturile locuințelor din ultimele 4 niveluri ale așezării

Fig. 3.

circulară, de cca 1 m diam., situată la nivelul de 2,70 m, prezentând margini plastice ridicate în sus, ca un vas, și având deasupra numeroase fragmente de olărie tipică hallstattiană. In rest, stratul poate fi cel mult presupus prin prezența cioburilor hallstattiene, care de cele mai multe ori apar amestecate cu cioburi monteoriene din stratul de dedesupt ori cu cioburi Latène din straturile de deasupra. Sunt locuri, destul de dese, unde săpătura trece dela nivelurile Latène II (Poiana II 1-2) direct la resturile din epoca Bronzului, fără ca să se dea peste nicio urmă hallstattiană. Aceste dificultăți explică pentru ce numai cu ocazia explorărilor ample din 1950 am putut ajunge la

Fig. 4. — Trei vetre succesive din ultimele niveluri ale stațiunii.

precizarea unui nivel hallstattian la Poiana, dar nu sunt de natură a lăsa să mai subsiste vreun dubiu asupra existenței palpabile a acestui nivel.

Ceramica stratului hallstattian Poiana I 2 este de culoare neagră ori brună-cenușie, lustruită, de factură îngrijită, caracterizată printr'o ornamentație care, în afară de proeminențe, caneluri orizontale pe gâtul vasului, caneluri ori coaste în relief scurte și oblice pe buza vasului, constă din motive geometrice incise ori imprimate umplute cu o substanță albă (fig. 12, 1). Motivele sunt sau serii de S oblici imprimați, dând impresia unei spirale continui (fig. 11,3), sau benzi de hașuri produse prin incizii și prin impresiuni cu fire de sfoară, lăsând în negativ dungi spirale ori în zigzag (fig. 11, 2), sau combinații de triunghiuri hașurate (fig. 11, 1), sau benzi cu hașuri încrucișate ce amintesc oarecum decorul ceramicei din epoca Bronzului dela Wietenberg-Sighișoara. Formele vaselor, atât cât s'au putut găsi întregi, sunt specific hallstattiene: urne cu pântece larg sferoidal (fig. 10 și 12, 2), cu gât strâmt, tipsii mari cu marginile ușor aduse înăuntru (fig. 12, 1), căni sferoidale cu două torți cu proeminențe,

derivate din tipul vaselor caracteristice epocii Bronzului (fig. 13, 2). Intr'un loc, în suprafața **K,** s'a descoperit și un grup de patru vase întregi **in situ,** de aspect poros, ornate cu proeminențe și brâe în relief (fig. 12, 3), care, deși asemănătoare cu unele vase din epocile Latène, se situează prin nivelul lor și prin unele nuanțe arhaice ale tipului lor, în stratul hallstattian.

Din acest strat provin și două obiecte de metal, a căror valoare cronologică nu mai e nevoie să fie subliniată: un cuțit de bronz de un tip vechiu, dela începutul epocii Fierului, și o fibulă de bronz cu

Fig. 5. — Locuința G *din săpătura* I', *nivelul II 2.*

arc semicircular, neted pe o parte, iar pe cealaltă decorat cu o serie de rotunjimi în relief, cu resort simplu constituit dintr'o singură spiră, cu placă înaltă, cu apendice în formă de cioc de șoim (fig. 9, 3). Acest ultim obiect, prezentând o foarte apropiată analogie cu un exemplar găsit la Doganovo în Bulgaria, derivă dintr'o categorie de fibule grecești arhaice foarte frecventă în insulele egeice în secolele IX-VII î. e. n. (cf. Blinkenberg, **Fibules gr. et orient.,** pp. 24 și 87-106). Exemplarul nostru dela Poiana poate fi datat aproximativ în sec. VII î. e. n.

Nivelul **Poiana I 3,** de aspect violaceu, e aproape tot atât de sărac ca și stratul precedent I 2. Urmele de locuințe sunt și aci rare. Ceramica e ceva mai bogată, dar prezintă un amestec cu cioburi caracteristice stratului Latène II de deasupra, amestec care nu e datorit totdeauna gropilor săpate ulterior. Astfel, pe lângă unele vase care

par specifice nivelului I 3, de ex. un urcior bitronconic cu pântecele larg și cu ecuatorul în unghiu pronunțat, un vas mic cu patru proeminențe găurite pe buză (fig. 13, 1), căni cu torți mici semicirculare cilindrice, etc., toate cu luciu negru ori brun, de o tehnică puțin diferită de aceea a vaselor din stratul I 2, apar și oale poroase cu proeminențe și brâe, o urnă mare cu luciu negru și cu „mustăți" în relief (fig. 14, 1), prezentând elemente care se întâlnesc atât în ceramica mai veche hallstattiană, cât și în olăria straturilor din epoca Latène. Mai e de notat că în stratul violaceu nu se găsește niciun rest de olărie superioară făcută la roată și niciun element ceramic de import. Putem socoti acest nivel ca datând dela sfârșitul epocii hallstattiene,

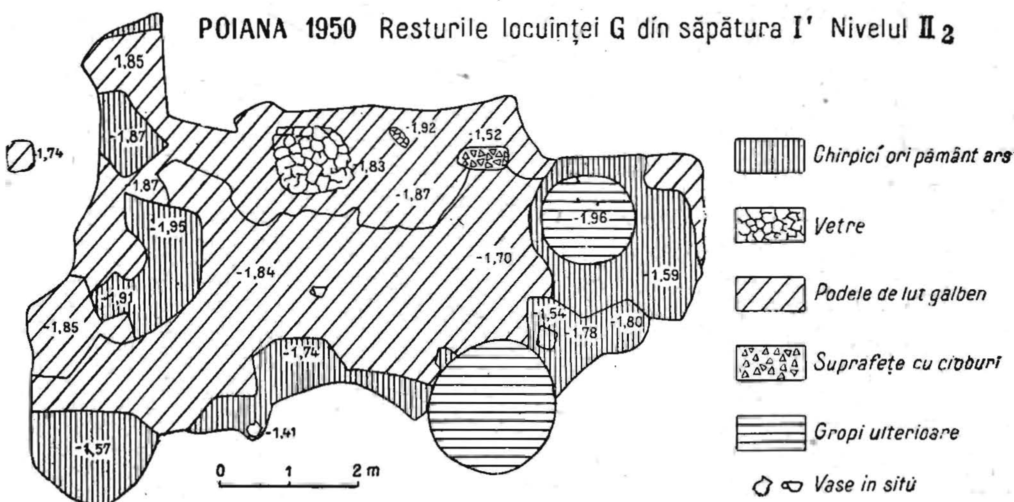

Fig. 6.

după sec. VI î. e. n., și reprezentând o fază de transiție spre faza Latène II din nivelurile de deasupra.

Nivelurile **Poiana II 1** și **Poiana II 2** apar în stratigrafia stațiunii ca două nuanțe ale aceluiaș strat, gros de peste un metru, având în structura sa o mare proporție de cenușă. Aspectul nivelului inferior e de un cenușiu mai deschis decât acela al nivelului superior. E vorba de două așezări succesive de un caracter asemănător. In contrast cu straturile inferioare I 1-3, locuirea Cetățuii dela Poiana în epoca Poiana II 1-2 a fost foarte intensă. Urmele de locuințe din aceste niveluri sunt foarte dese. Conținutul lor în obiecte mobile, aparținând epocii Latène II, e de asemeni deosebit de bogat. Incepând cu această vreme zona de locuire de pe Cetățuie depășește marginile centrului restrâns din epocile anterioare, din partea prăbușită de atunci încoace, pentru a cuprinde pe deplin și fâșia marginală păstrată azi. Situația aceasta se va continua și în epocile ulterioare, până la sfârșit.

Inventariul tipologic al celor două așezări apare în general unitar. In stadiul momentan al studiului nostru, încă nu putem remarca diferențe dela una la cealaltă. Rămâne a încerca să stabilim mai

târziu, cu ocazia cercetării definitive a materialului, elementele specifice fiecăruia din niveluri. Operaţiunea e îngreuiată şi de faptul că tocmai aceste niveluri sunt, din toată stratigrafia dela Poiana, cele mai frământate şi mai turburate de gropi aparţinând straturilor superioare.

Ceramica, asemănătoare în general cu aceea constatată la Crăsani şi la Zimnicea, prezintă o categorie de vase lucrate îngrijit, în tehnică primitivă, cu pǎreţii groşi, negri, lustruiţi frumos în exterior, o

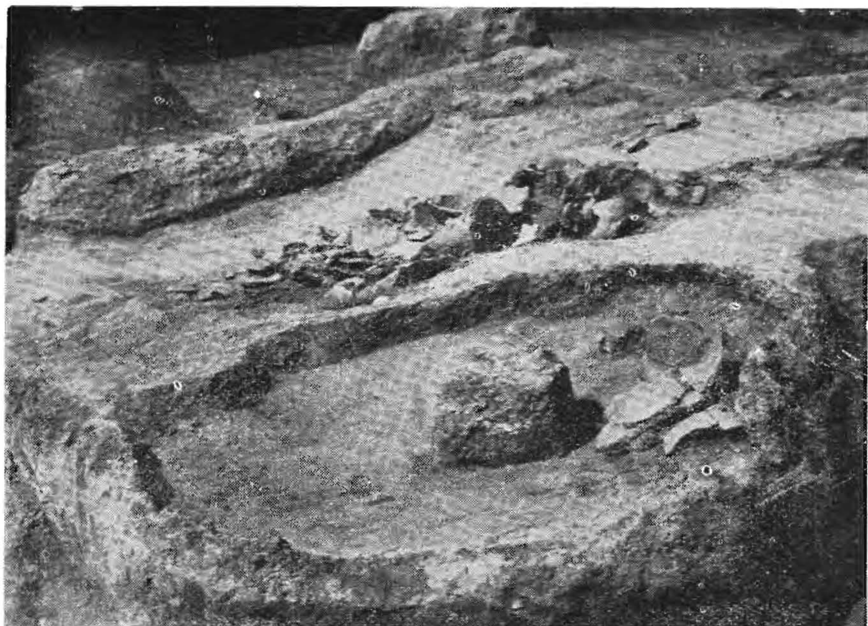

Fig. 7. — Cuptor din săpătura J, *nivelul II 2.*

categorie de vase poroase, simple, decorate cu proeminenţe şi brâe în relief, şi o categorie de vase lucrate la roată, unele cenuşii autohtone, altele greceşti importate. In straturile Latène II dela Poiana, tehnica la roată poate fi surprinsă în stadiul său iniţial: apar împreună, în aceleaşi straturi ,aceleaşi forme de vase, unele lucrate cu mâna, în vechea tehnică primitivă, altele transpuse în noua tehnică superioară. E cazul în special cu vasele bitronconice, similare acelora dela Ciolăneşti, prevăzute cu proeminenţe (fig. 15, 1-2), cu cănile cu toartă legată de buză şi de pântece (fig. 15, 3-5), cu cupele mari cu picior („fructiere"), tipuri care sunt şi cele mai frecvente şi mai caracteristice din categoria ceramicei primitive cu luciu negru (fig. 15, 6-7). E de remarcat un văscior din această categorie, frumos lustruit şi lucrat cu atâta îngrijire şi preciziune, încât nu se poate şti dacă aparţine tehnicei cu mâna ori tehnicei la roată (fig. 15, 4). Printre ciobурile de vase lucrate la roată e interesant unul împodobit cu coaste orizontale în relief şi cu zigzaguri dese imprimate (fig. 17, 1)

după o tehnică ornamentală moștenită din epoca hallstattiană. Categoria vaselor de tehnică superioară cuprinde, în afară de tipurile autohtone citate, și imitații după tipurile grecești de import. Vasele importate constau, în marea lor majoritate, din amfore. Unele au și inscripții. Pe o mănușă de amforă e imprimată o inscripție thasiană (fig. 16). S'au găsit și fragmente de vase grecești mici, fine, cu firnis negru, din sec. IV î. e. n., precum și cioburi de cupe deliene din sec. II î. e. n. (fig. 17, 2-3).

In afară de ceramică, în nivelurile Poiana II 1-2 se mai găsesc

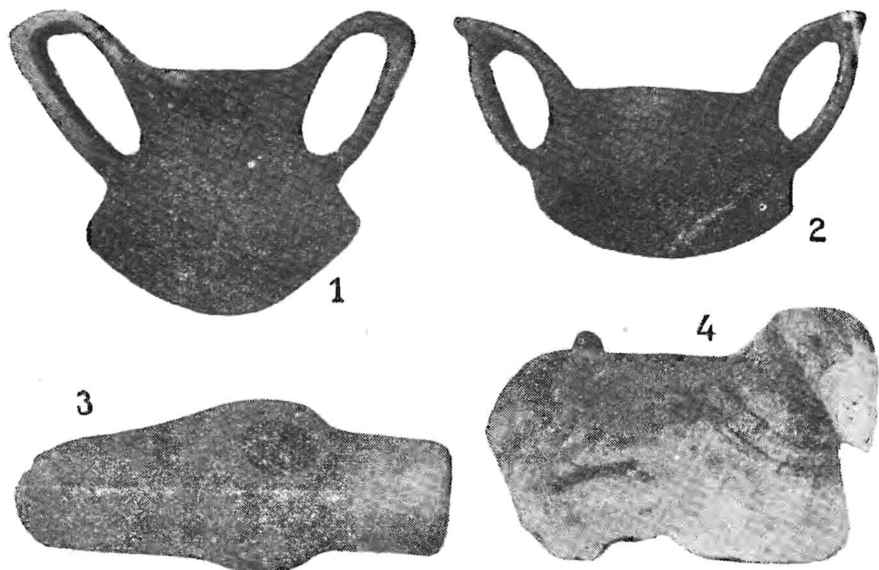

Fig. 8. — Obiecte din treapta de mijloc a Barbariei: 1, 2, 4. vase ((½), 3. ciocan de piatră (³/₇).

obiecte diverse de metal, sticlă, piatră, os, etc.: numeroase vârfuri de săgeți de bronz de tip foliform ori romboidal cu tub și nervură ori de tipul piramidal cu trei tăișuri (fig. 28), fragmente de oglinzi de metal alb, perle multicolore de sticlă, fibule de bronz de tipuri Latène II (fig. 24, 3) și de tipuri thrace (fig. 24, 1-2), diverse unelte de fier, monete dace de argint imitate după cele macedonene și thasiene, o monetă de argint dela Histria din sec. IV î. e. n. și alte două, din acelaș metal, din sec. II-I î. e. n., din Apollonia și Dyrrhachium. Râșnițele sunt încă primitive, ca în neolitic: o piatră de gresie de râu cu o suprafață netezită, pe care grânele erau pisate cu un bulgăre de piatră rotund.

Datarea celor două niveluri cenușii din Poiana II 1-2 poate fi făcută, în general, după tipurile obiectelor ce conțin, între sec. IV-I î. e. n., interval corespunzând epocii Latène II și în parte epocii Latène III. Suntem într'o vreme în care izvoarele ne arată sigur pe **Geți** sau **Daci** ca locuitori ai țării noastre. Identitatea materialului dela Poiana cu acela din restul Daciei (de ex. Zimnicea, Crăsani, Gră-

diștea Muncelului, etc.) ne permite să precizăm că din acelaș neam făceau parte și locuitorii acestei stațiuni de pe Siret.

Stratul Poiana II 1-2 reflectă o istorie foarte frământată. Ambele niveluri dovedesc o distrugere violentă a așezărilor respective, ca ur-

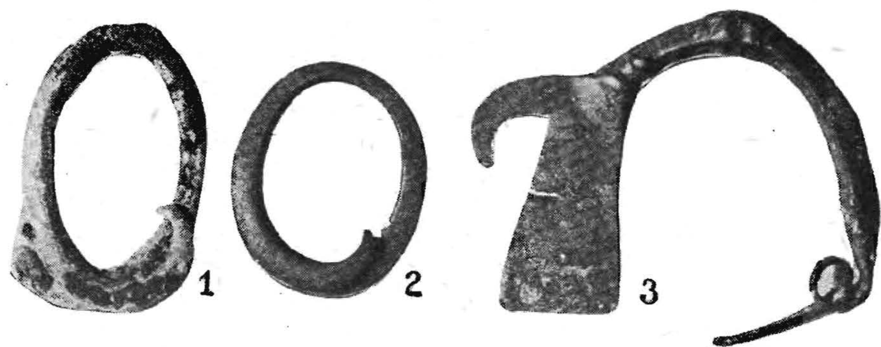

Fig. 9. — 1-2. Cercei de bronz din treapta de mijloc a Barbariei (3/4); 3 fibulă de bronz din sec. VII î. e. n. (1/1).

mare a unor războaie. Masele de cenușă ce caracterizează aceste niveluri și frecvența vârfurilor de săgeți, din care multe prezintă urme de folosire (vârfuri turtite, rupte, tuburi strâmbate) sunt indicii semnificative în această privință. Dar și mai elocvente sunt scheletele umane, mai ales de copii, care se găsesc aruncate în dezordine, în poziții anormale, fără o înmormântare rituală, printre resturile lo-

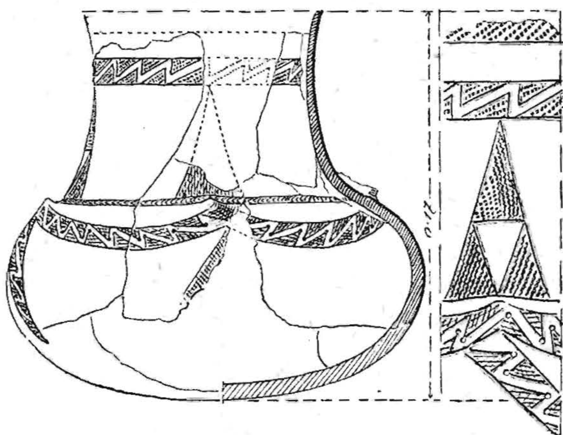

Fig. 10. — Vas din treapta superioară a Barbariei (epoca Hallstatt).

cuințelor din aceste straturi cenușii. Intr'un loc, în suprafața **J**, un schelet de adult prezintă capul răsturnat tare pe spate și o mână ridicată în sus. In aceeași suprafață, un schelet a fost calcinat sub puterea focului unei vetre de locuință care fusese construită deasupra sa de locuitorii așezării din stratul imediat superior. La o mică adâncime sub aceste oseminte se află o altă vatră, aparținând unui

nivel de așezare mai vechiu. Tot în **J** s'a dat peste scheletul unui copil situat cu fața în jos. Cele mai multe din scheletele acestea s'au constatat în nivelul II 1.

Ca și straturile II 1-2, nivelurile **Poiana III 1** și **Poiana III 2** se disting numai stratigrafic, cel de jos (III 1) prezentând în general o culoare galbenă compactă, datorită marei cantități de lut ce conține, iar cel de deasupra (III 2) reflectând o nuanță galbenă-cenușie, corespunzând unui amestec de lut galben și de cenușă. Din bogatul inventariu tipologic al acestor straturi, încă nu am putut deosebi ceea ce este propriu fiecăruia, aceleași tipuri de obiecte găsindu-se și într'unul și în celălalt. Această omogeneitate nu se datorește numai gropilor ulterioare, care aci sunt mai rare decât în nivelurile cenușii II 2-3, ci diferenței cronologice prea neînsemnate dintre cele două stra-

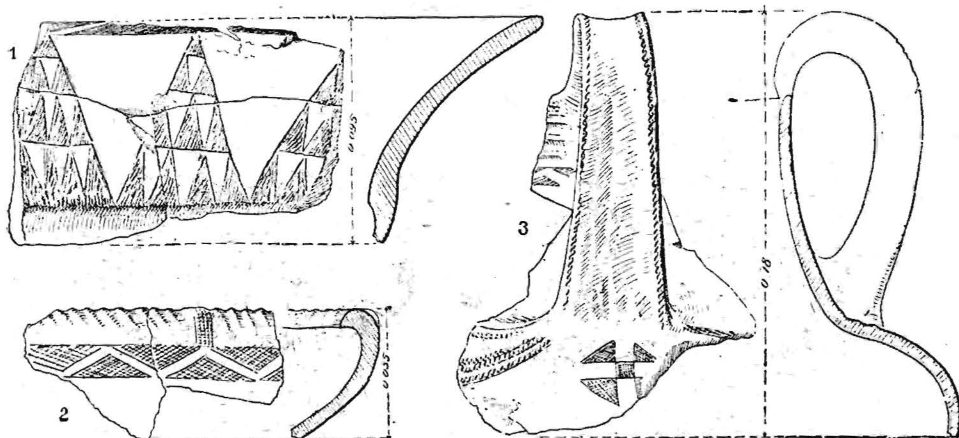

Fig. 11. — Ceramică din treapta superioară a Barbariei (epoca Hallstatt).

turi galbene, amândouă aparținând unui spațiu de timp din preajma inceputului erei noastre.

In această vreme, viața la Poiana continuă a fi intensă și a se desfășura în forme care, în bună parte, repetă pe acelea din faza precedentă. Astfel, ceramica poroasă, lucrată cu mâna, decorată cu proeminențe și brâe în relief, persistă, prezentând foarte frecvent, pe lângă formele de oale tradiționale, un tip de vas (probabil opaiț) tronconic simplu, cu gura largă și fundul strâmt și cu una, două ori trei torți groase prinse deopotrivă de buză și de fund (fig. 18, 6, 8). De asemeni se continuă, luând o desvoltare foarte mare, ceramica cenușie de tehnică superioară, lucrată la roată, în care sunt imitate numeroase tipuri de vase greco-romane (fig. 19). In schimb olăria de tehnică tradițională, lucrată cu mâna, cu luciu negru, a dispărut complet. Ceramica greco-romană de import apare într'o proporție considerabilă. In afară de numeroasele amfore, întregi ori fragmentare, sunt foarte frecvente vasele mici fine provenite din atelierele elenistice și italice,, cu podoabe în relief (fig. 17, 4-5) ori pictate (fig. 17, 6-8): cești, căni, boluri, patere, opaițe **(lucernae).** Pe fundul

unui opaiț elenistic se vede o inscripție cursivă cu un nume care poate fi citit 'Απελλήους ori 'Αμελλήους E de remarcat de asemeni un fragment de soclu de statuetă de teracotă, de artă bună elenistică, pe care se află în relief chipul unei cântărețe din **tibia.**

Caracteristice sunt, pentru nivelurile III 1-2, descoperirile monetare. Majoritatea monetelor găsite la Poiana provin din aceste niveluri. In afară de numeroase piese izolate, risipite în toate părțile, s'a descoperit cu prilejul săpăturilor din 1951 și un tezaur, în săpă-

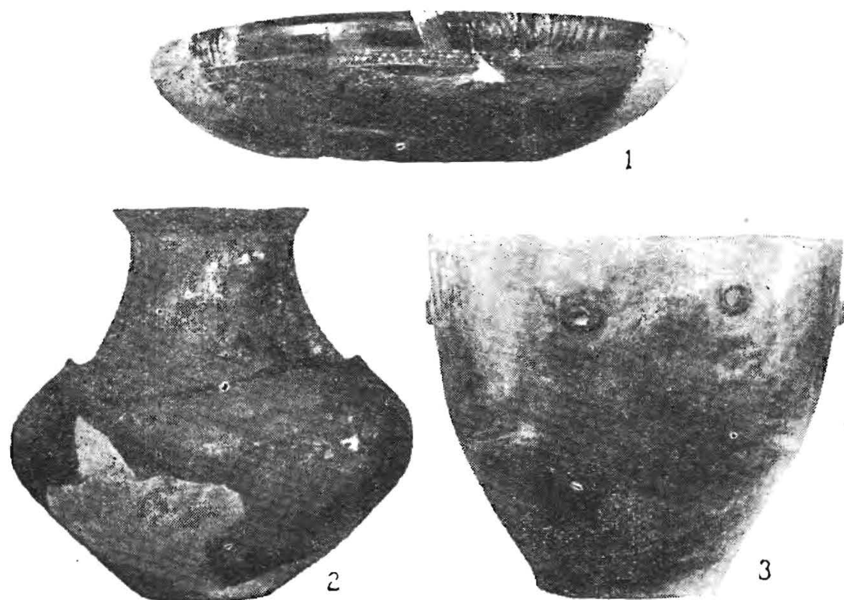

Fig. 12. — Ceramică din treapta superioară a Barbariei (epoca Hallstatt) ; 1 (1/7); 2-3 (1/6).

tura **J**, constituit din 194 denari de argint, republicani și din vremea împăratului August.

Printre celelalte obiecte aparținând fazei Poiana II 1-2, avem de notat mai întâiu fibulele de argint, de bronz, de fier, foarte frecvente. Tipurile lor sunt: Latène III cu piciorul gol ori constituit dintr'o placă ajurată (fig. 24, 4), Nauheim, caracteristic pentru începutul sec. I al e. n. (fig. 24, 5-6), și fibulele provinciale romane simple ori cu nod pe arc, din sec. I al e. n. E de remarcat o fibulă proto-romană de fier ornată cu dungi de aur. Sunt apoi de notat obiectele mărunte indigene ori importate: perlele de sticlă colorată, perlele de cristal de stâncă, de cornalină ori de sardonyx, cioburile de vase de sticlă fine, incolore ori polihrome, pendentivele, inelele de deget cu pietre ori cu geme, verigele, lănțișoarele (fig. 25, 2), aplicele de bronz ori de argint (fig. 25, 1, 6), oglinzile de bronz alb lustruit (fig. 25, 7). Pe o gemă de cornalină se vede un cap de femeie de o execuție artistică aleasă și inscripția in negativ

ΠΑΝΦΙΛΟΥ. Un inel de bronz păstrează încă o gemă de sticlă albă pe care e gravată o figură feminină în picioare. Merită să fie menționat și un fragment de mărgea de sticlă multicoloră pe care e reprezentat în mozaic de culori un cap de om (fig. 29, 8), S'au găsit la acest nivel și arme: o spadă de fier (fig. 27, 1), vârfuri de sulițe și săgeți de fier (fig. 28, 12), garnituri de mânere de spade, de bronz ori de os (fig. 22, 1-2). Uneltele de metal, mici și mari, sunt deosebit de numeroase. E de observat că râșnițele simple primitive au dispărut cu totul în acest nivel, făcând loc râșnițelor romane de lavă vulcanică italică, importate, care în nivelurile superioare dela Poiana sunt foarte frecvente.

In faza III 1-2, stațiunea dela Poiana e întărită cu un val de apărare la marginea sa de E. Capătul S a ceea ce s'a salvat din acest

Fig. 13. — Ceramică din treapta superioară a Barbariei (epoca Hallstatt) (1/3).

val în urma distrugerii produse de eroziuni, a fost în parte desvelit prin săpăturile pe care le-am executat în 1950 în suprafața **L.** Ca și în secțiunile practicate în val în trecut **(C,D,V,T,S)** și aci e clar că acest val a fost clădit cu lut galben masiv adus de pe râpi.

Ultimele niveluri, **Poiana IV 1** și **Poiana IV 2,** sunt ușor de distins stratigrafic, primul având o culoare galbenă-cenușie cu reflexe portocalii, celălalt fiind constituit numai din pământ negru vegetal, dar, pentru aceleași motive ca și la straturile precedente, socot prematur, pentru un moment, să le deosebesc din punct de vedere tipologic. Inventariul lor, în cea mai mare parte, e comun nu numai între ele, dar chiar față de nivelurile III 1-2, fiind vorba de o perfectă continuitate a formelor de viață și a tipurilor de obiecte. Cu deosebire ceramica se prezintă cu aceleași categorii și aceleași tipuri ca și în nivelurile imediat inferioare. Cu toată covârșitoarea proporție a ceramicei cenușii indigene lucrate la roată și a vaselor romane de import ceramica poroasă lucrată cu mâna se menține până în ultima așezare dela Poiana. Printre fragmentele de vase de import fine, apar destul de des ciobурile smălțuite din sec. I-II ale e. n. Fibulele, foarte numeroase, sunt în cea mai mare parte de tipul provincial roman din sec. I-II, cu nod pe arc, cu buton terminal și cu resortul lung. De remarcat și câteva exemplare cu arcul plat semicircular cu dungi longitudinale, și două exemplare de un tip germanic, cu arcul plat

întins (fig. 24, 9), decorat cu cerculețe imprimate (Almgren, fig. 57-58, pp. 29-31, 151-154). In săpăturile noastre s'a dat și peste o fibulă din categoria cu apendicele întors pe dedesupt, caracteristică începutului epocii Migrațiilor (fig. 24, 10). Dar exemplarul dela Poiana, de un tip mai vechiu, n'ar putea fi decât de pe la începutul sec. III al e. n. (Almgren, p. 250-253).

Monetele sunt mai rare ca în stratul III 1-2 și nu s'au găsit decât în nivelul IV 1. In majoritate sunt denari de argint republicani și imperiali din sec. I al e. n. S'au găsit și câteva piese de bronz din

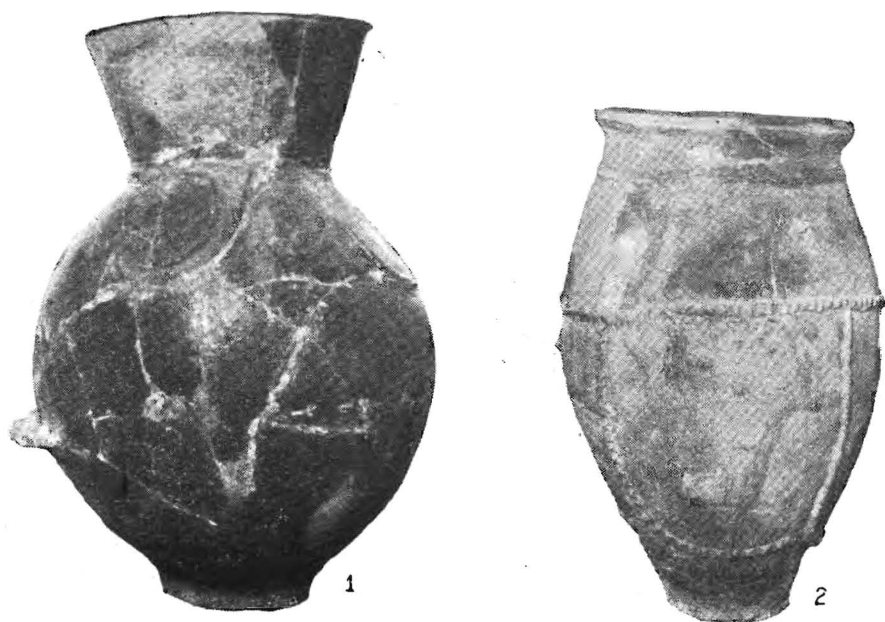

Fig. 14. — Vase mari: 1. pastă primitivă cu lustru negru, din treapta superioară a Barbariei ($^{1}/_{9}$); *2. pastă primitivă poroasă, din epoca sclavagistă* ($^{1}/_{10}$).

aceeași vreme, printre care e remarcabilă o medalie bine păstrată a împăratului Nero. In spațiul **JF** s'a dat peste un tezaur de 66 denari de argint republicani și imperiali, din care cei mai noi datează dela Vespasian. De altfel nicio monetă găsită până acum în săpăturile noastre, chiar în acelea pe care le-am practicat în trecut, nu e mai nouă decât domnia acestui împărat. Totuși n'avem dreptul să scoatem de aci vreo concluzie în ceea ce privește data la care a fost părăsită stațiunea dela Poiana pentru ultima dată. Intr'un tezaur de 95 denari de argint descoperit întâmplător în toamna anului 1949, în zona tumulilor dela N de stațiune, figurează o piesă dela împăratul Titus. Mai de mult, o monetă dela Marcu Aureliu se găsise pe râpile de lângă Cetățuie. Apoi, în stratul ultimului nivel al stațiunii, IV 2, n'am găsit încă nicio monetă. Putem căuta orice explicație acestei lacune, dar sigur e că stratul trebue să fie mai nou

decât denarii din nivelul IV 1. Nu știm dacă monetele dela împăratul Tacitus menționate în **Bul. Com. Mon. ist.**, XX (1927), p. 105, ca provenind dela Poiana, au fost găsite chiar în stațiune ori în altă parte a comunei, dar prezența lor acolo ar fi o indicație că în a doua jumătate a sec. III localitatea era încă populată. De altă parte, ceramica și celelalte obiecte din nivelurile IV 1-2 ne permit să mergem cu fixarea termenului **ante quem** al Cetățuii dela Poiana până cel puțin la începutul sec. III, iar fibula citată mai sus, cu piciorul întors pe

Fig. 15. — Ceramică din treapta superioară a Barbariei dovedind transiția dela tehnica olăriei făcute cu mâna la tehnica lucrului la roată, 1, 6 (1/6), *2-3, 7* (1/5), *4-5* (1/6).

dedesupt, chiar ne obligă la o asemenea datare. In aceeaşi ordine de idei e util să relev, prin obiectele găsite în nivelul IV 2, un ciob de vas poros primitiv decorat cu o cruciuliță înscrisă într'un cerc imprimat, motiv care anunță o ornamentaţie caracteristică ceramicei dela începutul epocii Migraţiilor.

Problema locuințelor, formând al doilea obiectiv principal al campaniei de săpături din 1950 dela Poiana, a înregistrat progrese evidente grație întinderii mari a suprafeţelor explorate, dar n'a putut fi dusă la o rezolvare completă. Săpăturile noastre ne-au dat o serie bogată de indicații care îngădue concluzii de ordin general, însă n'au putut infirma pronosticurile noastre pesimiste de anul trecut (cf. **St. Cerc. Ist. V.**, 1950, I, p. 50). Situația clară a resturilor de lo-

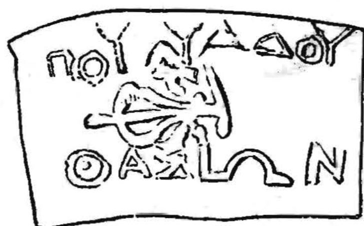

Fig. 16. — Stampilă de amforă thasiană.

cuințe din stațiunile neolitice, ca aceea constatată atât de frumos la Hăbăşeşti, de pildă, nu poate fi găsită la Poiana, în primul rând din cauza rarităţii extreme a chirpicilor, apoi din cauza duratei lungi a stațiunii și a mulțimii de așezări suprapuse în decursul veacurilor. Locuințele erau făcute din lemn mult, ca izbele rusești actuale, și lipite cu prea puțin lut. In caz de incendiu, lemnul era consumat complet până la transformarea sa în mase de cenuşă, iar lutul ars se risipea în fragmente mici şi răsleţe. In cazul când aşezarea era părăsită fără a fi trecută prin foc, lemnul se consuma prin putrezire, iar lutul lipiturii se pulveriza, pierzând orice consistență și orice formă. Şi într'un caz și în celălalt, formele locuințelor nu se mai puteau păstra, mai ales dacă ținem seama că, fiind vorba de multe niveluri de locuire, oamenii noilor așezări turburau resturile foarte fragile ale așezărilor mai vechi, nu numai prin gropile pe care le practicau, dar și prin lucrările de nivelare.

Resturile de locuințe mai consistente care s'au putut conserva constau din vetre (fig. 5), cuptoare (fig. 7), suprafețe de prundiș, suprafețe izolate acoperite cu cioburi, suprafețe de bătătură de lut galben de forme neregulate, precum și din râşnițele și vasele întregi rămase **in situ.** Intre aceste resturi izolate care ne pot indica locurile unde au fost locuințele, dar rareori ne dau o ideie și despre formele şi dimensiunile lor, spațiile sunt pline de țărână informă cu o mare proporție de cenuşă, în care se găsesc risipite diverse obiecte mărunte.

In suprafaţa I', în nivelul II 2 (Latène II), la adâncimea de 1,50-1,95 m, resturile unei locuinţe se pot înscrie într'un contur rectangular, orientat dela N la S, având dimensiunile de cca 10 m pe 6 m (fig. 5-6). In alt loc, în suprafaţa **K,** la adâncimea de cca. 2,70 m, în nivelul II 1, s'a găsit o serie de urme de pari groşi de 0,10-0,25 m, înfipţi vertical. Urmele sunt aşezate în linie dreaptă, dar nefiind păstrate decât această linie şi colţurile adiacente, putem deduce că e

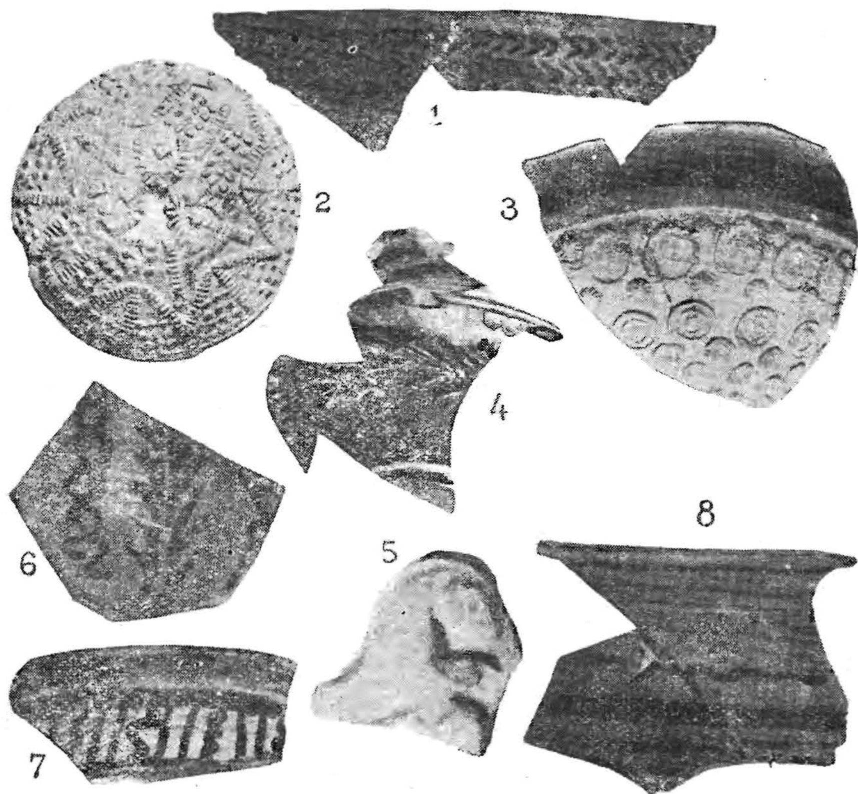

Fig. 17. — Fragmente ceramice: 1. ciob de vas cenuşiu indigen vechiu, cu ornamente imprimate (½); 2-3. fragmente de cupe deliene (½); 4-5. fragmente de vase de import cu ornamente în relief (½), (2/1); 6-8. fragmente de vase de import pictate (1/2, ½, 1/3).

vorba de o locuinţă mare patrulateră, însă dimensiunile sale totale nu pot fi precizate.

Pe baza resturilor constatate putem conclude că aşezările succesive dela Poiana, în toate fazele de locuire intensă a staţiunii (II-IV), se caracterizează printr'o aglomerare de locuinţe de dimensiuni diverse, în majoritate modeste, foarte apropiate unele de altele, lăsând între ele spaţii reduse şi neregulate. In general se observă o rânduire a acestor locuinţe, în toate fazele, pe linii oarecum paralele orientate dela NV spre SE (fig. 3), mai ales în partea centrală a zonei explorate (suprafeţele **I, I', J** şi **L**).

Aceeași orientare se remarcă și în dispoziția gropilor, care în mod firesc urma pe aceea a locuințelor, fiind în legătură cu ele. Din aceste gropi multe se adâncesc până în pământul viu dela fundul stratigrafiei, unde planul lor poate fi stabilit cu preciziune. Sunt

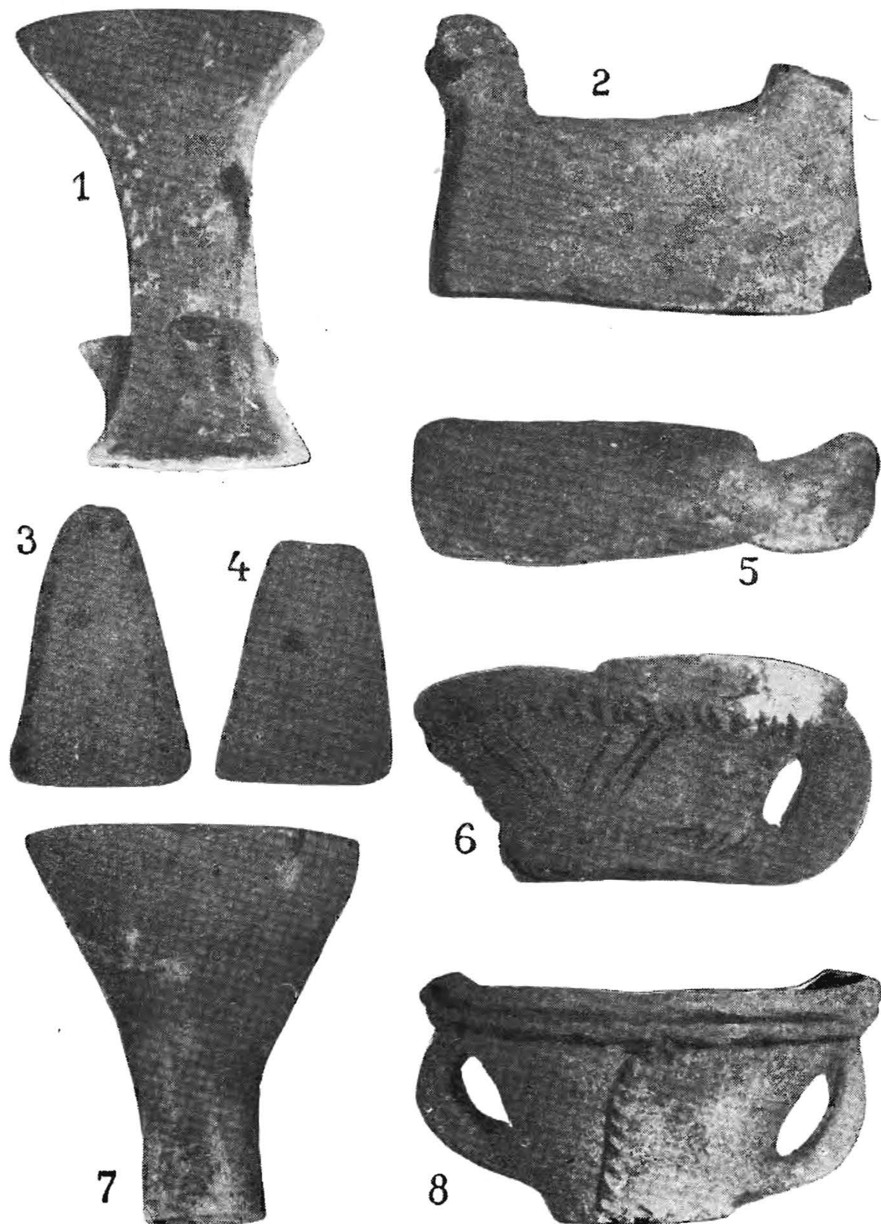

Fig. 18. — 1. Sfeșnic de lut (1/2); 2. suport de lut pentru frigare (1/3); 3-4. piramide de lut (1/5); 5. opaiț de lut (3/7); 6, 8. opaițe în formă de cești (2/3); 7. pâlnie de lut (1/3).

foarte numeroase, au o bază circulară, obișnuit cu diam. de 1,20-1,50 m, în profil prezintă de cele mai multe ori o formă de clopot, au fundul plat și conțin la fund resturi de vetre, peste care urmează umplutura constituită din țărâna straturilor în care au fost săpate. Se repetă prin urmare constatările pe care le-am făcut în 1949 și în săpăturile mai vechi. N'am observat niciun fapt nou care să ne oblige a modifica interpretarea în sens religios pe care înclinam a o da anul trecut acestor gropi, în legătură cu cultul domestic al vetrei. De altă parte, niciuna din aceste gropi nu reprezintă vreun mormânt, așa cum presupuseserăm altădată. Cât despre părerea că ar fi vorba de gropi de gunoiu, această ipoteză se exclude prin faptul că gropile sunt prea îngrijit săpate și prin constatarea că dimensiunile lor sunt adesea mult prea mari față de volumul resturilor îngropate, care, în toate cazurile, provin dela vetre.

Ca și studiul inventariului mobil, vestigiile locuințelor de pe Cetățuia dela Poiana ne arată o continuitate de forme de viață dealungul întregei evoluții a vieții umane care s'a trăit în această stațiune în lungul interval de timp reprezentat de cele trei faze cu șase niveluri de intensă locuire. In toate aceste niveluri e vorba de acelaș tip de așezare, de acelaș tip de locuință, prezentând aceeași tehnică de construcție. Nu putem extinde această concluzie cu toată siguranța și asupra așezărilor din cele trei niveluri ale fazei dela început (epoca Bronzului și epoca Hallstatt), din cauza rarității urmelor de locuințe, dar cel puțin aceste urme sunt suficiente pentru a ne arăta că și atunci locuințele erau făcute din lemn și lipite cu lut.

In fazele II-IV și mai ales în nivelurile fazelor III-IV (epoca romană), bârnele de lemn din care se construiau casele dela Poiana erau prinse cu piese de fier: scoabe, cuie, piroane, crampoane, obiecte care s'au găsit în mare cantitate în săpăturile noastre. De asemeni s'au găsit multe cârlige și verigi cu cuie de prins în pereții de lemn pentru a servi la acățat diverse lucruri de uz domestic. Ușile se închideau cu chei de fier, fie de forme simple pentru a manevra zăvoruri de lemn mobile, fie de forme evoluate, de proveniență greco-romană, folosite la broaște de metal mai complicate. Avem de menționat și o balama de ușă compusă din două cuie prinse între ele prin capetele lor transformate în verigi.

Cu toată puternica influență greco-romană asupra locuitorilor dela Poiana, dovedită prin abundența obiectelor de import, nu se constată în acestă stațiune nimic clădit din zid. O cărămidă patrată de tip roman, fără niciun semn și nicio literă, găsită lângă o vatră din săpătura **K**, nu poate reprezenta decât un obiect izolat importat întâmplător, fără vreun rost arhitectonic. Locuitorii dela Poiana și-au păstrat până la sfârșitul stațiunii modul lor tradițional de construcție, rustic, favorizat de abundența lemnului în pădurile din apropiere și de dificultatea de a procura piatra și varul necesare clădirilor de zid. Cât despre Greci și Romani, pe cari trebue să-i presupunem locuind la Poiana ca elemente flotante: negustori, meseriași și uneori, în epoca imperială romană, ca soldați, caracterul provizoriu

al prezenţei lor în acest loc îi determina să se declare mulţămiţi cu locuinţele de lemn ale autohtonilor.

Vetrele erau făcute din lut, de cele mai multe ori amestecat cu prundiş. Dimensiunile şi formele lor variază: sunt rotunde, eliptice ori patrulatere. Uneori lutul vetrelor e frământat cu paie, ca şi chir-

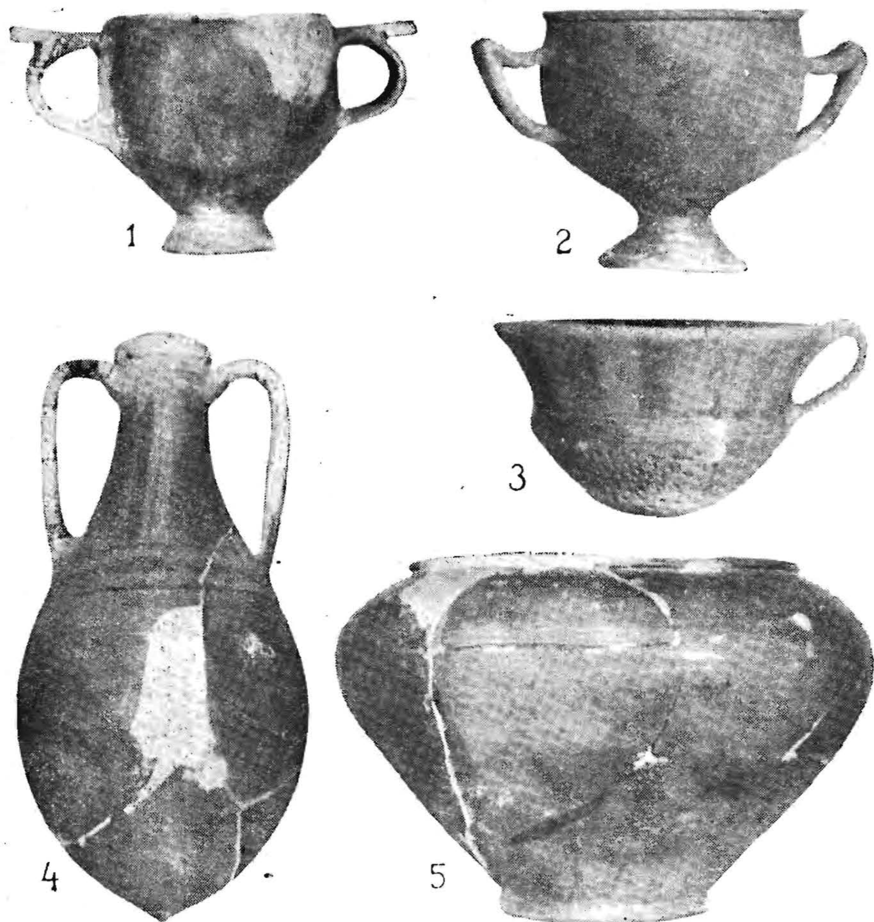

Fig. 19. — Vase cenuşii indigene lucrate la roată, din treapta superioară a Barbariei şi din epoca sclavagistă; 1, 2 (1/3); 3-5 (1/4).

picii păreţilor de locuinţe. In jurul lor, mai ales în straturile superioare, se întind suprafeţe mai mari de prundiş fără urme de arsătură. In preajma vetrelor s'au găsit şi pietre mai voluminoase, brute, de obiceiu lespezi nisipoase, servind de sigur ca suporturi pentru vase. Un rost asemănător trebue să fi avut şi cărămida menţionată. Piesele de lut cu colţuri modelate în formă de capete de berbeci (fig. 18, 2), cunoscute în multe părţi în epoca Latène III, serveau la sprijinul frigărilor. O frigare de fier cu cinci dinţi şi cu peduncul lung de 0,50

m (fig. 27, 2) a fost găsită în cartierul exterior, dela S de Cetățuie, la râpa Iernaiei, unde am făcut în vara aceasta două sondagii.

In legătură cu vetrele urmează să găsim o explicație și numeroaselor piramide de lut cu gaură spre vârf (fig. 18, 3-4), cunoscute în general sub numele de „greutăți", fără a se fi ajuns până acum la o

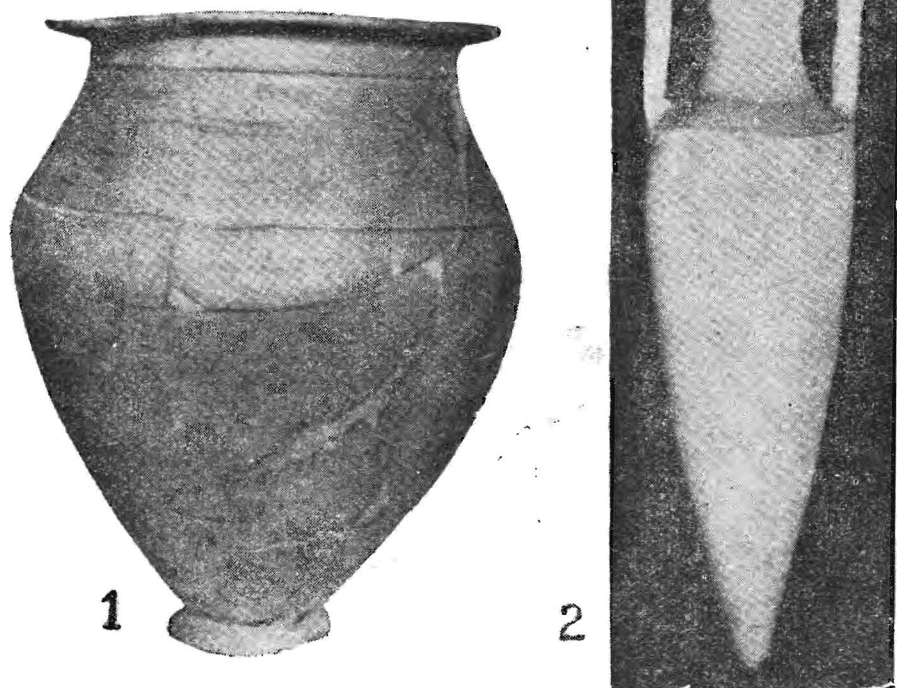

Fig. 20. — 1. Vas mare cenușiu lucrat la roată (1/6); *2. amforă romană de import* (1/7).

interpretare justă în legătură cu rostul lor real. Fapt e că adesea se găsesc în preajma vetrelor, în număr mare, și că prezintă urme de fum și de calcinare secundară. In suprafața J s'au descoperit vreo 18 asemenea piramide, dispuse într'o linie semicirculară în jurul unei vetre. Trebue să recunoaștem că în momentul de față nu putem preciza utilitatea acestor obiecte în legătură cu vetrele, dar în acelaș timp se impune a primi cu rezerve ideia curentă că ar fi vorba de greutăți de plasă ori de războiu de țesut.

Suprafețele limitate pline cu cioburi și conținând adesea și vase întregi, precum și locurile cu vase mari și cu râșnițe găsite **in situ**, reprezintă, ca și vetrele, compartimente din gospodăria locuințelor, care, de sigur, trebue să fi fost împărțite în câteva odăi de diferite dimensiuni.

Nivelurile așezărilor de locuire intensă sunt caracterizate prin câte un strat subțire de pământ bătut, în care intră lut amestecat, în proporții variate, cu cenușă și alte resturi. Petele mari de lut galben, cu contur de cele mai multe ori neregulat, care se întind în jurul vetrelor, mai ales în nivelurile superioare, reprezintă deopotrivă podelele locuințelor și bătătura din afară, fără a se putea preciza unde era linia păreților. Mare parte din acest lut provine de sigur din lipitura căzută de pe păreții de lemn ai locuințelor și pulverizată. Casele nu erau podite în chip special. Suprafețele acoperite cu prundiș se limitează la dimensiuni reduse, în preajma vetrelor. In cele mai multe cazuri, locuințele se ridicau direct dela nivelul solului așezării. Mai rar se pot constata bordeie. Și acelea, puțin adâncite. In ce privește felul cum erau acoperite casele n'avem nici cel mai mic indiciu. Trebue să presupunem că în acest scop vor fi fost întrebuințate paiele, stuful fiind inexistent în regiune. Nu s'a găsit niciun rest de olane ori țigle.

De asemeni nu avem indicii nici asupra ferestrelor. Cel mult putem bănui, după exemplul locuințelor rustice mai noi, că erau mici și puține și că iarna erau astupate ori acoperite cu bеșică de animal. Luminatul artificial se făcea cu ajutorul opaițelor umplute cu grăsime și prevăzute cu feștile. Ca opaițe trebue să considerăm vasele poroase conice (fig. 18, 6—8), menționate mai sus, care apar în foarte mare număr, mai ales în nivelurile superioare ale stațiunii și care prezintă urme de fum de grăsime, mai cu seamă în interior. S'au mai descoperit opaițe de forme speciale, tot poroase, de tehnică primitivă, constând fie din recipiente plate eliptice cu găuri ori gurguie pentru feștile (fig. 18, 5), fie din cupe mici cu picior înalt, ca niște sfeșnice (fig. 18, 1). Precum am arătat mai sus, nu lipsesc nici acele **lucernae**, opaițele greco-romane de import. Câteva bucăți de rășină soldificată, descoperite în săpăturile noastre, dovedesc că se utilizau pentru luminat și făcliile de brad.

Ocupațiile principale ale locuitorilor dela Poiana erau agricultura și creșterea vitelor. Agricultura e reprezentată arheologic prin uneltele de fier, dintre care s'au găsit anul acesta fiare de plug (fig. 21, 2), târnăcoape (cazmale), un brăzdar (fig. 21, 1), o secere, apoi prin râșnițele de piatră, care s'au găsit în mari cantități, fie de tip primitiv, în straturile inferioare, fie de tip rotativ de import (cu **meta** fixă și **catillus** mobil), în nivelurile de epocă romană, prin boabele de meiu și de grâu care s'au găsit carbonizate în preajma vetrelor, și prin diverse vase de dimensiuni mari care trebue să fie considerate ca recipiente de depozit. Boabele de grâu păstrate reprezintă două varietăți, una cu bobul mai mic și alta cu bobul mai mare.

Până în momentul de față n'am avut prilejul să obțin părerea unui specialist în privința speciilor precise la care se referă aceste grăunțe. Urme de cereale se mai pot detecta și în structura fragmentelor de chirpici, cari erau frământați cu pleavă și cu paie.

Oase de animale domestice s'au găsit în mari cantități printre resturile de locuințe. Până la o determinare științifică mai precisă a lor, momentan în studiu, putem preciza că e vorba de boi, oi, porci, capre, păsări (cu deosebire găini), specii comestibile. Oasele lor s'au găsit fragmentare și izolate, ca resturi de alimente. Carnea de cal nu se mânca; s'au găsit puține oase referitoare la acest animal. Totuși locuitorii de atunci dela Poiana creșteau calul, întrebuințându-l pentru călărie și probabil și pentru vehicule. Fapt e că s'au găsit destui de mulți pinteni, de fier și de bronz (fig. 22, 4—6), precum și zăbale de fier (fig. 22, 3, 7, 8).

La Poiana se consuma și vânatul, pe care pădurile din regiune, destul de mari azi, dar și mai întinse în vechime, îl posedau din belșug. Am găsit astfel coarne de cerb, folosite în toate epocile pentru confecționarea mânerelor, împungătorilor, iar uneori, mai ales în epoca Monteoru, a ciocanelor ușoare și a brăzdarelor de plug, apoi coarne de capră sălbatecă, colți de mistreț. Am dat și peste dinți de urs, găuriți și întrebuințați ca amulete (fig. 26, 3—4).

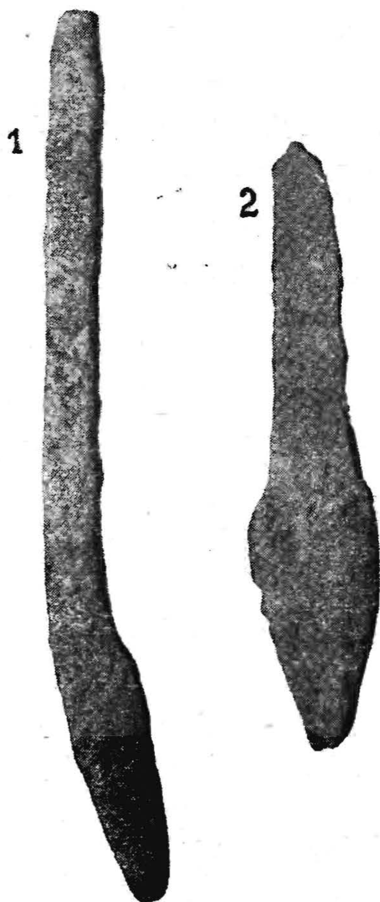

Fig. 21. — Unelte agricole : 1. brăzdar de fier; 2. fier de plug (1/4).

Pescuitul în apele Siretului, care curge la poalele stațiunii, era o ocupație destul de importantă. Am descoperit în stațiune undițe de fier și de bronz (fig. 23, 3—7), precum și oase de pești. De asemeni am putea considera ca folosind la vânatul peștelui acele furculițe de fier cu tub ori cu peduncul ascuțit (fig. 23, 1—2) pentru înfipt în vârful unui băț, furculițe care în anul acesta s'au găsit în mare număr la Poiana și care nu pot fi explicate exclusiv ca **harpagones** pentru scos carnea din vatră ori din cazan, cum se presupunea până acum. E probabil că se întrebuințau și plășile la pescuit. Ca greutăți pentru asemenea ustensile vor fi servit unele fusaiole de lut și ciobur̦ile și pietrele mici plate găurite. Ceea ce e foarte important de observat e că,

printre oasele de pești constatate în săpăturile noastre, unele provin dela specii foarte mari, cari azi nu trăesc decât în Dunăre, și că printre undițele de fier menționate unele ating dimensiuni excepționale: până la 0,13 m lungime și un cm grosime (fig. 23,37).

In săpăturile noastre am dat și peste specii comestibile mărunte, ca scoici și melci. Aceștia din urmă se întâlnesc în cantități însem-

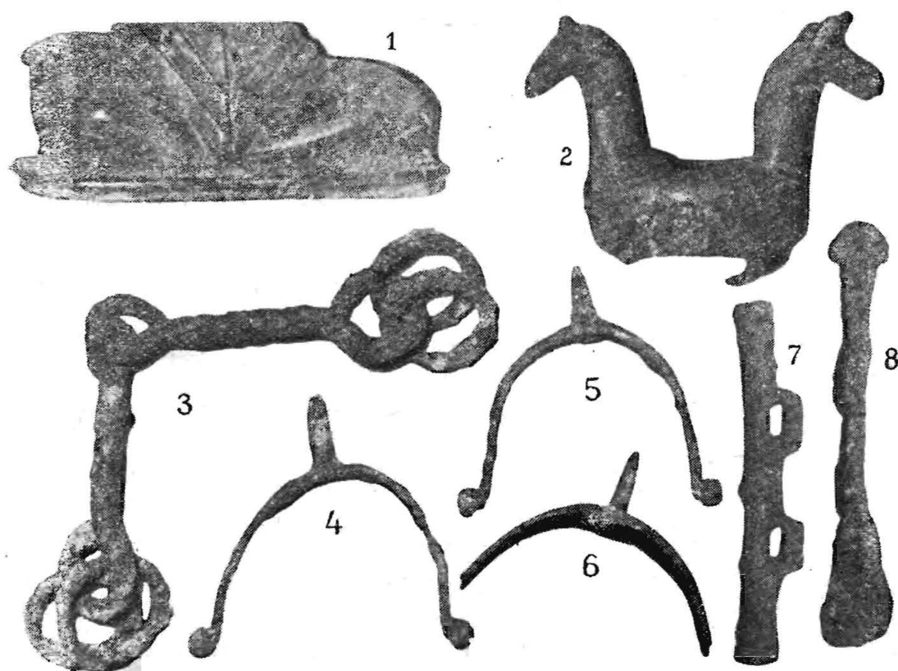

Fig. 22. — 1. Garnitură de os dela mânerul unei spade ($^6/_7$); 2. idem, de bronz ($^4/_5$); 3. 7. 8. piese de harnașament (½); 4-5 pinteni de fier (½); 6. pinten de bronz ($^3/_5$).

nate în nivelul epocii Bronzului. Avem și o placă tăiată într'o carapace de broască țestoasă, fără a putea deduce numai dintr'atât că și carnea, comestibilă de altfel, a acestui reptil chelonian servea de aliment localnicilor.

In afară de ocupațiile legate de necesitatea hranei, locuitorii dela Poiana se îndeletniceau cu meșteșugurile, care, pe măsura creșterii nevoilor, a strângerii contactului cu lumea sclavagistă, a desvoltării relațiilor comerciale, se găsesc în continuu progres dela un nivel la altul. Am arătat mai sus, cu prilejul expunerii stratigrafice, evoluția unuia din cele mai importante dintre ele, olăria, atât de copios reprezentată printre rezultatele săpăturilor noastre. In marea ei majoritate ceramica dela Poiana a fost confecționată pe loc. Materialul plastic variat, loess, argilă, marnă, se găsea din abundență în râpile pe care este situată stațiunea. Lemn de foc era fără sfârșit în pădu-

rile apropiate. Indemânarea de asemeni nu lipsea, în acest domeniu fiind chiar o calitate autohtonă de străveche moştenire. In săpătura H de anul trecut s'a descoperit, în nivelul II 2, un cuptor pentru vase. De altă parte, polisoarele de lut, unelte ce serveau la lustruitul vaselor, au fost găsite din belşug în toate săpăturile dela Poiana, la diferite niveluri. De altfel nici nu poate fi vorba de vase de import decât după contactul cu negustorii greci, care capătă o intensitate numai cu începere din sec. IV î. e. n. Dela Grecii localnici importă şi tehnica olăriei făcută la roată, tehnică pe care şi-o însuşesc cu multă abilitate. Vasele cenuşii indigene de tehnică superioară nu rămân cu nimic mai prejos faţă de cele greco-romane din punctul de vedere al solidităţii şi acurateţei şi numai cu puţin din punctul de vedere al fineţei (fig. 19; 20, 1). De altfel multe din formele ceramice greco-romane au fost imitate şi de olarii localnici.

O ciudăţenie observată la Poiana, ca şi în alte staţiuni din ţara noastră, e persistenţa celei mai primitive categorii din ceramica făcută cu mâna, categoria vaselor poroase, care, alături de ceramica de tehnică superioară, continuă a se folosi până în ultimul nivel al staţiunii. Faptul e de explicat prin aceea că societatea locală continuă a trăi în forme tradiţionale, deşi din unele puncte de vedere a păşit pe calea progresului. De altfel această categorie primitivă, deşi frecventă, e reprezentată în ultimele niveluri prin foarte puţine tipuri, din care cele mai folosite erau două: oalele de forme banale similare acelora de azi (fig. 14, 2) şi vasele-opaiţe conice (fig. 18, 6, 8). Se poate ca anumite calităţi ale structurii lor rudimentare să le fi asigurat o preferinţă în gospodărie, pentru anumite uzajuri, faţă de vasele cenuşii, cu pasta fină, densă, impermeabilă, dar casabile aproape ca sticla la diferenţele de temperatură brusce.

După un procedeu cunoscut de olarii greco-romani, vasele sparte erau reparate cu plumb. Am găsit un picior de vas mic cenuşiu de tehnică superioară indigenă, prezentând o sudură făcută cu acest metal. De asemeni, am scos din săpături o placă mare, groasă, de plumb, destinată în primul rând, de sigur, a servi ca materie primă pentru asemenea scopuri.

Un alt meşteşug important constatat la Poiana e metalurgia. Chiar în nivelurile fazei I din epocile Monteoru şi Hallstatt, am putut constata obiecte de bronz fabricate pe loc. In aşezările straturilor superioare, de locuire intensă, lucrul metalelor apare ca o îndeletnicire locală din cele mai importante, cu o producţie din ce în ce mai bogată, mai variată şi mai rafinată, pe măsură ce ne apropiem de nivelul dela suprafaţa staţiunii. Am găsit astfel foarte multe creuzete de lut vitrificat prin întrebuinţare, de diverse mărimi, purtând urme de bronz topit. De asemeni, am găsit bronz întrebuinţat ca materie primă sub forma de bulgări scorificaţi, de lingouri, de tablă, precum şi bulgări de sgură conţinând o mare proporţie de fier. Ca probă de metalurgie locală avem şi câteva obiecte de podoabă, fibule şi cercei, de bronz şi de argint, în forme încă brute, neterminate. Apoi diverse unelte specifice: ciocănaşe de fier pentru lucrul obiectelor fine, dălţi şi străpungătoare de fier pentru tăiatul şi gău-

ritul metalelor, cleşte de fier. Resturile de prelucrare a metalelor se grupează de preferinţă în anumite locuri, cu sgură şi cărbuni mulţi, ceea ce dovedeşte că această îndeletnicire se limita la ateliere specializate. Fierul se bătea şi în plăci mari; am găsit mai multe fragmente ale unei asemenea plăci, care va fi servit poate ca aplică pentru scut.

Un meşteşug probabil mai puţin specializat era acela al lucrului în lemn: dulgheria, tâmplăria, dogăria, etc. In săpăturile noastre am

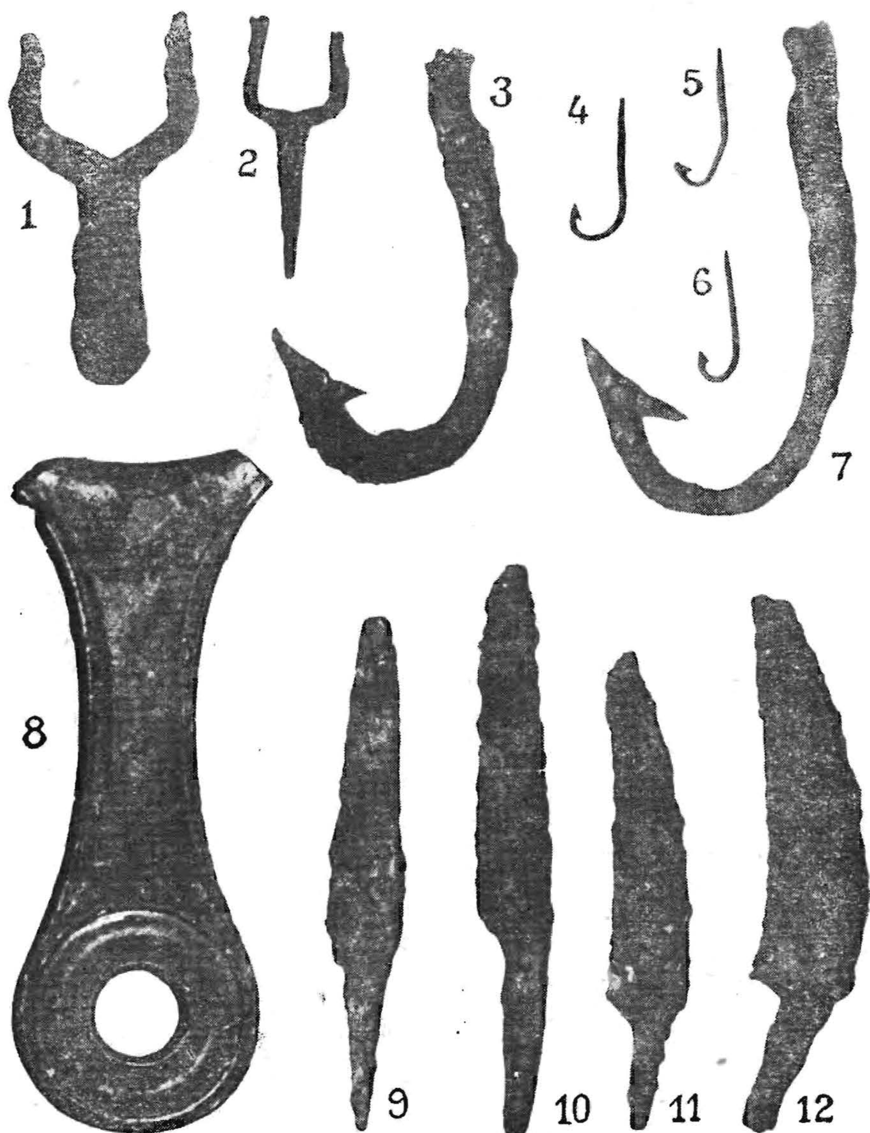

Fig. 23. — 1-2. Furculiţe de fier (½); 3-7. undiţe de fier (1/2); 8. fragment de vas de bronz (2/3); 9-12. cuţite de fier (7/9).

descoperit, ca indicii ale acestei meserii, topoare, tesle, cuțitoaie, dălți cu tăișul drept, dălți cu tăiș semicilindric pentru scobit. toate făcute din fier.

Confecționarea vestmintelor era de sigur o ocupație casnică. Numeroasele prâsnele de lut pe care la Poiana le-am constatat în toate straturile, sunt socotite în general ca „fusaiole", capete de fus pentru tors. Fără a respinge această interpretare, putem să le atribuim și alte rosturi, dintre care unul ar fi acela de greutăți pentru urzeală de țesut. De asemeni am găsit în săpăturile noastre multe ace de cusut și iglițe de împletit, de bronz și de fier. Prezența oilor printre animalele crescute de locuitorii stațiunii, e un indiciu că lâna reprezenta principala materie pentru confecționarea îmbrăcămintii. Putem presupune, prin analogie, că se foloseau și firele vegetale, de cânepă și de in. Blănurile de animale, în special de oaie, trebue să fi fost întrebuințate împotriva frigului de iarnă, iar pieile vitelor pentru încălțăminte, chimire, platoșe, ca și pentru alte scopuri (scuturi, hamuri pentru cai, etc.). Numeroasele sule de os, de bronz și de fier, pe care le-am găsit, serveau în primul rând la prelucratul acestor materii.

Hainele erau prinse cu fibule. Cum am arătat cu prilejul expunerii stratigrafice de mai sus, aceste ace de siguranță, în primul rând obiecte de utilitate și numai în a doilea rând de podoabă, dețin cantitativ o parte importantă în inventarul straturilor dela Poiana (fig. 24). Majoritatea sunt de bronz, dar nu lipsesc nici exemplarele de argint și de fier. Tot atât de abundente sunt obiectele de pură podoabă, fie pentru corp, fie pentru vestminte: aplice de bronz și argint (fig. 25, 1, 6), pendentive și lănțușe (fig. 25, 2), inele (fig. 25, 5), cercei (fig. 25, 4), brățări (fig. 25, 3), colane, de argint ori de bronz, mărgele de sticlă colorată importate (fig. 29, 8), ace de os ori de bronz pentru prinsul părului (fig. 26, 6—9; 29, 4—5).

Ca ustensile de toaletă deosebim, printre obiectele recoltate din săpăturile noastre, numeroase oglinzi de metal alb (bronz cu mult aliaj) (fig. 25, 7), produse de import, piepțeni de os (fig. 26, 1—2), cutiuțele cilindrice de os pentru păstrarea fardurilor (fig. 29, 7), vasele mici de sticlă pentru parfumuri și unguente. Locuitorii antici ai Poienii erau probabil bărboși. Totuși, sub influența greco-romană, e posibil ca unii din ei să fi început a utiliza bricele. Un asemenea rost s'ar putea atribui unor cuțitașe cu lama curbată și cu tăișul convex, pe care le-am găsit în acest an.

Unele din cutiuțele de os pentru farduri au putut să conțină și medicamente. Sigur unui scop farmaceutic a servit o placă de marmoră constatată în nivelul III 2, obiect de import folosit la prepararea alifiilor. Arta medicală, reprezentată în acest caz prin vraci greco-romani, nu era necunoscută nici autohtonilor. Craniul unui schelet din epoca Latène II, găsit în nivelul II 2 din suprafața I, prezintă o trepanație cicatrizată, prin urmare o delicată operație făcută pe viu și reușită.

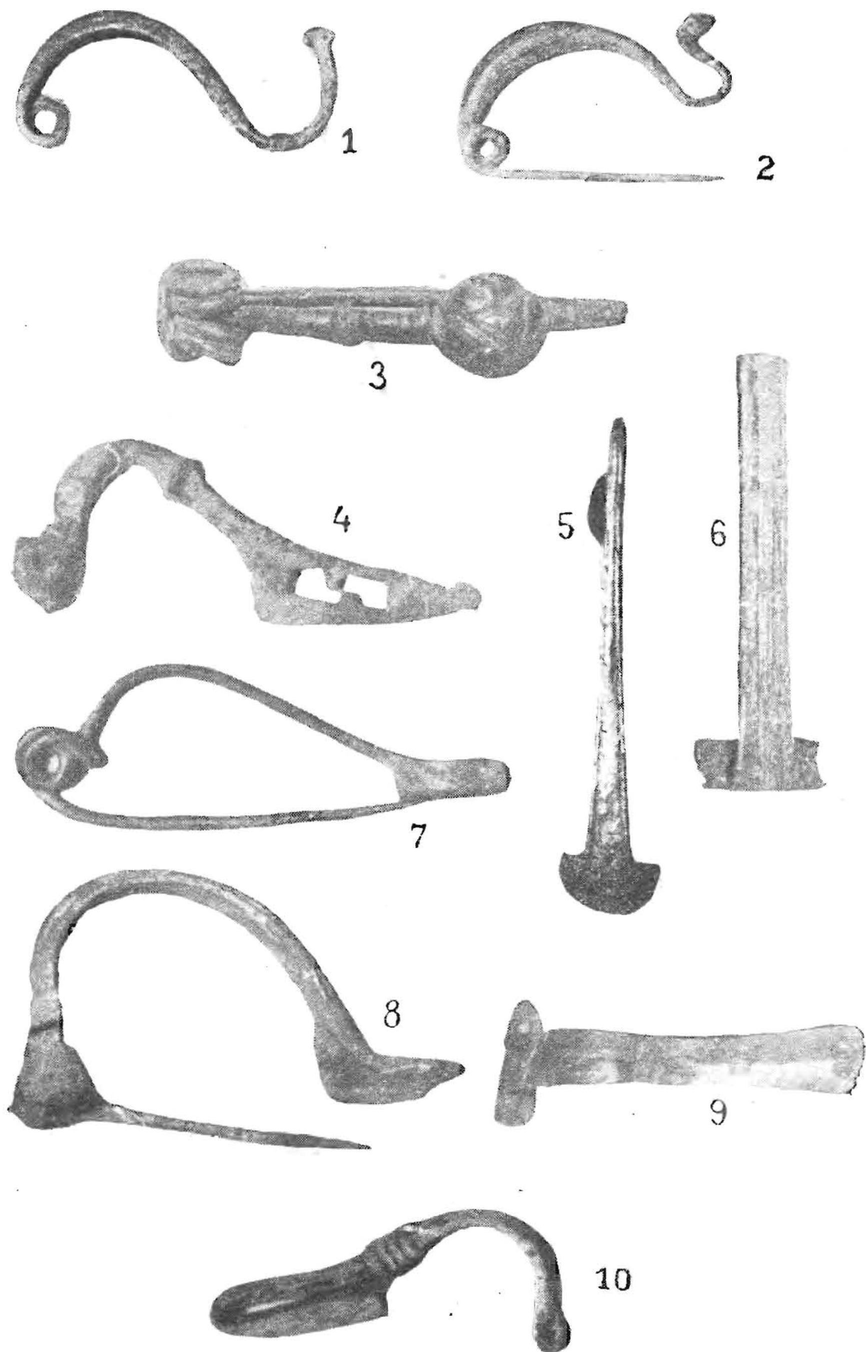

Fig. 24. — Fibule de bronz și de argint: 1-2. tipuri thrace (1/1); 3. tip Latène II (1/1); 4. tip Latène III (1/1); 5-6, tip Nauheim (6/8); 7-8. tipuri provinciale romane (1/1); 9. tip prusian din sec. II al e. n. (2/3); 10. tip din epoca Migrațiilor, sec. III al e. n. (3/2).

In săpăturile noastre am găsit un număr considerabil de cuțite de fier, destinate unor întrebuințări diverse. Sunt în general de două tipuri: cu lama dreaptă și cu lama curbă cu tăiș concav (fig. 23, 9-12). S'au găsit și prăselele lor de os. De asemeni, am dat peste multe grezii de ascuțit, rotunde ori prismatice, prevăzute cu o gaură pentru a fi acățate la brâu. Interesant e, în acest grup de obiecte, un briceag pliant, din care s'au păstrat numai prăselele. Un exemplar analog, întreg, fusese descoperit anul trecut în suprafața **H.**

Armamentul pe care l-am găsit în 1950 la Poiana constă dintr'o spadă întreagă de fier (fig. 27, 1), citată mai sus, lungă de 0,67 m, reproducând în linii generale forma unui **gladius** roman, descoperită în nivelul III 2, mai multe vârfuri de sulițe și de **pilum**, de fier, și un număr considerabil de vârfuri de săgeți de bronz și de fier. Cele mai multe vârfuri de săgeți provin din faza II, sunt de bronz și au trei tăișuri (fig. 28). Cele de fier mai noi, sunt ori plate, ori cu trei tăișuri și peduncul. Am găsit și un solz de bronz dela o **lorica squamata**, platoșă caracteristic sarmată. De asemeni am găsit multe garnituri dela mânere de spade, de os ori de bronz, dintre care e de relevat una de bronz cu protome în formă de capete de cai (fig. 22, 1—2), de asemeni de afinitate sarmată.

Podoabele incise pe diferitele obiecte găsite la Poiana, de proveniență autohtonă, din epocile de intensă locuire, denotă un spirit artistic sobru, manifestat în stil geometric. Scrijiliturile fine de pe lucrurile de os, care ne pot da o ideie și despre arta pe care localnicii de atunci o practicau în lemn și țesături, reprezintă benzi umplute cu hașuri, curbe, spirale, ori în zigzag (fig. 29, 1—3), amintind stilul tradițional de pe vasele locale hallstattiene. Pe un capac de cutie de os din epoca Latène se vede un decor constituit din linii curbe incise (fig. 29, 7), ce ne duc cu gândul la decorul spadelor din epoca Bronzului. In ceramica posthallstattiană tendința de ornamentare se manifestă doar prin proeminențe și rare linii curbe în relief, la categoria primitivă cu luciu negru, prin proeminențe, brâe în relief și valuri incise la categoria poroasă, și prin simple linii drepte ori în valuri incise ori lustruite prin apăsare, pe vasele din categoria cenușie de tehnică superioară. Am găsit și un ciob cenușiu cu un **graffito** reprezentând foarte schematic simulacrul unei figuri umane (fig. 29, 6). In contrast cu sărăcia ornamentelor incise, sunt remarcabile câteva protome de animale (berbeci, taur) modelate în lut ca ornamente pentru vase indigene din epoca romană.

Mai puțin estetice sunt câteva simulacre mici, rudimentare, de figurine umane ori animale găsite în nivelurile mai recente și pe care nu le putem socoti decât ca elemente de caracter magic. Câteva din aceste figurine reprezintă broaște țestoase. In aceeași categorie de obiecte magice sunt de rânduit și văscioarele în miniatură, imitații după vasele mari poroase ori cenușii superioare din epoca romană, atât de mărunte încât nu pot prezenta nicio utilitate și atât de multe și de răspândite încât nu pot fi considerate nici ca simple jucării. Din seria obiectelor cu semnificație superstițioasă mai fac parte numeroasele amulete de argint și de bronz

(cele mai multe în formă de secure minusculă ori de bastonaș ornat cu mici sfere), de os, de sticlă, de piatră, de coraliu. Obiecte apotropaice de acest fel sunt apoi diferitele conchilii de molusce marine de import (scoica de pe purpură murex, scoica cardium, ghiocul) și dinții

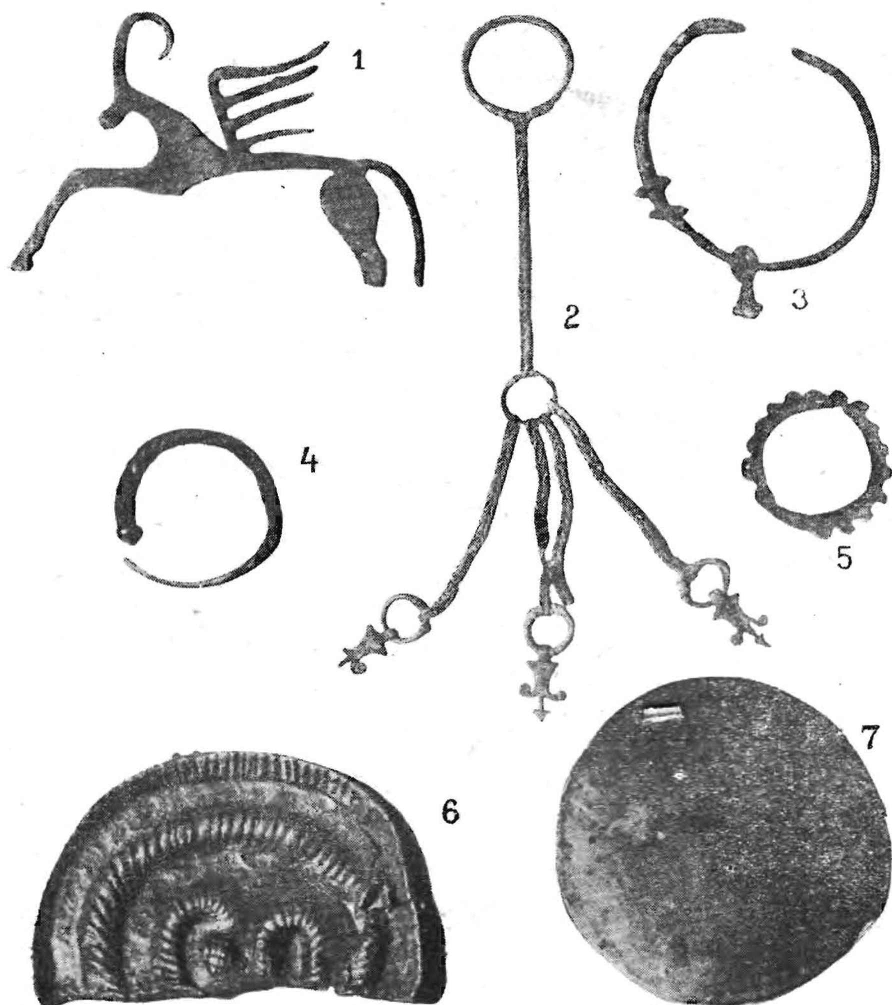

Fig. 25. — Podoabe de bronz și de argint: 1. aplică de bronz (1/1); 2. lănțișor cu pendentive (½); 3. brățară de bronz (1/2); 4. cercel de argint (1/2); 5. verigă de bronz (2/5); 6. aplică scythică de argint aurit (1/1); 7. oglindă de bronz alb (1/1).

de animale, mai ales de mistreț (fig. 26, 4) și de urs (fig. 26, 3). Am găsit un dinte de animal îmbrăcat cu grijă într'o placă de argint.

O grupă enigmatică de obiecte e aceea a cioburilor de vase, de toate categoriile, rotunzite mai mult ori mai puțin regulat, de diametre diverse, care s'au descoperit în număr foare mare.

uneori mai multe la un loc, în toate straturile stațiunii. Unele din ele, găurite, ar putea fi socotite eventual ca greutăți de plasă, de țesut, ori ca jucării. Dar cele mai multe sunt negăurite și se găsesc atât de frecvent încât nu ar putea fi luate drept simple jucării. Ar părea mai de grabă niște fise de numărătoare, un fel de simulacre de monete ori greutăți de balanță primitive. Am găsit câteva rondele de acest fel, mici, tăiate în cioburi de vase de sticlă. Am dat și de un ciob de amforă din care rondela începuse a fi desprinsă prin ciocănire, după ce i se sgâriase conturul cu compasul.

In straturile de intensă locuire n'am descoperit niciun mormânt. Putem conclude că în epocile respective nu se obișnuia ca morții să fie înmormântați lângă locuințe. Zona de morminte din epocile Latène și romană, de inhumație și de incinerație, se află în afară de Cetățuie, în partea de N și NE, în cartierul nordic al actualului sat Poiana (numit Țicău) și în regiunea dintre Poiana și pădurea dinspre Schit. In această regiune se văd și câțiva tumuli, dintre care câțiva au fost săpați în trecut. In ce privește scheletele găsite la baza stratului Latène II, în nivelul II 1, am arătat mai sus că reprezintă cadavre părăsite în dărâmăturile unei așezări devastate de un războiu.

Morminte propriuzise pe Cetățuie nu există decât în nivelurile fazei I, când locuințele, situate mai spre V, nu ajungeau până la porțiunea de margine care s'a păstrat până azi din stațiune. Toate mormintele sunt de inhumație. Cele mai multe aparțin epocii Bronzului. In suprafața **K** s'au găsit din această epocă 16 schelete înmormântate în poziția închircită, din care numai două s'au păstrat întregi. Restul au fost avariate, uneori complet, de gropi aparținând straturilor superioare mai recente. Printre ele e și un schelet de copil. La unul din scheletele adulte intacte s'au găsit vase de tip Monteoru și un topor de piatră lustruită.

In spațiul **JF**, într'o groapă care ține de nivelul I 3, s'a descoperit un schelet uman întreg, lung de 1,72 m, așezat pe spate, cu capul plecat pe piept, genunchii închirciți și căzuți într'o parte, cu brațele larg deschise în lături. In jurul mijlocului s'au găsit resturile unui chimir constând din câteva fibre de piele foarte rău păstrate și dintr'un mare număr de aplice minuscule de bronz în formă de emisfere cu cârlige, în diam. de 3½ mm., de un tip cunoscut și în alte părți la sfârșitul epocii hallstattiene (Déchelette, II, 2, p. 861 sq., fig. 358).

Prin enumerarea principalelor rezultate ale săpăturilor din 1950 dela Poiana am putut schița, astfel, un tablou sumar al culturii locuitorilor acestei stațiuni, din epoca Bronzului până la ultimul nivel din epoca imperială romană. Această cultură prezintă o evoluție continuă, progresivă, cu un salt în cursul epocii Latène, ca urmare pe de o parte a creșterii populației, de alta a intensificării raporturilor cu lumea sclavagistă din Sud. E aceeași evoluție, cu aceleași forme, care se observă și în restul țării noastre. Purtătorii acestei culturi sunt cunoscuți, cu începere din sec. VI î. e. n., sub numele

de **Geți (Daci).** Formele sale de bază însă se continuă încă de mai înainte, din epoca hallstattiană, și chiar mai de mult, din epoca Monteoru, așa că, după exemplul lui V. Pârvan, putem extinde aceste nume înapoi până în vârsta Bronzului.

Este vremea în care promontoriul Cetățuia de pe râpa înaltă din stânga Siretului a constituit pentru prima oară vatra unei așezări umane. Oamenii culturii Monteoru, strămoșii Geților, erau pe atunci foarte răspândiți în această regiune din valea Siretului inferior, cum

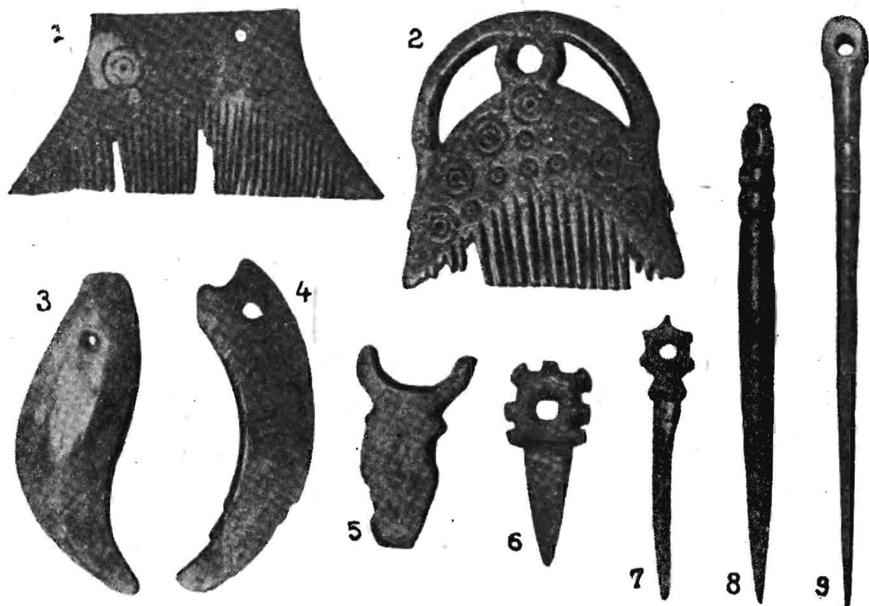

Fig. 26. — Obiecte de os: 1-2. piepteni (2/3); 3-4. amulete făcute din dinți de animale (½); 5. placă de os tăiată în formă de cap de taur (3/4); 6-9. ace de podoabă (½).

dovedesc stațiunile recunoscute de colectivul nostru dela Poiana, în vara lui 1950, la **Mălureni** și la **Hulești** (Pleșa), la S de Poiana, pe râpi, la **Calonfirești** și **Ciorani,** în vale, pe malul opus al Siretului, la **Mândrișca** și **Răcăciuni,** între Sascut și Bacău, și precum știm mai de mult prin cercetările făcute la **Ruginești** și la **Corni,** fără a mai vorbi de puncte situate pe văile afluenților din stânga și din dreapta, ca **Târgu-Ocna** (Podeiu) pe Trotuș, **Răcăuți** pe Cașin, **Perchiu** pe Polocin, ori **Vârtișcoiu,** pe Milcov. Tot ei sunt aceia cari au întemeiat cea dintâi așezare pe Cetățuia dela Poiana.

Dintre toate așezările lor din regiune, aceasta e singura care s'a bucurat de o preferință continuă și în epocile ulterioare. Cu o situație eminentă în apropiere de gura Trotușului, fiind apărată prin râpile abrupte de peste 200 m înălțime și prin pantele împădurite care o înconjurau, și având toate mijloacele de traiu pe care le pot oferi pădurile, ogoarele roditoare din marginea stepei apropiate, climatul

prielnic și apele Siretului, Cetățuia dela Poiana prezenta toate însușirile esențiale ale unui bun loc de așezare.

Apariția primilor negustori greci veniți dinspre Pontul Euxin până în Valea Siretului, în cursul epocii hallstattiene, a avut darul de a scoate în evidență și mai mult poziția comercială de primul ordin a acestui loc care comanda o ramificație importantă de drumuri naturale dela gurile Dunărei spre Ardeal și spre Nordul carpato-baltic. Elemente meridionale de comerț apar la Poiana și mai înainte, cum e cazul cu o perlă de pastă de sticlă găsită într'un mormânt din epoca monteoriană din această localitate (cf.**Dacia**, V—VI, 1935—1936, p. 162) sau cu fibula arhaică de tip egeic din sec. VII î. e. n. menționată mai sus. Dar începând de prin sec. V î. e. n. legăturile Moldovei cu lumea sudică, stabilite prin activitatea comercială a cetăților pontice și în special prin aceea a Histriei, devin continui și din ce în ce mai intense.

Schimbul de produse cu negustorii greci nu întârzie a-și da roadele, provocând încă din sec. IV î. e. n. o intensificare a ocupațiilor agreste locale, adăogând la aceste ocupații altele noi: meșteșugurile și comerțul, și făcând din Cetățuia dela Poiana un loc de întâlnire între triburi situate la mari distanțe, un fel de târg internațional, un emporiu al comerțului grec în mijlocul lumii barbare. Grecii aduceau produsele rafinate ale industriei lor sclavagiste și ale climatului lor mediteranean și primeau în schimb produsele ocupațiilor locale, în primul rând grânele și pieile de animale, și de sigur și marfă umană: sclavii. Vinul și untdelemnul importate din Sud erau atât de apreciate de autohtoni, încât numai prin intensitatea comerțului cu aceste articole putem explica imensa cantitate de amfore grecești ale căror resturi se constată la Poiana. Aceste recipiente de import deveniseră atât de banale, încât chiar după ce au învățat tehnica superioară a ceramicei meridionale, localnicii n'au simțit nevoia de a încerca să le imite în atelierele lor de olărie, în care totuși au reprodus aproape toate celelalte forme de vase grecești pe care le cunoscuseră.

Intinzându-și dominația lor până la gurile Dunărei încă din sec. I î. e. n., Romanii au sprijinit această activitate comercială geto-elenă, adăogând la penetrația greacă în Moldova de Jos influența lor politică, iar după Traian și pe cea militară. Localnicii au intrat în sistemul dominației romane numai sub forma alianței clientelare, ca toate triburile barbare din afara **limes**-ului imperial, dar nu și-au pierdut niciun moment autonomia vieții lor locale. Administrația romană nu s'a întins până aci. Cetățuia dela Poiana a continuat să se desvolte și în vremea romană, precum arată conținutul bogat al nivelurilor sale recente și mai ales marele număr de monete republicane și imperiale. E vremea în care suntem în măsură să cunoaștem și numele pe care îl avea acest centru getic de seamă. Rezultatele săpăturilor din 1950, scoțând în relief și mai mult ca înainte importanța deosebită a Cetățuii dela Poiana în comparație cu alte stațiuni contemporane din restul țării, întăresc după noi concluzia că numai aci a putut să existe **Piroboridava** lui Ptolemeu.

Comerțul cu lumea greco-romană trebue să fi fost mult favori-

zat de faptul că pe atunci Siretul era navigabil. E o părere pe care ne-o sugeră resturile de peşti mari de Dunăre şi undiţele de dimensiuni respectabile care s'au găsit în săpăturile noastre din acest an. Undiţele dovedesc că asemenea peşti se prindeau chiar la Poiana şi că debitul de apă al Siretului era mai bogat atunci decât azi, ca urmare a unui climat probabil mai umed. Apele râului fiind mai abundente şi având, ca o consecinţă, şi o albie mai adâncă şi mai regulată, permiteau pătrunderea năvilor de pe Dunăre pe Siret în sus la gura Trotuşului. Dacă acceptăm această deducţie, avem cea mai firească explicaţie a bogăţiei excepţionale de elemente de import meridional dela Poiana, care erau aduse aci direct şi pe calea cea mai lesnicioasă.

Fig. 27. 1. Spadă de fier (1/6); 2. frigare de fier (1/6).

O altă observaţie cu consecinţe mai largi ne oferă ceramica dela Poiana. Cantităţile enorme de olărie indigenă confecţionată la roată într'o tehnică superioară ne obligă să presupunem că producerea acestui articol devenise o specialitate. Dacă în privinţa ceramicei lucrate cu mâna putem eventual admite că fiecare locuitor îşi făcea singur vasele de care avea nevoie, aşa cum fiecare îşi construia casa ori îşi ţesea şi cosea îmbrăcămintea, nu putem privi faptele la fel după ce s'a trecut la o mecanizare a lucrului, cu producţie în serie, cu procedee de fabricaţie mai rafinate. Ideia unor ateliere speciale, cu lucrători rutinaţi, se impune. Dar această concluzie implică o adâncire a diviziunii muncii în societatea locuitorilor dela Poiana aflaţi încă pe treapta superioară a Barbariei, adâncire care denotă un progres al acestei societăţi.

Şi ceea ce putem surprinde în domeniul ceramicei, e valabil şi pentru alte meşteşuguri, ca metalurgia, confecţionarea uneltelor, a armelor, a obiectelor de podoabă. Stăpânii atelierelor specializate erau oameni de sigur liberi, dar lucrătorii pe care îi utilizau nu puteau fi, în stadiul de evoluţie socială de atunci, decât sclavi. Treapta superioară a Barbariei, în faza sa de declin, făcea loc sclavagismului, pe care trebue să-l considerăm urmând, la Poiana, acelaş ritm în creştere, din epoca Latène II până în sec. III al e. n., ca şi calitatea şi cantitatea producţiei atelierelor locale. Insă nu e vorba decât de un proces de transiţie, nu de o evoluţie deplină. Faptele arheologice, dovedind în ultimele niveluri dela Poiana o simultaneitate a elementelor de progres tehnic cu persistenţa formelor de viaţă tradiţională, ne împiedecă să credem că sclavagismul ar fi ajuns aci la o maturitate comparabilă cu aceea a sclavagismului din lumea greco-

romană. Viaţa de pe Cetăţuie s'a terminat înainte de a se fi putut atinge acest stadiu.

Succesiunea celor nouă niveluri de aşezări în stratigrafia dela Poiana ne arată că, în ciuda elementelor de continuitate culturală dela un nivel la altul, viaţa acestei staţiuni nu s'a desfăşurat fără întreruperi şi fără vicisitudini. Fiind vorba, în stabilirea celor nouă niveluri, numai de acele observaţiuni care s'au făcut în toate suprafeţele săpate, deci cu o valabilitate generală, înseamnă că staţiunea a fost de nouă ori populată şi tot de atâtea ori părăsită. Cât de mult a durat fiecare părăsire nu putem preciza, dar e de observat un in-

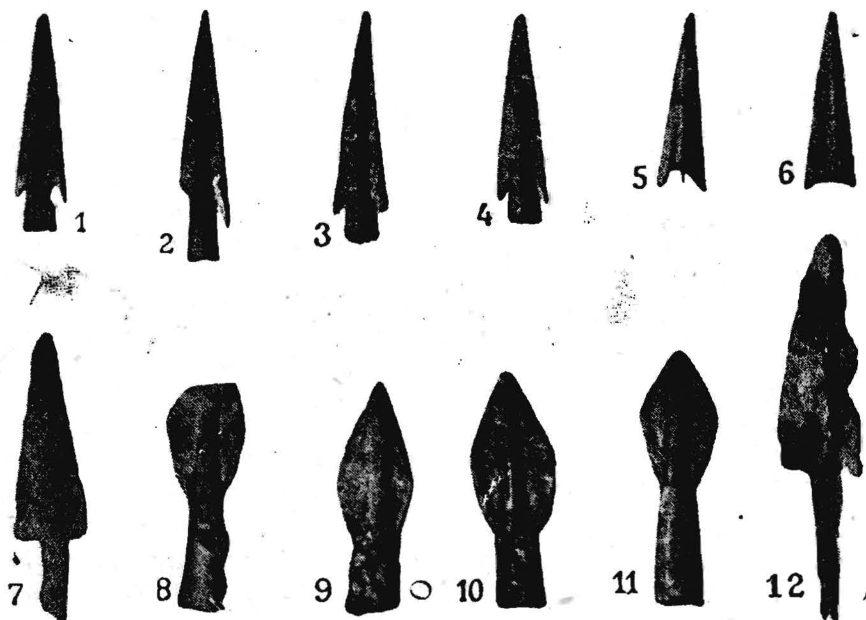

Fig. 28. — Vârfuri de săgeţi de bronz şi de fier (1/1).

terval cronologic mai amplu între nivelul I 1 din epoca Bronzului (Monteoru) şi nivelul I 2 din epoca hallstattiană (cca sec. VII î. e. n.), şi diferenţe de timp foarte scurte, chiar neglijabile, între cele patru niveluri de fazele III-IV, de epocă Latène II şi romană.

In ce priveşte cauzele acestor părăsiri temporare ale staţiunii, nu putem avea în vedere decât războaiele. Un centru comercial important şi bogat ca Poiana de atunci era natural să atragă dorinţele de pradă ale vecinilor şi ale altor neamuri mai depărtate, şi, din când în când, să nu aibă norocul de a se apăra cu toată eficacitatea împotriva atacurilor lor. E de închipuit că în cele mai multe cazuri populaţia nu aştepta asaltul duşmanilor, ci se refugia din vreme, cu partea esenţială a avutului lor, în desimea codrilor din apropiere. Dar alteori, surprinsă, trebuia să primească lupta supremă şi în caz de înfrângere sfârşitul era dramatic, aşa cum ne arată resturile nive-

lului inferior al fazei II. După trecerea primejdiei, refugiaţii se întorceau, îşi refăceau aşezarea şi viaţa îşi relua mersul normal.

Am risca să facem operă inutilă încercând să precizăm aci vreunul din aceste evenimente constatate arheologic, cu ajutorul ştirilor literare, atât de incomplete şi de laconice. Cel mult am putea să încercăm o legătură cu marile turburări pe care le înregistrează din când în când istoria antică a regiunilor noastre. Astfel, constatăm că hiatus-ul dela Poiana dintre epoca Monteoru şi epoca Hallstatt corespunde unui interval de timp din preajma anului 1000 î. e. n., caracterizat pretutindeni, până în Grecia şi până în Orient, prin mişcări de popoare şi printr'o depresiune a nivelului cultural. In ce priveşte epocile următoare, presiunile exercitate în regiunile getice, rând pe rând, de Scythi, Celţi, Bastarni, Sarmaţi, ne deschid posibilitatea de a explica schimbările succesive observate în stratigrafia dela Poiana, dar nu avem destule date pentru a căuta să trecem la identificări. Unele elemente pe care le-am constatat în săpăturile noastre, ca aplica aurită de stil scythic (fig. 25, 6), săgeţile cu tăiş triplu (fig. 28), mânerul de spadă cu protome cavaline (fig. 22, 2), solzul de platoşă sarmată, sunt sugestive în această privinţă, dar încă nu ne oferă un sprijin suficient pentru a atribui Scythilor, de pildă, distrugerea aşezării din nivelul II 1 ori Sarmaţilor succesiunile rapide de aşezări din fazele III—IV, Oricât de plausibile, enunţarea unor asemenea ipoteze, în starea actuală a ştirilor de care dispunem, ar fi prematură. Mai ales că printre duşmanii Piroboridavei e posibil ca să fi fost şi Dacii înşişi, din alte triburi, mai apropiate ori mai depărtate.

Ultima evacuare a Cetăţuii dela Poiana, cea din sec. III al e. n., e singura pe care cutezăm a o pune în legătură cu un fenomen de istorie generală. Acest fenomen e începutul Migraţiilor, cu insistentele atacuri carpo-gotice îndreptate spre Dunăre. Stânjeniţi de incursiunile străine, sărăciţi prin întreruperea legăturilor comerciale, ameninţaţi cu distrugerea, Geţii dela Piroboridava au fost constrânşi să-şi părăsească poziţia de pe malul Siretului, de ale cărei avantagii nu se mai puteau bucura, şi s'au refugiat în interiorul păduros, mai ferit, din podişul central al Moldovei, de sigur cu speranţa unei reveniri la primul prilej favorabil. Dar acest prilej nu şi-a mai făcut apariţia. Dimpotrivă, frământările produse de migraţii au devenit şi mai intense, s'au prelungit timp de secole şi Cetăţuia dela Poiana a rămas pentru totdeauna părăsită.

Activitatea Şantierului dela Poiana a fost completată cu o serie de recunoaşteri în regiune pentru identificarea de noi puncte de interes arheologic. In afară de acelea referitoare la cultura Monteoru, citate mai sus, au mai fost recunoscute următoarele locuri:

1. **Buciumeni.** La V de acest sat, la cca 2 km V de drumul care duce spre Diaconi, în ţarina lui Toader Miron de pe coasta Buciu-

menilor, s'au găsit patru denari republicani romani de argint, fără alte obiecte.

2. La cca un km N de satul Buciumeni, pe stânga șoselei care duce spre Ploscuțeni, pe capul dealului numit „Pisc", dintre văile Buciumenilor și Runcului, în țarina lui Toader Chiriac, am dat peste cioburi rare din epoca Latène III-romană. Localnicii spun că aci s'a găsit, la arat, o oală mare plină cu oase.

3. **Diaconi.** La 1½ km S de acest sat, pe coasta Hănțeștilor, la S

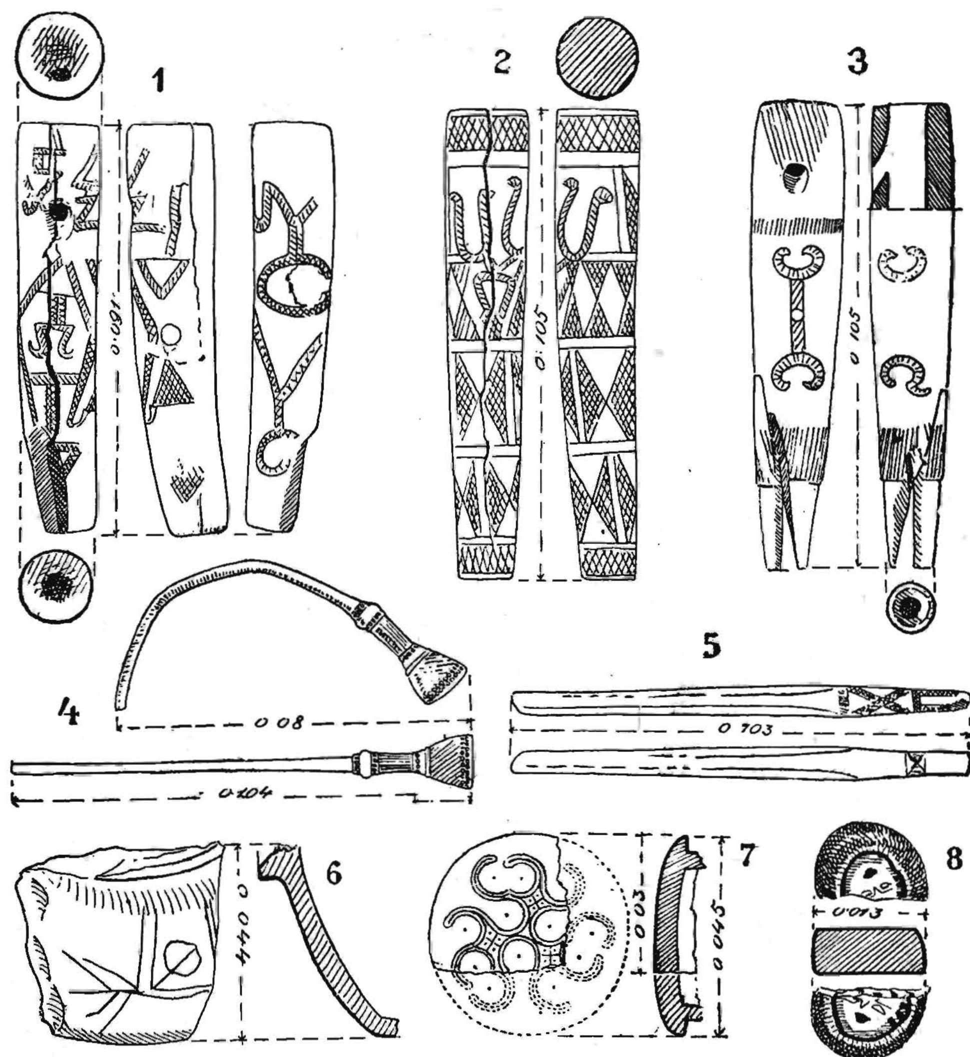

Fig. 29. — 1-3. Mânere de os împodobite cu incisii; 4. ace de bronz cu ornament incis; 5. ace de podoabă de os; 6. fragment de vas cenușiu indigen cu graffito reprezentând simulacrul unei figuri umane; 7. capac de cutiuță de os; 8. fragment de perlă de sticlă multicoloră înfățișând o figură umană.

de râpa Moşului, pe locul numit „Caldu", în ţarina lui Toader Munteanu, se găseşte ceramică la fel cu aceea din ultimele straturi dela Poiana, de epocă romană.

4. **Vizureşti.** In marginea E a satului, în valea Tecucelului, s'au găsit cioburi de epocă Latène III-romană, ca acelea din ultimele straturi dela Poiana.

R. Vulpe, Ec. Vulpe, A. Niţu, Pr. C. Matasă, C. Cihodaru, C. Călinescu, V. Balan, Şt. Kiss, Ec. Negruţi, R. Petre, Şt. Ştefănescu.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE
DELA ŞULETEA ŞI BÂRLĂLEŞTI (rn. MURGENI)

Colectivul care a lucrat pe Şantierul Poiana (Tecuci), în vara 1950, a avut ca misiune secundară pe aceea de a întreprinde cercetări în regiunea Şuletea din fostul judeţ Tutova, actualmente în regiunea administrativă Bârlad, raionul Murgeni. Această parte din Estul podişului central al Moldovei nu fusese cercetată mai înainte decât printr'o anchetă foarte sumară de acum şapte ani. O cantitate de cioburi culese dela suprafaţa locului numit „Silişte" din marginea de SE a satului Şuletea şi trimise de scriitorul Virgil Caraivan Academiei R.P.R. în 1949, ne-a relevat importanţa acestei localităţi ca staţiune dela începutul epocii Migraţiilor şi ne-a determinat să propunem includerea sa în programul activităţii arheologice pe 1950, propunere care a fost aprobată.

Cercetările din regiunea Şuletea au durat dela 15 August la 8 Septembrie 1950.

Şuletea se află la cca 25 km NE de oraşul Bârlad şi la 12 km NV de târgul Murgeni, la limita dintre masivele păduroase ce caracterizează podişul central al Moldovei şi enclava de stepă accidentată pe care o brăzdează valea Elanului (fig. 1). Locul, numit „Silişte", constitue un capăt al dealului Drăgan strâns între valea Şuletei şi afluentul său valea Şipotelor. Suprafaţa acestui cap de deal, pe o întindere de cca un km la SE de satul Şuletea, este presărată cu resturi de aşezare veche şi în deosebi cu cioburi, în majoritate dela sfârşitul epocii romane. Frecvenţa acestor resturi se observă pe panta de E a dealului Drăgan, către valea Şipotelor. Cioburi din aceeaşi vreme se găsesc şi pe malul opus al acestei văi, aparţinând dealului Şipotelor (numit greşit „D. Drăgan" pe harta 1:100.000).

Pentru explorare am ales un punct ce ni s'a părut mai promiţător în rezultate, la 40 m V de râpa ce formează malul drept al văii Şipotelor şi la 25 m S de poteca V-E din marginea SE a satului Şuletea. Acolo s'au săpat trei şanţuri: **A**, de 20 pe 3 m, **B**, de 20 pe 3 m, şi **C**, de 10 m pe 3 m. Stratul de cultură fiind subţire, în medie de 0,60 m (afară de gropi care merg în profunzime până la 2,30 m), săpătura a fost adâncită în deobşte până la un metru.

S'a dat peste un singur strat de locuire (fig. 2). In acest strat se deosebesc, de sus în jos: o pătură de pământ vegetal groasă de 0,20—0,25 m, sub aceasta o pătură de pământ bogat în cenuşă şi în

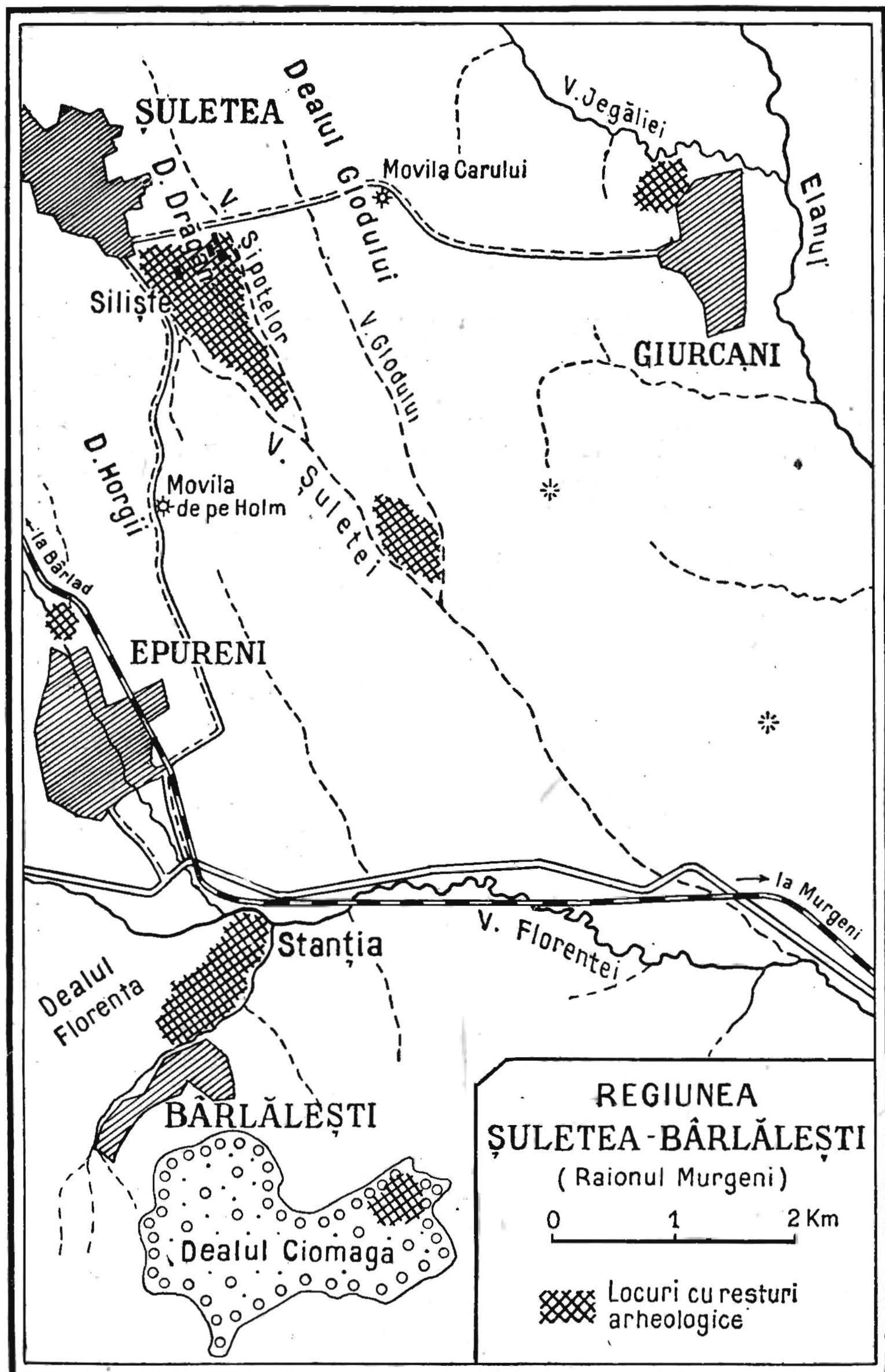

ȘULETEA
Dealul Glodului
Movila Carului
V. Jegăliei
Elanul
D. Dragu
V. Șipotelor
Siliște
V. Glodului
GIURCANI
D. Horgii
V. Șuletei
Movila de pe Holm
la Bârlad
EPURENI
la Murgeni
V. Florentei
Stanția
Dealul Florenta
BÂRLĂLEȘTI
Dealul Ciomaga
REGIUNEA
ȘULETEA-BÂRLĂLEȘTI
(Raionul Murgeni)
0
1
2 Km
Locuri cu resturi arheologice

Fig. 1.

resturi diferite, mai ales cioburi, groasă de 0,25—0,50 m, iar mai spre fund un strat de pământ galben-roşcat cu resturi rare, sub care apare pământul viu constituit din lut galben. Deasupra păturii de pământ cenuşos se află, din loc în loc, un strat subţire de chirpici arşi.

Gropile, care se adâncesc din stratul de cultură, merg în jos până la pământul viu, la nivelul mediu de 1,20 m. O singură groapă se adânceşte până la 2,30 m. Conţinutul gropilor constă din resturi de vatră, cu cenuşă multă, cioburi şi oase de animale.

In ruptura râpei de pe malul pârâului Şipotelor s'au explorat urmele unui cuptor rudimentar: la bază era un strat subţire de pământ ars, deasupra căruia se afla cenuşă amestecată cu pietre, cu cioburi şi oase de pasăre.

Ceramica scoasă din săpături e analoagă aceleia dela Poiana din ultimul strat de deasupra, dar şi mai mult seamănă cu aceea găsită în necropola din sec. IV al e. n. dela Poieneşti-Vaslui. Prezintă trei categorii şi anume: 1) vasele poroase lucrate cu mâna, 2) vasele autohtone lucrate la roată şi 3) vasele romane de import.

Prima categorie e rară. Printre cioburile care o reprezintă e de remarcat unul decorat cu zigzaguri incise şi cu serii de cerculeţe cu puncte în mijloc produse prin stampilare. Celelate cioburi provin dela vase poroase decorate cu strii dese orizontale sau cu valuri incise. Rare sunt cioburile poroase împodobite cu proeminenţe şi brâe în relief.

Categoria cea mai bogat reprezentată e aceea a ceramicei indigene lucrate la roată. Cele mai multe din vasele acestei categorii sunt cenuşii de tehnică superioară: unele amintesc pe acelea din ultimele straturi dela Poiana, cu linii dese şi zigzaguri lucioase produse pe pasta încă crudă, altele, caracteristice secolului IV al e. n., prezintă o spoială neagră lucioasă la suprafaţă şi sunt ornate cu dungi orizontale puternic reliefate, cu coaste verticale în relief, cu haşuri lucioase încrucişate. O altă parte din vasele lucrate la roată sunt modelate într'o pastă grosolană, brună-negricioasă, frământată cu grăunţe de nisip cvarţos. Podoabele lor constau din valuri şi linii orizontale incise. In această tehnică sunt lucrate şi unele vase mari cu păreţii groşi, care imită doliile romane.

Ceramica romană de import e reprezentată mai ales prin amfore de caracter târziu, ornate cu striaţiuni şi dungi dese orizontale în relief. In săpături au apărut şi câteva resturi neînsemnate de vase romane mici.

Dintre celelalte obiecte din afară de olărie, s'au descoperit: fragmente de strecurători făcute din pastă poroasă primitivă, fusaiole, cioburi rotunzite şi găurite la mijloc, fragmente de râşniţe rotative de piatră, un silex tocit care a servit ca amnar, câteva cuie şi scoabe de fier, un fragment de verigă groasă de bronz, o aplică de bronz având aspectul vag al unei albine, de un stil zoomorf degenerat (fig. 4, 3), un ac de fibulă de bronz şi o fibulă de bronz întreagă, de 7 cm lungime, bine păstrată, de tipul cu piciorul întors pe dedesupt, reprezentând o varietate specifică secolului IV al e. n. (fig. 4, 8).

După urmele constatate, putem conclude că locuinţele din sta-

ţiunea dela Şuletea, ca şi acelea dela Poiana şi din alte părţi, erau făcute din lemn şi tencuite cu lut. Grinzile erau încheiate cu ajutorul scoabelor şi piroanelor de fier. Locuitorii se ocupau în primul rând cu agricultura şi creşterea vitelor.

In săpătura **B** s'a găsit şi un ciob, unicul, din epoca Bronzului, lucrat îngrijit cu mâna, prezentând un luciu negru şi haşuri incise. Această descoperire ne-a determinat să săpăm un al patrulea şanţ, **D**, de 10 m pe 4 m, pe întinderea aceluiaş cap de deal dela „Silişte", cu cca 300 m mai la S de celelalte sondagii, pentru a căuta urmele unei aşezări eventuale din această epocă a treptei mijlocii a Barbariei.

Incercarea a fost încununată de succes. Sub un strat subţire din sec. IV al e. n., la nivelul pământului vegetal, s'a dat peste un strat

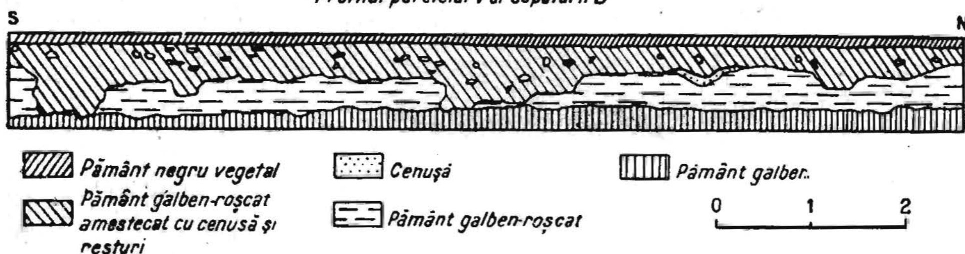

Fig. 2.

mai gros de cenuşă, fără nicio urmă de chirpic, cu cioburi de vase lucrate cu mâna, din epoca Bronzului, unele prezentând afinităţi cu acelea din cultura Monteoru. Aceste vase, având un luciu brun, sunt prevăzute cu una sau două torţi supraînălţate, iar ca ornamente au linii orizontale simple ori în zigzag incise, triunghiuri constituite din haşuri incise, şi dungi orizontale în relief în apropiere de buză. S'au găsit şi două oale întregi alături una de alta, **in situ.** Sunt de o pastă neagră-cenuşie, cu lustru slab. Una prezintă o formă de oală bitronconică largă, cu pântecele rotund şi gura mai strâmtă, uşor îngroşată, şi e prevăzută de o parte şi de alta, pe mijloc, cu câte o toartă mică de profil triunghiular (fig. 3), iar cealaltă, de o formă puţin deosebită, e lipsită total de torţi şi de orice alt ornament. Nu s'a găsit nimic de metal. Un inel de deget. de bronz, cu caston patrat ornat cu trei linii încrucişate incise, provine din stratul superficial aparţinând secolului IV al e. n.

In apropierea sondajului **D,** în mirişte, s'au observat din loc în loc, la suprafaţa solului, pete albicioase de pământ amestecat cu multă cenuşă, de un diametru variând între 8 şi 15 m. Sunt de sigur resturi de locuinţe. N'au fost săpate.

La cca un km SE de Şuletea, în capul **Dealului Glodului,** între va-

lea Glodului şi valea Şipotelor, s'au găsit la suprafaţa solului cioburi din epoca Bronzului de o factură asemănătoare acelora de pe „Silişte" (fig. 1).

Cele patru sondagii care s'au executat pe „Silişte" ne dovedesc locuirea acestei staţiuni dela marginea SE a satului Şuletea în două rânduri: odată în treapta superioară a Barbariei, în epoca Monteoru, şi altădată în perioada prefeudală, la începutul epocii Migraţiilor, mai precis în sec. IV al e. n. Ultima aşezare a fost mult mai întinsă, ceea ce indică o populaţie mai numeroasă. In schimb stratul său arheologic e mai subţire, semn al unei durate relativ scurte.

Putem încerca să punem această aşezare din podişul central al Moldovei în legătură cu evenimentele din sec. III-IV ale e. n., când migraţiile germanice şi apoi cele hunice aduc mari turburări în ţara noastră, ca pretutindeni în zona barbară dela Nordul imperiului roman. E vremea când populaţia autohtonă, getică, de pe văile mari, mai expuse surprizelor, — aşa cum ne arată săpăturile noastre dela Poiana, pe Siret —, îşi părăseşte vechile aşezări şi-şi caută un refugiu în regiunile mai sigure, cu păduri dese şi cu drumuri greu accesibile, din podişul central al Moldovei. Fapt e că în acest podiş aşezările întemeiate în sec. III-IV sunt foarte dese. Una din ele, aceea dela Poieneşti-Vaslui, pe valea Racovei, a fost săpată anul trecut. In 1950, cercetările dela Şuletea au scos în evidenţă pe aceasta, în apropiere de valea Elanului.

Sub-colectivul dela Şuletea a întreprins şi explorarea unui tumul numit **Movila Carului** (fig. 1), situat la 2½ km E de satul Şuletea, în marginea drumului dintre acest sat şi Giurcani, la mijlocul distanţei dintre cele două localităţi, pe culmea dealului Giurcanilor (numit şi „D. Glodului" pe harta 1:100.000). In această regiune, care se află la marginea zonei de stepă a Elanului, tumulii, situaţi pe înălţimi, sunt deosebit de frecvenţi.

„Movila Carului", rotundă, cu diam. de 20 m, înaltă de 1,50 m deasupra nivelului solului, constituită din pământ negru vegetal, are un aspect turtit, fiind deteriorată în decursul timpului prin lucrările agricole şi printr'o groapă practicată de căutătorii de comori.

Cercetările noastre în acest tumul s'au produs printr'o săpătură de 13 m pe 4 m, orientată N-S, executată la mijloc. Această săpătură a dus la descoperirea a trei morminte de inhumaţie (fig. 5), dintre care două la baza tumulului, în pământul viu, galben, închircite şi vopsite cu ocru, cu genunchii strânşi tare sub basin şi cu braţele întinse pe lângă corp (No. 2-3), iar unul, alb, întins (No. 1), aflat la un nivel superior. Niciunul din schelete n'a fost atins de groapa încercată de căutătorii de comori.

Dintre scheletele închircite vopsite cu ocru, unul, No. 2, situat în partea de E, se află la adâncimea de 1,50 m faţă de vârful tumulului. Este culcat pe stânga, orientat NE-SV, cu capul la NE. Groapa sa, de formă dreptunghiulară, clar conturată în argila galbenă a pământului viu, măsoară 1,45 m pe un m. In pământul negru de umplutură din

groapă s'a găsit un fragment de lamă de silex cu trei fațete pe o parte și cu un capăt rotunzit, de culoare galbenă-închis. Niciun alt obiect. Scheletul era acoperit peste tot cu un strat abundent de ocru roșu-închis. In dreptul abdomenului, peste ocru, era presărat un strat subțire de nisip alb.

Scheletul No. 3 s'a găsit la adâncimea de 1,80 m, în partea de V a movilei. E culcat pe dreapta, în sens invers față de scheletul No. 2, și orientat VSV-ENE, cu capul la VSV. Groapa sa, dreptunghiulară, măsoară 1,50 pe un m. Nici la acest schelet nu s'a găsit vreun obiect, afară de un fragment de lamă de silex galben-deschis, cu două fațete pe o parte. Atât fundul mormântului, cât și scheletul sunt acoperite cu mult ocru, care deasupra capului se prezintă într'un strat deosebit de gros. In dreptul abdomenului, peste ocru, s'a observat un strat subțire de materie calcaroasă dură, străină de structura solului local și de a tumulului.

Fig. 3. — Şuletea-Silişte. Vas de lut din treapta de mijloc a Barbariei (1/9).

Scheletul No. 1, denumit astfel pentru că a fost descoperit mai întâi la nivelul de 0,60 m sub vârful tumulului, e de o dată mai recentă, care însă nu poate fi determinată, din cauza lipsei totale a oricărui obiect arheologic. Un mic ciob primitiv lucrat cu mâna, singura excepție, de aspect neolitic, dar fără niciun element caracteristic cronologic, a fost găsit pe brațul drept al scheletului, cu care însă nu poate avea nicio legătură, provenind din pământul de structură al tumulului, în care s'au mai descoperit, în afara mormintelor, către suprafață, și alte câteva cioburi analoage, de asemeni lipsite de indicii caracteristice. Scheletul, fără nicio urmă de ocru, e întins, cu fața în sus, cu brațele întinse dealungul corpului, cu genunchii ușor îndoiți și plecați spre stânga (fig. 6). Măsoară 1,75 m lungime. E orientat VSV-ENE, cu capul la VSV. Forma mormântului său nu s'a putut distinge în țărâna neagră a tumulului, în care a fost săpat

Dacă, după silexurile găsite și prin analogie cu descoperirile din alte părți, scheletele No. 2-3, vopsite cu ocru, pot fi datate la sfârșitul neoliticului, scheletul No. 1 e mai enigmatic. E posibil ca să aparțină epocii Migrațiilor. Nu pare a fi mai recent. In ce privește cele câteva cioburi primitive amintite, care n'au nicio legătură cu vreunul din cele trei schelete, au fost aduse, odată cu țărâna din care a fost alcătuită movila, de undeva din apropiere, unde s'ar putea să se găsească urmele vreunei slabe răspândiri neolitice.

A treia cercetare a sub-colectivului a avut loc la 6 km S de Şuletea, lângă **Bârlălești**, în stațiunea din capul Dealului Florența, si-

tuată cam la jumătatea drumului dintre Epureni și Bârlălești, imediat la S de linia ferată Bârlad-Fălciu, nu departe de gara Epureni (fig. 1). Constă dintr'o înălțime de pe malul drept al pârâului Flo-

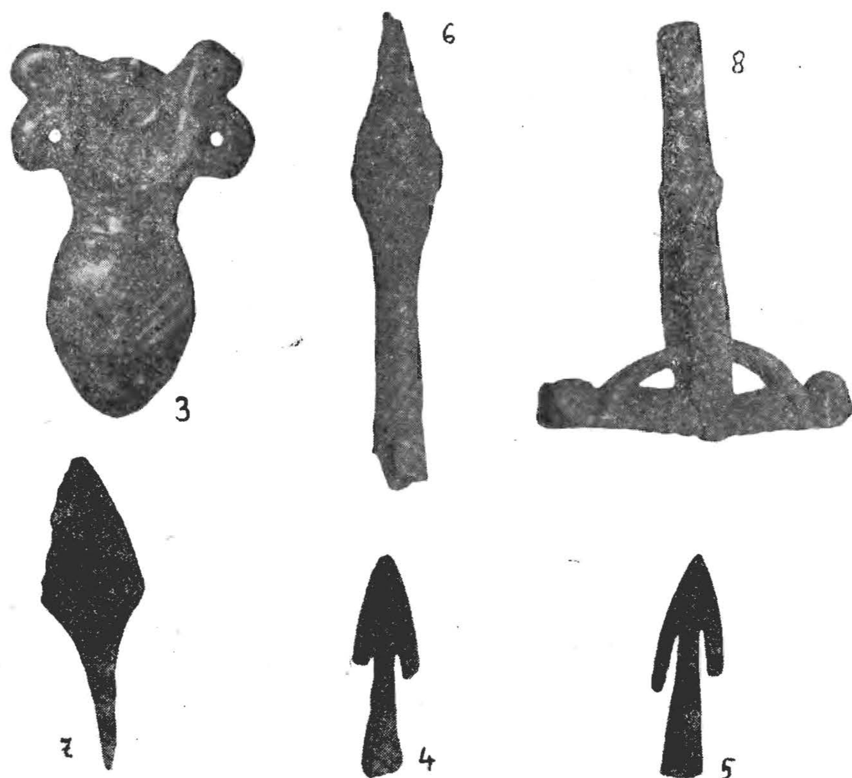

Fig. 4. — Șuletea-Siliște. Obiecte dela începutul epocii Migrațiilor : 3. aplică de bronz (mărită cu 1/5); 4-7, vârfuri de săgeți de fier (1/2); fibulă de bronz din sec. IV al e. n. (5/6).

rența, la confluența acestuia cu un pârâiaș ce vine dinspre Bârlălești, ușor bombată, ridicată numai cu vreo șase metri deasupra luncii mlăștinoase a văii Florența. Locul e numit de localnici **Stanția**. La suprafață se găsesc numeroase cioburi neolitice și dela începutul epocii Migrațiilor. Resturile neolitice se găsesc numai pe locul „Stanția", pe o suprafață limitată, în vreme ce fragmentele de vase din epoca Migrațiilor, din sec. IV al e. n., analoage acelora dela Șuletea, de pe „Siliște", sunt răspândite pe o suprafață enormă, lungă de peste 1 km spre S, până în marginea satului Bârlălești. Printre aceste fragmente, unul cenușiu de tehnică superioară, ornat cu puncte și motive stampilate, e databil precis în sec. IV al e. n. Ca și așezarea de la Șuletea, și „Stanția" dela Bârlălești se află la marginea dintre zona foarte accidentată a masivului păduros Obârșeni-Bujoreni și zona de stepă a Elanului.

In punctul cel mai ridicat al „Stanției" s'au practicat două sondagii, constând din două șanțuri: **A**, de 10 m pe 3 m, și **B**, de 10 m pe 4 m, orientate N-S. La primul hârleț, în stratul vegetal, care conține foarte multă cenușă, s'a dat peste fărâmături de chirpici arși și peste cioburi amestecate, neolitice și din sec. IV al e. n. La hârlețul următor continuă aceleași resturi arheologice, minus acelea din sec. IV. La nivelul de 0,45 m apar platforme compacte de chirpici, resturi de locuințe neolitice, care au fost lăsate pe loc pentru a putea fi explorate în întregime cu ocazia unor eventuale săpături viitoare de proporții mai întinse. Sondagiile au continuat pe lângă aceste platforme, sub nivelul cărora resturile arheologice continuă pe o grosime destul de mică. Pământul viu, constând din argilă galbenă, apare în

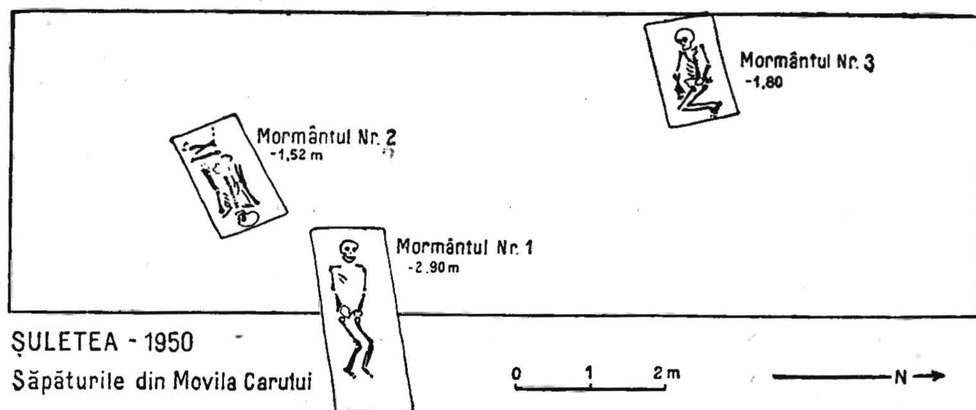

Fig. 5.

medie la nivelul de 0,80 m. In unele locuri sunt și gropi mai adânci, (fig. 7), conținând cenușă, resturi de vatră, cioburi, oase, scoici, melci. Intr'un loc platforma de chirpici e străpunsă de un mormânt cu schelet dintr'o epocă mai recentă, poate sec. IV.

In afară de ciobur‌ile răslețe din sec. IV dela suprafață, reprezentând răspândiri ale stațiunii din apropiere datând din acea vreme, în punctul unde s'au făcut sondagiile e vorba de un singur nivel de așezare. Omogenitatea materialului neolitic, aparținând fazei protocucuteniene ca la Stoicani, ca și mica adâncime a stratului de cultură, întărește această concluzie.

Elementul cel mai impresionant din resturile descoperite constă din platformele compacte de chirpici arși, care, cercetați pe o suprafață întinsă, ar putea să ducă, în ce privește studiul locuințelor neolitice, la rezultate analoage acelora care au fost obținute la Hăbășești-Roman. Cu atât mai mult, cu cât aci și inventariul mobil, dintr'o fază ceva mai veche decât aceea dela Hăbășești, se arată mai bogat cantitativ și mai bine conservat. Platformele dela Bârlălești-Stanția, ca și în alte stațiuni neolitice, prezintă o suprafață netedă deasupra, cu urme de lipitură și chiar de reparații ulterioare ale lipiturii, iar dedesupt urme de bârne groase paralele, orientate N-S. Deasupra, ca și

dedesuptul platformei, se găsesc alţi chirpici arşi, în fragmente grămădite.

Ceramica (fig. 8) se caracterizează prin vase cu forme protocucuteniene ca la Stoicani, Ariuşd, Izvoare II 1 de factură îngrijită, lustruite roşu, beige şi negru, cu decor consistând din mici alveole, mici proeminenţe, protome în formă de capete de animale, caneluri, linii incise formând benzi cu serii de elipse, benzi vopsite cu ocru crud, linii paralele incise ori pictate cu o culoare albă ori roşie mată. Un vas conţinea ocru roşu, material pentru a servi la decorarea altor recipiente. Nu lipseşte nici categoria contemporană a vaselor cu aspect mai primitiv, poros, decorate cu brâe în relief şi cu dungi paralele trase neglijent şi grosolan (fig. 8, 8). S'au mai găsit şi câteva fragmente de idoli de lut ars, decoraţi cu striaţiuni paralele simple ori spirale. La un exemplar, striaţiunile acestea se întâlnesc dealungul flancului formând unghiuri ale căror vârfuri sunt accentuate prin puncte groase, amintind oarecum stilul categoriei ceramice neolitice „cu note muzicale".

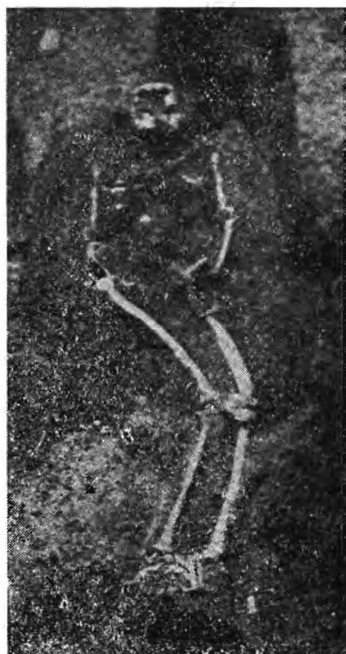

Fig. 6. — Şuletea-Movila Carului. Scheletul No. 1.

In sondagiile făcute nu s'au găsit nimic de metal. Printre obiectele de piatră, sunt remarcabile câteva topoare plate, lustruite, făcute din marnă dură, albă cu vine orizontale roşcate, de efect decorativ.

Nu s'a descoperit niciun ciob propriuzis cucutenian, cu pictură trihromă. Cu 2 km mai la S, în partea opusă a satului Bârlăleşti, s'a făcut o recunoaştere într'o staţiune situată la o înălţime remarcabilă, pe Dealul Ciomaga (fig. 1), unde s'a găsit ceramică pictată cucuteniană de stil A. Totuşi nu s'a putut stabili niciun raport între această staţiune şi aceea din valea Florenţei. E vorba prin urmare de două aşezări de date diferite, aceea de pe Dealul Ciomaga fiind mai recentă. Vecinătatea aceasta e deosebit de interesantă fiind menită a aduce elemente hotărîtoare în problema autonomiei cronologice a fazei protocucuteniene faţă de faza Cucuteni A. De aceea se impun săpături insistente în ambele staţiuni, spre a se verifica observaţiile făcute prea sumar în acest an.

A patra misiune a sub-colectivului dela Şuletea a constat dintr'o serie de recunoaşteri pe teritoriul acestei localităţi şi al comunelor vecine, pentru a se identifica noi puncte de interes arheologic. In

afară de staţiunile citate mai sus: capul Dealului Glodului, la SE de Şuletea, cu resturi din epoca Bronzului, şi **Dealul Ciomaga** dela S de Bârlăleşti, s'au mai recunoscut următoarele locuri:

1. **Şuletea, Dealul Horgii.** Pe culmea acestui deal, la 2 km SE de Şuletea, la jumătatea drumului dintre Şuletea şi Epureni, se află „Movila de pe Holm" (fig. 1), însemnată pe harta 1:100.000 cu cota 205. Este un tumul în care s'au făcut mici săpături pentru fixarea unui semnal geodezic. Cu acest prilej s'a dat la iveală, din structura tumulului, o importantă cantitate de pământ ars. Niciun ciob.

2. **Epureni.** Imediat în marginea de N a satului, lângă moară, la începutul Dealului Odăii, între sat şi podul de fier de pe calea ferată Bârlad-Fălciu (fig. 1), se găsesc la suprafaţă cioburi rare de factură

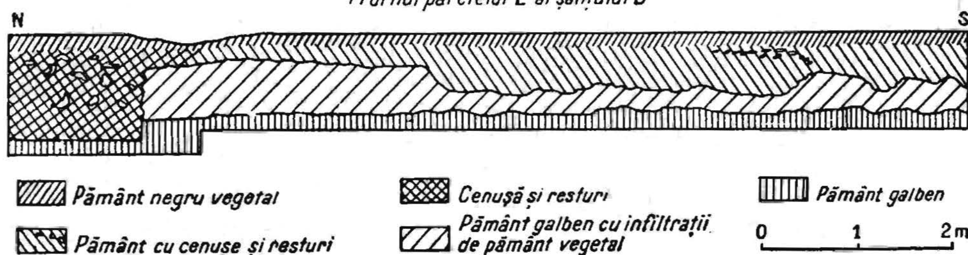

Fig. 7.

primitivă, din care unele prezintă caractere ce pot fi atribuite epocii Bronzului.

3. **Giurcani.** In sat, pe promontoriul dintre valea Elanului şi pârâul Jigălia, afluentul său, la NV de Mânăstire (fig. 1), se află o staţiune cu cioburi primitive şi urme de aşezare probabil din epoca Bronzului. Deasupra se găsesc resturi din perioada feudală, moldovenească.

4. La un km N de acest punct, pe capul de deal dintre văile Jigăliei şi Urdeştilor, se află o aşezare cu cioburi din sec. IV al e. n.

5. **Stoeşeşti.** In capul Dealului Răduleţ, la V de sat, în stânga şoselei care duce la gara Banca, s'a identificat o aşezare din sec. IV al e. n.

Scriitorul V. Caraivan din Şuletea a trimis din nou, şi în 1950, Academiei RPR, o serie de obiecte găsite în regiune şi anume: cioburi din staţiunea dela „Silişte", trei vârfuri de suliţe de fier găsite în alte locuri din preajma satului Şuletea, şase vârfuri de săgeţi de fier de diverse epoci provenind dela Giurcani, un pinten de fier de epocă moldovenească descoperit la NV de **Fedeşti,** pe Dealul „Cetăţuia", şi două scări de şea de fier, din aceeaşi vreme, provenind dela **Cavadineşti**-Covurlui.

După încheierea cercetărilor din regiunea Şuletea, s'a făcut o altă serie de recunoaşteri mai la N, în regiunea Roşieşti-Crasna, pe valea Idriciului, paralel cu linia ferată Bârlad-Iaşi, identificându-se următoarele puncte:

1. **Gara Roșiești.** In apropierea gării, puțin spre SE, pe locul numit **Dealul Moriștei,** e un promontoriu pe malul stâng al văii Bârladului, caracterizat prin trei umflături pe care se găsesc cioburi neolitice cucuteniene de stil A și cioburi din sec. IV al e. n., precum și resturi din epoca feudală.

2. Câteva sute de metri mai la S, pe acelaș mal, pe valea pârâu-

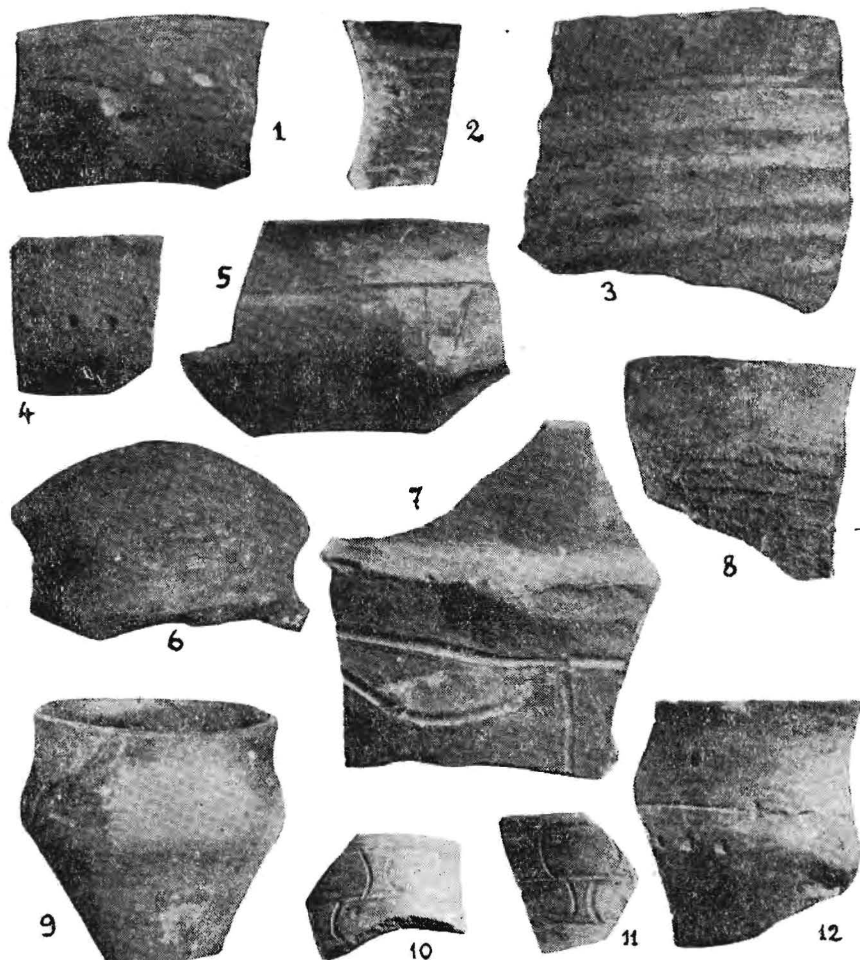

Fig. 8. — Bârlălești-Stanția. Fragmente de vase neolitice : 1-5, 10-12 (1/3), 6, 9 (½), 7-8 (2/5).

lui Idrici, lângă șoseaua care duce dela gara Roșiești la satul Gura Idrici, pe stânga șoselei, e o stațiune cu resturi cucuteniene de stil A, bogate.

3. **Gura Idrici.** Puțin mai spre E de această stațiune, pe o ridicătură, pe lângă cioburi foarte fărâmate, probabil din epoca Bronzului, s'au mai găsit multe oseminte umane și un fragment de tipar de piatră cu negativ pentru turnatul unei spade.

4. In imediată apropiere, spre E, pe o altă ridicătură, s'a dat peste cioburi neolitice de stil A.

5. In marginea de V a satului Gura Idrici (sau Idricii de Jos), pe un cap de deal dela N de şosea, e o importantă staţiune cu cioburi de stil Cucuteni A, bine conservate.

6. **Idricii-de-Sus** (sau Idrici). Pe locul numit „Silişte" se găsesc cioburi primitive, probabil din epoca Bronzului, şi cioburi din perioada moldovenească.

7. **Vladnic.** In pădure, pe înălţime, la cca 800 m S de Schit, şi la E de sat, se află urmele unei cetăţi cu şanţuri şi valuri bine păstrate. Niciun obiect databil. Locul e numit „Cetăţuia". E vorba probabil de o fortificaţie feudală.

8. In apropiere, la câteva sute de metri de gospodăria de Stat **Vladnic,** pe locul numit **Curătura,** în vale, la întâlnirea pârâului Idriciu cu un pârâu mai mic care vine dinspre „Nucii lui Drâmbă", s'a dat peste o staţiune neolitică, având cioburi caracteristice de stil Cucuteni A, pe un strat gros de cca 1,20 m.

9. **Gara Crasna.** Pe un cap de deal, la bifurcarea şoselelor Bârlad—Iaşi şi Crasna—Huşi, se află o staţiune cucuteniană.

S'au mai identificat in apropierea oraşului Iaşi două staţiuni şi anume:

1. **Cetăţuia.** La V de dealul Mânăstirii Cetăţuia, lângă str. Hlincea, în pământul scos din tranşeele făcute de soldaţi pentru exerciţii, se găsesc cioburi neolitice cucuteniene, cu pictura ştearsă, şi cioburi din sec. IV al e. n.

2. **Cârlig.** In interiorul acestui sat dela N de Iaşi, chiar lângă biserică, se află o aşezare din epoca Bronzului. Se văd de departe pete mari de cenuşă, de sigur resturile locuinţelor antice.

3. In apropiere de satul Cârlig, pe un bot de deal, sunt cioburi cucuteniene cu pictura ştearsă.

Cercetările legate de activitatea şantierului secundar dela Şuletea au fost completate cu anchetele arheologice pe care le-am făcut în preajma gării Tutova dela S de oraşul Bârlad. Cu acest prilej, am recunoscut următoarele locuri :

1. **Sălceni.** La E de sat, în vale, lângă şoseaua Criveşti-Borodeşti, în aluviunile depuse de apele Bârzotei, s'au descoperit cioburi diverse răslețe, printre care câteva primitive poroase din epoca romană, ca la Poiana, şi mai multe neolitice. Tot aci Prof. Al. Obreja din Iaşi a constatat mai multe cioburi neolitice cu alveole ovale şi cu decor linear amintind descoperirile dela Perieni-Tutova şi Glăvăneşti-Iaşi. N'am găsit în apropiere nicio staţiune. E vorba probabil de resturi aduse de ape mai de departe.

2. **Ciortolom.** La 2 km N de sat, pe un grind din luncă, la cca 300 m N de confluenţa Bârladului cu pârâul Hobana, într'un cot al Bârladului, am dat de o ceramică primitivă fără nimic caracteristic, probabil din epoca Bronzului.

C. Cihodaru, R. Vulpe, R. Petre, Şt. Kiss

ȘANTIERUL ARHEOLOGIC VERBICIOARA-DOLJ

In campania de săpături din anul 1950, colectivul Șantierului dela Verbicioara-Dolj a urmărit — în continuare — tema ce i s'a încredințat în 1949 : **Cercetarea așezărilor societății primitive din Oltenia.** Pentru aceasta a continuat săpăturile dela Balta Verde-Gogoșu și dela Verbicioara, efectuând în acelaș timp recunoașteri prealabile pe teren și sondagii în diferite așezări din împrejurimile Verbicioarei. Scopul acestora a fost de a căpăta informații și material arheologic în vederea încadrării problemelor puse de săpăturile din 1949 și 1950.

I

Șantierul dela Verbicioara

Cele mai vechi unelte de muncă descoperite de colectiv în cursul anului 1950 aparțin treptei inferioare a sălbăticiei. In stadiul actual al cercetărilor, ele sunt cele mai vechi dovezi ale prezenții omului în Oltenia. Aceste unelte s'au descoperit pe terasa inferioară a Desnățuiului, în cuprinsul comunei Plopșor. In dreptul bine cunoscutei așezări gentilice dela Sălcuța- Dolj s'a determinat, peste stratul de pietriș levantin dela sfârșitul terțiarului, un strat de pietriș de terasă, în care s'au descoperit o așchie și un nucleu puternic patinate. După tehnică, formă și patină, aceste obiecte sunt caracteristice fazei de sfârșit a culturii musteriene. Importanța acestei descoperiri și a precizărilor făcute la fața locului constă în faptul că de data aceasta cultura musteriană din Oltenia dobândește o poziție stratigrafico-geologică sigură. O situație analoagă s'a determinat de către A. P. Cernâs în U.R.S.S. 1).

O altă descoperire s'a făcut la Cleanov, regiunea Dolj, raionul Plenița. In apropiere de așezarea de pe dealul Fiera, tot pe terasa inferioară a Desnățuiului, și anume pe un meandru părăsit, în formă de cerc, s'a identificat o așezare din epoca paleolitică. In urma recunoașterilor făcute pe teren, s'au putut culege dela suprafața solului unelte caracteristice culturii musteriene de sfârșit. Unele dintre ele par a aparține și culturii aurignaciene de început. Este vorba de un nucleu, unelte cu vârful ascuțit, râcâitoare și răzuitoare.

1) *Kratkie Soobștenia,* XXVI, 1948, p. 15 și urm.

La Gvardenița, pe valea „Cioanta", la locul numit „Buzata", s'au descoperit deasemeni câteva unelte aurignaciene, de pe treapta mijlocie a sălbăticiei.

Cele trei așezări semnalate aci dovedesc că valea Desnățuiului a fost locuită — în regiunea amintită — de cete primitive și de primele ginți matriarhale, începând pela 50.000 în. e. n. — Fig. 1.

Sondagiile dela Fiera-Cleanov. Pe dealul numit Fiera — cunoscut mai de mult în literatura de specialitate prin uneltele microlitice și fragmente ceramice culese dela suprafața solului — s'au tra-

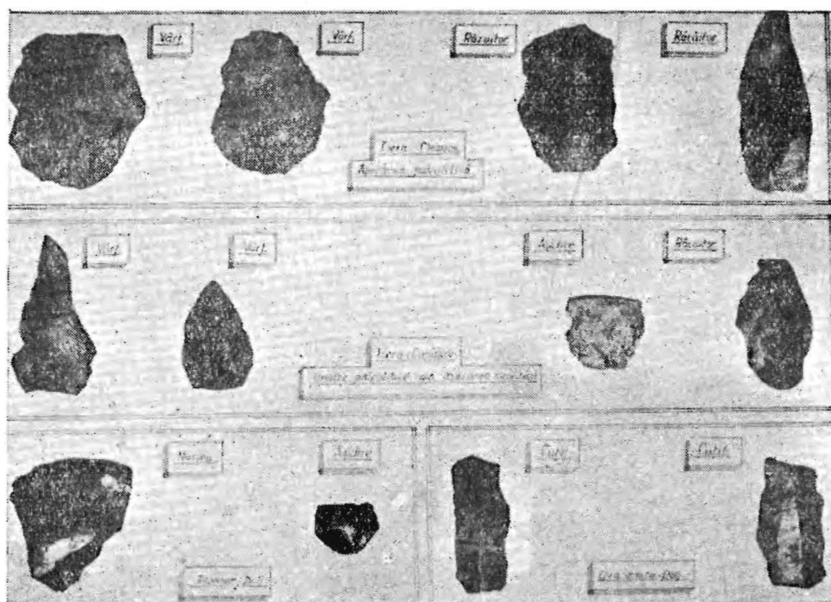

Fig. 1. — Unelte de silex din epoca sălbăticiei (paleolitic) descoperite la Cleanov, Gvardenița și Plopșor, regiunea Dolj.

sat 6 șanțuri: unul lung de 50 m și lat de 1 m și alte 5 șanțuri, perpendiculare pe primul, lungi de 15 m și late de 1 m. Pământul de pe o suprafață de 500 m² a fost cernut prin site. In felul acesta s'au putut aduna câteva mii de unelte mici (microlite) întregi sau fragmentare, nuclee, așchii de descojire și așchii felurite sărite în timpul lucrării uneltelor. Intre unelte semnalăm aci vârfurile de săgeată, răzuitoarele și lamele. Unealta predominantă a comunității de pe dealul Fiera este vârful de săgeată, care are forme și dimensiuni variate (fig. 2). Marea mulțime a vârfurilor de săgeată arată că vânătoarea era ocupația principală în sistemul economiei primitive a societății omenești de pe Fiera. Arcul și săgeata, care apăruseră mai înainte, dobândesc aici o largă întrebuințare. Dar procurarea hranei prin vânatul mărunt cerea și un număr mai mare de vânători, cu o experiență ce se per-

fecţiona mereu. Prezenţa şi a celorlalte microlite desvăluie întrebuinţarea multilaterală a lor. Lipsesc însă unelte mărunte în formă de trapez sau semilună. Ca material brut pentru prelucrarea uneltelor microlitice s'a întrebuinţat silex cu diferite nuanţe, procurat din regiune. 2) Diversitatea materialului oglindeşte lipsa unui centru unic pentru procurarea lui. Microlitele descoperite la Fiera ne ajută să reconstituim întreg procesul de prelucrare a uneltelor şi gama formelor acestora, în special a vârfurilor de săgeată. La suprafaţa solului s'a descoperit un topor de piatră în formă de „calapod" (lung. 7,8 cm, lăţ. 3,5 cm) din piatră şlefuită, precum şi un fragment de topor asemănător. Totuşi nu putem afirma în prezent în mod concret că oamenii

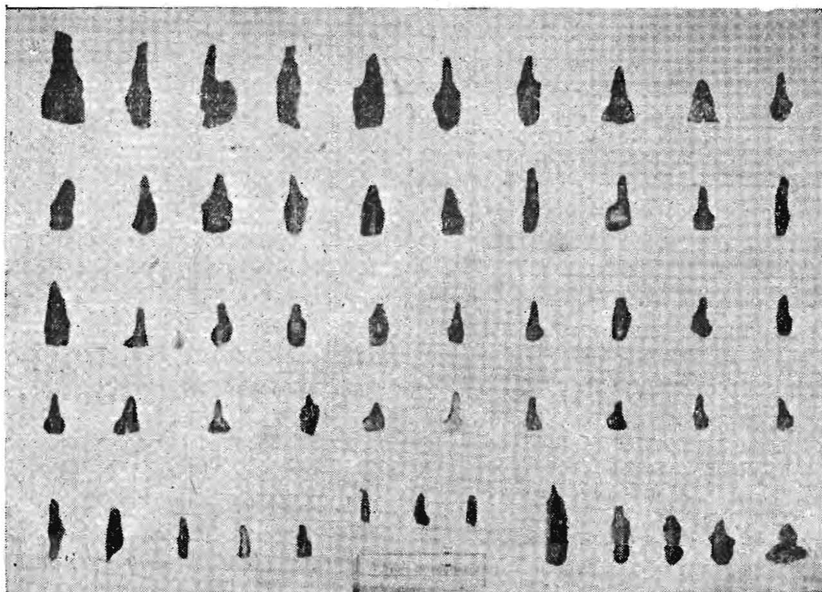

Fig. 2. — Cleanov. Vârfuri de săgeată de silex din cultura materială Fiera.

de pe Fiera au practicat tehnica şlefuirii uneltelor de piatră. Se ştie însă că acest tip de topor este caracteristic culturilor vechi neolitice. In stratul de cultură, care se găseşte sub pământul vegetal şi care se sfârşeşte la adâncimea de 0.30—0.35 m, au fost descoperite câteva fragmente din molarii unor rumegătoare, încă nedeterminate. Se pare că aci ne găsim în faţa începutului creşterii primitive a animalelor domestice. Totuşi această ipoteză trebue verificată prin noi săpături.

Un alt indiciu nou, care completează conţinutul culturii materiale de pe dealul Fiera, este ceramica. Până în prezent nu s'a descoperit niciun vas întreg, iar fragmentele găsite sunt foarte puternic roase de aciditatea solului, în care au zăcut. Profilele redau vase

2) Bulgări de silex de diferite nuanţe nu lipsesc din straturile levantine ale regiunii, întâlnindu-se destul de frecvent în carierele de piatră din această epocă geologică dela Cleanov şi Carpen.

cu fundul plat și corpul bombat. Pasta este primitivă în ceea ce privește tehnica, dar totuși destul de bine arsă. Ea conține o mare cantitate de pleavă de graminee. Câte odată se constată întipărirea în pastă a formei unor boabe de cereale sau a altor plante. Decorul este sărac, fiind redus doar la adâncituri rotunde, în formă de gropițe. Ceramica dela Fiera are un caracter destul de primitiv, dar ea nu reprezintă cele mai vechi forme ceramice cunoscute de societatea omenească. In prezent însă putem spune că ceramica depe dealul Fiera face parte dintr'o grupă destul de veche neolitică, din care se va desvolta ulterior o categorie întreagă de produse. Folosirea ceramicei de către tribul dela Fiera desvăluie, nu numai o viață stabilă, sedentară, dar și ridicarea nivelului nevoilor zilnice și satisfacerea acestora prin creearea unor forme de înlesniri casnice [3]), pe care le dădea olăritul. Procesul de dispariție a nomadismului primitiv și de apariție a noului mod de locuire — cel sedentar — se reflectă la Fiera și în prezența aci a colibelor, care au fost determinate în săpăturile din 1950, cât și în începutul cultivării primitive a cerealelor și creșterii primitive a animalelor domestice.

Indiciile de mai sus arată că pe dealul Fiera avem de a face cu o cultură materială, înțeleasă, evident, ca o expresie a diferențierii triburilor pe un anumit teritoriu și într'un anumit răstimp [4]) — care poate fi datată în mileniul al IV-lea în. e. n. și care stă la baza desvoltării culturilor neolitice din regiune. Ea este rezultatul desvoltării mai departe a culturilor mesolitice locale, așa precum dovedesc și uneltele de silex de caracter microlitic, specifice ultimei trepte a sălbaticiei și care persistă încă și în cultura tribului dela Fiera. Această cultură se plasează pe treapta de jos a barbariei și apare într'o vreme când ginta matriarhală era deplin formată. Introducerea olăriei este caracteristică treptei de jos a barbariei [5]).

Cultura depe dealul Fiera a mai fost întâlnită la locul numit „Fața mutului" (1 km Sud de Fiera), la Verbicioara (două așezări: „valea lui Zaman" și „Padina popii"), la Bălăcița (pe dreapta văii Cernăteasca) și la Teiu (pe stânga văii Olarului), toate în regiunea Dolj. Toate aceste descoperiri vin să dovedească în mod concret că începuturile triburilor epocii barbariei își au o origină locală.

Săpăturile dela Verbicioara. Săpăturile din 1950 dela Verbicioara s'au efectuat în continuarea celor din 1949, ele concentrându-se din nou pe așezarea principală A (fig. 3). In suprafața și șanțurile săpate în 1950 (a se vedea planul general: Pl. I.), cât și în sondagiile depe așezarea C și **depe platou** (sondajul V), s'a dat la baza straturilor de cultură materială peste un prim strat, conținând elemente, care, prin

---

3) Cf. V. I. Ravdonikas, *Istoria soci etății primitive,* vol. II, 1947, p. 23.
4) Cf. E. M. Foss, în *Kratkie Soobșe nia,* vol. XXIX, 1949, p. 44.
5) Fr. Engels, *Origina familiei, a proprietății private și a statului,* ed. P. M. R., 1950, pag. 24.

aspectul și funcțiunea lor, caracterizează o cultură ce se sprijină pe cultivarea primitivă a cerealelor și creșterea primitivă a vitelor, care se dovedesc a fi în continuă desvoltare. In gropile, în locuințele și în restul stratului I s'au descoperit fragmente de râșnițe și oase de animale domestice (bou, oaie, porc), a căror cantitate crește în faza ultimă a acestui strat de cultură. In câmpul forțelor de producție apare și se desvoltă toporașul de piatră șlefuită, care mărește productivitatea față de uneltele de silex. Tipul de toporaș în formă de „calapod" este destul de frecvent. Apar însă și dălțițe de piatră șlefuită. Uneltele de silex microlitice se mențin încă: vârful de săgeată (extrem de rar însă), răzuitoare și lame (fig. 4). Se întâlnesc însă și unelte de caracter microlitic în formă de trapez. Cu toate că micro-

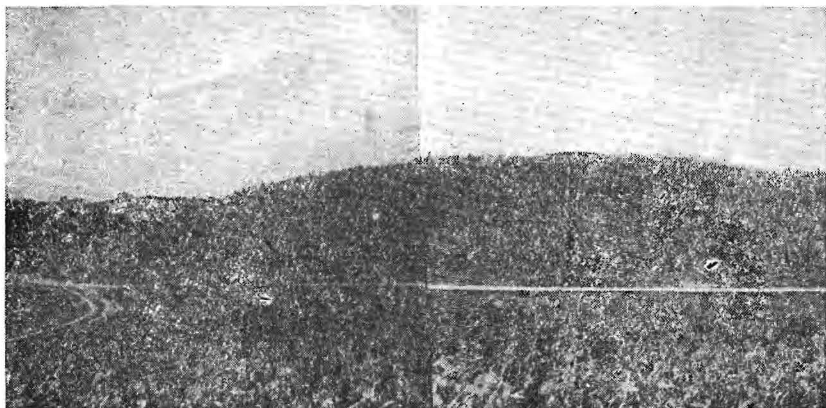

Fig. 3. — Așezarea gentilică A de lângă Verbicioara, la bifurcarea drumului spre Călugărei și Orodel.

litismul epocii anterioare dăinuește încă, el își pierde însă din ce în ce mai mult din importanță. Culoarea silexului se uniformizează: predomină cremenea de culoare neagră-vânătă translucidă.

Cu creșterea vitelor și agricultura primitivă, comunitatea gentilică matriarhală, deplin desvoltată, a făcut și la Verbicioara un pas înainte. Incet, încet se va produce și transformarea naturii plantelor și animalelor domesticite. Din analiza provizorie a unor fragmente ceramice se pare că se menține încă tot cultivarea grâului primitiv (triticum monococcum) și a altor plante cultivabile. Vânătoarea nu dispare încă. In săpături apar oase de mistreț, cerb, iepure și alte animale sălbatice.

Tribul care desvoltă cultura din stratul I dela Verbicioara nu cunoștea încă metalul. Săpăturile din 1949 și 1950 nu au dat niciun obiect de cupru. Uneltele de os sunt rare și ele. Abundă însă un tip special de unealtă folosită la lucratul vaselor de lut: este vorba de unelte din plăci de os, lustruite și decorate, numite **spatulae.**

In domeniul ceramicei s'a realizat un însemnat progres față de ceea ce dăduse cultura dela Fiera, deși mai apare încă pastă amestecată cu pleavă de cereale. O primă grupă de vase are un caracter pri-

mitiv, pasta fiind amestecată cu multă pleavă. Lutul e de culoare cărămizie, cu unul sau două strate. Decorul e din incizii neregulate, împunsături făcute cu spatula sau cu unghia, gropițe, gurguie și brâulețe crestate. Un fragment de fund de vas poartă imprimări cu rogojina. A doua grupă ceramică e de culoare castanie și e ornamentată în stil geometric. Grupa a treia cuprinde produse ceramice de factură fină, pastă bine frământată, cu foarte slabe urme de pleavă, lustruită puternic și cu un decor în caneluri fine, plisate. Această ultimă grupă ceramică este comună și altor culturi tribale neolitice de pe

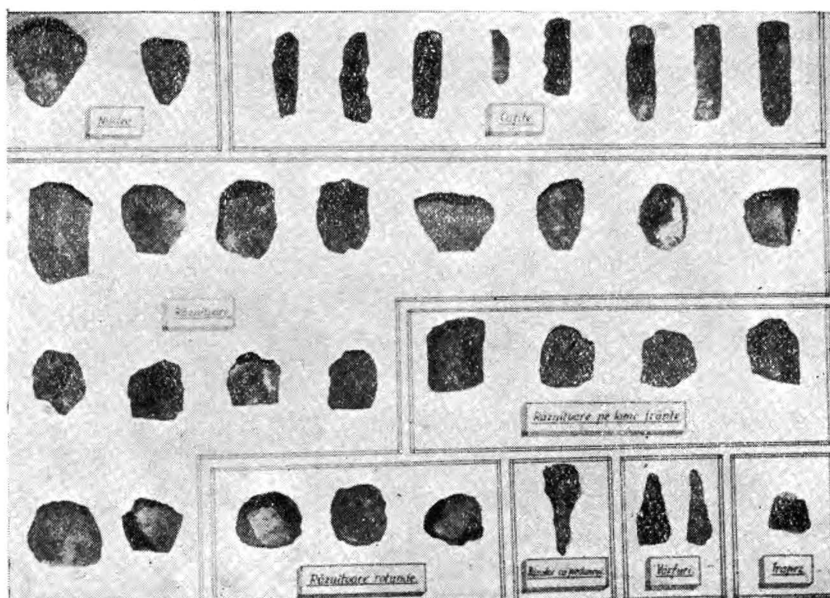

Fig. 4. — Verbicioara. Unelte mici de silex (microlite) din cultura Verbicioara I.

teritoriul patriei noastre, cum este, de pildă, cultura Vădastra I și Turdaș din Sudul Olteniei.

Destul de interesantă este practicarea țesutului, care va cunoaște o remarcabilă desvoltare în perioadele următoare. Greutățile de la războiul de țesut descoperite în stratul I dela Verbicioara au o formă joasă — scundă — și sunt relativ de mici dimensiuni.

Locuințele comunității tribale creatoare a culturii materiale din stratul I erau bordee și colibe la suprafața solului destul de spațioase, având vetre, adesea fețuite de mai multe ori. Primii locuitori depe așezarea A dela Verbicioara au ocupat și pantele, nivelând mai întâiu terenul și făcându-și apoi locuințe, care par a fi așezate pe suprafețe terasate. In legătură cu locuințele stau numeroasele gropi, dintre care unele, cele cu dimensiuni mai mari, serveau pentru păstrarea alimentelor. In câteva gropi s'au descoperit coarne de bou, iar într'o groapă s'a dat peste un craniu de bou bine păstrat, care fusese depus pe

fundul gropii, direct pe pământul viu. Este vorba de o practică rituală legată de creșterea vitelor.

Observațiunile stratigrafice și stilistice ne îngăduie să deosebim cel puțin două faze de desvoltare a acestei culturi. Intrebuințarea uneltelor de piatră șlefuită, creșterea primitivă a animalelor domesticite, cultivarea primitivă a cerealelor și modul de viață stabilă se generalizează. Cultura din stratul I dela Verbicioara oglindește desvoltarea locală a populației dela începutul treptei mijlocii a barbariei și legătura genetică a ei cu triburile cu o cultură ca și aceea dela Fiera-Cleanov. Pe de altă parte, cultura stratului I pune problema genezii

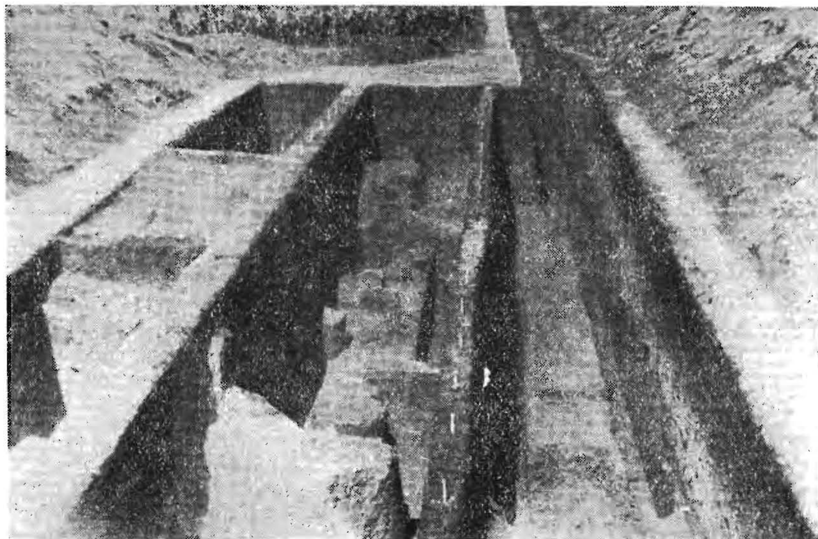

Fig. 5. — Verbicioara. Așezarea A: vedere parțială a săpăturilor din 1950; la mijloc urme de locuințe aparținând culturii Sălcuța.

culturilor neolitice cunoscute mai de mult în Oltenia, și anume a culturii Turdaș și Sălcuța. Ea reprezintă deci o etapă de desvoltare băștinașă a neoliticului vechi din Oltenia, care poate fi datată pela începutul mileniului al III-lea în. e. n.

Aceeași cultură a mai fost întâlnită la Verbița și la Sălcuța.

Stratul II de cultură dela Verbicioara aparține culturii Sălcuța. Pe baza datelor stratigrafice și pe baza studiului obiectelor descoperite în acest strat, s'a putut stabili procesul istoric al desvoltării locale a triburilor culturii Sălcuța, cât și raporturile acestei culturi cu triburile culturi Gumelnița din Muntenia. Aceste raporturi explică aspectul regional al culturii Sălcuța, precum și răspândirea unor elemente de cultură materială, cum sunt uneltele de aramă, care indică începutul desvoltării metalurgiei cuprului în sânul societății băștinașe din ultima mare etapă a neoliticului local. Atari raporturi intertribale oglindite în izvoarele arheologice au contribuit la apariția condițiilor favorabile transformării gintei matriarhale în ginta patriarhală.

In săpăturile din 1950 s'a ajuns la o periodizare mai clară a acestei culturi, care poate fi împărțită în cel puțin trei faze de desvoltare. Intre Sălcuța I și Sălcuța II s'au determinat pe alocuri straturi de depuneri aluvionare, ca și între Sălcuța II și Sălcuța III. Pe de altă parte s'a putut verifica corelația cronologico-stratigrafică a acestei culturi în raport cu Verbicioara I și culturile bronzului. Din acest punct de vedere observațiunile din 1949 au fost confirmate. Faza mijlocie a culturii Sălcuța reprezintă epoca de prosperitate — un fenomen cunoscut și de triburile cu cultură Gumelnița. Probabil că, în

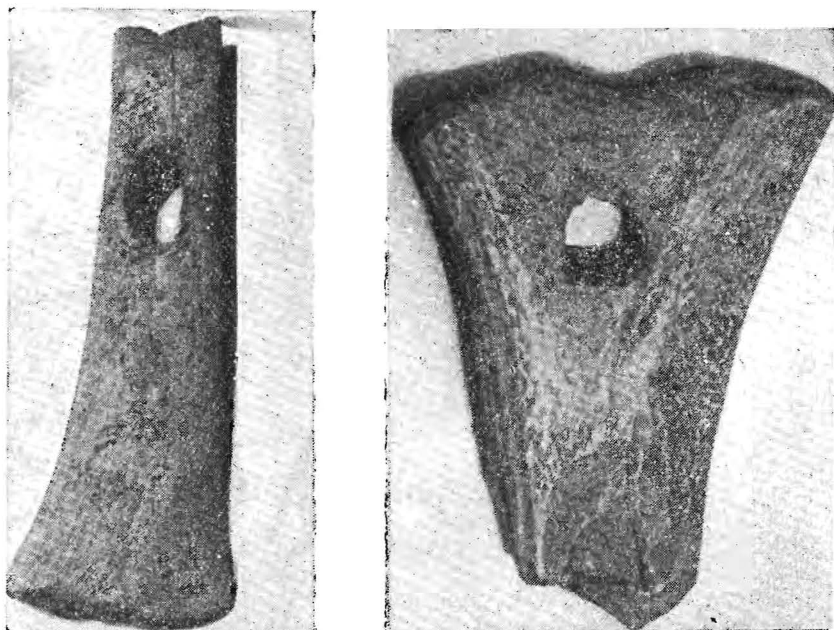

Fig. 6. — Verbicioara. Săpăligi din corn de cerb; cultura Sălcuța.

această perioadă, s'a amenajat și primul șanț de apărare din spatele așezării A (v. profilul șanțului III, 1949—1950: Pl. II.), care reflectă deasemeni și noile transformări din sânul societății gentilice matriarhale din perioada sa de descompunere și de trecere spre patriarhat.

Uneltele de piatră șlefuită s'au înmulțit. Aceasta dovedește într'adevăr o mare desvoltare a tehnicii șlefuirii, care coincide și la Verbicioara cu apariția primelor unelte de cupru (sule cu mâner de os și secțiunea dreptunghiulară sau rotundă, ace fără ureche). Pentru prelucrarea pieilor se întrebuințau sule de cupru și de os, răzuitoare și lame de silex. Desvoltarea și generalizarea agriculturii primitive și a creșterii primitive a vitelor sunt dovedite printr'o serie întreagă de monumente. Apar săpăligi (fig. 6) din corn de cerb, vase de provizii, râșnițe de piatră și imprimări de păioase în pasta vaselor de lut și în chirpicul locuințelor. S'au identificat oase de animale domes-

tice, cum e boul, oaia, porcul, capra, câinele; lipsește însă calul. Numărul oaselor de animale domestice sporește către sfârșitul culturii Sălcuța. In legătură cu desvoltarea creșterii vitelor se generalizează și dobândește o importanță din ce în ce mai mare țesutul. Numărul mare de fusaiole, care serveau la tors, cât și acel al greutăților pentru războiul de țesut, oglindește acest fenomen.

Vânătoarea n'a dispărut cu totul, dar ea nu mai joacă un rol în procurarea hranei. S'au descoperit oase de cerb, de porc mistreț, de vulpe și urs. Cele mai răspândite unelte de vânătoare sunt arcul și săgeata cu vârf de silex sau de os (fig. 7, 2, 3,). Săgeata de silex are o

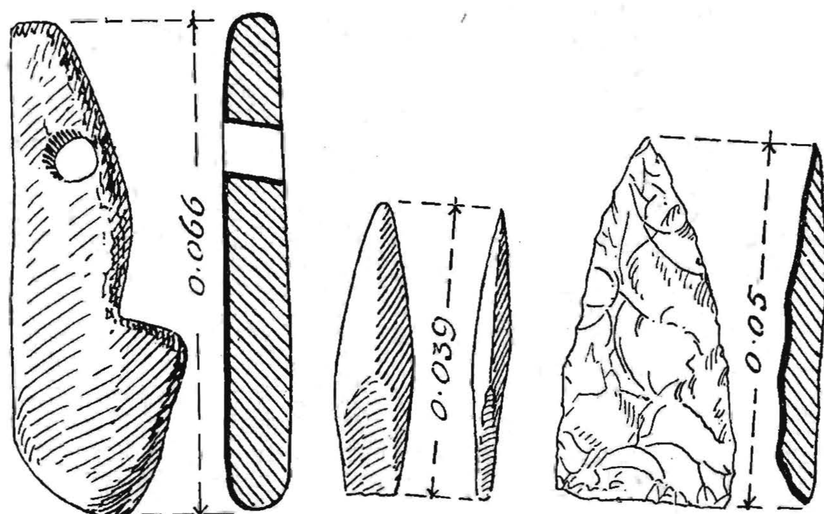

Fig. 7. — Verbicioara; cultura Sălcuța; cârlig de os (1) dela un „tivig" cursă de prins animale), vârf de săgeată de os (2) și de silex (3).

formă triunghiulară și baza dreaptă. In legătură cu desvoltarea metodelor de vânătoare amintim „tivigul" [6]), care a supraviețuit în regiune până în zilele noastre. In stratul Sălcuța s'a descoperit un cârlig de corn, care este piesa cea mai importantă a unei asemenea curse (fig. 7, 1). Ca un exemplu de continuitate, amintim că un cârlig similar a fost descoperit în stratul de cultură din epoca bronzului.

In cultura Sălcuța s'au întâlnit figurine de os și de lut ars, reprezentând oameni și animale. Figurinele feminine oglindesc organizarea matriarhală a epocii, iar plastica zoomorfă stă în directă legătură cu desvoltarea creșterii vitelor și procesul de trecere spre patriarhat. Comunitatea gentilică dela Verbicioara dobândește în perioada culturii Sălcuța un caracter hotărît de stabilitate. Locuințele sunt construite la suprafața solului, din lemn cu lipitură de lut amestecat cu

---

6) Care este o cursă destul de complicată din punct de vedere tehnic, în alcătuirea căreia intră lațul, cumpăna și un ingenios sistem de declanșare, din care face parte și cârligul.

păioase (sistemul paiantelor). In așezarea dela Verbicioara se oglindește tipul de gospodărie bazată pe locuințe mici, strâns legate între ele ,aparținând familiilor pereche. O serie de observațiuni făcute în cursul săpăturilor și studiul inventarului locuințelor descoperite până în prezent ne arată o egalitate economico-socială între familiile comunității dela Verbicioara.

Pământul nivelului Sălcuța III are o culoare cafenie roșcată, cu urme de incendii puternice. Culoarea amintită se datorește chirpiciului ars, provenit dela locuințele incendiate. S'a întrebuințat la aceste locuințe și mult material lemnos, care a ars în timpul incendiilor. De aceea chirpicul din stratul Sălcuța III este mai sărac decât în celelalte două niveluri. Incendiile din nivelul III și caracterul inventarului acestuia ne arată prefacerile adânci din sânul societății ome-

Fig. 8. — Verbicioara. Vase de lut din cultura materială Sălcuța.

nești în perioada de trecere dela matriarhat la patriarhat, când luptele intertribale se întețiseră.

In cursul recunoașterilor pe teren, s'au descoperit noi așezări cu cultură Sălcuța la Cornu (pe locul zis „la Eleșteu"), la Oprișor, (pe dealul „Țeapa"), toate în regiunea Dolj, raionul Plenița.

In mod sporadic, s'au descoperit și în săpăturile dela Verbicioara din 1950, ca și în cele din 1949, materiale arheologice bine caracterizate, care aparțin culturilor materiale Coțofeni și Glina III, dela începutul epocii bronzului. Cultura Coțofeni a fost întâlnită aproape în toate săpăturile dela Verbicioara, cât și în recunoașterile dela Cornu (la „Eleșteu"), dela Teiu (pe valea Olarului, deasupra „fântânii jupânesei"), dela Oprișor (la „cetățuie", în dreptul podului lui „Șerp") și dela Castrele Traiane (pe cetățile rotunde de acolo), iar locuiri din vremea culturii Glina III s'au determinat la Călugărei, (pe „piscul Domnesc", pe marginea platformei), la Teiu (pe valea Olarului), și la Bălăcița (pe valea Cernăteasca, în dreptul Gospodăriei de Stat Dobra, secția Bâcleș) , precum și pe dealul Fiera-Cleanov. Nici în 1950 nu s'a dat peste un strat compact de cultură Coțofeni sau Glina III. Gropile și așezările de scurtă durată ale culturii Coțofeni, dovedesc că în această vreme se petrecea și în cadrul geografic mai restrâns dela Verbicioara acelaș proces istoric al primei mari diviziuni sociale a muncii, cu desprinderea triburilor de păstori din masa celorlalte triburi, care a determinat un nou mod de viață. Observațiu-

nile stratigrafice din timpul săpăturilor şi caracterul conţinutului celor două culturi materiale de mai sus dovedesc că acestea se leagă de vremurile noi, ale epocii bronzului, dela începutul celei de a doua jumătăţi a treptei mijlocii a barbariei.

Aceleiaşi perioade de tranziţie îi aparţine şi movila funerară dela Pleniţa, săpată în campania din 1950. Ea se află în apropierea Pleniţei, la întâlnirea drumurilor dela Verbicioara şi Verbiţa. Diametrul său este de 37 m x 32 m şi înălţ. de 1,10 m. S'a făcut aici un şanţ lung de 12 m şi lat de 2,50 m. S'a trasat apoi un alt şanţ perpendicular pe primul, lung de 3,50 m şi lat de 2,50 m. In săpătura făcută au fost descoperite două morminte: unul la centrul movilei — mormântul principal — şi altul spre Sud de el — un mormânt secundar. In groapa mormântului principal s'a găsit un singur schelet, depus în poziţie întinsă cu genunchii puţin aduşi spre corp. Groapa avea o formă dreptunghiulară, cu colţurile rotunjite. Mormântul nu conţinea nici un obiect arheologic. In timpul săpăturilor nu s'a dat peste nici o urmă de lemn (bârne) sau de preş. Pe craniul scheletului erau urme de ocru roşu, iar pe fundul gropii, în stânga scheletului, se afla o grămăjoară de ocru.

In şanţul mic se afla un mormânt dublu, conţinând scheletul unei femei şi al unui copil; copilul era aşezat în partea stângă a femeii. Ambele schelete aveau aceeaşi poziţie ca şi scheletul mormântului principal. Pe cranii se păstrau urme de ocru roşu. La încheietura mâinilor femeii şi la glezne se afla mult ocru roşu, ca şi în regiunea craniului copilului. Vârsta copilului pare a fi între 8—10 ani. Impresia noastră este că mai degrabă şi aici la Pleniţa se oglindeşte acelaş fenomen constatat şi în alte părţi, al începutului robiei patriarhale: femeia îngropată cu copilul poate fi îngrijitoare, roabă, dar nu mama copilului.

Movila de lângă Pleniţa face parte dintr'o grupă de tumuli, cunoscuţi mai de mult în regiune şi în parte săpaţi. Descoperirile din 1950 se încadrează în marea arie a culturii cu morminte cu ocru din regiunea de Est şi Sud a ţării noastre şi din Sud-Vestul U.R.S.S. Poziţia social-economică şi cronologică a triburilor cu o asemenea cultură, faţă de acelea cu cultură Coţofeni, rămâne a se urmări pe viitor. In orice caz, descoperirile de până acum indică o transformare a modului de producţie din sânul populaţiei băştinaşe pe baza unui proces intern, cu toată pătrunderea însemnată a unor triburi de păstori nomazi dinspre Uniunea Sovietică, care ajung până în Oltenia.

Stratul III al aşezării A dela Verbicioara conţine o cultură din epoca mijlocie şi târzie a bronzului, care ia naştere din complexele Coţofeni—Glina III. In această vreme s'a săpat al doilea şanţ de apărare, care separă comunitatea gentilică tribală de pe aşezarea A de platoul vecin (Pl. II). Cultura stratului III pune problema legăturilor diverse şi multilaterale dintre grupurile tribale ale populaţiei

trace de pe teritoriul țării noastre și din regiunile învecinate, în al doilea mileniu î.e.n. Există acum o legătură mai puternică între creșterea vitelor și agricultură. S'au descoperit noi unelte agricole din corn de cerb, pe care încă de anul trecut le-am considerat drept „brăzdare" de plug 7). Aceste „brăzdare" erau lucrate de unii membri ai comunității dela Verbicioara. Astfel în șanțul IV s'au găsit câteva „brăzdare" din corn de cerb (fig. 9), unele în curs de prelucrare, precum și material brut. Creșterea vitelor s'a desvoltat față de epoca anterioară. Printre animalele domestice apare de data aceas-

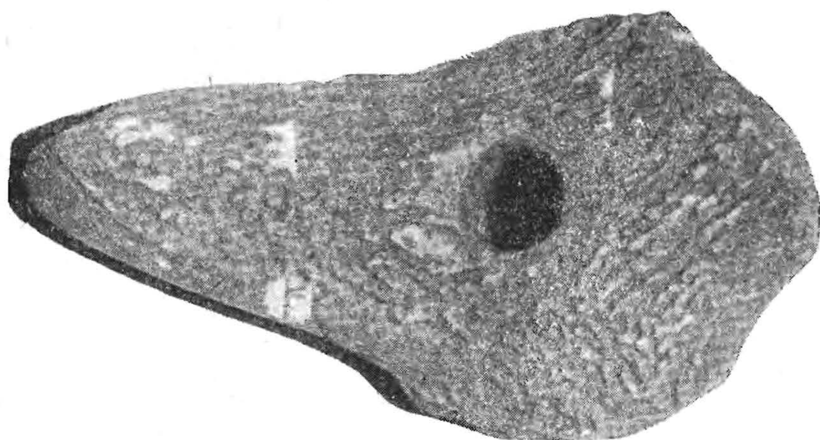

Fig. 9. — Verbicioara: „brăzdar" din corn de cerb; cultura Verbicioara III (epoca bronzului).

ta și calul. Uneltele de piatră și de silex dăinuiesc, alături de rarele obiecte de bronz, care-și fac apariția (sule, dălțițe, una cu început de aripioare). In apropiere de șanțul de apărare s'a descoperit în stratul de cultură al epocii bronzului un cercel de aur, cu o greutate de 3,388 gr. (fig. 11, 2). Această descoperire este interesantă pentru stabilirea unei cronologii a culturii stratului III și a legăturilor intertribale.

Țesutul ia o mare desvoltare în această epocă, așa cum o dovedește numărul mare al fusaiolelor de lut, de o rară varietate în ceea ce privește formele și ornamentarea lor (fig. 12), precum și greutățile pentru războiul de țesut, în formă de piramidă. Pa baza observațiunilor din timpul săpăturilor și a paralelelor etnografice, se poate spune că aceste mari greutăți de țesut serveau și ca suporturi la adunarea pe mosoare a firelor toarse. In trei cazuri am descoperit câte două asemenea „greutăți", așezate la mică distanță una de alta.

Caracterul răsboinic al epocii este reflectat nu numai de aspectul topografic al așezării și de șanțul de apărare, dar și de prezența armelor de luptă, cum sunt măciucile din rocă dură și topoarele.

Ceramica este bogată și variată. Ea permite o definire clară a

7) *Revista de Studii și Cercetări de Istorie Veche,* Nr. 1, 1950, p. 104.

culturii stratului III, oferind deopotrivă o serie întreagă de elemente comune cu celelalte culturi ale bronzului din R.P.R., precum și elemente ce reflectă procesul de diferențiere a grupului tribal din regiunea Verbicioara. Deși observațiunile stratigrafice privitoare la cul-

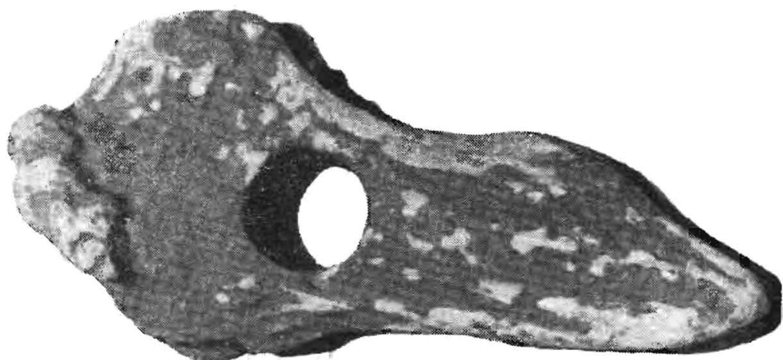

Fig. 10. — Verbicioara „Brăzdar" din corn de cerb; cultura Verbicioara III.

tura din stratul III au fost îngreunate din cauza gropilor mormintelor românești, s'au putut stabili — ajutați fiind și de observațiile stilistice asupra ceramicei, trei faze de desvoltare a culturii din stratul III : **a)** ceramică fină, roșie, cafenie : **b)** ceramică incizată și

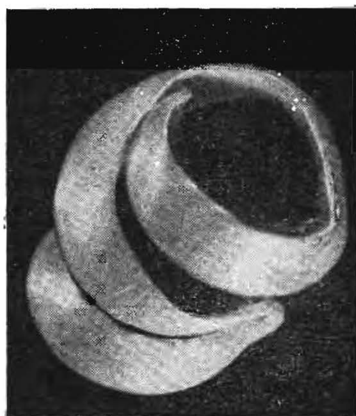

Fig. 10. — Verbicioara. „Brăzdar" din corn de cerb; cultura Verbicioara III. din cultura materială Verbicioara III.

încrustată cu materie albă, de tipul celei cunoscute în cultura câmpurilor de urne din Sud-Estul Olteniei ; **c)** ceramică decorată cu „măturica", într'o tehnică primitivă. Această ultimă grupă ceramică

face tranziția dela cultura bronzului spre cultura primei epoci a fierului, de pe treapta superioară a barbariei. Probabil că și piciorul de vas cu ferestre se datează în această vreme, dacă nu cumva mai târziu.

Problema transformării culturii stratului III într'o cultură nouă, s'a pus cu mai multă evidență în anul 1950, decât în 1949. Totuși, din cauza condițiilor stratigrafice speciale dela Verbicioara, ea nu a putut fi rezolvată aici. De aceea colectivul a întreprins câteva sondagii de primă informare pe teritoriul comunei învecinate — Orodel. Acolo s'au făcut sondajii pe o așezare de pe „Hoaga Puiului",

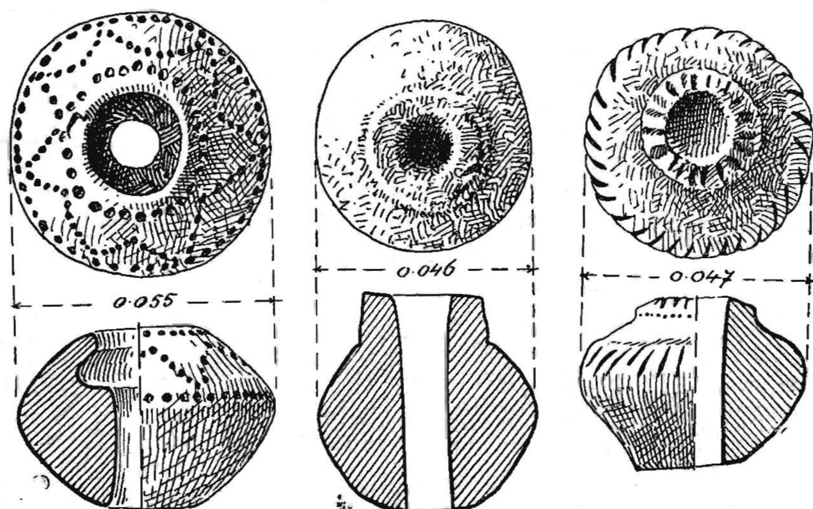

Fig. 12. — Verbicioara. Greutăți de lut ars pentru fusul de tors (fusaiole) Cultura Verbicioara III.

unde se află o cultură similară celei dela Verbicioara. Pe dealul ce coboară spre locul zis „Țuțuroaie" se găsesc câteva așezări mărunte, cu aspect de sălașe. S'au efectuat și aici sondagii în trei din aceste așezări. Ele cuprind un singur strat de cultură, în plin proces de trecere spre cultura primului fier. S'au determinat urme de colibe la suprafața solului, ca și la Verbicioara și la Verbița [8]), cu puțin chirpic.

Lupta dintre familia patriarhală împotriva gospodăriei colective gentilice va triumfa prin creiarea unei gospodării proprii, independentă. Un atare proces istoric fusese sesizat și în alte monumente arheologice dela noi, dar la Orodel el ne-a apărut și mai clar: așezările mărunte de pe dealul dela „Țuțuroaie" reprezintă o gospodărie familială, ele oglindind fenomenul social dela sfârșitul treptei mijlocii a barbariei și dela începutul treptei superioare.

Rezultatele dela Orodel au îndreptățit colectivul să urmărească

---

8) „La Eleșteu" există o așezare din epoca bronzului, cu o cultură similară celei din stratul III dela Verbicioara.

procesul de formare a culturii primei epoci a fierului (hallstattiene), la Gubaucea, unde se cunoşteau mai de mult mici aşezări asemănătoare celor dela Orodel. Spre deosebire de acestea, cele dela Gubaucea cuprind o cultură hallstattiană timpurie bine definită, în care mai dăinuiesc încă elementele vechei culturi tribale, din ultima ei fază de desvoltare. In două dintre aceste aşezări mărunte s'a săpat câte un şanţ, respectiv de 6x1 m şi 12x2 m. Diametrul primei aşezări e de 18 m şi înălţ. de 0,40 m, iar a doua are un diametru de 40 m şi înălţ. de 0,45 m. In stratul de cultură din a doua aşezare s'au descoperit două spirale de aur cu o greutate fiecare de aproape 10 gr. (9,9681 gr. şi 9,9674 gr.), care puteau servi şi în activitatea de schimb ca marfă-bani.

In descoperirile dela Gubaucea surprindem deci transformările petrecute în perioada timpurie a treptei superioare a barbariei, cu începutul introducerii uneltelor şi armelor de fier şi cu triumful proprietăţii private şi a familiei monogame, schimbări cari vor continua să se desvolte mai departe şi care sunt reflectate în produsele ceramice şi alte monumente târzii hallstattiene dela Verbicioara (pe aşezările mari), pe înălţimile vecine şi la „izvor"), la Verbiţa („la eleşteu"), la Oprişor (la poalele dealului „cu Ţeapa" şi la „Cetăţuie") şi la Călugărei („Piscul Domnesc").

A doua perioadă a epocii fierului este documentată prin câteva fragmente ceramice Latène, descoperite sporadic pe aşezarea A şi C dela Verbicioara şi pe înălţimile din împrejurimi, la Oprişor („la cetăţuie") şi la Pleniţa.

Preocupaţi de urmărirea continuităţii de viaţă în epoca stăpânirii romane şi după evacuarea din 271, colectivul a întreprins cercetări de informare şi scurte sondagii la Verbiţa, care se află la 2 km de Verbicioara. Aici se află o bogată aşezare din perioada prefeudală timpurie (sec. IV). Populaţia daco-romană de aici locuia în bordeie, având o cultură ce se desvolta pe baza tradiţiilor locale (v. ceramica), înrâurită însă de cultura romană şi slavă. In sondagiile şi la suprafaţa solului s'au adunat fragmente ceramice din epoca migraţiilor şi de factură slavă. Fragmente ceramice din epoca migraţiilor s'au mai descoperit anul acesta şi la Cornu (pe valea Cornului), ca şi în vecinătatea aşezărilor principale dela Verbicioara. La Verbiţa s'au găsit monete romane şi un **stilus** (condei ascuţit la vârf pentru a scrie pe tăbliţe cerate), o agrafă şi fragmente de ţigle romane. Prezenţa laolaltă a elementelor de cultură băştinaşă, romane, şi probabil de factură gotică, ne face să legăm aşezarea dela Verbiţa de întreaga problemă a menţinerii după 271 a stăpânirii romane pe teritoriul dintre Dunăre şi „Brazda lui Novac", care se află numai la 9 km Nord de Verbiţa şi care val a fost cercetat de unii membri ai colectivului nostru între comunele Carpen, Cleanov şi Bălăciţa. Problema „Troianului" trebuie deci legată şi de aşezarea dela Verbiţa, ca şi de cea dela Lazu, cunoscută mai de demult. O importanţă deosebită are pentru noi ceramica de factură slavă, descoperită într'un

complex, care pare a se data înainte de sec. VI. Viitoarele cercetări dela Verbița vor lămuri problema corelației dintre populația daco-romană și cea slavă înainte de pătrunderea masivă a Slavilor la Sud de Dunăre.

Așezarea A dela Verbicioara a fost folosită în epoca feudală drept cimitir. In 1950 s'a reușit să se delimiteze întinderea cimitirului. Până în prezent s'au săpat 170 morminte. In unele morminte s'au descoperit inele sigilare, inele simple în filigran sau ornamentate (fig. 13), cătărămi, cercei, nasturi, resturi de îmbrăcăminte (pieptar de piele tivit pe margini cu fir), precum și monete de

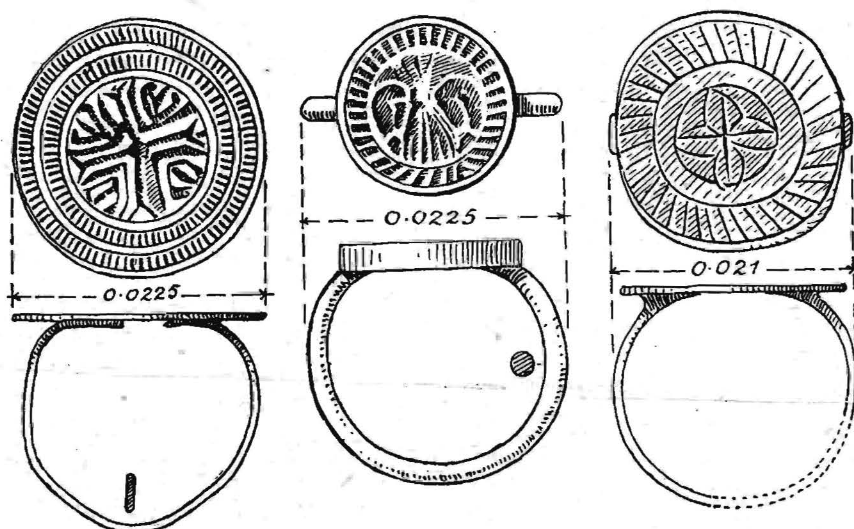

Fig. 13. — Verbicioara. Inele sigilare din a doua jum. a sec. XIV-lea.

argint românești (dela Vladislav), bulgărești și ungurești (?), care datează acest cimitir la începutul celei de a II-a jumătăți a sec. XIV-lea, deci după formarea statelor feudale românești. In săpăturile din anul trecut s'au descoperit de asemeni gropi (șanțul III) și bordeie din epoca cimitirului și dintr'o epocă ulterioară. Intr'un bordei s'a găsit un cuptor (șanțul III C). In bordeie, la suprafața solului și pe înălțimile vecine s'au descoperit câteva fragmente de ceramică românească, precum și gropi pentru păstrarea cerealelor.

Inventarul mormintelor documentează diferențierea socială dintr'o epocă în care relațiile feudale se cristalizaseră. Inelele sigilare dintre care unul poartă litera B, arată că la Verbicioara se găseau în a doua jumătate a sec. XIV-lea unii dregători.

In felul celor expuse până aici, colectivul Șantierului dela Verbicioara a avut posibilitatea să urmărească apariția și desvoltarea

societății omenești în regiunea respectivă din epoca sălbăticiei până în plină epocă feudală. In tot acest răstimp n'a existat nici o întrerupere de viață, așa cum arată în mod concret monumentele arheologice. Aceste rezultate au putut fi obținute cu sprijinul efectiv al tuturor organizațiilor Partidului Muncitoresc Român și al Sfaturilor Populare locale.

D. Berciu, E. Comșa, Gh. Marin, S. Morintz, C. Nicolaescu-Plopșor, S. Popescu-Ialomița, C. Preda.

II

SĂPĂTURILE DELA BALTA-VERDE—GOGOȘU

Săpăturile dela Balta-Verde și Gogoșu, regiunea Gorj, raionul Vânju — Mare, s'au desfășurat în cadrul șantierului Verbicioara. Scopul lor a fost de a controla unele date din anul 1949, de a aduna noi observațiuni asupra istoriei societății primitive din acest sector al văii Dunării și de a termina săparea necropolelor începute în 1949.

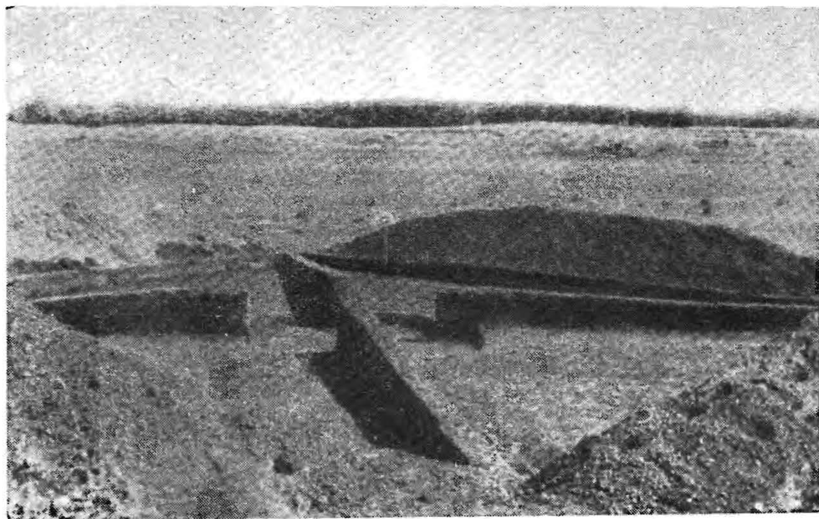

Fig. 14. — Balta Verde. Movila funerară nr. 24: grupul de morminte din prima epocă a fierului (vedere din timpul săpăturilor).

In acest scop s'au săpat încă 8 movile funerare din necropola dela Gogoșu, iar pe teritoriul comunei Balta-Verde încă 9 movile. Pentru verificarea pe viitor a concluziilor ce se vor scoate din cele două campanii de săpături (1949 și 1950), colectivul a lăsat o rezervă de tumuli nesăpați, atât în necropola dela Gogoșu, cât și la Balta-Verde.

Tumulii săpați anul acesta au îmbogățit materialul arheologic, cunoscut din săpăturile din 1949, aducând și unele elemente culturale noi. Astfel s'au descoperit vase de lut, care, prin forma teh-

nica și decorațiunea lor, caracterizează cultura hallstattiană locală. Studiul ceramicei ca și al altor obiecte din morminte confirmă părerea formulată anul trecut că necropola dela Gogoșu poate fi datată în faza târzie a culturii primei epoci a fierului și într'o fază de tran-

Fig. 15. — Gogoșu. Movila funerară nr. 97 : vederea săpăturii.

ziție spre cultura Latène. De obiceiu arheologii văd în materialul descoperit în morminte o mărturie directă a vieții reale, a caracterului însuși al orânduirii sociale și al stării economice a populației dintr'o perioadă dată. E drept că mulțimea și varietatea obiectelor inventa-

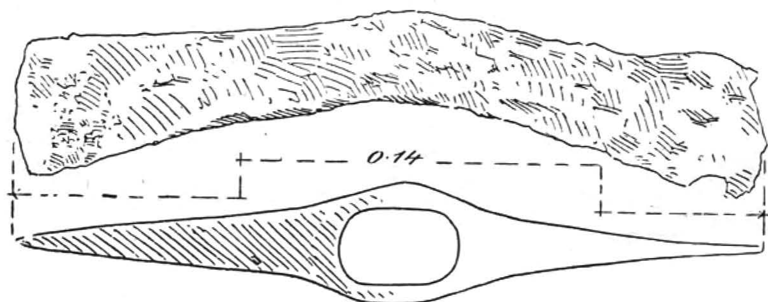

Fig. 16. — Gogoșu. Topor dublu de fier (prima epocă a fierului).

rului funerar dela Balta-Verde și Gogoșu, ne oferă un material istoric valoros, dar trebuie să ținem seama — când e vorba de determinări cronologice — de conservatismul conștiinței religioase, care păstrează în practicile cultului reprezentări sociale și economice depășite, cum foarte just observa recent Bernstam [9]). Oricum, necro-

9) *Kratkie Soobșenia,* nr. 29, 1949, p. 21.

pola luptătorilor dela Gogoșu oglindește baza economică a societății de pe treapta superioară a barbariei, care determinase și aci apariția uniunilor de triburi, a democrației militare, precum și transformarea robiei într'un factor esențial în sistemul social. Armele de fier se generalizează în această vreme și ele nu lipsesc din niciun mormânt de luptător. Caracterul războinic și de jaf al epocii e dovedit clar prin inventarul mormintelor. Pe baza acestui inventar se va putea stabili și periodizarea îngropărilor dela Gogoșu.

Săpăturile dela Balta-Verde din 1950 au adus date noi în ceea ce privește construirea mormintelor: unele morminte au fost amena-

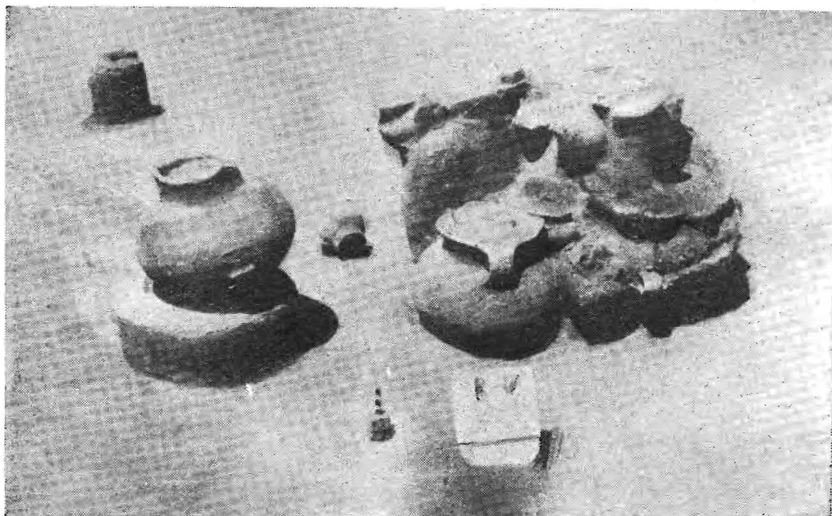

Fig. 17. — Balta Verde. Grup de morminte de incinerație din cultura câmpurilor de urnă.

jate în gropi speciale, umplute cu pietre de râu, după ce a fost depus mortul; altele reprezintă o platformă din pietre mărunte, iar al treilea tip se înfățișează ca nu mormânt simplu, cadavrul fiind așezat direct pe pământ. Deasupra se ridica movila respectivă (fig. 14-15). Pe când în necropola dela Gogoșu există câte un singur mormânt într'o movilă, la Balta-Verde, dimpotrivă, ea conține mai multe morminte.

In necropola epocii bronzului dela Balta-Verde, săpată în 1932, s'a mai descoperit anul acesta un grup de morminte de incinerație, conținând urne funerare, vase de cult, în total 24 vase, 2 idoli femenini și o măsuță — altar (fig. 17—18). In urne s'au găsit cercei, ace și fibule, unele în stare fragmentară. Plastica feminină oglindește dăinuirea organizării gentilico-matriarhale sub formă de rămășițe. Această persistență se explică prin economia de caracter mixt al cul-

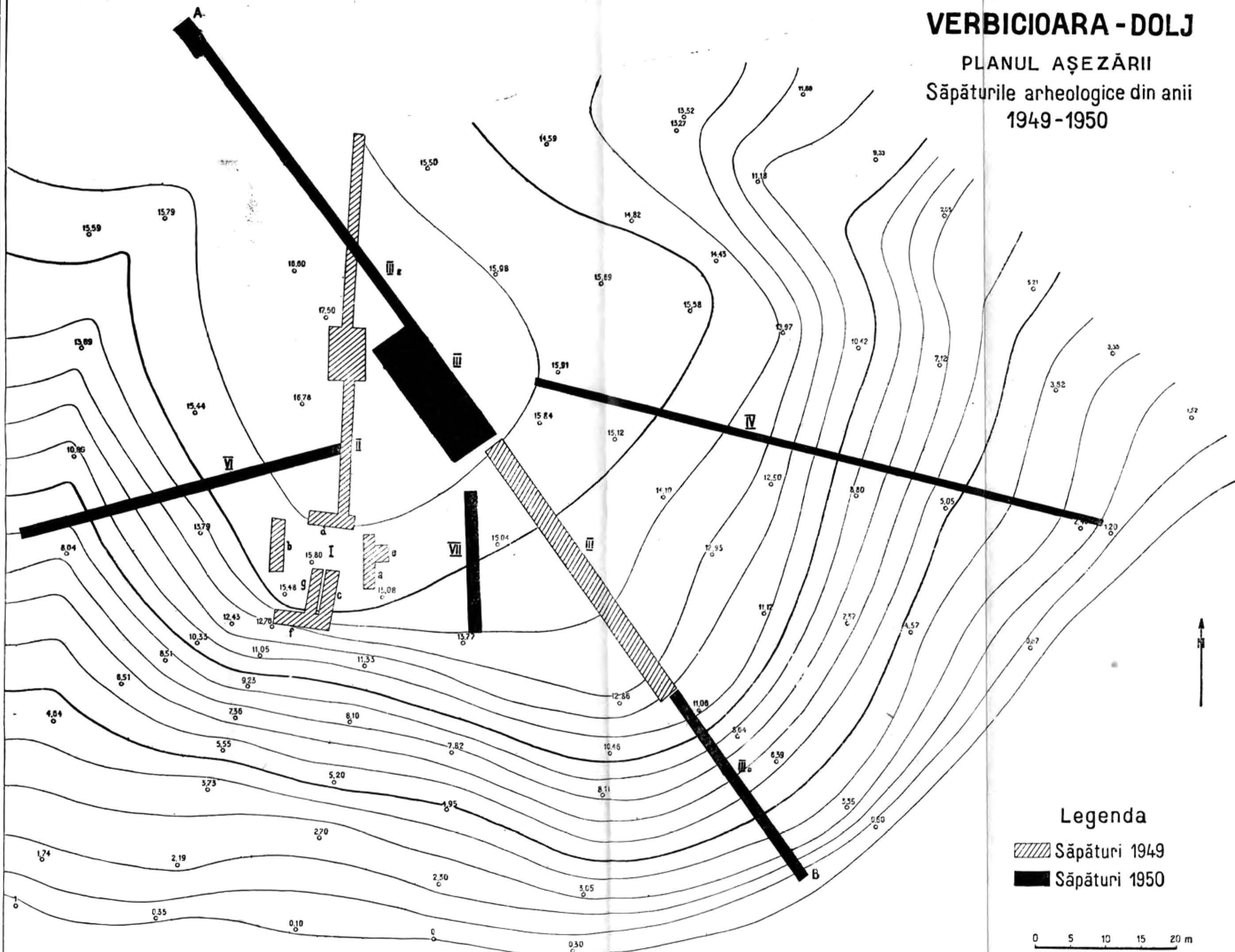
turii tracice a câmpurilor de urne din Oltenia meridională, căreia îi aparțin mormintele descoperite. Creșterea vitelor joacă și aici un rol important în producția materială a vremii, dar caracterul agricol al acestei grupe e mai pronunțat decât la celelalte culturi contemporane de pe restul teritoriului patriei noastre. Observațiunile stratigrafice și ceramica însăși ne dau posibilitatea să sesizăm în mod concret trecerea dela cultura bronzului la aceea a primei epoci a fierului, care a avut loc în primele secole ale mileniului I în. e. n.

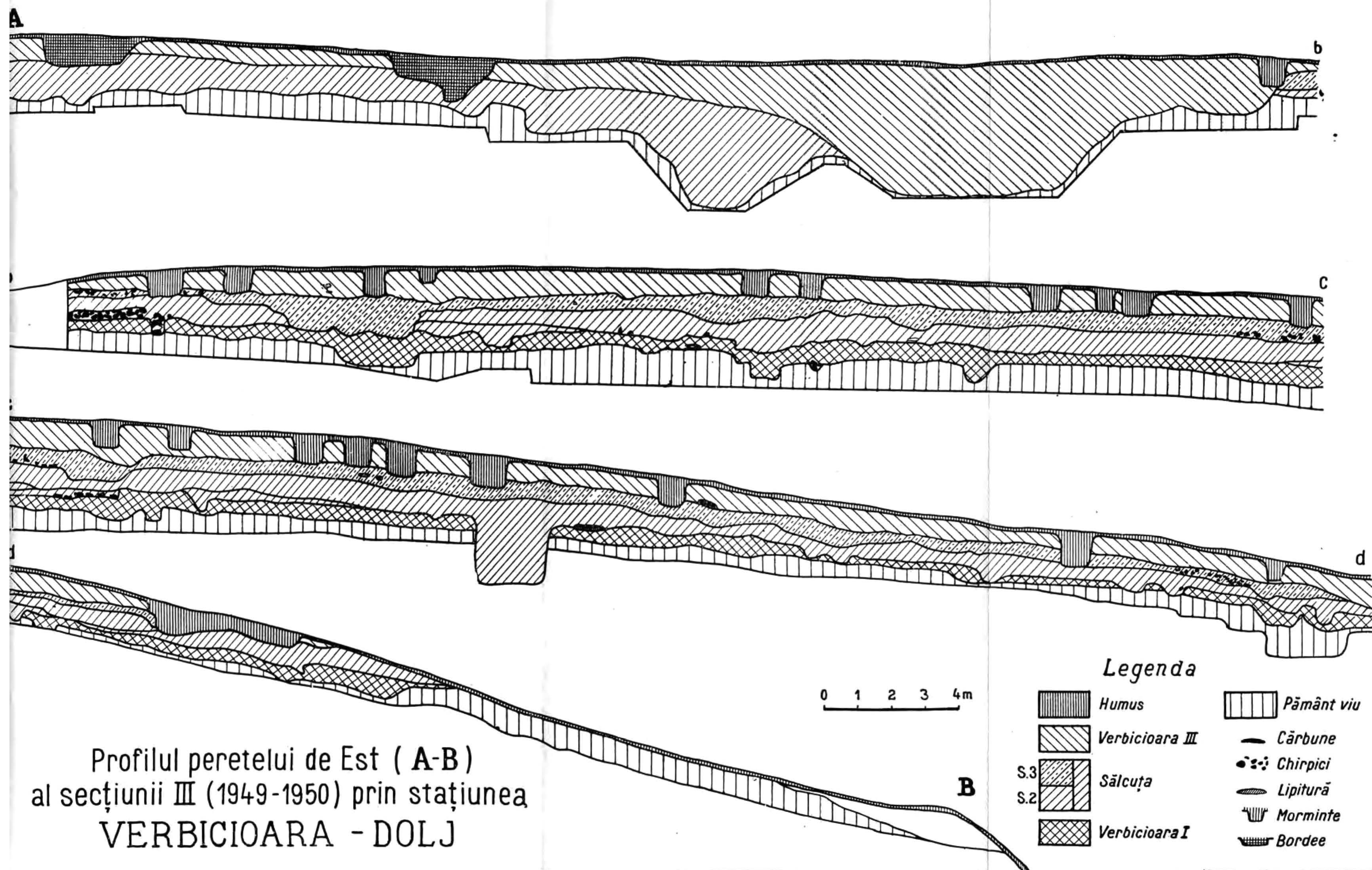

Fig. 18. — Balta Verde. Urnă funerară (sus) și 2 vase (jos) din cultura câmpurilor de urne descoperite în mormintele dela fig. 17.

Cât privește așezările societății primitive, s'a întreprins o serie de recunoașteri și sondagii dealungul Dunării, în apropiere de cimitirele descrise mai sus. Rezultatul acestor cercetări ne arată că apele Dunării au distrus în decursul timpului așezările de pe mal. Din materialul adunat cu această ocazie se poate scoate o concluzie istorică: în această regiune a existat o neîntreruptă viață din neolitic (cultura Sălcuța) până în perioada prefeudală.

D. Berciu, E. Comșa, S. Popescu-Ialomița.

VERBICIOARA - DOLJ
PLANUL AŞEZĂRII
Săpăturile arheologice din anii
1949 - 1950
Legenda
Săpături 1949
Săpături 1950
0 5 10 15 20 m
A
B

Profilul peretelui de Est (A-B) al secțiunii III (1949-1950) prin stațiunea VERBICIOARA - DOLJ

SĂPĂTURILE ARHEOLOGICE DELA FOLTEȘTI (RAIONUL TG. BUJOR, REG. GALAȚI)

Secția de Istorie și Filosofie a Academiei R.P.R. a programat, pentru anul 1950, un șantier de săpături arheologice în Sudul Moldovei, la Foltești(Covurlui). S'a luat această hotărîre, deoarece, cu prilejul sondajiilor efectuate în 1949 la Foltești și Perieni, în cadrul șantierului de săpături arheologice din județele de atunci Covurlui și Tutova, s'au semnalat aici câteva aspecte culturale noi

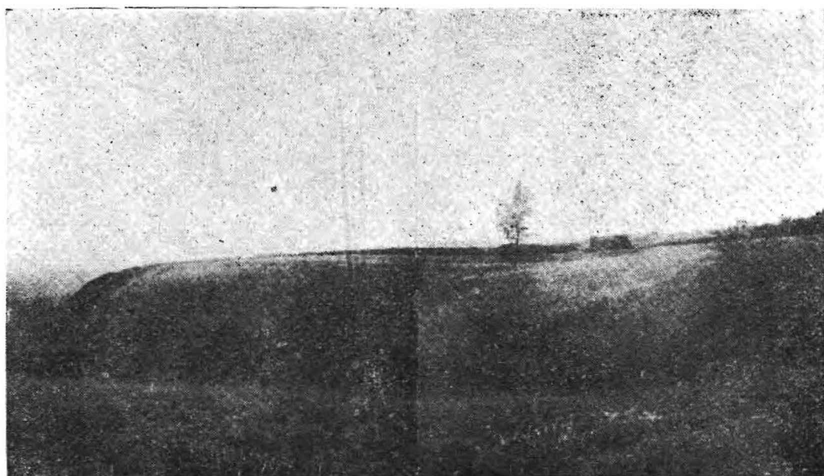

Fig. 1. — Vederea generală a așezării, dinspre Nord.

ale societății primitve din această regiune, care erau în strânsă legătură cu unele aspecte descoperite anul trecut la Glăvăneștii-Vechi.

In intervalul dela 25 Septembrie și până la 28 Octombrie inclusiv s'au efectuat lucrările pe teren la punctul Ruptura depe teritoriul comunei Foltești (raionul Tg. Bujor, regiunea Galați).

La Foltești, s'a săpat pe terasa Prutului, la cca. 1,5 Km. Sud de comună, lângă o râpă, cunoscută în localitate sub denumirea de Ruptura. Terenul, într'o ușoară pantă dela Vest spre Est, se prezintă sub forma unei înălțimi, legată de terasă la Vest și despărțită

de ea la Sud şi Nord prin două vâlcele cu pantele destul de repezi (fig. 1). Intinderea totală a acestei forme de teren, până la o depresiune accentuată de pe latura de Nord, este de cca. 1600 m².

Staţiunea dela Ruptura a fost descoperită în anul 1949, în urma informaţiilor obţinute dela un lucrător al şantierului arheologic dela Stoicani. Cu prilejul sondajiilor efectuate în 1949 la Ruptura (un şanţ mai mare pe latura de Sud, de 16 m.×1,50 m şi alte două mai mici pe latura de Nord, de 7,5 m. × 1 m.) s'a identificat pentru prima dată la noi o aşezare aparţinând unui aspect cultural, dela sfârşitul Neoliticului până în epoca Bronzului, cunoscut în Sudul U.R.S.S. sub numele de Usatovo, deoarece cele mai multe descoperiri provin din satul Usatovo de lângă Odesa, depe malul drept al limanului Hadji-Bei [1]). Rezultatele acestor sondajii au fost anunţate pe scurt în raportul asupra săpăturilor arheologice din judeţele Covurlui şi Tutova din 1949 [2]) şi într'un articol relativ la înmormântările cu ocru din Moldova. [2']

Anul acesta s'au săpat la Folteşti peste 800 m², cercetându-se aproape în întregime sectorul estic al aşezării (Pl. I). Printr'un şanţ longitutinal (I) de 116 m × 1 m şi printr'un altul transversal (II) de 28 m × 1 m, perpendiculare unul pe altul, s'au obţinut două profile, aproximativ prin mijlocul aşezării. De asemenea, prin şanţul longitudinal, cât şi prin alte două şanţuri paralele (III şi IV) de pe marginile de Sud şi de Nord ale aşezării, de 9 m × 1 m şi 55 m × 1 m, s'a urmărit traseul unei vechi văioage, căreia îi corespunde astăzi pe latura de Nord a aşezării o depresiune destul de accentuată. Cu acest prilej s'a constatat, că înspre latura de Sud a aşezării, văioaga aceasta, mai puţin adâncă, a fost săpată, folosindu-se probabil ca şanţ de apărare (fig. 2). Adâncimea maximă a acestui şanţ variază între 2,30 m (III) şi 2,60 m (I), iar deschiderea maximă la gură între 4,75 m (III) şi 5,50 m (I). Văioaga dela marginea de Nord a aşezării nu a fost săpată şi are adâncimea de 6,40 m şi lărgimea maximă la gură de cca 14 m. In jumătatea de Sud a aşezării latura de Vest a văioagei a fost săpată în trepte. Atât în pământurile de umplutură ale văioagei amenajate ca şanţ, cât şi în văioaga propriu zisă, depe latura de Nord, s'au găsit până la fund fragmente ceramice Usatovo şi altele înrudite cu cultura Schneckenberg din Transilvania, bucăţi mărunte de cărbuni, scoici, oase de animale şi de peşte, pietre mici, etc. Aceasta dovedeşte, că şanţul şi văioaga au fost deschise în tot timpul locuirii Usatovo, depe acest loc şi eventual chiar mai târziu, în vremea de când datează vasul aproape întreg (fig. 3, 1, înrudit cu acelea de

---

1) Pentru acest aspect cultural vezi T. S. Passek, *Periodizarea aşezărilor tripoliene, în Materiale şi Cercetări de Arheologie a U.R.S.S.*-ului Nr. 10, 1949, pag. 189 sqq. Autoarea denumeşte convenţional această etapă târzie a culturii Tripolie dela Nistrul inferior şi litoralul nordic al Mării Negre cu q/II şi arată că este în strânsă legătură cu etapa Gorodsk (C/II) din regiunile nordice ale Niprului şi Bugului.

2) *Vezi Studii şi Cercetări de Istorie Veche,* anul I 1950, Ian.-Iunie, pag. 64 sq.

2') C. *Studii şi Cercetări de Istorie Veche,* anul I, 1950, vol. II, pag. 119. sqq.

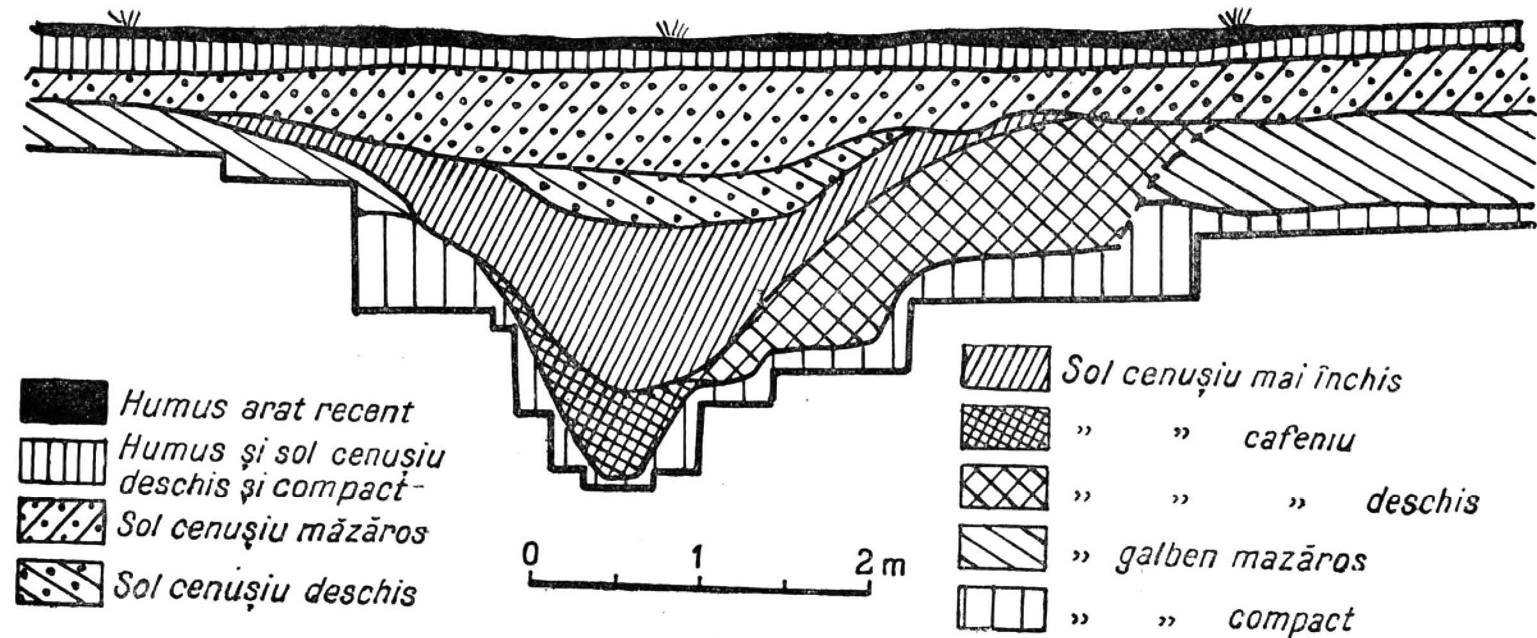

Fig. 2. — Șanțul I. Profilul peretelui de Sud al văioagei, amenajată ca șanț de apărare.

tip Schneckenberg, găsit lângă fundul șanțului (1). Este sigur, că în vremea imperială romană șanțul a fost astupat în acest sector, deoarece groapa unui mormânt din această vreme s'a săpat în pământul de umplutură al șanțului (III).

Prin capetele de Vest ale șanțurilor I și IV s'au identificat și dincolo de văloagă câteva resturi dintr'o locuire sporadică din vremea culturii Usatovo și mai noi din epoca imperială romană.

In afară de aceste șanțuri, toată suprafața de săpat dela Est de șanțul transversal (II) a fost împărțită în două jumătăți a câte 9 casete, perpendiculare pe șanțul longitudinal și paralele cu șanțul transversal. Pereții despărțitori ai acestor casete, groși de cca 30—40 cm, au fost și ei săpați, acolo unde secționau gropi.

In așezarea dela Ruptura s'a constatat un strat de cultură Usatovo cenușiu, foarte sfărămicios, și cu multă cenușe, peste care s'a depus solul vegetal actual de culoare castanie. Grosimea acestui strat variază deobiceiu între 20-40 cm. Solul vegetal vechiu de culoare cafenie nu se distinge clar pste tot. El s'a format la partea superioară a unui sol galben măzăros și cu concrețiuni calcaroase, gros de cca 40-50 cm, depus peste solul galben compact. La partea superioară a stratului de cultură s'au descoperit anul acesta câteva fragmente ceramice, care pot fi puse în legătură cu cultura Glina III — Schneckenberg dela începutul epocii Bronzului. Nu este exclus ca aceste câteva resturi ceramice să fie în legătură cu câteva urme de locuire — un rest de vatră și mai multe râșnițe, dela partea superioară a stratului de cultură. In acest caz, am avea deaface cu un nivel de locuire mai nou, care ar urma să se precizeze mai bine prin săpăturile viitoare.

Locuirea Usatovo este documentată la Ruptura prin numeroase gropi rotunde, cu diametrul maxim de 1,40 m și adâncimea maximă de 1,70 m, în care s'au găsit fragmente ceramice, oase de animale, scoici, bucăți mici de vatră sau chirpic, arsură, cenușe, etc. In afară de aceste gropi, pe latura de Nord a așezării s'au descoperit trei gropi mai mari, de formă ovală și oval-neregulată, cu diametrele maxime variind între 2 m și 4,5 m și adâncimea între 1,5 m și 1,70 m, despre care nu se poate afirma cu toată siguranța că ar fi fost folosite numai ca bordeie.

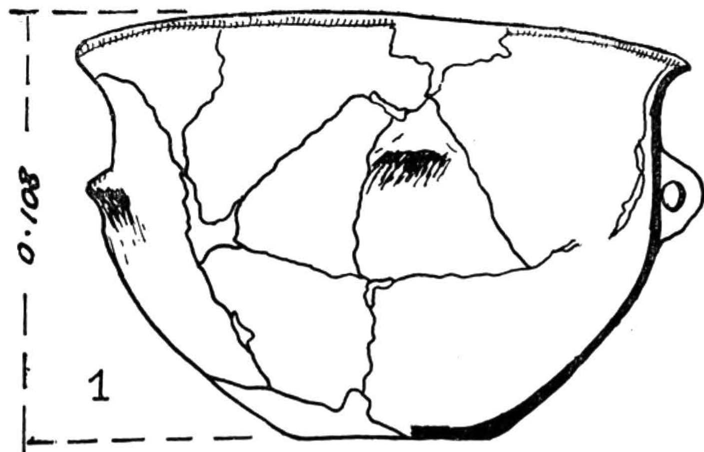
La Foltești nu s'a reușit să se determine forma și sistemul de construcție al locuințelor. La fel și în așezarea dela Usatovo, unde se știe că s'a folosit piatră în locul lemnului și lutului, nu s'a putut stabili forma construcțiilor [3]).

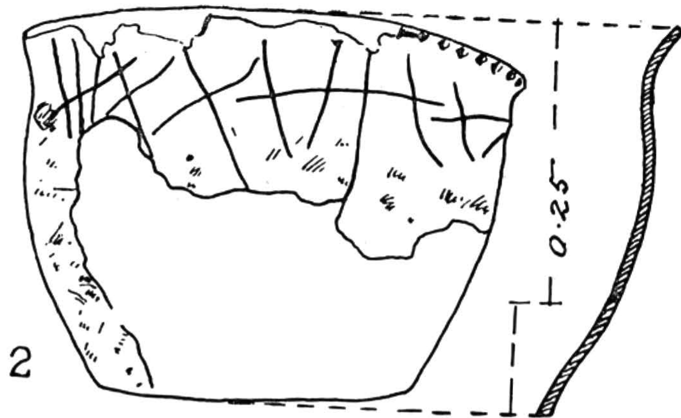
In schimb, la Gorodsk s'au găsit colibe și bordeie oval-neregulate (zemlianki), într'un caz chiar o ploștșadka, la Raiki podine reduse de lut ars și la Kolodeajnoie locuințe la suprafața solului, ca în cultura tripolitană [4]).

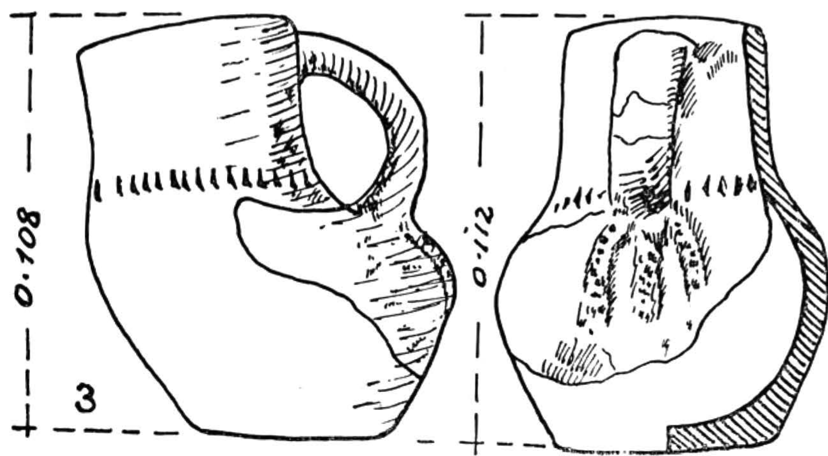
Majoritatea locuințelor dela Foltești trebue să fi fost colibe simple, construite din lemn și trestie la suprafața solului. Nu se poate preciza în ce măsură bucățile de chirpic, găsite destul de răsleț în cuprinsul așezării, au fost sau nu în legătură cu aceste colibe.

---

3) T. S. Passek, *op. cit.*, pag. 190.
4) *Ibid.*, pag. 158, 169, 172.

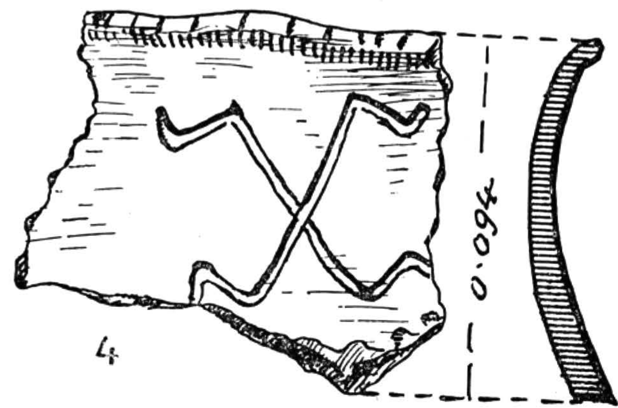

Fig. 3. — Ceramică decorată în relief și cu incizii.

Pe unele din aceste bucăți de chirpic se văd destul de clar urmele trestiilor. Nu știm, dacă nu este întâmplător faptul, că nu s'au păstrat urme de pari pe bucățile de chirpic ars. In orice caz, lipsa acestor urme ar fi un indiciu în sprijinul ipotezii, după care bucățile de chirpic cu urme de nuele și bețe provin din construcții mai ușoare. [5]) Dealtfel, la Foltești nu s'a găsit nicăeri resturile unei locuințe cu pereții din chirpic sau cu podeaua din lut ars așa cum se cunosc în unele așezări din faza tripolitană târzie. De asemenea, nu s'a descoperit până în prezent nici o vatră întreagă. In genere, aspectul stratului de cultură, cu resturile de locuire risipite și cu multă cenușe, se aseamănă într'o măsură cu acelea din așezarea Glina III dela Glina, de lângă București.

Tot în cuprinsul așezării s'au mai găsit șase morminte, dintre care două sunt deranjate, două în poziție chircită și alte două în poziție întinsă. După inventar, un vas de lut ars, cu gâtul înalt și cu toarta ruptă ritual din vechime, un ac simplu de bronz cu capul perforat și câteva mărgele, din os și dintr'un material care urmează să se precizeze ulterior, mormintele cu scheletele chircite datează din Hallsttat, iar acelea cu scheletele întinse, mai mult ca sigur din epoca romană târzie. Amintim, că la un mormânt cu scheletul întins, în afară de vasul cu capac așezat lângă cap, s'a mai găsit sub osul iliac stâng un pieptene de os cu șapte segmenți, fixați de plăcile arcuite ale mânerului cu câte un nit de bronz. Tot din vremea romană târzie datează probabil și două gropi, secționate de șanțul longitudinal (I) în sectorul dela Vest de văloagă.

Caracteristic pentru așezarea dela Foltești este marea cantitate de oase de animale, alături de care s'au găsit numeroase oase de pești și cochilii de scoici.

Oasele de animale provin dela oi, capre, boi, cai și porci. Adunându-se toate oasele de animale din cuprinsul așezării, specialiștii vor putea face un procentaj, din care să rezulte specia de animale care a fost preferată. De asemenea ei vor putea eventual să determine dacă sunt și oase de animale sălbatece alături de cele domestice. Acest lucru s'a făcut în U.R.S.S. pentru etapa tripoliană târzie Gorodsk-Usatovo, arătându-se că în timp ce la Usatovo predomină oasele de oi, la Gorodsk, din contră, sunt mai numeroase oasele de cal și apoi de bou domestic [6]). Deasemenea, la Usatovo, s'au putut determina și specii de animale sălbatece, vânate de către om [7]).

Este interesant de observat, că printre oasele de animale dela Foltești, se găsesc pentru prima dată la noi mai multe falange, copite, oase lungi și dinți de cai. Ca și în U.R.S.S., este dificil să se

---

5) *Ibid.*, pag. 158. Autoarea crede, că bucățile de chirpic dela Gorodsk cu urme de bețe și nuele provin dela cuptoare.

6) *Ibid.*, pag. 190 și 159.

7) *Ibid.*, pag. 190.

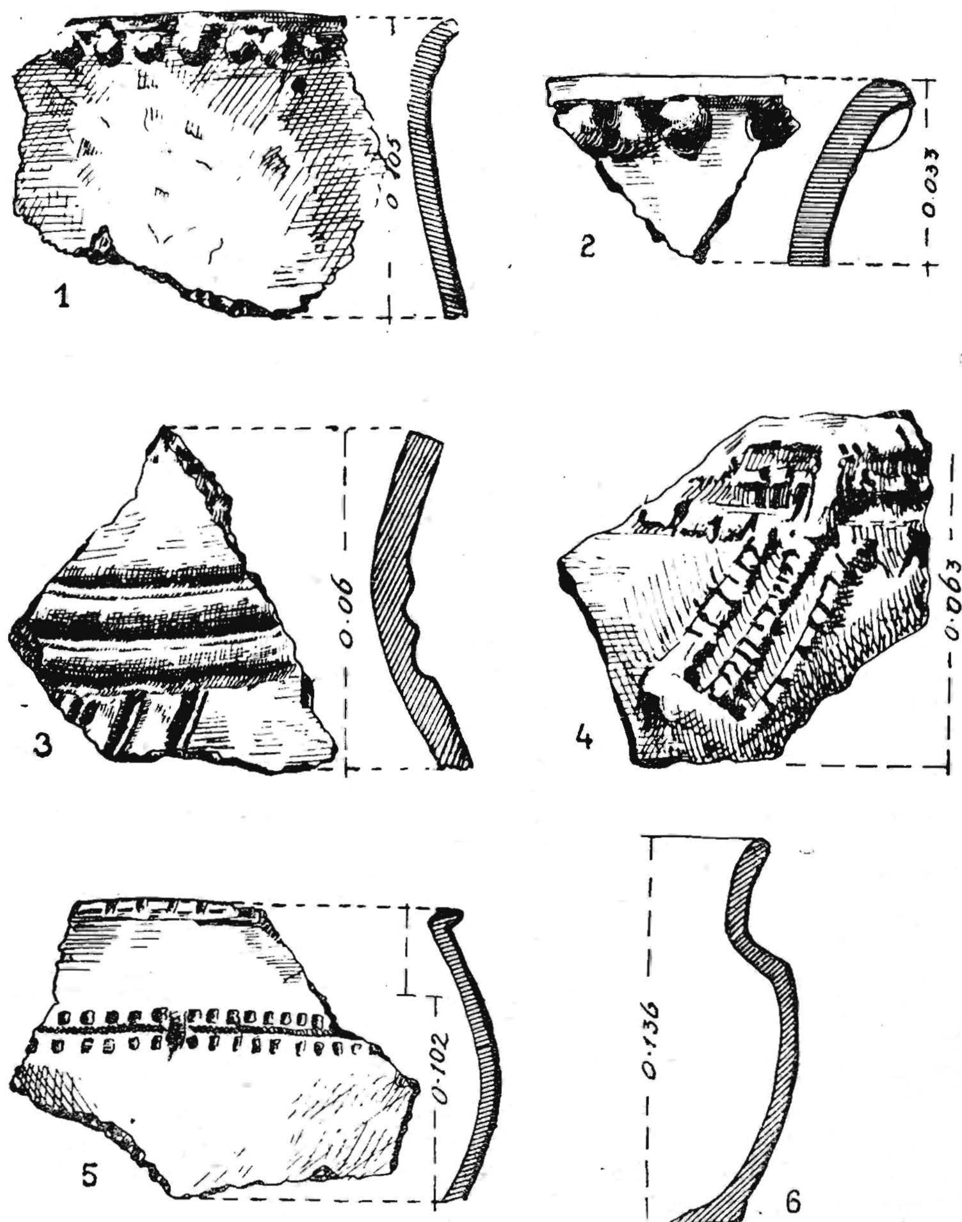

Fig. 4. — Fragmente ceramice cu decor în relief.

precizeze dacă aceste oase provin dela cai sălbateci sau domestici. Sunt totuși unele indicii că omul din această vreme a cunoscut calul domestic. Astfel, în stratul de cultură al așezării dela Usatovo s'a descoperit o psalie de os [8]), iar la Foltești, falanga 1 dela membrul

8) *Ibid.*

anterior prezintă caracteristicile calului care a suportat greutate pe spinare [9]).

Numeroasele oase de animale descoperite ne indică, că activitatea economică principală a oamenilor din așezarea dela Foltesti a fost creșterea vitelor. In afară de aceasta, apele Prutului fiind în apropiere, oamenii s'au ocupat cu pescuitul și cu culegerea de moluște, după cum o dovedesc vertebrele de somn de talie mare și cochiliile de scoici (specia unio pictorum). Nedeterminându-se deocamdată specii de animale sălbatece, nu putem ști încă în ce măsură omul de aici s'a ocupat și cu vânatul. Agricultura primitivă în această vreme avea un rol mult mai redus [10]). In așezarea dela Foltești această preocupare economică a omului este documentată prin câteva râșnițe și frecătoare de piatră, dintre care acelea care zăceau la partea superioară a stratului de cultură n'ar fi exclus să provină dintr'un nivel de locuire mai nou, din inventarul căruia fac parte resturile ceramice înrudite cu acelea de tip Schneckenberg dela începutul epocii Bronzului.

In afară de acestea, oamenii din așezarea dela Foltești s'au îndeletnicit și cu țesutul, după cum ne-o documentează cele câteva suveici de os descoperite recent.

In inventarul așezării dela Foltești predomină ceramica, în cea mai mare parte fragmentară, topoarele și dălțile de piatră.

Cea mai mare parte a ceramicei se aseamănă cu ceramica din faza tripoliană târzie din faza Usatovo. In afară de aceasta, s'au găsit câteva fragmente ceramice neolitice, aparținând culturii Gumelnița- Ariușd, care mai mult ca sigur că sunt în legătură cu o locuire mai veche. De asemenea,s'au descoperit mai multe resturi ceramice (fig. 4, 1-4) și chiar forme de vase mai mult sau mai puțin întregibile din pastă de calitate bună (fig. 4, 1), dintre care mai multe askos-uri cu gâtul înalt (fig. 3, 3 a-b), care pot fi puse în legătură cu formele corespunzătoare din cultura Schneckenberg dela începutul epocii Bronzului. Majoritatea acestor resturi ceramice s'au găsit la partea superioară a stratului de cultură, fiind probabil contemporane cu urmele de locuire amintite. In afară de aceste resturi ceramice, s'au mai găsit câteva și din vremea romană târzie, în cele două gropi dela Vest de văioagă, secționate de șanțul longitudinal (I).

In raportul de față nu se va putea face decât o prezentare generală a ceramicei Usatovo dela Foltești, deoarece un studiu mai detailat asupra acestei specii ceramice va fi posibil numai după ce se va curăța și întregi tot materialul descoperit. Pentru a se deosebi elementele Usatovo din inventarul acestei ceramici, va trebui să se pornească dela o cunoaștere amănunțită a ceramicei Usatovo. Lucrul acesta este destul de dificil, deoarece s'a publicat puțin material din această fază tripoliană târzie. De asemenea, după cum s'a arătat, nu este ușor să se determine diferențele și caracterele comune ale culturilor tripoliene târzii Usatovo și Gorodsk.

---

9) Această caracteristică ne-a fost comunicată de către Prof. Univ. V. Gheție dela Institutul Medico-Veterinar din București.

10) T. S. Passek, *op. cit.*, pag. 158 și 190. La Gorodsk s'au găsit râșnițe în cuprinsul locuințelor.

In așezarea dela Ruptura se deosebesc două grupuri de ceramică Usatovo. Grupul cel mai numeros se caracterizează printr'o pastă mai mult sau mai puțin omogenă și compactă, de culoare neagră-cenușie și conținând în interior, ca materii degresante, bucățele de calcar, foarte rar câte o pietricică și în câteva cazuri scoici pisate foarte mărunt. Din această pastă s'au confecționat vase mari și mai mici, deobiceiu bombate și cu marginea răsfrântă mai mult sau mai puțin în afară; vase cu gâtul mai mult sau mai puțin desvoltat, cu pântecul bombat și cu marginea răsfrântă și uneori cu barbotină la exterior. amfore cu corpul rotunjit și cu patru torți din bandă lată; vase piriforme; forme bitrocconice; vase cu gura lar deschisă; cești cu toartă, etc.

Aceste vase sunt decorate cu motive imprimate și incizate. Impresiunile, scurte sau mai lungi și de forme variate, deobiceiu semilunare, rotunde, ovale, rectangulare, triunghiulare, sunt dispuse în șiruri orizontale și verticale (fig. 4, 5 și 5, 1-5). Ele s'au obținut prin apăsarea în pasta moale a vasului cu o margine simplă sau zimțată a unei cochilii de scoici (fig. 5, 1-2), cu un bețișor sau cu un alt instrument tare pe care s'a înfășurat câteodată un șnur și mai ales cu ajutorul șnurului răsucit simplu sau înfășurat [11]) (fig. 4 și 5, 3-6).

La Foltești, specia decorată cu șnurul este mai rară spre deosebire de Gorodsk și Usatovo, unde ceramica decorată cu șnurul este cea mai răspândită. [12]) Ea a pătruns în regiunea noastră din spațiul sudic al U.R.S.S.-ului, unde este originară, după cum s'a arătat în repetate rânduri. In afară de Sudul U.R.S.S.-ului, puținele forme noui de decor ale acestei specii ceramice reprezintă de fapt variante ale motivelor create acolo [13]). In afară de aceasta, se pare că în așezarea dela Foltești este reprezentată o etapă mai evoluată a acestui decor, atât în ceeace privește motivele, cât și tehnica și dispunerea lor pe suprafața vasului. Astfel, apar mai des benzile unghiulare din șnur răsucit (fig. 5, 4-5); impresiunile semilunare executate cu șnurul înfășurat sunt uneori descompuse și dispuse vertical între șiruri verticale de benzi imprimate cu șnurul răsucit (fig. 5, 3), etc. Din punct de vedere tehnic, impresiunile lăsate de șnur ne dovedesc că s'au executat cu șnur subțire sau mai gros și răsucit regulat. Impresiunile scurte, formate din adâncituri și urme de șnur alăturate, s'au obținut cu ajutorul unui instrument tare, pe care s'a înfășurat șnurul [14]). In fine, din analiza minuțioasă a ceramicei decorate cu șnurul s'a emis ipoteza, că dispunerea verticală a motivelor imprimate cu șnurul caracterizează o fază stilistică mai evoluată a acestui decor.[15]).

Foarte caracteristice pentru ceramica dela Foltești sunt vasele mari cu corpul rotunjit, decorate pe gât cu motive izolate incizate

---

[11]) Pentru diferitele tehnici ale decorului imprimat din grupul Usatovo, vezi G. Rosenberg, *Kulturströmungen in Europa zur Steinzeit*. Copenhagen, 1931, pag. 19 sqq.

[12]) Pentru frecvența ceramicei decorată cu șnurul la Gorodsk și Usatovo, vezi T. C. Passek, *op. cit.*, pag. 162 și 192.

[13]) Cf. G. G. Rosenberg, *op. cit.*, pag. 42.

[14]) *Ibid.* pag. 81.

[15]) *Ibid.* pag. 30.

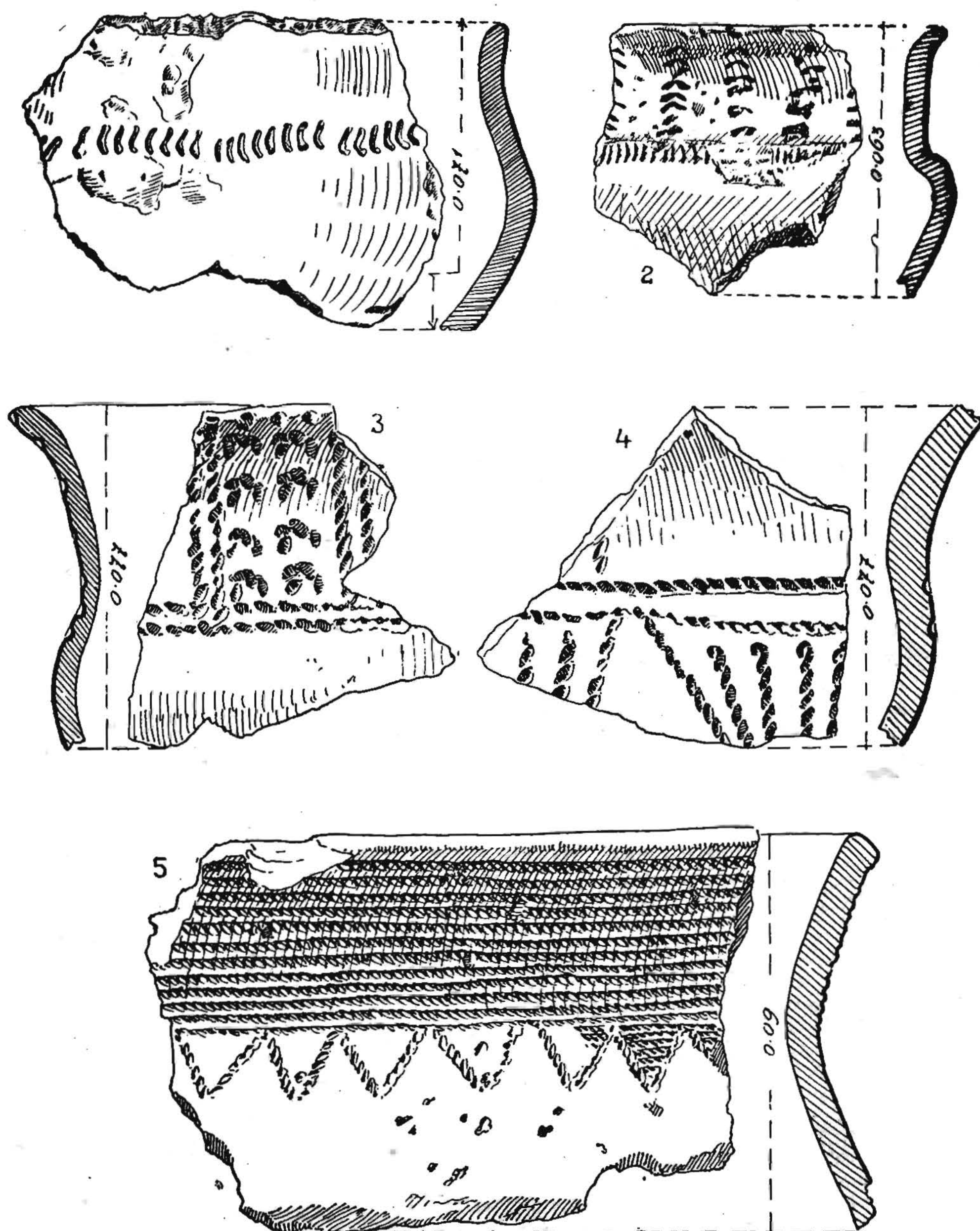

Fig. 5. — Fragmente ceramice decorate cu impresiuni de cochilii de scoici (1,2) și cu șnurul răsucit (3-5).

formate din câte două dungi încrucișate și prevăzute cu câte un cârlig la capete (fig. 3, 4) 15 a. In legătură cu aceste vase se pot pune altele cu umerii desvoltați, care sunt decorate pe gât cu grupe de linii oblice

incizate, care se întretaie (fig. 3, 2). Un decor înrudit, însă mai îngrijit executat, s'a găsit în 1940 şi pe un vas mai mare dela Hăbăşeşti, a cărui formă se deosebeşte într'o măsură de a vasului dela Folteşti.

Decorul din linii incizate se mai întâlneşte pe unele fragmente ceramice, provenind din nivelul de locuire denumit Gumelniţa D [16], din unele aşezări neo-eneolitice din câmpia Munteniei [17].

O altă specie ceramică caracteristică care se întâlneşte la Folteşti este aceea decorată cu găuri-butoni (fig. 4, 1-2), executaţi pe marginea vasului prin presiunea din interiorul spre exteriorul pastei, cu ajutorul unui os sau beţişor rotund. Apoi orificiile au fost umplute cu lut şi partea lor inferioară netezită, ca şi în Cucuteni C [18]. Din această specie de decor cu găurele neumplute însă cu lut, cât şi prin brâurile în relief crestate, dungile ornamentale în relief şi cercurile imprimate, se stabilesc legături cu ceramica din faza mai veche a culturii Schneckenberg din epoca Bronzului. La acestea se pot adăuga şi câteva forme de vase descoperite recent la Folteşti. Dealtfel, au fost semnalate încă mai de mult legăturile dintre ceramica din faza Schneckenberg A şi unele fragmente ceramice de tip Gorodsk-Usatovo din cuprinsul aşezărilor neo-eneolitice din Muntenia şi Moldova, exprimându-se cu acest prilej îndoiala asupra felului în care s'a încadrat şi reprezentat materialul respectiv [19]. In afară de aceasta, prin tehnica pastei şi motivele unghiulare incizate, se mai pot staibili unele legături şi cu cultura Monteoru. Din aceste legături se vor putea, eventual, trage în viitor unele concluzii relativ la originea celei mai vechi faze a culturilor Glina III-Schneckenberg şi Monteoru, în sensul că este posibil să fi participat la naşterea acestor culturi şi unele elemente Usatovo [19'].

Materialul ceramic de tip Gorodsk-Usatovo din specia nepictată descris mai sus, deşi a fost descoperit în parte mai demult, a atras foarte puţin atenţia cercetătorilor. Aceasta se datoreşte mai ales resturilor sporadice din cuprinsul aşezărilor săpate, din care motiv nu

---

15 a) Cf. E. I. Goriunova, *Horodiştea Torfel, (Scurte informaţii dela săpăturile din 1937), în Kratkie Soobştenia*, XXXI 11950), p. 152, fig. 24, unde se reproduce un decor înrudit de pe o fusaiolă de lut ars găsită în horodiştea dela Torfel (nivel de locuire Gorodsk?), din preajma oraşului Ordjonikiadzegrad, de pe cursul mijlociu al Desnei. Prin cercetările viitoare va trebui să se precizeze originea, semnificaţia şi răspândirea acestui decor.

16) Pentru acest nivel de locuire vezi I. Nestor, *Zur Stellung Cernavoda's in der rumänischen Jungsteinzeit*, extras din *Schuchhardt — Festschrift*, Berlin 1940, pag. 19 şi M. Petruescu-Dâmboviţa, *Nouvelles données concernant le Néolithique carpatho-balkanique*, în *Balcania* VIII, 1945, pag. 208.

17) De exemplu: Gumelniţa (Vl. Dumitrescu, *Fouilles de Gumelniţa*, *Dacia* II, 1925, fig. 44, 9) şi Staţiunea B dela Boian (V. Cristescu, *Les stations prehistoriques du lac de Boian*, în *Dacia* II. 1925, pl. XXXVIII, 2).

18) Pentru această tehnică cf. G. Rosenberg, *op. cit.*, pag. 32 sqq şi I. Nestor Probleme noi în legătură cu Neoliticul din R. P. R., în *Studii şi Cercetări de Istorie Veche*, anul I (1950), vol. II, p. 217.

19) Cf. A. Prox, *Die Schneckenbergkultur*, Kronstadt, 1941, pag. 56.

19') Cf. I. Nestor, *op. cit.*, p. 218, pentru geneza culturei Glina III — Schneckenberg.

s'au putut separa întodeauna de straturile de cultură reprezentative gumelnițene sau cucuteniene, fiind publicate împreună cu materialul din aceste straturi [20]).

Pornindu-se dela o cunoaștere mai amănunțită a ceramicei Usatovo, va trebui ca în viitor să se deosebească această ceramică de restul ceramicei neo-eneolitice dela noi. De asemenea va trebui să se deosebească ceramica Usatovo de ceramica Gorodsk [20']), care este documentată în unele locuri din Nordul Moldovei [20'']) și din apropiere, ca de exemplu pe teritoriul U.R.S.S.-ului la Horodiștea, pe malul drept al Prutului [20''']), probabil Darabani, în bazinul Nistrului [20'''']), Costești-Bliznița, la 15 km Nord de Storojineț [21]) Bilcze-Zlote, Coszylowce, etc. [22]). Din acest punct de vedere, materialul ceramic din așezarea dela Foltești poate fi folosit pentru determinarea aspectului cultural Usatovo dela noi.

Al doilea grup de ceramică dela Foltești, mai puțin numeros, de-

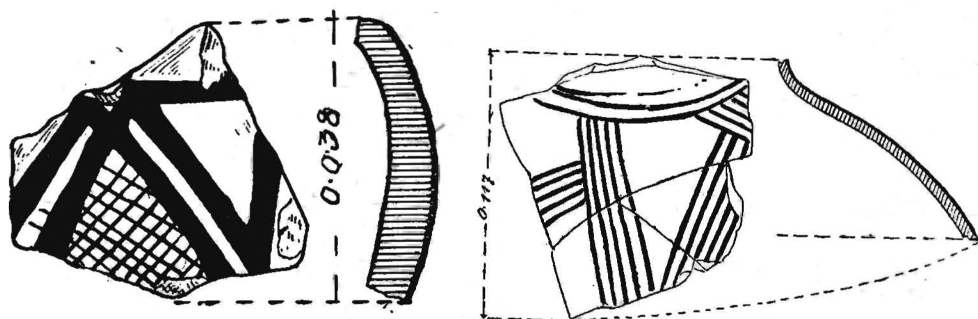

Fig. 6. — Fragmente ceramice pictate.

altfel ca în toate așezările tripoliene târzii este reprezentat prin câteva fragmente ceramice pictate (fig. 6ab), confecționate dintr'o pastă de calitate superioară, de culoare roșie-deschisă sau uneori cafenie. Motivele decorative constau din benzi oblice dispuse unghiular, din dungi subțiri și paralele, pictate cu culoare brună pe fondul

20) *Ibid.* pag. 57.

20') I. Nestor, op. cit., pag. 217, denumește Cucuteni D ceramica de tip Gorodsk din Moldova.

20'') Un fragment ceramic de tip Gorodsk, decorat prin impresiuni de șnur răsucit, s'a găsit la suprafața solului într'o așezare cucuteniană dela Corlăteni, raionul Dorohoi (Cf. I. Nestor, *op. cit.*, p. 216).

20''') Cf. H. Dumitrescu, *La station préhistorique de Horodiștea sur le Pruth*, în Dacia III—IV, 1927—1932, fig. 11—15.

20'''') Cf. *Ceslav* Ambrojevici, în *Dacia* III—IV, 1927—1932, pag. 37, fig. 2, 8—10 și p. 30, fig. 2, 5—7 fusaiole de lut ars decorat). Din examinarea fusaiolelor de lut ars din Muzeul raional al Sucevei, rezultă, că unele dintre ele conțin în parte scoici pisate.

21) Material ceramic caracteristic, decorat cu șnurul răsucit, în Muzeul raional al orașului Suceava.

22) T. S. Passek, *op. cit.*, pag. 13, unde se reproduce harta răspândirii așezărilor mai importante ale culturii tripoliene.

vasului (fig. 6 b) [23]), din dungi subţiri brune-cafenii pe fondul albicios sau albe (?) pe fondul cafeniu, din motive unghiulare, umplute cu haşuri dispuse rombic (fig. 6 a) sau dungi groase cu festoane pictate cu roş închis (fig. 7, 1). Motivele decorative sunt pictate pe cupe mici, vase piriforme şi mai ales pe vase mai mici cu corpul rotunjit şi cu torţile în formă de cornițe perforate vertical (fig. 6), ca şi pe capacele tipice culturii Usatovo (fig. 7, 1-2). Uneori pictura este ştearsă.

Ceramica pictată din aşezarea dela Folteşti este asemănătoare cu aceea din etapă tripoliană târzie Gorodsk-Usatovo [24]). Prin cercetările care se vor face asupra acestei ceramici, va trebui să să arate în ce raport stă faţa de ceramică pictată dela Horodiştea şi Glăvăneştii-Vechi. In ultima localitate, s'au descoperit recent, în cuprinsul locuirii Cucuteni B de acolo, câteva vase pictate, care pot fi puse în legătură cu ceramica dela Horodiştea şi Usatovo. De asemenea, va trebui să se cerceteze şi care este poziţia acestei ceramice pictate faţă de varianta regională Cucuteni B dela Monteoru, în inventarul căreia s'a găsit şi ceramică de tip Cucuteni C [25]). Cu acest prilej, se va putea eventual preciza în ce a constat evoluţia locală a ceramicei pictate în această fază târzie şi care sunt elementele noi introduse acum aici din spaţiul culturii Gorodsk-Usatovo din Sudul U.R.S.S.-ului. După cum s'a observat, în ceramica pictată tripoliană târzie, pictura subordonată altor legi de ritmică se caracterizează printr'un stil nou, în care decorul spiralic apare descompus. [26])

După ceramică, cele mai frecvente elemente de inventar din cuprinsul aşezării dela Folteşti sunt topoarele şi dălţile de piatră, dintre care unele prin forma şi dimensiunile lor se apropie de acelea mai vechi neolitice (fig. 8, 1-2). In total, s'au găsit peste 60 asemenea unelte de producţie, dintre care topoarele plate sunt mult mai frecvente de cât topoarele ciocane perforate. In afară de acestea, s'au găsit şi câteva topoare de luptă, dintre care se remarcă unul fragmentar cu tăişul semicircular (fig. 8, 3). Numărul mare al topoarelor de lucru şi al dălţilor de piatră, s'ar putea pune eventual în legătură şi cu o activitate sporită în direcţia prelucrării lemnului, necesar construcţiilor oamenilor din această aşezare.

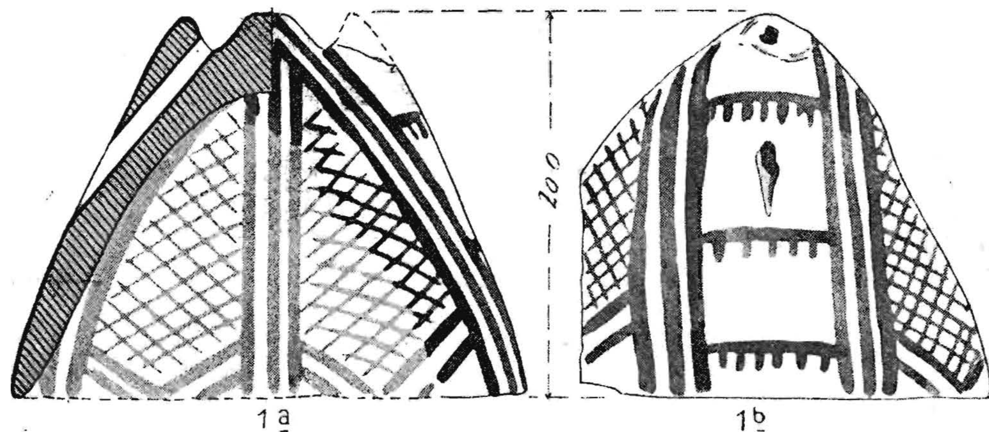

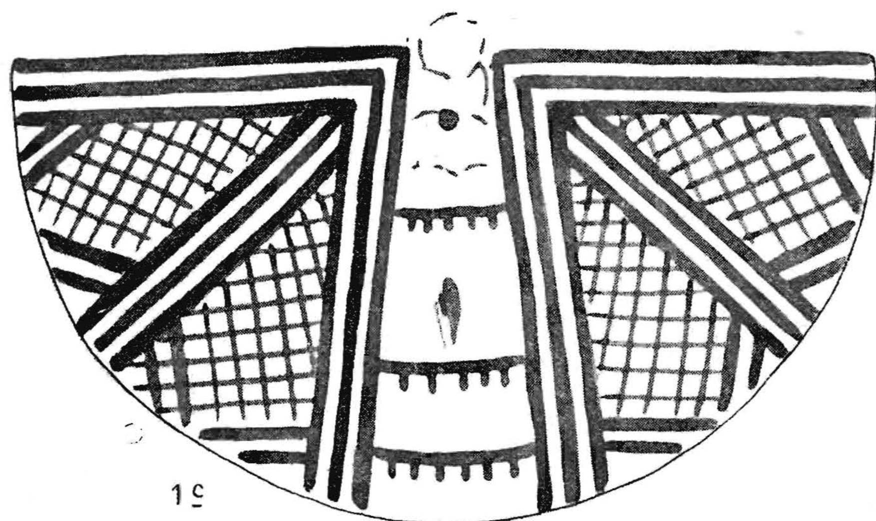
23) Exemple apropiate la Horodiştea (H. Dumitrescu, *op. cit.* fig. V, 1)

24) Cf. pentru analogii: T. S. Passek, *La céramique tripolienne*, în *Buletinul Academiei de Istoria culturii materiale*. Fascicola 122, Moscoa-Leningrad 1935, pl. XVIII [1], XVIII [3], XXVII 6—8 V. Petrov, *Colonia primitivă lângă Gorodsk* (săpăturile din 1926) în *Cultura tripoliană*, vol. I (Institutul de Arheologie al Academiei R. S. S. Ucraina, Kiew, 1940, pag. 373, fig. 87, 89, 90 pag. 375, fig. 92; T. S. Passek, *Periodizarea aşezărilor tripoliene*, fig. 83, 93, 3—9; A. E. Arihova, *Cimitirul antic din satul Vâhvatinţi*, *în Kratkie Soobştenia*, XXVI 1949, pag. 73, etc.

25) Pentru aspectul cultural Cucuteni B vezi I. Nestor, *Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, in *XXII. Bericht der römisch-germanischen Kommission*, 1932, pag. 48, sq. Cf. şi M. Petrescu-Dâmboviţa, *op. cit.*, pag. 211.

26) Cf. T. S. Passek, *op. cit.*, pag. 165 şi H. Dumitrescu, op. cit., p. 138 sqq., pentru apropierile dintre ceramica pictată dela Horodiştea şi ceramica pictată tripoliană târzie.

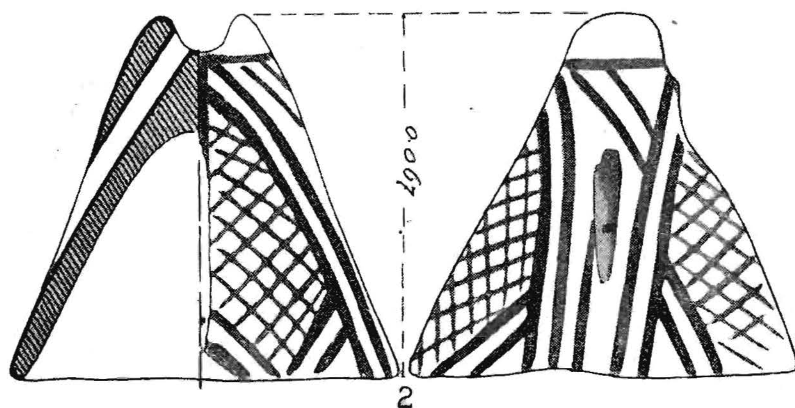

Fig. 7. — Capace de vase pictate.

Mult mai puţine sunt obiectele de silex, os şi lut ars. Din ceeace se cunoaşte până în prezent, rezultă că silexul a fost foarte puţin folosit în aşezarea dela Folteşti. Din acest punct de vedere este o mare deosebire faţă de aşezările dela Gorodsk şi Usatovo, unde s'au găsit numeroase unelte şi arme de silex, lucrate chiar la faţa locului[27]). Din os s'au găsit mai multe sule, suveici şi dălţi. Din lut ars s'au descoperit câteva figurine antropomorfe mai mult sau mai puţin fragmentare (fig. 9, 1-2) şi două topoare fragmentare. Figurinele sunt simple, au corpul de secţiune ovală şi gâtul puţin aplecat înainte. Capul lipseşte. In două cazuri s'a încercat o uşoară modelare a conturului corpului. După ce se va studia această plastică, se va vedea în ce raport stă atât faţă de plastica neolitică locală, cât şi de acea tipică Usatovo, în care idolii foarte schematizaţi au deseori corpul în formă de cub. Amintim că un asemenea idol şezând s'a găsit anul trecut în groapa Usatovo din cimitirul hallstattian dela Stoicani. Până în prezent, în aşezarea dela Folteşti nu s'a descoperit nici un obiect de metal.

Din inventarul aşezării dela Folteşti rezultă, că avem documentată aici o aşezare de tip Usatovo. Legăturile dintre aspectul cultural dela Folteşti şi cultura Usatovo propriu zisă, din Sudul U.R.S.S.-ului, se vor lămuri mai bine prin cercetările viitoare. De asemenea, tot cu acest prilej, se va preciza cronologia aspectului cultural, atât din aşezarea dela Folteşti, cât şi din mormintele din movile din regiune, bineînţeles în cazul în care se dovedeşte că acestea datează tot din aceeaşi vreme. Până atunci, luându-se în consideraţiune inventarul descoperit la Folteşti şi ţinându-se seama de rezultatele obţinute în U.R.S.S. cu privire la cronologia fazei târzii tripoliene, credem că această aşezare datează în cea mai mare parte din vremea de tranziţie dela Neolitic la epoca Bronzului[28]). In ceeace priveşte resturile de locuire mai noui, în care fac parte cele câteva râşniţe de piatră, o vatră fragmentară şi ceramica amintită, care ne indică trecerea spre culturile Schneckenberg şi Monteoru din epoca Bronzului nu este deloc exclus ca să aparţină unui nivel de locuire mai nou, care să dateze eventual chiar dela începutul epocii Bronzului.

Poziţia cronologică şi tipologică a acestui aspect cultural faţă de resturile Usatovo, descoperite anul trecut la Stoicani, pe Cetăţuia neolitică şi în cimitirul hallstattian, se va lămuri după ce se va studia ceramica de tip Usatovo dela Stoicani. De asemenea, prin cercetările

---

27) Pentru marea frecvenţă de obiecte de silex dela Gorodsk şi Usatovo, cf. *T. S.* Passek, *op. cit.*, pag. 159 şi 191.

28) Pentru datarea fazei tripoliene târzii din U. R. S. S., vezi T. S. Passek, *op. cit.*, pag. 208 sqq. Autoarea bazându-se în special pe obiecte de aramă şi argint din mormintele etapei tripoliene târzii, din apropierea Mării Negre, provenite prin relaţiile de schimb, datează complexul Gorodsk-Usatovo la sfârşitul mileniului III sau mai precis la începutul mileniului II (2000—1700).

viitoare se va preciza poziţia cronologică a aspectului cultural Usatovo dela Folteşti şi Stoicani faţă de grupul mormintelor cu ocru de pe Cetăţuia dela Stoicani. In legătură cu aceasta, în Sudul U.R.S.S.-ului s'a ajuns la concluzia că cultura tripoliană de început şi mijlocie este contemporană ca faza înmormântărilor în gropi simple (yamy), iar cultura târzie, care ne preocupă în mod special aici, cu faza înmormântărilor în catacombe [29]. Credem, că lipsa morminte-

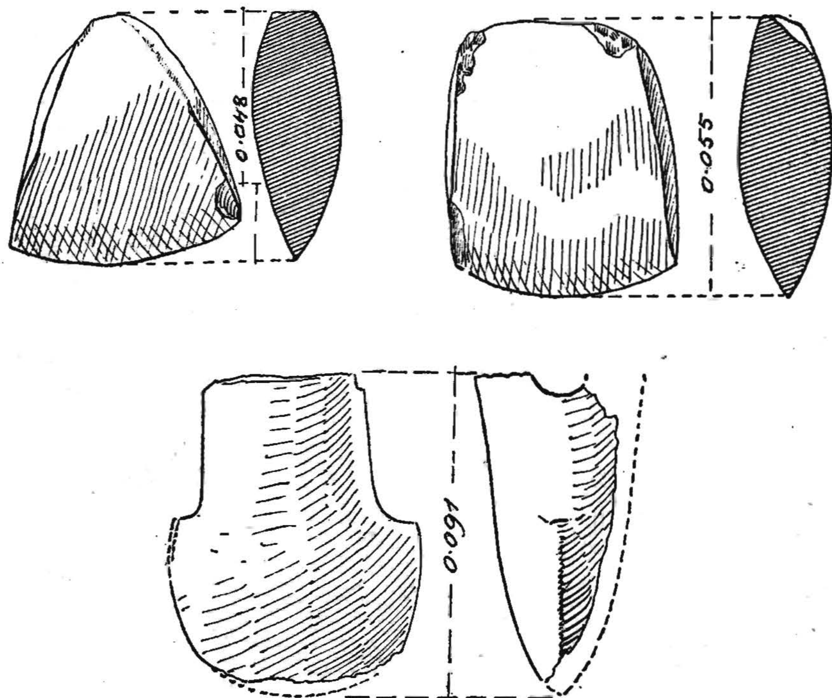

Fig. 8. — Topoare de piatră.

lor în catacombe la Stoicani nu poate constitui un argument împotriva contemporaneităţii cu aşezarea dela Folteşti, deoarece se cunosc cazuri, în care mormintele cu ocru din diferite regiuni, deşi se deosebesc după sistemul de construcţie, totuşi după inventar sunt contemporane [30]. Astfel, în unele regiuni se menţie înmormântarea în gropi mai mult, iar ceramica şi obiectele de podoabă aparţin fazei a doua, a catacombelor.

Din punct de vedere al evoluţiei sociale economice, în aşezarea dela Ruptura se reflectă prima mare diviziune socială a muncii: des-

---

29) T. S. Passek, *op. cit.*, pag. 215.

30) Cf. W. Gordon Childe, *Prehistory in the U. S. S. R. II. The copper age in South Russia, Man.* XLII, 1942, Nr. 1—97, pag. 130 sqq.

părțirea triburilor de păstori din masa celorlați barbari[31]). Legăturile dintre triburile pătrunse aici pe treapta mijlocie a barbariei din Sudul U.R.S.S.-ului și triburile locale se vor preciza mai bine cu

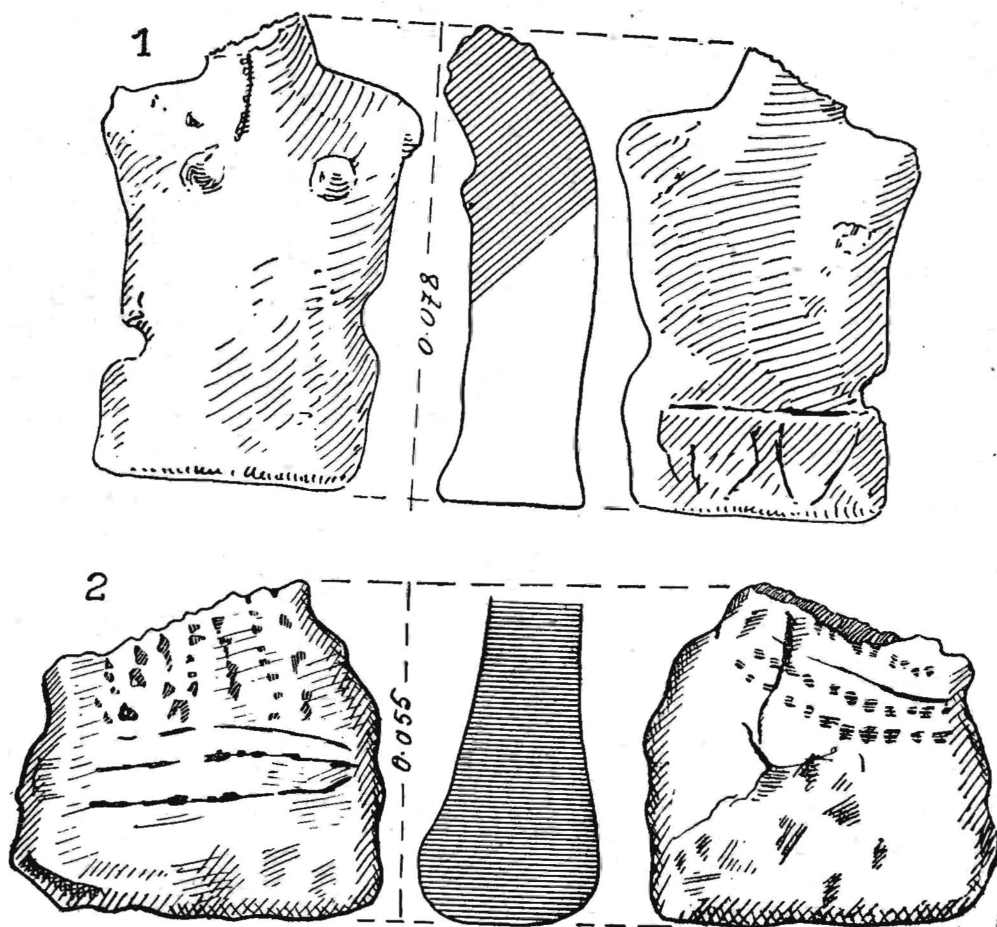

Fig. 9. — Idoli antropomorfi din lut ars.

prilejul cercetărilor viitoare. Atunci se va lămuri poziția celor câteva fragmente ceramice Gumelnița-Ariușd, care deocamdată par să aparțină unei locuiri mai vechi, cât și legăturile cu ceramica cunoscută sub numele de Gumelnița D, din ultimele depuneri ale așezărilor gumelnițene. De asemenea, tot atunci se va încerca să se lămurească și desvoltarea interioară a triburilor locale până la culturile Schneckenberg și Monteoru din epoca Bronzului. Relativ la această pro-

31) Pentru această diviziune socială a muncii vezi Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a Statului,* ed. II, Editura Partidului Comunist Român, 1948, p. 172. Pentru felul cum se reflectă ea în monumentele arheologice de pe teritoriul R. P. R., vezi D. Berciu, *Despre apariția și desvoltarea patriarhatului pe teritoriul R. P. R.,* în *Studii și cercetări de Istorie Veche,* anul I (1950), vol. p. 62 sqq.

blemă, prezintă o deosebită importanță cele câteva fragmente ceramice, descoperite recent la Foltești, provenind probabil dintr'un nivel de locuire mai nou, care pot fi puse în legătură cu culturile Schnekenberg și Monteoru din epoca Bronzului.

Prin cercetările recente dela Foltești s'a lărgit mult spre Vest aria de răspândire a culturii Usatovo [31']. Până la aceste descoperiri, cultura Usatovo se întindea spre Vest numai până la Nistru, pe care îl depășea doar în regiunea Limanului, la Șabalat [32]. Nu este exclus, ca prin săpăturile viitoare făcute de arheologii sovietici, să se găsească și alte așezări ale culturii Usatovo între Nistrul și Prutul inferior. Prin cercetările recente dn U.R.S.S., făcute de expediția moldovenească a Academiei de Științe U.R.S.S., în 1947, în așezarea dela Solonceni, de pe malul drept al Nistrului [33] și in cimitirul din Vâhvatinți (raionul Râbnița) de pe malul stâng al Nistrului [34] s'a extins mult numai spre Nord limita de răspândire a culturii Usatovo.

Pentru lămurirea problemelor pe care le-au pus cercetările din anul acesta, vor trebui continuate săpăturile dela Foltești până la epuizare, atât pe locul unde s'a săpat, cât și la Nord, unde pe înălțimile învecinate sunt indicii de locuire din aceiași vreme. De asemenea, va trebui să se cerceteze și o movilă din apropiere, depe dealul Hăboaia, de pe teritoriul comunei Stoicani, pentru a se stabili eventualele legături dintre acest aspect cultural din așezarea dela Foltești și înmormântările din movilă. Aceasta, cu atât mai mult, cu cât în 1949 s'au descoperit pe Cetățuia dela Stoicani 15 morminte din grupa înmormântărilor cu ocru. Cu acest prilej se va putea stabili eventual, dacă sunt deosebiri de ritual între înmormântările depe Cetățuie, unde se presupune numai că a fost o movilă care s'a aplatisat și înmormântările din movilă și în ce măsură, în această deosebire de ritual, se reflectă inegalitatea socială, ca la Usatovo, unde majoritatea populației era îngropată în morminte simple fără de movilă, iar șefii și pătura suprapusă în mormintele din movile cu cromlechuri de piatră [35]. Diferențierile sociale vor trebui urmărite cum se reflectă și în cuprinsul unei movile și în măsura posibilă, chiar în așezare. Pătura suprapusă s'a îngropat probabil în morminte centrale cu un inventar mai bogat. In așezare, s'ar putea ca anumite piese să fie în legătură cu această pătură, cum e cazul cu un fragment dintr'un topor de luptă de piatră cu tăișul semicircular, care a aparținut probabil unui șef de trib din așezarea dela Foltești.

M. Petrescu-Dâmbovița, I. Casan, C. Mateescu

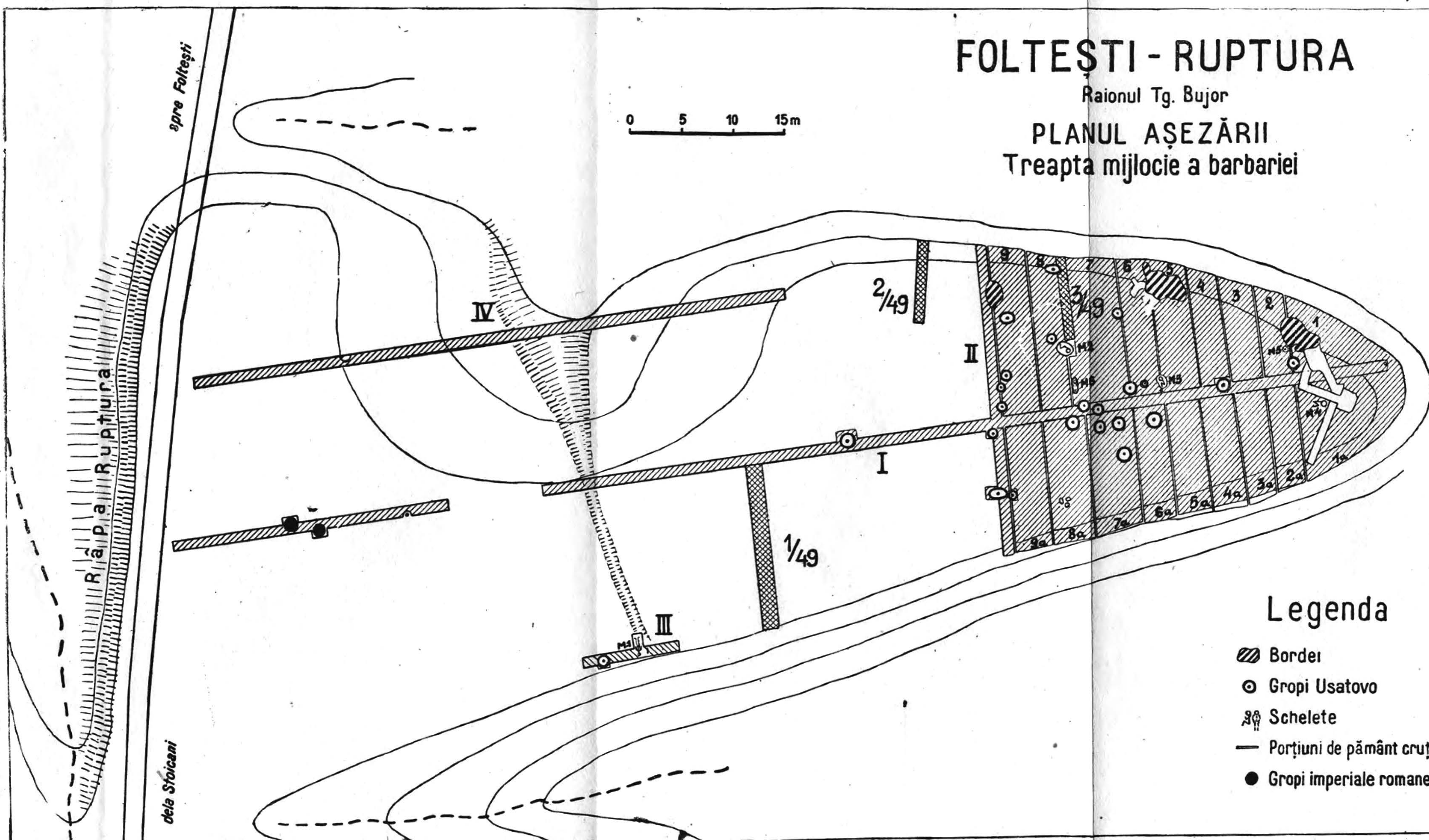
31') Cf. I. Nestor, *Probleme noi în legătură cu Neoliticul din R. P. R.*, p. 217., unde se accentuiază asupra semnificației extinderii spre Vest a culturii Usatovo atât în regiunea Galațului, cât și în câmpia Munteană și mai departe.

32) Vezi harta amintită din lucrarea lui T. S. Passek.

33) T. S. Passek, *Explorări arheologice în Moldova, în Kratkie Soobștenia, XXVI (1949), pag. 64.*

34) A. E. Alihova, *op. cit.*, p. 69 sqq.

35) Pentru Usatovo, Cf. T. S. Passek, *Periodizarea așezărilor tripoliene*, pag. 119, sqq.

FOLTEȘTI - RUPTURA
Raionul Tg. Bujor
PLANUL AȘEZĂRII
Treapta mijlocie a barbariei
0 5 10 15m
spre Foltești
dela Stoicani
Râpa Ruptura
IV
I
II
III
1/49
2/49
3/49
Legenda
Bordei
Gropi Usatovo
Schelete
Porțiuni de pământ crutate
Gropi imperiale romane

RAPORT
ASUPRA ACTIVITĂȚII ȘANTIERULUI ARHEOLOGIC RAST-DOLJ

I. SĂPĂTURILE DELA GRINDUL ȚIFARULUI

1. **Bogata așezare de pe treapta mijlocie a barbariei (epoca** neolitică), **situată pe Grindul Țifarului**, în stânga și în dreapta gârlei cu acelaș nume, programată pentru săpături în anul 1950, a fost descoperită de semnatarii acestui raport cu prilejul recunoașterilor și săpăturilor făcute anterior. Gârla Țifarului este una dintre vechile gârle de legătură între Dunăre și bălțile doljene, prin care — în timpul creșterii apelor — se alimentează bălțile cu apele Dunării și odată cu ele, în primăvară, năvălesc peștii. Lucrări de îndiguire pripite, făcute acum vreo 30 de ani, au astupat printr'un dig albia veche a Gârlei Țifarului, tăindu-i una nouă chiar peste grind. Dar aceste lucrări n'au putut rezista decât până în primăvara anului 1942, când zăporul format de ghețuri pe Dunăre, între Lom Palanca și Ostrovul lui Vană, a pricinuit creșterea și revărsarea apelor pe suprafețe întinse; spărgând digul pe o lungime de 84 m, apele și sloiurile au rupt din plin grindul pe care fusese așezarea preistorică, iar când s'au retras, au lăsat pe prundiș tone întregi de fragmente ceramice, oase și alte resturi de veche locuire.

In cursul lunii August 1943 am întreprins deci săpături restrânse de precizare, pe ambele maluri ale Gârlei Țifarului [1]). Rezultatele îndreptățeau programarea unor săpături mai ample, cu atât mai mult cu cât lucrările de reîndiguire prevăzute pentru 1951 vor distruge sau acoperi întreaga așezare preistorică, și deaceea Secția de Istorie și Filosofie a Academiei R. P. R. a programat, pentru începutul campaniei de lucru a anului 1950, săpăturile dela Rast.

2. In imediata vecinătate a Dunării (la cca 250 m de malul ei nordic), Grindul Țifarului oferea populațiilor din această regiune un dublu avantaj; în primul rând, fiind destul de înalt față de nivelul apelor din acea vreme, era neinundabil, și deci foarte indicat pentru locuire; în al doilea rând, se afla într'o regiune deosebit de bogată — care își hrănea locuitorii cu multă ușurință: scoici,

---

1) *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943*, Buc. 1943, pp. 84—85.

melci şi tot felul de plante pentru cules, peşti, păsări şi sălbătăciuni pentru vânat, teren moale pentru agricultură primitivă, păduri bogate, precum şi păşuni grase pentru vite mari şi mici. Nu e deci de mirare că, dealungul mileniilor, acest grind a atras pe oameni, îndemându-i să se aşeze aci pentru o viaţă sedentară.

3. Săpăturile din 1943 ne arătaseră că, pe grind, se găseau resturile suprapuse a două aşezări neolitice, constituind două straturi bogate de depuneri arheologice, precum şi alte resturi sporadice mai noi. Pentru precizarea mai amplă a diferitelor culturi ce s'au succedat pe acest loc, planul nostru ininţial pentru campania din Mai—Iunie 1950 prevăzuse săpături chiar pe malul Gârlei Ţifarului, pe de o parte pentru a putea avea în permanenţă un control stratigrafic în malul însuşi al apei, şi în al doilea rând pentru a simplifica şi uşura mult transportarea pământului. Din păcate însă, acest plan, întocmit la Bucureşti pe baza situaţiei din 1943, nu mai corespundea situaţiei actuale: într'adevăr, acolo unde fuseseră dune sterpe de nisip — deci teren foarte potrivit pentru săpături, — crescuse acum o pădure deasă şi viguroasă, care îşi înfigea rădăcinile la mai bine de un metru în pământ. Deaceea a trebuit să săpăm la o distanţă de câteva zeci de metri de malul Gârlei, chiar lângă digul amintit, pe singura porţiune a grindului rămasă neîmpădurită şi care nu fusese nici scormonită de gropile de unde se scosese pământ pentru construirea digului.

Săpăturile din 1950 —dela 15 Mai la 20 Iunie — au dat la iveală două straturi neolitice, aparţinând amândouă culturii materiale de tip Vinca-Turdaş, şi resturi sporadice din epoca bronzului (culturile Coţofeni, Verbicioara şi Cârna), toate de pe treapta de mijloc a barbariei; un bordei, trei morminte şi diferite resturi ceramice din epoca Latène — treapta superioară a barbariei; foarte puţine resturi din epoca sclavagistă, un bordei şi ceramică din perioada prefeudală şi, în sfârşit, bordee şi olărie românească probabil din sec. XVIII. Vom trece deci în revistă, pe scurt, aceste descoperiri.

4. Treapta de mijloc a barbariei. A) Epoca neolitică. a) Cele mai vechi resturi arheologice descoperite pe Grindul Ţifarului sunt acelea constituite printr'un strat de bază, din neolitic; nu s'a găsit nici un element care să îndreptăţească ipoteza că grindul ar fi fost locuit în paleolitic. Prima aşezare de aci s'a stabilit pe un grind de nisip eolian, împădurit, cu un orizont de pământ vegetal slab evidenţiat. Petele de arsură pe nivelul solului viu preistoric şi intrândurile în formă de gropi cu diametrul de câteva zeci de centimetri, conţinând pământ viu ars (locurile buturugilor unei păduri incendiate), dovedesc categoric că aci a fost o pădure defrişată prin ardere — adică o **jarişte**, potrivit terminologiei populare româneşti. Locuinţele acestui strat erau bordeie în gropi ovale, pe marginea unei mici gârle de inundaţie, care făcea, acum vreo cinci mii de ani, legătura între Dunăre şi bălţi şi al cărui traseu a putut fi urmărit pe câţiva metri. In afară de folosirea tuturor resurselor naturale ale bogatei regiuni înconjurătoare (cules, pescuit, vânat), începutul de solificare a dunei de nisip oferea un teren uşor de lu-

crat pentru agricultura primitivă, întemeiată pe cultivarea grâului. Pe de altă parte, pășunile bogate din împrejurimi — pentru rumegătoare — și hrana abundentă pe care o găseau porcii în bălți și în păduri, au dus la o desvoltare timpurie și amplă a creșterii vitelor. Uneltele de producție sunt numai în mică măsură din piatră cioplită (cuțite și răzătoare de silex) și în mare măsură din piatră lustruită (topoare, dălți); nu lipsesc nici acelea din os și din corn de cerb (sule și răzuitoare). Ceramica acestui strat cuprinde

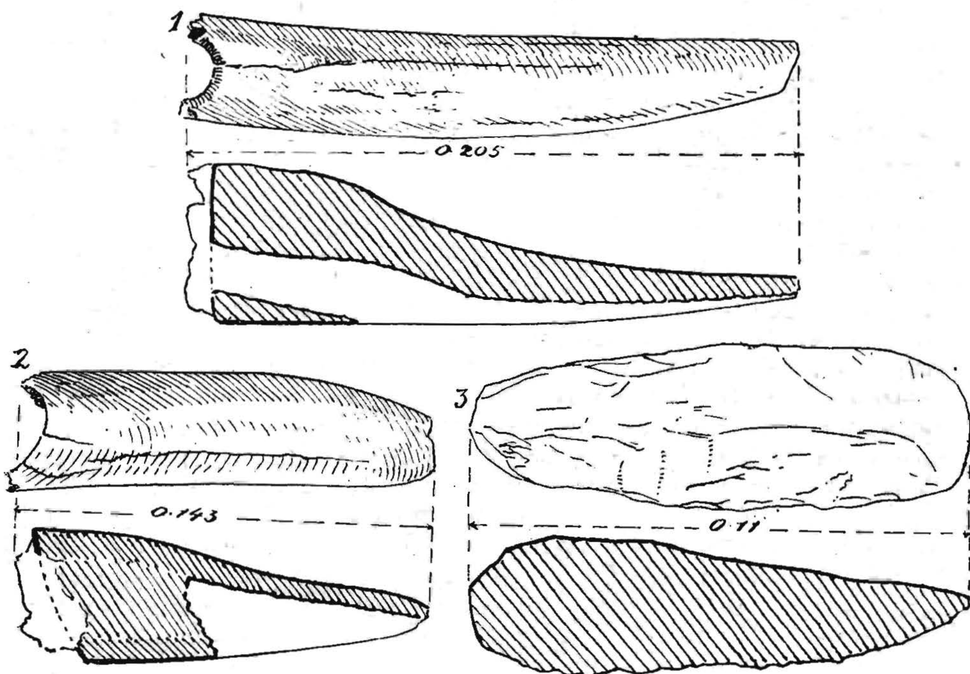

Fig. 1. — Nr. 1—2. Două „râmocuri" din corn de cerb, pentru plug primitiv; nr. 3. „râmoc" de piatră.

în general două categorii: una cenușie (dar uneori și roșcată), din pastă foarte fină, lustruită cu îngrijire, având ca forme în special strachinile cu pereții arcuiți, iar drept ornamente pliseurile foarte fine, alături de unele incizii; a doua e din pastă mai primitivă, cu pietricele. Ansamblul ceramicei ne duce spre cultura Vinca-Turdaș, dar există și unele elemente care se leagă de cultura materială recent identificată în stratul Verbicioara I. Idolii anthropomorfi, cu ornamente incizate spiralo-meandrice, dovedesc aceleași legături cu Vinca. Socotim însă că ar fi preferabil ca acest aspect al culturii materiale neolitice din Oltenia să poarte numele de Rast I, tocmai pentru ca numele ei să fie mai strâns legat de realitățile din această provincie.

b) In stratul neolitic superior, locuințele au fost construite deasupra solului, având pereți din bârne masive de lemn acoperite cu

un strat gros de lut. Starea de răvășire a acestor dărâmături nu ne-a îngăduit să precizăm forma și dimensiunile lor, dar este sigur că erau destul de mari și de formă rectangulară. Lângă locuințe s'au găsit gropi mari, pline cu tot felul de resturi, care din păcate, în multe locuri, au răvășit depunerile arheologice anterioare. Principala ocupație a locuitorilor așezării de pe Grind era desigur tot agricultura, care a luat un simțitor avânt, datorită perfecționării uneltelor de producție: Săpăliga primitivă se transformă acum într'un **râmoc** pentru plugul primitiv. Două exemplare de corn de cerb (fig. 1/1-2) și unul de piatră (fig. 1/3), descoperite în săpăturile noastre, sunt concludente și deschid noi posibilități pentru reconstituirea acestor unelte. Dar și creșterea vitelor ia proporții, importanța ei lăsând cu totul în umbră preocupările culesului și ale vânatului. Intr'adevăr, proporția oaselor de animale domestice descoperite reprezintă 91,2% față de numai 8,8% oase de animale sălbatice. Principalele specii erau: cornutele mari — boul, în special **bos (taurus) europaeus brachyceros,** în proporție de 42,43%; cornutele mici — oaia **(ovis aries)** și capra **(capra domestica),** 36,28%, și porcul **(sus scropha),** cu 18%. Numărul mic al oaselor de câini — abia 2,28% — nu trebue să ne facă să credem că aceasta ar fi fost proporția reală a acestor animale, deoarece craniile întregi descoperite dovedesc că ele nu erau întrebuințate pentru hrană, și ca atare nu ne putem aștepta să găsim multe oase de câini în preajma locuințelor. In raport cu creșterea vitelor, importanța vânatului pentru procurarea hranei este cu totul secundară, proporția de 8,8% mai sus indicată nereprezentând cifra reală, deoarece în calcul au intrat și coarnele de cerb **(cervus elaphus),** dintre care unele au fost desigur culese din pădure ca materie primă pentru unelte [2]).

Și în celelalte domenii uneltele de producție se perfecționează, ajungându-se la inventarea unei foarte ingenioase suveici (iglă) de os pentru împletitul plaselor de prins pești (fig. 2/1). Numărul topoarelor găurite sporește, îmbunătățindu-se astfel posibilitatea de înmănușare a acestor unelte — întrebuințate dealtfel și ca arme — și sporindu-se astfel randamentul muncii.

Ceramica deține, ca și mai înainte, acelaș rol precumpănitor printre resturile descoperite, și în general se poate vorbi despre aceleași categorii ca și în stratul precedent. Până la curățirea și restaurarea întregului material ceramic, notăm numai impresia că specia fină cenusie nu mai este atât de bine reprezentată ca în stratul de bază. Unele ornamente meandrice incizate au legături directe cu cultura Tisa I. In ceea ce privește plastica, în afară de descoperirea unui număr important de figurine anthropomorfe de acelaș tip cu acelea din stratul de bază (fig. 3) — și care se leagă direct de plastica dela Vinca și dela Podporani (Iugoslavia) și, într'o mai mică măsură, de aceea dela Turdaș, e de remarcat lipsa totală a figuri-

---

[2]) In legătură cu cele de mai sus, trebue precizat că procentele și determinările au fost obținute pe ansamblul resturilor osteologice descoperite în cele două straturi neolitice, rămânând să încercăm ulterior stabilirea proporțiilor pentru fiecare strat în parte.

nelor de animale, ceea ce dovedește tocmai un stadiu înaintat al creșterii vitelor, când nu se mai simțea nevoia unor practici magice pentru conservarea și înmulțirea turmelor. Acesta este și el un fapt

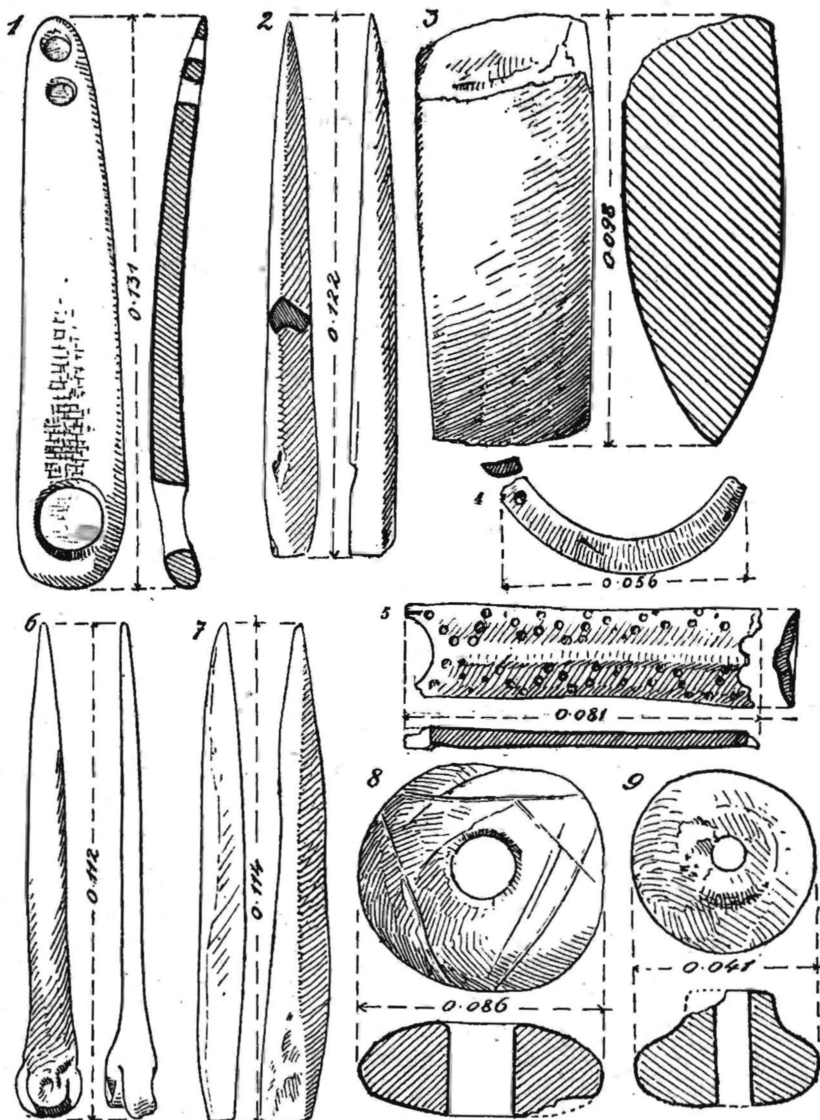

Fig. 2. — Nr. 1, suveică de os; nr. 2 și 6—7, sule de os; Nr. 3, topor de piatră lustruită; nr. 4—5, obiecte de os; nr. 8, greutate de lut, pentru războiul de țesut; nr. 9, fusaiolă de lut.

care ne duce la concluzia că figurinele feminine trebue considerate mai de grabă ca reprezentând un cult al fecundității și implicit al maternității, desigur de tradiție matriarhală, fără să mai indice pentru epoca aceasta și o organizare socială matriarhală, căci e

probabil că această veche orânduire se destrămase și straturile neolitice dela Rast datează dela începutul patriarhatului.

In sfârșit, problema cronologică poate fi numai atinsă aci: este probabil că nu greșim socotind că primul strat neolitic trebue datat aproximativ la mijlocul mileniului III î. e. n., în timp ce celălalt strat poate fi plasat în prima parte a celei de a doua jumătăți a aceluiaș mileniu. Semnalăm în treacăt, tot aci, prezența unor fragmente ceramice care par a aparține culturii materiale de tip Sălcuța, dar această impresie trebue verificată după curățirea materialului

c) Epoca bronzului, deși reprezentată printr'o serie de descoperiri, n'a lăsat însă urme atât de cuprinzătoare încât să alcătuiască straturi compacte de dărâmături și de obiecte din acea vreme, ci numai resturi sporadice, descoperite întotdeauna în păturile superioare ale Grindului Țifarului și niciodată amestecate cu resturile celui mai vechi strat neolitic de aci. Fragmentele ceramice din epoca bronzului reprezintă trei culturi materiale diferite și acoperă, în linii generale, o bună parte din mileniul II î. e. n. Astfel, s'au găsit fragmente ceramice caracteristice pentru cultura materială de tip Coțofeni, de la începutul epocii bronzului (cca 1700 î. e. n.), apoi altele care indică aceeasi cultură materială ca aceea din stratul epocii bronzului dela Verbicioara, și în sfârșit două-trei văscioare și câteva fragmente de tip Cârna — așa numita cultură a câmpurilor de urne din a doua jumătate a aceluiaș mileniu. Nu este exclus ca într'un anumit punct al grindului să fi existat un cimitir din această vreme, însă el n'a putut fi identificat; s'ar putea dealtfel ca locul acestui cimitir să fi fost chiar în porțiunea distrusă de actualul traseu al Gârlei Țifarului, care în unele puncte are peste 80 m lățime. Oricum, ni se pare cu totul îndreptățită concluzia că, în repetate rânduri, în cursul mileniului II î. e. n., acest grind a fost folosit pentru așezări vremelnice sau pentru locuința de veci a celor morți.

5. Treapta superioară a barbariei. Dimpotrivă, în ceea ce privește mileniului următor (I î. e. n.), nu avem dovezi de locuire omenească pe Grindul Țifarului decât din cea de a doua jumătate a lui. Săpăturile noastre din 1943 dăduseră la iveală o serie de fragmente ceramice Latène; în cursul campaniei din 1950, descoperind un bordei dreptunghiular din epoca Latène, precum și câteva gropi de bucate (?) din acea vreme, alături de ceramică lucrată cu mâna, dar indiscutabil din această epocă, nu mai avem dece să ne îndoim că și în această vreme Grindul a atras din nou pe oameni, prin poziția lui ferită de inundațiile Dunării și atât de bogată în posibilități de hrană. O fibulă de bronz descoperită chiar în bordei îl datează în jurul anului 300 î. e. n. Tot din aceeași epocă sunt și trei morminte de incinerație, descoperite în vecinătatea bordeiului. Numai într'un singur caz inventarul mormântului s'a păstrat complet: o oală cu oscioarele calcinate ale mortului, având mai mult sau mai puțin deasupra ei, dar foarte puțin mai la o parte, o lance de fier îndoită, un cuțit-sabie curbă de fier, tot îndoită, și fragmente din teaca de fier

a acesteia din urmă. De notat că „urna" cu oscioarele mortului nu este un vas din această perioadă, ci un vas neolitic, găsit desigur atunci când oamenii epocii fierului și-au săpat bordeiele, gropile de bucate sau chiar gropile de morminte, și folosit din nou, de data aceasta pentru un rost funerar. Inventariul celorlalte două morminte se compune numai din arme de fier: unul cuprinde o lance îndoită și o sabie-cuțit curb, tot îndoită, iar ultimul o sabie de

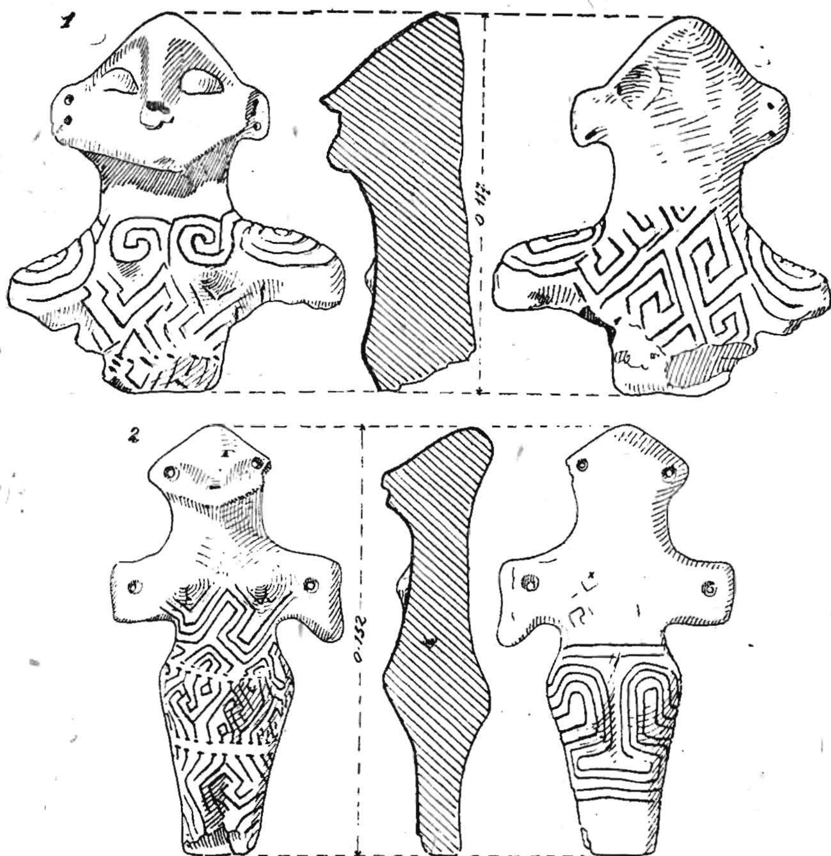

Fig. 3. — Figurine de lut ars.

acelaș tip, de asemenea îndoită, și teaca respectivă. Bănuind că s'ar putea să fi fost în locul acela un cimitir mai întins, am făcut o serie de sondagii în preajmă, care ne-au arătat însă că nu e vorba de un cimitir propriu-zis, ci numai de câteva morminte izolate. Dacă informațiile de care dispunem sunt complete, atunci este prima dată când săbiile curbe de tip dacic și illyric sunt îndoite ritual, după ritul celtic — fapt care poate indica fie origina celtică a populației așezată pe Grindul Țifarului în a doua epocă a fierului, fie dimpo-

trivă adoptarea unui rit străin de către localnicii daci. Ţinând seama de împrejurarea că îndoirea aceasta rituală se constată în toate cele trei morminte descoperite la Rast, ca şi de forma lată a „frunzelor" lănciilor, înclinăm să credem că ar putea fi vorba de o populaţie celtică. Nici fibula mai sus amintită, ea însăşi de tip celtic, nu contrazice această concluzie.

6. Epoca sclavagistă este mult mai slab reprezentată. Dintre puţinele resturi din vremea stăpânirii romane la N de Dunăre, menţionăm o fibulă de bronz, databilă în sec. III al e. n., care desigur nu trebue să indice neapărat prezenţa unor Romani în acest punct al Dunării, ci numai prezenţa pe Grind, în această epocă, a unor localnici care adoptaseră obiectele de podoabă ale stăpânitorilor.

7. In sfârşit, şi perioada prefeudală este reprezentată în descoperirile făcute anul acesta la Rast: Un bordei, aproximativ rectangular, având şi o groapă lângă el, conţinea multe fragmente ceramice, de pastă, forme şi ornamente (în special „valuri" incizate) caracteristice pentru olăria de „tip slav" a acestor vremuri. Descoperirea aceasta n'a constituit de altfel o surpriză pentru noi, deoarece în cursul cercetărilor anterioare am identificat o serie de puncte cu asemenea ceramică — de factură uneori mai îngrijită, dar alteori primitivă — în întreaga regiune a bălţilor doljene ale Dunării. Şi preferăm să repetăm un fapt banal, decât să nu-l menţionăm, spunând că nici o altă regiune nu putea oferi un adăpost mai bun şi posibilităţi mai lesnicioase de trai în vremurile turburi ale epocii pre-feudale, decât regiunea bălţilor Dunării, cu pădurile şi desişurile ei inaccesbile pentru străinii care nu cunoşteau potecile, vadurile şi în general locurile acestea.

8. Continuând expunerea sumară a constatărilor noastre, amintim că acelaş Grind al Ţifarului a fost sălaş de bordee româneşti prin sec. XVIII, judecând după cele două bordeie identificate de noi şi conţinând olărie de „Oboga". De altfel este şi firesc să fie aşa, dacă ţinem seama de faptul că satul Rast (forma corectă e **Rastu'**) îşi avea mai înainte vatra în regiunea de baltă propriu-zisă, nu la marginea ei nordică, unde se află acum. Şi nu credem că depăşim cadrul acestui raport, dacă amintim că numele satului a suferit dealungul veacurilor o serie de transformări, care ne duc înapoi până în sec. XIV. Numit **Hrisomuniţii** în documentele lui Dan I, îl găsim **Hârsomunţii** la Mircea cel Bătrân. Cancelariile Domnilor Dan II, Vlad Dracul şi Radu folosesc denumirea **„Hârsova"** sau **Hrâsova,** care devine **Hrăsteani** pe vremea lui Radu Mihnea şi Şerban, — **Hrăsteni** la Mihai Viteazul şi la Radu dela Afumaţi, **Hreastul** în timpul lui Duca Vodă şi, dintr'o dată, într'o hotărnicie de după 1800, aflăm că satul se cheamă **„Rastul** ce i-au zis **Hreastul".**

Ce altă dovadă mai bună de continuitate dealungul a aproape cinci milenii, decât această prezentare sumară a descoperirilor făcute în săpăturile dela Rast şi completarea lor cu ceea ce spun documentele?

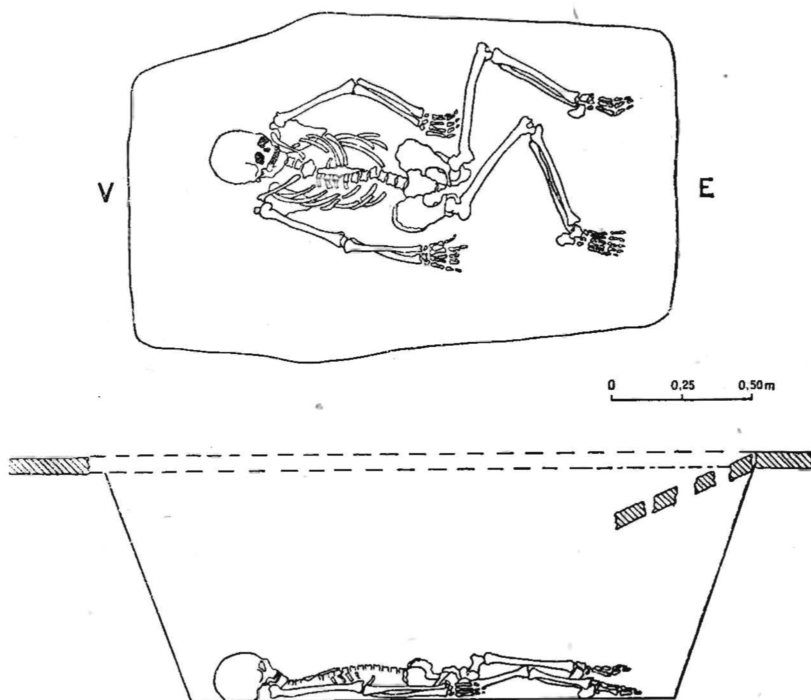
II. CIMITIRUL TUMULAR DE PE ISLAZUL COMUNELOR RAST ȘI SEACA DE CÂMP

Al doilea obiectiv urmărit de colectivul nostru a fost obținerea unor date mai precise asupra caracterului și epocii cimitirului tumular de pe islazul comunelor Rast și Seaca de Câmp. In acets scop, în ultima săptămână de lucru la Rast, concomitent cu operațiunile de încheiere a activității la Gârla Țifarului, s'au săpat două movile de pe islazul comunei Rast, la VNN de sat: Măgura Barbului, înaltă de aproape 4 m, și o altă movilă (numită de noi „movila Nr. 2") la cca 500 m spre ESE de prima și la cca 180 m la V de cea mai mare movilă din această porțiune a islazului, numită Măgura Mândrei. Aceste movile fac parte dintr'un mare cimitir tumular descoperit de noi în anul 1942, care se întindea dela marginea de SE a satului Seaca de Câmp până dincolo de limita răsăriteană a teritoriului comunei Rast, spre satul Negoiu [3]). Multe zeci, dacă nu chiar peste o sută de movile de mărimi diferite, sunt răspândite pe o suprafață întinsă, poate peste 10 km lungime în linie dreaptă, fiind însă în special grupate între satele Seaca de Câmp și Rast. Cele două movile săpate anul acesta confirmă și amplifică rezultatele obținute prin săpăturile noastre din anul 1942.

Intr'adevăr — ca deobicei dealtfel — fiecare movilă este un monument funerar ridicat deasupra unui mormânt central, săpat în solul epocii respective. In afară de acesta, s'au descoperit în porțiunea săpată din Măgura Barbului încă patru morminte, înmormântări secundare (pl. I), destul de superficiale, iar în movila cea mică (Nr. 2) resturile răvășite de gropi recente ale scheletului din alt mormânt. In toate mormintele se află câte un schelet așezat pe spate, cu capul spre V și picioarele spre E (privirea fiind deci îndreptată spre E), cu mâinile întinse dealungul corpului, dar puțin îndoite la cot, și cu picioarele strânse cu genunchii în sus, — deci înmormântări pe spate în poziție chircită, așa cum constatasem în 1942 în cele două mici movile săpate la Seaca de Câmp. Toate scheletele purtau urme de ocru roșu, uneori în mare cantitate, așa încât ele se încadrează în marea grupă a mormintelor cu ocru. Pe de altă parte, am putut preciza nu numai forma și dimensiunile gropilor mormintelor centrale din ambele movile (gropi aproape dreptunghiulare, cu pereții piezișі, așa încât fundul are o suprafață mai mică decât deschiderea gropii), dar și faptul că mormântul principal din Măgura Barbului era acoperit cu bârne groase de lemn. Resturile putrezite ale acestor bârne de deasupra gropii permit o reconstituire perfectă a întregului mormânt, fără a mai lăsa loc pentru elemente ipotetice (fig. 4). Dealtfel credem că și mormântul central din movila Nr. 2, unde nu s'au putut observa resturile lemnăriei, a putut fi acoperit în acelaș fel. Cum însă această movilă e mult mai joasă și teșită, apa de ploae s'a putut infiltra în mai mare cantitate în decursul mileniilor, așa încât lemnăria a putrezit

3) *Raport asupra activității științifice a Muzeului Național de Antichități în anii 1942 și 1943,* pp. 39—43.

fără să lase urme; dimpotrivă, stratul de peste 3,50 m de pământ clădit deasupra mormântului central din Măgura Barbului a oprit în mare măsură aceste infiltrații și deaceea s'au mai putut găsi resturile, — putrezite, dar absolut concludente — ale unui număr de bârne așezate orizontal deasupra gropii, în lungul ei. Greutatea pământului frângând cu timpul grinzile (pe măsură ce putrezeau), acestea n'au putut împiedica în cele din urmă pătrunderea pământului în groapă. In acest fel picioarele morților au fost deplasate din poziția inițială: Intr'adevăr, oasele picioarelor scheletului din Măgura Barbului au fost răsturnate spre stânga, iar ale scheletului

RAST - Mormântul central din Măgura Barbului

Fig. 4.

din movila Nr. 2 au fost larg desfăcute în dreapta și stânga. Nu încape însă nici o îndoială că poziția originală era aceea cu genunchii ridicați în sus și alăturați, fapt care rezultă în primul rând din poziția întinsă pe spate a trunchiurilor corpurilor.

Din păcate, nici unul dintre scheletele descoperite în cele două movile săpate anul acesta nu avea lângă el nici cel mai mic obiect, așa încât încadrarea în chip mai precis a acestor morminte tumulare nu e încă sigură. Trebue menționat însă că, în Măgura Barbului, în toată porțiunea săpată de noi, au fost descoperite la diferite adâncimi — și chiar pe linia orizontului solului preistoric — foarte

multe fragmente ceramice aparținând în chip sigur culturii materiale de tip Coțofeni, dela începutul epocii bronzului (jumătatea a doua a treptei mijlocii a barbariei, cca 1.700 sau chiar mai târziu, î. e. n.).

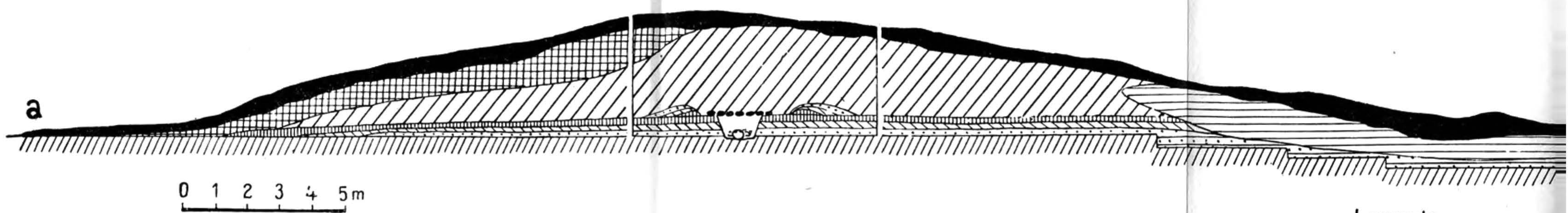
Aceste descoperiri ceramice limitează la două numărul ipotezelor ce pot fi formulate în ceea ce privește data mormintelor. Intr'adevăr, dacă ceramica de tip Coțofeni era folosită chiar de acei care au ridicat mormintele tumulare pentru morții lor, atunci acestea n'ar putea fi decât contemporane cu ceramica respectivă. Dacă însă fragmentele ceramice din pământul de umplutură se aflau în acest pământ pe locurile de unde s'a scos pământul, atunci este posibil să socotim movilele — și deci și înmormântările respective cu ocru — posterioare ceramicei de tip Coțofeni. Dar, deoarece ne-am putut da seama la fața locului că pământul de umplutură a fost scos chiar din imediata vecinătate a movilelor, iar pe terenul acesta nu se găsesc resturi ceramice de tip Coțofeni, se pare că va trebui să înclinăm pentru ipoteza contemporaneității mormintelor cu această cultură materială dela începutul epocii bronzului. O precizare în acest sens va putea fi adusă printr'o cercetare mai cuprinzătoare a acestui cimitir tumular, deoarece el pune probleme deosebit de importante cu privire la populația care a rdicat asemenea monumente funerare, foarte probabil în legătură cu acelea din Sudul U.R.S.S. și cu acelea — mai puțin numeroase — dela noi din țară, fie descoperite mai de mult, fie cu prilejul săpăturilor recente (Stoicani-Galați și Glăvăneștii-Vechi Iași), ca și cu acelea din Bulgaria răsăriteană. Credem, dealtfel, că se poate afirma că însăși originea sistemului de morminte acoperite cu bârne de lemn și cu o întreagă movilă deasupra, trebue legată de populația stepelor pontice.

Iată dece nădăjduim să putem relua, într'unul din anii viitori, cercetările dela Rast, pe o scară mai întinsă.

C. S. Nicolăescu-Plopșor, V. Dumitrescu, N. Gostar, S. Barta, Ștefan Ștefănescu.

Profilul a-b al peretelui de Est

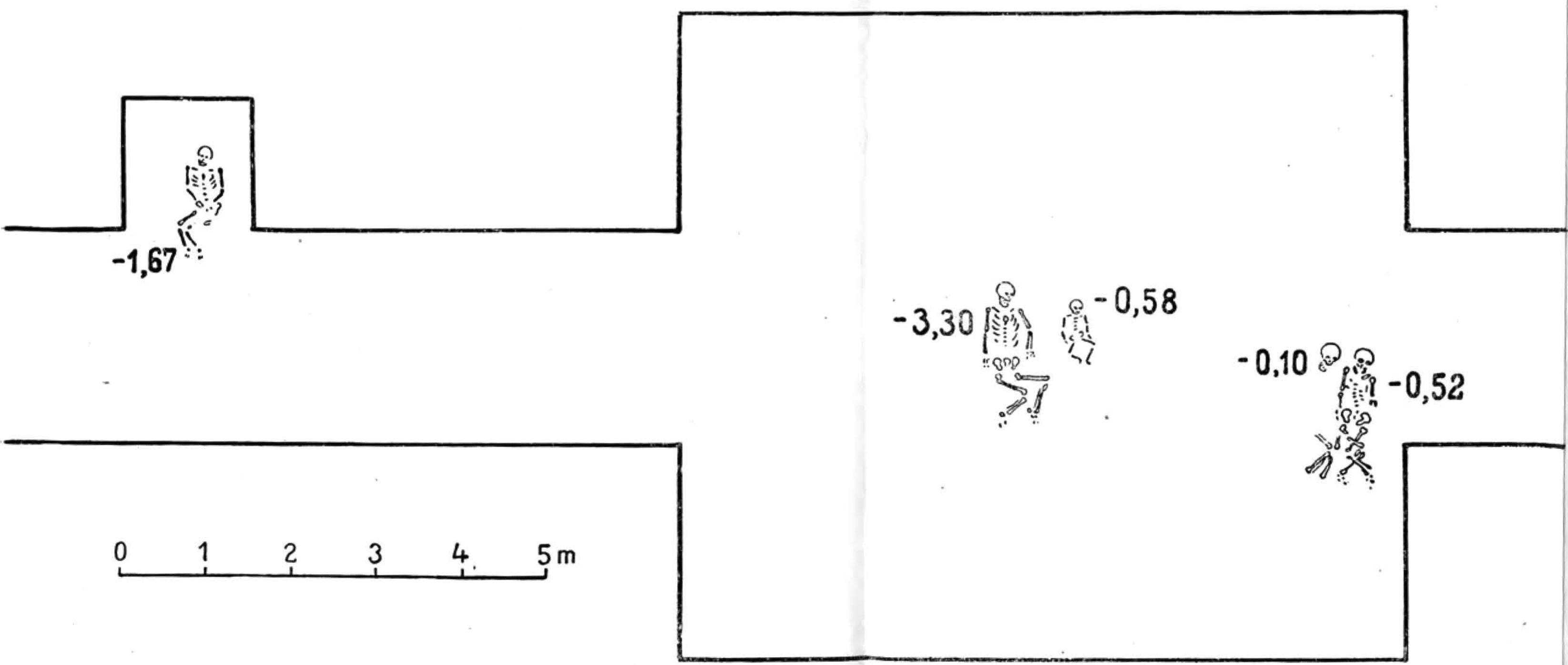
RAST - Măgura Barbului

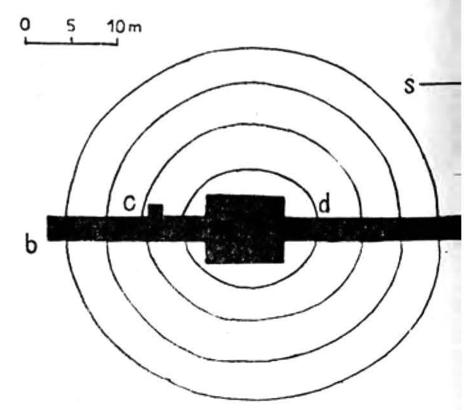
Legenda

- Pământ vegetal
- „ galben de umplu-
- „ negru „ „
- Pământ negru amesteca cu galben
- Solul vegetal pe care s'a ridicat movila
- Pământ cafeniu
- „ galben
- „ nesăpat

Partea centrală a săpăturii

PLANUL MOVILEI ȘI AL SĂPĂTUR

SĂPĂTURILE DELA CRISTEȘTI

Marea așezare daco-romană dela Cristești este situată pe malul stâng al Mureșului, la circa 6 km. Vest de Tg. Mureș. Nu departe de satul Cristești, Mureșul, care curge dinspre Vest, face un cot mare, îndreptându-se spre Sud-Vest. Tot terenul între mal și calea ferată care duce spre Războeni, pe o întindere de zeci de hectare, poartă urmele vechii așezări. In malul Mureșului, care pe alocuri ajunge până la 5—6 m înălțime, se văd urme de gropi, cioburi și pământ ars. In anii în care Mureșul vine mare, el rupe bucăți enorme din mal, scoțând la iveală diferite obiecte antice, pe care le strâng apoi locuitorii din sat.

Săpăturile pe care le-am executat la Cristești în vara anului 1950 au durat dela 19 Iunie până la 22 Iulie. Putem spune dela început că nu am găsit nici noi ca și alți cercetători, urmele unui castru și că suntem și noi de părere că avem de a face la Cristești cu o mare așezare civilă, cu un **vicus** daco-roman, care datează din sec. II și III ale erei noastre și care chiar dacă nu a fost locuit exclusiv de meșteșugari și lucrători-olari, a adăpostit desigur și o numeroasă populație băștinașă.

Motivul pentru care am întreprins săpăturile la Cristești a fost tocmai pentrucă am presupus că în această așezare trebue să fi locuit, pe lângă un număr oarecare de coloniști, și Daci, dintre cei care au fost supuși ocupației romane. Afară de aceasta am căutat să descoperim și urme datând dinainte de epoca sclavagistă, pe care le presupune atât M. Roska [1]) cât și Șt. Paulovics [2]). Nu am găsit aceste urme. Așezarea fiind așa de mare, s'ar putea totuși ca ele să existe, dar în alte porțiuni decât în cele săpate de noi.

Săpăturile din 1928, au scos la iveală pe lângă cuptoarele de ars

---

1) M. Roska in al său repertoriu preistoric al Transilvanie, Cluj, 1942, p. 163, citează după Marțian o așezare preistorică pe malul stâng al pâraului", ori Marțian vorbește de malul stâng al „râului", deci de așezarea noastră. Tot Roska vorbește de fragmente ceramice eneolitice, păstrate în Muzeul din Cluj. Celtul de bronz găsit la Cristești nu indică prezența unei așezări mai vechi. Foarfeca Latène, citată după Pârvan, ar putea fi romană. Fibula romană *(Getica,* p. 451 și fig. 255) nu e prezentată de Pârvan ca monument scitic ci ca un obiect de tradiție scitică. Afară de acestea, Roska mai amintește și un ciob de tip Turdaș, care s'ar găsi în Muzeul din Tg. Mureș.

2) *Dàcia keleti hatârvonala,* Cluj, 7946, pag. 85.

oale, un material ceramic extrem de bogat şi numeroase alte obiecte : opaiţe, monete, fibule şi diferite unelte de fier. Din nenorocire, aceste săpături nu au fost publicate în întregime. Nu posedăm asupra lor decât cele două rapoarte foarte scurte, datorite unul lui Ferenczi şi celălalt lui Filimon, în care nu se dă nici un indiciu stratigrafic şi nu e reprodus niciun obiect descoperit. E adevărat că materialul ,care se găseşte în Muzeul dela Tg. Mureş a fost pe urmă prezentat de Octavian Floca, dar în chip sumar şi cu foarte puţin material ilustrativ.

Am căutat deci să facem această nouă săpătură pentru a lămuri problemele care se pun în legătură cu stratigrafia aşezării şi pentru a achiziţiona un nou material arheologic, care să poată fi studiat în amănunţime.

Am săpat în acest scop trei şanţuri dealungul malului, între Mureş şi drumul de ţară, care duce spre Tg. Mureş, la distanţe mai mari unul de altul. Primul şanţ (A) perpendicular pe mal [3]) a avut dimensiunile de 10 x 2,80 m; al doilea (B) tot perpendicular pe mal [4]) de 15 x 3,50 m şi al treilea, la început paralel cu malul, [5]) de 10 x 4 m, a fost lărgit dela jumătatea sa, spre mal şi spre drum, până la aproape 14 m.

Am putut constata la Cristeşti două niveluri principale de locuire ale căror resturi sunt amestecat cu foarte mult pietriş, probabil aluvionar, şi care pot fi urmărite până la aprox. 1,60 m adâncime. Atât în şanţul B, cât şi în şanţul C, am găsit slabe urme ale unui zid primitiv, făcut din pietre plate nelucrate. (Astfel de urme de zid pomeneşte şi Ferenczi). In şanţul C s'au găsit însă şi urme de mortar, o piatră fragmentară sculptată şi o ţiglă mare de acoperit casele, dovedind că au existat şi clădiri mai importante.

Aşezarea dela Cristeşti se datează, prin monetele descoperite, în secolul II şi III al erei noastre. In săpătura noastră am găsit 17 monete, cea mai veche datând dela Traian, iar cea mai nouă dela Filip Arabul.

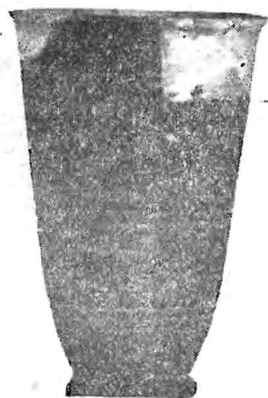
Se pare, deci, că aşezarea şi-a început existenţa imediat, după cotropirea Daciei de către Romani, poate chiar pe locul unui sat mai mic dacic şi a durat cel puţin până la eliberarea Daciei [6]).

Materialul ceramic descoperit la Cristeşti se împarte în două categorii: ceramică roşie şi ceramică cenuşie. Nu există nici o diferenţă stratigrafică între aceste două categorii. Ele au fost găsite amestecate în ambele niveluri, între care nu există nici o deosebire de material. Atât cuptoarele de olari, descoperite în 1928, cât şi cantitatea mare de ceramică descoperită la Cristeşti, ne arată că această ceramică a fost fabricată la faţa locului, lutul necesar găsindu-se în apropiere. Doar câteva fragmente de „terra sigillata" şi de sticlă fină, dovedesc că se importau unele produse de lux şi că se găseau,

---

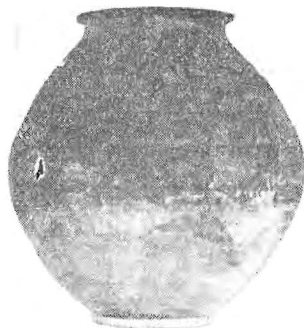
3) Pe terenul lui Toader Micu (Chiş).
4) Pe terenul lui Dionisie Csiki.
5) Pe terenul lui Ştefan Aszalos.
6) Se ştie că monetele dispar încă înainte de domnia lui Aurelian din cauza devalorizării lor treptate.

în consecință, și cetățeni mai înstăriți, aparținând desigur claselor exploatatoare.

Formele cele mai frecvente ale ceramicei sunt: strachina care apare în mai multe variante, cana cu o toartă și cana cu două toarte, precum și ulciorul. Ceramica cenușie, care apare în cantitate mult mai mică decât cea roșie, are ca formă principală o oală, mai mică sau mai mare, care se umflă la umeri și are buza puțin răsfrântă în afară. Această ceramică nu este ornamentată decât rareori și numai cu linii în jurul vasului. (Un singur fragment având ornamentul în val sub buză, a fost găsit în afară de săpătură).

Ceramică dela Cristești.

Importanţa ceramicei dela Cristeşti constă în primul rând în faptul că ea este o ceramică locală, care are multe forme derivate din tipurile de ceramică locală preromană, arătând astfel persistenţa unor elemente de cultură dacice în timpul stăpânirii romane. Acest lucru fusese observat atât de Ferenczi, cât şi de Filimon, care spune următoarele:„...rezultă că poporul autohton şi anume Dacii şi-au păstrat tradiţionalele lor elemente de cultură peste toate împrejurările, chiar şi cultura romană dovedindu-se insuficientă pentru transformarea psihică a acestui popor. Dacă cultura romană a putut să-şi înscrie drept rezultate sigure propagarea limbii printre autohtonii Daci, nu acelaş a fost rezultatul asupra altor elemente vitale, de cult familiar, etc. Cuptoarele cu întregul lor inventar ne aduc tocmai aceiaşi dovadă. Olarul a fost nevoit să facă două feluri de marfă: una pentru necesităţile locuitorilor care au adoptat cultura romană, Romani şi colonişti; iar alta pentru băştinaşii regiunii după pretenţiunile Latène-ului, adică tradiţiile strămoşeşti".

Această ceramică va dăinui apoi şi în epoca migraţiilor, iar forme derivate din ea până târziu în epoca feudală.

In afară de ceramică s'au mai descoperit diferite obiecte întregi sau fragmentare: opaiţe, ace de os, ace de bronz, o gemă, etc. Menţionăm un fragment de ţiglă având pe el ştampila AL BOS, care indică încă odată prezenţa Alei prime a Bosporenilor undeva aproape de Cristeşti.

Menţionăm şi un canal de scurgere format din cărămizi, care apare chiar în mal şi se pierde apoi în semănături, unde nu l-am mai putut urmări.

In concluzie putem spune că importanţa aşezării dela Cristeşti constă în natura acestei aşezări, ea nefiind nici un castru militar şi nici o aşezare urbană, ci o aşezare civilă rurală, în care se poate urmări viaţa localnicilor în timpul ocupaţiei romane. Chiar dacă admitem că a existat în apropiere castrul pe care astăzi nu-l mai găsim şi că aşezarea reprezintă restul **canabaelor** — care se ridicau în jurul unui castru şi care constau din prăvălii, ateliere şi alte instituţii necesare trupelor, nu trebuie să excludem prezenţa localnicilor, deoarece ştim că în jurul acestor canabae se aşezau şi localnici şi că ele se transformau cu timpul în sate mai mult sau mai puţin cuprinzătoare.

Nu vom contesta desigur nici prezenţa coloniştilor la Cristeşti. Numeroase monumente funerare, dintre care unele cu inscripţii, descoperite mai de mult [7]) ne arată că au trăit aici şi oameni mai înstăriţi, care îşi puteau permite să-şi pună la mormânt monumente de piatră costisitoare. Aceştia, desigur, nu făceau parte din pătura săracă a plugarilor şi meşteşugarilor daci, care acceptă unele elemente aduse de civilizaţia romană, dar trăesc în cea mai mare parte

---

7) Publicate de Paulovics, *op. cit*, p. 86 urm. Afirmaţia lui Paulovics că aceştia ar fi Celţi din Pannonia nu e convingătoare.

în forme de cultură tradiţionale, supuse unei evoluţii, dar prea puţin schimbate.

Acest tradiţionalism s'a observat până acuma în mai multe locuri în Dacia — şi ne referim mai ales la Ardeal — aşa de ex. în mormintele tumulare dela **Caşolţ**, în cimitirul minerilor dela **Zlatna**, în castrul roman dela **Breţcu**, în care găsim ceramică dacică — pe care o găsim şi la **Poiana-Tecuci** — încă în epoca romană. Ceramica dela Cristeşti în care vedem continuate forme preromane, din epoca Latène, lucrate chiar şi în tehnica şi în pasta roşie adoptată dela Romani, adaogă încă un inel la lanţul elementelor de cultură preromane, pe care le găsim în Dacia în timpul ocupaţiei romane.

Inainte de începerea săpăturilor dela Cristeşti s'au făcut cercetări în mai multe comune din jud. Mureş. Astfel pe teritoriul satului **Gorneşti**, în locul numit **Cserépcsür** — semnalat şi de Roska în Repertoriul său — am găsit fragmente ceramice din epoca hallstattiană. Fragmente ceramice din aceiaşi epocă am găsit şi la **Petelea**, la Pepiniera Statului şi pe terenul de alături al Bisericii ortodoxe. Menţionăm că movilele dela Petelea, semnalate de Roska, sunt de formaţie naturală şi nu conţin resturi arheologice. In cercetarea făcută la **Bandul-de-Câmpie**, am aflat că colecţia lui Sándor Pál — menţionată de Roska — nu mai există. La **Sâncrai**, pe dealul Pogányhegy citat de Roska după Marţian, care îl pune în legătură cu Dacii, am găsit numai fragmente ceramice, care datează din epoca feudală. In sfârşit, la **Sântioana**, lângă Cristeşti, s'a vizitat dealul **Pad**, la Nord de sat, pomenit şi acesta de Roska, pe care s'au cules fragmente ceramice atipice, care par a data din treapta mijlocie a barbariei.

Dorin Popescu, N. Covaciu, V. Popescu, I. Puşcaş.

DESPRE REZULTATELE CERCETĂRILOR INTREPRINSE DE ȘANTIERUL ARHEOLOGIC Sft. GHEORGHE-BREȚCU, 1950

Șantierul arheologic Sft. Gheorghe-Brețcu și-a început activitatea pe teren la 25 Iunie 1950 și lucrările au continuat fără întrerupere timp de trei luni, până la 25 Sept. acelaș an.

Ținutul Secuimii, în care șantierul și-a desfășurat activitatea, a fost puțin cercetat arheologic până acum. Cercetări de mai mare amploare au fost întreprinse, pentru prima dată în această parte a Republicii, în vara anului 1949, programate fiind de Secția de Istorie și Filosofie a Academiei R. P. R. Rezultatele obținute atunci au constituit cel mai promițător început de lămurire a ansamblului de probleme arheologice și istorice privind această regiune [1]).

Colectivului arheologic Sft. Gheroghe-Brețcu i-a revenit sarcina, în anul 1950, să continue cercetările începute, ținând seama de problemele puse în discuție și de rezultatele obținute anterior.

Scopul principal pe care și l-a propus colectivul nostru a fost cercetarea raporturilor dintre populația autohtonă, dacică, și reprezentanții stăpânirii romane, dealungul unei întregi porțiuni a graniței de Est a Daciei, atât înăuntrul provinciei, cât și în afara limitelor acesteia, unde locuiau triburile libere ale Dacilor. In strânsă legătură cu această temă prncipală, colectivul și-a îndreptat atenția spre cercetarea cât mai multor așezări omenești situate în apropierea punctelor alese pentru cercetări de mai mare extensiune, atât din timpurile premergătoare ale orânduirii comunei primitive, cât și posterioare, adică așezări care au dăinuit după retragerea aureliană până la începuturile feudalismului.

Ținând seama de tema principală pe care și-a fixat-o, dar și de varietatea problemelor anexe care trebuiau urmărite sau care se bănuiau că se vor ivi în cursul cercetărilor, dela început colectivul și-a limitat cercetările la o singură regiune, destul de vastă totuși cuprinsă între Pasul Oituzului, care face legătura cu Moldova, și dealul Firtoș, situat între cele două Târnave, în fața munților vulcanici ai Harghitei. In această regiune am ales patru puncte, care co-

---

1) Vezi Raportul preliminar în *Studii și Cercetări de Istorie Veche*, I, 1 (1950), p. 115—122.

respundeau cel mai bine scopului urmărit de noi, şi în jurul lor s'au concentrat toate cercetările noastre. Aceste puncte au fost:

1. **Breţcu,** raionul Tg. Secuiesc, regiunea Stalin, în faţa Pasului Oituz.

2. Oraşul **Sf. Gheorghe,** unde aveam în primul rând de continuat cercetările începute cu un an înainte la Bedehaza, cu urme de aşezări omeneşti durând dela începutul epocii barbariei, până târziu în sec. XIV e. n., deci privind şi perioada cotropirii romane, dar interesând în mare măsură şi pentru urmele slave, dela sfârşitul epocii prefeudale.

3. **Inlăceni-Firtoş,** raionul Odorhei, unde ni se ofereau două obiective, dealul Firtoş, cunoscut mai ales prin celebrul tezaur de monete romano-bizantine de aur, ieşit la iveală în 1831, dar şi prin alte descoperiri neverificate, şi castrul sclavagist roman, situat la poalele dealului Firtoş, pe teritoriul comunei Inlăceni, care atrăsese de mult atenţia arheologilor prin numeroase descoperiri de inscripţii şi alte monumente.

4. **Jigodin-Miercurea Ciuc,** unde aveam de verificat existenţa şi de stabilit caracterul celor trei aşa numite cetăţi dacice, mai de mult cunoscute şi discutate, dar necercetate prin săpături. Le-am socotit ca putând oferi cheia deslegării spinoasei probleme a cetăţilor dacice din Secuime.

In jurul acestor obiective principale alese ca sedii succesive ale şantierului, colectivul, neprecupeţind oboselile, a întreprins recunoaşteri şi la nevoie a executat sondagii în numeroase aşezări datând din epoca societăţii primitive până la începuturile evului mediu (vezi harta cercetărilor în fig. 1). In felul acesta s'a obţinut o imagine mai completă a mediului în care s'au desvoltat aşezările omeneşti supuse unor cercetări mai ample, privind tema principală a şantierului, şi s'au obţinut premizele unor cercetări viitoare.

Din însuşi programul de lucru, destul de amplu, al colectivului, a rezultat şi caracterul mobil al şantierului, nevoit să se mute de trei ori şi să lucreze uneori concomitent în mai multe puncte, pe lângă numeroasele recunoaşteri, care, împinse cât mai departe, s'au dovedit fructuoase.

Rezultatele obţinute sunt concrete şi multiple, totuşi ele nu epuizează tema luată în cercetare în toate aspectele ei. In unele locuri rezultatele obţinute se pot considera definitive şi satisfăcătoare, ca de pildă, la Breţcu, Bedehaza şi Inlăceni. In alte părţi, în schimb, cercetările nu se pot considera încheiate, fie pentrucă ele, din lipsă de timp, nu au putut primi extinderea cuvenită, fie pentrucă au nevoie de confirmare prin cercetări care să se execute în alte aşezări similare. Acesta este cazul aşezărilor dacice întărite dela Jigodin, unde rezultatele dobândite constitue doar un punct de plecare sigur pentru rezolvarea problemei cetăţilor dacice din Estul Daciei. E dela sine înţeles că recunoaşterile făcute în numeroase localităţi şi sondajiile executate nu a putut duce la concluzii definitive, totuşi ele au precizat existenţa mai multor aşezări omeneşti din toate perioadele istoriei vechi, unele deosebit de interesante, care merită să facă

obiectul unor cercetări viitoare. Intr'un singur caz cercetările au avut dela început un rezultat negativ și lucrările au fost sistate, pe dealul Firtoș.

In cele ce urmează vom prezenta sumar rezultatele în ordinea în care au fost întreprinse cerctările, grupate în jurul celor patru obiective principale. In cazul recunoașterilor se arată toate constatările făcute și nu se va mai reveni asupra lor în raportul definitiv.

Obiectivul principal în această regiune l-a constituit castrul

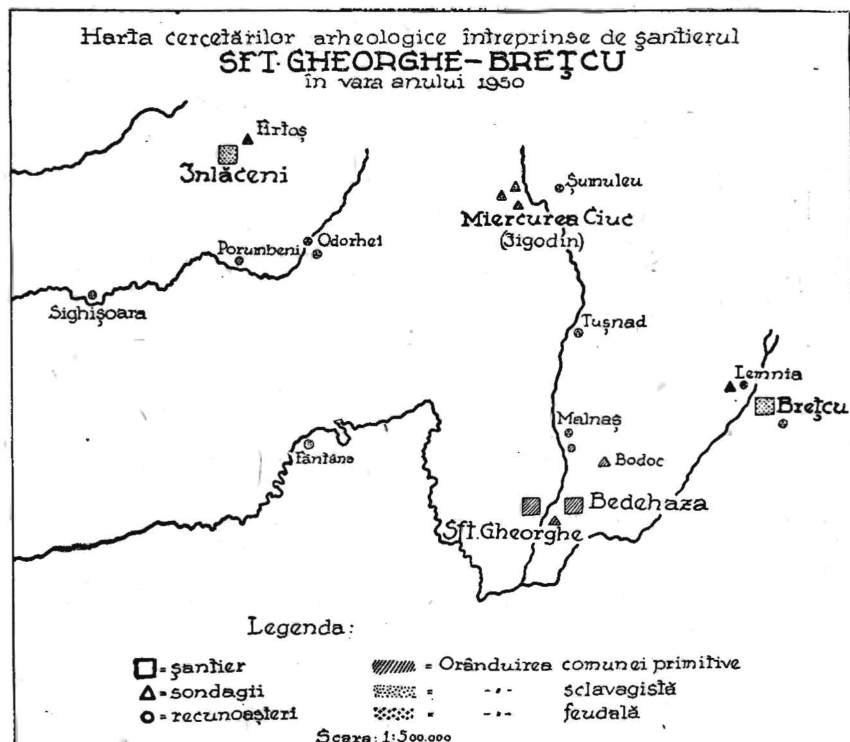

Fig. 1.

sclavagist roman situat la marginea de NE a satului Brețcu, pe o mică terasă, la poalele dealului Csere, deasupra luncii pârâului Brețcu, la stânga drumului care duce în Pasul Oituzului, acolo unde câmpia se strâmtează și se închide în fața munților.

Săpăturile din vara anului 1950 (25 Iunie până la 22 Iulie, cu o revenire între 17 și 22 Sept.) s'au extins asupra tuturor părților castrului. Mai întâi a fost cercetat în chip amănunțit sistemul de apărare, adică incinta fortificată, neabordată de săpăturile anterioare. [1])

1) Această lipsă a certurilor a permis lui Paulovics I., *Dácia keleti katárvonala* (Granița de Răsărit a Daciei). p. 78 sq., să vorbească mai degrabă de un castru de pământ, în genul fortificațiilor celtice, și cel mult de un sistem primitiv de trecere spre un lagăr de piatră.

In acest scop s'au executat patru secțiuni pe cele patru laturi ale castrului. De fiecare dată secțiunile au fost practicate până la solul virgin și pe toată lățimea sistemului defensiv. Pentru verificări și facilitarea măsurilor au fost practicate alte cinci secțiuni suplimentare, mai mici. Pe urmă au fost desvelite porțile de E și V, anume deschiderea și câte un bastion. Aceste porți rămăseseră neclarificate prin săpăturile anterioare, după cum rezultă din planul publicat și după cum se putea constata pe teren. La poarta de S s'a desvelit în întregime un bastion, iar la poarta de N s'au făcut verificări. Dintre bastioanele de colț, am deblocat pe cel NE, rămas mai neatins, și am făcut verificări la bastioanele NV și SE. In interior am executat mai multe secțiuni, în locul unde era de presupus pretoriul. Deasemenea la baie, înafara castrului, s'a făcut un mic sondaj de verificare.

Castrul are forma unui patrulater cu axa longitudinală orientată pe direcția N-S. Dimensiunile lui adevărate sunt 178×141 m, nu cele cunoscute în literatura arheologică de până acum, care sunt greșite [2]). El acopere o suprafață de 2½ ha. Apărarea lui exterioară era asigurată în primul rând de un zid puternic de piatră, care în starea actuală e păstrat până la înălțimea de 1,20—2 m, inclusiv baza, înfiptă în solul viu. Zidul e construit din piatră de carieră, nu prea rezistentă, scoasă din dealurile din apropiere [3]). Grosimea lui variază între 1—1,20 m. Fundamentul e mai lat cu 20 cm. Fața externă e destul de regulată și era tencuită, în timp ce fața internă e neregulată, cel puțin până la înălțimea păstrată, care era îmbrăcată de un val de pământ. Valul e alcătuit din pământ adus, destul de omogen, și lățimea lui variază între 4—6 m. In genere lățimea lui se menține în jurul a 4 m. pe laturile de E, S și V. Numai pe latura de N lățimea valului e mai mare, de 5—6 m. De fapt aici la Brețcu lățimea valului e condiționată de un al doilea zid interior, tot de piatră, cert constatat pe toate curtinele castrului. El merge paralel cu zidul exterior de incintă și unește bastioanele dela cele patru porți cu bastioanele din colțuri. Zidul acesta interior nu pare să fi fost sesizat în săpăturile anterioare. Baza lui se adâncește până la pământul viu pe laturile de V și N, în timpul ce pe laturile de S și E ea rămâne deasupra liniei bermei, înfiptă în valul de pământ. Zidul acesta interior nu se leagă organic de bastioane, și nu s'a putut stabili nicăiri vre-un zid de legătură, transversal, cu zidul de incintă. El a fost deci construit ulterior. Existența unui asemenea zid interior e un element nou în castrametația Daciei. Doar cu un an înainte, în cursul săpăturilor din 1949, un zid dublu a fost constatat și la un alt castru tot din Estul Daciei, în cel dela Hoghiz (raionul Racoș, regiunea

---

2) Em. Panaitescu, *Le limes dacique,* p. 11 dă dimensiunile 180×160 m., care au fost preluate de toți cercetătorii ulteriori. Mult mai aproape de adevăr sunt dimensiunile relatate de autorii mai vechi, 180×137 m. la A. Buday în *Dolgozatok-Travaux,* VII 1 (1916), p. 13—16 și 180×138,75 m. la Király P., *Dacia Provincia Augusti,* Nagybecskerek, 1893-1894, I, p. 422 și II, p. 15 și 40.

3) Astăzi asemenea piatră se exploatează de localnici în cariera dela poalele dealului numit Cetatea Fetii, situat în fața castrului, pe dreapta drumului care duce spre Pasul Oituzului.

Stalin), cu deosebirea că acolo zidul interior, în colțul E, unde el a putut fi mai bine precizat, e legat de zidul exterior prin ziduri transversale, care creiază mici compartimente [4]). Funcțiunea acestui al doilea zid era de a susține valul de pământ, de a-l consolida și de a-l opri să se nărulască [5]). Existența lui explică de altfel la Brețcu și conservarea în mai bune condițiuni decât în alte părți a valului de pământ. Pe valul de pământ se găsea așa numitul **drum de rond,** pe care luptau soldații pentru apărarea castrului. După anumite observații se pare că drumul de rond se întindea pe toată lățimea valului, adică pe tot spațiul dintre cele două ziduri. Numai pe latura de N situația e altfel, acolo drumul de rond fiind mai îngust, lăsând loc și unei pante spre interior, care se profilează în secțiunea executată de această lature. Inălțimea valului de pământ în starea lui actuală variază între 1,60—3,20 m, deasupra liniei bermei. Considerând înălțimea maximă a drumului de rond la 2,40 (după ce s'au scăzut dărâmăturile) și adăugând înălțimea normală a unui om, 1,70 m, obținem pentru zidul exterior al castrului înălțimea probabilă de 4,10 m, deasupra bermei.

In spatele zidului interior s'au instalat ateliere și barăci de lemn și lut. La 1,75—2,90 m spre interior urma un mic șanț, lat de cca. 1 m și adânc de 0,50 m, care servea probabil pentru scurgerea apelor de ploaie. Numai pe latura de N, îndată după zidul interior a fost constatată o **via sagularis,** lată de 3,30 m și acoperită cu un strat de pietriș mărunt, gros acum de 15 cm. Latura aceasta de N era cea mai ridicată, terenul fiind ușor înclinat spre S, așa că nu avea nevoie de un șanț de scurgere a apelor.

In exterior, în fața zidului a fost constatată mai întâi o **bermă,** lată de 1,30—2 m. Ea începe la nivelul soclului zidului de incintă și corespunde în genere cu nivelul antic al terenului, dinainte de construirea castrului. Nicăiri nu s'a constatat vre-o pardoseală cu blocuri de piatră, numai pietriș mărunt, care de cele mai multe ori a aluneca în șanțul din față. Șanțul e în formă de ic, la 4,50—5 m depărtare de zid lat de 4.40—5 m. adânc de cca. 2 m față de bermă (vezi profilul din fig. 2). O situație aparte, care nu știm să se repete la un alt castru din Dacia, o avem pe latura de S a castrului dela Brețcu, unde lipsește orice urmă de șanț. In schimb se constată existența unui drum, marcat printr'un strat de pietriș, gros de 15 cm, care se întinde pe o lățime de 9 m dela fața zidului. O singură explicație găsim deocamdată, în faptul că în fața zidului, pe această lature, după o te-

---

4) Vezi *Studii și Cercetări de Istorie Veche,* I, 1, p. 124 cu planul dela p. 125. Compartimentele aveau menirea de a înlocui bastioanele, care de fapt la colțuri lipsesc. Dacă ziduri de legătură existau și pe curtine, cum se constată într'un singur punct pe plan, ele serveau pentru a susține platformele de luptă, în locul obișnuitelor bastioane intermediare. Cât privește castrul anterior de lemn, existența lui nu e de loc sigură. In genere castre de lemn nu există, numai de palisadă. La Hoghiz cercetările vor trebui reluate și completate.

5) Un zid dublu a fost semnalat și la castrul *Arcidava,* dela Vărădia, în Banat, dar numai la *porta praetoria* și numai pe lungimea de 10 m pe fiecare parte a porții.

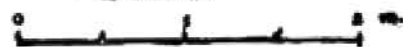

Fig. 2.

1 = Sol vegetal ; 2 = pământ galben cu pietriș ; 3 = pământ negru de depuneri cu urme de cultură; 4 = zidul exterior al castrului; 5 = zidul interior; 6 = pământ cenușiu închis (valul); 7 = pământ neumblat, lut galben.

rasă lată de 36 m urmează o pantă mai abruptă care coboară în lunca râului Breţcu. Bănuim că apa acestui râu, care astăzi curge la vre-o 300 m mai spre S, pe lângă şosea, în antichitate curgea mult mai aproape de castru, chiar pe sub terasa amintită, ceeace îi putea scuti pe Romani de săparea obişnuitului şanţ de apărare.

In nici un caz, pe nici o lature nu există două şanţuri, cum s'a presupus 6). De altfel e bine să precizăm că actualele oraşe servind ca drumuri de care, depe laturile de E şi V, nu corespund întocmai cu vechile şanţuri ale castrului, care s'au astupat cu depuneri de pământ.

Porţile erau flancate de câte două bastioane de formă patrulateră. Dimensiunile lor sunt de 3×3 m. Excepţie fac iarăşi bastioanele porţii de N, care sunt mult mai mari, 5—5,50×9,70 m. Ele sunt mai mult nişte platforme de luptă. In schimb deschiderea porţii aici e cea mai mică, de 4 m., faţă de celelalte porţi largi de 4,80—5 m. Porţile de E şi V mai erau flancate, înafară de bastioane, şi de nişte platforme de luptă, constituite de o lărgire spre interior a zidului al doilea. Porţile de S şi N se găsesc chiar la mijlocul respectivelor curtine, în timp ce porţile de E şi V împart laturile castrului în două curtine în raport de 3:4 una faţă de alta. Retentura era spre N, praetentura spre S., aşa precum reieşise şi din săpăturile anterioare (vezi planul în planşa I).

Bastioanele de colţ sunt de formă circulară, cu diametrul interior de 5 m. Erau umplute în interior cu pământ până la o anumită înălţime. Zidurile lor se îmbină cu zidul exterior de incintă. Forma lor e puţin obişnuită, iar în Dacia se pare încă neatestată în altă parte.

Prin trei secţiuni executate în interiorul castrului am căutat pretoriul. Intr'un singur loc am aflat un zid lung de 11,60 m., orientat pe direcţia E—V, constituind linia de fund a pretoriului, care în restul său a fost nimicit până la temelii prin scoaterea pietrelor din ziduri. Bănuim că începutul acestor opere de distrugere sistematică l-au oferit săpăturile diletantice din 1877, întreprinse se pare tocmai în această parte a castrului. In spatele pretoriului am identificat urmele barăcilor de lemn şi lut în care locuiau soldaţii.

Cu acest sistem de apărare şi în forma pe care au desvăluit-o cercetările colectivului nostru, castrul dela Breţcu rezultă a fi fost un castru puternic întărit, pe care cuceritorii romani l-au înfipt ca o straşnică ameninţare în cel mai înaintat punct de răsărit al Daciei, în mijlocul triburilor de Daci, dintre care o parte intră sub jugul cruntei exploatări sclavagiste, iar altă parte dintre aceste triburi rămân libere, dar veşnic ameninţate de prezenţa în imediata lor vecinătate a acestei puternice fortăreţe, căreia îi revenea misiunea de a proteja interesele exploatatoare ale Romanilor în părţile estice, ale Daciei şi a asigura legătura cu Moesia Inferior, pe drumul care prin Pasul Oituzului, pe Trotuş şi Siret, ducea spre punctele înaintate ale

6) Paulovics I., *o. c.*, p. 79. Al doilea şanţ, pe latura de V, e mult prea îndepărtat de zidul castrului şi reprezintă un fir de scurgere a apelor depe dealurile dinspre N.

stăpânirii romane din Moldova de Jos, Poiana, Șendreni și Bărboși, până la Dunăre, la Dinogetia.

La Brețcu nici de astădată nu a ieșit la lumină nici un monument scris. Se știe că nici până acum nu se cunoștea nici o singură inscripție de aici. Singurul document scris, aflat aici, este vestita diplomă militară de bronz, descoperită încă din 1547, datată din 14 Iunie anul 92 e. n., și aparținând unui soldat din **classis Flavia Moesica** (CIL III 37). Stampilele pe țigle aflate în cursul săpăturilor sunt cele cunoscute, COH (ors) HISP (anorum) și COH (ors) I BRAC (araugustanorum). Cu numele acestei ultime cohorte noi am aflat un singur exemplar, la suprafață, în regiunea pretoriului.

Inafara castrului am făcut simple sondajii la ruinele care se văd la 100 m V de castru, desgropate prin săpăturile anterioare și lăsate deasemenea descoperite. Planul construcției se mai recunoaște și astăzi. Ea este o **baie** a castrului, nu o villa sau o simplă locuință cum s'a sugerat [7]).

Mai spre V, pe o largă terasă numită Farkasvàr (Cetatea lupului) am recuunoscut pe o întindere de 2—3 ha urmele așezării civile și a canabae-lor castrului. Pe acest teren la suprafață se găsesc fragmente de țigle, cărămizi și ceramică. Urme de ziduri nu am constatat, casele erau probabil mai mult din lut și din lemn. Sondajii nu am putut face din cauza culturilor.

Revenind la castru, materialul arheologic mărunt pe care l-au scos la iveală săpăturile constă în primul rând din ceramică, apoi din nu prea multe obiecte de fier (un vârf de lance și unul de săgeată), de bronz și fragmente de vase de sticlă. Această relativă sărăcie în obiecte mărunte, care obișnuit apar în număr mai mare în castrele romane, se explică prin faptul că ne găsim la a treia săpare a castrului, iar locul pretoriului era răscolit până sub nivelul antic, cum am constatat în secțiunile tăiate în această parte. Totuși materialul recoltat este sufucient de bogat și foarte semnificativ pentru ilustrarea raporturilor dintre populația autohtonă și cuceritorii romani.

Ceramica este de două feluri, una de factură provincială romană, obișnuită în orice castru și care nu ne interesează deocamdată, alta **ceramică de factură locală.** Aceasta se deosebește ușor de ceramica romană prin compoziția pastei, prin culoare, prin formele de vase și prin ornamentarea lor. Deobicei ele sunt mai rudimentare, făcute dintr'o pastă mai proastă, cu pietricele și alte impurități. Culoarea lor este brună, roșietică și sură, uneori cu urme puternice de ardere secundară. Cele mai multe fragmente de vase locale aparțin unor ulcele nu prea mari, cu corpul alungit, de forma celor cunoscute din materialul rezultat din săpăturile anterioare [8]). Ele sunt ornamentate cu brâuri striate sau alveolate, cu adâncituri pe suprafața vasului, cu valuri sau linii ondulate, cu linii paralele în șiruri,

---

7) Paulovics I., *o. c.*, p. 79. Ca baie a fost interpetată această construcție de Em. Panaitescu, *Castra Daciae*, p. 3. Despre o baie romană lângă castru amintea și A. Bielz în *Jahrbuch d. Sieb. Karpaten-Vereins*, XVIII (1898), p. 86.

8). Vezi C. Daicovici, *Problema continuității*, pl. I, fig. 2 și 5.

cu butoni proeminenți (fig. 3). Toate aceste elemente apropie ceramica locală dela Brețcu de ceramica cunoscută din numeroasele așezări ale Dacilor și Geților, cercetate până acum. De astădată însă printre ceramica aflată figurează și două **cești dacice**, de tipul cunoscut, cu o toartă care se îmbină cu fundul vasului, cu pereții oblici și lucrate cu mâna (fig. 4) [9]. Dintre vasele mai fine dacice s'a găsit un fragment din partea superioară a unui chiup, de culoare sură, ornamentat cu valuri de linii ondulate [10]. In sfârșit mai amintesc un mic fragment de vas ornamentat „cu mătura", care deasemenea, deși introdus de Celți, ne trimite la ceramica similară constatată în unele așezări ale Dacilor din perioada independenței lor, ca de pildă la Costești.

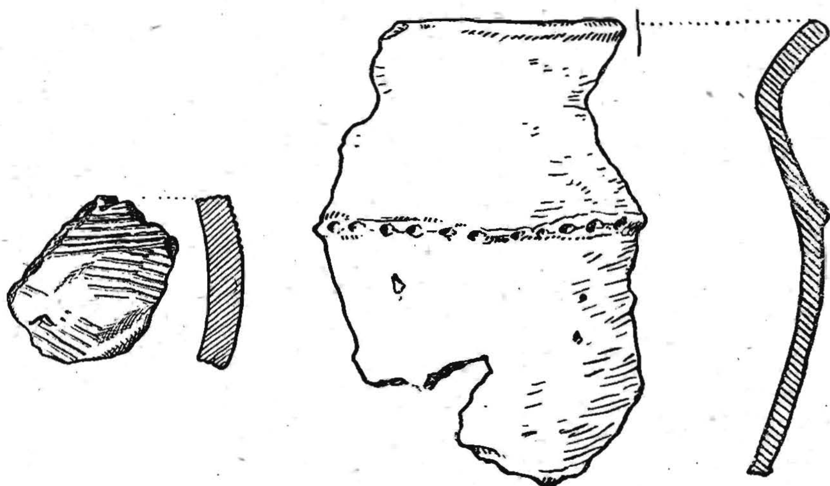

Fig. 3.

Toate aceste vase, de cea mai autentică factură dacică, dintre care nu lipsesc nici caracteristicile cești, au fost aflate pe toată întinderea castrului, în aproape toate secțiunile executate, și în acelaș strat cu vasele și alte produse romane, amestecate cu acestea. Multe au apărut în interiorul bastionului N-E, altele în spațiile din spatele zidului interior de piatră, pe nivelul antic, iar un astfel de vas de factură locală a fost găsit chiar pe berma castrului, lângă zidul de incintă. Alt strat decât cel roman nu există în castrul dela Brețcu. Nici un indiciu de existența unei așezări anterioare pe acest loc nu am aflat [11]. Rezultă deci că aceste produse de ceramică autohtonă au

---

9) O asemenea ceașcă am alat și la Mehadia, în castrul cercetat în mai multe campanii de săpături (1942—1949).

10) Acestea sunt vasele de tradiție locală cele mai frecvente în mediul roman.

11) Un vas hallstatian, aflat în pământul de umplutură din jurul bastionului NE, nu poate avea nici o semnificație în această privință, întrucât este prea îndepărtat în timp, e izolat și putea fi adus dinafara castrului.

fost utilizate în timpul staționării trupelor romane în castru și au ajuns în pământ odată cu vasele romane și în aceleași împrejurări. Nici o deosebire de timp nu putem face între vasele de factură locală și cele romane. Faptul nu este de loc surprinzător, întrucât acelaș fenomen a fost constatat în multe alte castre și așezări romane ale Daciei, printre altele, de pildă, în castrul, situat în aceeaș parte răsăriteană a Daciei, dela Râșnov (raionul Orașul Stalin).

Pe plan istoric, apariția ceramicei autohtone în castrul dela Brețcu înseamnă persistența populației locale a Dacilor în timpul stăpânirii romane, expresia modestă, a convietuirii ei în noile condiții impuse de cuceritori. Redusă la mizerie și supusă exploatării, populația dacică rămâne la vechile forme de civilizație, folosind pe mai departe vasele primitive, în forme aproape neschimbate. Pentru ea civilizația superioară a cuceritorilor n'a însemnat un prilej de

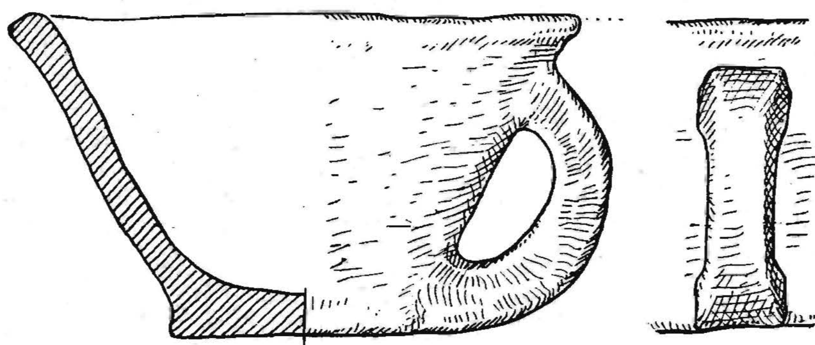

Fig. 4.

reînoire a formelor vieții materiale. Intrebării de a ști dacă prezența ceramicei autohtone indică utilizarea populației locale la lucrările de construire a castrului, cum ne-ar îndemna să credem aflarea unui vas de factură autohtonă în valul de pământ (secțiunea E), și la corvoadele din timpul funcționării castrului, sau dacă trebuie să ne gândim numai la folosirea produselor simple ale localnicilor de către soldații din castru, nu-i putem acorda o importanță deosebită în cadrul problemei pe care o cercetăm. Oricum, apariția ceramicei auteohtone într'un castru situat la marginea extremă a provinciei, departe de orice centru urban, e mai ușor de înțeles decât în ținuturile din interiorul provinciei, unde colonizarea mai intensă a dus la o mai rapidă uniformizare a produselor materiale, la o și mai accentuată încadrare a populației autohtone în sistemul sclavagist roman. Nu trebuie să pierdem apoi din vedere faptul că ținutul din preajma localității **Angustia,** numele antic al așezării și al castrului dela **Brețcu** [12]), se găsea în imediata vecinătate a **triburilor de Daci liberi,** cu care populația supusă dela marginea provinciei a întreținut fără

12) Vezi R. Vulpe, *Angustia.* București 1944, (extras), dar și M. Macrea în AISC, IV (1941—1943), p. 250, cu referințele citate în nota 54.

îndoială legături. Chiar soldaţii din castru erau desigur mai obişnuiţi cu produsele localnicilor, în mijlocul cărora trăiau, pe care le puteau cunoaşte şi la Dacii liberi, prin teritoriul cărora treceau, atunci când circulau pe drumul care-i ducea spre punctele de sprijin ale Romanilor din S Moldovei.

Prin urmare rezultă, în continuare, din constatările făcute cu prilejul cercetărilor dela Breţcu, stabilirea unor raporturi între populaţia autohtonă şi reprezentanţii stăpânirii romane în această parte a graniţei de Est a Daciei, determinante de coexistenţa celor două elemente etnice, dintre care unul reprezintă pe cuceritorii încredinţaţi cu paza graniţei şi ţinerea în frâu a populaţiei supuse din interior, celălalt întruchipează pe învinşii siliţi să servească interesele stăpânilor, atâta timp cât nu le era cu putinţă eliberarea lor de sub jugul exploatării.

Această situaţie a durat atâta timp cât s'a menţinut în picioare castrul roman. Despre durata acestuia nu putem însă, în lipsă de documente mai concludente, decât să facem unele presupuneri. Ceeace este cert, e că întemeierea lui a avut loc foarte de vreme, chiar în cursul celui de al doilea război dacic. Spre această concluzie ne duc ştirile privitoare la originea trupelor despre care ştim că au format garnizoana castrului. Atât **Cohors Hispanorum,** identificată cu **Cohors I Hispanorum veterana quinquenaria equitata,** atestată şi în papirusul Hunt [12]), cât şi **Cohors I Bracaraugustanorum** [13]), sunt originare din Moesia Inferior, unde sunt ateştate înainte de venirea lor în Dacia. Iar diploma militară (CIL XVI 37) din timpul lui Domiţian, a unui marinar din flota moesică, iarăşi nu a putut ajunge în castrul dela Breţcu decât tot în epoca lui Traian. Apare deci foarte probabilă concluzia că acest castru a fost ridicat de trupele care au înaintat în cursul celui de al doilea război dacic dinspre Moesia inferioară. Săpăturile noastre nu au adus nici o indicaţie despre existenţa la început a unui castel de pământ, premergător celui de piatră. Prin urmare construirea lui în piatră a putut avea loc — rămâne de verificat prin studiul anumitor elemente de arhitectură — chiar în epoca lui Traian — Hadrian. In ceeace priveşte durata lui, singurele indicaţii le putem avea în ştirile despre cele două cohorte. Cohors I Bracaraugustanorum e atestată şi înainte şi după războaiele dacice în Moesia Inferior [14]). Deci staţionarea ei la Breţcu a fost de scurtă durată. Cât priveşte apoi Cohors Hispanorum, ea e atestată pentru ultima dată în Dacia Inferior în anul 129 e. n. [2]). După aceea nu mai avem nici o ştire nici despre cohortă, nici despre castrul dela Breţcu. Cu toate acestea castrul e sigur că a mai durat, pentru că din Pasul Oituzului,

---

12) Vezi G. Cantacuzino, *Un papyrus latin relatif á la défense du Bas-Danube* în *Aegyptus,* IX (1928), p. 63 sqq. In genere despre această cohortă vezi V. Christescu, *Istoria militară a Daciei romane,* Bucureşti 1937, p. 48 şi 188 şi W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen,* Berlin 1938, p. 148—150.

13) V. Christescu, *o. c.,* p. 183 şi W. Wagner *a. c.,* p. 97—100.

1) In 134 e. n. e atestată din nou în Moesia Inferior de o diplomă militară (CIL XVI 78).

15) CIL XVI 75.

dela Poiana Sărată, se cunoaște un tezaur monetar, cu denari care merg dela Nero până la Commodus [16]. Prin urmare castrul a trecut și peste războaiele marcomanice. Totuși e foarte probabil că în sec. III e. n., atunci când stăpânirea romană în Dacia se clatină, castrul roman dela Brețcu va fi fost printre primele poziții pe care Romanii au fost siliți să le părăsească. Populația autohtonă din interior și Dacii liberi dinafară, prin revolte interne în unire cu atacuri dinafară, au silit pe Romani să renunțe la stăpânirea lor asupra Daciei, de care îi legau interesele unei profitabile exploatări [17]. Castrul dela Brețcu, prin poziția lui era cel mai imediat și mai vulnerabil, deaceea a trebuit să cadă printre primele.

2. Cetatea lui Ciuchian, pe Dealul Cetății dela Lutoasa

Dintre recunoașterile întreprinse în regiunea Brețcu, cea care a dat rezultatele cele mai bune și pozitive a fost aceea pe care am făcut-o pe Dealul Cetății (Várhegye), de pe teritoriul comunei Lutoasa.

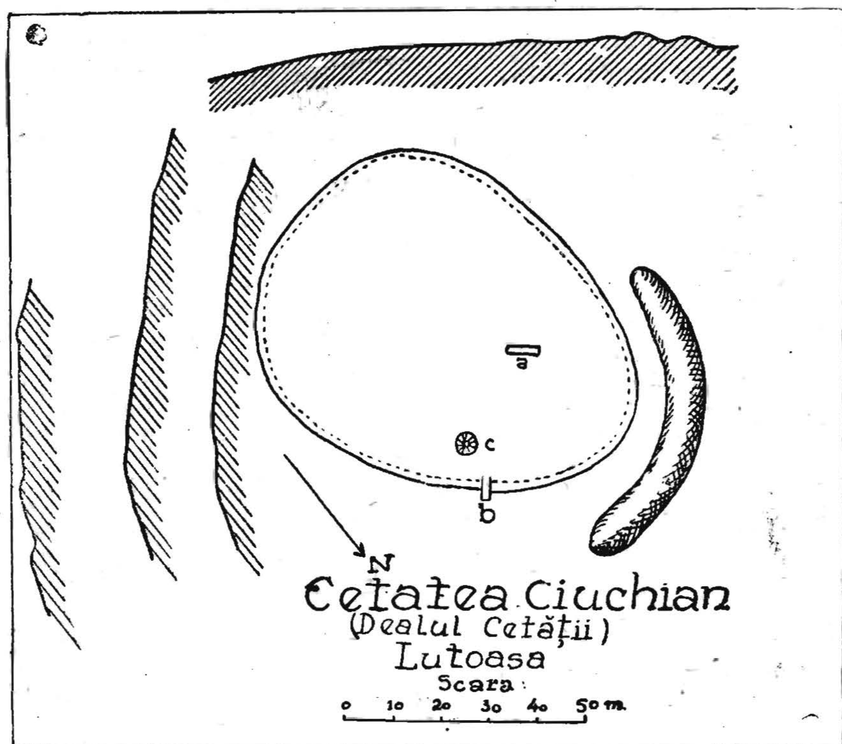

Fig. 5.

16) C. Gooss în AEM, I (1877), p. 125.

17) Vezi despre aceste revolte studiul lui A. D. Dmitriev, *Căderea Daciei*, în *Vestnic drevnei istorii*, 1—1949, p. 76—86.

(Csomortány), unde e situată aşa numita Cetate Ciuchian (Csuklyán-vára) [18]. Dealul este împădurit, cu vârful conic; înalt de 700—800 m. Pe vârful acestui deal, situat între pâraiele Csuklyán şi Aszalvány, se recunosc la suprafaţă urmele unei incinte ovale de piatră şi pământ, cu diametrul de 80×64 m, orientată cu axa longitudinală pe direcţia N-S. Aici s'au executat două secţiuni, una perpendiculară pe val, alta în interiorul fortificaţiei (fig. 5).

Secţiunea **b**, practicată pe latura de E, a arătat că incinta este formată dintr'un zid de pietre îngrămădite, nelegate între ele, lat la bază de 4 m. La baza zidului, pe nivelul originar, deci anterior con-

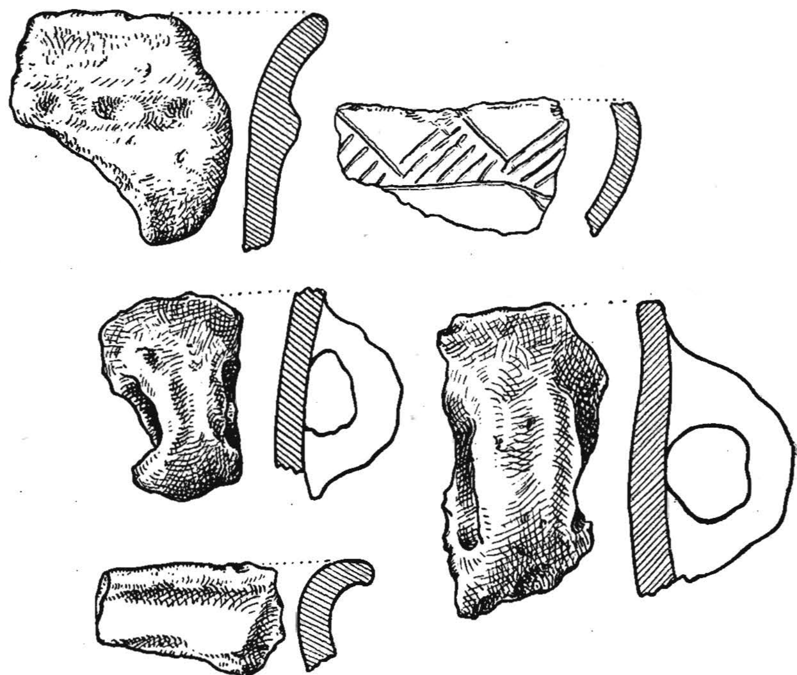

Fig. 6.

struirii incintei de piatră, au ieşit la iveală câteva fragmente de vase, lucrate cu mâna, şi ornamentate cu motivele dinţi de lup, brâuri cu alveole sau linii în zig-zag (fig. 6). Ele se datează la începutul epocii de bronz.

In schimb secţiunea **a**, trasată cam pela mijlocul platoului şi lungă de 7 m, lată de 1 m, adâncă de 0,50 m, nu a dat nici un rezultat.

Platoul din mijloc nu e întru totul neted, el prezentând o ridicătură mai proeminentă la mijloc. Incinta de piatră se recunoaşte de jur împrejur, dar e mai proeminentă pe laturile de N şi E; pe celelalte laturi ea se recunoaşte mai mult ca margine de platou. Pe latura de N, după incintă urmează un şanţ lat de 3 m, adânc de 1½ m,

18) Semnalată de Orbán B., *Székelyföld leirása*, III, p. 120.

iar apoi un alt val de pământ înalt de 1 m și lat de 4 m. Pe celelalte laturi, după valul cu zid urmează îndată panta, care coboară repede. Scopul lucrărilor suplimentare de fortificație a fost de a bara accesul dinspre partea unde printr'o șea Dealul Cetății se leagă de restul înălțimilor.

Singurele elemente de datare le oferă ceramica. Dar, aflate fiind la baza incintei, pot ele în adevăr să dateze întreaga fortificație? In caz afirmativ am avea un tip de așezare întărită din epoca bronzului, neobișnuit la noi. Cercetările viitoare vor putea confirma această presupunere sau vor dovedi totuși că cetatea este hallstattiană.

3. Cetatea Fetii (Leányvár), Brețcu.

Un alt loc care ne-a atras atenția este Cetatea Fetii, un deal situat chiar în fața castrului roman, pe dreapta drumului care duce în Pasul Oituzului. Pe vârful acestui deal se află un platou de 320×140

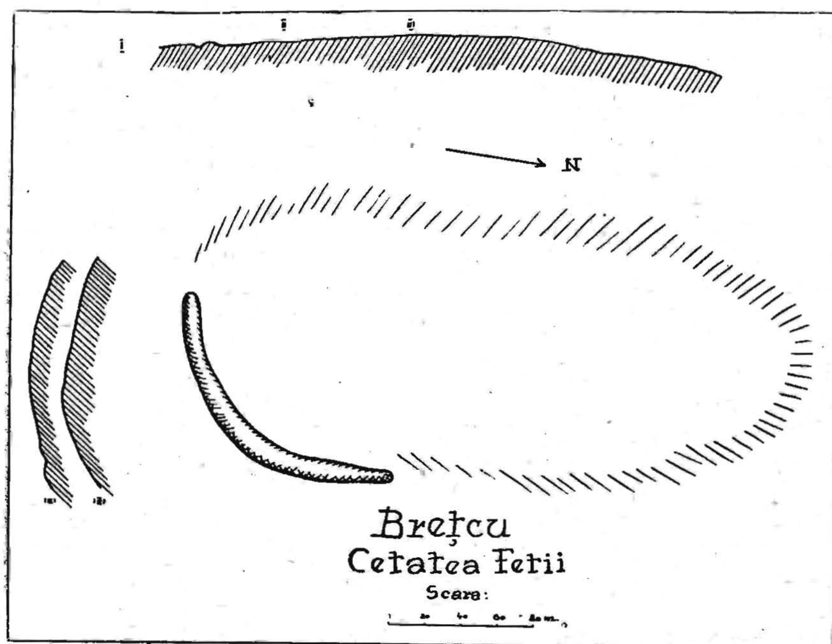

Fig. 7.

m, care spre SE e apărat de un val de pământ, înalt de cca 1 m, prevăzut înspre interior și cu un mic șanț (fig. 7). Fortificația cunoscută încă de Orban B.,[19]) e socotită de obicei ca datând din epoca societății primitive [20]). Totuși nu au lipsit presupunerile că am

---

19) *Székelyföld leirása,* III, p. 125.
20) M. Roska, *Erdély régészeti repertoriuma,* Cluj, 1942, p. 37.

avea de a face cu un centru roman [21]) sau că ar data din epoca prefeudală și ar fi de atribuit Slavilor [22]). Noi nu am aflat pe tot acest loc nici o urmă de cultură, cu toate că în mai multe părți, printre altele chiar prin val, se vedeau șanțuri recente săpate în timpul ultimului războiu. Nici locuitorii nu știau să se fi găsit aici cioburi sau alte obiecte. Ei povestesc doar că cetatea a aparținut unei fete de uriaș care stăpânea și cetatea de jos, adică castrul roman, ceeace explică numele dealului, dar și gropile mai vechi făcute de căutătorii de comori.

Fortificația este după toate probabilitățile destul de recentă, din sec. XVIII sau puțin mai veche.

II. Regiunea orașului Sft. Gheorghe.

1. Bedehaza.

In continuarea săpăturilor începute în anul 1949 s'a cercetat între 24.7 — 11.8.1950 partea nordestică a așezării situate pe prima terasă fluvială a Oltului la Bedehaza (planșa II).

Pe **suprafața A** s'a desvelit în întregime bordeiul slav identificat în cursul săpăturilor din 1949. Cu această ocazie s'a găsit și material ceramic din a doua treaptă a barbariei, aparținând culturii Wietenberg.

Pe **suprafața C** s'au golit încă câteva gropi circulare dacice, observându-se aici încadrarea ulterioară a acestora în bordee prefeudale cu ceramică slavă târzie.

In **sectorul D** fundamentul de pietre al unei case dreptunghiulare cu dimensiunile de cca 2-4 s'a construit la marginea unui bordeiu, cuprinzând o ceramică variată din mai multe perioade. Tot aici s'a constatat și o groapă ovală de provizii sau de gunoi dela începutul epocii feudale.

In **complexul E** un mormânt neolitic în poziție închircită, o groapă din epoca feudală și vase dacice **in situ,** găsite la aceeaș adâncime și la o distanță de numai 1-3 m, indică compoziția variată a așezării. Un denar republican din anul 104 în e. n. oferă un punct de orientare pentru datarea orizontului dacic al așezării.

Sintetizând observațiile făcute în diferitele sectoare ale săpăturii se constată, că așezarea începe în a doua treaptă a barbariei cu cultura Criș-Tisa (înmormântare închircită, topor de piatră în formă de calapod, ceramică ornamentată pe întreaga suprafață prin impunsături). Epoca bronzului este atestată prin cultura Wietenberg. Epoca dacică sclavagistă o reprezintă un bogat material cu unele trăsături specifice Sudestului Transilvaniei și Moldovei Sudice. Amestecul lui cu ceramica romană indică întrepătrunderea celor două civilizații. Fragmentele roșii de factură slavă timpurie lucrate cu mâna și ornamentate cu benzi ondulate ridică problema originii și a datării

---

21) A. Bielz în *Jahrb, d. Sieb. Karp. Ver.*, XVIII (1898), p. 86. Autorul face amintire și de castrul din vale. Pe teren însă se pare că nu a fost, altfel nu făcea o asemenea afirmație.

22) *Hàromszékvàrmegye Emlékköonyve,* 1899, p. 256 și 258.

acestei ceramici care va trebui să se rezolve pe un plan mai general, ținându-se seamă de descoperiri asemănătoare și din alte regiuni ale Transilvaniei. Faza târzie a epocii prefeudale se oglindește într'o ceramică mai primitivă cu stampile pe fund din care se desvoltă pe urmă ceramica dela începutul epocii feudale.

2. **Sf. Gheorghe Gémvár (Cetatea Cocostârcului) și Avasalja.** Concomitent cu lucrările dela Bedehaza, un al doilea șantier s'a deschis la circa 1 km V de orașul Sf. Gheorghe, pe dealul numit Gémvár (Cetatea Cocostârcului), unde s'au săpat două așezări din treapta de mijloc a barbariei.

a) **Așezarea cu ceramică pictată dela Gémvár.**

Așezarea era cunoscută mai dinainte, pe urma cercetărilor făcute aici de F. László, care în 1901 a făcut săpături, executând un sondaj lung de 70 m, pe direcția S-N, adică în lungul botului de deal care se ridică deasupra pârâului Debren (planșa III). Cu acest prilej au fost aflate vase aparținând culturii cu ceramică pictată de tip Ariușd și un mormânt de inhumație [23]). Săpăturile noastre le-am început executând un sondaj în direcția E-V, tăind astfel mijlocul botului de deal. Din cauză că terenul a fost mai înainte cultivat, stratul de cultură are numai o grosime de 40-50 cm, cu puține fragmente de vase pictate și nepictate. Mai multe obiecte — dintre care relevăm un cap de idol zoomorfic — au fost găsite în partea estică a movilei, unde s'a putut constata că stațiunea a fost întărită cu un val de pământ, în al cărui șanț de pe creastă au căzut obiectele stațiunii primitive. La capătul sudic al botului de deal am executat un sondaj, în care au fost găsite puține fragmente de vase și un fragment de idol zoomorfic, scobit pe spinare, tip Ariușd. Sondajul executat în partea nordică a stațiunii a scos la iveală urmele unei case de formă patrată cu padimentul ars de chirpic. Urme de pari n'au fost constatate de loc. In interiorul locuinței au fost găsite fragmente de picioare de vase pictate, fragmente de vase pictate și nepictate. Au mai fost aflate vase în miniatură, un vârf de săgeată din cremene, un topor cioplit neperforat, un idol antropomorfic de tip Cucuteni. Tot în cuprinsul locuinței a fost găsit singurul obiect de metal, un ac de cupru.

Mai precizăm în legătură cu casa, că ea era adâncită în pământ până la circa 40-50 cm, și că pe latura de nord s'a constatat existența unui șanț adâncit în pământul viu, pe care l-am găsit plin cu dărâmături și cărbuni din lemnăria casei.

Rezultă din săpăturile noastre că la Gémvár a existat o mică așezare neolitică cu ceramică pictată de tip Ariușd, peste care nu s'a suprapus nici o altă așezare ulterioară. Aici noi nu am putut constata decât un singur strat în care vasele pictate se amestecă cu cele nepictate, uneori acestea din urmă (stratul **b** dela Ariușd) aflându-se

---

[23]) F. Lászlo, *Sz. N. Muz. Ert.*, IIII (1902), p. 17—18, *Dolg.—Trav.*, II (1911), p. 179 și *Jelentés a Sz. N. Muz.* 1910, p. 47.

sub cele pictate, ceeace pune în discuţie întreaga stratigrafie dela Ariuşd, unde cercetările vor trebui să fie reluate.

b) Aşezarea de tip Wietenberg dela Avasalja.

La o distanţă de circa 300 m spre V de Gémvár, pe pantele sudice ale dealului Avasalja, în spre valea pârâului Debren (fig. 10), am identificat urmele unei alte aşezări din treapta de mijloc a barbariei (epoca bronzului), aparţinând culturii de tip Wietenberg. Aşezarea era bine precizată pe teren, pentrucă vasele de tip Wietenberg existente în Muzeul Sf. Gheorghe de obiceiu erau socotite ca fiind aflate tot la Gémvàr [24]). Pe locul unde la suprafaţă se găseau

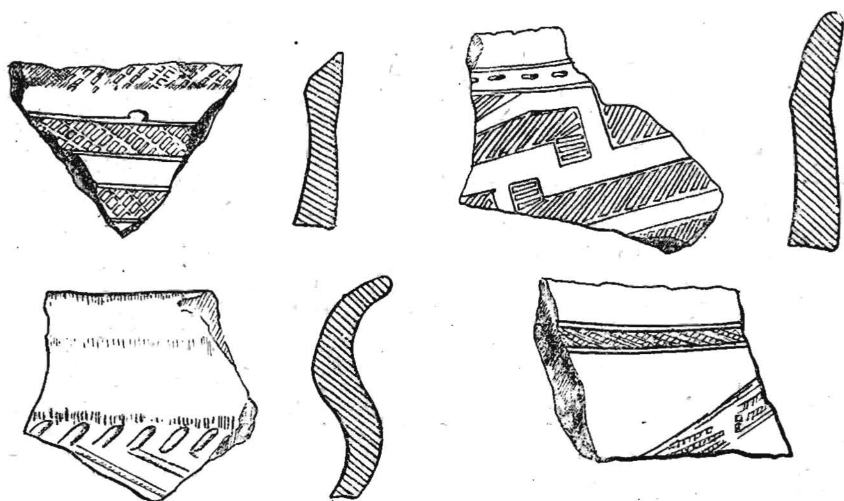

Fig. 8.

destul de multe fragmente de vase ornamentate de tip Wietenberg (fig. 8), am executat trei sondaje lungi, pe direcţia N-S, care nu au dat decât fragmente de vase fără nicio urmă de locuinţă. Cercetările făcute mai sus, pe deal, au rămas fără rezultat. Astfel, aici a existat o aşezare din epoca bronzului, care se încadrează în cultura Wietenberg, dar care (în cursul timpului) a fost distrusă din cauză că terenul — până înainte cu câţiva ani — fusese cultivat şi arat.

Intre cele două aşezări dela Gémvár şi dela Avasalja nu există nici o legătură, materialul specific al fiecărei staţiuni rămânând izolat şi neamestecat.

---

24) Székely Z., *Sepsiszentgyörgy története a középkorvégéig* (Istoria oraşului Sf. Gheorghe până la sfârşitul evului mediu), Sf. Gheorghe, 1948. p. 21, cu pl. I b 7. Vezi şi V. Pârvan, *Getica,* Bucureşti, 1926, pl. XXIII fig. 2, şi M. Roska, *Repertorium,* p. 247, punctul 12.

3. Sft. Gheorghe-Eprestetö.

In acest loc, aproape de gara Sft. Gheorghe, în peretele vestic al carierii de piatră, dealungul șoselei naționale, loc cunoscut prin alte descoperiri, se conturează mai multe gropi cu urme de cultură. O secțiune făcută a profilat două astfel de gropi, care se adâncesc până la 3 m. sub nivelul actual (fig. 9), pătrunzând în lutul galben, neumblat, până la stratul de nisip care se află mai jos. Diametrul gropilor este de 1,90—2,20 m. In ele s'au aflat bucăți de lut roșu, urme de arsură, cenușe și fragmente de ceramică Laténe, dacică, printre

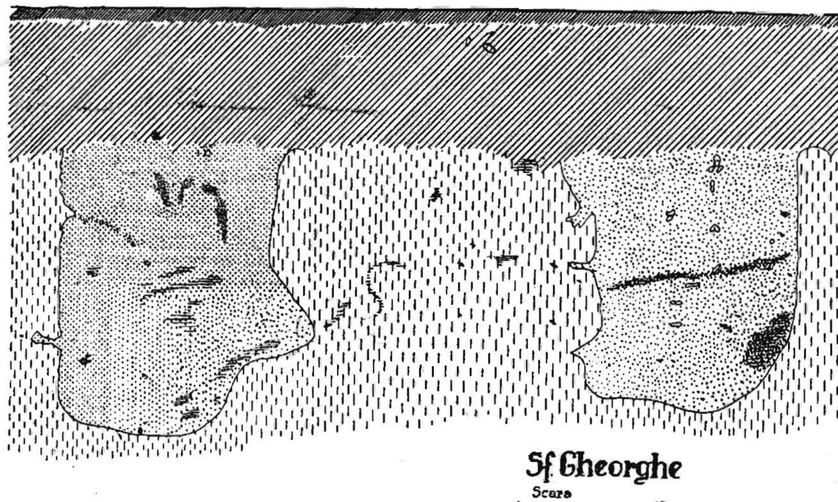

Fig. 9.

care bucăți dintr'un chiup dacic, precum și un vas lucrat cu mâna, de culoare castanie.

Aceste gropi sunt de acelaș tip cu cele constatate la Bedehaza în săpăturile recente, ca și în cele făcute înainte vreme de F. Lászlo. Aceste gropi se întind de fapt fără întrerupere dela Bedehaza până la Eprestetö și fac dovada unei întinse așezări dacice.

4. Bodoc, „Vârful cu comoara". Pe o înălțime de aproximativ 1000 m se ridică pe partea stângă a Oltului, lângă vârful Bodoc (Bodokihavas), un platou triunghiular „Vârful cu comoară (Kincsestetö)", apărat spre NV și SV de o incintă triplă, pe când latura estică deasupra pantei destul de prăpăstioase, poartă un singur val. Diametrul circumvalației interioare este aproximativ de 240×170 m (fig. 10). Cu ocazia cercetării cetății au ieșit la iveală în secțiunea B prin valul interior un zid sec de piatră și puternice urme de arsură. Acestea din urmă sunt însă eventual rezultatul intenționat al unui procedeu specific de construcție (valuri de sgură) și nu se datoresc arderii zidului în momentul prăbușirii lui. Câteva cioburi netipice din secțiune,

probabil hallstattiene, cât și forma cetății, prea complicată ca să aparțină unei epoci anterioare, sprijină datarea ei la sfârșitul treptei de mijloc a barbariei.

5. Lângă Malnaș s'a făcut o recunoaștere la Cetatea Fetii (Leány-vár), constatându-se o stațiune probabil dacică și la „Hereczvár", unde se află o cetate medievală timpurie, de tip mare.

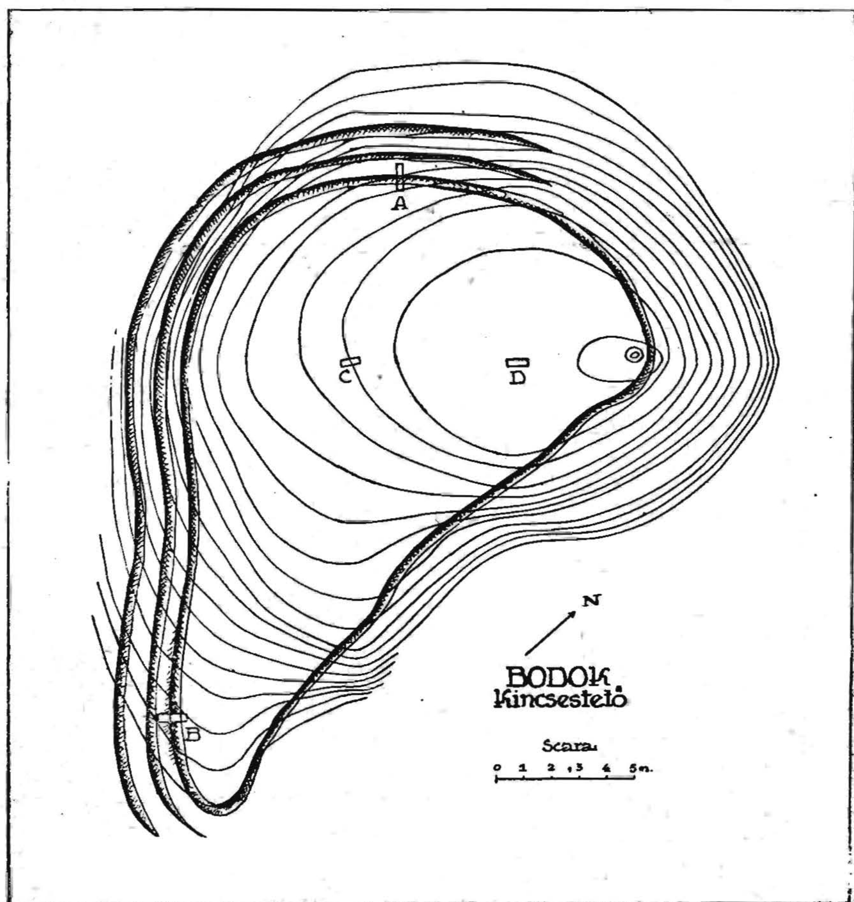

Fig. 16.

III. REGIUNEA FIRTOȘ-INLĂCENI (raionul Odorhei, regiunea Stalin).

1. **Dealul Firtoș.**

Primul obiectiv în regiunea Firtoș-Inlăceni l-a constituit dealul Firtoș. Cercetările și sondajiile executate aici au constatat numai resturile unei mânăstiri medievale fortificate și n'au adus nici un spri-

jin pentru locuirea întinsului platou al Firtoșului în sec. 7 e. n., indicată de cunoscutul tezaur de monete, descoperit aici [25]).

2. Castrul roman dela Inlăceni.

Castrul este situat la E de comună pe un teren în pantă, la poalele dealului Firtoș, care domină regiunea și care a determinat alegerea acestui loc pentru ridicarea unui castru roman, într'un ținut cu aspect neobișnuit pentru asemenea fortificații și lipsit de apă.

Vizibilitatea depe dealul Firtoș se întinde până la mari depărtări, ceeace oferă desigur bune avantagii celor încredințați cu pázirea graniței în această parte a Daciei. De aici Romanii puteau supraveghea un vast teritoriu aparținând Dacilor liberi și puteau ține legătura de vedere și prin semnalizare cu posturile de observație ale castrelor vecine.

Castrul este mai de mult cunoscut prin numeroase inscripții și monumente descoperite în cursul vremurilor [26]).

Săpături restrânse au fost executate de tov. Székely Z. în 1947, al căror rezultat principal a fost descoperirea unei importante inscripții imperiale din prima jumătate a sec. III e. n.

Locul castrului cu greu se recunoaște, din cauză că întregul teren a fost nivelat prin îndelungate culturi. Nici măcar urmele valului nu se puteau distinge, din care cauză cercetările noastre au întâmpinat destule greutăți. Lucrările întreprinse de colectivul nostru au reușit totuși să lămurească întregul sistem de construcție al castrului, să determine cu precizie toate elementele sale și să scoată la lumină material documentar care întregește în chip fericit știrile privitoare la acest post militar. In afara castrului am desvelit o construcție care s'a dovedit a fi baia castrului (vezi planul în planșa IV).

Castrul are o formă aproape pătrată (146×142) acoperind o suprafață de 2,07 ha. Zidul de incintă este construit din piatră cu mortar bun și grosimea lui variază între 1-1,50 m. Ambele fețe ale zidului au un aspect regulat. Valul de pământ din interior e distinct în secțiuni mai ales pe laturile de V și E. Berma nu rezultă prea clar în secțiuni, totuși ea pare să aibă o lățime de 1,5-2 m. Șanțul extern e bine conturat, la 5,20 m dela zid, adânc fiind de 1,50 m. Alături de acestea se recunosc însă și alte două șanțuri succesive, aparținând castrului mai vechiu, de pământ, care cu prilejul construirii din piatră a zidurilor au fost astupate.

Porțile de V și E sunt plasate aproximativ la mijlocul curtinelor. Cea dinspre V este poarta **praetoria**, iar cea opusă ei este poarta **decumana.**

Porțile de N și S se găsesc numai aproximativ față în față și împart curtinele în segmente 3:4. Bastioanele porților sunt patrulatere și au suferit succesive refaceri. In deosebi poarta de E a fost

---

25) Vezi despre aceasta studiul lui Al. Ferenczi în *Sieb. Vierteljahrsschrift*, 62 (1939), p. 59 sqq.

36) Pentru toate știrile mai vechi trimitem la Paulovics I., *o. c.* p. 43-48, care a vizitat și acest castru în 1942.

complet refăcută în sec. III când au fost aduse aici monumente mai vechi și folosite ca material de construcție. Asemenea utilizări de monumente s'au constatat și la **porta praetoria,** a cărei deschidere e împărțită în două printr'un zid. Poarta de N e barată printr'un zid care nu lasă decât o mică deschidere practicabilă numai pentru pietoni. Un zid mic, perpendicular pe zidul de incintă avea probabil funcțiunea de a opri alunecarea terenului, care pe toată suprafața castrului e înclinat dela E spre V.

La colțuri nu există bastioane și numai niște mici contraforți în interior, constatați la colțurile de NS și SE. La colțul de NV nici acești contraforți nu există, decât o ușoară îngroșare a zidului de incintă. Alți contraforți au fost constatați pe latura de E, grupați câte doi, care susțineau platforme de luptă.

In interior, în jumătatea de E a castrului a fost desvelit în întregime **pretoriul,** simplu ca formă, cu **atrium** mai mare, în care s'au găsit baze de monumente. Monumentele însă fuseseră distruse încă în antichitate. Pe flancul S al pretoriului au ieșit la iveală două construcții anexe, probabil magazii sau depozite.

La 62,50 m. V de castru, la locul numit Palota (palat) s'a dat peste baia castrului, care a fost desvelită în întregime.

Materialul documentar ieșit la iveală este deosebit de prețios cel mai important este o inscripție închinată de **Cohors VIII Raetorum civium Romanorum equitata torquata** împăratului Hadrian în anul 129 e. n. A fost aflată la poarta de S, unde a fost utilizată ca piatră de colț, la bastionul V al porții, pusă fiind cu inscripiția în jos. Atestarea acestei inscripții la Inlăceni este neașteptată în această parte a Daciei [1]).

Alte două fragmente de inscripții imperiale din sec. III, cu numele cohortei IV Hispanorum, au fost aflate la poarta de V, unde au fost folosite la prag. Alte fragmente de inscripții, mărunte au fost aflate în ziduri, la porți și în atriul pretorului.

Țiglele cu stampilă aparțin cohortei IV de Hispani. Totuși două fragmente poartă stampila cohortei I Alpinorum, cunoscută ca staționând în castrul vecin dela Sărata.

Materialul arheologic mărunt nu e nici aici prea bogat. Ceramică de factură autohtonă nu am observat.

Garnizoana romană din acest post militar se pare că s'a menținut izolată de populația autohtonă a regiunii. Nimic nu trădează până acum amestecul populației locale în viața castrului, în jurul căruia, pe pantele dinspre V, în grădinile dela marginea satului actual, s'a desvoltat o înfloritoare așezare civilă. Această garnizoană s'a menținut puternică până înspre jumătatea sec. III e. n. Atunci însă atacurile din afară ale triburilor de Daci liberi devin foarte puternice și ele asaltează fortăreata. Refacerile se fac în cea mai mare pripă, folosindu-se la această operă chiar monumente care cu puțin înainte fuseseră

---

[1]) Cohorta e amintită în două diplome militare din anul 110 (CIL XVI, 57) și din 144 (CIL XVI 90). Cf. V. Cristescu o. c., p. 190 și W. Wagner, o. c., p. 180. Țigle cu stampila aceleeași cohorte s'au aflat în castrul dela Teregova (în Muzeul din Timișoara) și în cel dela Mehadia (în săpături).

ridicate în cinstea soldaților împărați în atriul pretoriului. Nicăeri decât în altă parte membrii colectivului care au participat la săpături nu au avut o imagine mai sugestivă despre vigoarea acestor atacuri din afară, sprijnite de sigur de populația exploatată din interior și despre neputința și sleirea forțelor celor care au stăpânit mai bine de un secol pământul Daciei. De unde înainte în acest castru se ridicau monumente frumoase și se aduceau mulțumiri împăraților pentru favorurile care se acordau trupei, acum ei nu mai sunt în stare să creieze nimic, și pentru a se mai putea menține un timp ei își sacrifică monumentele scumpe, pentru a putea opri năvala nemulțumiților din interior, pe care-i asupriseră și-i ținuseră departe de binefacerile culturii lor, și atacurile neamurilor din afară hotărîte să rupă zăgazul unei fortărețe care fusese ridicată ca apărătoare a intereselor unei clase explotatoare a bogățiilor pământului Daciei și populației ei căzute în robie. Prăbușirea apărării Daciei și eliberarea ei constitue preludiul prăbușirii întregului stat roman și, odată cu el, a orânduirii sclavagiste antice, pe care se baza.

3. **Odorhei.**

Existența unui castru roman la Odorhei a fost insistent susținută. Mai nou chiar arheologul Paulovics I. a căutat să demonstreze că urmele castrului roman s'ar afla sub temeliile cetății medievale numite Csonkavár, situată aproape de centrul orașului [1]).

Am examinat această cetate, din sec. XVI, și nu am aflat nici cea mai mică urmă romană, așa încât concluzia noastră este că în nici un caz castrul roman, care e foarte probabil să fi existat în valea Târnavei Mari, nu trebue căutat în acest loc.

Terenul fostului obor de vite, situat la cca 500 m, mai spre N, pe un loc plan, unde de fapt s'au făcut unele descoperiri romane, astăzi nu mai e liber, întrucât aici s'au ridicat construcții de piatră și magazii pentru cereale.

Amintim cu acest prilej că la Odorheiu se află o mică **colecție muzeală** care conține și unele obiecte arheologice din regiune (la Școala profesională de administrație, în fostul local al Colegiului reformat), printre care și monete de aur din celebrul tezaur dela Firtoș.

4. **Porumbenii Mari** (raionul Odorheiu).

Aici a fost recunoscută o așezare hallstattiană.

5. **Fântâna** (raionul Racoș, reg. Stalin).

Cu prilejul unei deplasări în această localitate, am vizitat ruinele castrului dela Hoghiz. Se recunosc pe teren numai laturile de N-E și N-V. și încă nu pe toată lungimea lor. La biserica din Ungra nu se mai vede nicio inscripție sau monument roman, dintre cele semnalate pe vremuri aici.

---

1) Paulovics I., o. c., p. 48—53.

6. **Sighișoara.**

Urme ale unei așezări civile și ale unei castru roman se află la circa 3 km V de oraș, la locul cunoscut sub numele Burgstadel, numit însă de localnici Podmoale, între șoseaua care duce la Mediaș și Târnava Mare, pe unde duce și linia de cale ferată. Urmele romane se găsesc în partea de N-V a platoului și constau, la suprafață, din numeroase cioburi romane de factură autohtonă, ca și fragmente de țigle, cărămizi, olane, pietre din ziduri și bucăți de mortar. Cu acest prilej, am dat de urmele unui fragment de inscripție, descoperit în acest loc, în primăvara anului 1950, de locuitorul Gh. Hügel, care îl avea acasă (în Sighișoara). E un altar votiv, lat de 0,33 m (lățimea originală), înalt de 0,14 m, și gros de 0,16 m. Textul inscripției este următorul :

[I] OM	[I (ovi)] O (ptimo) M (aximo)
IVNONI	Iunoni
REGINAE	Reginae...

Caracterul literelor ar pleda pentru o epocă bună, poate vremea Antoninilor.

In muzeul Sighișoara veche, dela turn, am văzut, printre alte obiecte romane, provenite (după afrmația conservatorului muzeului) toate dela Burgstadel, o cărămidă cu stampila : AVR DI [...?] /LEG XIII G[EM], și alta cu stampila CIVB=C (ohors) (prima) Ub (iorum).

Dacă stampile de ale Leg. XIII Gem. erau cunoscute mai dinainte aici (CIL III 8064, 7), apoi Coh. I Ubiorum era atestată până acum numai la Orheiu (CIL III 8074, 25 b), Odorheiu (CIL III 8074, 25 a) și la Târnăveni (CIL III 8074, 25 e și c) [1]). Aceste stampile militare ar pleda, deci, pentru existența unui castru la Sighișoara, pentru care ar fi indicată poziția geografică dela Podmoale, în fața defileului dintre hula Daneșului și dealul Turcului (Wietenberg).

IV. **Regiunea Jigodin-Miercurea Ciuc.**

1. **Așezările dacice dela Jigodin.**

Obiecivul cercetărilor în această regiune l-au constituit cele trei „cetăți” dacice dela Jigodin (suburbie a orașului Miercurea Ciuc) [2]). Sondajii am făcut la toate cele trei așezări.

a) **Jigodin II. Dealul Cetății** (Varhegytető).

Cetatea e situată pe un deal conic, înalt de 900 m. Platoul de pe vârf e oval. Secțiunile făcute de noi (Planșa V), ne-au arătat că această cetate a fost locuită în epoca dacică. Materialul ceramic, deși sărac, e suficient de specific. Forme romane nu am remarcat. Zi-

1) Cf. V. Christescu *o. c.* p. 191. W. Wagner *o. c.* p. 196 și I. Paulovics *o. c.* p. 51.

2) Vezi Al. Ferenczy în ACMITr. IV (1932—8), p. 240—267, cu toată literatura despre ele.

dul de piatră oval, care încinge vârful, e construit cu mortar, și el se suprapune pe un val mai vechi de pământ și piatră cu bogate urme de arsură și numeroase fragmente de ceramică dacică. Zidul de piatră este deci mai nou, dela începuturile feudalismului. La Jigodin II avem prin urmare o așezare întărită cu val de pământ, de forma cea mai simplă, fără alte terase decât platoul superior.

b) **Jigodin I. Terenul Morii** (Malomföld).

Pe dealul deasupra băilor Jigodin am executat două șanțuri, perpendiculare unul pe altul (fig. 11). Un val de piatră de stâncă

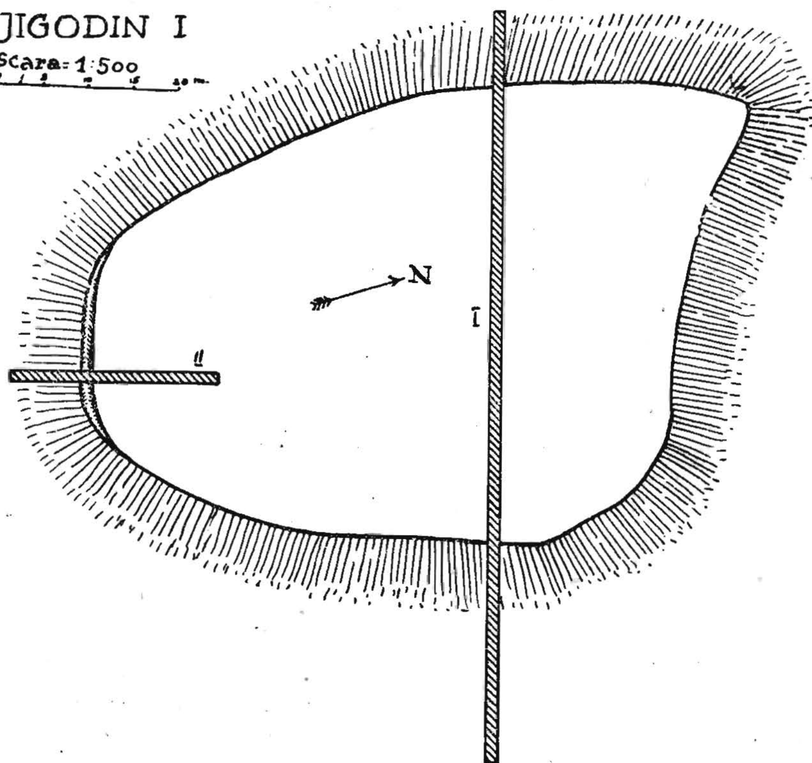

Fig. 11.

sdrobită, a fost constatat pe laturea de sud. Ceramica este de două feluri, o categorie de ceramică dacică lucrată cu mâna, din pastă poroasă (cești și vase mici), și o a doua categorie de vase mai fine, lucrate cu roata printre care vase cu picior, dar și din cele de factură romană. Așezarea este deci dacică și a fost ușor întărită.

c) **Jigodin III (Vârful Cetății).**

Și această așezare, mai mare, a fost întărită după acelaș sistem ca Jigodin I (fig. 12). Valul e vizibil pe latura de V, unde a fost

secționat. Secțiunile din interior au scos foarte puține fragmente de ceramică dacică primitivă, lucrată cu mâna, precum și produse de ceramică dacică mai fină, lucrată cu roata, ca vase cu picior, chiupuri de culoare brună, precum și vase care trădează o categorică factură romană.

In pământul aruncat din șanțuri am aflat și trei monete, una din timpul Antoninilor, una a lui Caracalla și alta a lui Geta.

Concluzia care se detașează din cercetările noastre este că la Jigodin avem trei așezări întărite, probabil aparținând aceluiași trib și coexistând. Cea mai veche pare să fie cea dela munte, Jigo-

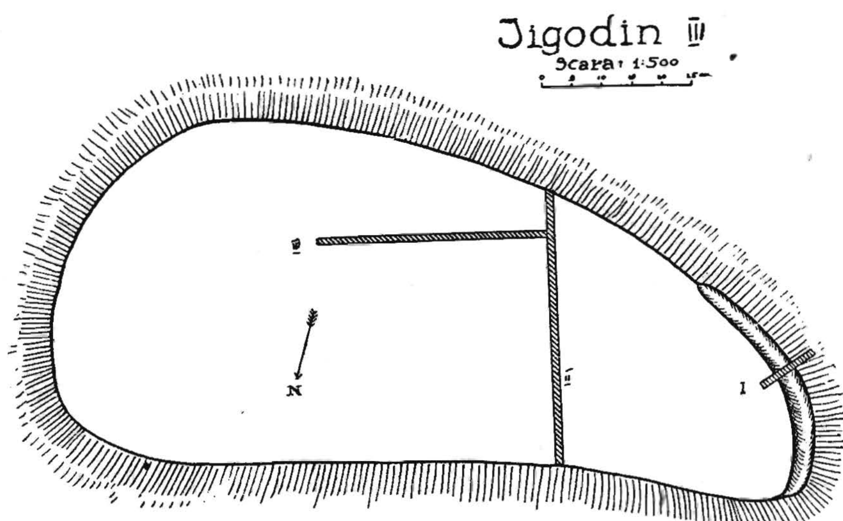

Fig. 12.

din II, care era folosită mai ales ca loc de refugiu în caz de pericol. Cele două așezări de jos, situate chiar deasupra văii Oltului, sunt probabil reședințe ale unor mici șefi de triburi locale, care stăpâneau câmpia fertilă a Ciucului. Ele au durat și după cucerirea Daciei de către Romani, de ale cărei granițe nu se găsesc prea departe. Vecinătatea cu Romanii se arată a-i fi influențat destul de puțin pe acești Daci rămași liberi. Doar în ceramică unele produse sunt romane sau influențate de tehnica romană. Conchidem deci că Dacii liberi trăesc pe mai departe în sistemul sclavagist-patriarhal, cu atât mai mult cu cât prezența Romanilor în vecinătatea lor îi stânjenea în desvoltarea lor. Se remarcă un aspect de simplitate în inventarul arheologic. Triburile acestea strâmtorate între granița romană și munți nu se pot desvolta, de aceea ele nu au ajuns nici câteva secole mai târziu la realizări comparabile cu cele ale înaintașilor din timpul lui Burebista sau Decebal. Iar pentru problema cetăților dacice din E Daciei lucrurile s'au lămurit în sensul că acele cetăți ovale de piatră cu mortar, mari sau mici, nu sunt dacice,

ci feudale, chiar dacă se suprapun, ceeace l-a indus în eroare pe Al. Ferenczi, peste o aşezare dacică.

Cetăţi dacice sunt în Secuime şi după precizările obţinute prin cercetările puţin anterioare, dar mai ales prin cele executate de noi la Jigodin, ele se împart în trei categorii: 1) cetăţi pe vârfuri de dealuri, cu terase, valuri, şi chiar ziduri, dar nu din blocuri, ci din piatră mai măruntă, ca cele dela Covasna 1) şi Zetea 2); 2) cetăţi simple, tot pe vârfuri de dealuri, de dimensiuni mici, înconjurate de un simplu val de pământ şi de piatră, ca cetatea dela Jigodin II; 3) aşezări întărite, situate pe dealuri mici, cu terase largi, uşor întărite în părţile mai vulnerabile cu val de piatră şi nisip. Ele sunt aşezările triburilor de Daci liberi care stăpânesc văile şi câmpiile.

2. Tuşnadul Ciucului.

Recunoaşterea făcută la Piscul Cetăţii a arătat, după experienţa dela Jigodin II, că cetatea de aici 1) este tot feudală, cu zid de piatră şi mortar, de formă ovală, dar mult mai mare. Ea trebue ştearsă din rândul cetăţilor dacice, ca şi cele de tipul ei.

3. Şumuleu.

La „Cetatea de sare" 2, nume necunoscut de altfel de către localnici, nu am putut recunoaşte nici o urmă de val sau de zid.

La „Cetatea fără nume" 3) se recunosc urmele unei foarte mici fortificaţii ovale, de tipul celei dela Jigodin II, dar fără nici o urmă materială de cultură dacică.

CONCLUZII

Din rezultatele obţinute în cursul celor trei luni de asidue cercetări pe teren dealungul graniţei de est a Daciei, se desprind următoarele concluzii generale în legătură cu tema principală revenită colectivului:

Cuceritorii romani au reuşit dela început să înjghebeze dealungul graniţei de E a Daciei o puternică linie de apărare întărită cu castele de piatră, dintre care noi am cercetat două, pe cel dela Breţcu, ridicat de trupe venind în Transilvania, şi pe cel dela Inlăceni, a cărui funcţionare era legată de avantajiile strategice oferite de dealul Firtoş, la poalele căruia era aşezat castrul.

Dealungul graniţei de E, populaţia autohtonă şi-a continuat traiul şi după cucerirea romană. La **Breţcu**, produse caracteristic dacice, ceşti şi alte vase au fost aflate chiar în interiorul castrului roman. La **Bedehaza**, vechea aşezare dacică, situată acum chiar pe

---

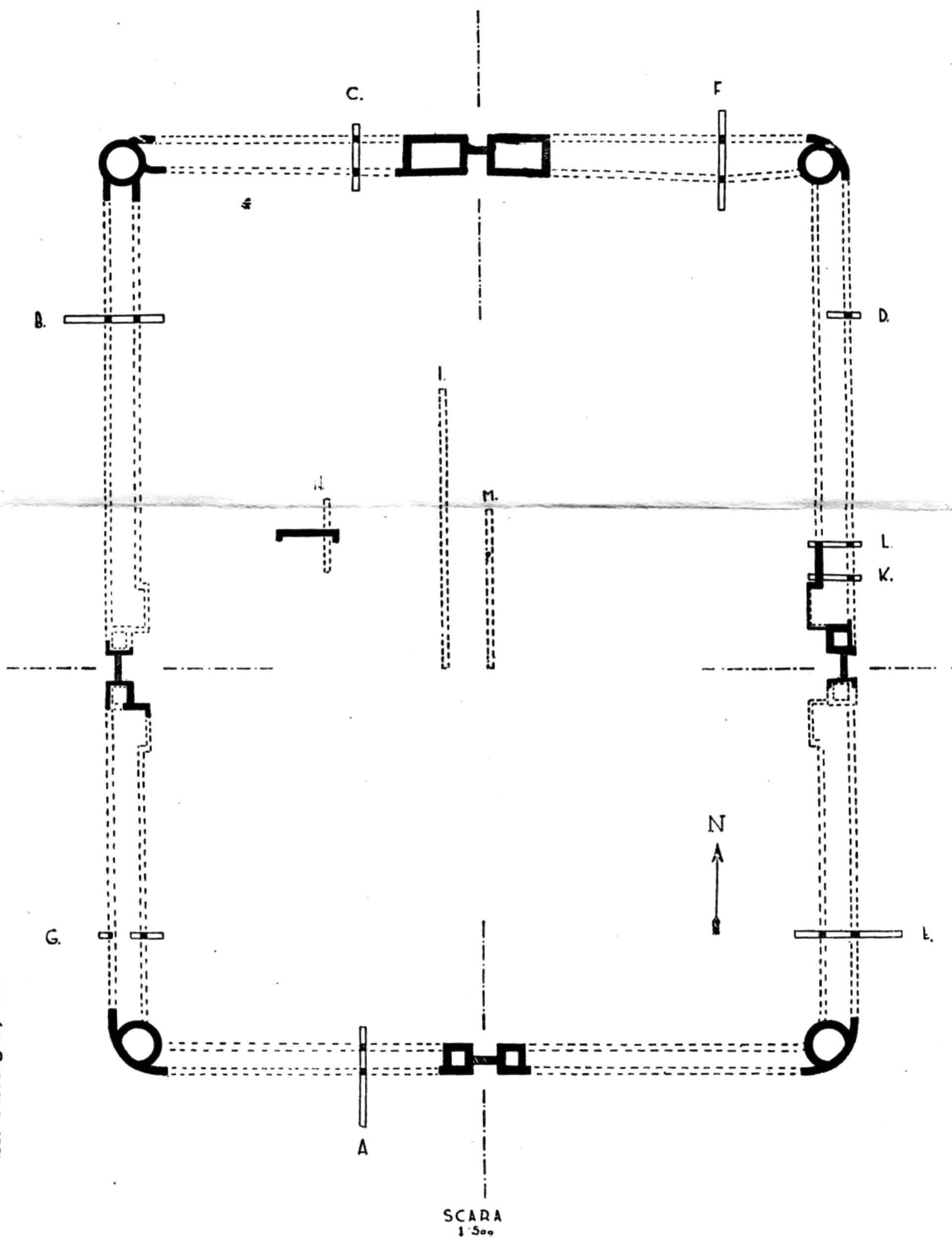
1) *Studii şi cercetări* I. p. 119 sq.
2) Székely Z., *Zetevára*, Sft. Gheorghe, 1949.
1) Al. Ferenczi *o. c.* p. 302—7.
2) Al. Ferenczi, *o. c.* p. 297—300.
3) Al. Ferenczi, *o. c.* p. 300—302.

linia de graniță a provinciei, continuă și în perioada romană, aproape în aceleași forme ca înainte de cucerire. La **Inlăceni** trupele romane se mențin ca o garnizoană puternică, dar izolată de mediul autohton, până pe la începutul sec. III, când sub presiunea externă și internă, ele mai întâiu își nimicesc propriile monumente, pe care le folosesc în pripă la refacerea fortificațiilor, iar apoi se prăbușesc definitiv. In afara granițelor provinciei, Dacii liberi, pe timpul stăpânirii romane în Dacia, trăesc pe mai departe în vechile lor așezări întărite, de felul celor cercetate de noi la **Jigodin**, unde legăturile cu Romanii se oglindesc numai în importul de produse romane, ceramică fină și monete.

Rezultatele sunt satisfăcătoare, dar ele nu epuizează tema propusă în ansamblul ei. Tot așa și problema cetăților dacice din E Daciei nu se poate considera pe deplin elucidată. Ea mai are nevoie de verificări în alte câteva puncte.

M. Macrea, L. Buzdugan, G. Ferenczi, K. Horedt, I. Popescu, I. I. Russu, Z. Székely, N. Vasiu, I. Winkler.

CASTRUL ROMAN DELA BREŢCU

PLANUL SĂPĂTURILOR dela BEDEHÁZA

SCARA 1:500

LEGENDA

- SĂPĂTURI 1949
- SĂPĂTURI 1950

SPRE SFÂNTUL GHEORGHE

SPRE GHIDFALĂU

Olt

A. A1 B. C. D1 D2 D3 E E1 E2

Z

2300/m 2400/m 2500/m 635

527 528 529 530 531 532 533 534 535 536 537 538

Planul săpăturilor dela
Gémvára și Avasalja (Sft. Gheorghe)
Scara 1:500.

B

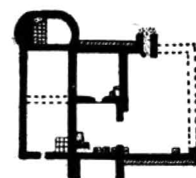
A

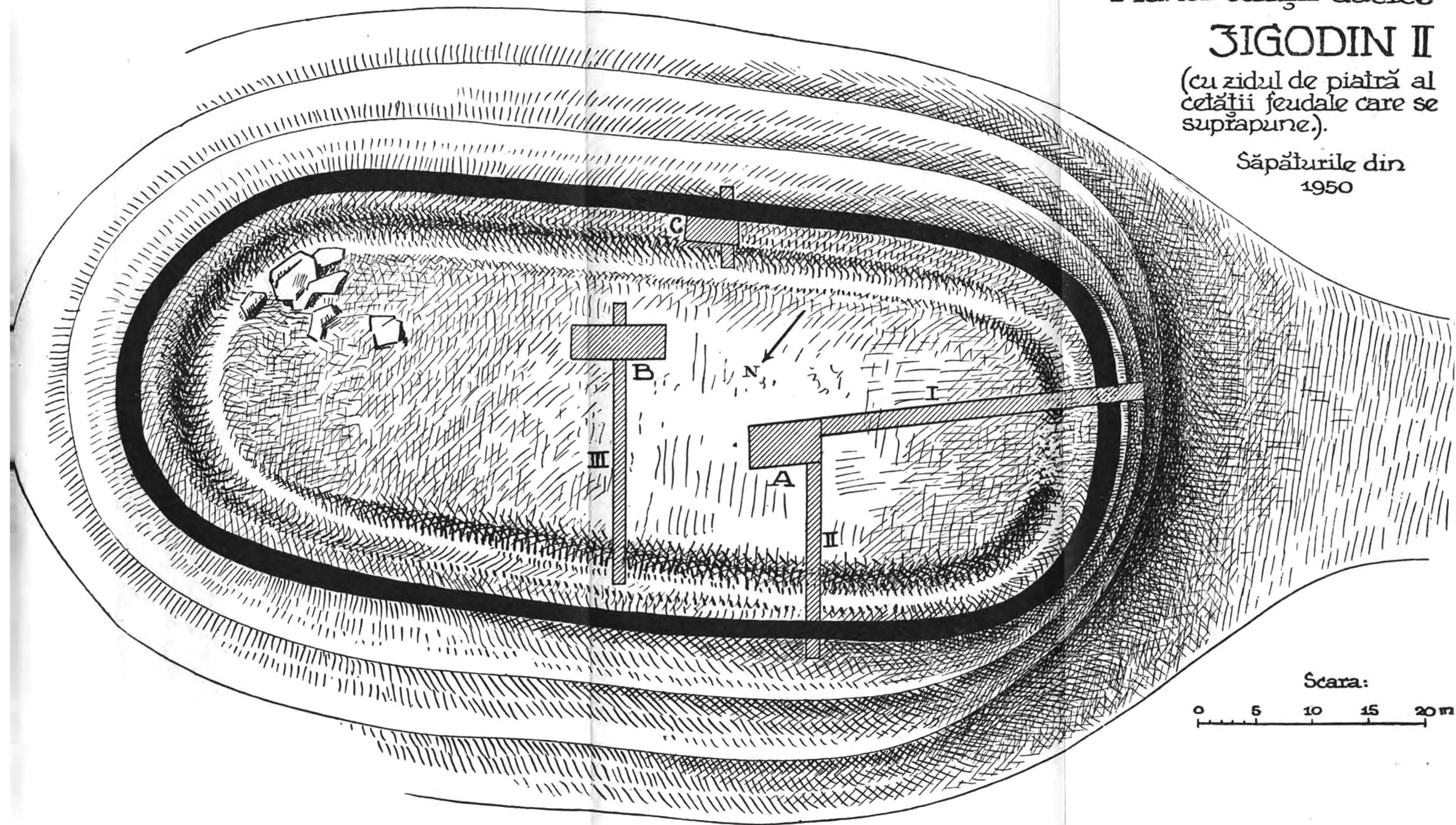
N

C

Planul castrului roman
dela
INLĂCENI - Odorhei
Săpăturile din 1950

Scara = 1:500

Planul cetății dacice
ZIGODIN II
(cu zidul de piatră al cetății feudale care se suprapune).
Săpăturile din 1950
C
B
N
I
A
III
II
Scara:
0 5 10 15 20 m

NICOLAE ALEXANDROVICI MAŞKIN

La 15 Septembrie 1950 s'a stins pe neaşteptate cunoscutul istoric sovietic al lumii antice, Nic. Alexandrovici Maşkin, tocmai pe când se afla în deplină înflorire a activităţii sale ştiinţifice.

Născut la 9 Februarie 1900, într'o familie de învăţător din districtul Socolchi Bugulmonsc, Maşkin a terminat liceul în 1918, şi a urmat cursurile Facultăţi de istorie din Samarsc până în 1921, când a trecut la Moscova la Facultatea de ştiinţe sociale, pe care a absolvit-o în 1922. Activitatea pedagogică şi-a început-o încă de pe când era student, lucrând la cursurile serale muncitoreşti. In anii 1924—1929 şi-a făcut aspirantura la Universitate, specializându-se în istoria veche, iar până în 1934 a predat limba şi literatura rusă în institute, intensificând însă ocupaţia personală cu studiul istoriei antice, în special cu istoria Romei. Prin Decizia din 16 Mai 1934 a Comitetului Central al Partidului Comunist Bolşevic cu privire la organizarea facultăţilor de istorie a fost desvoltat studiul istoriei antice în universitate şi astfel, încă din toamna anului 1934, N. A. Maşkin a început să ţină cursuri la Facultatea de istorie a Universităţii din Moscova. In cei 8 ani următori (1934—1942) Maşkin a desfăşurat o neobişnuit de intensă activitate didactică şi ştiinţifică, parcurgând calea dela situaţia de profesor de liceu până la aceea de şef al catedrei de istorie veche de la Universitatea din Moscova, iar în 1942, cu toate condiţiile grele din timpul războiului, şi-a susţinut cu mare succes disertaţia „Principatul lui August", cu care a obţinut titlul de doctor în ştiinţele istorice. Din Iunie 1943 şi până în clipa morţii sale, Maşkin a lucrat ca profesor şef de catedră, dovedind strălucite calităţi de savant, de organizator şi de pedagog.

In cei douăzeci şi cinci de ani de activitate ştiinţifică neîntreruptă, Maşkin a lucrat uimitor de mult şi cu rezultate pozitive strălucite. A publicat zeci de articole cu privire la istoria antică în Marea Enciclopedie Sovietică şi în diferite reviste, a făcut cercetări asupra istoriei Africei romane, al căror rezultat a fost expus în studiile despre „Agonistici sau circumcelioni" apărute în Vestnic Drevnei Istorii din 1938 şi în Marea Enciclopedie Sovietică, vol. I, 1949, precum şi în studiul „Problema mişcării revoluţionare a sclavilor şi colonilor în Africa romană" apărută în V. D. I. Nr. 4, 1949. A tipărit un „Curs

scurt de istorie a Romei antice" în 1939, care a primit o formă desvoltată în volumul intitulat „Istoria Romei antice", Moscova, 1947, (680 pagini), iar în 1949, o formă desvoltată: „Istoria Romei antice", manual pentru facultăţile de istorie şi pentru institutele pedagogice" (736 pag.), operă tradusă astăzi în mai multe limbi. A publicat în 1941 (împreună cu C. I. Protasov) traducerea vol. III din „Istoria Romană" a lui Theodor Mommsen, şi, singur, în 1949, vol. V al aceleiaşi opere. Impreună cu răposatul istoric A. B. Mişulin a scos o nouă ediţie, completată, a cunoscutei opere a lui B. S. Sergheev „Istoria Greciei antice", Moscova 1948 (522 pag.). De asemenea, în 1949, pe lângă alte lucrări, a dat publicităţii o „Istorie a imperiului roman": Curs special pentru studenţii care învaţă prin corespondenţă, Moscova (71 pag.), şi lucrarea sa magistrală „Principatul lui Augustus", Originea şi esenţa lui socială, Moscova — Leningrad (639 pagini).

Ne vom opri puţin asupra câtorva din lucrările sale citate mai sus.

In „Problema mişcării revoluţionare a sclavilor şi a colonilor în Africa romană", Maşkin, pornind de la teza lui I. V. Stalin că „revoluţia sclavilor a lichidat pe stăpânii de sclavi şi a desfiinţat forma sclavagistă de exploatare a masselor celor ce muncesc", după ce face un scurt istoric al mişcării revoluţionare a sclavilor începând cu Spartacus, scoate în relief caracterul de massă al răscoalelor făcute de sclavi, împreună cu colonii şi oamenii liberi săraci în sec. IV-V al erei noastre. El arată că mişcarea agonisticilor din Africa romană era strâns legată de istoria social-economică a acestei provincii, şi că numele de „circumcelioni" era un termen insultător întrebuinţat anume de reprezentanţii clasei dominante pentru a lovi în agonistici adică în participanţii la mişcările revoluţionare din Africa romană, la care se alăturase şi secta creştină a donatiştilor.

In „Istoria Romei antice", pe lângă tratarea critică, depe poziţiile ştiinţei marxist-leniniste, a tuturor problemelor care privesc istoria Romei, autorul a introdus, la începutul cărţii, un important capitol asupra izvoarelor şi asupra istoriografiei: un admirabil mijloc de orientare în câmpul vast al izvoarelor istoriei antice.

E de subliniat, apoi, în deosebi, importanţa pe care autorul a dat-o problemelor filosofice ,juridice şi literare. Manualul acesta, prin bogăţia informaţiei bazate pe studii critice asupra izvoarelor, prin concepţia înaltă ştiinţifică pe care sunt fundamentate toate problemele studiate, aduce imense servicii atât învăţământului nostru superior cât şi cercetătorilor noştri în domeniul istoriei romane, pentru a nu mai aminti numeroasele elogii pe care le-a primit din partea criticei sovietice.

In „Istoria Imperiului roman", care de fapt e o schiţă istorică, Maşkin stabileşte tezele esenţiale în vederea unei tratări mai largi a acestei vaste părţi a istoriei romane. El a dat o atenţie specială temelor care se referă la pregătirile pentru trecerea orânduirii politice a Romei dela republică la imperiu.

In tema despre „Principatul lui Augustus", el arată că toate măsurile luate de Augustus au fost îndreptate spre întărirea orânduirii

sclavagiste, subliniind că trecerea la imperiu nu a fost o revoluție, deoarece bazele sociale ale societății romane au rămas aceleași ca mai înainte.

In tema despre dinastia iulio-claudiană el a arătat cum împărații din această dinastie s'au sprijinit pe armată și au intrat în conflict cu clasa senatorială, în interesul întăririi dictaturii militare și în legătură strânsă cu lupta de clasă. In chestiunile cu privire la economia imperiului roman în sec. I—II al erei noastre, autorul a urmărit în linii mari desvoltarea elementelor orânduirii feudale în sânul societății sclavagiste.

„Principatul lui Augustus, Originea și esența lui socială" este lucrarea cea mai întinsă (639 pag.) și, totodată, „cel mai important eveniment pe frontul istoric sovietic".

Dacă istoricii burghezi au văzut în Augustus un tiran care a înnăbușit „revoluția" și a nimicit republica, sau au admirat în el un monarh exemplar, demn de a fi imitat..., pentru eminentul istoric sovietic, însă, principatul lui Augustus a fost o formă a dictaturii militare, având ca scop întărirea stâlpilor societății sclavagiste. Monarhia militară, care a intrat în istorie cu numele de „imperiu", se baza pe aceeași orânduire socială ca și republica dispărută, pe orânduirea sclavagistă, pe dictatura stăpânilor de sclavi. După cum s'a precizat de critica științifică sovietică, problema apariției principatului și natura lui de clasă e una dn problemele cele mai importante ale istoriei mondiale. Mașkin a găsit premisele principatului în istoria socială romană a sec. II și I înainte de era noastră.

Comentând manifestul triumvirilor, Mașkin observă, în tendințele antiaristocratice și antiplutocratice ale soldaților, premisele sociale de clasă ale proscripțiilor. El a dovedit însă că războaiele civile nu au dus la transformări sociale adânci și că ele s'au încheiat numai cu transformări politice. Aceste transformări au fost forma nouă a dictaturii militare, care a fost numită principat.

Din considerarea activității științifice prodigioase a lui N. A. Mașkin nu trebue pierdut din vedere și aportul însemnat adus de el revistei „Vestnic Drevnei Istorii".

Ultimele sale articole publicate în fruntea revistei (Nr. 3, 1950 și Nr. 4, 1950) arată cu prisosință înaltul său nivel științific și ideologic, multilateralitatea punctelor de vedere, precum și devotamentul său întreg față de știința sovietică.

N. A. Mașkin a fost un merituos cetățean al patriei sovietice și un eminent savant. Fie ca viața și opera lui să rămână pentru istoricii antichității din R. P. R. un permanent exemplu.

Acad. CONSTANTIN BALMUŞ

SARCINILE MUNCII DE CERCETARE ȘTIINȚIFICĂ IN DOMENIUL ISTORIEI VECHI IN VIITOAREA PERIOADĂ CINCINALĂ*)

Articolele lui I. V. Stalin „Cu privire la marxism în lingvistică", „Cu privire la unele probleme de lingvistică", și „Răspuns unor tovarăși" constitue un eveniment de o enormă importanță în viața noastră științifică. I. V. Stalin a soluționat în mod strălucit problemele de cea mai mare însemnătate relative la marxism în domeniul lingvisticei. El a dat următoarea caracteristică limbii ca fenomen social: „Limba — spune I. V. Stalin — nu poate fi trecută nici în categoria bazelor și nici în categoria suprastructurilor". „Limba, ca mijloc de comunicare, a fost totdeauna și rămâne aceeași pentru întreaga societate și comună pentru toți membrii ei", iar „formula privitoare la „caracterul de clasă" al limbii este o formulă greșită, nemarxistă. I. V. Stalin a arătat particularitățile caracteristice ale limbii și a trasat căile de cercetare ale fenomenelor lingvistice. Articolele lui I. V. Stalin au desvăluit caracterul greșit nemarxist al așa zisei „învățături noi despre limbă" a lui N. I. Marr și au arătat că lichidarea regimului aracceevist în lingvistică, renunțarea la greșelile lui N. I. Marr, introducerea marxismului în lingvistică arată calea prin care s'ar putea însănătoși lingvistica sovietică".

Noile lucrări ale lui I. V. Stalin prezintă în primul rând o importanță excepțională pentru desvoltarea mai departe a marxismului care „este știința legilor desvoltării naturii și societății, știința despre revoluția maselor oprimate și exploatate, știința despre victoria socialismului în toate țările, știința despre construirea societății comuniste". Definind cu preciziune conținutul fundamental al marxismului, I. V. Stalin a subliniat că „marxismul ca știință nu poate rămâne pe loc, — el se desvoltă și se perfecționează". Adâncind o serie de probleme teoretice de primă importanță, I. V. Stalin a deschis noi căi pentru desvoltarea creatoare a marxismului, care „nu poate să nu se îmbogățească printr'o nouă experiență, prin noi cunoștințe". Cu toată forța și adâncimea experienței sale științifice, I. V. Stalin a

---

*) Studiu publicat în Vestnic Drevnei Istorii Nr. 3, 950, pp. 9-22.

arătat că „marxismul nu recunoaște deducții și formule neschimbate, obligatorii pentru toate epocile și perioadele. Marxismul este dușmanul oricărui dogmatism".

Desvoltând aceste principii profund creatoare, I. V. Stalin a îmbogățit teoria marxist-leninistă prin noi realizări excepționale de o enormă importanță pentru viitoarele succese ale științei. I. V. Stalin a atras în mod deosebit atenția asupra raportului dintre bază și suprastructură. Subliniind caracterul activ al suprastructurii față de baza sa, I. V. Stalin a dat o nouă definiție uneia din legile dialecticei — legea „trecerii dela o stare calitativă veche la alta nouă arătând că această lege „este obligatorie pentru societatea împărțită în clase antagoniste. Dar ea nu este deloc obligatorie pentru societatea care nu cunoaște clase antagoniste". Articolele lui I. V. Stalin conțin deasemenea numeroase teze importante privitoare la desvoltarea culturii, la desvoltarea ginților, triburilor, popoarelor și la desvoltarea națională. I. V. Stalin s'a oprit asupra problemei extrem de importante din domeniul istoriei vechi, relativă la caracterul uniunilor militaro-administrative, care au fost imperiile din perioada sclavagistă și cea medievală.

Toate aceste principii formulate de I. V. Stalin dau posibilitate de a se rezolva într'un mod nou problemele de istorie și trebue puse la baza activității de cercetări științifice în anii viitori.

Planificarea muncii de cercetări științifice reprezintă una din cele mai mari realizări ale societății noastre socialiste. Planificarea în toate domeniile vieții științifice dă posibilitatea deplină de a pune știința în folosul societății, de a o dirija pe linia rezolvării problemelor deosebit de importante și de actuale. Invățătura despre legile desvoltării sociale a clasicilor marxism-leninismului a jucat un rol de însemnătate istorică mondială și arată în momentul de față oamenilor muncii din URSS calea construirii societății comuniste, fiind pentru toate popoarele lumii o armă puternică în lupta pentru pace și democrație. Particularitatea cunoașterii marxist-leniniste a fenomenelor sociale constă în studierea acestor fenomene, în desvoltarea lor. „Noi nu cunoaștem decât o singură știință — scria Marx — știința istoriei" (Marx și Engels, **Opere**, vol. IV, p. 8, ed. rusă).

Intocmindu-și planurile de cercetări științifice pentru proxima perioadă cincinală, institutele Academiei de Științe a U.R.S.S. și ale Academiilor Unionale, precum și facultatea de istorie trebue să pună pe primul plan ceea ce reprezintă o mai mare actualitate, ceea ce face să progreseze știința marxist-leninistă, contribue la construirea comunismului și ne înarmează în lupta împotriva teoriilor burgheze, care apără prin mijloace ideologice regimul capitalist muribund.

Actualitatea în domeniul științelor istorice nu se determină numai prin apropierea de timpul nostru a evenimentelor pe care le cercetăm, ci și de măsura în care problema studiată contribue la realizarea scopului principal al științei istorice, formulat de I. V. Stalin în opera sa **„Despre materialismul dialectic și istoric"**: „știința istoriei societății — spune I. V. Stalin, — cu toată complexitatea fenomenelor vieții sociale, poate deveni o știință tot atât de exactă ca

biologia, de pildă, o știință capabilă de a folosi în practică legile desvoltării societății" (I. V. Stalin, **Problemele leninismului,** Ed. P.M.R., 1948, pag. 862). Dar legile desvoltării societății nu pot fi determinate numai pe baza cercetării unui oarecare fragment al desvoltării istorice, ci ele pot fi formulate pe baza studierii întregii istorii mondiale, în cadrul căreia istoria lumii vechi reprezintă milenii întregi.

Multe probleme de istorie antică au fost studiate în mod special de către clasicii marxism-leninismului, atunci când aceștia au rezolvat principalele probleme în legătură cu desvoltarea societății. Cartea lui Engels **„Originea familiei, proprietății private și a statului"** este consacrată uneia din temele cele mai actuale, deși Engels citează materiale privitoare la Irochezi, ginta la Greci și la Romani, despre Celții și Germanii vechi. Engels a făcut însă, pe baza acestor materiale, o serie de deducții însemnate, iar concluziile sale privitoare la caracterul statului au fost folosite deV. I. Lenin în opera sa **„Statul și Revoluția",** operă scrisă în momentul când problema atitudinii revoluției socialiste a proletariatului față de stat „nu căpătase numai o însemnătate practică politică, ci și una de cea mai acută actualitate" (V. I. Lenin, **Opere,** ed. a 4-a, vol. XXV, p 356, ed. rusă). Rezolvând problemele istorice cu caracter general, clasicii marxism-leninismului au recurs în repetate rânduri la problemele de istorie ale lumii vechi. Marx și Engels au acordat multă atenție orânduirii social-economice a statelor antice. Marx studiază particularitățile desvoltării societăților vechi din Orient și a celor antice în lucrarea sa „Formele care au precedat producția capitalistă". Multe lucrări ale lui Marx conțin paralele între fenomenele lumii antice și fenomenele din timpurile moderne. In Iulie 1848, Marx și Engels scriau cu privire la evenimentele care se petreceau la Paris: „Istoria nu cunoaște decât două momente asemănătoare luptei care se desfășoară în momentul de față la Paris : războiul sclavilor dela Roma și răscoala din Lyon din 1834 (K. Marx și Fr. Engels, **Opere,** vol. VI, p. 211, ed. rusă). Lenin își începe lecția sa despre stat prin rezolvarea problemelor relative la desvoltarea societății sclavagiste. El vorbește despre diferitele forme de stat din lumea antică, despre lupta dusă de sclavi și însemnătatea ei. Analizând imperialismul actual, Lenin a vorbit nu o singură dată de Imperiul roman născut pe baza sclavagismului. Caracterizând diferitele moduri de producție, I. V. Stalin face o caracteristică completă a modului de producție sclavagist. Vorbind despre situația oamenilor muncii în diferitele epoci ale istoriei lumii, I. V. Stalin a definit și rolul răscoalelor sclavilor în dispariția lumii vechi. Demascând planurile criminale de agresiune împotriva U.R.S.S., el a arătat care a fost rolul cuceririlor barbare în ultimele secole ale imperiului roman. Caracterizând contra-ofensiva ca o formă deosebită de strategie și tactică, I. V. Stalin a citat exemplul Parților, care cunoșteau tactica contra-ofensivei și au înfrânt pe Crassus. Elaborând învățătura sa despre națiune tovarășul I. V. Stalin a stabilit care sunt particularităților imperiilor în lumea antică, pe care el le caracterizează ca fiind „conglomerate de grupe întâmplătoare și slab închegate, care se destrămau și se reuneau în funcție de izbânzile sau înfrângerile

unui sau altui cuceritor" (**Opere,** vol. II. p. 293. ed. P.M.R., p. 308). In noua sa operă **„Cu privire la marxism în lingvistică"** I. V. Stalin se întoarce din nou la imperiile din antichitate. El subliniază, cu această ocazie, că aceste imperii „nu aveau o bază economică proprie și reprezentau uniuni militaro-administrative vremelnice și netrainice" (Stalin, **Marxismul și problemele lingvisticii,** ed. P.M.R., 1950, p. 13). I. V. Stalin atrage apoi atenția — și aceasta prezintă o însemnătate extrem de mare pentru studiul istoriei antichității — „asupra rolului de cea mai mare importanță pe care l-a jucat în istorie nu aceste imperii sau altele asemănătoare lor „ci acele triburi și popoare care făceau parte din aceste imperii, aveau o bază economică proprie și o limbă formată din timpuri străvechi". (I. V. Stalin, **Marxismul și problemele lingvisticei,** ed. P.M.R., 1950 p. 13). Trebue să recunoaștem deschis că noi ne-am ocupat mai puțin ca de orice tocmai de aceste probleme.

Istoria științei istorice ne învață că evenimentele din istoria antică au fost permanent folosite în lupta ideologică. Istoricii modernizatori dela sfârșitul secolului trecut și începutul secolului actual, interpretând greșit fenomenele sociale ale lumii antice, voiau să găsească capitalismul în lumea antică și căutau să dovedească că lichidarea capitalismului nu ar putea să ducă decât la decadența culturii. Fasciștii germani și italieni, căutând să fundamenteze „teoria" lor rasistă, falsificau istoria lumii vechi. In Statele Unite și Anglia se publică astăzi un mare număr de cărți de istorie veche, în care prin falsificare „se fundamentează" teoriile despre dominația mondială și aceleași aiureli rasiste. In America este din ce în ce mai răspândită afirmația că „amestecul raselor" a constituit cauza principală a pieirii Imperiului roman și a dispariției lumii vechi. Este simptomatic faptul că problema pieirii lumii vechi preocupă pe scriitorii burghezi din timpul nostru. Cu puțin înainte, mai puțin de 25 de ani, unii învățați burghezi (Dopsch, Mikwitz și alții) căutau să dovedească că pieirea lumii antice nu a existat de fapt, și trecerea la evul mediu a avut un caracter „pașnic", nu a fost legată de decadența culturii, nici de modificarea relațiilor economice. In momentul de față, însă, istoricii reacționari burghezi, dimpotrivă, vorbesc de catastrofa care a distrus imperiul roman și caută să găsească „mijloace pentru a evita ei înșiși o asemenea catastrofă, predicând fie necesitatea de a întări autoritatea bisericii catolice, fie Pax Americana, care ascunde tendințele imperialiste ale monopolurilor americane.

Cărțile din străinătate mai prezintă, în acelaș timp, și alte tendințe. Avem motive de a vorbi și de curentele progresiste în istoriografia Europei Apusene. Unii învățați încearcă să pună în lumină fenomenele antichității din punctul de vedere al teoriei marxiste. Vom arăta, de pildă, lucrările arheologului englez Childe, precum și studiul lui Thomson, care a publicat în 1949 o carte privitoare la perioada cea mai veche a istoriei societății grecești. Nu tot ce se scrie în aceste cărți și altele asemănătoare lor este acceptabil, dar însuși faptul că, în zilele când reacțiunea burgheză a mobilizat totul pentru a „răsturna" învățătura marxistă, există un grup de învățați

englezi care încearcă să pună în lumină problemele de istorie de pe poziţiile marxiste, prezintă o însemnătate esenţială. In ultimul timp, în ţările răsăritene aflate sub jugul imperialismului, a apărut un număr destul de mare de istorici ai antichităţii, originari din India, Egipt, Arabia, Siria, care studiază perioadele cele mai vechi ale istoriei patriei lor. Operele lor sunt adeseori ignorate sau dispreţuite de ştiinţa oficială burgheză. Cu toate acestea, printre ei se află oameni de ştiinţă progresişti ale căror realizări sunt demne de cea mai mare atenţie. Sarcina noastră constă în demascarea concepţiilor antimarxiste, antileniniste, reacţionare, în sprijinirea acelora care în ţările capitaliste caută să meargă în domeniul istoriei pe calea marxism-leninismului.

O mare activitate în domeniul istoriei vechi se desfăşoară în ţările de democraţie populară. Mulţi învăţaţi trecuţi prin şcoala veche, aflaţi până recent sub influenţa teoriilor burgheze, studiază realizările ştiinţei sovietice şi păşesc pe o cale nouă de cercetări ştiinţifice. Ei desfăşoară o mare activitate în domeniul studiului regiunilor balcanice în epoca antică, ei au realizat multe în domeniul arheologiei. Printre învăţaţii Chinei noi şi ai eroicei Coree se întăresc, de asemenea, tendinţele progresiste în ce priveşte studiul istoriei ţărilor respective şi a perioadelor vechi din această istorie. Incepe să păşească pe calea cea largă şi primul detaşament de istorici ai Mongoliei, care caută să-şi îndrepte activitatea pe calea marxism-leninismului. Noi suntem obligaţi să-i ajutăm să-şi însuşească realizările ştiinţei sovietice şi să folosească experienţa noastră în planificarea activităţii ştiinţifice. Aceasta îi va ajuta fără îndoială în lupta împotriva forţelor naţionaliste, care mai încearcă să se opună succeselor realizate în construirea unei vieţi noi în aceste ţări.

Planificarea lucrărilor de cercetare ştiinţifică privitoare la disciplinele istorice trebue să acorde atenţia cuvenită istoriei lumii vechi. Sarcina noastră actuală constă în a stabili cu mai multă claritate problemele pe care istoricii lumii vechi trebue să le studieze în viitoarea perioadă cincinală.

Un anumit grup de probleme este legat de istoria Uniunii Sovietice. Numeroase expediţii arheologice au îmbogăţit ştiinţa cu noi materiale. Invăţaţii ruşi studiază de peste 100 de ani istoria antică a litoralului de Nord al Mării Negre. Realizările arheologice din ultimii ani au lărgit mult orizontul cercetărilor. Au fost determinate contururile principale ale culturii antice din regiunea Niprului (Tripolie), legată de vechile centre ale Mării Egee, se studiază istoria celor mai vechi timpuri şi istoria antică a Caucazului Asiei Centrale, istoria veche a Siberiei. Munca încununată cu succes a arheologilor sovietici a fost distinsă prin premiile Stalin. In noua perioadă cincinală această muncă trebue să continue, pentru ca istoria concretă a ginţilor şi triburilor vechi, istoria desvoltării lor social-economice, a relaţiilor reciproce şi a succesiunii cultural-istorice, să devină cât mai clară. In această muncă arheologii şi istoricii sovietici trebue să realizeze pe deplin principiile de importanţă fundamentală relative la vechile ginţi, triburi şi popoare expuse de I. V. Stalin în lucrările sale despre

marxism în lingvistică. Urmează să se lărgească cercetările istorico-arheologice începute în regiunile lumii vechi de pe litoralul Mării Negre. Ele vor ajuta la rezolvarea multor probleme privitoare la istoria orașelor grecești, a Regatului bosporan și a popoarelor vecine din epoca antică. O deosebită importanță prezintă studiul vieții economice, a relațiilor comerciale dintre regiunile Mării Negre și centrele culturii antice. Istoricii sovietici au realizat mult în ce privește caracterizarea relațiilor reciproce dintre coloniile grecești și populația locală; această muncă trebue continuată. Este necesar să se dea o mare atenție istoriei triburilor locale și rolului lor în desvoltarea diferitelor centre culturale. Istoria veche a regiunii de Nord a Mării Negre a fost studiată mai mult și mai bine de cât istoria veche a altor regiuni ale Uniunii Sovietice. Cu toate acestea, mai rămâne de desfășurat o mare activitate în legătură cu publicarea materialelor și însușirea lor. Urmează, deasemenea, să fie lărgite lucrările privitoare la studierea istoriei vechi a Caucazului, Asiei Centrale, Siberiei. Este necesară desfășurarea lucrărilor în regiunile cele mai puțin studiate până în prezent, cum sunt, de pildă, Siberia de Vest, Cazahstanul, etc.

Culegerea materialelor, publicarea și studierea lor nu constitue decât o treaptă prealabilă în cercetările istorice. O mare atenție se va da problemelor de metodologie. Indicațiile lui I. V. Stalin, ale lui S. M. Chirov și A. A. Jdanov, ca „ istoria popoarelor U. R. S. S. să nu fie ruptă de istoria europeană și, în general, de istoria mondială" prezintă pentru cercetători o însemnătate hotărîtoare.

Istoria veche studiază istoria regiunilor U. R. S. S. în epocile care au precedat formarea statului rus. Cercetătorii trebue să arate în ce măsură au fost legate între ele, în acele timpuri, diferitele regiuni, ce rol au jucat ele în evenimentele de importanță mondială. Istoria locală are valoare numai atunci când ea ține seamă de evenimentele istoriei mondiale.

Istoricii care studiază istoria cea mai veche a patriei noastre au de desfășurat o activitate destul de mare în sensul reorganizării muncii lor și revizuirii concluziilor lor pe baza criticei și autocriticei. Trebue înlăturate concluziile false la care au ajuns unii cercetătorii pe baza așa zisei „învățături noi despre limbă" a lui N. I. Marr. Aceasta s'a reflectat mai cu seamă în subaprecierea fenomenelor de migrațiune a unor popoare. Istoricul marxist nu poate accepta teoriile migraționste burgheze, care reduc la migrațiuni întregul conținut al procesului istoric, dar noi nu avem nici un motiv să ignorăm strămutările triburilor și popoarelor, înregistrate prin documente scrise, iar pentru perioadele îndepărtate, prin monumente arheologice. Acest fapt s'a răsfrânt în deosebi asupra lucrărilor de etnogeneză. In opera sa **„Marxismul și problema națională"** I. V. Stalin a dat indicațiuni clare cu privire la modul cum trebue studiată istoria originii națiunilor. Indicațiunile sale trebuiau să stea la baza lucrărilor relative la originea diferitelor popoare. In loc de aceasta mulți cercetători au folosit cu toată seriozitatea faimoasele patru elemente, alăturând în mod arbitrar, în spiritul lui Marr, cuvinte din diferite sisteme lingvistice. Rezultatul a fost că deducțiile unor asemenea studii au fost lip-

site de orice valoare ştiinţifică şi scrise în aşa fel, încât puţini sunt aceia care le pot pricepe. Metodele de cercetare în istoria etnogenezei trebuesc revizuite, istoria originii popoarelor nu trebue ruptă de istoria lor socială. Articolul lui I. V. Stalin **„Cu privire la marxism în lingvistică"** prezintă o enormă importanţă pentru toate disciplinele sociale şi, în deosebi, pentru istoria veche a U.R.S.S. Tovarăşul I. V. Stalin a spus: „Cu cât lingvistica noastră se va elibera mai repede de greşelile lui N. I. Marr, cu atât mai repede va putea fi scoasă din criza prin care trece acum". (I. V. Stalin, **Marxismul şi problemele lingvisticei,** Ed. P.M.R., 1950. p. 35-36). Dar aceasta prezintă o sarcină primordială nu numai pentru lingvişti, ci şi pentru istorici şi în particular pentru istoricii trecutului îndepărtat al patriei noastre.

Istoricii sovietici au realizat succese însemnate în cercetările lor asupra problemelor generale ale istoriei lumii vechi. Aceste realizări au fost nu o singură dată arătate în paginile revistei noastre. Alcătuind planul de muncă pentru viitorii cinci ani, trebue să ne concentrăm atenţia asupra faptelor care prezintă o însemnătate primordială. O sarcină importantă, a cărei rezolvare va necesita mai multe decenii de muncă încordată de cercetări pentru istoricii noştri, a fost trasată de I. V. Stalin atunci când a arătat că „ştiinţa istorică... trebue mai întâi de toate să se ocupe de istoria producătorilor de bunuri materiale, de istoria masselor muncitoare, de istoria popoarelor". Istoria producătorilor direcţi de bunuri materiale trebue să fie tema conducătoare a instituţiilor de cercetări istorice. Trebue făcute cercetări aprofundate asupra istoriei oamenilor muncii din ţările Orientului vechi. Cadrul cercetărilor trebue lărgit. Până acum istoricii noştri s'au ocupat mai cu seamă de ţările aşa zisului Orient clasic. Numai puţini dintre ei s'au ocupat de istoria statelor din extremul Orient şi India. Istoria Chinei şi Mongoliei a fost studiată foarte puţin, iar istoria unor ţări ca Vietnamul şi Coreea nu a preocupat deloc pe cercetătorii noştri. Numărul lucrărilor noastre privitoare la istoria Parţilor şi la problema Hitiţilor este de asemenea insuficient. Numai studierea sub toate aspectele a tuturor ţărilor Orientului antic va da posibilitatea istoricului marxist să rezolve acele probleme care au rămas încă pentru el nu în deajuns de clare. Cercetările învăţaţilor sovietici au arătat că relaţiile sociale în Orientul antic au fost în esenţa lor sclavagiste. Ei au subliniat cu deplină dreptate rolul comunităţii în statele Orientului antic. Istoricii sovietici însă nu au determinat cu destulă preciziune specificul desvoltării diferitelor ţări ale Orientului antic şi, în special, istoria posesiunii funciare în diferitele state ale Orientului antic. Istoria posesiunii funciare a fost în ultimul timp abordată de cercetătorii noştri, care au prezentat cititorilor sovietici un material extrem de interesant. Dar concluziile formulate în lucrările apărute, aşa cum rezultă din articolele şi recensiile puse în discuţie şi publicate în „Vestnic Drevnei Istorii" nu pot fi considerate ca fiind unanim recunoscute. Un mare rol în rezolvarea acestor probleme îl are studierea istoriei producătorilor direcţi în ţările Orientului antic, a istoriei oamenilor muncii. Sunt multe lucruri neclare în ce priveşte problema situaţiei sclavilor, precum şi a

agricultorilor, care au jucat în toate timpurile un rol însemnat, dar ale căror condiţii de viaţă şi statut juridic nu au fost pretutindeni aceleaşi. Istoricii sovietici nu au stabilit suficient particularităţile sclavagismului în fiecare ţară a Orientului antic. Nu s'a clarificat chestiunea când anume apar diferite elemente ale feudalismului în ţările din Orient. In majoritatea cazurilor nu se arată unde, când şi pe ce căi s'a produs trecerea dela sclavagism la feudalism.

Istoria sclavagismului antic a ocupat timp de mai mulţi ani un loc de frunte în lucrările cercetătorilor sovietici. S'a realizat în special mult în domeniul istoriei răscoalelor sclavilor. Această muncă trebue sintetizată, adâncită şi completată cu istoria acelor categorii de populaţii libere, care în virtutea situaţiei determinate pe care o aveau în societate, făceau parte din categoria producăorilor de bunuri materiale. Este necesar, de pildă, să arătăm că noi nu avem cercetări speciale privitoare la situaţia sclavilor în Grecia clasică, cu toate că atât autorii vechi cât şi documentele epigrafice conţin destule date interesante. Cercetătorii au lăsat deoparte istoria aşa ziselor regiuni înapoiate ale Greciei: Sparta, Beoţia, Tesalia, etc. Despre aceste regiuni s'a vorbit în special în legătură cu evenimentele din viaţa politică. Dar istoria oamenilor muncii din aceste regiuni prezintă un mare interes, iar situaţia lor poate fi cunoscută nu pe baza unor consideraţiuni de ordin general, ci ca rezultat al studiului datelor concrete care s'au păstrat.

In ultimii ani s'a acordat o mare atenţie istoriei elenismului. Istoricii sovietici au renunţat la definiţia elenismului caracteristică istoriografiei burgheze, ca stadiu deosebit al desvoltării culturale, şi au vorbit de necesitatea de a defini esenţa social-economică a elenismului. Dar această definiţie nu poate avea un caracter formal. Ea trebue bazată, în primul rând, pe studiul sub toate aspectele al istoriei producătorilor de bunuri materiale în diferitele ţări ale lumii eline. Este necesar să se revizuiască toate concluziile cercetătorilor burghezi cu privire la istoria agrară a elenismului şi să se determine rolul în viaţa economică precum şi situaţia economică, socială şi politică a diferitelor categorii ale populaţiei muncitoare. Teoria marxist-leninistă dă definiţii absolut clare şi precise noţiunilor de: sclav, ţăran dependent, muncitor liber. Atunci când face caracteristica diferitelor grupuri ale populaţiei din ţările elenistice, cercetătorul trebue să se orienteze după acele definiţii, iar nu după tot felul de presupuneri neîntemeiate. Aşa dar, rezolvarea problemei relative la bazele social economice ale elenismului trebue începută pornind dela cercetarea situaţiei producătorilor de bunuri materiale, a oamenilor muncii, a popoarelor. Aceasta va da posibilitatea să se abordeze mai bine problema de a se şti care anume ţări pot fi trecute în categoria ţărilor eleniste şi să se fixeze cronologia epocii elenismului.

Cercetătorii sovietici au studiat mai bine decât ceilalţi istoria sclavilor la Roma şi, în special, istoria răscoalelor sclavilor. Cercetătorii burghezi au atins numai în treacăt aceste chestiuni, în timp ce istoriografia noastră sovietică a ocupat, în ce priveşte aceste chestiuni, nu numai sub raport cantitativ, ci şi sub raport calitativ,

primul loc. Cu toate acestea este necesar să se facă o sinteză teoretică a rezultatelor diferitelor cercetări. Istoria diferitelor cercetări este privită adeseori în mod izolat. De aceea este necesar să se sublinieze mai mult legăturile existente între diferitele manifestări ale sclavilor. Istoria marilor răscoale din regiunea Mării Mediterane se referă la o anumită epocă — dela jumătatea celui de al doilea secol până la jumătatea primul secol î. e. n. A sosit timpul să punem în discuţie problema de ordin general, aceea de a se şti dacă aceste mişcări de mase nu au fost determinate de o anumită situaţie social-economică. De aceea, trebue să se treacă dela studiul răscoalelor locale, făcute numai de sclavi, la studiul problemei relative la istoria mişcărilor sociale în întreaga regiune a Mării Mediterane.

Istoriografia noastră a acordat o mai mică atenţie ţărănimii romane şi italiene, dar istoria acesteia, asupra căreia K. Marx atrăgea atenţia, prezintă o mare însemnătate pentru înţelegerea desvoltării statului roman. Rolul ţărănimii romane în cucerirea Italiei, proletarizarea ţărănimii, formarea colonatului — toate aceste probleme au fost puse în lumină la noi în manualele şi cărţile de şcoală, dar nu au fost cercetate din nou. S'a acordat prea puţină atenţie istoriei ţărănimii provinciale, a cărei istorie dă posibilitatea de a se urmări procesul naşterii elementelor formaţiunii feudale în sânul societăţii sclavagiste.

Rolul politic al ţărănimii, în special, în ultima perioadă a republicii, legătura dintre ţărănime şi armata de mercenari a fost puţin studiată de cercetătorii noştri. Putem întâlni la ei numai consideraţiuni generale asupra situaţiei plebei dela oraş. Cu toate acestea, dacă răscoalele în masă ale sclavilor încetează la sfârşitul deceniului al şaptelea al primului secol î. e. n., în ultima perioadă a republicii se produc însemnate mişcări de plebei, sclavi şi ţărani ruinaţi, mişcări, este adevărat, spontane şi de scurtă durată, dar totuşi însemnate sub raport politic. Istoriografia burgheză le-a tratat cu indiferenţă, considerându-le ca „turburări", „desordini", „anarhie"; ea considera procesul transformării republicii în monarhie ca fiind o luptă între generali ambiţioşi. Dar cercetările sovietice din ultimii ani au arătat că aceste „desordini" au fost puternice mişcări sociale, care au determinat victoria dictaturii militare ca o necesitate de a se lupta împotriva lor.

Această teză trebue verificată şi desvoltată în cercetările viitoare.

Dintre lucrările de istorie sovietice fac parte şi lucrările privitoare la istoria provinciilor romane. Activitatea începută în această direcţie trebue continuată. Spre deosebire de cercetările burgheze în care se studiază în special problemele juridice legate de administraţia provinciilor, cercetătorii sovietici trebue să acorde atenţie istoriei populaţiei provinciale ,istoriei acelor triburi şi popoare, care populau Imperiul roman şi produceau bunuri materiale.

Studiul acestei probleme va putea arunca o nouă lumină şi asupra istoriei căderii Imperiului roman, care a fost în decurs de multe secole o temă istorică actuală şi rămâne actuală şi în zilele noastre. Răscoalele sclavilor care au avut loc concomitent cu invaziile bar-

barilor au jucat un rol excepţional de mare în trecerea dela antichitate la evul mediu. Istoria concretă a acestor răscoale şi a invaziilor diferitelor triburi trebue cercetată şi scrisă. Istoricii antichităţii în colaborare cu istoricii evului mediu trebue să caracterizeze rezultatele răscoalelor sclavilor şi cuceririle barbarilor în diferitele regiuni apusene şi răsăritene ale Imperiului roman. Această problemă a fost pe vremuri cercetată de către istoricii ruşi Cudriavţev şi Eşevski. Aceste tradiţii glorioase trebue continuate. Aşa dar, istoria producătorilor de bunuri materiale, a oamenilor muncii, a popoarelor, trebue să fie tema conducătoare a muncii de cercetare privitoare la istoria lumii vechi. Această istorie va pune baza rezolvării unei serii de probleme cardinale ale istoriei vechi în parte cercetate, iar în parte numai schiţate de către istoricii sovietici.

O altă mare temă a lucrărilor de cercetări ştiinţifice trebue să fie, după părerea noastră, examinarea anumitor fenomene politice şi ideologice ale lumii vechi din punctul de vedere al învăţăturii marxist-leniniste despre bază şi suprastructură. „Baza — spune I. V. Stalin — este orânduirea economică a societăţii într'o etapă dată a desvoltării ei. Suprastructura — concepţiile politice, juridice, religioase, artistice, filosofice ale societăţii şi instituţiile politice, juridice şi celelalte, corespunzătoare lor.

Orice bază are suprastructura ei corespunzătoare... Dacă se modifică şi se lichidează baza, după ea se modifică şi se lichidează suprastructura ei; dacă ia fiinţă o bază nouă, în urma ei se naşte o suprastructura corespunzătoare acesteia.

Suprastructura este generată de bază, dar aceasta nu înseamnă nici de cum că suprastructura nu face decât să reflecteze baza, că ea este pasivă, neutră, că are o atitudine indiferentă faţă de soarta bazei sale, faţă de soarta claselor, faţă de caracterul orânduirii. Dimpotrivă, odată apărută, ea devine o forţă activă din cele mai mari, ajută activ bazei sale să capete formă şi să se consolideze, ia toate măsurile pentru a ajuta noii orânduiri să nimicească şi să lichideze vechea bază şi vechile clase" (I. V. Stalin, **Marxismul şi problemele lingvisticii,** Ed. P.M.R., 1950, p. 5-6-7).

Această formulare dată de I. V. Stalin, extraordinară ca profunzime şi claritate, reprezintă programul actual de cercetări ştiinţifice în domeniul ştiinţei istorice. Fiecare istoric trebue să reflecte asupra ei, toţi cercetătorii fenomenelor istorice, în special ai fenomenelor ce pot fi trecute în categoria suprastructurii, trebue să se orienteze după această formulare. Multe cercetări sovietice au subliniat că orice ideologie reflectă anumite fenomene ale vieţi sociale, dar puţină atenţie s'a dat rolului activ pe care-l joacă suprastructura, care ajută bazei sale şi o consolidează. Din acest punct de vedere trebue examinată istoria statelor din lumea veche. Noi mai avem încă multe probleme rămase neclarificate privitoare la originea statelor antice şi forma orânduirii sociale precedentă apariţiei statului. In special, este foarte încurcată problema relativă la democraţia militară, caracterul şi rolul ei. Unii istorici se pare că ar fi dispuşi să considere că aceasta s'a extins în decursul secolelor, să o trateze ca

pe o formaţiune deosebită. Alţii sunt înclinaţi să găsească elemente de democraţie militară chiar şi în statele despotice ale Orientului antic. Trebue să se cerceteze toate condiţiile care au dus la lichidarea relaţiilor bazate pe comunitatea primitivă şi la instituirea societăţii de clasă, la formarea statului.

Pe baza indicaţiunilor date de Marx şi Engels trebue studiată chestiunea dacă toate popoarele, păşind dela orânduirea comunităţii primitive la societatea împărţită pe clase, au trecut prin democraţia militară şi ce elemente sau rămăşiţe ale democraţiei militare s'au păstrat la statele sclavagiste.

Istoria concretă a originii diferitelor state rămâne până acum insuficient studiată, deşi istoricul marxist are la dispoziţie modelul minunat de cercetare în domeniul istoriei naşterii statelor, „Originea familiei, proprietăţii private şi a statului" a lui Engels. Până acum a rămas necercetată problema originii statelor orientale, a rămas neclarificat caracterul statelor din epoca cretano-miceniană, a statului etrusc, etc.

Studiile privitoare la statele sclavagiste trebue să combată învăţăturile reacţionare burgheze care afirmă că statele antice nu au avut un caracter de clasă. Trebue să se acorde o mare atenţie studierii imperiilor din perioada sclavagistă (imperiile lui Cyrus, Alexandru cel Mare şi Cezar), care, după cum a arătat I. V. Stalin, au fost uniuni militaro-administrative vremelnice şi lipsite de trăinicie, iar nu monarhii fără caracter de clasă, „ale întregului popor", guvernate de împăraţi buni, aşa cum afirmă până acum cercetătorii burghezi. Intrucât statul este o suprastructură, trebue să se arate prin ce căi el întăreşte baza, consolidează relaţiile sclavagiste. Multe lucruri neclare rămân, de pildă, şi în ce priveşte problema organizării economiei de stat în diferitele epoci. Atât darea în arendă a pământurilor în Orient, răscumpărarea lor în statele eline şi în republica romană, cât şi reglementarea birocratică a activităţii colegiilor de meseriaşi în imperiul roman — toate acestea trebue considerate ca mijloace pentru consolidarea societăţii sclavagiste. Studiind istoria diferitelor state, istoricul sovietic trebue să fie un dialectician şi, spre deosebire de cercetătorii burghezi, să nu considere fenomenele ca neschimbate, ci să le considere ca fiind schimbătoare, în continuă mişcare.

O muncă imensă stă în faţă şi în domeniul istoriei ideologiilor. Concepţiile juridice, religioase, artistice, filosofice ale reprezentanţilor diferitelor clase din istoria lumii vechi trebue cercetate din punctul de vedere al corespondenţei dintre bază şi suprastructură.

Intocmind planul de cercetări ştiinţifice în domeniul istoriei, trebue să ne conducem după indicaţia recentă dată de I. V. Stalin: „Limba şi legile desvoltării ei pot fi înţelese numai în cazul, dacă ele vor fi studiate în legătură indisolubilă cu istoria societăţii, cu istoria poporului căruia îi aparţine limba studiată şi care este creatorul şi purtătorul acestei limbi". Aşa dar, istoria limbii nu trebue să fie lăsată de o parte de către istoric în activitatea sa, iar istoricii lumii vechi trebue să ajute lingvistica noastră să se elibereze cât mai repede de greşelile lui N. I. Marr, să o scoată cât mai curând, „din

criza prin care trece acum". Cercetând viaţa unei sau altei ţări, trebue să se acorde atenţie şi limbii, să se ţină seama de specificul desvoltării sale lingvistice. Un proces cum este, de pildă, procesul formării limbii romanice nu poate fi rezolvat prin manipularea unor elemente oarecare, ci, ţinându-se seama de desvoltarea istorică a diferitelor regiuni care au făcut parte odinioară din imperiul roman, devenind ulterior teritorii ale unor state naţionale.

O a treia sferă de probleme, care trebue să atragă atenţia istoricilor sovietici ai lumii vechi, se referă la problemele istoriografice, în legătură cu istoria ştiinţei istorice. Aceste probleme au fost discutate până acum în articole izolate, cărţi de şcoală şi manuale, dar nu există până acum o lucrare care, amintind, în ce priveşte tematica sa, opera decedatului academician V. P. Buzescul **„Introducere în istoria Greciei"**, să se deosebească de această lucrare sub raport metodologic. Cercetătorul care stă pe poziţii marxist-leniniste nu poate considera activitatea istoricului, părerile sale, concepţia sa despre lume separat de mediul social în care trăeşte istoricul şi ale cărui interese le reflectă şi le apără într'o măsură sau alta. Istoria este ideologie, ea face parte din categoria suprastructurii şi este strâns legată de bază. Istoria lumii antice se studiază de secole, studiul ei mai intens începe din secolul al XIX-lea. Alegerea din nenumăratele lucrări de istorie a celor de o deosebită valoare ştiinţifică, determinarea motivelor ideologice care s'au reflectat în aceste lucrări, indicarea locului pe care-l ocupă istoricul în lupta de clasă din perioada sa — toate acestea formează conţinutul lucrărilor privitoare la istoria ştiinţei istorice. Pentru noi poziţiile adoptate de Niebuhr, Mommsen, Pöhlman, Ed. Meyer şi M. Rostovţev sunt clare, dar actuala istoriografie burgheză nu e studiată suficient, cu toate că lucrările de istorie a lumii vechi sunt în America, Anglia şi alte ţări capitaliste o unealtă puternică de luptă ideologică. Sarcina noastră esenţială este de a demasca tendinţele reacţionare care reflectă planurile imperialiste, ascunse îndărătul consideraţiilor, în aparenţă academice, ale unor sau altor istorici.

Trebue acordată o mare atenţie istoriei studiului lumii antice în Rusia. Cercetări în această privinţă au avut loc în ultimii ani, dar rezultatele lor nu s'au oglindit încă în deajuns în presă. Cu toate acestea avem motive de a demonstra prioritatea savanţilor ruşi cu privire la studiul diferitelor probleme ale istoriei lumii vechi. Unele opere au fost în mod nemeritat date uitării de către cercetătorii noştri. Cu toate acestea, subliniind realizările învăţaţilor ruşi, trebue să avem în vedere determinarea de clasă şi limitarea burgheză a concepţiilor lor, trebue să subliniem ploconirea faţă de străinătate a unor învăţaţi, subevaluarea ştiinţei din patria noastră. Studiind istoria ştiinţei, nu putem rupe cu moştenirea preţioasă a trecutului. Trebue să ne amintim ceea ce a spus I. V. Stalin cu privire la poziţia lui N. I. Marr şi a „elevilor" săi: „N. I. Marr a introdus în lingvistică un ton îngâmfat, fudul, lipsit de modestie, impropriu marxismului, care duce la negarea uşuratică şi stearpă a tot ce a existat în lingvistică până la N. I. Marr" (I. V. Stalin, **Marxismul şi problemele lingvisticii,**

ed. P. M. R., 1950, p. 34—35). Studiind istoriografia burgheză este necesar, mai întâi de toate, să arătăm esenţa ei socială şi să demascăm tendinţa ei reacţionară manifestată în deosebi în ultimele decenii, dar, în acelaş timp, trebue să ţinem seama de tot ce au adus nou, preţios, progresist, istoricii diferitelor ţări şi din diferite perioade la studiul istoriei lumii vechi. Va fi de mare ajutor studierea istoriografiei burgheze din perioada progresului capitalismului, deoarece operele care sunt adese ori ignorate de actualii istorici burghezi, ca învechite, conţin un mare număr de observaţiuni deosebit de importante.

Acum a sosit timpul să facem un studiu şi cu privire la problemele istoriografiei sovietice. Trebue să constatăm în ce măsură au fost îndeplinite indicaţiunile clasicilor marxism-leninismului relative la problemele istoriei vechi. Trebue să studiem cum au fost rezolvate în perioada sovietică diferitele probleme de istorie a lumii vechi, trebue să arătăm rolul istoricilor antichităţii în lupta împotriva ideologiei burgheze, împotriva denaturării teoriei marxist-leniniste, în special împotriva „şcoalei" lui Pocrovskii, împotriva obiectivismului şi cosmopolitismului burghez. O sarcină de cea mai mare importanţă este lupta împotriva denaturării marxism-leninismului de către „elevii" şi „adepţii" lui N. I. Marr. Munca în domeniul istoriografiei trebue să aibă nu numai o însemnătate teoretică ci şi una practică. Ea trebue să totalizeze ceeace s'a realizat şi să stabilească cu mai multă preciziune sarcinile ce stau în faţa cercetătorilor.

Dar planul activităţii de cercetări ştiinţifice nu se poate mărgini numai la studiul unor probleme izolate. Sunt necesare lucrări de generalizare, care să sintetizeze realizările noastre. Una din sarcinile la ordinea zilei este publicarea **„Istoriei Universale"**. Institutul de Istorie de pe lângă Academia de Ştiinţe a U.R.S.S. a planificat publicarea **„Istoriei Universale"** în 8 volume, dintre care două volume vor fi consacrate istoriei lumii vechi. Aceste două volume trebue să fie adevăratul rezultat al realizărilor noastre. Alcătuirea lor trebue să atragă atenţia largă a opiniei noastre publice. La întocmirea lor trebue să participe cei mai buni specialişti ai noştri, iar prospectul prealabil al volumelor trebue publicat din timp şi pus în discuţia activului larg al istoricilor lumii vechi.

In perioada cincinală care expiră s'au publicat manuale privitoare la istoria lumii vechi. In anii imediat următori va fi necesară reeditarea lor, ţinându-se seama de observaţiile şi propunerile făcute în presă şi cu ocazia discutării cărţilor în cadrul catedrelor. Dar munca de întocmire a manualelor de istorie veche trebue lărgită. In noua perioadă cincinală, trebue să apară, în sfârşit, manualul de istorie veche pentru şcoalele superioare neistorice de care simt nevoie mii de studenţi. Este necesar să se dea atenţie editării unor cursuri speciale de ştiinţă a izvoarelor şi istoriografiei. Ar fi oportun ca aceste cursuri să fie editate mai întâi de şcoalele superioare şi cu un tiraj limitat, şi apoi, prin alegere, şi pe baza unei largi discuţii, cele mai bune din aceste cursuri să fie editate de editurile centrale. Este necesar să se dea atenţie editării izvoarelor relative la istoria veche. In afară de crestomaţia asupra istoriei lumii vechi, a cărei întocmire a

fost de mult începută de Editura Pedagogică (Ucipediz), dar din care nu s'a publicat până acum nici un volum, este necesar să se editeze izvoare relative la anumite teme. Fără asemenea izvoare nu se poate organiza serios activitatea seminarială la facultăţile de istorie. Trebue întocmit un atlas de istorie veche pentru facultăţile istorice. Actualul atlas pentru şcoala medie, cu toate calităţile sale, nu poate satisface necesităţile studenţilor. Trebue lărgită activitatea de traducere din autorii clasici. Trebue dată atenţie în special unor opere istorice antice care până acum nu au fost traduse niciodată în limba rusă, deşi reprezintă în multe cazuri monumente de o importanţă primordială. Vom aminti, de pildă, de Dio Cassius şi Dionisiu din Halicarnas. Lucrarea importantă a lui Diodor din Sicilia **„Biblioteca istorică"**, care a fost tradusă în secolul al XVIII-lea nu mai corespunde, nici ca limbă, nici ca nivel al traducerii, cerinţei cititorului actual, şi este, totodată, şi o carte foarte rară. Problema publicaţiilor trebue pusă în toată amploarea ei. Filiala din Leningrad a Institutului de Istorie de pe lângă Academia de Ştiinţe a U. R. S. S. a pregătit reeditarea culegerii de inscripţii privitoare la litoralul de Nord al Mării Negre, editată pe vremuri de Latâşev, iar Institutul de Istorie a Culturii Materiale termină pregătirea pentru tipar a unuia din volumele acestei culegeri, care nu a apărut încă. Totuşi multe inscripţii descoperite recent nu au fost publicate, publicarea descoperirilor arheologice noi decurge într'un ritm insuficient, muzeele noastre şi, în primul rând, Ermitajul şi Muzeul Artelor Plastice din Moscova conţin preţioase colecţii de papirusuri, iar ritmul de publicare a papirusurilor este inadmisibil de lent.

Trebue să punem în discuţie la timpul său şi problema dacă nu este cazul să edităm o operă de informaţie care ar putea înlocui **„Enciclopedia Reală"** a lui Pauly-Wissowa sau **„Dicţionarul de Antichităţi,** al lui Daremberg şi Saglio. Oricine se ocupă cu problemele de istorie a lumii vechi este nevoit să recurgă permanent la aceste dicţionare, dar acestea, odată cu materialul informativ, infiltrează şi ideologia în sensul căreia îşi fac expunerile. Această muncă este grea şi vastă, ea nu poate fi îndeplinită în această perioadă cincinală, dar oarecare lucrări prealabile se pot face.

Rezolvarea cu succes a diferitelor probleme nu este posibilă fără o muncă organizatorică bine pusă la punct. Toţi istoricii antichităţii din ţara noastră — membri titulari şi membri corespondenţi ai Academiei de Ştiinţe a U. R.S. S. şi ai Academiilor Unionale, colaboratorii ştiinţifici ai Institutelor de Istorie, profesorii şi docenţii şcoalelor superioare şi ai facultăţilor istorice şi filologice trebue să se unească în vederea îndeplinirii planului de cercetări ştiinţifice în domeniul istoriei vechi. In activitatea de cercetări trebue atras activul format din profesorii şcoalelor secundare, colaboratorii muzeelor şi ai editurilor. Una din lipsurile serioase ale activităţii de cercetări ştiinţifice este actualmente caracterul necoordonat al activităţii diferitelor organizaţii. Nu numai institutele, dar chiar şi sectoarele care fac parte din aceleaşi institute au puţină legătură între ele. Mai mult chiar, secţiile de istorie veche dela Institutul de Istorie din Moscova al Aca-

demiei de Ştiinţe a U. R. S. S. nu-şi coordonau activitatea cu aceeaşi secţiune a Institutului de Istorie din Leningrad. Activitatea catedrelor dela şcoalele superioare se ducea separat, ceea ce avea ca rezultat paralelismul în muncă, acordarea întregii atenţii pentru rezolvarea unor chestuni de importanţă secundară.

Chiar şi metodele de întocmire a planurilor de cercetări ştiinţifice nu erau juste. Intocmind planul, catedra sau sectorul nu făceau adeseori decât să înregistreze temele lucrărilor individuale ale colaboratorilor lor potrivit cu declaraţiile acestora. Se puneau pe primul plan nu problemele generale ale ştiinţei noastre, ci interesele cutărui sau cutărui membru al secţiunii sau catedrei pentru anumite programe.

Planul de activitate privitor la istoria veche pentru viitoarea perioadă cincinală trebue coordonat între diferitele instituţii. Iniţiativa trebue să pornească din partea Academiei de Ştiinţe a U. R. S. S., dar este necesar ca şi Ministerul Invăţământului Superior, care are în subordinea lui un mare număr de profesori şi docenţi dela numeroasele facultăţi de istorie, să acorde atenţie acestei chestiuni.

In acelaşi timp, trebue să se pună problema unor conferinţe largi ale istoricilor care lucrează în aceeaşi specialitate. Multe probleme teoretice şi practice, privind în special modul de predare a istoriei lumii vechi, sunt în deajuns de coapte pentru a putea fi rezolvate la o întâlnire bine organizată. Ministerul Invăţământului Superior intenţiona de multă vreme să convoace un congres al responsabililor de catedre de istorie generală, dar realizarea acestei intenţii se amână din an în an. Comunicările personale ale acelora care au aceeaşi specialitate joacă un mare rol în organizarea muncii. Succesele ştiinţei în condiţiile noastre depind, în primul rând, de critică şi autocritică. „Este unanim recunoscut, — spunea I. V. Stalin, — că nici o ştiinţă nu se poate desvolta şi propăşi fără lupta de păreri, fără libertatea criticei".

De aceea o mare însemnătate prezintă organizarea de conferinţe sau adunări ale activului larg de pe lângă Institute în vederea discuţiilor. Viaţa ştiinţifică a Uniunii noastre din ultimii ani a arătat ce influenţă rodnică au discuţiile. Discuţiile privitoare la problemele de filosofie din 1947, dând la iveală lipsurile din activitatea filosofilor noştri, au deschis căi noi pentru desvoltarea ştiinţei filosofiei. Discuţia privitoare la problemele de biologie a subliniat însemnătatea creatoare a principiilor materialiste în toate domeniile ştiinţei şi a contribuit la obţinerea unor noi succese în activitatea ştiinţifico-teoretică din ţara noastră. Discuţia privitoare la problemele de lingvistică organizată de ziarul **„Pravda"** a avut o importanţă excepţională. Arătând greşelile unei întregi „şcoli", susţinătoare „a noii învăţături despre limbă", care nu avea nimic comun cu marxismul, şi se menţinea datorită metodelor de administraţie aracceeviste ale partizanilor ei, I. V. Stalin a prezentat un adevărat program de activitate nu numai pentru lingviştii sovietici, dar şi pentru cei ce activează în toate domeniile ştiinţifice care au legături cu lingvistica. Discuţia ştiinţifică liberă contribue la mersul înainte al ştiinţei.

Puţine discuţii au avut loc cu privire la istoria lumii vechi. Revis-

ta noastră a pus o serie de probleme, dar discuţia cu privire la ele a fost lipsită de însufleţire, prea academică, şi de aceea problemele care se puneau erau de importanţă secundară şi lipsite de interes. S'ar putea înşira o serie de probleme care ar trebui să fie discutate. Astfel, de pildă, problema caracterului posesiunii funciare în Orientul antic, a trecerii statelor orientale dela sclavagism la feudalism, problema insuficient discutată la noi cu privire la caracterul relaţiilor social-economice în ţările elenistice despre rolul colonatului în epoca imperiului roman. Discuţiile trebue să fie concrete şi succesul lor va contribui la desvoltarea ştiinţei noastre.

Un rol mai mare decât până acum în organizarea activităţii de cercetări ştiinţifice trebue să-l joace presa noastră periodică, şi, în deosebi, revista noastră **„Vestnic Drevnei Istorii"**. Revista trebue să fie strâns legată de institute şi şcolile de învăţământ superior, care activează în diferitele domenii ale istoriei vechi. Revista trebue să publice planuri şi prospecte de studii, să acorde o mai mare atenţie discuţiilor, iar pentru aceasta trebue să observe mai bine ceea ce se întâmplă la faţa locului, adică la şedinţele catedrelor, secţiunilor, etc. Critica lucrărilor apărute nu trebue să întârzie. Trebue publicate recensii despre lucrări, imediat după apariţia lor.

Istoricii sovietici care se ocupă cu istoria lumii vechi au realizat succese incontestabile, dar ei au în faţa lor un număr şi mai mare de sarcini grele, serioase şi importante. Instituţiile de cercetări ştiinţifice vor întocmi un plan de lucrări, care să ţină seama de necesităţile ştiinţei noastre. Programul lucrărilor va fi vast şi va necesita eforturi pentru îndeplinirea lui. Dar oamenii sovietici au experienţă în lupta pentru îndeplinirea planului. „Realitatea programului nostru — spune I. V. Stalin — o constitue oamenii vii, suntem noi împreună cu D-voastră, este voinţa noastră de a munci, hotărîrea noastră de a munci într'un mod nou, hotărîrea noastră de a îndeplini planul" (I. V. Stalin, **Problemele leninismului,** ed. a II-a P.M.R., 1948, p. 563).

DĂRI DE SEAMĂ

(N. A. MAŞCHIN, *Principatul lui August. Origina şi esenţa lui socială)*.
Moscova, Academia URSS, 1949, 685 pp., 10 table, 34 ilustr.

In recenzia publicată în *Vestnic drevnei istorii*, 1950, nr. 2, profesorul dela universitatea din Leningrad, S. I. Covalev, spune următoarele despre cartea lui Maşchin: „Dintre lucrările şi monografiile mai recente cea mai importantă este marea monografie a lui Maşchin, cel mai însemnat eveniment pe frontul istoric sovietic. Tema însăşi, adîncimea prelucrării şi volumul monografiei fac din ea o operă proeminentă a ştiinţei istorice sovietice" (p. 141). Şi mai departe: „In literatura istorică sovietică nu ne este cunoscută nicio încercare de a prezenta o analiză a dictaturii militare a lui Cezar din punct de vedere al analogiilor cu bonapartismul, pornind dela concepţia marxist-leninistă a bonapartismului. Incercarea lui Maşchin este prima şi este foarte reuşită" (p. 142).

In prefaţă (pp. 3—6) autorul trece în revistă cîteva probleme metodologice. Cartea nu se adresează numai specialiştilor, ci şi marelui public. Ea înfăţişează rezultatele cercetărilor proprii împreună cu o sistematică expunere critică a izvoarelor şi concluziilor predecesorilor. Tema e foarte controversată, deoarece August a fost judecat în mod foarte diferit după împrejurări, epoci, oameni şi clase sociale. Problema nu poate fi soluţionată fără studiul cauzelor sociale şi fără concepţia materialistă a istoriei, deoarece „numai ştiinţa sovietică, sprijinită pe metodologia marxist-leninistă poate în mod deplin obiectiv, să abordeze problema principatului. Numai ea singură este în stare să ridice un punct de vedere istoric valabil în această problemă" (Covalev, p. 141).

Trecerea dela republică la imperiu constitue o temă tot atît de interesantă ca şi problema originii Romei sau problema cauzelor căderii imperiului roman. Premisele principatului trebue căutate în istoria socială a sec. II-I, a evenimentelor de după moartea lui Sulla, dar, mai ales, a războaielor civile care au urmat după constituirea celui de al doilea triumvirat.

In introducerea intitulată „Apariţia cezarismului roman" (pp. 7-110) sunt studiate evenimentele petrecute înainte de anul 44: partide, magistraturi extraordinare, începutul activităţii lui Cezar, primul triumvirat, consulatul lui Cezar, mişcarea lui Clodius şi moartea lui, problema principatului lui Pompeius, luptele dintre Pompeius şi Cezar, istoriografia din sec. XIX-XX despre activitatea lui Cezar, bazele sociale ale cezarismului roman.

Autorul crede că apogeul democraţiei sclavagiste romane cade între anii 130—100. Ea se sprijină pe ţărănime, însă nu atinge nivelul democratic din anumite oraşe greceşti din epoca lor de înflorire. Luptele dintre optimaţi şi populari în sec. I oglindesc doar interesele unor grupări în interiorul clasei dominante. Totuşi ele rămîn constante şi au o bază socială definită. Principalul sprijin al mişcării democratice romane până la anul 100 îl constitue ţărănimea, iar după aceea plebea din oraşe şi

sclavii. Din nefericire, plebeii n'au o sursă de existență constantă și nu exercită o muncă productivă, iar sclavii nu sunt liberi și nu se pot aduna la un loc cu ușurință. In interiorul clasei posedante se dau lupte aprigi pentru posturi și interese. Unii folosesc lozinci democratice și atrag pe plebei și pe sclavi pentru a-și atinge propriile lor scopuri egoiste. Iată cum este judecată mișcarea lui Clodius: „Dacă luăm în considerare aspectul radical al lozincilor lui Clodius, noi nu putem susține că mișcarea pe care o conducea el avea un caracter democratic de eliberare. Mai curând ea era o mișcare a păturilor lumpen proletare ale populației orășenești din Roma în condițiile crizei statului roman; scopul era obținerea de îmbunătățiri pe socoteala statului și plasarea în fruntea lui a unor persoane care să apere interesele păturilor de jos ale populației. In realitate însă nici Clodius nu se considera conducătorul devotat al maselor și nici plebea nu punea nădejdi în consecvența lui. Masele plebee îl simpatizau, dar nu sperau. El a trebuit să organizeze un sistem de detașamente plătite care erau completate uneori cu sclavi. Organizarea acestor detașamente, teroarea — toate acestea erau expresia crizei politice" (p. 35).

Autorul combate teoria lui Eduard Meyer cu privire la principatul lui Pompeius. Nici cartea lui Cicero *Despre stat* nu este considerată un pamflet politic în care s'ar recomanda un *princeps* în persoana lui Pompeius. Cicero popularizează teorii răspîndite în lumea grecească și rămîne un republican consecvent, respingînd cu orice ocazie tendințele monarhiste. El crede că puterea concentrată în mîna unui singur om reprezintă o primejdie, indiferent dacă acest om este Cezar sau Pompeius. Cicero își dă seama de criza în care se află societatea romană și analizează doar din punct de vedere teoretic posibilitatea unui compromis între optimați și un conducător unic în condițiile luptelor politice și sociale înăsprite. Acest conducător nu e un „monarh", ci un „cîrmuitor", „un restaurator al libertății" care acționează în cursul unui timp determinat. Pentru prof. Mașchin lupta dintre Cezar și Pompeius nu este o luptă pentru democrație, ci pentru putere: „Criza social-politică ducea la înăsprirea luptei sociale și punea în fața claselor posedante problema dictaturii militare. Alegerea din 49 n'a fost între republică și monarhie, ci între dictatura lui Pompeius și dictatura lui Cezar" (p. 58). Și mai departe: „Cezar a pășit spre monarhie nu pentrucă iubea monarhia ca atare, cum pretinde Carcopino, ci pentrucă așa o cereau interesele acelor grupe de proprietari de sclavi pe care el se sprijinea" (p. 74).

Autorul trece apoi în revistă diferitele înțelesuri date terminului „cezarism" și caută apoi o definiție științifică pornind dela datele furnizate de clasicii marxism-leninismului. Cu acest prilej sunt cercetate analogiile cu bonapartismul și deosebirile față de acesta. Și cezarismul și bonapartismul sunt rezultatul unor uzurpări; formal par îndreptățite, dar în realitate sunt îndreptate împotriva intereselor populare. Și unul și celălalt oscilează între diferite grupări sau clase sociale. Cezarismul rezultă dintr'o mișcare democratică, fiind „fructul descompunerii democrației sclavagiste romane. Simptomul acestei descompuneri este căderea rolului politic al plebei agrare și creșterea elementelor parazitare în mijlocul populației orășenești. Apariția cezarismului se află în legătură cu schimbarea caracterului armatei romane și cu transformarea ei dintr'o rezervă (miliție) a tuturor cetățenilor într'o armată plătită, vîndută șefilor ei și dependentă de ei" (p. 80).

Bonapartismul este condiționat de raporturile de clasă din societatea burgheză (proletariat, burghezie, țărănime), pe cînd cezarismul nu oferă ceva asemănător. El nu are o politică determinată față de sclavi, clasa fundamentală exploatată și productivă din societatea romană. Cezar se folosește de lozinci democratice, se sprijină pe armată, obține puterea și apoi înăbușă orice luptă de clasă. O mulțime de greutăți și de contradicții își așteaptă soluțiile, între altele problema datoriilor, a locuințelor , a pământului, a administrației unui imperiu întins, etc.

Cezarismul apare ca singura formă de stat capabilă în acele împrejurări.

să scoată statul sclavagist roman din impas. Acest stat întins şi cu o administraţie din ce în ce mai complicată nu mai poate dăinui sub forma veche a statului-oraş şi deoarece antichitatea cunoaşte numai două forme de stat fundamentale (1. statul-oraş republican, aristocrat sau democrat şi 2. monarhia) trecerea rămîne posibilă numai spre monarhie. Cezarismul reprezintă soluţia. Dictatura militară combate pe sclavi şi sărăcimea liberă, se organizează, îşi creează un aparat birocratic, îşi întăreşte armata şi se transformă apoi într'o monarhie care durează mai multe secole.

Partea întîia a cărţii (pp. 111-306) se intitulează „Geneza principatului" şi înfăţişează evenimentele dintre anii 44 şi 31, adică dela asasinarea lui Cezar şi pînă la lupta dela Actium.

Ceea ce urmează la Roma este continuarea firească a unui proces început mai înainte. Miscarea lui Cezar apare democrată numai în formele ei. în fond este consecinţa căderii si descompunerii democraţiei romane, care nu mai poate păşi pe scenă cu un program politic independent.

Autorul combate părerea răspîndită în ştiinţa burgheză că acordarea de pămînt veteranilor nu poate soluţiona problema agrară, deoarece veteranii se dovedesc incapabili să facă agricultură, îşi vînd pămînturile şi preferă să trăiască la Roma. In realitate, împroprietărirea veteranilor şi colonizările reprezintă o acţiune pozitivă şi progresivă, şi izvoarele ne arată că proprietatea mică şi mijlocie se desvoltă în acest timp în detrimentul celei mari, care ia, apoi, din nou avînt în sec. I al e. n. Proscripţiile şi distribuirea de pămînt soldaţilor sunt măsuri necesare pentru triumviri: prin ele ei îşi lichidează adversarii, îşi adună mijloace financiare pentru continuarea luptei şi mulţumesc în acelaş timp pe soldaţi, care manifestă tendinţi antiaristocratice şi antiplutocratice.

Cu privire la personalitatea lui Cicero, care a fost şi este încă considerată într'un mod atît de opus şi de controversat şi cu atîta patimă, iată cum se exprimă N. A. Maşchin: „Prin originea sa Cicero era un *homo novus;* el nu avea legături personale, de familie sau de înrudire în cercurile aristocratice. El nu era o natură războinică, nu era un comandant în spatele căruia ar fi putut să se adune legiunile. Cicero a fost unul din puţinii oameni din Roma care au obţinut succese în primul rînd prin cultura şi calităţile lor personale. El era un bărbat foarte cultivat, însă nu un gînditor profund. La începutul carierei sale politice, Cicero a fost apropiat de populari, dar scopul său principal era să pătrundă în rîndurile aristocraţiei; crezul politic fundamental al lui Cicero era *concordia ordinum* — concordia între stările sociale (prin aceasta Cicero înţelegea, înainte de toate, concilierea aristocraţiei senatoriale cu ordinul cavalerilor). Această lozincă se întîlneşte des atît în operele sale cît şi în activitatea sa politică.

Fără îndoială că Cicero n'a fost niciodată un revoluţionar, şi nici măcar un reformator. In timpul înfloririi sale nu i-au fost străine tendinţele egalitare şi democratice care adiau din filozofia stoică. Dar, spre sfîrşitul vieţii, el s'a apropiat din ce în ce mai mult de cercurile conservatoare şi, în ultimii doi ani, a propagat vederi întîlnite la Romani cu concepţii vechi de tipul lui Cato cel Bătrîn.

Cicero a jucat fără îndoială un mare rol în istoria romană, dar el insuşi a exagerat acest rol, fiind convins că în anul 63 a salvat republica. Se părea că după ce s'a consolidat puterea lui Cezar, cariera politică a lui Cicero era încheiată. Dar idele lui Martie i-au îngăduit să ocupe din nou o poziţie de primul rang în stat. La sfîrşitul lui 44 şi la începutul lui 43 Cicero a jucat un rol mai însemnat decît în anul 63. I se părea că pentru a doua oară salvează statul. Pentru salvarea republicii, adică pentru instaurarea dominaţiei optimaţilor, Cicero era gata să ajungă la orice compromis. Fără îndoială, un astfel de compromis, nereuşit şi chiar tragic pentru Cicero, a fost înţelegerea cu tînărul Octavian în anii 44 şi 43.

Raporturile lui Cicero faţă de regimul politic din ultima perioadă a vieţii sale au fost pline de duplicitate. Pe de o parte el chema la luptă împotriva tiraniei lui Antonius, care

călca în picioare libertatea romană, iar pe de alta — de pildă, în epistula adresată lui Plancus — el scria: „Ipse tibi sis senatus („fii tu însuţi pentru tine senat", *Ad fam.* X, 16, 2), vrînd să arate că Plancus îşi putea hotărî singur poziţia în decursul evenimentelor.

Activitatea politică a lui Cicero reprezintă o întreagă pagină în viaţa politică a Romei, timpul său e perioada cea mai furtunoasă din toată istoria romană. Lui Cicero, care se ridicase cîndva împotriva oamenilor lui Sulla, care a trecut apoi de partea optimaţilor şi şi-a schimbat uneori linia politică, i-a fost sortit să moară pentru republică. Aceasta era răsplata pentru îndrăzneţele sale discursuri împotriva lui Antonius, care rămîn poate o mărturie de miopia politică a unuia din primii oamenii politici de profesie din istoria lumii.

Aceasta era răsplata pentru stăpînirea unică a unui demagog (δημαγωγοῦ μοναρχία, *Bell. civ.* IV, 19), stăpînire pe care, după cuvintele lui Appian, a exercitat-o Cicero pe timpul războiului dela Mutina. Totalizînd activitatea sa, trebue să spunem că, cu tot drumul sinuos, caracteristic pentru cariera lui Cicero, el a căzut pentru convingerile sale în lupta împotriva uzurpaţiei şi a dominaţiei nevoalate a unei clici militare. „Viaţa lui pestriţă, confuză din punct de vedere moral, s'a înfrumuseţat şi s'a transformat prin forţa unui sfîrşit tragic", (ultima frază citată din *P. I. Vipper, Ocerki po istorii Rimskoi imperii*, 1923, p. 290).

Din bogăţia cărţii lui Maşchin ne îngăduim să desprindem numai cîteva aspecte mai interesante. Monetele alături de funcţia lor de mijloc de plată sunt şi un mijloc eficace de propagandă. Ele exprimă programul şi sforţările diferitelor grupări politice sau a diferiţilor activişti. In politica lui Antonius se vede cu toată claritatea oscilarea atît de caracteristică cezarismului între diferitele grupări sociale ale societăţii sclavagiste, înainte de toate între senatori, veterani şi plebe. Şi problemele religioase dobîndesc o actualitate politică. Personalitatea Cleopatrei este privită cu simpatie: femeie distinsă şi cu educaţie aleasă care urmăreşte, în primul rînd, scopuri politice în interesul familiei şi ţării ei.

Cu multă competenţă şi claritate este analizată ideologia timpului. Se arată că, în special, literatura este folosită în scopuri poliitce şi reflectă năzuinţele clasei posedante. Intr'o satiră Varro ia atitudine împotriva primului triumvirat, Catul şi Cicero atacă pe Cezar, Vergiliu şi Horaţiu se pun în serviciul lui Octavian. Autorul respinge teoriile lui Norden, Alföldi, Tarn, Weber cu privire la originea şi intenţiile eclogei a patra. El crede că ecloga a apărut sub impulsul propagandei religioase orientale, însă această propagandă a fost condiţionată din punct de vedere social. Adresând-o lui Asinius Pollio, consul în 40, unul din inţiatorii înţelegerii dintre Antonius şi Octavian, Vergiliu exprimă dorinţele concetăţenilor săi de pace şi pămînt, de belşug. Ceva analog se găseşte şi în epoca a 16-a a lui Horaţiu, scrisă tot în anul 40. Terminii *pax, pietas, fides* (cf. *pius Aeneas)* apar des în liratură şi fac parte din lozincile obişnuite ale clasei posedante în dorinţa de a păstra sistemul sclavagist.

După ce citează o serie întreagă de cercetări sovietice, autorul arată că trecerea spre cezarism nu este o revoluţie, ci o încercare a clasei posedante de a ieşi din criza sistemului sclavagist, o reacţiune împotriva ieşirilor plebei romane, ale sclavilor şi în genere împotriva păturilor de jos ale populaţiei, care au ca scop o schimbare radicală a relaţiilor sociale existente. „Dictatura militară constitue cea mai bună formă de concentrare a puterii politice pentru a conserva poziţia clasei dominante a proprietarilor de sclavi împotriva ieşirilor revoluţionare ale sclavilor şi ţărănimii (citat din *Mişulin, Răscoala lui Spartacus*, Moscova, 1936, p. 191). Dictatura militară consolidează statul roman şi contribue la transformarea lui într'un stat sclavagist unitar. Premisele monarhiei apar de pe timpul lui Sulla, planul este făcut de Cezar, urmează apoi 14 ani de războaie civile şi, în sfîrşit, Octavian realizează acest obiectiv.

In partea a doua, intitulată *Principatul lui August* (pp. 307—604), autorul analizează societatea romană din timpul domniei lui August

sub toate aspectele. Un capitol foarte interesant se ocupă cu politica socială. „Intăriera sistemului sclavagist și înăbușirea cu forța a răscoalelor de sclavi au fost principalele sarcini ale statului roman din epoca lui August" (p. 417). Diferitele legiuiri și în special, cele privitoare la căsătorie și ocrotirea familiei se află în strînsă legătură cu aceste sarcini. Proprietatea funciară, slăbită și fărămițată în timpul războaielor civile, este întărită și ocrotită. August se sprijină în primul rînd pe cavaleri, deoarece ordinul senatorial, orgolios și cu veleități de independență, îndreptat spre trecut, nu se poate împăca cu dictatura militară. Din rîndurile cavalerilor se formează o pătură de slujbași, care va rămânea mult timp principalul suport al imperiului. Față de plebe August duce o politică fermă de izolare: prin jocuri, distribuții de grîu, constituirea de colegii religioase și fără scop politic, el caută să previe orice ieșire posibilă a plebeilor împotriva orînduirilor existente.

Iată cum este caracterizată pe scurt economia din timpul lui August: „Fără îndoială că, în toate părțile imperiului, era în vigoare economia sclavagistă, dar nu trebue să uităm deosebirile locale și specifice. Comerțul și industria se desvoltă, anumite ținuturi se specializează în producția unor mărfuri determinate. Economia de bază e cea naturală. Centrele de meșteșugari și de comerț sunt mici insule în mijlocul unor spații întinse unde predomină economia naturală. Schimbul îmbrățișează cu precădere ținuturile riverane, pătrunde pînă la periferie, dar nu poate uni toate popoarele care intră în constituția imperiului. Uneltele rămîn primitive, nivelul producției este extrem de scăzut, iar munca sclavilor îngrădește creșterea forțelor productive" (p. 505).

Un însemnat număr de pagini este dedicat literaturii și artelor. Dupăce dă definiția clasicismului („proporția armonioasă a formelor și idealizarea trăsăturilor individuale" (p. 593), autorul arată că arta din timpul lui August este clasică, dar nu realistă, și asta din cauza lipsei de libertate a artistului și a numeroaselor îngrădiri care i se pun în cale: „Trecerea spre imperiu exprima consolidarea claselor stăpînitoare din diferitele părți ale vastului stat roman. Era, cum am încercat să arătăm, un proces provocat de o necesitate obiectivă, care și-a găsit reflexul în artă. Rolul lui August se reducea la folosirea acestei arte în scopuri politice, de aceea controlul *princeps*-ului și a celor apropiați de el se întindea, se vede, nu numai asupra subiectelor, ci și asupra stilului operei. Clasicismul, monumentalitatea corespundeau mai bine ideilor lui August, decît realismul roman sau imaginile convenționale elenistice" (p. 596).

In concluzie (pp. 605-608) se spune, între altele, că principatul e rezultatul luptei de clasă și al războaielor civile. El reprezintă o anumită etapă în desvoltarea cezarismului roman. August se sprijină pe armată și pe diferite pături ale societății sclavagiste, în special proprietarii de sclavi. *Pax romana* înseamnă întărirea sclavagismului. Principatul oscilează între aristocrație, cavaleri, plebe, nobilimea din municipii și proprietarii de sclavi din provincii. El nu e rezultatul unei revoluții, ci reprezintă o reacțiune împotriva mișcărilor revoluționare ale sclavilor și plebeilor. Politicește, principatul este un pas îndărăt în comparație cu orînduirile republicane. Dar pe de altă parte, el întărește clasele posedante și favorizează trecerea dela sistemul statului-oraș la sistemul monarhiei mondiale. Republica nu putea face față cu succes sarcinilor puse de administrarea unui stat atît de întins. In interiorul claselor posedante are loc o însemnată regrupare a forțelor. Nobilimea municipală și provincială începe să joace un rol propriu. Literatura și arta nu se desvoltă deajuns. Cu toată bogăția și strălucirea materială nu întîlnim idei profunde și nici poziții principiale noi.

Cartea lui Mașchin se citește cu mult interes și plăcere. Autorul pleacă de pe o poziție principială precisă și sigură, utilizează tot ma-

terialul literar, epigrafic și numismatic, combate cu o rară pregătire științifică și ideologică pozițiile false ale științei burgheze și îmbrățișează totalitatea procesului istoric din epoca studiată. Competența autorului, nivelul său înalt științific, stilul, tehnica grafică, ilustrațiile, trimiterile precise, fac din această carte o glorie a științei sovietice.

A. D. DMITREV, *Răscoala Vizigoților la Dunăre și revoluția sclavilor.*
Vestnic drevnei istorii, 1950, nr. 1, pp. 66—80.

Răscoala Vizigoților pe Dunăre din anul 376 a avut o imensă însemnătate pentru soarta imperiului roman. Ea a produs o breșă serioasă la granițele dela nord și a îndemnat forțele revoluționare din interior să ducă apoi un război îndelungat și necrutător împotriva jugului roman.

Istoricii burghezi tratează de obicei aceste evenimente drept simplă revoltă militară a goților germani. Ei se sprijinesc pe cunoscutul pasagiu din Ammianus Marcellinus (XXXI, 6, 5, 6), deși nu tăgăduesc că în ajutorul goților au alergat și sclavii și colonii locali. In chipul acesta știința burgheză n'a fost în stare să explice dece răscoala a luat o extindere atât de mare în spațiu și dece s'a luptat pretutindeni cu atâta îndârjire.

O analiză mai amănunțită și mai atentă a izvoarelor îngădue să se ajungă la concluzia că nu este vorba de o revoltă oarecare, locală și restrânsă, ci de o răscoală generală în massă împotriva stăpânilor de sclavi, cu un caracter revoluționar. Ea era rezultatul exploziei spontane a nemulțumirilor populare aflate sub exploatarea stăpânilor de sclavi, dând semnalul pentru intrarea în luptă a sclavilor și colonilor din provinciile dunărene.

Evenimentele s'au petrecut în anii 376—378. Starea generală în imperiu era dezastruoasă, antagonismele de clasă foarte pronunțate. De o parte proprietate mare și privilegii, de altă subjugare, sărăciei și depopulare. Pentru a scăpa de exploatare mulți Romani erau nevoiți să se refugieze la barbari. Incasarea impozitelor se făcea cu multă asprime, foametea produce ravagii, iar seceta împingea uneori până la exasperare aceste calamități cu caracter cronic. De aceea mizeria și nemulțumirea generală îndemnau pe mulți să ia drumul codrului și să devină „tâlhari" *(latrones)*. Ei atacau drumurile și luau ce puteau lua dela cei ce aveau, adică dela exploatatori. Izvoarele istorice, și în special scriitori ca Ambrosius, Grigorie din Nyssa, Vasile din Capadocia, Asterios, Libanius, Ammianus Marcellinus, Synesios, Zosim, etc., sunt pline de aluzii privitoare la situația tragică a imperiului în secolul IV și ne înfățișează un tablou foarte întunecat. O scriere anonimă intitulată *De rebus bellicis,* compusă între 366—376, arată că treburile din lăuntru mergeau prost, că se falsifica monedă și că încasatorii de biruri erau cruzi. Soldații se purtau rău cu țăranii, întocmai ca niște dușmani. De aceea revolta fierbea și aștepta numai primul prilej pentru a isbucni la suprafață.

In anul 365 Procopios pornește o răscoală împotriva împăratului Valens. Acesta institue imediat un regim de teroare în Tracia, încredințând apărarea socrului său Petronius, care taie și spânzură. Dar în jurul răsculatului se strâng forțele locale: barbari, coloni, sclavi, etc. Zosim (IV, 7, 1—2) spune că barbarii erau numeroși (πλῆθος βαρβάρων) și că mulți din ei veneau de peste Dunăre, adică din ținuturile noastre: „Cu dânsul s'au unit detașamente romane precum și mulți barbari... El trimise numaidecît pe cîțiva însoțitori la cîrmuitorul sciților care trăiesc de cealaltă parte a Istrului. Aceștia i-au dat ajutor zece mii de bărbați luptători. Apoi începură să se strîngă și alte populații barbare cu gînd să ia parte la luptă".

Răscoala ne apare deci ca o luptă de eliberare împotriva stăpînirii

romane, avînd răsunet și în Asia. Ea este răpusă un an mai târziu, în 366. „Uzurpatorul” Procopius este legat de vîrfurile a doi copaci aplecați pînă la pămînt și despicat în bucăți. Dar nemulțumirile continuă și presiunea barbarilor se accentuează. In anul 376 revolta isbucnește din nou cu furie la îndemnul Goților stabiliți înăuntrul granițelor imperiului. Goții erau în număr de zece pînă la cincisprezece mii și primiseră pămînt în Moesia în calitate de coloni. Nemulțumiți și exploatați, ei nu mai putură suporta regimul roman și se revoltară, atrăgînd în luptă populațiile locale sărăcite. Răscoala avea deci un caracter spontan, fiind o luptă în massă împotriva proprietarilor de sclavi. Ea s'a răspîndit repede în Moesia și în Tracia și s'a bucurat de concursul populațiilor barbare și autohtone, a colonilor, sclavilor, soldaților romani, lucrătorilor din minele de aur din Tracia, etc. Proprietarii de sclavi romani extrăgeau aur din mine sau nisipul rîurilor, în munții Pangei, la Philippi, în muntele Bermion și în rîul Hebru. Mineri pricepuți și, să zicem așa, muncitori calificați, erau în special Bessii din munții Rodopi. Izvoarele îi prezintă drept rătăcitori *(vagantes)* și puțini dispuși să-și plece capul sub jugul robiei. Ei au dat un concurs efectiv răscoalei. Așadar, revolta cuprindea Goți, sclavi, coloni, mineri, slodați romani, barbari, adică oameni simpli, împinși de dorința de a pune capăt exploatării. Ea însemna lupta de clasă dusă la extrem, fiind o răscoală a exploatațiilor împotriva exploatatorilor. In lupta dela Salici un însemnat număr de soldați romani trecu de partea răsculaților. Lupta dela Adrianopole din 378 a desăvîrșit apoi catastrofa. Istoriografia burgheză ignorează rezistența populațiilor exploatate din interiorul granițelor, de aceea ea nu-și poate explica grandioasa catastrofă a romanilor la Adrianopole, care, după cum se știe, pentru puterea militară romană a însemnat începutul sfîrșitului.

In sfera ideologică, și anume în domeniul religios, lupta de eliberare a popoarelor traco-illyre își găsește expresia în mișcarea ariană „Dogmele, spune Marx *(Opere,* I, 1928, ed. rusă, p. 206), erau probleme de stat”. Este interesant de reținut că în ținuturile dunărene arianismul se răspîndise încă din timpul împăratului Constantin, adică în prima jumătate a sec. IV. Goții erau și ei arieni. Ambrosius din Milano numește pe arienii din Balcani dușmanii statului *(De fide,* II, 16,140 = Migne XVI, p. 589, scrisă în anul 378). Persecutați și amenințați, mulți episcopi arieni erau nevoiți să se refugieze la dușmanii imperiului — la goți.

In anul 379 împăratul Theodosius I începu un război îndelung de potolire și exterminare a mișcării de eliberare din Balcani. Acest război a fost purtat atît împotriva Goților, Alanilor, Hunilor și Sarmaților cît și împotriva populației autohtone traco-illyre. Lupta împotriva barbarilor dela nord de Dunăre s'a terminat repede cu succes, dar cea dusă împotriva populațiilor autohtone dela sud a cerut sforțări mari și îndelungate. Mișcarea de partizani se răspîndea tot mai mult. Impăratul Theodosius s'a văzut nevoit în anul 381 să dea o lege prin care îngăduia oricărei persoane să ucidă pe partizani *(Cod. Theod.* IX, 14, 2). Cu toate aceste măsuri partizanii au reușit să se mențină încă multă vreme în Macedonia, Tesalia, Tracia și Moesia, chiar dupăce împăratul reușise să încheie pace cu goții în anul 382. In anul 383 împăratul Theodosius, în luptă cu acești răsculați, a fost nevoit să revie asupra unor măsuri mai vechi împotriva tăinuitorilor de partizani *(qui latrones vel aliis criminibus reos occultaverint)*. Procuratorii care ar fi acordat azil în ținuturile lor acestor *latrones* urmau să fie arși de vii *(Cod. Theod.* IX, 29, 2). Se ducea așadar o luptă atît împotriva dușmanului din afară cît și împotriva „dușmanului” dinăuntru. Barbarii despre care vorbește cronicarul Zosim (IV, 48—49) sunt de fapt autohtoni care se ridică împotriva stăpînirii romane. Toți acești *latrones* reprezintă pentru stat un pericol în sensul că ei duc o luptă de eliberare împotriva jugului impus de stăpînii de sclavi dela Roma.

Prof. P. N. TARCOV, *Contribuţie la istoria relaţiilor internaţionale în lumea antică.*
Vestnic drevnei istorii 1950, nr. 2, pp. 28—36.

Nu este vorba de relaţii diplomatice, ci de relaţii de tot felul dintre popoarele vechi, începând din mileniul al treilea şi pînă la sfîrşitul republicii romane. Autorul porneşte dela principiul dialectic că „este cu desăvîrşire exclus să putem da o explicare justă a mersului procesului istoric dacă îl construim numai pe materialele fiecărei ţări luate în parte fără să ţinem socoteală de situatia internaţională" (p. 34). El arată că istoricii burghezi au neglijat acest principiu şi de aceea au emis păreri greşite care trebue acum înlăturate. Prelucrarea materialului istoric pe o nouă bază poate duce la deslegarea multor probleme întunecate.

Nu sunt încă destul de lămurite pentru noi caracterele despotismelor orientale în lupta lor pentru sferele de influenţă, în special rolul Asiriei în lupta dintre Egipteni şi Hitiţi sau creşterea independenţei ei în raport cu Babilonul. Lipsesc apoi cercetări asupra rolului jucat de popoarele din actualul spaţiu geografic al U.R.S.S. în această întrecere. Asirienii au fost nevoiti să ducă o luptă îndelungată cu Urartu pe la anul 1000 şi numai după ce şi-au asigurat graniţele dela nord au putut întemeia un stat puternic în sec. VIII—VII. Nu se ştie bine cum a fost delimitată sfera de interese între Asiria, medoperşi, Egipt sau ce relaţii au existat între Egipt si lumea egeeană. Ce rol au jucat Cimerienii şi Sciţii?

Autorul regretă că rolul triburilor şi popoarelor de pe teritoriul U.R.S.S. a fost neglijat sau ignorat, tocmai pentrucă istoricii cercetează izolat evenimentele, nu le pun în legătură unele cu altele, şi ocupându-se de particular scapă din vedere generalul. El citează cunoscutele cuvinte din raportul Stalin — Jdanov — Chirov din 1934 cu privire la modul cum trebue scrís un manual pentru şcoală: „Avem nevoie de un astfel de manual de istoria U.R.S.S... în care istoria popoarelor U.R.S.S. să nu fie ruptă de istoria general-europeană şi, în genere, de istoria mondială".

Perioada creto-miceniană şi homerică ar fi mai deplin luminată dacă s'ar cunoaşte relaţiile lumii greceşti cu nordul şi influenţele reciproce, arătîndu-se în mod mai complet care a fost rolul Sciţilor în mersul evenimentelor. De obicei istoricii îşi grupează materialul în jurul Greciei şi Romei şi trec uşor peste restul lumii sau îl neglijează pur şi simplu. Acest „elenocentrism" (sau „romanocentrism") a dăunat mult cunoaşterii ştiinţifice a procesului istoric şi el trebue să fie înlăturat.

Sciţii au jucat un rol foarte important încă din timpurile cele mai vechi, dovadă miticii argonauţi şi „lână de aur". Din Pont se putea aduce grîu, peşte, piei şi lînă. Coloniştii greci au găsit aici ospitalitate a sec. I e. n. Numărul scla-Sciţilor nu se deosebea mult de acela al Grecilor şi Perşilor. Ei erau în stadiul descompunerii orînduirii gentilice sau tribale şi a desvoltării democraţiei militare (cf. la Greci, perioada homerică). Sciţii au dus o politică independentă care a influenţat mersul evenimentelor mondiale. Marşul nereuşit al lui Darius din 513 a avut o consecinţă imensă asupra desvoltării istorice. Victoria Sciţilor împotriva Perşilor lui Darius a fost semnalul pentru răscoala Grecilor din Asia Mică şi a marcat începutul sfîrşitului pentru cea mai redutabilă putere despotică din antichitate. In secolele următoare Sciţii au continuat să joace un rol însemnat în relaţiile internaţionale. Un rege scit (Atius) din sec. IV declara trimişilor din Bizanţ următoarele: „Nu-mi vătămaţi cîştigurile pentru ca să nu fiu nevoit să-mi adăp iepele în apele voastre".

Epoca elenismului este prezentată de ştiinţa burgheză în mod greşit ca o epocă de anarhie şi descompunere. In realitate lupta de clasă se întăreşte şi aspiraţiile spre libertate devin mai frecvente. Sistemul sclavagist de acolo este zguduit din temelii şi mişcările masselor iau avînt. Istoricii burghezi, începînd cu Mommsen şi continuând cu Droysen, Frank, Walbank, nu văd în Grecia

din secolele III—II decît anarhie și descompunere. Ei preamăresc pe Romani care vin și introduc aici „ordinea". Preamărind „forțele ordinei", acești istorici nu fac decât să reflecte în operele lor tendințele de acaparare și de expansiune ale imperialiștilor moderni. Aceste concepții trebue revizuite. Roma a învins nu atît prin destoinicia comandanților, priceperea senatorilor și vitejia soldaților ei, cît din cauza unor împrejurări specifice. Mai intîi succesele plebei romane în lupta de clasă din interior au ușurat succesele din afară. Apoi clasa conducătoare din țările dușmane în lupta ei aprigă și fără șanse de reușită a găsit aliați firești în posesorii de sclavi dela Roma și a înlesnit astfel victoria acestora. Astfel, de pildă, răscoala mercenarilor din Cartagina din anii 241—238 împotriva oligarhilor cartaginezi a slăbit puterea acestei cetăți mai mult decît 20 de ani de luptă cu Roma. Cartagina a căzut nu atît din cauza vitejiei soldaților romani, cît mai ales din motivul că sistemul ei social era mai slab, mai plin de contradicții decît cel roman. Victoriile romane în Mediterana au pus pentru un scurt timp capăt mișcărilor populare revoluționare. De fapt, însă, era numai o ieșire temporară din criza sclavagismului. Centrul acestuia s'a mutat mai spre Vest, în Italia. In orbita lui au fost atrase noi mase de sclavi din Grecia, din Asia și din Nord. Distrugând Grecia și aspirațiile ei spre libertate (exemplul lui Nabis din Sparta), Romanii n'au făcut decît să pregătească la ei acasă răscoalele de sclavi din Sicilia și luptele civile dela sfîrșitul republicii.

E. M. STAERMAN, *Colegii și familii de sclavi în perioada Imperiului.*
Vestnic drevnei istorii 1950, nr. 3, pp. 71—85.

Autorul trece în revistă principalii autori din sec. I—II și materialul epigrafic. El observă că cercetările de pînă acum au pus accentul pe influența ideologică a stoicismului și creștinismului asupra desvoltării familiei, pe cînd în realitate drumul este invers: el trebue să plece dela condițiile sociale și economice.

Modul de producție sclavagist face o cotitură decisivă în a doua jumătate a sec. I e. n. Numărul sclavilor începe să scadă, valoarea lor descrește. Istoricii burghezi explică acest fenomen prin lipsa războaielor de cucerire și de jaf. Autorul găsește explicația insuficientă și încearcă să descopere cauzele crizei în factorii interni ai modului de producție din acel timp. El observă pe bună dreptate că războaiele victorioase purtate de Traian n'au adus nicio îmbunătățire, ceea ce înseamnă că neajunsurile se aflau în altă parte. Sclavul devenea tot mai puțin rentabil, în schimb din ce în ce mai primejdios pentru stăpân. In raport cu tehnica existentă mărirea numărului de sclavi era imposibilă. Perfecționări tehnice în condițiile muncii servile erau greu de obținut. De aceea se încerca pretutindeni o ieșire din acest impas și dovezi evidente sunt apariția colonatului în munca agricolă și înmulțirea meseriașilor liberi la orașe.

Reprezentanții clasei posedante încearcă să micșoreze efectele crizei pe cale ideologică. Atît stoicismul cît și creștinismul nu fac decât să creeze condiții mai ușoare pentru sclav cu scopul evident de a perpetua exploatarea lui. Toți pledează pentru o pace socială, adică în fond pentru menținerea modului de producție existent.

Evoluția a dus la transformări în interiorul familiei. De altfel era nevoe să se găsească o formă de organizare a maselor de sclavi particulari sau publici. Seneca *(De clementia*, I, 13) crede că nu există o mare deosebire între omul liber și sclav: primul este supus împăratului, al doilea șefului de familie. Primul face parte dintr'o repubilcă mai întinsă (statul), al doilea din una mai limitată (familia).

Forma de organizare a fost găsită în colegii în interiorul familiei sau în colegii publice. Ele aveau un caracter profesional sau religios și funerar. In primul caz, sclavii erau organizați în decurii în legătură cu

procesul de producție, începînd din sec. I, sub August. In sec. III colegiile joacă un rol important în economia de stat. Cuvintele *collegium* și *familia* ajung aproape sinonime. Unitatea economică se mărește, domeniul și sclavii unui stăpîn formează un tot unitar social și economic. El poartă numele de *saltus*, avînd un caracter exteritorial și cuprinzînd în germene un anumit număr de trăsături comune unității economice feudale de mai târziu.

Iată concluziile autorului: „In timpul imperiului familia suferă schimbări importante în comparație cu familia republicană. Teama stăpînilor de sclavi, nerentabilitatea crescîndă a muncii servile, o oarecare emancipare economică și ideologică a sclavilor silesc clasele posedante să caute noi căi pentru a abate pe sclavi dela încercările lor de împotrivire activă și cu forța. In gospodăriile mari, aceste republici în miniatură cuprind în ele în mod treptat toate persoanele care se află în dependența șefului lor, ceea ce ușurează apariția și desvoltarea *saltus*-urilor exteritoriale.

In gospodăriile mici sclavii rup în mod treptat legăturile cu familia și se amestecă cu cetățenii liberi, aducînd în organizațiile acestora și ceva din propria lor ideologie și împrumutînd mult dela ei. Acest fapt a ușurat colaborarea și ieșirile comune ale sclavilor și cetățenilor liberi în mișcările care au început la sfîrșitul sec. II.

In toate aceste cazuri putem observa unitatea metodelor politice a clasei stăpînitoare romane față de păturile subjugate și supuse ale populației, începând cu provincialii și sfîrșind cu sclavii. Din ele se mai vede cum aceste metode au dus de multe ori la rezultate neașteptate și au suferit un eșec sub influența desvoltării crizei societății sclavagiste. In sfîrșit, ele arată toată șubrezenia afirmațiilor învățaților burghezi cu privire la anumite idei pur umanitare în dirijarea acțiunilor stăpînilor de sclavi, cînd în realitate, apariția și răspândirea acestor idei a fost doar reflectarea uneia din încercările de a asigura supunerea sclavilor față de stăpîn și a cetățenilor liberi față de împărat” (p. 85).

O. V. CUDRIAVȚEV, *Invazia Costobocilor în provinciile balcanice ale Imperiului roman.*
Vestnic drevnei istorii 1950, nr. 3, pp. 56—70.

Autorul descrie mai întîi contradicțiile din imperiul roman din sec. II. Ele devin din ce în ce mai puternice sub împăratul Marc Aurel și duc apoi la marea criză din sec. III. In cercetarea de față este pusă mereu în lumină legătura dintre năvălirile barbarilor și mișcările păturilor subjugate din interior. Autorul spune: „Cercetările istoricilor sovietici au arătat că barbarii și păturile de jos ale populației provinciale dinlăuntrul imperiului erau aliați firești în lupta împotriva stăpînirii romane” (p. 57).

Se trece apoi la analiza documentelor din care sunt desprinse concluziile următoare:

Costobocii locuiau în două grupuri, unii la Nord de Carpați (Ptolomeu, *Geografia* III 5, 9), alții la Sud de acești munți, în Nordul Daciei (*ibid.* III, 8, 3). Impinși dinspre nord de Goți ei s'au pus în mișcare spre Sud, au pătruns în Dacia de Nord est, și au întărit forțele și de aici au trecut apoi peste Dunăre în Dobrogea. O inscripție găsită la Adamclisi (C I L III, supl. 4, 14214) cu indicația „ucis de Costoboci” este o dovadă că ei au trecut pe aici. In continuare, profitând de faptul că imperiul era slab apărat, Costobocii s'au îndreptat spre Sud, au trecut munții Haemus în Tracia, iar de aici peste Macedonia, Tesalia, Achaia, Focida și Beoția au pătruns în Atica unde au distrus templul misteriilor din Eleusis. Un cetățean mai curajos din orașul Elatea, anume Mnesibul, a organizat în grabă forțele locale și lovind pe Costoboci a căzut în luptă (Pausanias X 34, 5). Costobocii au fost siliți să se întoarcă în patrie, probabil pe acelaș drum. Evenimentele s'au petrecut, după părerea autorului, în anul 170. Data este dedusă în special din inscripția CIL VI 4, 2, 31856, de unde rezultă că năvala Costobocilor a avut loc

înainte de anul 17?. Autorul crede că anul 170 a putut fi cel mai prielnic pentru ei prin faptul că, după înfrângerea lui Claudius Fronto, armatele romane au fost nevoite să se concentreze în Dacia şi au lăsat descoperit frontul dinspre Dobrogea, deschizând astfel drumul invaziei dela Nord.

In privința apartenenței etnice, autorul crede că Costobocii sunt triburi celto-trace înrudite deaproape cu Traco-Dacii. Inrudirea cu Sarmații pare mai puţin probabilă. Costobocii erau probabil nomazi şi se găseau în stadiul descompunerii orînduirii primitive comuniste, cînd începea să se formeze o aristocrație războinică. Poate tocmai această împrejurare i-a îndemnat la cuceriri şi aventuri războinice. După întoarcerea din Sudul Dunării, ei au fost zdrobiți de Astingi, un trib vandal (Dio Cassius LXXI, 12, 1). Lupta s'a dat probabil pe la începutul anului 171. Rămăşiţele Costobocilor au fost aruncate dincolo de Carpați.

Invazia Costobocilor rămîne semnificativă prin faptul că reprezintă primul act din grandioasa dramă a năvălirilor barbare şi a descompunerii imperiului roman. Ea este o dovadă că pînă şi provincii îndepărtate de graniță ca Achaia şi Atica puteau cădea uşor pradă din primul moment.

Invazia a dat apoi la iveală slăbiciunea imperiului şi stadiul avansat al contradicțiilor orînduirii sale sociale.

I. A. LENȚMAN, *Tîrgul de sclavi din Delos. Vestnic drevnei istorii,* 1950, nr. 1, pp. 53—65.

Importanța economică a insulei Delos se afirmă în a doua jumătate a secolului II î. e. n., în special după distrugerea Corintului şi cucerirea provinciilor din Asia. Pînă la anul 166 viața economică a Delosului e cît se poate de modestă, desfăşurîndu-se aproape exclusiv în jurul templului lui Apollo. Portul nu joacă niciun rol. După 166 apare aici un trafic foarte desvoltat. Portul se animează şi devine puternic, se poate spune, un centru comercial de importanță mondială. Această înflorire ține aproximativ 50 de ani. Năvălirea soldaților lui Mitridate în anul 69 pune capăt desvoltării comerciale a insulei Delos. Cum se explică această excepțională înflorire? Cum se face că o mică insulă cu o întindere de numai 5 km p., aproape sterilă, fără bogății naturale, ajunge un punct central al comerțului mediteranean din acel timp ?

Ştiinţa burgheză răspunde: cauza a fost comerțul desvoltat, adică circulația foarte vie de mărfuri, care erau nevoite să treacă prin acest punct. Acest lucru nu este adevărat.

Marx a arătat că desvoltarea capitalului comercial în sistemele sociale precapitaliste stă în raport invers cu desvoltarea economică generală a societății. Cînd domină în mod precumpănitor, capitalul comercial înfăţişează un sistem de jaf şi de exploatare. Deaceea desvoltarea lui la popoarele din lumea veche e în legătură nemijlocită cu jaful înfrățit cu forța, cu războiul pe mare, cu răpirea sclavilor, cu subjugarea coloniilor; aşa a fost la Cartagina, la Roma şi mai tîrziu la venețieni, portughezi ,olandezi. Aşadar, atunci cînd ştiinţa burgheză atribue înflorirea Delosului desvoltării capitalului comercial, independent de alți factori, ea modernizează, adică operează cu categorii moderne, capitaliste. Astfel Homolle (*Les Romains à Délos*, în *Bull. Corr. Hell.* VIII, pp. 75-76) ne vorbeşte de bănci, case de comerț, capitalişti, credit, societăți de transport, comisionari, etc. Ziebarth (*Beiträge zur Geschichte des Seeraubus u. Seehandels im alten Griechenland,* 1929, p. 87 ş. u.) foloseşte termeni ca bănci, agio, al pari, wechsel, expeditor. F. Durrbach (*Choix d'inscriptions de Délos*. 1921-1923, p. 87 ş. u.) afirmă că Delosul voia să ducă „o politică mondială, de echilibru strategic şi de comerț liber". Dar putem noi vorbi astfel despre o insulă mică de numai 5 km întindere? Ştiinţa burgheză exagerează apoi volumul comercial şi rolul politic al capitalului comercial din antichitate, face ipoteze gratuite asupra volumului comercial al Delosului, care ar începe din vremuri străvechi, nu ţine seama de caracte-

rul specific al comerţului antic. Invăţaţii burghezi au balansat între două extreme: unii au văzut în antichitate un capitalism pe măsura celui modern (Mommsen, Ed. Meyer, etc.), alţii au negat pînă şi existenţa unui comerţ mai desvoltat, oprindu-se la teoria oikosu-lui, a economiei casnice închise (Bücher, Hasebroeck, etc.). Ambele puncte de vedere sunt greşite, de oarece procesul istoric este modernizat, fiind privit prin prisma capitalismului modern.

Marxiştii nu neagă importanţa comerţului antic şi nici desvoltarea puternică a comerţului din Delos (puternic, se înţelege, în raport cu nivelul antic). Ei doresc însă să reţie un lucru şi anume: singularitatea, particularitatea comerţului vechi, rolul specific al comerţului de atunci. In condiţiile societăţii sclavagiste comerţul a jucat un rol subordonat, nu numai în comparaţie cu capitalismul, dar şi cu epoca feudală. Lenin în lecţia „Despre stat" spune că societatea iobagă a fost pretutindeni mai complexă decît societatea sclavagistă. In ea a existat un element mai puternic de desvoltare a comerţului, industriei, ceea ce a dus la capitalism. Marx în volumul I al *Capitalului* (Buc., Ed. P.M.R., ed. 2, 1948, p. 105) arată că: „In modurile de producţie ale Asiei vechi, ale antichităţii, etc., transformarea produsului în marfă, şi deci existenţa oamenilor ca producători de mărfuri, joacă un rol subordonat, care devine însă cu atît mai important, cu cît comunităţile intră mai mult în stadiul dispariţiei lor. Popoare propriu zise de negustori nu există decît în intermundiile lumii vechi, ca zeii lui Epicur".

Cînd analizăm deci comerţul antic, trebue să ţinem seama neapărat de specificul său, de legătura nemijlocită cu jaful asupritor, cu pirateria, cu răpirea sclavilor. Sub acest aspect urmează să fie cercetat şi comerţul din Delos.

Numeroase documente vechi atestă importanţa comercială a insulei Delos. Un obiect foarte important al acestui comerţ sunt sclavii. Strabon ne spune că piraţii din Cilicia fac aici afaceri importante. Insula poate „desface" zilnic zeci de mii de sclavi. Romanii se îmbogăţesc, piraţii sunt înţeleşi cu ei, precum şi cu regii din Cipru şi Egipt. Aşadar, cauzele înfloririi insulei Delos nu sunt atît afacerile şi comerţul de tranzit cu cereale, ci apariţia în orient a unui nou factor economic — Italia. Declararea Delos-ului ca port liber în 166, decăderea Rhodos-ului şi mai ales distrugerea Corintului în 146 au adus insula Delos în centrul mişcării comerciale din acel timp. Obiectele de comerţ trebuiau să fie în primul rînd cele dorite de proaspeţii latifundiari din Italia, adică sclavi. Prefacerea fundamentală a economiei italiene în sec. II-I, creşterea latifundiilor, decăderea agriculturii mici, trecerea spre sclavajul în massă — toate acestea au determinat schimbări profunde şi în răsăritul Mediteranei. Relaţiile sclavagiste se desvoltau, în Italia soseau mii de sclavi, fiecare victorie aducea noi victime. Totuşi războaiele nu putea umple nevoile latifundiarilor italieni, mai ales că între 146 şi luptele cu Mitridate n'au mai fost ciocniri serioase în Orient. Nevoia de sclavi trebuia satisfăcută pe altă cale, adică prin comerţul liber. Acest rol şi l-au luat asupra lor piraţii din Cilicia şi Creta. Aceşti piraţi şi-au dat în mod activ contribuţia la formarea organismului economic al republicii romane, furnizând sclavi. Veriga de legătură dintre orient şi Italia era marele tirg de sclavi din Delos.

Există şi cîteva inscripţii care atestă comerţul cu sclavi, deşi aceşti „comercianţi" se feresc să se dea în vileag. Una din ele (IG, XI, 4, 1296 a) cuprinde un interesant blestem: „Oricine va scoate un sclav din Delos, cu voia sau fără voia sclavului, din locurile dedicate zeului sau dela stăpin, afurisit să fie şi el însuşi şi casa lui".

Intre locuitorii din Delos şi piraţi existau legături strînse. Premisele desvoltării comerţului cu sclavi au fost următoarele: 1) desvoltarea sclavajului în Italia; 2) creşterea pirateriei în Cilicia şi Creta; 3) apariţia a numeroşi comercianţi din Italia şi orient în Delos. Toate acestea s'au întîmplat în special în a doua jumătate a secolului II î. e. n. Se înţelege, comerţul cu sclavi nu era singura branşă, ci numai branşa de bază a comerţului din Delos. Atitudinea Romei faţă de piraţi era una de compromis, de duplicitate. Jaful piraţilor

aducea latifundiarilor marfa dorită, adică sclavi; pe de altă parte activitatea piraților devenea periculoasă atunci cînd cădeau pradă înșiși cetățenii romani. Romanii n'au luat măsuri energice împotriva piraților decit abia după luptele cu Mitridate. Mai înainte, adică pînă în preajma anului 150 î. e. n. ei i-au încurajat în mod activ, ceea ce a dus la înflorirea extraordinară și neașteptată a insulei Delos

Tăria piraților din Cilicia se explică mai ales prin doi factori: 1) stăpînii politici din Cilicia, adică Seleucizii, n'au flotă de război; 2) Romanii nu desvoltă propria lor forță navală din apele Asiei Mici. Astfel pirații cilicieni pot opera fără primejdie. Pe lîngă acestea. Cilicia se pretează de minune pentru piraterie: e o regiune muntoasă, cu ascunzișuri minunate, cu țărmuri bine tăiate. Alături de acești factori naturali apare factorul hotărîtor de natură economică: latifundiarii italieni au nevoe de sclavi, cererea crește și dă un imbold irezistibil pirateriei. Delos-ul devine un punct de tranzit în drumul spre Italia, de aici cauza înfloririi sale neobișnuite timp de aproape jumătate de secol.

Sclavii au strînse legături între ei. Diodor din Sicilia (34, 2) și Orosius (V, 8, 4-5) pomenesc despre o răscoală a sclavilor din Delos. Tot în această perioadă de timp are loc răscoala lui Aristonicos, revoltele a mii de sclavi din minele Laurion din Atica, precum și revoltele din Sicilia și din alte ținuturi. In Delos sunt cîteva sute de răsculați. Răsunetul răscoalei ajunge pînă la Poseidonios care e izvorul lui Diodor.

Intre 150-100 orientul e exploatat de publicani și cavaleri. Delos-ul e simbolul puterii și jugului roman. Pretutindeni se întinde noaptea mizeriei și a robiei. Ura masselor din orient împotriva stăpînirii romane iese la iveală în intervenția energică a lui Mitridade. Cînd cuceresc Delos-ul, soldații lui Mitridate se răzbună cumplit, distrug totul și nu lasă piatră pe piatră din bogatul tîrg de sclavi de acolo. Ceea ce n'au făcut de ajuns acești soldați, au desăvîrșit ceva mai tîrziu pirații. Astfel a luat sfîrșit celebrul tîrg din Delos, în anii 88 și 69.

Inflorirea insulei Delos între 146 și 88 a fost urmarea unui concurs de împrejurări care nu s'a mai repetat, o dovadă mai mult cît de strîns era legat comerțul antic de jaf, piraterie și goana după sclavi.

Prof. N. F. DERATANI, *Lucretiana (Problemele studierii lui Lucrețiu)*.
Vestnic drevnei istorii, 1950, nr. 1, pp. 217—220.

Studiul istoriei materialismului antic are o mare însemnătate pentru noi modernii. De aceea Academia de Științe a Uniunii Sovietice, cu prilejul bimilenarului morții lui Lucrețiu, a editat în condiții excelente vol. I, Moscova 1946, 450 pp., vol. II, 1947, 697 pp.) opera poetului intitulată „Despre natura lucrurilor". In această ediție sunt cercetate epoca apariției poemului, izvoarele sale, concepția despre lume, măestria poetică, figurile mitologice, fizica, biologia. Totuși în ea n'au putut fi lămurite toate problemele și în special au rămas neatinse chestiunile locului ocupat de Lucrețiu în desvoltarea literaturii filosofice antice (*și* mai ales romane) și poemul lui Lucrețiu ca verigă în desvoltarea filosofiei și literaturii antice.

Pe noi ne interesează în primul rând locul ocupat de filosofia lui Lucrețiu în lupta dintre materialism și idealism, dintre curentele reprezentate de Democrit și de Platon. In privința aceasta ediția amintită cuprinde puține lucruri. Ar trebui să ne oprim mai mult la lupta lui Cicero împotriva epicurismului, dusă depe pozițiile idealiste ale școalei neoacademice, la soarta lui Lucrețiu și a epicurismului în epoca imperială. la lupta dintre epicurism și stoicism, la infiltrarea elementelor sale în filosofia electică a lui Sextius, în filosofia lui Seneca, etc. Ar mai trebui văzut apoi ce legături există între Lucrețiu și autorii poemelor didactice intitulate (Περὶ φύσεως). In ele apar în mod clar tendința de poetizare, adică de folosire a elementelor poetice (epitete, comparații, figuri) pentru a convinge. La fel, ar fi ne-

cesar să se cerceteze mai de aproape relațiile dintre Lucrețiu și ambianța romană. Poemul era dedicat lui Memmius, fără îndoială o persoană reală. Procedeul era mai vechi și obișnuit. El a fost folosit și în literatura vechiului Egipt (cf. *I. P. Gulia, Aforistica didactică a vechiului Egipt*, Leningrad, 1941) și apoi în literaturile greacă și latină, începînd cu Hesiod (Theognis, Alexandrinii, Caton) și sfârșind cu „Scrisoarea către Pisoni" a lui Horațiu.

Ar trebui cercetată mai adînc legătura dintre Lucrețiu și alexandrismul roman, în special în ceea ce privește dependența lui de monumentele artei figurative și, de pildă, tîlcuirea etiologică a mitului despre Magna Mater din Frigia (II, 604-607; 640).

Nemenționată aproape a rămas și problema oratoriei lui Lucrețiu. Elementele retorice nu trebuesc privite din punct de vedere formal. Poetul propagă filosofia materialistă a lui Epicur cu toată pasiunea și tot patetismul de care este capabil. Pentru a convinge el folosește toate mijloacele literare de care dispune: arhaisme, elemente populare, aliterații, etc. El caută să-și atragă cetitorul, să-l intereseze, să-l entuziasmeze, să-l cîștige pentru materialism. De aici nevoia de a utiliza procedeee retorice. Astfel el atrage atenția cetitorului (*captatio benevolentiae*. I 50; I 921; II 66; IV 880; IV 912; VI 920) cu prilejul abordării oricărui subiect mai deosebit. E un procedeu retoric foarte frecvent, pe care poetul l-a transmis apoi marelui său urmaș Vergiliu. Toate celelalte mijloace poetice duc la acelaș țel: să îndemne pe cetitor, să-l dispue pentru ascultare, să-l pasioneze. Poetul și oratorul se întîlnesc în una și aceeași persoană. Alte cîteva procedee: insinuația, diatriba, parabola, amplificația, descrierea, etc. „In genere, argumentarea lui Lucrețiu este adeseori emoțională, patetică și în aceasta se manifesta măestria sa retorică" (p. 220). Quintilian îl recomandă cu căldură, numindu-l *elegans* (Inst, or. X, 1, 87).

Procedeele oratorice se explică înainte de toate prin epoca furtunoasă în care a trăit poetul. Lupta de clasă era neînduplecată. Elocvența se răspîndea și înflorea cu repeziciune, luînd din ce în ce mai mult un caracter pasionat, patetic. Exemplul cel mai strălucit: Cicero. Nu cunoaștem bine viața lui Lucrețiu. Poate că măestria sa oratorică se explică și prin influența școalei retorice pe care a frecventat-o. In orice caz retorica a jucat un mare rol în epoca sa.

Chestiunea procedeelor oratorice la Lucrețiu ține de problema generală a învățăturii sale. Ea nu trebue pusă în chip formal și izolat, ci în legătură cu conținutul poemului și cu concepția despre lume a poetului filosof.

H. MIHAESCU

Întreprinderea de Editură și Arte Grafice
România Liberă — „N. Mohănescu"